

FAGYEJEV

AZ IFJÚ GÁRDA

ALEKSZANDR FAGYEJEV

AZ IFJÚ GÁRDA

ALEKSZANDR FAGYEJEV

AZ IFJÚ GÁRDA

REGÉNY

MÓRA KIADÓ – KÁRPÁTI KIADÓ
BUDAPEST – UZSGOROD, 1976

А. А. ФАДЕЕВ

МОЛОДАЯ ГВАРДИЯ

ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК ВЛКСМ

„МОЛОДАЯ ГВАРДИЯ” 1956

FORDÍTOTTA: MADARÁSZ EMIL

KONDOR LAJOS RAJZAIVAL

ÖTÖDIK KIADÁS

© MADARÁSZ EMIL, 1951

HUNGARIAN TRANSLATION

ISBN 963 11 0524 5

ELSŐ RÉSZ

*Elvtársak, a hajnal hasad már, rajta, harcra fel!
Utat törünk a felfegyverzett, elszánt sereggel.
Munkánk minden helyet betölt,
Hogy egy család legyen a Föld.
A proletárok ifjú gárdája mi vagyunk.*

1.

– Valja, nézd, milyen különös! Gyönyörű! Mintha szobrász faragta volna... Pedig nem márvány, nem is alabástrom, eleven, de mégis olyan hideg. Nézd, milyen finom, törékeny mű – emberi kéz sohasem tudná ilyenné formálni. Figyeld meg, hogyan lebeg a vízen, milyen tiszta, szigorú és egykedvű... Látod a tükröképét? Nem tudom, melyikük szebb: az igazi-e vagy a tükrökép? És a színe? Nézd már, nézd, hisz nem is fehér, vagy mégis az, de csupa rózsaszín, sárga, égszínkék árnyalattal, belül meg harmatcseppek vakítanak, akár a gyöngyszemek; ember nem tud ilyen színeket festeni, de még szavakat sem találhat rájuk.

Fiatal lány mondta ezt, amint egy fűzfabokorból a patak fölé hajolt. Hófehér blúzában, sötét, hullámos hajával, az éles fénytől félig lehunytt, harmatos fekete szemével ő maga is a vízen ringatózó liliomhoz hasonlított.

– Te is jókor gyönyörködsz, de fura vagy, Ulja, isten bizony!
– szólalt meg a másik lány, a kissé széles arcsontú és pisze orrú, de ifjú üdeségében nagyon kedves és jóságos arcú Valja. Ő is kihajolt a bokor alól, de oda sem pillantott a liliomra; nyugtalan tekintete végigsiklott a parton, kereste a többi lányt, akiktől elszakadtak: – Hahó!

– Hahó... hahó! – hangzott fel a közelben egyszerre többfelől.

– Gyertek ide!... Ulja liliomot talált – mondta Valja, és elnéző mosollyal tekintett barátnőjére.

Ebben a pillanatban, mint távoli mennydörgés visszhangja, ágyúlövések dördültek valahonnan északnyugat felől, Vorosilovgrád irányából.

– Megint!

– Megint... – ismételte hangtalanul Ulja, és a szemében ragyogó fény kialudt.

– Csak nem törnek át? Uramisten! – mondta Valja. – Emlékszel, mit éltünk át tavaly? Később minden jóra fordult. De tavaly nem voltak ilyen közel. Hallod, hogy dübörög?

Elnémultak, hallgatóztak.

– Amikor a dörgést hallom, és látom a ragyogó tiszta eget, a fák lombját, lábam alatt a pázsitot, és érzem a nap melegét, a fű édes illatát – megfájdul a szívem, mintha mindez már messze, örökre eltávozott volna tőlem – mondta mély, megindultságtól remegő hangon Ulja. – A lelkünk látszólag már elfásult a háborúban, hozzászoktattuk, hogy ne engedjen magához semmit, ami ellágyíthatná, és most egyszerre tör ki belőle a szeretet és valami végtelen szánalom minden iránt... Tudod, ezt csak neked mondhatom el.

A fűzfalevelek sűrűjében olyan közel ért egymáshoz az arcuk, hogy leheletük összevegyült. Így nézték egymást. Valja két távol fekvő, jóságos kék szeme engedelmes rajongással fogadta barátnője tekintetét. Uljának nagy, sötét szeme volt – hosszú szempillákkal ékesített, vakító fehérbe foglalt, titokzatos, fekete bogarú drágakő, melynek mélységéből mintha párás, vakító fény csapna fel.

Az ágyúsortüzek távoli dörejétől még itt, a patak völgyében is megremegtek a falevelek, és minden alkalommal nyugtalan árnyak tükröződtek a lányok arcán.

– Emlékszel, milyen jó volt tegnap este a sztyeppen? – kérdezte Ulja halkabban.

– Emlékszem – suttogta Valja. – A naplemente! Emlékszel?

– Igen, igen... Tudod, mindenki szidja a mi sztyeppünket, azt mondják, unalmas, fakóvörös, csak dombok meg dombok, meg hogy barátságtalan; én mégis szeretem. Emlékszem, mikor

anyám még egészséges volt, a dinnyeföldön dolgozott, én még egész kicsi voltam, a hátamon hevertem, és néztem föl a magasba, és arra gondoltam: ellátok-e a legmagasabb édig. Érted? Az ég tetejéig. Tegnap úgy megfájdult a szívem, mikor a naplementét néztük, aztán a verejtékező, csapzott lovakat, az ágyúkat, szekereket, sebesülteket... Jönnek a vöröskatonák porosan, elgyötörten. Egyszerre megértettem, hogy ez nem átcsoportosítás, hanem rettenetes, igen, rettenetes visszavonulás. Ezért félnek a szemünkbe nézni, észrevetted?

Valja szóltalanul bólintott.

– És ahogy néztem a naplementét meg a sztyeppet, ahol anynit énekeltünk, alig tudtam visszatartani a könnyeimet. Valja, mondd, sokszor láttál sírni engem? Aztán emlékszel, amikor esetedni kezdett?... Mennek, egyre mennek az alkonyatban, és folyton ez a dörej. Fel-felvillan a láthatár és a vörös csík az ég alján – alighanem Rovenyikiben –, és súlyos, vérvörös az alkonyat. Tudod, Valja, én semmitől a világon nem félek, semmiféle harc, nehézség, gyötrelmem nem rettent meg, csak azt tudnám, mit tegyek... Valami fenyegető balsors nehezedett ránk – szólt Ulja. Szemét komor és sötét tűz aranyozta be.

– Pedig milyen jól éltünk, igaz, Uljecska? – mondta Valja, és szeme könnybe lábadt.

– Milyen jól élhetnének az emberek a világon, csak akarnák, csak megértenék! – mondta Ulja. – De hát mit tegyünk, mit tegyünk? – folytatta már egész más, gyerekes, éneklő hangon, amikor meghallotta barátnője szavait, és szeme pajkosan felcsillant.

Gyorsan ledobta cipőjét meztelen lábáról, kis, keskeny, barnára sült kezével felfogta sötét szoknyája szegélyét, és bátran a vízbe lépett.

– Lányok, lilium!... – kiáltotta egy nádszálvékony, fürge, fiúsan merész tekintetű kislány, ahogy kiugrott a bokrok közül. – Megállj, az enyém! – sikította, s heves mozdulattal fölkapta szoknyáját, csupasz, barna lába elővillant, beugrott a vízbe, és borostyánszínű vízszugárral fröcskölte le saját magát meg Ulját.

– Ejha, itt bizony mély a víz! – kacagott hátrálva, mert egyik lába hínárba keveredett.

A lányok – még futottak oda vagy hatan – zajongva rajzottak a partra. Kurta szoknya, egyszerű blúz volt rajtuk, ugyanúgy, mint Valján és Ulján meg a vékony Szasán, aki az imént ugrott a vízbe. A forró donyeci szél és izzó napfény mintha szántsándékkal mindegyiknek más-más külsőt akart volna adni, az egyiket bearanyozta, a másikat megbarnította, volt köztük, akinek izzó vörösre égette a kezét, lábát, arcát, nyakát, le a lapockájáig, mintha forró vízben fürdött volna.

Mint mindenütt a világon, ha kettőnél több lány van együtt, valamennyi egyszerre, egymást túlkiabálva, a másik szavát nem is hallva, olyan elszántan, olyan határtalan magas és sivító hangon beszélt, mintha mondanivalójuk a legeslegfontosabb dolog lenne, és föltétlenül szükséges, hogy az egész világ meghallja és megtudja.

– ... Ejtőernyővel ugrott le, isten bizony! Olyan rokonszenves, göndör hajú, szőke, olyan szeme van, mint a kaláris!

– Nem tudnék ápolónő lenni, szavamra, szörnyen irtózom a vértől.

– Csak nem gondolod, hogy itt hagynak bennünket? Hogy is mondhatsz ilyet, szó sem lehet róla!

– Jaj, milyen lilium!

– Majecska, te cigány, és ha mégis itt hagynak? ...

– Nézd csak Szaskát, Szaskát!

– Csak úgy hirtelenében belészeretni valakibe, ugyan, ugyan!

– Ulka, te csodabogár, hová másztál? ...

– Még belefulladtok, esztelenek! ...

A Donyec-medence jellegzetesen kevert, kissé durva nyelven beszélgettek ezek a lányok, mely a közép-orosz kormányzóság nyelvének, az ukrán népnyelvnek, a doni kozákok tájszólásának és az azovi-tengerparti városok – Mariupol, Taganrog s a Don menti Rosztov – nyelvi sajátosságainak keveredéséből keletkezett. De bármiről fecsegték, ajkukról minden szó kedvesen hangzott.

- De Uljecska, minek kell az neked, aranyos? - kérdezte Valja, és jóságos, távol ülő szemeivel aggódva nézte, hogy barát-nője nemcsak barnára sült lábikrájáig, de már fehér térdéig a vízben jár.

Ulja egyik lábával óvatosan tapogatózott a hínáros fenéken, magasabbra emelve szoknyája szélét, úgyhogy már kilátszott kis fekete úszónadrágja. Aztán még egyet lépett, és erősen meghajlítva sudár derekát, szabad kezével elkapta a liliumot. Egyik nehez, fekete hajfonata szétbomlott, leért a vízbe, és a patak sodra magával rántotta, de ebben a pillanatban Ulja, megfeszítve minden erejét, kitepte a hosszú szárú liliumot.

- Nagyszerű, Ulja! Igazán megérdemled ezért a hősi címet... Persze, nem az egész Szovjetunióét, a Szocialista Köztársaságok Szövetségéét, hanem, hogy úgy mondjam, a miénket, a pervomajkai lányszövetség hősi címét! - mondta Szaska, aki bokáig állt a vízben, és barna, kerek, fiús szeme Ulján függött. - Add csak ide a virágot! - térde közé szorította a szoknyáját, és ügyes, vékony ujjaival Ulja hullámos, dús fekete hajába tűzte a liliumot, oda, ahol a hajfonat elvált a halántéktól.

- Jaj, de jól áll, megpukkadok az irigységtől! Várj egy kicsit - mondta hirtelen, és felemelte a fejét, hallgatózott. - Valahol megint kaparásznak... halljátok, lányok? Az átkozottak!...

Szasa és Ulja gyorsan kimásztak a partra.

A lányok felemelt fejjel figyelték a meg-megszakadó, hol halk darázsdongásra emlékeztető, hol mélyen mormogó, zakatoló hangot, és keresték a fehéren izzó levegőben a repülőgépet.

- Nem is egy, hanem egyszerre három!

- Hol, hol? Semmit se látok...

- Én se, de hallom őket...

A motorok vibráló zaja fenyegető zúgássá olvadt, és olykor külön-külön kivehető, átható, mély kattogássá változott. Már a fejük felett zúgtak a gépek, s bár láthatatlanok maradtak, szárnyaik fekete árnyéka mintha a lányok arcán suhant volna át.

- Alighanem Kamenszknak repültek, az átkelést bombázni.

- Vagy Millerovóba.

– Ugyan már – Millerovo! Millerovót feladtuk, vagy nem halottad a tegnapi jelentést?

– Mindegy, a harcok délebbre folynak.

– Mit csinálunk, lányok? – kérdezték egymástól, és akaratlanul megint odafigyeltek a távoli tűzérési tűz robajára, mely minden bizonnal egyre közeledett.

Bármilyen nehéz és szörnyű a háború, akármennyi veszteséget és szenvedést is okoz az embereknek – az egészséges, életvidám ifjúság romlatlan és jóindulatú önzésével, szerelmével, jövőbe vetett álmaival nem akarja, de nem is képes meglátni a mindenkit fenyegető veszély és szenvedés mögött az őt magát fenyegető veszedelmet, amíg rá nem tör, és teljesen fel nem borítja boldogságát.

Ulja Gromova, Valja Filatova, Szasa Bondarova és a többi lány tavasszal végezte el a pervomajkai bányatelep tízosztályos iskoláját.

A középiskola elvégzése különben sem kis esemény egy fiatal ember életében, de ebben a háborús esztendőben egészen rendkívüli jelentőségű volt.

Tavaly nyáron, mikor kitört a háború, a felsőbb osztályok tanulói, vagy ahogy még mindig nevezték őket: a „kisfiúk” és „kislányok” mindnyájan dolgoztak: a Krasznodon városához közeli kolhozokban és szovhozokban, tárnákban, a Vorosilovgrádi Mozdonygyárban. Még a Sztálingrádi Traktorgyárba is mentek néhányan, mely akkor már tankokat gyártott.

Ősszel a németek betörték a Donyec-medencébe, elfoglalták Taganrogot és Doni-Rosztovot. Egész Ukrajnából csak Vorosilovgrád-területet nem szállták meg. A kijevi kormány, mely a hadsereggel együtt vonult vissza, Vorosilovgrádba költözött, míg a vorosilovgrádi, a sztálinói (azelőtt juzovkai) állami intézmények most Krasznodonba tették át székhelyüket.

Késő őszig, amíg délen meg nem állt a front, a Donyec-medence német megszállta körzeteiből szakadatlanul vonultak az emberek Krasznodonon át, az utcák vörös sarát dagasztva. Úgy látszott, mintha egyre több és több lenne a sár, mintha a mene-

külők szakadatlan áradata hordaná be a sztyeppről magas szárú bakancsain. A tanulók teljesen felkészültek, hogy iskolájukkal együtt elköltöznék Szaratov vidékére, de az evakuálás félbemaradt. Vorosilovgrádtól tekintélyes távolságban megállították a németeket, visszafoglalták Doni-Rosztovot is, télen pedig Moszkva alatt érte súlyos vereség a fasisztákat. Megkezdődött a Vörös Hadsereg támadása, és az emberek remélték, hogy minden jóra fordul.

Az iskolások már megszokták, hogy idegen emberek telepedtek meg kényelmes lakásukban meg Krasznodon palatetős műkö házaiban, Pervomajka bányatelep apró kunyhóiban, sőt a „Sanghaj” negyed agyagviskóiban is. A takaros lakásokban, melyek a háború első napjaiban elhagyatottnak látszottak, mert az apa vagy fivér bevonult, most idegen emberek laktak: az evakuált hivatalok munkatársai, a Vörös Hadsereg itt állomásozó vagy átvonuló katonái és tisztjei.

Már megismerték valamennyi fegyvernemet, csapattestet, a katonai rangokat, a fegyvertípusokat, tisztában voltak a motorkerékpárok, teher- és személyautók márkáival, különbséget tudtak tenni saját autóink és a zsákmányolt autók között. Első látásra megállapították a tankok típusát, nemcsak amikor az izzó páncélzat kisugárzó melegében lomhán pihentek topolyáktól álcázva az utcák szögletén, hanem akkor is, amikor mennydörögve zakatoltak a vorosilovgrádi poros országúton, vagy mikor nyugat felé bukdácsoltak a felázott őszi vagy a havas téli hadiutakon.

Nemcsak szemmel, de füllel is meg tudták különböztetni a szovjet repülőgépeket a némettől, megismerték őket szikrázó napsütésben, és ha vörös por lepett el mindent, csillagos éjszakán, vagy amikor viharként száguldottak át a koromfekete donyeci égen.

- Ezek a mieink, „lag”-ok, „mig”-ek, „jak”-ok* - állapították meg nyugodtan.

- Amott „messzer”-ek jönnek.

* Szovjet repülőgéptípusok rövidítései

- Ezek „Junkers-87”-esek. Rosztovnak tartanak - mondták közömbösen.

Megszokták a légvédelmi osztagokban az éjjeli ügyeletes szolgálatot, amikor vállukon átvetett gázálarccal őrködtek a bányánál, az iskolák, kórházak tetején. Szívük már nem remegett, amikor körös-körül minden rázkódott a távoli bombázástól, fényszórók fehér sugarai küllőztek Vorosilovgrád éjszakai egén, és hol itt, hol ott csapott fel a tűz füstösen piros lángja a láthatár szélén; vagy amikor ellenséges zuhanórepülőgépek fényes nappal váratlanul előbukkantak, és üvöltve rontottak robbanóbombáikkal a messzi sztyeppen vonuló teherautóoszlopokra, aztán még soká lőtték ágyúkkal és géppuskákkal az országutat, melyről, mint száguldó motorcsónaktól föl kavart hullámok, katonák és lovak futottak szét.

Megszerették a kolhozföldek messzi útjait, az énekszót, amikor teli torokból dalolva teherautókon száguldoznak a pusztai szélben. Megszerették a nyári munkát a végtelen gabonaföldeken, hol nehéz szemtől roskadozott a kalász; a meghitt beszélgetéseket vagy az éjszaka csendjében kitörő kacajt valahol a zabszalmában; a háztetőkön töltött hosszú, álmatlan éjszakákat, amikor valamelyik kislány forró tenyere mozdulatlanul pihen egy órát, két órát, hármát egy fiú érdes kezében, és hajnali pír emelkedik a sápadt halmok fölé, harmat csillog a házak szürkésrózsaszín tetején, lepereg az akácfák összesodort, őszi leveleiről a kerti sövényre s onnan a földre, és a nyirkos földben hervadozó virágok gyökerének, távoli tüzeknek és füstöknek a szaga érződik, és a kakas kukorékol, mintha mi sem történt volna.

Igen, ezen a tavaszon befejezték az iskolát, elbúcsúztak tanítóiktól, szervezetüktől. A háború pedig, mintha csak rájuk várt volna, máris szembenézett velük.

Június 23-án csapataink visszavonultak Harkov irányába. Július 3-án, mint derült égből a villám, csapott le a rádióhír, hogy nyolc hónapi védelem után a szovjet csapatok kiürítették Szevasztopol városát.

Aztán sorra jött Sztarij Oszkol, Rosszos, Kantyemirovka. Harc

Voronyezstől nyugatra, harc a Voronyezshez vezető utakon. Július 12-én Liszicsanszk. És egyszerre csak Krasznodonon hömpölyögték át visszavonuló csapataink.

Liszicsanszk ide már közel volt. Liszicsanszk azt jelentette, hogy holnap Vorosilovgrádba, holnapután Krasznodonba és Per-vomajkába, szóval ide érnek. Ide, ahol a kis utcák minden fűszála, a sövények mögül kikandikáló jázmin és orgonavirág meghitt ismerősünk, ahol a nagyapák ültette lugasos almafák zöldellnek, ebbe a zárt zsalus, árnyékos házikóba, melyben még ott lóg a szögön az apa bányászskabátja, ahogy munkából jövet odaakasztotta, mielőtt a katonai parancsnokságon jelentkezett – abba a házikóba, ahol az anya meleg, kékeres keze súrolta fényesre a padlót, öntözte az ablakdeszkán pompázó kínai rózsát, és takarta le az asztalt friss illatú, tarka háziszőttes terítővel –, ide bejöhet, be fog jönni a fasiszta német!

A két támadás között a városban tekintélyes, megfontolt, mindig mindent tudó, jólfésült hadbiztos-őrnagyok rendezkedtek be, mintha örökre itt maradhatnának. Kedélyes tréfálkozás közben elkártyáztak a házigazdával, kovászos uborkát vásároltak a piacon, szívesen magyaráztak a fronthelyzetet, és alkalomadtán egy-egy konzervet se sajnáltak a házigazda borscsától. Az 1. számú bánya Gorkij Klubja és a városi parkban levő Lenin Klub állandóan tele volt hadnagyokkal, akik szerették a táncot, és érthetetlen módon hol vidámak, hol udvariasak, hol pedig szemtelenek voltak. Ezek a hadnagyok hol felbukkantak a városban, hol eltűntek, de mindig érkeztek újak, s a lányok már úgy megszokták állandóan váltakozó, napsütötte, férfias arcukat, hogy mindegyiket a magukénak tekintették.

És egyszerre eltűnt valamennyi.

Verhnyeduvannaján – ezen a csendes, békés kis vasúti állomáson, ahol a szolgálati útról, utazásból vagy főiskolai tanév után nyári szünetre hazatérve, minden krasznodoni már otthon érezte magát – és a Lihaja–Morozovszk–Sztálingrád vasútvonal minden állomásán munkapadokat, embereket, lövedékeket, gépeket, gabonát vagoníroztak be.

A kis házak ablakaiból, melyekre akácok, nyárfák, topolyák hús árnya borult, asszonyok és gyerekek sírása hallatszott ki. Itt egy anya készítette útra a gyermekét, aki a gyereketthonnal vagy az iskolával együtt utazott, fiukat vagy lányukat búcsúztatták, másutt hivatalával a városból távozó férj vagy apa köszönt el családjától. Voltak házak, redőnyökkel szorosan elzárt otthonok, amelyekben az anya sírásánál is iszonyúbb csönd ült. A ház vagy egészen kihalt, vagy talán egyetlenegy öreganyó ült mozdulatlanul a szobában, lecsüggesztve megfeketedett kezét, miután kikísérte távozó családját. Arra sincs ereje gyötrő fájdalmában, hogy sírva fakadjon.

A lányok reggel távoli ágyútűz hangjára ébredtek. Pereltek szüleikkel – igyekeztek őket rábeszélni, hogy azonnal utazzanak el, és hagyják itt őket. A szülők meg azt hangoztatták, hogy az ő életük java már úgyis elszállt, és éppen a komszomolista lányoknak kell elmenniök, hogy ne érje őket gyalázat és szerencsétlenség. A lányok sietve nyelték le a reggelit, aztán egymáshoz futottak – hírekért. Csomóba verődtek, mint a madarak, a rekkenő hőségtől és a nyugtalanságtól elgyötörtén órák hosszat üldögéltek valamelyik barátnőjük félhomályos szobájában, kerti almafák húsében, vagy elfutottak az erdőbe, az árnyékos patakpartra, megérezve azt az iszonyú balsorsot, melyet sem szívvel, sem ésszel nem tudtak felfogni.

És most rájuk zúdult ez a balsors.

– Vorosilovgrádot bizonyára feladták már, csak nekünk nem mondják meg – kiáltotta éles hangján egy alacsony növésű, széles arcú, kissé hegyes orrú lány. Csillogó szöghaját mintha a halántékához ragasztották volna, két kurta varkocsa meg mindig előreágaskodott.

A lányt Zina Virikovának hívták, de gyerekkora óta senki sem szólította másként, csak a vezetéknevén: Virikova és újra csak Virikova!

– Miféle gondolkodás ez, Virikova? Ha nem jelentik, hát még nem is adták föl! – mondta Maja Peglivanova, egy cigányosan

barna bőrrű, fekete szemű szép lány, aki makacsul összecsucso-
rította akaratos, húsos száját.

A tavaszi záróvizsgáig Maja volt az iskola komszomol titká-
ra. Megszokta, hogy nevelje társait, hogy mindent helyreigazít-
son. Általában arra törekedett, hogy minden mindig rendben le-
gyen.

– Már régen mindent tudunk, amit csak elmondhatsz: „Lá-
nyok, nem vagytok tisztában a dialektikával!” – válaszolta Viri-
kova, és olyan jól utánozta Maját, hogy mind elnevelték magu-
kat. – Szépen mondják meg nekünk az igazat, azt ugyan leshe-
ted. Hittünk, hittünk, de most már elvesztettük a bizalmunkat! –
folytatta összehúzott szemét villogtatva Virikova, és megrázta
hegyes, bogárszarvhoz hasonló, harcias farkocását. – Valószínű,
megint feladták Rosztovot. Mi itt rekedtünk, ők pedig ellógnak!
– mondta Virikova, megismételve, amit gyakran hallott.

– Furcsán gondolkozol, Virikova – mondta fojtott hangon
Maja. – Hogy beszélhetsz így? Hiszen komszomolista vagy, és
pionírvezető voltál!

– Ne kezdj ki vele – szólalt meg halkán Sura Dubrovina, egy
hallgatag lány. Idősebb volt a többinél, a haját fiúsan nyíratta.
A szemöldöke nem látszott, és világos szemében vadság fészkelte,
mely furcsa kifejezést adott az arcának.

Sura Dubrovina, a harkovi egyetem hallgatója a német meg-
szállás elől menekült Harkovból Krasznodonba apjához, aki ott
csizmadia és szíjgyártó volt. Négy évvel idősebb a többi lány-
nál, de a társaságukhoz tartozott, titokban lányosan szerelmes
volt Maja Peglivanovába. Mindig és mindenhol együtt jártak,
mint „tű a cérnával”, ahogy a lányok mondták.

– Ne kezdj ki vele, úgysem változtathatsz a természetén! –
mondta Sura Dubrovina Majának.

– Egész nyáron árkokat ásattak velünk. Mennyi erőt öltünk
bele. Egy hónapig beteg voltam. Most meg ki ül bennük? – kér-
dezte a kis Virikova, rá sem hederítve Majára. – Belepte őket a
fű! Talán nincs igazam?

A vékonyka Szasa tettetett csodálkozással emelte fel szegletes

vállát, és kimeresztett szemmel nézve Virikovára, nagyot füttyentett.

Nyilvánvaló, hogy nem annyira Virikova szavai, mint inkább az általános bizonytalanság volt az oka, hogy aggódo figyelemmel hallgattak.

– De a helyzet tényleg rettenetes, ugye? – kérdezte félénken, hol Virikovára, hol Majára nézve, Tonya Ivanyihina, a legfiatalabb lány, aki valami hosszú lábú, nagy orrú, jól megtermett gyerekhez hasonlított. Vastag, sötét, gesztenyebarna haját húsos füle mögé fonta. Szemében könny csillant meg.

Amióta drága nővére, Lilja, a háború elején mint katonai felcser a frontra ment, és a Harkov környéki harcokban nyoma veszett, számára a világ teljesen vigasztalanná, iszonyatossá lett, és szomorú szemében mindig könnyek ragyogtak.

Egyedül Ulja nem vett részt a lányok beszélgetésében. Úgy látszott, nem osztozott izgalmukban. Kibontotta átázott, hosszú hajfonatát, kicsavarta, újra befonta, aztán hol az egyik, hol a másik vizes lábát tartotta a napra, közben lehajtotta fejét, hajában a fehér liliummal – nagyon illett fekete szeméhez és hajához –, mintha valamire erősen figyelne. Amikor finom ívelésű barna lába megszáradt, hosszúkás tenyerével megtörölte a talpát, kezét végighúzta a lábfején, majd megszokott, ügyes mozdulattal felvette a cipőjét.

– Jaj, de buta vagyok, de buta is vagyok! Miért nem mentem katonai előkészítő iskolába, amikor felajánlották? – kiáltotta a sovány termetű Szasa. – Felajánlották, hogy lépjek be az NKVD iskolájába – magyarázta naivan, és gyerekes gondtalansággal tekintett a lányokra –, akkor itt maradhatnék a németek hátában, ti meg semmiről semmit nem tudnátok. Mindnyájan búsulnátok, én meg tudva a magamét, füttyülnék rátok. „Ugyan miért olyan nyugodt ez a Szaska?” Én meg az NKVD megbízásából lennék itt! És ezeket a hülye gestapósokat – hirtelen grimaszt vágva, pajkosan, gúnyosan Virikovára pillantott –, ezeket a hólyagokat úgy forgatnám az ujjam körül, ahogy akarnám.

Ulja felemelte a fejét, komolyan és figyelmesen nézett Sza-

sára. Arcában váratlanul megrándult valami: talán az ajka rezdült, de lehet, hogy finom vonású, vékony orrcimpája.

– Én mindenféle NKVD nélkül is itt maradok. És aztán? – szólalt meg ismét Virikova, és mérgesen újra megrázta farkocását. – Ha már úgy van, hogy senkinek semmi köze hozzám, itt maradok, és élek, ahogy eddig éltem. És aztán? Tanuló vagyok, a németek szerint olyan gimnazistaféle; végeredményben mégis-csak kultúremberek, mit csinálhatnak velem?

– Gimnazistaféle? – kiáltott Maja hirtelen elvörösödve.

– Éppen most végeztem a gimnáziumot, alászolgája!

Szasa oly nagyszerűen utánozta Virikovát, hogy a lányok megint nevetésben törtek ki.

Ebben a pillanatban eget-földet rázó, szörnyű robbanás fojtotta beléjük a nevetést. A fákról megsárgult levelek, száraz ágak hullottak, por szállingózott, még a víz tükre is fodrossá vált.

A lányok egyszerre elsápadtak. Néhány pillanatig szótlanul néztek egymásra.

– Bombát dobtak valahová? – kérdezte Maja.

– Már régen elröpültek, s újabbakat nem hallottunk! – mondta tágra meresztett szemmel Tonya Ivanyihina, aki mindig leg-hamarabb érezte meg a szerencsétlenséget.

Most egyszerre két egymásba fonódó robbanás reszkettette meg a környéket; az egyik egészen közel, a másik valamivel távolabbról dörrent.

A lányok szó nélkül felugrottak, mintha csak összebeszéltek volna, és a telep felé szaladtak. Napsütötte lábszáruk fel-felvil-lant a bokrok között.

2.

A lányok úgy rohantak a bárány- és kecskenyájaktól letaposott, száraz donyeci sztyeppen, hogy lábuk alatt porzott a föld. Egészen valószínűtlennek tűnt, hogy pár perccel előbb még az erdő friss zöldje borult rájuk. A horhos – melyben a patak folyt –

olyan mélyen feküdt, hogy a lányok csak három-négyszáz lépést szaladtak, és már el is tűnt a szemük előtt a patak, a kis erdő, mintha csak a sztyepp nyelt volna el mindent.

Ez a sztyepp nem volt olyan egyhangú síkság, mint az asztrahanyi vagy szalszki róna; dombok és horhosok szaggatták meg, messze délen és északon, a láthatár szélén pedig magas dombok páráztak gigászi nyúlványaiként valami felbukkanó kőzetalakulatnak, s e dombokon belül, mint egy nagy kék csészealjban, fehérén izzott a forró levegő.

A szikkadt, kék sztyepp keresztül-kasul barázdált síkján, dombok vagy láposok mellett, itt is, ott is bányatelepek vagy tanya-házak feketélltek a búza, kukorica, napraforgó, cukorrépa világos- vagy sötétzöld és sárga táblái között, magányos aknatornyok s mellettük a tornyoknál is magasabban a bányák meddő kőzetének sötétkék gúlái látszottak.

Az utakon, amelyek a tárnákat és munkástelepeket egymással összekötötték, menekülők csoportjai iparkodtak Kamenszk és Lihaja felé.

A nyílt sztyeppen a nyugaton, északnyugaton és a messzi északon zajló elkeseredett harcok távoli moraja hallatszott. Messzi tűzvészek füstje gomolygott lustán az ég felé, vagy hatalmas felhőszigetekként állt hol itt, hol ott az ég peremén.

Alig értek ki a lányok az erdős, mély útról, egyszerre három új füstfészek ötlött szemükbe, kettő a közelben, a harmadik távolabb, valahol a város fölött, melyet még eltakartak a dombok. Szürke, gyér füst volt az, amely lassan oszlott szét a levegőben, s talán nem is figyeltek volna rá, de érezték a robbanások erős fokhagymaszagát is. Annál erősebben érezték ezt a szagot, minél közelebb kerültek a városhoz.

Fölértek a pervomajkai kerek dombra, és eléjük tárult a lakótelep, mely szétszórta húzódott végig a dombokon és a síkságon. Mögötte a vorosilovgrádi műút, mely hosszabb dombsor alatt, Krasznodon és a telep között futott el. Innen már végigláthatták a hosszú országot, ahol sűrű csoportokban meneteltek a csapatok, nyomukban a menekülő lakossággal. Iszonyú

tülköléssel gépkocsik száguldoztak, közönséges polgári és katonai autók, zöldre festett, behorpasztott, poros teher-, személy- és vöröskeresztes kocsik. S a vörös útipor – melyet újra meg újra felkavart a rengeteg láb és kerék – ott lebegett a hosszú országút fölött.

És most valami lehetetlen és érthetetlen történt: az 1. számú bánya vasbeton állványa, melynek hatalmas tornya kimagaslott a városi épületek közül, és még az országút túlsó oldaláról is látható volt – egyszerre megingott. A következő pillanatban a magasba repülő kötörmelék óriási, vastag legyezőként borított el mindent, aztán újabb iszonyú föld alatti robbanás morajlott végig a levegőben meg lent, valahol mélyen a lábuk alatt, és a lányok megremegetek. Amikor a por eloszlott, nyoma sem volt a toronynak, csak a napsütésben csillogó, óriási sötét kőzetgúla állt mozdulatlanul. Ott, ahol előbb a torony emelkedett, vastag oszlopokban piszkos, sárgásszürke porfelhő gomolygott. És az országút fölött, Pervomajka felzaklatott munkástelepe fölött, a város fölött, amely nem látszott ide, és az egész környező világ fölött elnyújtott, kusza sóhajféle úszott, melyből alig-alig vált ki egy-egy távoli sírás, átkozódás, jajkiáltás.

Mindez: a rohanó gépek és a végtelen árban hömpölygő embertömeg, az eget-földet rengető robbanás, a torony eltűnése egymásba folyt, s váratlan borzalomként zúdult a lányokra. És a lelkükben tomboló vihar felett egyszerre kifejezhetetlen érzés lett úrrá, mélyebb és erősebb, mint saját veszedelmük érzése: a pusztulás örvénylett előttük. Mindennek vége...

– A bányákat robbantják! ... Lányok! ...

Kiből tört föl ez a zokogás? Talán Tonya Ivanyihina hangja volt ez, de a többiek lelkéből is ilyen sírósan szakadtak fel a szavak:

– A bányákat robbantják! ... Lányok! ...

Más semmit sem mondtak. Képtelenek voltak rá, idejük se volt. Csoportjuk magamagától feloszlott: legtöbbjük hazafutott a telepre, csak Maja, Ulja és Szasa rohant a legrövidebb ösvényen a városba, a kerületi Komszomol bizottság épületéhez.

Abban a pillanatban, amikor minden megbeszélés nélkül két csoportra szakadtak, Valja Filatova hirtelen megragadta legkedvesebb barátnője kezét:

– Uljecska! – kiáltott félénk, alázatos, könyörgő hangon. – Uljecska! Hová még? Menjünk haza...! – dadogta. – Még valami baj történhetik...

Ulja egész testével hirtelen feléje fordult, szótlanul ránézett – talán nem is rá, hanem rajta keresztül a messzi-messzi távolba, és fekete szemében valami nagy elszántság tükröződött – talán a repülő madarak tekintetében ül ilyen kifejezés.

– Várj, Uljecska... – könyörgött Valja, és kézen fogva rángatta Ulját, szabadon maradt másik kezével kikapta barátnője hajából a lilomot, és a földre dobta.

Mindez oly villámgyorsan történt, hogy Ulja nemcsak hogy nem értette meg, miért tette ezt Valja, hanem egyszerűen nem is vette észre. A két lány – anélkül, hogy számot adtak volna maguknak róla – hosszú barátságuk óta első ízben más-más irányban futott el egymástól.

Igen nehéz volt elhinni, hogy mindez valóság, de a három másik lány – Majával az élen – átfutott az országúton, és tulajdon szemével győződhetett meg arról, hogy az 1. számú bánya óriási gúlája mellől eltűnt a magas, nagyszerű fúrótorony, hatalmas emelőgépeivel, s helyette sárgásszürke füst gomolygott az ég felé, elviselhetetlen fokhagymaszagot árasztva körös-körül.

A földet és levegőt újabb, hol közeli, hol távolabbi robbanások remegtették meg.

Az 1. számú bányához tartozó településeket, mély horhos választotta el a város központjától; aljában sással benőtt iszapos patakok folydogáltak. A városnak ezen a részén, a horhos lejtőjén egymás hegyén-hátán álló agyagkunyhókat kivéve, ugyanúgy, mint a központjában is, földszintes, két-háromlakásos kőházak sorakoztak. A cseréppel vagy palával fedett házak előtt kis kert díszelgett, részben vetemény, részben virágágyak tarkították. Egyesek meggyfát, orgonát vagy jázminat ültettek, mások a takaros, színes palánkok mögött fiatal akácokat, iharfákat neveltek.

És most e tiszta házak, kiskertek között lassan vonultak a munkások, tisztviselők, férfiak és nők sorai, meg-megszakítva a krasznodoni üzemek és hivatalok berendezését szállító teherautók oszlopaival.

Az úgynevezett „szervezetlen lakosság” kiszaladt házaiból. Egyesek fájdalommal vegyes kíváncsisággal kertjükből nézték az elvonulókat, mások már az utcán az embersorok mellett haladtak batyukkal, zsákokkal, talicskákkal, amelyeken a hevenyében összekapott háztartási holmi tetején kisgyerekek ültek; egy-két anya karján vitte a csecsemőjét. A nagyobbacska gyerekek a robbanás zajára az 1. számú bányához szaladtak. De ott milicisták láncá állta útjukat. Velük szemben pedig a bányából menekülők tömege hömpölygött. Ezekhez csatlakoztak a mellékutcákból, a piacról futó kolhozparasztasszonyok, akik kosaraikban, targoncákon zöldséget és egyéb élelmiszert hoztak; lovas és ökrös szekerek kísérték a menekülőket.

A menetben az emberek komor arccal, hallgatagon lépdeltek, annyira elmerültek egyetlen nehéz gondjukba, hogy szinte észre sem vették, mi történik körülöttük. Az oldalt haladó menetfelelősök hol megálltak, hol meg előresiettek, hogy segítsenek a gyalogos és lovas milicistáknak rendet tartani a menekültek között, akik elárasztották az utcákat, és akadályozták a menetoszlopokat.

Egy asszony a tömegből kézen ragadta Maját, és Szasa Bondarova is megállt mellettük, de Ulja, aki csak azzal törődött, hogy minél előbb a kerületi Komszomol bizottságba jusson, továbbrohant a kerítések mentén, szinte madárként repdesett a hömpölygő tömeg között.

Elöl, az utcasarok mögül üvöltve fordult be egy zöld teherautó, és másokkal együtt Ulját is odanyomta egy kőház kerítéséhez. Ha nincs ott a kertajtó, Ulja levert volna a lábáról egy középtermetű, szőke, pisze orrú, kissé hunyorgó, kék szemű, csinos lányt, aki két poros orgonabokor között álldogált a kertajtóban.

Akármilyen furcsa is volt ebben a pillanatban, de amikor Ulja a kertajtóhoz repült, és majdnem fellökte ezt a lányt, valami pil-

lanatnyi révületben úgy látta, mintha az keringőt táncolna. Még a keringő zenéjét is hallotta, a fúvós zenekart. Ez a látomás egyszerre fájón is, édesen is hatott rá – mint a boldogság álomképe.

A lány színpadon forgolódott; énekelt, aztán egy teremben keringett és énekelt, reggelig táncolt válogatás nélkül, sohasem volt fáradt, senkit el nem utasított, ha táncra hívták, és kék szeme, apró fehér fogai ragyogtak a boldogságtól. Mikor volt ez? Alighanem még a háború előtt, még abban a másik életben. Nyilván álom volt.

Ulja nem ismerte a lány családi nevét, mindenki csak Ljubának, még gyakrabban Ljubkának hívta: igen, Ljubka volt ez, a „komédiás Ljubka”, mint a fiúk mondogatni szokták.

Az volt a legcsodálatosabb, hogy a szörnyű zűrzavar közepette Ljubka teljesen nyugodtan és kiöltözve állt a kerítésajtó orgonabokrai között, mintha csak a klubba készülne. Rózsaszín kis arca – melyet mindig óvott a naptól –, gondosan befont és koszorúba csavart aranylő hajfonatai, valósággal elefántcsontból faragott apró keze, fényes körmeit mintha éppen most manikűrözték volna, takaros kis lába magassarkú, krémszínű cipellőkbe szorítva – mindez úgy festett, mintha Ljubka most, ebben a pillanatban lépne színpadra. Kilépne, táncolni és énekelni kezdené.

Még inkább ámulatba ejtette Ulját a lány tekintetének kötekedő s ugyanakkor nyíltszívű és okos kifejezése, amely ott ült rózsás, kissé pisze orrú arcán, erőteljes ajkán, a kelleténél valamivel szélesebb orcáin, piros száján, de leginkább hunyorgó, szokatlanul élénk szemében.

Mintha egészen természetes dolognak venné, hogy Ulja majdnem rádöntötte a kerítésajtót, oda sem nézett, tovább is nyugodtan, kissé kihívóan bámulta az utcát, és időnként megjegyzéseket tett az emberekre.

– Te tökfilkó! Rá akarsz hajtani az emberekre? ... Úgy látszik, annyira inadba szállt a bátorságod, hogy nem tudsz a sorodra várni! Hová? Hová mégy? Ó, te hólyag! ... Felébredtél már? ... – és fintort vágva, árnyas szempillái mögül mérges, kék villámokat szórt a teherautó vezetőjére. Ez meg, hogy szétug-

rassza az embereket, megállt a kerítésajtó előtt, és ott zakatoltatta a motorját.

A teherautó zsúfolásig meg volt rakva a milícia holmijával. Néhány milicista őrizte.

– De sokan másztatok fel, „fölvigyázók”! – kiáltotta Ljubka, mintha egyenesen kapóra jött volna neki ez az alkalom. – A helyett, hogy a népet megnyugtathatnák, ők maguk... fjjú-ú!... – kis kezével utánozhatatlan mozdulatot tett, és cifrát füttyentett, mint egy kisfiú.

– Mit jártatja a száját ez a buta lány! – mordult rá az autó tezejéről a parancsnok, egy milicista őrmester. Bántotta a nyilvánvaló igazságtalanság.

De – mint kiderült – vesztére tette.

– Á, Drapkin* elvtárs – köszöntötte Ljubka. – Hát te hogy kerültél ide, vörös dalia?

– Elhallgatsz vagy sem! – s a „vörös dalia” olyan mozdulatot tett, mintha le akarna ugrani az autóról.

– Ügysem ugrasz le, félsz, hogy ittragadsz! – mondta tovább minden harag nélkül Ljubka. – Szerencsés utat, Drapkin elvtárs! – mondta, és kedves mozdulattal intett búcsút apró kezecskéjével a dühtől elpirult miliciaparancsnoknak, aki csakugyan nem szállt le az induló kocsiról.

Ha idegen hallotta és látta volna ezt a kicsinosított lányt, aki egyedül állt nyugodtan, miközben körülötte mindenki rohant, biztosan elszánt „ellenforradalmárt” sejtett volna benne, aki – úgy látszik – várja a németeket, és csúfolódik a szovjet emberek szörnyű szerencsétlenségén... De a lány kék gyermekszeme elárulta, hogy a lelke tiszta, és akik ellen mérgesen kifakadt, azok nagyrészt valóban meg is érdemelték.

– Hé, te kalapos! Lám csak, hogy teleaggatta a feleségét, neki meg üres a keze! – kiáltotta a lány. – Nézd, milyen törékeny a feleséged, te meg kalapban kényeskedsz!... De sok bajom van veletek!

* Drapkin — magyarul: lógós

– Hát te, nagyanyó, a zavarosban nyugodtan falod a kolhoz uborkáját! – kiáltott egy szekér tetején ülő öregasszonyra. – Azt hiszed, ha elmegy a szovjet rend, akkor már senkinek sem kell róla számot adnod? Hát nincs isten az égben? Azt hiszed, nem lát!? ... Mindent lát! ...

Senki sem figyelt, sem rá, sem a megjegyzéseire. A lány tudta ezt, és úgy látszott, hogy kizárólag saját szórakoztatására szolgáltat igazságot. Bátor nyugalma annyira tetszett Uljának, hogy egyszerre bizalmat érzett iránta, és megszólította.

– Ljuba, én pervomajkai komszomolka vagyok, Uljana Gromova. Magyarázd meg, kérlek, hogy kezdődött az egész.

– Egyszerűen ... – mondta Ljubka készségesen, és ragyogó kék, szigorú szemét barátságosan rászegezte Uljára. – A mieink kiűrítették Vorosilovgrádot, még hajnalban. Parancs érkezett, hogy valamennyi szervezet, egyesület haladéktalanul evakuáljon ...

– És a kerületi Komszomol bizottság? – kérdezte rebbent hangon Ulja.

– Te bivaly, te, hogy mered azt a kislányt verni? Te gaz kölyök! Kimegyek, és ellátom a bajodat! – Ljubka vékonyka hangján ráförmedt egy fiúra a tömegben. – A kerületi Komszomol bizottság? – fordult Ulja felé. – A kerületi bizottság, mint mindig, az élen jár, tehát még hajnalban távozott ... No, mit bámulsz, kislány? – kérdezte haragosan. De alaposabban meg nézve Ulját, megértette, hogy mi megy végbe a lelkében, és mosolyogva tette hozzá: – Tréfálok, csak tréfálok ... Természetesen parancsot kapott, hogy vonuljon el, hát elvonult, nem megszökött. Érted?

– Hát velünk mi lesz? – kérdezte dühösen Ulja, akinek szíve egyszerre keserű bosszúérzéssel telt meg.

– Te, természetesen, szintén utazz el. Ilyen rendelkezés érkezett reggel. Hol voltál reggel óta?

– Hát te? – vágott vissza kérdéssel Ulja.

– Én? ... – Ljuba hallgatott, és okos kis arca egyszerre tar-

tózkodó, egykedvű kifejezést öltött. – Én még majd meglátom – mondta kitérően.

– Hát te nem vagy komszomolka? – kérdezte nyakasan Ulja. és haragtól szikrázó, nagy, fekete szeme egy pillanatra találkozott Ljuba hunyorgó, óvatos tekintetével.

– Nem – mondta Ljubka, és kissé félrehúzva a száját, elfordult. – Apa! – kiáltotta, kinyitva a kertajtót, és magassarkú cipőjében egy szembejövő csoport felé futott. Ez a csoport a ház felé tartott; észrevehetően kivált a tömegből, amely ijedten, valamilyen érthetetlen tisztelettel tért ki előle.

Elöl haladt az 1. számú bánya igazgatója, Valko, tagbaszakadt, borotvált arcú, ötven év körüli ember, csizmában és kiskabátban. Arca komor volt és fekete, mint egy cigányé, mellette Grigorij Iljics Sevcov, a városszerte ismert vájár, ugyanebből a bányából. Mögöttük néhány bányász és két katona. Kissé hátrább különféle emberekből álló csoport követte őket, kíváncsiak, akik mindig akadnak – az élet legrendkívülibb és legnehezebb perceiben is.

Grigorij Iljics és a többi bányász munkaruhát viselt, vállukon bányászköpeny. Ruhájuk, arcuk, kezük szénporos. Egyikük hatalmas villanykábel-göngyöleget vitt a hátán, a másik szerszámládát, Sevcov kezében valami különös fémműszer volt, melyből lekaptart végű drótok álltak ki.

Szótlanul mentek, mintha félnének találkozni valakinek a tekintetével a tömegből vagy – akár egymásra nézni. A verejték kormos barázdákban, sűrűn csurgott szénporos arcukon, mely olyan gyötrelmet árult el, mintha elviselhetetlen terhet hurcolnának magukkal.

Ulja egyszerre megértette, hogy az emberek miért olyan rémült arccal nyitottak előbb utat nekik. Ők voltak azok, akik tulajdon kezükkel robbantották fel az 1. számú bányát, a Donyec-medence büszkeségét...

Ljubka odaszaladt Grigorij Iljicshez. Keskeny, fehér ujjaival megfogta a bányász fekete, vastag eres kezét. A férfi erősen megszorította, és így jöttek együtt.

Ezalatt a bányászok Valko igazgatóval és Sevcovval az élen odaértek a kertajtóhoz, és látható megkönnyebbüléssel dobták át a kerítésen egyenesen a virágokra a kábelgöngyöleget, a szerzőszámosládát és a különös fémműszert. A nagy gonddal és szeretettel ápolt kertnek és az egész életnek, amely virágokat és sok egyebet is adott – már úgyis vége.

Az emberek ledobták holmijukat, pár percig álltak, és valamiért restelltek egymásra nézni.

– Nos, Grigorij Iljics, készülj gyorsan, a motor be van gyűjtve, felültetem az embereket, aztán az egész pereputtyal érted jövök – mondta Valko, de nem nézett fel széles, cigányosan bozontos szemöldöke alól.

Aztán a bányászok és a katonák kíséretében lassan elballagott.

A kertajtónál ottmaradt Grigorij Iljics a lányával, akinek még mindig fogta a kezét, velük egy vén bányász: kiaszott, nyakigláb öregember, bajusza és ritkás szakálla a dohányzástól már teljesen megsárgult. Ulja – akire nem fordítottak figyelmet – úgy állt ott mellettük, mintha a szívét kínzó kérdésre csakis itt kaphatna feleletet.

– Kinek beszéltem, Ljubov Grigorjevna?! – kérdezte Grigorij Iljics, mérgesen ránézve lányára, de a kezét most sem engedte el.

– Mondtam, hogy nem megyek – szólt Ljubka határozottan.

– Ne bolondozz, ne bolondozz – viszonzta érezhetően felindult, de csöndes szóval Grigorij Iljics. – Hogyhogy nem mész? Komszomolka vagy . . .

Ljubka elpirult, rápillantott Uljára, de arca ugyanakkor makrancos, sőt dacos kifejezést öltött.

– Komszomolka, pár napja! – mondta, és félrehúzta a száját. – Ártottam én valakinek? Engem sem bánt majd senki . . . Sajnálom itt hagyni az anyámat – tette hozzá csendesesen.

„Megtagadta a Komszomolt” – szörnyedt el Ulja. De ebben a pillanatban eszébe jutott saját beteg édesanyja, és megfájdult a szíve.

– Hát, Grigorij Iljics – harsant fel most mély hangon az

öreg bányász, az ember megdöbbsent, honnan vette kiaszott teste ezt az erőt –, ideje búcsúzni... Isten veled... – és Grigorij Iljics arcába nézett, aki lehajtotta a fejét előtte.

Grigorij Iljics szótlanul vette le sapkáját. Haja szőke, arca sovány, mély ráncokkal barázdált, jellegzetes javakorbéli orosz munkásarc volt, kék szemmel. Nem volt fiatal már, testén munkaruha lötyögött, arcát meg kezét szénpor fedte, mégis látni lehetett, hogy szép termetű, izmos ember, az a régi fajta, kemény orosz szépség.

– Hát ha mégis velünk jönnél? Mi, Kondratovics? – kérdezte, de szinte restelkedve, nem nézett az öregre.

– Hová menjünk az asszonnyal? Majd csak megszabadítanak bennünket gyermekeink a Vörös Hadsereggel.

– Hát a nagyobbikkal mi van? – kérdezte Grigorij Iljics.

– Az idősebb? Kár beszélni róla... – mondotta sötéten az öreg, és olyan mozdulatot tett a kezével, mintha azt akarná mondani: „Magad is ismered a gyalázatomat, minek kérdezel?” – Isten veled, Grigorij Iljics – szólt szomorúan, és odanyújtotta Sevcovnak kiaszott kezét.

Grigorij Iljics megszorította, de nyilván még valamit el kellett volna mondaniok egymásnak, mert tovább is csak ott álltak, egymás kezét szorítva.

– Hát igen, az asszony meg, látod, a kislány is itt marad – mondta Grigorij Iljics lassan, és a hangja egyszerre megbicsaklott. – Hogyan is tehattünk ilyesmit vele, Kondratovics? Mi? A gyönyörű bányánkkal... amely úgyszólván mint anya táplálta az országot... Eh!... – és Grigorij Iljics szíve mélyéből olyan csendesesen, olyan keservesen sóhajtott, hogy szeméből kristálytisztán, csillogóan kibuggyantak a könnyek, és legördültek szénporos arcán.

Az öreg rekedten elsírta magát, és lehajtotta a fejét. Ljubka is felzokogott.

Ulja, ajkát harapdálva, képtelen volt erőt venni könnyein, és tehetetlen dühében hazarohant, Pervomajkába.

Mialatt a város külső részeiben mindent magával ragadott a visszavonulás és a gyors kiürítés izgalma, a város közepe felé ez némileg elcsitult, sőt szinte minden a megszokott maradt. A családjukkal menekülő tisztviselők karavánjai már eltűntek az utcákról. A hivatalok bejáratai előtt vagy udvarain fuvaros-szekerek, teherautók sorakoztak. És az emberek se voltak többen, mint amennyit ez a munka megkövetelt; irodai felszerelésekkel teli ládákat, aktakötegekkel tömött zsákokat raktak a szekerekre és teherautókra. Csendes beszélgetés hallatszott, mely nyilván szándékosan arra vonatkozott, amivel az emberek éppen foglalkoztak. A kitárt ajtókon és ablakokon át kopácsolás, olykor írógép kattogása hallatszott: a rendszerető, pontos osztályvezetők az elvitelre szánt, illetőleg visszamaradó tárgyak utolsó listáját állították össze. És ha nem hallatszana a távoli ágyúdörgés, és a földet nem rengetnék a robbanások, azt gondolhatnánk, hogy valamennyi hivatal új épületbe költözik.

A város közepén, egy dombon földszintes, egy-egy szárny-épülettel megtoldott, új ház áll, előtte fiatal fák. A városból távozó emberek mindenhol láthatják ezt a házat. Ez a kerületi pártbizottság és a kerületi végrehajtó bizottság épülete. A múlt ősztől itt dolgozott a bolsevik párt Vorosilovgrád-területi bizottsága.

A főbejáraton át szakadatlanul jöttek a hivatalok és üzemek küldöttei, aztán szinte futva távoztak. A telefonok megállás nélkül csengtek; a nyitott ablakokon át hallani lehetett a kagylóba adott válasz-intézkedéseket, melyek hol szándékosan tartózkodók, hol fölöslegesen hangosak voltak. Néhány polgári és katonai személyautó várakozott a főbejárat előtt, félkörívben. A sor végén egy porlepte katonai terepjáró állt; hátsó üléséről két katona nézett kifelé színehagyott gimnasztyorkában – egy borostás őrnagy és egy óriás termetű, fiatal őrmester. A katonák és a sofőrök arcán is ugyanaz a kifejezés: várakoztak.

Ezalatt az épület jobb szárnyán levő nagy szobában olyan je-

lenet játszódnak le, mely belső erejével elhomályosíthatta volna az ősi nagy tragédiákat, ha külső megnyilatkozásában nem lett volna olyan egyszerű. A terület és kerület vezetői, akiknek azonnal el kellett távozniuk, búcsúztak azoktól a vezetőktől, akik itt maradnak, hogy a kiűritést intézzék. A németek bevonulásakor nyomtalanul eltűnnek, feloldódnak majd a tömegben, és földalatti munkára mennek.

Mi sem hozza egymáshoz oly közel az embereket, mint az együtt átélt nehézségek.

Az ő számukra a háború egész ideje, az első naptól a mai napig, minden emberi erőt felülmúló egyetlenegy, szakadatlan munkanappá, olyan erőfeszítésé forrott össze, amilyenre csak a legacélozottabb, hősi természetek képesek.

Az egészséges, ifjú embereket a frontra küldték. Keletre költöztették a megszállással vagy elpusztulással fenyegetett legnagyobb üzemeket, velük együtt ezer és ezer munkapadot, tíz- és tízezer munkást és a családtagok százezreit. Otthon pedig szinte varázsszóra új gépeket, új munkásokat kerítettek, és újra életet lehelték az elhagyott bányákba és épülettömbökbe.

Állandó készenlétben tartották az embereket, hogy a termelést szükség esetén egyik napról a másikra le lehessen állítani és kelet felé irányítani. Ugyanakkor kifogástalanul ellátták kötelezettségeiket, amelyek nélkül a szovjet államban elképzelhetetlen az ember élete: gondoskodtak róla, hogy legyen ruha és ennivaló, hogy tanulhassanak a gyerekek, legyen gyógyszer a betegeknek, új mérnökök, pedagógusok és agronómusok álljanak munkába, nyitva legyenek az éttermek, az üzletek, a színházak, működjenek a sporttelepek, fürdők, mosodák, borbélyműhelyek, helyén legyen a rendőrség és a tűzoltóság.

Az egész háború alatt úgy dolgoztak, mintha egyetlen nap volna. Elfelejtették, hogy magánéletük is van: a családjuk keleten volt; nem is a lakásukban laktak, hanem az üzemükben, hivatalukban, hogy a nap és az éjszaka minden órájában megtalálhassák őket.

Elesett a Donyec-medence egyik része, utána egy másik, aztán

a harmadik, de a megmaradt területen még nagyobb erővel dolgoztak. Határtalan erőfeszítéssel végezték feladatukat a Donyec-medence utolsó talpalatnyi földjén – azért, mert az utolsó volt. Gigászi erőt tápláltak népükben az utolsó pillanatig, hogy mindent elviselhessen, amit a háború a vállára rakott. És amikor mások energiájából már lehetetlen volt többet kiszorítani, akkor újból a saját testi és erkölcsi erejüket vetették latba, és senki nem mondhatta meg, mikor merül ki ez az erő.

Végül eljött az óra, amikor a Donyec-medence utolsó zugát is el kellett hagyniuk. Egy-két nap alatt megint vonatra kellett rakni a munkaadók újabb ezreit, sok-sok tízezer embert és százezer tonnányi értéket. Aztán érkezett az az utolsó pillanat, amikor ők maguk sem maradhattak tovább.

Szoros csoportban álltak a Krasznodon-kerületi pártbizottság titkáranak nagy szobájában, ahol már a hosszú tanácskozásszal piros posztóterítőjét is leszedték. Szemtől szemben álltak, tréfálkoztak, meg-megveregették egymás vállát, és ahogy sem szánták el magukat a búcsúszóra. De azoknak akik, elutaztak, olyan nehéz és megkínzott volt a szívük, mintha holló tépdeste volna.

A csoport természetes központja Ivan Fjodorovics Procenko, a területi bizottság egyik munkatársa volt, akit még a múlt őszön, amikor a területet első ízben fenyegette a megszállás veszélye, jelöltek ki földalatti munkára. De akkor az ügy magamagától elhalasztódott.

Ivan Fjodorovics alacsony, arányos termetű, piros arcú, harmincöt éves ember volt. Simára fésült, ritkuló barna haja a halántékán már őszült. Azelőtt mindig tisztán és borotváltan járt, most puha, sötét tüske fedte az arcát – már nem borosta, de még nem is szakáll; két hete kezdte növeszteni, amikor a harcéri eseményekből megértette, hogy az illegalitás elkerülhetetlen.

Barátságosan és tisztelettel rázta meg az előtte álló magas, idősebb ember kezét, aki rangjelzés nélküli egyenruhát viselt. Szikár, férfias arca – amelyet apró ráncok, a tartós kimerültség jelei barázdáltak – nyugalmat és egyszerűséget mutatott, egyben elárulta, hogy jelentős személyiség; csak az igazi nagy

vezetőknek lehet ilyen arckifejezésük, amely nagy tudás nyomát viseli, és arról tanúskodik, hogy megértik mindazt, ami a világban történik.

Ez az ember, aki a nemrég megalakult Ukrán Partizán Törzskar egyik vezetője volt, már előző nap megérkezett Krasznodonba, hogy a terület partizáncsapatai és a hadsereg között megteremtse az együttműködést.

Akkor még nem gondolták, hogy a visszavonulás olyan messzire terjedhet; azt remélték, hogy legalább az Alsó-Donyec és az Alsó-Don határán megállíthatják az ellenséget. A törzskar rendelkezése szerint Ivan Fjodorovicsnak kapcsolatot kell teremtenie a támogatására küldött partizáncsapat és a Felső-Donyecnél levő utóvédcsapataink erősítésére Kamenszk körzetébe átirányított hadosztály között. Ez a hadosztály, melyet a Vorosilovgrád környékén lefolyt harcok erősen megtépáztak, éppen akkor ért Krasznodon alá, parancsnoka pedig a partizántörzs és a déli front politikai csoportfőnöksége képviselőivel tegnap érkezett meg. A hadosztály parancsnoka, egy negyven év körüli tábornok szintén ott állt, várta, hogy Ivan Fjodorovicstól elbúcsúzzanak.

Ivan Fjodorovics megrázta a partizánparancsnok kezét, aki békeidőben is felettese volt, gyakran járt házában, és jól ismerte a feleségét. Ivan Fjodorovics hosszan rázta a kezét, és azt mondta:

– Köszönöm, még egyszer köszönöm, Andrej Jefimovics, a segítséget és a tanítást. Adja át partizánköszönetünket Nyikita Szergejevics Hruscsovnak. Ha alkalomadtán a főparancsnokságon jár, mondja el, hogy a mi vorosilovgrádi vidékünkön is megalakultak a partizánosztagek... Ha pedig, Andrej Jefimovics, az a szerencse éri, hogy magához Sztálin elvtárshoz is eljut, mondja meg neki, hogy becsülettel teljesítjük a kötelességünket.

Ivan Fjodorovics oroszul beszélt, de időnként akaratlanul ukrán anyanyelvére tért át.

– Teljesítsék kötelességüket, akkor úgyis hallani fog magukról. Abban pedig, hogy teljesítik, nem kételkedem – mondta

Andrej Jefimovics férfias mosolyával, mely egyszerre arca valamennyi ráncát bevilágította. Hirtelen az Ivan Fjodorovicsot körülvevő emberek felé fordult, és azt mondta: – Ravasz ember ez a Procenko: még meg sem kezdte a harcot, és máris aziránt tapogatózik, nem kaphatná-e egyenest a főparancsnokságtól az ellátást.

Valamennyien nevettek, csak a tábornok nem, aki az egész beszélgetés alatt telt, erős arcára fagyott, komor szomorúsággal állott ott.

Ivan Fjodorovics tiszta, kék szemében ravasz fény csillant, de nem egyszerre mind a kettőben, hanem előbb az egyikben, aztán a másikban, mintha valamilyen egy lábon ugráló, dévaj szikra pattant volna egyik fél szeméből át a másikba.

– Az én ellátásom el van ásva – mondta. – Ha pedig elfogy, mi is úgy élünk majd megint, mint az öreg Kovpak; az lesz a mienk, amit az ellenségtől elveszünk. De ha valamit adhattok... – Ivan Fjodorovics széttárta a karját, mire valamennyien megint felnevettek.

– Adják át a front politikai főcsoportja munkatársainak hálás köszönetünket. Nagy segítségben részesítettek bennünket – mondta Ivan Fjodorovics, miközben megrázta egy idősebb ezredkomisszár kezét. – Nektek pedig, gyerekek... már azt se tudom, mit is mondjak, csak megcsókolni tudlak benneteket... – és a meghatott Ivan Fjodorovics sorra átölelte és megcsókolta az NKVD fiatalembereit.

Tapintatos ember volt, és megértette, hogy semmi körülmények között nem szabad valamilyen magasabb vagy alacsonyabb funkcionáriust megbántani, ha az igazán az ügynek szentelte magát. Így aztán köszönetet mondott valamennyi szervezetnek és mindenkinek, aki segítségére volt a földalatti hálózat és a csapatok megalakításában. Hosszú és keserves a búcsú a területi pártbizottságban dolgozó elvtársaitól. Közös sors és barátság fűzte őket szorosan egymáshoz a háború hónapjaiban, amelyek úgy elrepültek, mint egyetlenegy nap.

Könnyes szemmel nézett körül, keresve, kitől nem búcsúzott

el még. A tábornok – középtermetű, testes ember – hirtelen mozdulattal, szótlánul fordult feléje, kezét nyújtotta, és egyszerű orosz arcán valamilyen gyermekes kifejezés jelent meg.

– Köszönöm, köszönöm magának – mondta mély érzéssel Ivan Fjodorovics. – Köszönöm, hogy személyesen idefáradt. Most már szinte egymáshoz vagyunk kötve . . . – és megrázta a tábornok vaskos kezét.

A gyermekes kifejezés nyomban eltűnt a tábornok arcáról. Tányérsapkás kerek feje elégedetlenül, sőt talán mérgesen meg-rándult, aztán apró, okos szeme előbbi komor tekintetével meredt Ivan Fjodorovicsra. Valószínű, hogy valami nagyon fontosat akart mondani, de semmit se szólt.

Eljött a döntő pillanat.

– Vigyázz magadra – mondta Andrej Jefimovics, arca elváltozott, és átölelte Procenkót.

És valamennyien újra búcsúzkodtak tőle, titkárától, a visszamaradó funkcionáriusoktól, aztán némi büntudat kifejezésével mentek ki egymás után a szobából. Csak a tábornok távozott magasra emelt fejjel, megszokott, gyors, könnyed léptekkel, amelyek sehogy sem illettek testes alakjához. Ivan Fjodorovics nem kísérte ki őket, hallgatta, hogy odakint felbúgnak a gépkocsik.

A szobában ezalatt szüntelenül csengtek a telefonok, és Ivan Fjodorovics titkára sorjában hol az egyik, hol a másik hallgatót emelte fel és mondta be, hogy néhány perc múlva telefonálnak újra. És alig búcsúzott el Ivan Fjodorovics az utolsó elutazótól, amikor a titkár hirtelen kezébe nyomta az egyik hallgatót.

– A kenyérgyárból . . . már tizedszer telefonál.

Ivan Fjodorovics kezébe vette a hallgatót, felült az íróasztal sarkára, és azonnal más emberré vált. Nem volt már az, aki hol jólelkűen és megindultan, hol ravaszul és vígan búcsúzott elvtársaitól. A kézmozdulat, mellyel a hallgatót füléhez emelte, arc-kifejezése és hangja a vezető nyugalma jelezték.

– Ne zörögj, hanem hallgass rám – mondta, és ezzel nyomban elhallgattatta a másikat. – Mondtam neked, hogy lesz gépkocsi,

tehát lesz szállítás. A Városi Kereskedelmi Vállalat veszi át tőled a kenyeret, hogy ellássa útközben az embereket. De egyszerűen megsemmisíteni annyi kenyeret, valóságos bűn lenne... Miért süttöttél egész éjjel? Látom, magad is sietsz. De ne siess addig, amíg meg nem engedem. Igen? – és Ivan Fjodorovics le-tette a hallgatót, felemelt egy másikat, amely élesen trillázott.

A nyitott ablak az 1. számú bányára nézett, látni lehetett a kivonuló katonai alakulatokat, teherautókat és az evakuáló lakosok sorait. Innen a dombról tisztán kivehető volt, miként oszlik három ágra a jármű- és emberáradat. A főág délnek, Novocserkasszk és Rosztov felé ment. Egy valamivel kisebb rész délkeletnek fordult, Lihaja felé, egy még kisebb ág keletnek, Kamenszk felé. A kerületi pártbizottság elől indult autók beálltak a sorba, és Novocserkasszk felé tartottak. Csak a tábornok poros terepjárója igyekezett a keresztutcákon át a vorosilovgrádi országút felé.

A hadosztályához visszatérő tábornok gondolatai akkor már messze jártak Ivan Fjodorovicstól. A rekkenő nap arcába vágott. Por gomolygott a kocsi körül, és beborította őt, sofőrjét, a hátsó ülésen hallgató, borostás arcú őrnagyot és a természetes őrmestert. Távoli ágyútűz, az országutakon zakatoló gépkocsik, a városból menekülő emberek látványa – mindez akaratlanul is a fenyegető valósághoz kergette a korban és rangban különböző emberek gondolatait.

Azok közül, akik Ivan Fjodorovicstól elbúcsúztak, egyedül az Ukrán Partizán Törzskar képviselője és a tábornok értették meg mint katonaemberek, mit jelentett, hogy a német páncéloscsapatok elfoglalták Millerovót, és Morozovszkij vasúti csomópont felé fordultak, mely a Donyec-medencét összeköti Sztálingráddal. Azt jelentette, hogy a déli frontot már elvágták a délnyugattól, Vorosilovgrád- és Rosztov-terület nagy részét elvágták a központtól, Sztálingrádot a Donyec-medencétől.

A hadosztály feladata az volt, hogy lehetőleg minél tovább feltartóztassa a Millerovótól délre álló németeket, amíg a déli front hadseregei elérik Novocserkasszkat és Rosztovot. Ez azon-

ban azt jelentette, hogy a tábornok hadosztálya néhány napon belül vagy teljesen megsemmisül, vagy ellenséges gyűrűbe kerül. A bekerítés gondolata mélységesen elviselhetetlen volt a tábornok számára. Viszont azt sem engedhette, hogy a hadosztály megsemmisüljön. De tudta, hogy kötelességét mindvégig teljesíteni fogja. És most minden lelkierejét a lehetetlen feladat megvalósítására összpontosította.

Korát tekintve a tábornok a szovjet parancsnokoknak nem az idősebb, hanem a középső nemzedékéhez tartozott. Ez a nemzedék a polgárháborúban vagy nem sokkal a polgárháború befejezése után egészen fiatalon indult el katonai pályáján.

Mint közkatona, gyalog menetelt keresztül-kasul ugyanazon a donyeci sztyeppen, amelyen most terepjáróval száguld. Kurszki paraszt gyermeke volt, tizenkilenc éves pásztorként kezdte meg katonai pályáját, amikor már messzi dübörgött Perekop halhatatlan dicsősége. Akkor lett katona, amikor Ukrajnában megsemmisítették Mahno bandáit: a forradalom ellenségeivel vívott nagy csaták utolsó gyenge visszhangja volt ez. Még Frunze alatt harcolt. Fiatalon léptették elő, mert állhatatos harcos volt. Előléptették, mert okosan harcolt. De nemcsak ezért léptették elő: állhatatos és okos ember nem ritkaság a nép körében. Apránként, észrevétlenül, sőt látszólag lassan sajátította el mindazt, amire a politikai vezetők, a zászlóalj- és ezredkomisszárok, a politikai osztályok és katonai pártsejtek munkatársainak mérhetetlen serege tanította a vöröskatonákat – dicső emléküik éljen mindörökké! És nemcsak elsajátította tanításukat, hanem feldolgozta, és szilárdan a lelkébe véste. És egyszerre csak kivételes politikai tehetséggel tűnt ki társai közül.

További útja egyszerű és szédületes volt, mint nemzedéke bármelyik parancsnokáé.

A Nagy Honvédő Háborút mint ezredparancsnok kezdte. Háta mögött volt már a Frunze Katonai Akadémia, Halhin-gol* és a

* Kis folyó Kína és Mandzsúria határán. 1939 májusában a szovjet és mongol seregek itt verték szét a japán megszállók csapatait. A japánok ugyanis hídfőállást akartak itt tartani egy Mandzsúrián keresztül vezetett, a Szovjetunió elleni támadáshoz.

Mannerheim-vonal. Ez példátlanul sokat jelentett egy hozzá hasonló származású és korú ember számára. A Honvédő Háború faragott belőle hadvezért. Nőtt – mi több: növesztették. Úgy növesztették a nagy háború tapasztalatai, mint valamikor a katonaiskola, később az akadémia, azután két kisebb háború tanulságai.

Csodálatos volt ez az új érzés, saját énjének megismerése, mely a háború folyamán, a visszavonulás minden keserősége ellenére egyre fejlődött. A mi katonánk jobb, mint az ellenségé. Jobb nemcsak erkölcsi fölénye szempontjából – összehasonlításról itt szó sem lehetne! –, hanem egyszerűen katonai szempontból. Parancsnokainkat nemcsak politikai tudatuk emeli magasan az ellenség tisztjei fölé, hanem katonai képzettségük, tehetségük is, amely lehetővé teszi számukra, hogy gyorsan felhasználhassanak minden újítást, és tapasztalataikat sokirányúan alkalmazzák. Haditechnikánk nem rosszabb, sőt sok esetben jobb is, mint az ellenségé. A mindezt megteremtő és irányító katonai eszme nagy történelmi tapasztalatokból sarjadt, ugyanakkor azonban új és bátor, mint szülőanyja, a forradalom, mint a történelemben példátlanul álló szovjet állam, mint azoknak az embereknek a lángesze, akik a sasszárnyon repülő eszmét megformálták, és életre hívták! És mégis vissza kell vonulni. Az ellenség egyelőre számbeli túlerejével, rajtaütéseivel, minden emberi lelkiismeretet semmibe vevő kegyetlenségével tért nyer, de minden alkalommal erejének utolsó, kétségbeesett megfeszítésével, tartalékainak teljes bevetésével.

Mint igen sok szovjet parancsnok, a tábornok is elég korán megértette, hogy ez a háború – százszor inkább, mint bármely háború a múltban – az ember- és anyagtartalékok háborúja. Ezeket a tartalékokat a háború folyamán kellett megteremteni. Még bonyolultabb volt hadműveleteket végezni velük, idő szerint beosztani, és oda irányítani őket, ahová kell. Az ellenség szétzúzása Moszkva alatt, veresége délen nemcsak a mi harcászati tudományunk, katonáink, technikánk fölényéről tanúskodik, hanem sokkal inkább arról, hogy a nép és az állam hatal-

mas tartaléka gondos kezekben, hozzáértő kezekben, aranykezekben van.

És mégis bántó, szörnyen sérelmes újra meg újra visszavonulni, a nép szeme láttára, még ha tudjuk is mindezt az ellenségről és magunkról!

A tábornok gondolataiba merülve, némán ült a kocsiban. De alig érte el a terepjáró a vorosilovgrádi országutat, fáradságosan átvergődve az evakuáló lakossággal elárasztott utcákon, mikor szinte a fejük fölött három német zuhanóbombázó húzott el szörnyű bögéssel. Aztán olyan hirtelen fordult meg, hogy sem a tábornoknak, sem az őt kísérő tisztnek, sem a sofőrnek nem volt ideje kiugrani. Ottmaradtak a kocsiban. A katonák és a menekülők áradata kettéválva, a műút két oldalán hömpölygött tovább. Egyesek az útszéli árokba ugrottak, mások egy ház romjai mellett vetették le magukat, vagy szorosan a falhoz lapultak.

Ebben a pillanatban a tábornok magányos, fehér blúzós, karsú lányt pillantott meg az országút szélén, akinek két fekete, hosszú hajfonata a vállára hullott. Az út hatalmas szakaszon elnéptelenedett. Teljesen egyedül maradt ott a lány. Kemény, komor tekintettel követte a feje felett dübörgő fekete keresztes gépmadarakat. Olyan alacsonyan repülnek, hogy szelük elsodorhatná a lányt.

A tábornok felhorkant, kísérői ijedten néztek rá. Indulatosan megrázta nagy, kerek fejét, mintha a gallér szorítaná a torkát, s elfordult, mert képtelen volt tovább nézni ezt a magányos lányt az országúton. A terepjáró hirtelen elkanyarodott, és az egyenlőtlen talajon nagyokat zökkenve, a műút mentén a sztyeppre fordult, de nem Kamenszk, hanem Vorosilovgrád felé, ahonnan éppen Krasznodon irányába vonult a tábornok hadosztálya.

Az Ulja Gromova felett elvonuló repülőgépek a város határán túl néhány géppuskasorozatot adtak le az országútra, aztán eltűntek a szemképráztatóan szikrázó levegőégben. Csak néhány perc múlva dörögtek fel távoli, tompa robbanások. A német repülők valószínűleg a Donyec átkelőhelyeit bombázták.

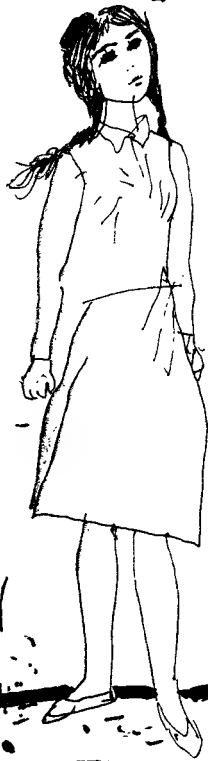
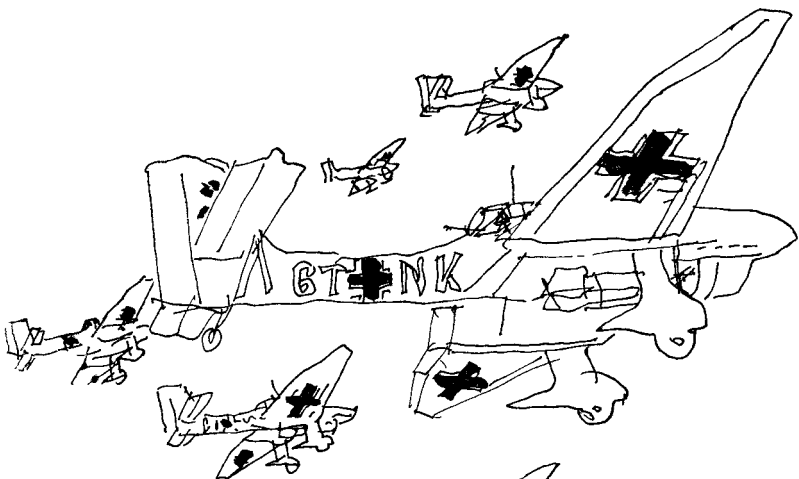
Pervomajka-telepen fenekestül felfordult minden. Ulja vágató szekerekkel, menekülő családokkal került szembe. Egytől egyig ismerte ezeket az embereket, azok is ismerték őt, de senki sem nézett rá, senki sem elegyedett szóba vele.

Ám mindennél váratlanabbul hatott rá Zinaida Virikova, a „gimnazista” Zinaida, aki elképzelhetetlenül rémült arccal ült két asszony között egy ládákkal, batyukkal, liszteszsákokkal megrakott szekér tetején. Egy ellenzőssapkás apó, lisztből fehérülő csizmás lábát lefelé lógatva a szekérről, a gyepőlőszárral teljes erőből iparkodott vágtaiba ösztökélni kis gebéjét. Virikova tudomást se véve a rekkenő hőségről, drapposbarna nagykabátban ült. Feje fedetlen volt, se kendő, se kalap, és kemény kabátgalérja fölött most is ott okvetetlenkedtek varkocsai.

Pervomajka volt a kerület legrégibb bányásztelepe; voltaképpen belőle fejlődött ki Krasznodon városa. Pervomajszknak – vagy amint a nép mondta: „Pervomajká”-nak – csak nemrég nevezték el. Régen, amikor még nem tudtak arról, hogy itt kőszén van, kozáktanyák voltak errefelé. A legnagyobb a Szorokin tanya volt.

Az itteni széntelegeket a század elején fedezték fel. Az első apró bányák közel voltak a föld felszínéhez, a lejtős oldalon; s kézi vagy lóerővel hozták fel belőlük a szenet. Különböző birtokosok tulajdonában voltak a kis bányák, de régi szokásból valamenhyit Szorokin-bányának nevezték.

Oroszország közepéből és Ukrajnából jöttek a bányászok, ott telepedtek meg a kozáktanyák körül, és összeházasodtak a kozáklányokkal. Később már kozákok is dolgoztak a bányákban. Szaporodtak, családosodtak, s egymás mellett raktak fészket.

A hosszú domb mögött új bányákat nyitottak. Most a vorosilovgrádi műút húzódott erre kanyarogva a horhos mentén, mely két egyenlőtlen részre osztotta Krasznodon városát. Az új bányák tulajdonosa egy Jarmankin nevű földbirtokos volt, akit a nép „veszett földesúr”-nak hívott. A bányák körül keletkező telepet ezért eleinte egyszerűen Jarmankin- vagy „veszett-telep”-nek nevezték. A „veszett földesúr” portája kőből épült szürke, földszintes ház volt. Egyik felén télikert, különleges növényzettel és tengeren túli madarakkal. Magában állt ez a ház annak idején a horhos melletti magas dombon, szabad prédájául minden sztyepről jövő szélnek, amiért aztán a házát is „veszett”-nek nevezték.

A szovjet rendszer alatt, az ötéves tervek idején hatalmas bányauzemeket létesítettek itt, és a Szorokin-bányák központja áthelyeződött erre az oldalra. Típusházak, nagy hivatalok, kórházak, iskolák és klubok épültek. A dombon, a „veszett földesúr” háza mellett a kerületi végrehajtó bizottság díszes, nagy, szárnyas épülete emelkedett. A „veszett földesúr” házában pedig a krasznodoni bányauzem tervezőirodája helyezkedett el, s az alkalmazottak még csak nem is sejtették, miféle házban töltik életük egyharmadát.

Így alakult át Szorokin-bányatelep Krasznodon városává.

Ulja barátnői és iskolatársai együtt nőttek fel a városukkal. Mint egészen apró iskolás gyerekek részt vettek a fák ünnepén, csemetéket és bokrokat ültettek arra a kopár térségre, mely addig szemétkerakodó hely volt, ekkor pedig a városi szovjet intézkedésére ligetté változott. A szemétkerakodó helyén létesítendő liget terve az idősebb komszomolisták fejében született meg; annak a nemzedéknek ötlete volt ez, mely még emlékezett a „veszett földesúr”-ra, a Jarmankin-telepre, az első német megszállásra és a polgárháborúra. Néhányan közülük most is dolgoztak Krasznodonban, üstöküket vagy kozákos Bugyonnij-bajuszukat már megfogta a dér, zömüket azonban szétszórta az élet. Egyikük-másikuk magas állásba került. A fásítás munkáját Danyilics

kertész irányította, aki már akkor is öreg ember volt, de még most is – bár egészen elaggott – a liget főkertésze.

A liget megnőtt, és a felnőttek kedvenc pihenőhelye lett, a fiataloknak pedig nemcsak szórakozóhelye volt, hanem valósággal az életük: a virágba borulás kora. Együtt lombosodott velük, ifjú volt, mint jómaguk, de zöld koronái már ott bókoltak a szélben, és verőfényes napokon árnyékot nyújtottak. Titokzatos, rejtett zugokat is találhattak benne, és milyen gyönyörű volt éjszakánként a szerteáradó holdfényben. De esős őszi estéken, meg amikor zizegve szállingóztak a nedves, sárga falevelek, félelmetes is tudott lenni ez a liget.

Vele és a várossal együtt nőtt fel a fiatalság, és a maga módján keresztelte el kerületeit, utcáit.

Amikor új barakkokat emeltek, „Újbarakk”-nak nevezték el őket. Már régen nyoma sincs a barakkoknak, körös-körül téglalapú épületek sora áll, de az elnevezés túlélte szülőjét. Valamikor három fakunyhó állott a telep végén, ahol gyerekek galambokat tenyésztettek – most típusházak állnak a helyükön, de a „Galambos” elnevezés fennmaradt. „Csurilino” voltaképpen egyetlen ház volt, amelyben egy Csurilin nevű bányász lakott, a „Szénás” valamikor szénaraktárul szolgált. A „Fás” különálló utca volt, túl a parkon, a vasúti átjáró mögött; így is maradt, különállóan a várostól, ugyanazokkal a faházakkal. Ott lakik Valja Borc, egy tizenhét éves, sötétszürke szemű, aranyszínű farkosú, önérzetes leány. „Köves” – ez az első, kőből épült típusházak utcája. Most már sok ilyen ház van, de csak ezt az utcát nevezik „Köves”-nek: itt volt az első kőház. A „Nyolcház” ma már egész kerület. Több utca áll azon a helyen, ahol valamikor mindössze nyolc típusházat építettek.

A Szovjetunió minden tájáról özönlöttek a Donyec-medencébe az emberek. Első kérdésük: hol fognak lakni? Li Fan-csi, a kínai, agyagból és szalmából kunyhót épített magának a pusztán, aztán mellé méhsejtszerű kis szobákat tapasztott. Kiadta őket, amíg az emberek rá nem eszméltek: minek béreljenek szobát Li Fan-csinál, amikor maguk is építhetnek? Így nőtt fel egymás

hegyére-hátára ragasztott kis vályogházakból az a terjedelmes kerület, amelynek „Sanghaj” volt a neve. Később hasonló agyagkunyhók épültek az egész horhos mentén, mely kettéosztja a várost és a város határában levő kopár területeket. E sárkunyhó-fészkeket „Kis Sanghaj”-nak nevezték el.

Attól kezdve, hogy üzembe lépett a kerület legnagyobb, 1. számú bányája, amely a Szorokin tanya és a volt Jarmankin-telep között feküdt, Krasznodon város a Szorokin tanya irányában fejlődött, és úgyszólván összeolvadt vele. Így lett a Szorokin tanyából, mely már régen összenőtt a szomszédos kisebb tanyákkal, Pervomajka-telep, a város egyik kerülete.

Csak az különböztette meg a város többi kerületétől, hogy lakóházainak többsége a régi kozáktanyákból maradt örökségbe. Magánházak voltak ezek, mindegyik a maga módján épült; továbbra is sok kozák lakott itt. Nem a bányában, hanem a sztyeppen dolgoztak, s kolhozokba tömörülve gabonát termeltek.

Ulja Gromova szülei egy öreg kozákházban laktak a munkástelep túlsó szélén, egy mélyedésben, melyet azelőtt Gavrilov tanyának hívtak.

Ulja apja, az ukrán Matvej Makszimovics Gromov a poltavai kormányzóságból származott. Kiskorában apjával együtt Juzovkába járt munkára. Hatalmas termetű, erős, vakmerő, szép legény volt. Göndör, szőke haja fürtökben hullott alá. Nagy erejű vájár hírében állott, kedvelték a lányok. Nincs benne semmi csodálatos, hogy éppen ezen a vidéken talált munkát, abban az – Ulja számára bibliai messzeségnek tetsző – időben, amikor az első tárnák nyíltak meg errefelé; s hogy szívét foglyul ejtette Matrjona Szaveljevna, egy Gavrilov tanyai fekete szemű kis kozák lány, akit akkor még Matrjosának hívtak.

Az orosz-japán háborúban mint a moszkvai 8. gránátos ezred katonája vett részt, hatszor megsebesült, két esetben súlyosan; többször kitüntették, legutolsó kitüntetését, a Szent György-keresztet azért kapta, mert megmentette ezrede zászlaját.

Ettől az időtől fogva egészsége megromlott. Egy darabig még eldolgoztatott a tárnában, aztán bányakocsis lett, ott is ragadt a

Gavrilov tanyán, abban a házikóban, melyet Matrjosa kapott hozományul.

Ulja valahogy még csak elvánszorgott kerítésük kiskapujához, de ott végképp elhagyta az ereje. Szerette szüleit. Sohasem gondolt rá, még elképzelni sem tudta, hogy jöhet olyan idő, amikor családjától függetlenül kell döntenie sorsa fölött. Ez a pillanat most bekövetkezett.

Ulja tudta, hogy szülei ragaszkodnak a házukhoz, nagyon is öregek és betegek ahhoz, hogy otthagyják. Fiuk a hadseregben szolgált. Ulja meg abban a korban volt, amikor életsorsa még bizonytalan, nincs munkája, jövedelme, nem tarthatta el őket. Volt egy jóval idősebb nővére, a bányairoda egy régi alkalmazottjának a felesége. Férjével, gyerekeivel együtt az öregeknél lakott. Ő se tudta rászánni magát, hogy elhagyja az otthonát. Régen megegyeztek: történjék bármi, ők a szülőházat nem hagyják el.

Egyedül Uljának nem volt e döntő pillanatig határozott terve, sem kifejezett célja. Megszokta, hogy mások rendelkezzenek vele. Amikor be akart lépni a hadseregbe – persze feltétlenül a repülőkhöz –, írt a bátyjának, aki valamelyik repülőezredben szolgált mint technikus. Besegíthetné-e a repülőiskolába? Máskor meg úgy képzelte, hogy legegyszerűbb lenne ápolónő-tanfolyamra iratkozni, ahogy néhány krasznodoni lány tette, s ilyen módon nagyon gyorsan bejuthatna a fronton harcoló hadseregbe. Voltak napok, amikor az a titkos vágy fogta el, hogy egy földalatti partizáncsapatban legyen az ellenségtől megszállott területen. Aztán egyszerre leküzdhetetlen szenvedély tört rá, a tanulás vágya: tanulni! tanulni! A háború nem tart örökké, egy nap véget ér, élni, dolgozni kell, nagy szükség lesz szakképzett emberekre. Aránylag rövid idő alatt mérnök vagy pedagógus is lehet belőle! De senki sem akadt, aki útba igazította volna; most pedig itt a pillanat, amikor ki kell nyitnia a kis kerítésajtót és...

És csak most döbbszent rá, milyen szörnyűre fordulhat az élet. Az ellenség arra kényszeríti, hogy hagyja el apját, anyját, hogy

egyedül nekivágjon a nyomorral és harccal teli ismeretlen világnak... Egyszerre olyan gyöngé lett a térde, hogy majdnem a földre roskadt. Ó, ha most besurranhatna ebbe a kis öreg házába, ha bezárhatná az ablaktáblákat, ráborulhatna fehér ágyára, és feküdhetne csendesen, semmire sem gondolva. Kinek mi köze a kis fekete Uljához? Bebújni az ágyba, összekuporodni, és élni, élni a szívéhez oly közeli emberek között, aztán jöjjön, aminek jönnie kell!... De hát mi az, aminek jönnie kell, és mikor jön, és sokáig itt lesz-e? És talán mégsem olyan szörnyű az...

S ebben a pillanatban megrázkódott a szégyenértéztől, attól a megalázó feltevéstől, hogy ilyesmiről egyáltalán szó lehet. De nem is maradt ideje a választásra. Már jött futva az anyja. Hogyan tudott ágyából fölkelni? Az anyja után ott rohant az apja, nővére, sógora, és kiszaladtak a gyerekek is. Arcukon rendkívüli izgalom ült, kis unokaöccse keservesen zokogott.

– Hol maradtál el, kislányom? Reggel óta keresünk! Szaladj gyorsan Anatolijhoz, amíg el nem utazik; fuss, kislányom! – mondta az anyja, és könnyei, melyeket egyáltalán nem igyekezett visszatartani, megállás nélkül csurogtak le sápadt, ráncos arcán.

Anyja fekete hajú öregasszony volt, aki már a föld felé görbedt. Kicsiny, törékeny termete volt, de gyönyörű fekete szemével mégis egy nagy vadmadárhoz hasonlított. Lányai és az öreg Matvej Makszimovics is mindig hallgattak az erős jellemű és okos asszonyra. Lám, most elérkezett az a perc, amikor lányának magának kellett döntenie sorsa fölött, s az anya ereje megtört.

– Ki keresett? Anatolij? – kérdezte gyorsan Ulja.

– A kerületi bizottságtól kerestek – mondta apja, aki nehéz, nagy kezét lecsüggesztve, tehetetlenül állt az anyja mögött.

Milyen – milyen öreg már! Elöl egészen kopasz, csak a halántékán és tarkóján maradt még kevés hajfürtje, amelyek még most is kis csigákba göndörödtek. De rőt gránátosbajsa már őszült; arcának borostái is fehérek. Öreg katonaarcát ráncok bárázdálták.

- Szaladj, szaladj, kislányom! - ismételte anyja. - Várj, átkiáltok Anatolijnak! - és a kicsi öregasszony a kerti ösvényen a szomszéd Popovékhoz futott. Popovék Anatolij nevű fia Uljával együtt az idén végezte a pervomajkai iskolát.

- Feküdjön csak le, mama, majd én átszaladok.

Ulja az anyja után eredt, de az már a cseresznyésben járt, s így együtt futottak, az öreg és a fiatal.

Gromovék és Popovék kertje egy enyhén lejtős, kiszáradt szakadék fenekén volt. A két udvart sövénykerítés választotta el egymástól. Régi szomszédok voltak, de Ulja mégsem találkozott Anatolijjal egyebütt, mint az iskolában, Komszomol gyűléseken, ahol a fiú gyakran tartott előadást. Anatolijt gyermekkorában csak az igazi fiús dolgok érdekelték. Felsőbb osztályos korában pedig sokat csúfolták, hogy fél a lányoktól. Ez igaz is volt, mert ha valahol az utcán vagy lakásban találkozott Uljával vagy más lánnyal, olyan zavarba jött, hogy még köszönni is elfelejtett. Ha meg köszönt, úgy elpirult, hogy a lányokat is zavarba hozta. Egymás között a lányok szová is tették ezt, és mulattak Anatolijon. De Ulja tisztelte, mert olvasott, okos és zárkózott fiú volt; éppúgy szerette a verseket, mint ő, azonkívül bogár-, lepke-, ásvány- és növénygyűjteménye is volt.

- Taiszja Prokofjevna! Taiszja Prokofjevna! - kiáltott Ulja anyja, áthajolva az alacsony sövénykerítésen. - Toljecska! Megjött Ulja...

Valahonnan fentről, a falombok mögül Anatolij kishúga válaszolt vékony hangján. De már jött a fiú is, lefelé futva a sűrűn pirosuló cseresznyefák között. Kihajtott gallérú, himzett ukrán inget viselt, feje búbján üzbég sapka volt, hogy lesimítsa hátrafésült, hosszú, zabszínű haját.

Örökké komoly, sovány, barna arca, melyen világosszőke szemöldök ívelt, izzott a felhevültségtől. Annyira verejtékezett, hogy nagy izzadságfoltok ütöztek ki az ingén. És szemmeláthatóan elfeledkezett még arról is, hogy restelkedjen Ulja előtt.

- Uljana... tudod, reggel óta kereslek. Végigrohantam már az összes fiúkat és lányokat, visszatartottam miattad az eluta-

zástól Vityka Petrovot, nálunk vannak, az apja iszonyúan szitkozódik; csomagolj azonnal! – hadarta.

– Mi semmiről nem tudunk. Ki rendelkezett?

– A kerületi pártbizottság utasítása: minden komszomolista menjen el. A németek mindjárt itt lesznek. Már mindenkit értesítettem, csak a ti társaságotokból nem találtam egy lelket sem, szörnyen izgultam. Most jött értünk kocsin Pogorelijból Vitya Petrov az apjával. Az apja, tudod, már a németek ellen partizánkodott a polgárháború alatt, így aztán egy percig sem várhat. Képzeld csak, Vityka kizárólag értem jön ide! Látod, milyen elvtárs, igazi elvtárs! Apja erdész, az erdőgazdaságban pompás lovaik vannak! Én persze igyekeztem visszatartani őket. Az öreg szitkozódik, én meg azt mondom neki: „Hiszen maga mint régi partizán megérti, hogy az ember nem hagyhatja cserben az elvtársát, aztán maga, úgy tudjuk, bátor, félelmet nem ismerő ember.” Csak téged vártunk... – mondta sietve Anatolij, aki, úgy látszik, mindent, amit átélt, egy szuszra akart elmondani Uljának; közben hol világosszürke, hol kék színben szikrázó szemmel nézte a lányt, s ez egyszeriben kedvessé tette szőke arcát.

Hogyan is lehetett, hogy eddig semmi érdekeset nem talált rajta? Anatolij arca valósággal sugárzott a mélységes lelkierőtől, igen, a lelkierőtől, mely ott ült kemény rajzú, kerek száján, széles orrcimpáin.

– Tolja – mondta Ulja –, Tolja... te... – de hangja fátyolos lett, és a sövényen át feléje nyújtotta keskeny, lebarnult kezét. És ekkor a fiú zavarba jött.

– Siess, siess – mondta egyszerűen, és félt belenézni Ulja átható tekintetű, fekete, égő szemébe.

– Már mindent összeszedtem, hajtsatok a kapu elé... hajtsatok... – ismételte szaporán Ulja anyja, és könnyei csorogtak, egyre csorogtak az arcán.

Eddig a pillanatig az anya maga sem hitte, hogy lánya egyedül nekivág a szörnyű, darabokra hulló világnak, de tudta, hogy veszedelmes lenne maradnia. És most akadtak jó emberek, fel-

nőtt is van köztük, itt most már úgysem lehet változtatni a dologon.

- De Tolja, értesítetted Valja Filatovát? - kérdezte Ulja határozott hangon. - Ugye... ugye, megérted, ő a legjobb barát-nőm, nélküle nem mehetek el.

Anatolij arcán őszinte elkeseredés látszott, amit nem tudott, de nem is akart elrejteni.

- Nem az én lovaimmal megyünk, és már négyen vagyunk... Őszintén megvallva, nem tudom... - mondta végképp megzavarodva.

- De megérted, hogy nem hagyhatom itt, amikor én elutazom...

- A lovak persze jó lovak, de mégis öt ember...

- Tudod mit, Tolja, köszönök neked mindent, mindent... Induljatok csak el, én és Valja majd gyalog megyünk - mondta Ulja határozottan. - Isten veled!

- Te jó isten, hogy gondolod, kislányom, gyalog? Ruháidat, fehérneműidet beraktam a bőröndbe, hát még az ágynemű! - és az öregasszony gyerek módjára öklével törölve könnyeit, hangosan felzokogott.

Anatolij egyáltalán nem csodálkozott, hogy Ulja nem akarja cserbenhagyni a barátnőjét, sőt természetesnek tartotta. Az lett volna különös, ha Ulja másként viselkedik. Éppen azért nem izgult, nem türelmetlenkedett, hanem egyszerűen a megoldást kereste.

- Legalább kérdezd meg Valját! - kiáltott fel egyszerre. - Lehet, hogy el is utazott már, vagy tán el se szándékozik menni, hisz nem is komszomolka!

- Elszaladok hozzá - pattant fel Matrjona Szaveljevna, aki, úgy látszik, már egyáltalán nem számolt a saját erejével.

- Ugyan, mama, feküdjön le, majd én mindent elintézek - mondta Ulja haragosan.

- Tolka! Hát mi lesz? - kérdezte fentről Popovék házából erős, csengő hangján Viktor Petrov.

- A lovaik persze erősek, legrosszabb esetben leszállunk, és

felváltva gyalog futunk a kocsi után – gondolkodott hangosan Anatolij.

De Uljának már nem is kellett elmenni Valjáért. Alig ért anyjával a házuk tornácához, amikor megpillantották Valja Filatovát. Ott állt a család többi tagjával a ház végén épült kis nyári-konyha és a tehénistálló között. Sápadsága még napbarnított arcszínén is keresztültört.

– Valjuska, csomagolj, van kocsi, felkéredzkedünk mind a ketten – mondta sietve Ulja.

– Várj, mondanom kell neked valamit...

Valja megfogta a kezét. Arca nagyon komoly és sápadt volt. Odamentek a kertkapuhoz.

– Ulja – mondta Valja, és világos szemével, amely mélységes fájdalmat árult el, Uljára nézett –, Ulja, én nem megyek el! Én nem megyek sehová, én... Ulja! – mondta erős hangon. – Te rendkívüli ember vagy. Igen, igen, valami nagyszerű erő van benned, te mindent el tudsz érni, és igaza van anyámnak, amikor azt mondja, hogy neked szárnyat adott az isten... Uljecska, boldogságom – mondta Valja forró szeretettel –, életem legnagyobb öröme voltál, de én... én nem megyek veled. Én a világ legmindennapibb embere vagyok, tudom, és mindig csak egészen egyszerű dolgokról ábrándoztam... Azt gondoltam, elvégzem az iskolát, dolgozni fogok, egy derék, jó emberre találok, férjhez megyek, gyerekeim lesznek, fiú és lány, tiszta és egyszerű lesz az életünk. Erről álmodoztam, semmi egyébről. Uljecska, én nem tudok harcolni, én félek egyedül nekivágni a világnak... Igen, igen, látom, most összeomlott minden, az álmaim is szerteszálltak – az anyám nagyon öreg. Én soha nem tettem rosszat senkinek, én észrevétlen ember vagyok, itt maradok... és bocsáss meg nekem...

Valja szeméhez emelte a zsebkendőjét, melyet eddig a markában morzszolt, és zokogott. Ulja hirtelen átölelte, magához vonta, ráhajolt a leány olyan nagyon ismerős, kedves, jószagú, szőke kis fejére, és szintén sírva fakadt.

Kisgyerekkoruk óta barátkoztak, együtt tanultak, együtt lép-

tek egyik osztályból a másikba, hűségesen megosztották első lányos örömeiket, bánatukat, titkaikat. Ulja zárkózott természetű volt, és a lelke csak kivételes pillanatokban nyílt ki. Valja viszont mindent, mindent elmondott neki, de érzései nem tudtak lépést tartani Ulja vallomásaival. De gondot okoz-e a fiataloknak, hogy megértsék egymást? Ebben a korban a boldogsághoz teljesen elég a bizalom és az a tudat, hogy nyugodtan kicserélhetik álmaikat, gondolataikat. Bár ők is érezték, hogy természetük teljesen különböző, de annyi tiszta, verőfényes nap állt barátságuk mögött, hogy az elválás valósággal a szívükbe mart.

Valja érezte, hogy ebben a pillanatban élete legnagyobb és legtisztább örömről mond le, és ami megmarad, az nagyon szürke, nagyon ismeretlen és iszonyú lesz.

Ulja pedig megsejtette, hogy Valjával elveszti az egyetlen embert, aki előtt élete legboldogabb vagy legszorongatottabb pillanataiban kitárhatja a szívét. Nem számított rá soha, hogy barátnője megértse, de azt biztosan tudta, hogy Valja lelkében mindig megtalálta a jóság, hűség, szeretet vagy egyszerű gyöngédség visszhangját. Ulja sírt, mert tudta, hogy a gyermekkora véget ért, hogy felnőtt, hogy elindul a világba – elindul egyedül.

Csak most jutott eszébe, hogyan húzta ki Valja az ő hajából a liliomot és dobta a földre. Megértette, miért tette ezt. Mert Valja látta, milyen furcsa a barátnője liliommal a hajában, abban a megrendítő pillanatban, amikor bányákat robbantanak. Szóval, egyáltalán nem volt olyan mindennapi lélek, ahogy az ímént mondta, Valja sok mindent megértett.

Valami előérzet azt súgta nekik, hogy utoljára látják egymást. Nemcsak érezték, de tudták, hogy szinte a lelkükkel búcsúznak most egymástól örökre. Ezért sírtak igaz szívből, nem szégyellték és nem tartották vissza könnyeiket.

Sok könny hullott ezekben az években. Nemcsak a Donyec mentén, de az egész feldúlt, felpörkölt, vér áztatta szovjet földön. Sokféle könny hullt: a tehetetlenség, a rémület, az elviselhetetlen testi fájdalom könnye. Ó, mennyi szent és nemes könny

– a legszentebb, legnemesebb könnyek, melyeket az emberiség valaha is hullatott.

Hosszú, ferde rácsos parasztszekér fordult majdnem zajtalanul a ház elé – batyukkal, bőrröndökkel teli. A két erős, barna lovat egy tagbaszakadt, idősebb férfi hajtotta. Telt arcú ember volt, katonás gimnasztyorkában és bőr tányérsapkával. Ulja búcsúzott a barátnőjétől. Hosszúkás tenyerével, mely puha volt, mint egy kis párna, letörölte a könnyeit, s arcára újra a szokásos kifejezés ült.

– Búcsúzom tőled, Valja! ...

– Isten veled, Uljecska – és Valja hangosan felzokogott.

Összecsókolóztak.

A szekér a kapu elé állt. Mögötte a futástól kipirultan, veritékesen és szintén sírva Anatolij anyja, Taiszja Prokofjevna jött: hatalmas termetű, világos szemű, szőke hajú, fehér bőrű kozákasszony, és Anatolij húga, Natasa. Anatolij apja a háború első napjai óta a fronton volt.

Anatolij már a szekéren ült, mellette nyitott mellű sortingben egy sötét hajú, rokonszenves arcú fiú. Kisfiúsan merész szemében most bánat ült. Viktor Petrov volt. Kezében puha kendőbe bugyolált, zsinórral átkötött gitárt tartott.

Ulja megfordult, és fásultan lépett a családja elé. Már kihozták a bőrröndjét, batyuit, kendőjét. Kicsiny és öregecske édesanyja, akinek fekete szemei nagy vadmadáréra emlékeztettek, némán ráborult.

– Mama – mondta Ulja.

Anyja széttárta kiaszott kezeit, és eszméletlenül esett össze.

5.

Olyan óriási, mozgó embertömeget, mint 1942 júliusában, a nagy népvándorlás óta nem látott a donyeci sztyepp.

Az izzó napsütésben, műutakon, országutakon és végig az út-talan sztyeppen szakadatlan áradatban hömpölyögtek a Vörös

Hadsergnek járművekkel, tüzérséggel, tankokkal visszavonuló csapatai... gyermekotthonok és óvodák, tehéncsordák, teherautók, menekülők – hol rendezett sorokban, hol egymás hegyén-hátán, gyerekekkel és batyukkal megrakott talicskákat tolvai maguk előtt.

Mentek, és letaposták az érő és az érett gabonát, és senkinek se fájt a szíve érte. Se annak, aki taposta, se annak, aki vetette. Értéktelen lett a drága gabona, ottmaradt a németeknek. A kolhozok és szovhozok burgonyaföldjei és zöldségeskertjei most szabad prédái lettek mindenkinek. A menekülők kikapálták a burgonyát, szalmából vagy rőzséből rakott tűzön megsütötték; a gyalogosoknak és a kocsin utazóknak egyaránt uborka, paradicsom vagy dinnyeszelet volt a kezében. Olyan vastag porfelhő ült a sztyeppen, hogy hunyorítás nélkül lehetett a napba nézni.

A felületes szemlélő számára, aki magányos porszemként sodródott a visszavonulás áradatába, s csupán lelke háborgását figyelve nem látja a körülötte kavargó világot, véletlennek és értelmetlennek tetszhet minden, pedig az óriási embertömegeknek és anyagi értékeknek ezt a páratlan méretű megmozdulását ezer meg ezer kis és nagy ember akarata, egy bonyolult, jól szervezett háborús államgépezet irányította.

S amint az gyors, kényszerű visszavonuláskor elő szokott fordulni, a katonai csapatok és a polgári lakosság tervszerűen, keményen menetelő sorain kívül az összes utakon és a sztyeppen is szétszórta és rendetlen csoportok vonultak délnek és délkeletnek. Menekülők, kis hivatalok és egyesületek, csapattöredékek, harcokban szétvert vagy eltévedt csapatok élelemszállító kocsijai, kötelékek, melyek elvesztették az összeköttetést, sebesült és beteg katonák, akiket jármű híján lehetetlen volt elszállítani. Ezeknek a kisebb-nagyobb csoportoknak fogalmuk sem volt arról, hogy tulajdonképpen mi történik a fronton. Mentek, amerre jónak látták, elárasztották a közlekedés főereit és pórusait, elsősorban a Donyec átkelőhelyeit, ahol a szüntelen ellenséges bombázás alatt álló révek, kompok és pontonhidak körül emberek, gépkocsik, szekerek hatalmas táborra nyüzsgött.

Bármilyen esztelenség volt a polgári lakosság számára Kamenszsk felé vonulni – amikor a német csapatok már mélyen előrenyomultak a Donyec túlsó partján Morozovszk felé –, a krasznodoni menekülők zöme éppen ezt az irányt választotta, hiszen erre vonultak Millerovótól délre a donyeci védelem megerősítésére küldött hadosztály előcsapatai, amelyek az imént hagyták el Krasznodont. Ebbe az örvénybe sodródott az a két erős lóval vont parasztszekér is, amelyen Ulja Gromova, Anatolij Popov, Viktor Petrov és apja utaztak.

Alig tűnt el mögöttük az utolsó tanyaház, alig haladt át a szekér a többi járművel, gépkocsival együtt a dombon, amikor az ég mélyéből motorok iszonyú zúgása zúdult rájuk. Eltakarva a napot, zuhanóbombázók ereszkedtek föléjük, s gépfegyvertűzzel söpörték végig az országot.

Viktor apja, ez az erélyes, nagy darab ember egyszerre elsápadt:

– A sztyeppre! Feküdj! – ordította rémült hangon.

De a fiatalok már leugrottak a szekérről, és a búzába vetették magukat. Viktor apja, eldobva a gyeplőt, szintén lepattant a szekérről, és abban a pillanatban úgy eltűnt, mintha nem is egy nehéz csizmájú erdész, hanem testetlen lélek lett volna.

Csak Ulja maradt a szekéren. Maga sem tudta volna megmondani, miért nem ugrott le. E pillanatban a megijedt lovak olyat rántottak a szekéren, hogy a lányt majdnem kiborították az útra.

Ulja igyekezett elkapni a gyeplőt, de nem érte el. A lovak nagyot rándultak, sügyükkel súrolták az előttük haladó bricskát, két lábra ágaskodtak, oldalt ugrottak, s majdnem eltépték a kötőféket. Az erős, nagy kerekű, kordélyból átalakított szekér féloldalt borult, de megint a kerekére zökkent. Ulja egyik kezével a szekéroldalba, másik kezével valami nagyon nehéz zsákba kapaszkodott – minden erejét megfeszítette, hogy ki ne essék; nyomban halálra taposták volna a mögötte vágató szekér megvadult lovai.

Az óriási barna lovak prüszkölve, tajtékzó habot fújva, ve-

szettől rohantak a letaposott gabonán, emberek és fogatok sokaságán keresztül. Az előttük haladó bricskáról hirtelen egy fedetlen fejű, magas fiú ugrott le, és a lovak elé vetette magát.

Ulja nem értette meg azonnal, mi történt, de a két csapzott sörényű, viczorító ló feje között a következő pillanatban meglátta egy szikrázó szemű, nagyon fiatal gyerek pirospozsgás arcát, amely leírhatatlan erőfeszítést árult el.

Erős kezével megragadta az egyik felhorkanó ló zabláját, és keményen megvetette lábát a ló és a szekerrúd között. Inkább a lóra támaszkodott, hogy a rúd le ne üsse, és a rúdon keresztül igyekezett elkapni a másik ló gyeplőjét is. Csak a kabátja alatt duzzadó izmain és napbarnított keze fején a kidagadó ereken lehetett látni, milyen nagy erőfeszítésébe került visszatartania a lovakat.

– Hó... hó... – szólt hozzájuk nyugodtan, de parancsolóan.

Amikor sikerült megragadnia a másik lovat is, a két állat egyszerre megjuhászodott. Sörényüket még meg-megrázták, vad pillantásokat lövelltek, de a fiú nem engedte el őket, míg teljesen le nem csillapodtak.

Akkor kiengedte kezéből a gyeplőket, és – Ulja ámulatára – legelső dolga volt, hogy széles tenyerével gondosan végigsimítsa oldalt elválasztott világosszőke haját, pedig alig volt kócos. Biztosan állt ott szépen kivasalt, szürke öltönyében, sötétvörös nyakkendővel. Kabátja felsőzsebéből egy töltőtoll fehér csontvége kandikált ki. Aztán Ulja felé fordította verejtéktől csillogó, csontos gyerekarcát. Nagy, aranypillás szeme szélesen, jólelkűen, vidáman mosolygott.

– Jó l-lovak, elragadhatták volna – mondta kissé dadogva, miközben szélesen mosolygott, s Uljára tekintett, aki még mindig a kocsirácsba és a zsákba kapaszkodott. A leány orrcimpái remegtek, de fekete szemével elismerően nézett a fiúra.

Az emberek visszatértek az országútra, szekerüket, gépüket keresték. Valahol – nyilván a megölt vagy megsebesült emberek körül – asszonyok csoportosultak: jajgatás, sírás hallatszott.

- Félttem, hogy a szekérrúd agyoncsap! - mondta Ulja, és arca feszült volt az izgalomtól.

- Én is attól félttem, de ezek a herélt lovak nem vadak - mondta ártatlanul a fiú, és hosszú ujjú, nagy, barna kezével hanyagul megpacskolta a közelebbik ló izzadt, fényes nyakát.

Távolról, valahonnan már a Donyec folyó tájékáról fojtott bombázás döreje hallatszott.

- Sajnálom az embereket - mondta Ulja körültekintve.

Mellettük, az országút oldalán már újra megindultak a szekerek, az emberek, s ameddig a szem ellátott, mindenütt, mint zajló folyam, áramlottak tova.

- Bizony, nehéz. Különösen az anyákat sajnálom. Mennyi mindent élnek át, és mi vár még rájuk! - mondta az ifjú, s arca egyszerre elkomolyodott. Homlokára korához nem illő mély ráncok ültek.

- Igen, igen... - mondta hangtalanul Ulja, és maga előtt látta anyját, amint széttárt karral feküdt a kiégett földön.

Viktor Petrov apja éppoly hirtelen, mint ahogy eltűnt, felbukkant kocsija mellett, és túlzott gonddal fogdosta, próbálgatta a gyeplőt, hevedereket. Mögötte nevetve, restelkedve, de komoly arckifejezését még most is megőrizve megjelent üzbég sapkájában Anatolij Popov meg a szintén zavarban levő Viktor.

- Nem tört össze a gitárom? - kérdezte. Sietve és gondterhelten pillantott a szekérre. Amikor meglátta a kendőbe göngyölt gitárt, két batyu között, bátor pillantású, szomorú szemével Uljára nézett, és elnevette magát.

Az ifjú még mindig ott állt a két ló között, most bújt csak ki a kocsirúd és az állatok nyaka alatt, és széles vállain könnyedén hordozva fedetlen, óriás fejét, odament a szekérhez.

- Anatolij! - kiáltotta örvendezve.

- Oleg!

Keményen megragadták egymást könyökön felül; de Oleg ugyanakkor Uljára pillantott.

- Kosevoj! - mutatkozott be, és a kezét nyújtotta.

Bal válla mintha magasabb lett volna a jobbnál. Nagyon fia-

tal volt, valóságos kisfiú, de napsütötte arcú, sudár alakja, jól kivasalt ruhája, sötétvörös nyakkendője, kifelé kandikáló fehér végű töltőtolla, mozgása, testtartása, kissé dadogó beszéde annyi frissiséget, erőt, jóságot és lelki tisztaságot árult el, hogy Ulja nyomban bizalmat érzett iránta.

Kosevoj pedig a fiatalok biztos tekintetével egy pillanat alatt végigfutott a falusi lány fehér blúzos, sötét szoknyás, mezei munkán megedzett hajlékony és erős alakján, rászegeződő fekete szemén, hullámos haján, csodálatos vonalú orrcimpáján, hosszú, lebarnult, szép lábán, melyet alig takart el térdig a sötét szoknya. A fiú arca lángra gyúlt, és hirtelen Viktorhoz fordulva, zavartan kezét nyújtott neki.

Oleg Kosevoj a legnagyobb krasznodoni iskolában, a városi parkban álló Gorkij Iskolában tanult. Ulját és Viktort most látta először, de Anatolijhoz futó barátság fűzte, nem ritka az ilyen, az aktív komszomolisták közt, egyik értekezlettől a másikig tart.

– Hát itt kell találkozoznunk – szólalt meg Anatolij. – Emlékszel, még harmadnap is hozzátok járt vizet inni az egész társaság, te meg mindenkit bemutattál a nagymamádnak! – nevetett Anatolij. – Veletek van ő is?

– Nem, nagyanyó ottmaradt. Anyám is – és homlokát újra ráncok futották be. – Öten vagyunk: Kolja, anyám fivére, sehogya se fordul rá a nyelvem, hogy bácsinak mondjam – szólt Oleg mosolyogva. – Aztán a felesége, a kisfiuk és nagyapó, aki hajtja a lovakat – és az előttük álló bricska felé intett, melyről már többször átkiáltottak hozzájuk.

A bricska, melyet alacsony, gyors lábú, aranyszőrű lovacska húzott, most mindig előttük járt, viszont a két barna ló olyan szorosan a nyomukban ügetett, hogy a bricskán ülők állandóan nyakukon és fülükön érezték forró leheletüket.

Oleg Kosevoj nagybátyja: Nyikolaj Korosztjilov vagy „Kolja bácsi” a Krasznodonugol Tröszt geológus-bányamérnöke, nyugodt, barna szemű, fekete szemöldökű, szép ember, mindössze hét évvel volt idősebb Olegnél, akivel mint egyenrangúval barátkozott. Most Uljával ugratta a fiút.

– Testvér, ilyet nem szabad elszalasztani – mormogta egyhangúan, és oda se nézett öccsére. – Ez nem tréfadolog: micso-da lányt mentettél meg szinte a halál torkából! Ezt, testvér, nem úszod meg leánykérés nélkül. Nincs igazam, Marina?

– Ugyan, eredjetek már! Úgy megrémültem!

– Szép lány, nem igaz? – fordult Oleg fiatalos nényjéhez. – Csudaszép.

– És Lenocska? Ej, te csélcsap! – nénye fekete szemével korholóan nézett rá.

Marina gyönyörű ukrán asszony volt, festői szépség hímzett ukrán blúzában, nyakán gyöngyfűzérrel. Barna arcából kicsillogott hófehér foga, dús hajkoronája bolyhos felhő gyanánt övezte fejét. Még a menekülés izgalmai között is talált időt, hogy hajfonatát olykor megigazgassa.

Egy hároméves pufók kisfiút tartott karjában, aki leplezetlen érdeklődéssel szemlélte a körülötte lejátszódó eseményeket, nem is sejtve, milyen rettenetes világba került.

– Hát én amondó vagyok, hogy Olegnek Lenocska az igazi párja, mert szép lány ez itt, az bizonyos, de valóságos hajadon létére a mi Olegünket, aki még gyerek, meg nem szeretheti – mondta nagyon gyorsan Marina néni, miközben fekete szemével néha nyugtalanul az égre pillantott. – Csak vénasszonyok kedvelik a fiatal fiúkat, de hát ő maga is fiatal, nem kell neki a még fiatalabb, tudom én ezt magamról. Így van ez – mondta hadarva, ami annak a jele volt, hogy valóban „megrémült”.

Lena Pozdniseva Oleg osztálytársa volt, és Krasznodonban maradt. Barátok voltak, Oleg szerelmes is volt belé, és naplója számtalan oldalát neki szentelte. Talán hűtlenség volt Oleg részéről, hogy olyan leplezetlen elragadtatással beszélt Uljáról? De voltaképpen mi a rossz ebben? Lenocskát már örökre szívébe zárta, ezen már mit sem változtathat, de Ulja... megint maga előtt látta Ulját, a lovakat, és bal felől megint érezte az egyik ló leheletét. Igaza lenne Marinának: Ulja nem szeretne bele csak azért, mert gyerek még? „Ej, te csélcsap!” ... Szerelmes természetű volt, és ezt tudta is magáról.

A két fogat, a bricska meg a rácsos parasztszekér igyekezett a sztyeppen az oszlop elé kerülni, de százak és ezrek hasonlóképpen iparkodtak előrejutni, és bárhová nézett a szem, mindenütt emberek, autók és szekerek végtelen sora hömpölygött.

Lassanként elhomályosodott Oleg előtt Ulja és Lenocska arca, mindent betöltött az a hömpölygő áradat, melynek közepén, mint valami kis csónak a tengeren, ringott a bricska és mögötte a rácsos szekér két barna paripával.

Végeláthatatlan sztyepp terült el körülöttük. A láthatár szélén tüzek, füstfellegek gomolyogtak, csak messze-messze keleten fehérlettek a kék égen tiszta, világos, bodor bárányfelhők, és senki sem csodálkozott volna, ha a szelíd felhőkből ezüsttrombitás fehér angyalkák repülnek ki.

Olegnek eszébe jutott puha kezű, jóságos anyja . . .

„ . . . Mama, mama! Mióta az eszemet tudom, emlékezem a kezedre. Nyáron mindig barnára sütötte a nap, s ez a barnaság télen is meglátszott, gyöngéden, egyenletesen, csupán az erek körül vetve árnyékot. Lehet, hogy érdes volt a kezed, hiszen annyi munka jutott osztályrészedül, de az én számomra mindig simogató maradt, és szerettem megcsókolni ott, ahol kékesen sötétlettek az erek.

. . . Igen, attól a pillanattól, hogy gondolkozni kezdtem, egészen az utolsó percig, amikor kimerülten, csendesen, utoljára fektetted mellemre a fejedet, hogy kikísérj az élet nehéz útjára, örökösen a kezed jut az eszembe. Emlékszem, amikor szapanhabos vízben a lepedőmet mostad, s e lepedők még olyan kicsinyek voltak, mint a pelenkák – emlékszem, hogy télen bundába burkolózva vállfán cipelted a vizesvödröket, kesztyűs kis kezed a vállfára tetted, magad pedig ugyanolyan kicsi és bolyhos voltál, mint az a kesztyű. Látom magam előtt ízületekben kissé megduzzadt ujjaidat az ábécéskönyv felett, amikor mondtam utánad: bö-a-ba, ba-ba. Látom, erős kezeddel hogyan sarlózod a gabonát, miközben a másikkal a sarlóra hajlítod a gabona-szárat, látom a sarló gyors villanását, aztán a sarló és kéz hullá-

mos mozdulatát, amikor a kalászsokat úgy fogod csomóba, hogy le ne törjed a levágott búza kalászait.

... Emlékszem téglavörös, meggémberedett, merev kezedre, ahogyan fehérneműt öblögettél a befagyott folyón, a lékben, akkor kettesben éltünk – úgy képzeltem el, hogy egészen egyedül a világon. Emlékszem, milyen csodálatosan ügyesen tudta a kezed egy pillanat alatt kihúzni kisfiad ujjából a szálkát, emlékszem, milyen gyorsan fűzted be a cérnát, és hogyan énekel téll varrás közben – énekel téll, de csak magadnak és nekem. Mert nem volt olyan munka a világon, amihez a kezed ne értett volna, amihez gyöngé lett volna, vagy amit megvetett volna! Látom, mint gyúrták kezeid a tehéntrágyával kevert agyagos földet, hogy bevakoljad a házfalat. És látom, amikor a karod selyembe öltözött, egyik ujjadon gyűrű, és magasra emeled a moldvai vörös borral színültig teli poharat. És milyen megadó gyöngédséggel fonta át kerek és hófehér karod mostohaapám nyakát, amikor megölelt – mostohaapámét, akit megtanítottál rá, hogy szeressen engem, és akit édesapámként tiszteltem, mert te szeretted őt.

... De leginkább arra emlékszem örökké, mily selymes-gyöngéden simogatták ezek a kissé érdes, meleg és mégis hús kezek a hajam, nyakam és mellem, amikor félig öntudatlanul feküdtem ágyamban. És ahányszor felpillantottam, te mindig mellettem voltál. A szobámban éjjeli mécses égett, s te a homályból néztél rám, beesett szemekkel. Oly csöndes és sugárzó voltál, mint egy szent az ikonképen. Csókolom a tiszta, áldott kezed!

... Elkísérted fiadat a háborúba – ha nem te, akkor egy másik, aki éppen olyan anya, mint te. Hány fiú nem kerül vissza többé, és ha nem néked jut a keserű pohár, akkor valaki másnak jut, aki éppen olyan anya, mint te. És ha a háború iszonyú napjaiban akad a népnek egy falat kenyere, ruha takarja testét, a földeken szénaboglyák állnak, a síneken vonatok robognak, és virágozik a kertben a meggy, láng dohog a kohóban, és valamilyen láthatatlan erő felemeli a beteg vagy sebesült katonát a

földről vagy az ágyról – ez mind anyám keze műve, az én anyámé és a te édesanyádé.

... Nézz körül, ifjú barátom, te is, nézz magad körül, mint én, és valld be, kit bántottál meg az életben jobban, mint anyádat. Vajon nem a balsikerünktől, hibánktól, bánatunktól öszül meg az anyánk? Eljön az idő, amikor minden gyötrelmes önvádá válik szívedben – ott, a sírjánál. Mama! Mama! ... Bocsáss meg, hiszen az egész világon egyedül csak te tudsz megbocsátani. Mint gyermekkoromban, fejemre téve kezed, bocsáss meg...”

Ilyen gondolatok és érzések nyomták Oleg szívét. Nem tudott elfeledkezni arról, hogy anyja „ott” maradt, és hogy Vera nagymama, „zord napjaim barátnője”*, aki szintén anya: mama és Kolja bácsi anyja, hogy Vera nagymama is „ott” maradt vele.

Oleg arca komoly volt, mozdulatlan. Aranyos szempillái mögött ülő nagy szemét nedves fátyol homályosította el. Görnyedten ült, lábát lelógatva, hosszú, erős ujjait egymásba fűzte, és homlokára éles, mély ráncok vésődtek.

Hallgatott Kolja bácsi, Marina meg a kisfiú is, csend volt azon a szekéren is, amely követte őket. Az aranyszőrű ló és a barna paripák kimerültek a szörnyű hőségtől és zűrzavartól, s mindkét fogat észrevétlenül felkerült az országútra, melyen szakadatlanul özönlött az emberek, autók és szekerek tömege.

Bármilyen tettek, gondoltak vagy beszéltek az emberi balsors e rettenetes poklában, tréfálkoztak, szunyókáltak, gyereket szoptattak, ismerkedtek, vagy lovakat itattak a gyéren felbukkanó kutaknál – láthatatlan, sötét árny követte őket. Fekete árny, mely észrevétlenül borult fölénk, széttárta gigászi szárnyait valahol északon és délen, s még gyorsabban árasztotta el a sztyeppet, mint ez az emberáradat.

Szívükre mázsányi teherrel nehezedett, hogy el kell hagyniok szülőföldjüket, szeretteiket, hogy kénytelenek az ismeretlenbe menekülni, s hogy ez az iszonyú erő, mely most rájuk veti fekete árnyékát, elérheti és agyonnyomhatja őket.

* Idézet Puskin dajkájához írt verséből

Az országút mentén, mozgó autók és emberek között, ahová a bricska és a szekér is levergődött, ott döcögött az 1. számú bányateherautója is. Ezen ült a bányagazgatóság emberei és holmija között Valko igazgató és Grigorij Iljics Sevcov, akitől a háza kerítésénél vált el Ulja, alig pár órával ezelőtt.

Itt bandukoltak a frontkatonák árvái is, akiknek gyerekotthona annak idején a „Nyolcház”-ban volt elhelyezve. Öt-nyolcéves kislányok baktattak, két óvónő és az igazgatónő felügyelete alatt, aki idősebb, éles tekintetű, de semmit meg nem látó asszony volt. Aratólány módjára megkötött piros fejkendőben és közvetlenül a harisnyára húzott poros gumicsizmában lépdelt.

A gyerekeket néhány szekér követte az otthon felszerelésével, ezekre a kocsikra ültették felváltva az elfáradt kicsinyeket.

Amikor az 1. számú bányateherautója utolérte a gyerekotthonbelieket, a gép utasai leugrottak, és a gyerekeket ültették a maguk helyére. Grigorij Iljicsnek annyira megtetszett egy szőke, kék szemű kislány a pirosszposzgás orcájával, amit ő „pampuskának” nevezett, hogy csaknem egész úton a karján vitte a gyereket, csókolgatta a kezecskéjét, a „pampuskáját”, és beszélgetett vele. Ő maga szakasztott olyan szőke fejű és kék szemű volt, mint a kislány.

A gyerekotthon kocsisora után, melyhez most a bricska és a rácsos szekér is csatlakozott, katonai egységek következtek tábori konyhákkal, géppuskákkal, ágyúkkal. Tapasztalt katona mindjárt észrevehette, hogy a csapatok erősen fel voltak szerelve tankelhárító fegyverekkel és ágyúkkal. A donyeci ég háttérében furcsán, zászló módra himbálóztak a gárda-aknavetők. Messziről nem lehetett látni a teherautókat, s úgy tűnt, mintha ezek a különös szerkezetek maguktól úsznának a katonák és a polgári lakosság több kilométeres sora felett.

A tisztek és katonák csizmáját vastag, rozsdaszínű por lepte be. Már több napja úton voltak a csapatok. Az oszlop élén, köz-

vetlenül a járművek után géppisztolyos század menetelt, mely időnként, ha a mozgás meglassúdott, a szekerek elé került. A katonák arca olyan volt, akár az égetett téglák, és a fegyverüket úgy vitték a mellükön, mint valami csecsemőt, a fél kezükbe szorítva, fáradtan. Soknak a keze be volt pólyázva.

Ulja szekerét valamilyen íratlan törvény ereje azonnal a géppisztolyos századhoz kapcsolta. Menet közben, pihenők alatt a szekér állandóan a század kellős közepébe került, és bárhová nézett Ulja, mindenütt a fiatal harcosok véletlenül vagy szándékosan feléje forduló tekintetével találkozott. A katonák csizmája poros volt, sapkájuk nemegyszer csuromvizessé izzadt menet közben, aztán megszáradt, és megint átizzadt. Gimnasztyorkájuk a nyirkos földön, homokban, tócsákban, fenyő avarján, szikes földön, száz záporban ázott, és fakult a napon.

A katonák a visszavonulás ellenére is megőrizték a fiatal lány előtt szokásos vidám, tréfálkozó, duhaj kedvüket, és mint minden századnak, a géppisztolyosoknak is megvolt menet közben vagy pihenő alatt a maguk kedvenc tréfamestere.

– Hová, háová parancs nélkül? – kiáltott a tréfamester Viktor apjára, mikor ez kihasználva minden alkalmat, hogy előbbre jusson, mozgásra nógatta lovait. – Nélkülünk, barátom, sehová se mehetsz többé. Mi régen felvettünk titeket a századunk létszámába Gondoskodni fogunk rólatok, akár a csajkáinkról. Felvettünk a létszámába, varrásra, mosásra, élelmezésre. A kislányt pedig – őrizze isten és a pravoszlav egyházunk a szépségét – minden reggel kávéval fogjuk itatni. Édes kávéval...

– Igaz is, Kajutkin, ne engedd, hogy sérelem érje a századot! – mondták a géppisztolyosok nevetve, miközben fel-feltekinthettek Uljára.

– De nem ám! Ennek az ügynek azonnal végére járunk. Törzsőrmester elvtárs! Fegya! Alszik? Gyerekek, hát nem elaludt menet közben... Törzsőrmester! Elvesztetted a csizmad talpát!

– Hát te nem vesztetted el a fejedet?

– Egy buta fejét elvesztettem, de aztán véletlenül most ott

van a te válladon. Az okos meg itt van az enyémen. Nekem ugyanis műfejem van...

És Kajutkin gondosan odanyúlt apró fejéhez – egyik kezével állkapcsát, a másikkal hetykén félrevágott sapkája alatt – a tarkóját fogta meg, aztán kidüllesztette a szemét, és olyan mozdulatokat tett, mintha a fejét lassan lecsavarná a nyakáról. Olyan ügyesen csinálta, hogy a század és mindenki, aki a közelben volt, harsogó hahotában tört ki. Ulja sem állta meg, csengőn, gyerekesen elkacagta magát, aztán zavarba jött. A géppisztolyosok örömmel pillantottak rá, hiszen jól tudták, hogy Kajutkin a lány kedvéért tréfálkozik.

Kajutkin, a tréfamester apró testű, hihetetlen ügyes mozgású gyerek volt. Arcát apróbbnál apróbb ráncok barázdálták, de olyan élénk volt, hogy életkorát nem lehetett megállapítani. Éppen úgy lehetett harminc-, mint húszéves. De alakja és tartása teljesen fiúsnak látszott. Nagy kék szemét, apró ráncok árkolták, és amikor elhallgatott, a legmélyéből hirtelen öreges fáradtság tűnt elő. Nyilván nem szerette, ha ezt az emberek észrevették, mert folyvást beszélt.

– Honnan valók, fiatal emberek? – fordult Kajutkin Ulja társaihoz. – Lám, lám! Krasznodonból – mondta meglegedetten. – A kislány talán a húgocskátok? Avagy, apuskám, engedelmet kérek, a lánya? Nem. Eszerint a kislány teljesen független. Se leánya, se nővére, se felesége senkinek, tehát Kamenszk városában mozgósítani fogják, ez holtbiztos. Behívják forgalmi irányítónak. A tömegek utcai forgalmát fogja irányítani – Kajutkin utánozhatatlan mozdulattal mutatott arra, ami az országúton és a sztyeppen végbement. – Jobb lenne néki nálunk, a géppisztolyosok századában! Isten bizony, gyerekek, ti nem-sokára elkerültök Oroszországba, ahol garmadában a lány, nálunk meg egy sincs a században. Nagy szükségünk volna egy ilyen kislányra, hogy biztosítsuk az illedelmes beszédet és a jó modort.

– Tőle függ. Ahogy ő akarja – mondta mosolyogva Anatolij, és zavartan tekintett Uljára, aki nem akart nevetni, de mégis

nevetett, és elfordította a fejét, nehogy Kajutkin tekintetével találkozzék.

– Hát majd rábeszéljük! – kiáltotta Kajutkin. – Majd olyan gyerekeket vezénylünk ki erre a célra századunkból, akik minden lányt rá tudnak beszélni!

„Ugyan mi lenne, ha valóban velük maradnék? Szépen leugrok a kocsiról és – gyerünk!” – gondolta elhaló szívvel Ulja.

Oleg Kosevoj most már állandóan ott gyalogolt a szekér mellett, s mint akit megbabonáztak, le sem vette szemét Kajutkinról. Nagyon megkedvelte, és szerette volna, ha mindenki olyannak látná, mint ő. Kajutkinnak csak ki kellett nyitni a száját, és Oleg már úgy nevetett, hogy minden foga látszott. A gyönyörűségtől még a kezét is egymáshoz dörzsölgette, annyira tetszett neki. Kajutkin azonban észre sem vette, egy pillanatig sem nézett rá, de Uljára sem és senkire azok közül, akiket mulattatott.

Egy ilyen pillanatban, amikor Kajutkin éppen valamilyen újabb, már egészen kétségbeesett tréfába fogott, és a harcosok közben felkacagtak, a századot utolérte a vastag porréteggel borított terepjáró.

– Vi-gyázz!

A század mélyéből hirtelen egy hosszú nyakú kapitány bukant elő. Csapkodó táskáját fogva, nyurga lábával a század mellett álló terepjáró elé szaladt, amelyből a testes tábornok, kerek fején új sapkával, tekintett kifelé.

– Csak tovább, tovább – mondta a tábornok –, vezényeljen pihenjt! – kiszállt a terepjáróból, kezét nyújtott a tisztelgő kapitánynak, ugyanakkor komor, egyszerű arcából kicsillanó vídám szemével villámgyorsan végigpillantott a porban menetelő géppisztolyosokon.

– Lám, lám, ezek a mi kurszki gyerekeink és – Kajutkin! – mondta látható gyönyörűséggel. Intett a terepjárónak, hogy kövesse, és testes voltához képest váratlanul könnyű léptekkel befordult a géppisztolyosok mellé. – Kajutkin, ez kitűnő... Kajutkin él, tehát a csapat szelleme törhetetlen – mondta, és ví-

gan nézett Kajutkinra, majd a menet közben szorosan köréje gyűlt katonáihoz fordult.

– A Szovjetuniót szolgálom! – mondta Kajutkin, de már nem azon a mesterségesen magas, tréfás hangon, amellyel eddig beszélt, hanem nagyon komolyan.

– Kapitány elvtárs! Tudják-e a katonák, hová megyünk és miért? – kérdezte a tábornok a mellette kissé lemaradó századparancsnoktól.

– Tudják, tábornok elvtárs.

– Derekasán védelmezték a vízművet, emlékeznek? – mondta a tábornok, gyors pillantással végignézve a mellette szorongó harcosokat. – És ami a legfőbb, magukat is megmentették... Hát ez így van! – kiáltotta, mintha valaki ellenkezett volna vele. – Meghalni nem nehéz...

Mindenki megértette, hogy a tábornok nemcsak a múltért dicséri, hanem inkább a jövőre készíti elő őket. Az arcokról eltűnt a mosoly, és valamilyen határozatlan, de jelentős kifejezés támadt rajtuk.

– Maguk fiatalok, de tudják-e, milyen tapasztalatokkal rendelkeznek? Vajon összehasonlítható-e ez, mondjuk, az én fiatalkori tudásommal? – mondta a tábornok. – Volt idő, amikor én is így meneteltem ezen az úton. Hát – az ellenség is más volt, a technika is. Ahhoz az iskolához képest, amit én akkor kijártam, maguk egyetemet végeztek...

A tábornok erős fejével olyan mozdulatot tett, mintha elutasítani vagy megerősíteni akarna valamit. Valószínű, hogy bizonyos esetekben nemtetszését, más esetekben megelégedését fejezte ki ezzel a mozdulattal. Ebben a pillanatban elégedettségét jelentette. Nyilvánvalóan jólesett visszaemlékeznie ifjúságára, megörvendezettette a géppisztolyos katonák látványa, harcos szellemük, mely már természetes tulajdonságukká vált.

– Tábornok elvtárs... Messzire hatolt már az ellenség? – kérdezte Kajutkin.

– Messzire, az ördög vinné el! – mondta a tábornok. – Olyan messzire, hogy már a magunkfélének is kellemetlen.

– És tovább is megy?

A tábornok néhány pillanatig szótlanul haladt.

– Ez csak tőlünk függ... Azóta, hogy a télen megvertük, új erőt gyűjtött. Összeszedte Európa minden technikáját, és egy pontra: ránk irányította a csapást. Arra számít, hogy nem bírjuk ki. De tartalékai nincsenek: igen... ez biztos!...

A tábornok tekintete most a szekérre esett, és egyszerre megismerte a magányos leányt az országútról, aki fölött a német zuhanóbombázók elúgtak. El tudta képzelni, mi mehetett végbe a leány sorsában és lelkében annyi idő alatt, amíg ő terepjáróján csak a hadosztálya második kötelékét kereshette fel, és elérhette az elővédeket, akik az imént vonultak át Krasznodon városán. A tábornok arcán nem annyira sajnálkozás, mint inkább komor gond látszott, és hirtelen sietni kezdett.

– Sok sikert!

Intett a terepjárónak, hogy álljon meg, és könnyed járásával a gépkocsihoz sietett.

Amíg a tábornok a géppisztolyosok között tartózkodott, Kajutkin kérdései és mozdulatai komolyságról tanúskodtak. Nyilvánvaló, hogy nem akart úgy viselkedni a tábornok előtt, ahogyan társai ismerték, és amiért szerették őt. De alig tűnt el a terepjáró, előbbi tréfás vígsága újra visszatért.

Egy óriás termetű gyalogos katona lihegve küzdötte előre magát valahonnan a hátsó sorokból. Olajos rongyba burkolt holmit szorongatott nagy, fekete, lapát kezében.

– Elvtársak! Merre szalad a bánya autója? – kérdezte.

– Itt van, la! De nem szalad, csak áll! – tréfálkozott Kajutkin, és odamutatott a gyerekekkel zsúfolt teherautóra.

A menet tényleg megállt, mert elől valami torlódás támadt.

– Engedelmet elvtársak – mondta a katona, és odament Valkóhoz és Grigorij Iljicshez, aki vigyázva letette a szőke kisleányt a földre –, szerszámokat akarok átadni maguknak. Maguk mesterséghez értő emberek, talán hasznát vehetik, nekem meg csak teher a menetelésben – és a katona kibontotta az olajos rongyot.

Valko és Grigorij Iljics fölője hajolva nézték.

– Látják? – mondta ünnepélyesen a katona, és nagy lapát tenyerén egy egész gyűjteményt, csillogó, új lakatosszerszámokat emelt feléjük.

– Nem értem. Eladod vagy mi? – kérdezte Valko, és bozontos, cigány szemöldöke mögül bizalmatlanul nézett rá.

A katona téglavörös arca még pirosabb lett, olyannyira, hogy egyszerre ellepte a verejték.

– Hogyan kérdezhetsz ilyesmit! – mondta. – Megyek a sztyepen és fölszedtem, rongyba csavarva – nyilván otthagytá valaki.

– Vagy eldobta, hogy könnyebben oldaloghasson tovább! – nevetett Valko.

– Mesterember nem dobja el a szerszámát. Elvesztette – mondta hidegen a katona, de már csakis Grigorij Iljicshez beszélt.

– Köszönjük, köszönjük, barátom... – mondta Grigorij Iljics, és segített a katonának a kendőbe visszacsavarni a szerszámokat.

– Jó, hogy átvette. Kár lenne ezért a finom szerszámért. Maguknak itt a teherautójuk, nekem meg teljes felszereléssel kell menetelnem, hát hogyan győzzem! – mondta a katona, akinek láthatóan jobb kedve lett. – Szerencsés utat! – csak Grigorij Iljiccsel szorított kezet, aztán visszafutott. Nyomban el is tűnt az oszlopban.

Valko egy ideig utána nézett, arcán mélységes együttérzéssel.

– Igaz ember... igen... – mondta rekedten.

Grigorij Iljics egyik kezében a szerszámot tartva, a másikkal a kislány szőke fejét simogatva, hosszan elgondolkozott. Belátta, hogy Valko nem azért viselkedett bizalmatlanul a katonával, mert nem jószívű, hanem mert megszokta, hogy őt, az igazgatót, aki annyi emberrel dolgozik, és ezertonnaszámra termeli a szenet, néha félre akarják vezetni. Az igazgató most saját kezével robbantotta fel a bányát. Az emberek egy részét

magával hozta, sokan azonban ottmaradtak, kitéve a pusztulásnak. És Grigorij Iljicsnek először jutott eszébe, milyen nehéz lehet most az igazgató lelke.

Estefelé távoli ágyúdörgés hallatszott. Éjjel egyre közeledett az ágyúszó. Időnként géppuska-sorozatok zaja is elért hozzájuk. Kamenszk körül egész éjszaka tűzcsóvák lobbantak, néha oly nagyok, hogy bevilágították a menetet. A tűzfények – hol itt, hol ott – bíborvörösre festették az eget, aztán lassan elúsztak valahol a sötét sztyepp kurgánjai között.

– Testvéreink sírjai – mondta Viktor apja, aki eddig hallgaton ült a szekéren, maga sodorta cigarettáját szíva, amelynek tüze időnként megvilágította húsos arcát a sötétben. – Ezek nem a régi idők kurgánjai, hanem a mi sírjaink – mondta tompa hangon. – Itt törtünk ki Vorosilovval és Parhomenkóval, és itt temettük el a halottainkat...

Anatolij, Viktor, Oleg és Ulja elmélyülten nézték a kurgánokat, amelyeket pirosra festett a messzi tüzek visszfénye.

– Igen, mennyi dolgotat írtunk az iskolában erről a háborúról, irigyeltük érte apáinkat, és íme, a háború eljött hozzánk, mintha csak azt akarná megtudni, mifélek vagyunk, mi pedig odébbállunk... – mondta Oleg, és mélyet sóhajtott.

Ezen az éjszakán megváltozott a menetelés rendje. A vállalatok és a polgári lakosság gépei, szekerei és a gyalog menetelők tömege egyáltalán nem mentek tovább. Azt beszéltek, hogy katonák vonulnak előttük. Sor került a géppisztolyos századra is, mely csöndes fegyverzörgés közben készülődött fel a sötétben, s nyomában mozogni kezdett az egész csapat. Gépkocsik szorítottak utat nekik. A sötétben pirosan hunyorogtak a cigaretták – az égen pislákoló csillagokhoz hasonlítottak.

Valaki megérintette a könyökén Ulját. A lány odafordult. Kajutkin állt a szekér mellett, de az ellenkező oldalon, mint ahol Viktor apja ült és a fiúk álldogáltak.

– Egy pillanatra – mondta alig hallható suttogással.

Valami volt a hangjában, amitől Ulja leszállt a szekérről. Kissé odébb mentek:

- Bocsásson meg, hogy zavarom - mondta Kajutkin csendesen -, de maguknak nem szabad Kamenszkebe menniük, azt rövidesen elfoglalja a német, már a Donyec túlsó partján is jó mélyen előrehatolt. Ne szóljon senkinek erről, mert nincs jogom elmondani, de maguk a mi embereink, és sajnálnám, ha fölöslegesen elpusztulnának. Valahová délebbre kell elkanyarodniok, és adja isten, hogy még legyen idejük rá.

Kajutkin olyan gyengéden beszélt Uljával, mintha madarat fogna a tenyerében. Arcát csak halványan lehetett látni a sötétben, s mégis komolynak, megindultnak tetszett. Szemében nyoma sem volt a fáradtságnak, valósággal parázslott.

Uljára nem az hatott, amit mondott, hanem ahogy mondta. Szótlanul nézett a katonára.

- Hogy hívnak? - kérdezte csendesen Kajutkin.

- Ulja Gromova a nevem.

- Nincs fényképed?

- Nincs.

- Nincs - ismételte szomorúan Kajutkin.

Sajnálkozás s egyben valami merészség vett erőt Ulján. Közel, egész közel hajolt a fiú arcához.

- Fényképem nincs - suttogta -, de ha jól, ha nagyon jól megnézel, akkor... - elhallgatott, és néhány pillanatig rászegte fekete szemét - ...akkor nem felejtess el - mondta.

A katona megdermedt, csak a szeme fénylett fel egy villanásra, szomorúan a sötétből.

- Nem felejtelek el... Téged nem lehet elfelejteni - suttogta alig hallhatóan. - Isten veled...

És nehéz katonacsizmájával visszalépkedett csapatához, amely hangtalanul vonult a sötétben a cigaretták fel-fellobbanó fényében, mint a végtelen égen a Tejút.

Ulja még gondolkodott, szóljon-e valakinek arról, amit a katona mondott, de úgy látszott, hogy már mások is tudták.

Mire a szekérhez ért, számos autó és jármű fordult már a sztyeppre, és délkelet felé ment tovább. Ebbe az irányba indult a többi menekülő is.

- Úgy látszik, Lihajának kell mennünk - hallatszott Valko rekedt hangja.

Viktor apja valamit kérdezett tőle.

- Minek szakadjunk el egymástól, menjünk együtt, ha már a sors így összehozott - mondta Valko.

A hajnal már az úttalan sztyeppen érte őket.

Álomszép volt ez a hajnal a nyílt sztyeppen. Pirosan szállt a végeláthatatlan, szüzi gabonaföldek fölött, s elpihent a frissen zöldellő völgy süppedésekben. Az ezüstös harmat ezer kis szivárvánnyal tükrözte vissza a dombok közt könnyedén felbukkanó napot. Annál szomorúbb látványt nyújtott e hajnali ragyogásban a sok meggyötört, álmos, fakó gyermekarc és a felnőttek komor, aggodalmas tekintete.

Ulja meglátta a gyermekotthon vezetőnőjét, harisnyára húzott gumicsizmáját vastag por borította. Az asszony valósággal megfeketedett. Az egész utat gyalog tette meg, és csak éjjel ült fel valamelyik kocsira. A donyeci nap, úgy látszik, csontig kiszáritotta, kiégette. Ezen az éjszakán nyilván ő sem aludt, egész idő alatt némán, gépiesen mozgott, és átható, de mit sem látó szemében valamilyen idegen, nem e világból való kifejezés borongott.

Kora reggel óta megszakítás nélkül zúgtak a repülőgépek. Maguk a gépek nem voltak láthatók, de előttük, bal kéz felől egyre hallatszott a bombák tompa, eget rázó robbanása. Olykor az égen valahol egészen messze géppuskák kattogtak.

A Donyec folyó és Kamenszk felett láthatatlan, de messzire hallatszó légi harc tombolhatott. Csak egyszer vettek észre egy közel elhúzó német bombázót, de ez, úgy látszik, már kidobta összes bombáit.

Oleg leugrott a bricskáról, és megvárta, amíg a szekér odaér.

- Képzeljék csak, képzeljék - mondta a szekér mellé lépve, s megfogta a kocsi saroglyáját, miközben nagy szemével társaira nézett -, ha a németek már átkeltek a Donyecen, akkor ez a csapat, mely az imént velünk ment, Kamenszkben beléjük ütközik, és nincs többé kiútja sem a géppisztolyos század-

nak, sem annak a pompás legénynek, aki mindnyájunkat úgy megneveltetett, sem a tábornoknak. Ők bizonyára tudták ezt, sőt jól tudták, amikor továbbvonultak, tisztán látták! – mondta Oleg.

Az a gondolat, hogy Kajutkin a halála előtt vett búcsút tőle, valósággal belemart Ulja szívébe. Elpirult szégyenében, mikor eszébe jutott, mit mondott a fiúnak. De valami tiszta belső hang azt súgta neki, hogy semmi olyat nem mondott, amire Kajutkin nem szívesen fog visszagondolni, ha út az utolsó órája.

7.

A menekülők még egyre vonultak Krasznodnonon át, és a város fölött még mindig gomolygott a nehéz porfelhő, mely piszkos feketés-vörös réteggel borította be az emberek ruháját, a virágokat, a lapuleveleket és a tők zöldjét.

A park mögötti vasúti síneken vonat zakatolt. A hosszú szerelvényre – mely bányáról bányára járt – felrakták a maradék felszerelést. A mozdony pöfögésén és a váltóór sípolásán kívül a vasúti átjáró felől izgatott emberi szó hallatszott, ezernyi portaposó láb dobogott, gépek zörögtek, s a fapallót ágyúkerekék döngették – a csapatok egyre vonultak visszafelé. És hol ebben, hol abban az irányban mordult fel a távoli ágyúdörej, mintha a halmokon túl, a sztyepp végtelen messzeségén égis éri óriási hordókat görgetnének ide-oda.

A park bejáratába torkolló széles főutcán, a Krasznodonugol Tröszt emeletes kőháza előtt még ott állt egy teherautó, s az emberek: férfiak, asszonyok a kitárt ajtókon át most hurcolták ki és rakták fel a tröszt utolsó ingóságait.

Az emberek nyugodtan, szótlanul, nagy igyekezettel dolgoztak. Komor, gondterhes arcuk és a cipekedéstől elnehezült kezük izzadt, piszkos volt. Kissé oldalt, a tröszt ablakai alatt egy fiú és egy lány beszélgetett egymással oly gondtalanul és el-

merülten, hogy nyilvánvalóan sem a teherautó, sem a sok ve-rejtékes, poros ember, sem a körülöttük zajló sokféle esemény, nem volt olyan fontos számukra, mint amit beszélnek.

A lány rózsaszín blúzt, csupasz lábán sárga cipőt hordott. Telt formájú, szőke hajú teremtés volt, nyaka fehér, mint a márvány. Mandulavágású fekete szeme fel-felcsillant, s mivel kissé kancsított, finoman formált fejét magasra emelve, oldal-ról nézett a fiúra.

A fiatalember hosszú, nehézkes, nyakigláb figura volt. Kihaj-tott nyakú, kék orosz inget viselt, melyet a derekán vékony szíj szorított le; barna csíkos szürke nadrágján meg az inge uj-ján látszott, hogy mind a kettőt kinőtte. Meztelen lábán torna-cipőt hordott. Hosszú, szálas, sötét haja makrancoskodott; ha beszélt, hol a homlokába csapódott, hol a fülére esett, amiért is a fiú időnként egy-egy erélyes fejmozdulattal hátrarázta. Arca olyanféle sápadt arc volt, melyet sohasem barnít le a nap. Emellett észrevehetően szégyenlősnek tűnt. De arckifejezésé-ben természetes humor lappangott s valami elfojtott, lobbanás-ra kész belső tűz, ami annyira nyugtalanította a lányt, hogy tekintetét nem vette le a fiú arcáról...

Nem törődtek vele, néznek-e rájuk. Pedig valaki figyelte őket.

Rézsút, az utca túlsó oldalán, a típusház kerítése előtt egy rozoga autó állott. A helyenként rozsdaszínűvé, másutt bádög-fényűre vedlett öreg személyautó oly kopott volt, mintha bib-liai tevéként sikerült volna – festékmáza feláldozása árán – keresztülbújni a tű fokán. A fekete, régi szerkezetű, négy kerekén magasan ülő gépkocsi a szovjet autóipar elsőszülötte, divatjamúlt és kiöregedett „gazik” volt.

Igen, „gazik”! Egyike azoknak a járműveknek, melyek száz-és százezer kilométereket rohantak a Don és Kazahsztán sztyeppjein, Észak tundráin, és szinte zergeösvényeken törtek át a Kaukázus és a Pamir hegyláncain. Ezek hatoltak be az Altaj és Szihote-Aliny szakadékos őserdeibe, szolgáltak a nagy Dnyeperi Duzzasztómú, a Sztálingrádi Traktorgyár és Magnyi-

togorszk építkezéseinél, vitték el Csuhnovszkijt és társait egy messzi északi repülőtérre, hogy kiszabadítsák Nobile expedícióját, hóviharokon és jégtorlaszokon kúsztak át az amuri jégúton Komszomolszk város első építőinek segítségére – egyszóval azoknak a „gazik”-oknak egyike, amelyek úgyszólván hátukon vitték diadalra az elő öt éves tervet, és teljesítve feladatukat, előregedetten átengedték helyüket tökéletesebb autóknak, olyan gyárak szülötteinek, melyeket ők segítettek megteremteni.

A típusház előtt álló zárt autó „gazik-limuzin” volt. Belül, a a hátsó ülés mellett hosszú, nehéz láda feküdt; oldalt a ládán és keresztben az ülésen két bőrönd, egyik a másikon; ezek fölött a tetőig – két szorosan megtömött hátizsák; rájuk támasztva két dobtáras géppisztoly és néhány tár. A szabad ülésen világosszőke, napbarnított, harminc év körüli, kemény vonású asszony ült; testhez álló útiruhája a sok naptól és esőtől kifakult. Annyi helye sem volt, hogy lábát kinyújthassa. Ezért felváltva keresztbe rakta, de még így is alig fért el a láda és a kocsiajtó közötti kis helyen.

Nyugtalanul tekingetett kifelé a kocsi ablakán – üveg már rég nem volt rajta –, és hol a típusház lépcsőjét, hol a szomszédban rakodó autókat figyelte. Látszott rajta, hogy vár valakit. Régóta várt, és kellemetlenül érezte magát amiatt, hogy a rakodó emberek észreveszik az autót és benne őt. Szigorú arcán időnként nyugtalanság futott át. Majd odébb csúsztatva az ülésen, töprengve, figyelmesen nézte az ajtóhasadákon át a fiatalembert és a lányt, akik a tröszt ablakai alatt beszélgettek. Szigorú tekintete lassanként megenyhült, és maga sem vette észre, amikor szürke szemére, kemény rajzú szájára jóságos, de szomorú mosoly rajzolódott.

Harmincéves volt az asszony, és az a jóságos, egyben bánatos érzés, mely a fiú és lány láttán átfutott rajta, öntudatlanul azt fejezte ki, hogy ő már harmincéves, és többé nem lehet olyan, mint azok ott ketten.

A két fiatal, észre sem vette, hogy mi zajlik körülöttük a vi-

lágban; szerelmet vallottak. Nem lehetett tovább halasztani, mert el kellett válniok. Szerelmüknek úgy adtak kifejezést, ahogy fiatal korban szokás – mindenről beszélgettek, csak szerelmükről nem.

– Úgy örülök, Vanyecska, hogy eljöttél, mintha mázsányi kő esett volna le a szívemről – mondta a lány ragyogó szemmel és azzal a kissé ferde fejtartással, ami a fiú számára mindennél kedvesebb volt a világon. – Már azt hittem, elutazunk anélkül, hogy láthatnálak.

– De ugye, megérted, hogy miért nem jöttem ezekben a napokban? – kérdezte a fiú tompa, rekedtes, mély hangon, és fölülről nézett a lányra rövidlátó szemével, amelyben, mint hamu alatt a parázs, lappangott a fellobbanni készülő belső tűz. – De én tudom, hogy te mindent, mindent megértesz. Már három nappal ezelőtt el kellett volna mennem. Mindent becsomagoltam, még díszbe is vágtam magam, mielőtt búcsúzni mentem volna hozzád – és egyszerre behívnak a kerületi Komszomol bizottságba. Éppen megérkezett az evakuációs rendelet, és minden a feje tetejére állt. Kellemetlen, hogy az osztálytársaim elmentek, én meg itt maradtam, de a gyerekek segítséget kérnek, és magam is látom, hogy erre milyen szükség van... Oleg ma felajánlott egy helyet a bricskájukban – tudod, milyen jó barátok vagyunk –, Kamenszkbe vittek volna, de restelltem elmenni.

– Tudod, mintha mázsányi kő esett volna le a szívemről – mondta a lány, és szakadatlanul nézte homályosan csillogó szemével a fiút.

– Bevallom, titokban én is örültem ennek, gondoltam, hogy még sokszor-sokszor láthatlak. Az ördögbe is... – mondta dörögve, és nem tudta levenni tekintetét a lányról, kinek piruló arcáról, gömbölyű nyakáról és rózsaszín blúza alól kisütő testéből gyöngéd szeretet áradt feléje. – Képzeld csak el! A Vorosilov Iskola, a Gorkij Iskola, a Lenin Klub, a gyerekkórház – minden az én vállamon! Ezer szerencse, hogy jó segítségem akadt – Zsora Arutyunyanc. Emlékszel rá? A mi iskolánkból. Derék legény! Maga jelentkezett. Nem is emlékszem rá, mikor

aludtunk utoljára. Éjjel-nappal folyton talpon; szekerek, autók, rakodás, takarmány, itt egy bolond autógumi pukkad ki, ott egy bricskát kell kovácshoz vinni. Szóval: kész örület... Én persze tudtam, hogy te még nem utaztál el. Édesapámtól tudtam – mondta szégyenlős mosollyal. – Tegnap este, ahogy elbalagok a házatok előtt, egyszerre elállt a szívverésem. Mi lenne, gondolom, ha bekopognék? – elnevette magát. – Aztán magam elé képzeltem apádat – nem, mondom magamban, tűrj még egy keveset, Vanya!...

– Tudod, mintha mázsányi súly... – szólt a lány.

De a fiú, a beszéd hevétől elragadtatva, nem engedte szóhoz jutni.

– Ma már elhatároztam, hogy fűtyülök az egészsre. Elutazik, gondolom magamban, és nem látom többé! És mit szólna hozzá? Kiderült, hogy a gyerekotthon a „Nyolcház”-ban, melyet a télen alapítottak árvák részére, még nem evakuált. Vezetőnője – a szomszédunk – egyenesen hozzám jön, és majdnem hogy sír: „Zemnuhov elvtárs, segítsen! Akár a Komszomol bizottság révén, de szerezzen járműveket!” Én azt feleltem: a Komszomol bizottság már elment, forduljon a közoktatási osztályhoz. De azt mondja: „Egész idő alatt összeköttetésben álltam a közoktatási osztállyal, meg is ígérték, hogy idejében elviszik a gyerekotthont. S ma reggel, ahogy megint odaszaladtam, kiderült, hogy még saját maguk részére sincs kocsijuk. Amíg aztán ide-oda futkostam, eltűnt a közoktatási osztály is...” „Hová tűnhetett, ha nincs közlekedési eszköze?” – kérdezem. „Nem tudom – mondja a vezetőnő –, valahogy elpárolgott...” A közoktatási osztály elpárolgott! – Vanya Zemnuhov elnevette magát, de olyan vígan, hogy engedetlen, hosszú haja a homlokára és fülére hullott, de nyomban rendbe hozta egy erélyes fejmozdulattal. – Hát ilyen furcsa emberek vannak! – hahotázott. – Na, gondolom, kútba esett az egész terved, Vanya! Akkor látod Klavát, amikor a hátad közepét. És képzelj, Zsora Arutyunyancsal kezünkbe vettük a dolgot, öt szekeret szereztünk. Tudod, honnan? A katonáktól. A vezetőnő elbúcsúzott tőlünk, és egész eláztatott

a hálakönnyeivel. Azt hiszed, ez minden? Ma azt mondom Zsórának: „Siess, szedd össze a holmidat, én is csomagolok! – aztán valahogy megértettem vele, hogy nekem még valami dolgom van. – Te – mondom –, gyere el értem szükség esetén, várj meg” szóval ilyen és hasonló dolgokkal beszéltem tele a fejét... Éppen hogy becsomagolom a hátizsákot, hát berohan hozzám, tudod ki? Hát Tolja Orlov! Akit úgy hívnak, hogy „Mennydörögés”.

– Mintha mázsányi súly esett volna le a szívemről – tört ki végre a fiú szóáradatából Klava elfojtott hangja, miközben a szeme szenvedélyes tűzben csillogott. – Úgy félttem, hogy már nem találsz meg, én meg csak nem mehetek hozzád – mondta, és hangja gyöngéd volt, mint a bársony.

– Miért nem? – kérdezte a fiú csodálkozva.

– Ugyan, hát nem érted meg? – válaszolt a lány zavartan. – Mit mondtam volna apának?

Valóban ez volt a legjelentősebb a beszélgetésükben: tudomására hozni a fiúnak, hogy az, ami egymáshoz fűzi őket, az nem valami közönséges kapcsolat, hanem – valami titkos dolog. Végeredményben köteles emlékeztetni rá a fiút, ha maga nem akar beszélni róla.

A fiú hallgatott, és úgy nézett a lányra, hogy Klava kerek arca és hófehér nyaka lassan rózsaszínű lett, mint a blúz!

– Nem, ne gondold, hogy apa nem szível téged – mondta Klava sietve, és hunyorgott kissé ferde vágású mandulaszemével –, már nemegyszer kijelentette: „Ez a Zemnuhov okos fiú...” És tudod-e – folytatta a lány ellenállhatatlan, bársonyos hangon –, ha akarnád, velünk jöhetnél?

Ez a váratlanul felmerült lehetőség, hogy együtt utazhat a szeretett leánnyal, eddig eszébe sem jutott. De a gondolat olyan csalogató volt, hogy zavarba jött. A lányra tekintett, ügyetlenül mosolygott, aztán arca hirtelen elkomolyodott, és szórakozottan nézett szét az utcán. Háttal állt a parknak, és a délnek húzódó utca egész távlata feltárult előtte. Fölötte forró verőfényben ömlött szét a nap, és az arcába sütött. Az utca valósággal bele-

veszett a messzeségbe, ott vonultak az emberek a második vasúti átjáró felé, és távoli kék halmok látszottak a sztyeppen; mögöttük ismeretlen tüzek mozdulatlan füstoszlopai. Mindebből semmit sem vett észre, mert rövidlátó volt. Csak az ágyúdőrej visszhangját, a parkon túli mozdony füttyszavát és a pályaór meghitt – gyerekkora óta ismert –, békés sípolását hallotta, mely frissen szállt a sztyepp felé.

– Klava, még a holmim sincs velem – mondta szomorúan, zavartan, és széttárta karjait, mintha meg akarná mutatni fejét, barna bozontos üslökével, kinőtt ujjú, agyonmosott ingét, kurta szárú, viselt, szürke nadrágját és meztelen lábára húzott tornacipőjét. – A szemüveget se hoztam magammal. Még téged sem látlak úgy, ahogy kellene – mondta borúsan tréfálkozva.

– Megkérjük apát, és odahajtunk a holmidért – szólott Klava csendes, de szenvedélyes hangon, és féloldalt nézett rá. Sőt olyan mozdulatot tett, mintha meg akarná fogni a kezét, de mégse merte.

És mintha csak erre várna, a teherautó mögül hirtelen előbukkant Klava apja, sapkában, csizmában, szürke, viseltes kis-kabátban. Valósággal fürdött a verejtékben. Két bőröndöt hurcolt magával, és helyet keresett neki. A teherautó már zsúfolásig meg volt rakva.

– Add ide őket, Kovaljov elvtárs, majd én szorítok helyet – mondta a ládák és zsákok tetején az egyik alkalmazott. Fél kezével az autó szélébe kapaszkodva, fél térdre ereszkedett, és egymás után felszedte a bőröndöket.

Ekkor odament Vanya Zemnuhov apja is. Körüljárta a teherautót. Csontos, inas, lebarnult karjában hatalmas batyut cipelt, úgy kötötték össze, mint a mosodában. Nyilván fehérnemű volt benne. Nagyon neheze érethetett a batyu; kinyújtott két karján hozta, alig vonszolta meggömbült, csoszogó lábát. Megnyúlt, napégette, ráncos arca verejtékezett a megerőltetéstől. Ebből az arcból meredt elő kínosan szigorú tekintetű, egészségtelen fényű szeme.

Vanya apjának, Alekszandr Fjodorovics Zemnuhovnak, a

tröszt portásának Kovaljov – Klava apja, a hivatal gazdasági vezetője – közvetlen felettese volt.

Kovaljov ama szép számmal található gazdasági vezetők közé tartozott, akik anyagi nyugalommal viselik az osztályrészükül jutó sok emberi indulatot, szemrehányást és megvetést, ami néhány becstelen kollégájuk miatt rájuk zúdul. Ő is azoknak a gazdasági vezetőknek sorába került, akik az élet nehéz perceiben mutatják meg igazán, hogy milyen a jó gazdasági vezető.

Abban a pillanatban, amikor igazgatója elrendelte a tröszt ingóságainak evakuálását, hozzáfogott a munkához. Rá sem hederített hivataltársai könyörgésére és panaszaira, figyelembe sem vette a különböző vezetők hirtelen jelentkező, hízelgő albarátosságát – olyanokét, akik rendes időben levegőnek nézték, nem becsülték. Mint mindig, most is nyugodtan, megfontoltan, nagy igyekezettel csomagolt és szállított el minden valamirevaló értéket. Ezen a reggelen kora hajnalban azt az utasítást kapta a tröszt evakuációs felelősétől, hogy egy percig se késlekedjék. Az iratoknak azt a részét, amelyet nem tud elszállítani, semmisítse meg, aztán haladéktalanul induljon kelet felé.

A parancs birtokában Kovaljov nagy nyugalommal és gyorsasággal indította útnak holmijával együtt – elsősorban magát a felelőst. Aztán ki tudja, honnan és hogyan, szállító eszközt kerített, felrakatta a tröszt maradék felszerelését. Lelkiismerete nem engedte, hogy másként tegyen. Leginkább attól félt, hogy ezen a tragikus napon is azzal vádolják meg, mint oly sokszor, hogy elsősorban a maga bőrét igyekszik menteni, éppen azért úgy határozott, hogy családjával az utolsó gépkocsin indul útnak. A kocsiról, minden eshetőségre készen, jó előre gondoskodott.

Az öreg Zemnuhov, Alekszandr Fjodorovics, a tröszt portása, mivel nagyon idős és beteg volt, nem mehetett el. Néhány nappal ezelőtt, mint minden itt maradt alkalmazott, ő is megkapta a kétheti felmondást és a végleges elszámolást. Ezzel véget ért a tröszttel való szolgálati viszonya. De ezeken a napokon és éjszakákon is – reumától meggyötört, csoszogó lábát vonszolva –

segített Kovaljovnak csomagolni és elszállítani a tröszt javait, mert az öreg megszokta, hogy magáénak tekintse a tröszt vagyónát.

Alekszandr Fjodorovics régi donyeci bányász és kitűnő ács volt. A tambovi kormányzóságban született, és már fiatal leghétkorában bányákba szegődött. A donyeci föld mélyén, a legszörnyűbb bányaomlások, csuszamlások elhárításánál nagy munkát végzett az ő kis ácsszekercéje, amely játszott, zengett a kezében, és hol itt, hol ott kipegett-kopogott, mint a mesebeli aranykakas. Ifjúkora óta örökös nyirkosságban dolgozott, és olyan kegyetlen reumát szerzett, hogy nyugdíjba kellett mennie. Beállt portásnak a tröszthöz, éppoly jó portás lett, mint amilyen kitűnő ács volt annak idején:

– Klavka, készülj, segíts anyádnak! – kiáltotta Kovaljov, és poros, dagadt, olajos kezével letörölte homlokáról az izzadságot.

– Vanya! – mondta egykedvűen, amikor meglátta Zemnuhovit. – Látod, mi van itt? – dühösen megrázta fejét, de kezével ugyanakkor a batyu után kapott, melyet Alekszandr Fjodorovics cipelt maga előtt, és segített feltenni az autóra. – Mondhatom, szép időket élünk – folytatta, és kifújta magát. – Hej, a gazemberek! – és arcát arrafelé fordította, ahol folytonos robajjal gurult végig a láthatáron az a rettenetes hordó. – Hát te nem utazol? Mi legyen vele, Alekszandr Fjodorovics?

Alekszandr Fjodorovics nem válaszolt. Nem tekintett a fiára, hanem egy újabb batyu után nézett. Féltette Vanyát, és haragudott, amiért nem ment el már néhány nappal előbb Szaratovba, a vorosilovgrádi jogi fakultás többi hallgatóival.

Amikor Klava meghallotta apja kérdését, szemével titkos jelet adott Vanyának, meg is érintette könyökét, és már éppen szólni akart apjának, mikor Vanya megelőzte.

– Nem – mondta –, én most nem mehetek! Kocsit kell szereznem Vologya Oszmuhin számára, akinek kivették a vakbelét, és most fekszik.

Klava apja füttyentett egyet.

- Most aztán szerezhetsz! - mondta gúnyos keserőséggel.
- Itt van velem a barátom is, Zsora Arutyunyanc, akivel együtt dolgoztunk - mondta Vanya elfehéredett szájjal. - Szavunkat adtuk, hogy együtt megyünk gyalog, ha mindennel végeztünk.

Most már nem lehetett visszavonulni, Vanya Klavára nézett. A lány sötét szemét köd fátyolozta be.

- Hát így vagyunk! - mondta Kovaljov, mit sem törődve Vanyával, Zsora Arutyunyannal és a megállapodásukkal. - Tehát a viszontlátásra! - Vanyához lépett, és miközben az ágyúdőrejtől kissé megrázkódott, feléje nyújtotta széles, izzadt kezét.

- Kamenszkek vagy Lihaja felé mennek? - kérdezte Vanya nagyon mély hangon.

- Kamenszk felé? A németek rövidesen elfoglalják Kamenszket! - tört ki Kovaljov. - Lihajába, csakis Lihajába! Belokalitvenszkajába, a Donyecen keresztül. Ott megkereshetsz bennünket...

A fejük felett csöndes zörgést, nyikorgásfélét hallottak, aztán szemét hullott a nyakukba.

Feltekintettek. Az emeleten kinyílt a tröszt tervosztályának ablaka, és egy kövér, málnaszínű, kopasz fej hajolt ki rajta, arcáról és nyakáról csak úgy patakzott az izzadság, szinte attól lehetett tartani, hogy a következő pillanatban az emberek fejére szakad az a verejtéközőn.

- Hát maga még nem utazott el, Sztacenko elvtárs? - kérdezte csodálkozva Kovaljov, aki ráismert a tervosztály főnökére.

- Nem. Válogatom az iratokat, nehogy valami fontos dolog a németek kezébe kerüljön - mondta mély hangon - s mint mindig, nagyon halkán és előzékenyen - Sztacenko.

- Maga burookban született, isten bizony! - kiáltotta Kovaljov. - Hiszen tíz perc múlva már elmentünk volna!

- Maguk csak menjenek, valahogy én is kikászolódom - mondta Sztacenko. - Mondd csak, Kovaljov, nem tudod, kinek a gépe áll ott?

Kovaljov, a lánya, Vanya Zemnuhov és a teherautón ra-

kodó trösztalkalmazott mind egyszerre fordították fejüket a „gazik” felé.

A „gazik”-ban ülő asszony hirtelen másképp ült, és előrehajolt, hogy ne láthassák.

– Ő nem viszi el magát, Sztacenko elvtárs. Elég neki a maga holmija! – kiáltott fel hozzá Kovaljov.

Akárcsak Sztacenko, tudta, hogy ős óta ebben a házban lakik Ivan Fjodorovics Procenko, a területi pártbizottság munkatársa. Idegen embereknel lakott itt egyedül, albérletben, feleisége Vorosilovgrádban dolgozott.

– Nincs szükségem a kegyére – mondta Sztacenko, és az öreg borisszák vörös, hunyorgó tekintetével Kovaljovra nézett.

Kovaljov most hirtelen zavarba jött, és odapislogott a teherautón rakosgató alkalmazottra – még valahogy félreérti Sztacenko szavait.

– Én, együgyű lélek, feltételezem, hogy ezek már réges-rég szedték az irhájukat, hát egyszerre csak látom, hogy itt áll egy személyautó. Gondolkozni kezdtem: ugyan kié lehet? – magyarázkodott szelíd, jóságos mosolyával Sztacenko.

Néhány percig nézték a „gazik”-ot.

– Tehát még nem ment el mindenki – mondta Kovaljov elkomorodva.

– Hej... Kovaljov, Kovaljov! – mondta Sztacenko elkeseredetten. – Ne akarj jobban pápáskodni a római pápánál – fejelte meg a közmondást, melyet Kovaljov egyáltalán nem ismert.

– Én, Sztacenko elvtárs, jelentéktelen ember vagyok – mondta Kovaljov rekedten. Kiegyenesedett, de nem az ablakba tekintett, hanem a teherkocsin levő alkalmazottra. – Én egyszerű ember vagyok, és nem értem a maga célzásait...

– Csak nem haragszol? Semmi sértőt nem mondtam... Szerencsés utat, Kovaljov! Szaratovig már aligha látjuk egymást! – szólt Sztacenko, és odafent becsapódott az ablak.

Kovaljov elkalandozó, Vanya pedig értelmetlen tekintettel

bámult, egymást nézték. Aztán Kovaljov egyszerre úgy elpirult, mintha valaki megbántotta volna.

– Klava, készülj! – kiáltotta, és a teherautót megkerülve a tröszt épületébe ment.

Kovaljov valóban megsértődött, de nem maga miatt. Az bántotta, hogy ez az ember, aki nem olyan egyszerű, közönséges dolgozó, mint ő, Kovaljov – akinek a dolgokban való tájékozatlansága miatt oka lett volna elégedetlenkedni –, ez az ember, aki a vezetők között forgolódott, egy tálból cseresznyézett velük, s nemegyszer elárasztotta őket hízelgéseivel, most, amikor már nem védekezhetnek, elítéli a vezetőket.

A „gazik”-ban ülő asszonyt nyugtalanította, hogy magára vonta az emberek figyelmét, elpirult, és haragosan nézett a típusház kapujára.

8.

Ivan Fjodorovics és két társa az egyik zárt udvarra nyíló szobában ültek. Kitárták az ablakokat, hogy a léghuzat kivigye az elégetett okmányok füstjét. Üresség tátongott a szobában, akár csak az egész házban, amelyet a házigazdáék már pár napja hagytak itt. Szomorúan, barátságtalanul kongott az elhagyott ház, az élő lélek híján már nem otthon volt többé, csak holt, üres burok. A bútorok összevissza, rendetlenül álltak. Ivan Fjodorovics és társai nem az asztalnál, hanem a szoba közepére lőkött székeken ültek. Az előttük álló feladatokról tárgyaltak, és megbeszélték egymással titkos találkahelyeiket.

Ivan Fjodorovicsnak azonnal indulnia kellett a partizántáborba, ahová titkára néhány órával ezelőtt már előrement. Ivan Fjodorovicsnak mint a területi földalatti mozgalom egyik vezetőjének a Mityakinszk mögötti erdőben táborozó osztagnál kellett tartózkodnia, Vorosilovgrád- és Rosztov-terület határán. Két elvtársa itt maradt Krasznodonban; vérbeli donyeci bányászok,

mindketten részt vettek a polgárháborúban, harcoltak az akkori német megszállók és Gyenyikin bandái ellen.

Filipp Petrovics Lutyikov maradt itt a földalatti kerületi pártbizottság titkáráként. Kissé idősebb volt társánál, már meghaladta az ötvenet. Sűrű hajába, halántékán és fent az üstökén már csíkokat vert az őszülés szabálytalan ezüstje. Ezüst fújta be rövidre nyírt, tüskés bajszát is. Látszott, hogy valamikor erős ember lehetett, de az évek során egészségtelenül elhízott. Arca megduzzadt, amitől eredetileg is erőteljes állkapcsa még súlyosabbnak látszott. Sokat adott külsejére még a mostani körülmények között is, és rendes, jól szabott fekete öltönye szorosan rásimult testes alakjára. Tiszta, fehér ingének gallérjában kifogástalanul megkötött nyakkendő sötétlett.

Öreg szakmunkás volt, a Munka Hőse, aki még a népgazdaság helyreállításának első éveiben kitűnt mint a termeléshez értő ember. Kezdetben egészen kis, aztán egyre nagyobb üzemek igazgatója lett. Már vagy tizenöt éve dolgozott Krasznodonban, az utóbbi években mint a Krasznodonugol Tröszt központi üzemének műhelyfőnöke.

Társa az illegális munkában, Matvej Sulga vagy apai nevén Kosztyijevics, ahogy leginkább nevezték, azokhoz az ipari munkásokhoz tartozott, akiket a párt elsőnek küldött a falu megsegítésére. Krasznodoni születésű volt, és egész életében a Donyec-medence különböző kerületeiben dolgozott a faluval kapcsolatos munkaterületeken. A háború kitörése óta Vorosilovgrád-terület egyik északi fekvésű falusi kerületében a végrehajtó bizottság elnökhelyettese volt.

Lutyikov már az első megszállás veszélyének idején tudta, hogy hátramarad földalatti munkára, Sulga azonban mindössze két nappal ezelőtt saját kérésére kapta ezt a megbízást, miután a kerületet, melyben dolgozott, a németek megszállták. Megfelelőnek és előnyösnek látszott, ha Sulga éppen Krasznodonban végez földalatti munkát: idevalósi volt, s mégis alig ismerték itt.

Matvej Sulga, azaz Kosztyijevics körülbelül negyvenöt éves,

erős termetű, széles vállú férfi volt. Kemény vonalú, napégette arca pórusain ritkás fekete pontok: mestersége nyomai. A munka örök jelei ezek olyan embereknél, akik sokáig dolgoztak bányában vagy vasöntödében. Kosztyijevics tarkójára tolt sapkában ült, hatalmasan domborodott ki alóla géppel nyírott, ritkaságszámba menő óriási koponyája. Szeme is valóságos bikaszem volt.

Egész Krasznodonban nem akadt ember, aki ebben az időben ilyen nyugodt s egyben ünnepélyes hangulatban lett volna, mint ők hárman.

– Derék emberek, kimondom egyenesen, igaz emberek maradnak itt a rendelkezésedre. Nagy dolgokat lehet velük végrehajtani – mondta Ivan Fjodorovics. – Hol akarsz lakni majd?

– Ott, ahol eddig, Pelageja Iljinyicsnánál – mondta Lutyikov.

Ivan Fjodorovics arca nem annyira csodálkozást, mint inkább kételkedést fejezett ki.

– Valahogy nem értelek – mondta.

– Minek bujkáljak? Ivan Fjodorovics, gondolja csak meg – mondta Lutyikov. – Engem annyira ismernek itt a városban, hogy bujkálnom egyenesen lehetetlen. Barakov is így van – a földalatti kerületi bizottság harmadik, távollevő vezetőjét említette. – A németek azonnal megtalálnak bennünket, még meg is sejtenének valamit, ha elbújnánk. Semmi értelme sincs elrejtőzni. A németeknek olyan szükségük van a műhelyeinkre, mint egy falat kenyérre. Mi meg itt vagyunk, mintha mi sem történt volna. Azt mondjuk a németeknek: „Az üzem igazgatója elmenekült, a mérnököket és technikusokat a bolsevikok erőszakkal elvitték, mi pedig itt maradtunk, hogy maguknak dolgozzunk. A munkások szétszéledtek, mi majd összeszedjük őket. És hogy nincsenek mérnökök? De hiszen itt van Nyikolaj Petrovics Barakov, mérnök is, gépész is. Tessék? Még németül is beszél...” Hát hiszen mi majd dolgozunk nekik! – mondta Filipp Petrovics minden mosoly nélkül.

Ivan Fjodorovicsra szegezett tekintete szigorú volt és figyelmes, az értelemnek az a különleges kifejezése látszott benne,

mely olyanok sajátossága, akik megszokták, hogy csak abban higgyenek, amit saját maguk ellenőriztek.

– Hát Barakovval hogy véli? – kérdezte Ivan Fjodorovics.

– Ez a közös tervünk.

– Hát tudod-e, mi az, ami elsősorban veszélyeztet mindkettőtöket? – kérdezte Ivan Fjodorovics, aki rendelkezett azzal a képességgel, hogy olyan sokoldalúan szemlélje a dolgokat, ahogy az életben adódnak.

– Tudom: az, hogy kommunisták vagyunk – válaszolta Lutyikov.

– Nem ez. A kommunisták odaálltak dolgozni a németeknek, ez még jól is jön nekik! De még mielőtt megértik, hogy ez kedvező számukra, amíg ti magyarázgattok, addig ők azonmód, úgy melegében... – és Ivan Fjodorovics fölmutatott a mennyezetre.

– Az első napokban elbújunk. Akkor jövünk csak elő, amikor a németeknek szükségük lesz ránk.

– Hát ez az! Erről van szó. Engem az is érdekel, hogy majd hova tűnsz el.

– Pelageja Iljinyicsna biztosan talál helyet, ahol elrejtőzhetnek... – Lutyikov elmosolyodott, először az egész beszélgetés alatt, és állá felé kerekedő, súlyos arca egyszerre derűssé vált a mosolytól.

Ivan Fjodorovics tekintetéből eltűnt a kételkedés. Meg volt elégedve Lutyikovval.

– És Sulga? – kérdezte Kosztyijevicsre pillantva.

– Nem Sulga, hanem Jevdokim Osztapcsuk – mondta Lutyikov –, ilyen névre szóló munkakönyve van a mozdonygyárból. A minap lépett be lakatosként a mechanikai műhelybe. Az ügy világos: Vorosilovgrádban dolgozott. Egyedülálló ember. Megkezdődött a harc – Krasznodonba jött. A műhelyek üzembe lépnek, behívjuk Osztapcsuk lakatost is, dolgozzon a németeknek. Majd mi dolgozunk nekik! – mondta Filipp Petrovics.

Ivan Fjodorovics Sulgához fordult, és önkéntelenül nem oroszul szólt hozzá, ahogy Lutyikovhoz, hanem kevert nyelven, hol oroszul, hol ukránul. Így beszélt Sulga is.

- Mondd meg nekem, Kosztyijevics, ismersz-e legalább egy-
valakit is, vagy jobban mondva személyesen ismered-e azokat
az embereket, családjukat, környezetüket, akiknek a címét meg-
kaptad, hogy náluk elrejtőzhetsz? - kérdezte Procenko.

- Hát ha arról van szó, hogy ismerem-e őket, meg kell mon-
danom, hogy nemigen ismerem őket - szólt Sulga nagyon las-
san, és Ivan Fjodorovicsra nézett nyugodt bízottsággal. - Itt
van, mondjuk ez a cím. Régen ezt a területet „Galambos”-nak
nevezték, itt lakik Kondratovics, azaz Ivan Gnatyenko. Tizen-
nyolcban derék partizán volt. A másik cím a Sanghaj-negyed-
ben van. Ez pedig Ignat Fomin. Személyesen nem ismerem,
mert új ember Krasznodonban, de alighanem ti tudjátok, hogy
a 4. számú bánya egyik sztahanovistája. Azt mondják, hogy a
mi emberünk, és hajlandó részt venni a dolgokban. Az az elő-
nye, hogy pártonkívüli, semmiféle társadalmi munkában nem
vett részt, a gyűléseken nem szólalt fel, amolyan észrevétlen,
szürke ember.

- Hát a lakásukon voltál-e? - kérdezte Procenko.

- Kondratovicsnál, vagyis Gnatyenko Ivannál tizenkét esz-
tendővel ezelőtt voltam utoljára. Fominnál sohasem jártam. De
mikor jártam volna náluk, Ivan Fjodorovics, hiszen magad is
tudod, hogy csak tegnap jöttem ide, csak tegnap engedélyezték,
hogy itt maradjak, és tegnap adták át ezeket a címeket is. De
aki kiválasztotta, csak ismeri őket? - egyszerre válaszolt és kér-
dezett is Matvej Kosztyijevics.

- Ez az! - Ivan Fjodorovics felemelte az ujját, és előbb Lu-
tyikovra, majd Sulgára nézett. - Ne higgyetek a papíroknak, ne
higgyetek a szavaknak, és annak se higgyetek, amit mások mon-
danak. Mindent és mindenkit újra ellenőrizzetek, a saját tapaszt-
alatotok alapján. Akik létrehozták a földalatti szervezetet -
magatok is tudjátok -, nincsenek itt. A konspiráció szabálya
szerint - aranyszabály ez! - már messze vannak, valahol Novo-
cserkasszknál - mondta Ivan Fjodorovics, és egyik kék szemé-
ből tüzes, fél lábon ugrándozó kis szikra szökött vidáman a má-
sikba. - Miért mondtam mindezt? - folytatta. - Azért, mert

amikor a földalatti szervezetet létesítették, még mi voltunk hatalmon. De most németek jönnek, és az emberek még egy ellenőrzésen mennek át, az élet és halál próbáján . . .

Nem tudta tovább fűzni gondolatait. Becsapódott a kapu, és lépések hallatszottak. Az az asszony nyitott be a szobába, aki a „gazik”-ban ült. Arcáról le lehetett olvasni, mit élt át, mialatt Ivan Fjodorovicsra várakozott.

– Megvárakoztattalak, Katya? Na de most már mehetünk is – mondta széles, bűnbánó mosollyal Ivan Fjodorovics és felállt. Felálltak a többiek is. – Ismerkedjetek meg a feleséggel, tanítónő – mondta váratlan elégedettséggel.

Lutyikov tisztelettel szorította meg Katya energikus kezét.

Sulgát már ismerte az asszony és rámosolygott.

– S a felesége?

– Az enyéim . . . ott – akadozott Sulga.

– Bocsánat . . . Igazán bocsásson meg – mondta hirtelen Procenko felesége, és tenyerével gyorsan eltakarta az arcát. De ujjai között és tenyere mellett látni lehetett, hogy arcát pír öntötte el.

Sulga családja ottmaradt a németektől megszállt területen. Kérésének, hogy földalatti munkán maradhasson a területen, ez volt az egyik oka. Nem tudtak kimenekülni, mert Kosztyijevics ebben az időben távoli sztanyicákon a csordákat gyűjtötte össze, hogy keletre hajtsák a marhákat. A németek rajtaütése pedig váratlanul történt.

Családja éppolyan egyszerű volt, mint jömagá. Amikor a pártfunkcionáriusok családtagjait keletre evakuálták, Matvej Kosztyijevics családja: felesége és két gyermeke – egy iskolás lány és egy hétéves fiú – nem akartak elutazni, és Matvej Kosztyijevics sem erőszakolta a dolgot. Sok évvel ezelőtt, amikor a fiatal Matvej partizánként harcolt ezen a vidéken, vele volt fiatal felesége is. Elsőszülött fia – most a Vörös Hadsereg tisztje – akkortájt született, és Sulgáék a régi idők emlékének okulva, úgy vélték, hogy a családnak nehéz napokban együtt kell maradnia, együtt kell viselnie a nehézségeket. Így nevelték gyerekeiket is.

Most Matvej Sulga bűnösnek érezte magát, hogy családjá a németek kezén maradt. Abban reménykedett, hogy még megmentheti őket, ha életben vannak.

– Bocsásson meg – mondta újra Procenko felesége, s kezét elvonta arcáról. Bűnbánó részvételt nézett Kosztyijevicsre.

– Hát, drága elvtársak... – kezdte Ivan Fjodorovics és elhallgatott.

Itt volt az indulás ideje. De mind a négyen érezték, hogy nehezükre esik az elválás.

Csak néhány órája, hogy elvtársaik elutaztak a szabad szovjet vidékekre, övéik közé. Ők négyen itt maradtak, hogy bevonuljanak az új, ismeretlen, különös, földalatti életbe, miután huszonnégy évig szabadon jártak-keltek szülőföldjükön. Alig néhány órája elvtársaik még itt voltak körülöttük, még nem is lehetnek nagyon messze, könnyen utol is érhetnék őket. De nem mehetnek utánuk. És a közös sors közelebb hozta egymáshoz a négy embert, mintha vérrokonok lettek volna. Ezért volt oly nehéz egymástól elszakadniuk.

Egymás kezét szorongatva, sokáig álltak egy helyben.

– Meglátjuk, mifélek ezek a németek, milyen gazdák, milyen vezetők – mondta Procenko.

– Vigyázzon magára, Ivan Fjodorovics! – mondta Lutyikov nagyon komolyan.

– Én szívós vagyok, mint a fű. Ti vigyázzatok magatokra, Filipp Petrovics és Kosztyijevics!

– Engem nem fog a halál – mosolygott bánatosan Sulga. Lutyikov szigorúan nézett rá, de semmit sem mondott.

Sorban átölelték, megcsókolták egymást, és igyekeztek elkerülni egymás tekintetét.

– Isten velük – mondta Procenko felesége. Nem mosolygott, szinte ünnepélyesen mondta, szemébe könnyek tolultak.

Elsőnek Lutyikov ment ki, utána Sulga. Úgy mentek el, ahogy jöttek – a hátsó ajtón, az udvaron keresztül. Különböző gazdasági épületek voltak itt, amelyek mögött mindegyikük észrevétlenül átment a főúttal párhuzamos szomszédos utcába.

Ivan Fjodorovics és felesége pedig a főutcára, a park bejáratába torkolló Szadovaja utcára lépett ki.

Szemükbe csapott a forró délutáni verőfény.

Ivan Fjodorovics meglátta az utca túlsó oldalán álló megrakott teherautót, rajta az alkalmazottat, a gép mellett búcsúzkodó ifjút és leányt, s megértette, hogy miért nyugtalankodott a felesége.

Sokáig és erélyesen forgatta a kurbli, a „gazik” meg-meg-rándult, de a motor nem gyulladt be.

– Katya, forgasd meg, én pedig gázt adok – mondta zavartan Procenko, és beszállt a gépbe.

Felesége vékony, napbarnított kezével megfogta a forgatókart, és várakozáson felüli erővel néhányat rántott rajta. A motor begyulladt. Az asszony megtörölte izzadságtól gyöngyöző homlokát, a kurbli a sofőrülés alá hajította, és beült férje mellé. A „gazik”, mint valami csikó, nagyot ugrott, és piszkoskék füstcsóvákat puffogatva elindult. Eleinte rohant, majd nyugodt iramba kapott, és hamarosan eltűnt a vasúti átjáró mögött.

– Szóval, érted, odajön hozzám az a Tolja Orlov, ismered? – mondta ugyanakkor mély hangon Vanya Zemnuhov.

– Nem ismerem, valószínűleg a Vorosilov Iskolába járt – felelte hangtalanul Klava.

– Egyszóval, odajön hozzám, és azt mondja: „Zemnuhov elvtárs, néhány házzal odébb lakik Vologya Oszmuhin, nagyon buzgó komszomolista, aki néhány nappal ezelőtt súlyos vakbél-műtéten esett át, túl korán vitték el a kórházból, a varrás ki nyílt, a seb gennyezik, nem tudna valami járművet szerezni neki?” Érted a helyzetemet? Vologya Oszmuhint jól ismerem – színarany ember. Érted a helyzetemet? „Nos – mondom –, eredj vissza Vologyához, nekem el kell mennem valahová, aztán igyekszem járművet szerezni, utána elnézek hozzátok.” Akkor rohantam ide hozzád. Érted már, miért nem utazhatok veletek? – kérdezte bűnbánóan, és a lány szemébe akart nézni, melybe egyre több könny szökött. – De én és Zsora Arutyunyanc... – kezdte újra.

– Vanya – mondta hirtelen a lány, és arcával közel hajolt hozzá, fiatalságának üde lehelete elárasztotta a fiút –, Vanya, büszke vagyok rád, nagyon büszke vagyok rád, én – és valamilyen egyáltalán nem lányos, de mély, asszonyos sóhajban tört ki, aztán mindenről a világon elfeledkezve, megint csak nem lányos, hanem asszonyos mozdulattal a fiú nyakába fonta kerek, hűvös karját, és szenvedélyesen szájon csókolta.

Kitépte magát Vanya karjából, és a házba szaladt. A fiú néhány percig még ott állt, aztán megfordult, és hosszú karját lóbálva, arcát és borzas fejét a napsugarak felé tartva – a haját már nem igazította meg –, a parkkal ellenkező irányban nekiindult az utcának.

A belső tűz, mely, mint hamu alatt a parázs, csöndesen rejtőzött szívében, most ragyogó lánggal világította be arcát. Sajnos, sem Klava, sem más nem láthatta ezt a csodás szépségében ragyogó arcot, mert Vanya hadonászva, egyedül ballagott az utcán. Valahol a környéken még mindig robbantották a bányákat. Itt-ott rohantak, sírtak, szitkozódtak az emberek. Vonult, egyre vonult vissza a hadsereg, ágyúlövések dőreje hullámszórt a távolban, odafönn repülőgépek fenyegetően zakatoltak, a levegő tele volt porral, füsttel, s a nap kegyetlenül tűzött; de Vanya semmi mást nem érzett, csak a nyakát átölelő gyöngéd, hús, kerek kart és száján az erős, kissé fanyar, szenvedélyes, könnyekkel kevert csókot.

Most már semmi sem szörnyű, történetjük akármilyen körülmények között, számára nincs többé lehetetlenség. Nemcsak Vologya Oszmuhint, hanem az egész várost – asszonyostul, gyerekestül, mindenestül – képes lett volna evakuálni.

„Büszke vagyok rád, nagyon büszke” – mondta neki a lány mély, bársonyos hangon, és Vanya egyszerűen nem tudott másra gondolni. Mindössze tizenkilenc éves volt.

Senki sem tudta elképzelni, milyen lesz az élet a fasiszta megszállás alatt.

Lutyikov és Sulga a kellő időben megbeszélték, hol és hogyan találják meg egymást: ismertetőjellel egy harmadik személy, a legfontosabb krasznodoni titkos találkozóhely gazdája révén.

Elváltak, és mindegyik ment a maga útján. Gondolhatták-e, hogy többé sohasem látják egymást?

Filipp Petrovics úgy tett, ahogy Ivan Fjodorovicsnak mondta: eltűnt.

Sulgának is el kellett volna most rejtőzködni az egyik kijelölt lakásban. Legjobb lenne Ivan Gnatyenkónál, vagyis Kondratovicsnál, ahogyan ezt az öreg partizánt, derék elvtársát hívták. De Sulga tizenkét éve nem látta Kondratovicsot, s valahogy sehogy sem tudta rászánni magát, hogy éppen most menjen hozzá.

Bármennyire is megőrizte nyugalját, szíve sajgott és szenvedett. Nagyon megbízható emberre volna most szüksége. Matvej Kosztyijevics gondolkozni kezdett, ki maradt Krasznodonban azok közül, akik nagyon közel álltak hozzá az 1918–1919-es évek földalatti munkája idején.

Matvej Kosztyijevicsnek eszébe jutott Liza, régi barátjának, Leonyid Ribalovnak a húga. És széles arca, melybe mindörökre beette magát a szénpor, gyerekes mosolyra derült. Maga elé képzelte Liza Ribalovát úgy, amint annak idején látta: sudár, félelmet nem ismerő, hirtelen mozdulatú, kemény beszédű, élénk szemű, szőke leány, aki titokban ebédet vitt bátyjának és neki a „Szénás”-ra. Eszébe jutott, hogyan nevetett, hogyan villogtatta hófehér fogsorát, amikor Sulga tréfásan odaszólt: „Sajnálom, hogy már nős vagyok, mert okvetlen elvennélek feleségül.” Liza jól ismerte Sulga feleségét.

Tíz-tizenkét évvel ezelőtt találkoztak egy ízben az utcán és egyszer valahol egy nőgyűlésen. Akkor Liza már férjnél volt. Nyomban a polgárháború után egy Oszmuhin nevű emberhez

ment feleségül, aki később a trösztben dolgozott. Matvej Sulga maga is tagja volt a lakáselosztó bizottságnak, amikor lakást utaltak ki neki valamelyik típusházban, az 5. számú bányához vezető utcában.

Olyannak látta Lizát, amilyen fiatal korában volt, és az ifjúságra való visszaemlékezés olyan erővel áradt feléje, hogy magát is újra fiatalnak érezte, és minden, ami előtte állt, elmúlt fiatalsága verőfényében nevetett feléje. Nem lehet, hogy megváltozott volna – gondolta Sulga –, és a férje, Oszmuhin is a mi emberünk volt... De akárhogy legyen is, ördög vigye, elmegyek Liza Ribalovához. Lehet, hogy nem mentek el, lehet, hogy maga a sors vezet hozzájuk. Az sincs kizárva, hogy már magányosan él” – töprengett izgatottan, miközben a vasúti átjáróhoz közeledett.

Tíz éve nem járt errefelé. A kerület azóta beépült kőházakkal, és már nehéz volt kitalálni, hol lakhatnak Oszmuhinék. Soká járt-kelt az elcsöndesült utcákon, lehúzott spalettájú házak között, és nem tudta rászánni magát, hogy bemenjen valahová kérdezősködni. Végre úgy határozott, hogy az 5. számú bánya tornya szerint fog tájékozódni, mely messze látható a sztyeppen. És amikor végigment az utcán, mely egyenesen a gúla felé tartott, egyszerre meglelte Oszmuhinék házacskáját.

Virágos ablak, kitárva! – s mintha a lakásból fiatal, élénk hangokat hallana. És amikor kopogtatott az ajtón, szíve feldobogott, mint régen. Valószínűleg nem hallották meg. Még egyszer kopogtatott. Az ajtó mögül puha léptek zaja hallatszott.

Liza Ribalova, Jelizaveta Alekszejevna állt előtte házicipőben. Arca mérges és elkeseredett volt, a szeme dagadt és piros a sírástól. „Ej, hogy megtépázta az élet” – állapította meg magában Sulga.

S mégis ráismert. Liza arcának fiatal korában is megvolt ez az indulatos, haragos kifejezése, de Matvej Kosztyijevics tudta, hogy valójában milyen jólelkű. Az alakja még most is sudár, világos hajában nyoma sincs ősz szálnak, de arcát már a nehéz

napok és a kemény munka mély ráncai barázdálták, öltözete is rendetlen volt. Azelőtt sohase hagyta el így magát.

Barátságtalanul, kérdően nézett az ismeretlen emberre, aki háza tornácán állott. Majd hirtelen könnyes szeme mélyéből előtörő csodálkozó, távoli öröm derítette fel arcát.

– Matvej Konsztantyinovics... Sulga elvtárs! – mondta, és keze szinte csüggedten esett le a kilincsről. – Miféle szél hozta erre? És ilyenkor?

– Engedelmet kérek, Liza, azaz Lizaveta Alekszejevna, nem tudom, hogy szólítsalak, hogy látod jónak... Keletre utazom, evakuálok, hát benéztem.

– Keletre, az hát, mindenki keletre megy! És mi? És a mi gyerekeink? – fakadt ki egyszerre felindultan, ideges kézmozdulattal, gyorsan megigazítva haját, és tekintete haragos, de lehet, hogy csak elgyötört volt. – Maguk, Sulga elvtárs, keletre mennek, de a fiam itt fekszik nehéz operáció után. Maguk meg mennek keletre! – ismételte olyan hangon, mintha éppen Matvej Kosztyijevicset már előre figyelmeztette volna arra, ami bekövetkezett, és most ő lenne mindenért felelős.

– Engedelmet, ne haragudjék – mondta Matvej Kosztyijevics nyugodtan és békítően, bár lelkében hirtelen nagyon szomorúan megrezdült egy vékonyka kis húr: „Hát ilyen lettél, Liza Ribalova – rezegte a húr –, s így fogadsz engem, Liza, kedves?”

De Sulga sok mindent látott már életében, és uralkodott magán.

– Mondja el nyugodtan, mi történt magukkal.

Ő is áttért a magázásra.

– Ugyan, maga bocsásson meg – mondta Liza még mindig idegesen. Arcára csak lassan-lassan ült ki régi barátságuk derűje. – Tessék bejönni... Nálunk olyan felfordulás van – legyintett, és bedagadt, vörös szeme megint könnyes lett.

Utat engedett Sulgának, hogy beléphessen. A férfi követte a félhomályos előszobába. Az ajtó megnyílt, és az erős verőfénytől megvilágított jobb oldali szobában négy-öt fiút és egy lányt vett észre. Körülálltak egy ágyat, melyen lepedővel derékig

betakarva egy sötét szemű serdülő fiú feküdt. Valamikor erősen lebarnult arca most sápadt volt. Kihajtott gallérú fehér trikóban feküdt.

– Búcsúzni jöttek a fiamhoz. Ide tessék... – Jelizaveta a szemközti szoba felé mutatott.

Ez a szoba, mely a ház árnyas oldalán feküdt, félhomályos és hűvös volt.

– Hát elsősorban is üdvözlöm – mondta Matvej Kosztyijevics, levéve sapkáját kopaszra nyírt nagy fejről, aztán kezét nyújtott. – Már nem tudom, hogy szólítsam – Lizának-e vagy Lizaveta Alekszejevna-nak?

– Ahogy jólesik. Nem szaladok se cím, se rang után, de mi-féle Liza vagyok én már? Valamikor régen Liza voltam, de most már... – keményen legyintett kezével, és elgyötörtén, bocsánatkérően, de egyben valahogy nagyon asszonyosan nézett világos, kisírt szemével Matvej Kosztyijevicsre.

– Az én számomra mindig Liza maradsz, bár magam is öreg vagyok már – mosolyodott el Sulga, és leült egy székre.

Az asszony a szemben levő széken foglalt helyet.

– S mivel már öreg vagyok, bocsáss meg, rögtön valami megjegyzést teszek – mondta előbbi mosolyával, de nagyon komolyan Sulga. – Ne haragudj te azért, mert én és mások is keletre megyünk. Az átkozott német nem ad időt. Valamikor majdnem a feleségem voltál, szóval, megmondhatom, hogy az átkozott német mélyen a hátunkba került...

– Mintha ettől könnyebb lenne nekünk – mondta szomorúan az asszony. – Maguk elmennek, mi meg itt maradunk.

– Erről ki tehet? – kérdezte elkomolyodva Sulga. – Mi az olyan családokat, mint a maguké – és eszébe jutott saját családja –, a háború kezdete óta keletre telepítjük át, segélyekkel látjuk el, járművekről gondoskodunk számukra. De mi az, hogy családokat? Ezrével, tízezzel vittük el a munkásokat Urálba. Szibériába. Mért nem mentek el idejében? – kérdezte Matvej Kosztyijevics, és egyre keserűbb érzés vett erőt rajta.

Az asszony hallgatott. Úgy ült ott mozdulatlanul, meredten,

mintha figyelte volna, mi történik a szomszéd szobában. Sulga megértette, hogy nem nagyon hallgat rá. Önkéntelenül maga is hallgatózni kezdett, mi van odaát.

A szomszéd szobából szórványos, csendes beszéd szivárgott ki, lehetetlen volt megérteni, miről folyik a szó.

Vanya Zemnuhov fogalomszámba menő kitartása és hidegvére ellenére sem tudott kocsit vagy valamelyik autón helyet szerezni Vologya Oszmuhinnak. Hazament. Ott találta a vára-kozástól elgyötört Zsora Arutyunyancot. Vanya apja is otthon volt, amiből Vanya arra következtetett, hogy Kovaljovék már elutaztak.

Zsora Arutyunyanc, bár hosszúra nyúlt, de fél fejjel mégis alacsonyabb volt Zemnuhovnál. A tizenhét éves, fekete, ör-ményszemű, telt ajkú fiú sötét bőrét a nap is alaposan leégette. Így kissé négerre emlékeztetett.

Ezekben a napokban – a köztük levő korkülönbség ellenére – nagyon összebarátkoztak: szenvedélyes könyvmoly volt mindkettő.

Vanya Zemnuhovot az iskolában professzornak nevezték. Egyetlenegy barna csíkos szürke öltönye volt, melyet kizáró-lag csak ünnepélyes alkalmakkor vett fel, s ez is, mint minden, amit Vanya viselt, kurtának bizonyult. De amikor fehér, lehaj-tott gallérú inget húzott fel, barna nyakkendőt kötött a gallér-jába, feltette fekete keretes szemüvegét, és megjelent az iskola folyosóján: valamennyi pajtása, de leginkább az alsóbb osztá-lyos pionírok – s az ő neveltjei – valódi professzornak járó ösz-tönös tisztelettel adtak neki utat. Zsebei tömve újságokkal, ke-zében az elmaradhatatlan könyv, mellyel – keresztbe vetve kar-ját – folyton pacskolta önnön vállát, így ment végig, kissé ha-nyagul lépdelve a folyosón, mindig komolyan, mindig hallgata-gon. Az a titkolt belső tűz, mely egyenletes, tiszta lánggal égett a fiú lelkében, valami halvány fénnel világította meg sápadt arcát.

Zsora Arutyunyanc különleges, rubrikákba osztott füzetet ve-

zetett, amelyben az olvasott könyvek címét, szerzőjét és értékelését tartotta nyilván. Például:

„N. Osztrovszkij: Az acélt megedzik. Ez aztán igen!!”

„A. Blok: Versek a gyönyörű hölgyről. Sok homályos szó van benne.”

„Byron: Childe Harold. Nem értem, hogy ez a mű miért izgatta annyira az elméket, amikor olyan unalmas.”

„V. Majakovszkij: Csudajó”. (Értékelés nincsen.)

„A. Tolsztoj: Nagy Péter. Nagyon jó. Megmutatja, hogy Péter haladó ember volt.”

És még sok minden állt e rubrikás füzetben. Zsora Arutyunyanc általában akkurátus, tiszta, állhatatos és mindenekfölött rendszerető, fegyelmezett gyerek volt.

Ezek a napokon és éjszakákon, amikor percnyi megállás nélkül, szenvedélyesen foglalatzkodott az iskolák, klubok, gyerekotthonok evakuálásával, barátjával szünet nélkül hevesen vitatkoztak a második frontról, a „Várj reám” című versről, az északi-tengeri útról, a „Nagy élet” című filmről, Liszenko akadémikus munkáiról, a pionírmozgalom fogyatékoságairól, Szikorszkij kormányának különös magatartásáról Londonban, Scsi-pacsov költőről, Levitan rádióbemondóról, Rooseveltről, Churchillről. Csak egy kérdésben nem értettek egyet: Zsora úgy vélte, hogy sokkal hasznosabb újságot és könyvet olvasni, mint lányok után futkosni, ezzel szemben Vanya azt mondta, hogy ami őt illeti, szívesen futna utánuk, ha nem lenne olyan rövidlátó.

Miközben Vanya elbúcsúzott síró anyjától, idősebb nővérétől és apjától, aki haragosan szipogott, krákogott, s bár semmi áron nem akart fia szemébe nézni, az utolsó pillanatban mégis keresztet vetett rá, aztán száraz ajkával hirtelen megcsókolta Vanya homlokát – Zsora folyvást arról igyekezett őt meggyőzni, hogy nincs értelme Oszmuhinékhöz menni, ha már nem tudott a fiú részére járművet szerezni. De Vanya kijelentette, hogy szavát adta Tolja Orlovnak, tehát oda kell menni, és megmagyarázni a helyzetet.

Vállukra dobták hátizsákjukat, Vanya még utoljára visszanézett a kedves kis zugba, ahol az ágy fejénél Puskin litografált arcképe függött a falon. (Karpov festő munkája, melyet a harkovi ukrán állami könyvkiadó sokszorosított.) A kép alatt kis könyvespolc állt, főleg Puskin műveivel, aztán Puskin-korabeli poéták kis kötetei, a leningrádi „Szovjetszkij Piszatyel” kiadásában. Vanya utolsó pillantást vetett arra a meghitt sarokra, kissé túlzottan erélyes mozdulattal szemére húzta sapkáját, aztán Zsorával együtt elment Vologya Oszmuhinhoz.

Vologya fehér sportingben, lepedővel derékig betakarva, félig ült az ágyban. Nyitott elektrotechnikai könyv feküdt mellette, amelyet, úgy látszik, még reggel is lapozgatott.

Az ágy mellett, a sarokban, hogy ne akadályozza a takarítást, mindenféle műszerek voltak egy rakáson: villanydrótok, saját készítésű mozigépek, rádiófelvevő-alkatrészek. Vologya Oszmuhin folyton találmányokon törte a fejét, arról ábrándozott, hogy repülőgép-tervező lesz.

Az ágy mellett egy széken ült Vologya legjobb barátja: „Mennydörgés”, vagyis Tolja Orlov. Teljesen árva gyerek. Azért nevezték „Mennydörgés”-nek, mert télen-nyáron örökösen meg volt hűlve, és köhögése úgy hangzott, mint az üres hordó kongása. A fiú görnyedten ült, két vastag térdét szélesen szétterpesztette, minden ízülete, könyöke, ujjá, térde, bokája korához képest túl fejlett, nagycsontú volt. Hatalmas koponyáján sűrű, szürkésszőke hajtarajok meredeztek. Tekintete bánatos volt.

– Szóval menni semmiképpen nem tudsz? – kérdezte Zemnuhov Vologyától.

– Már hogy tudnék – mondta Vologya elkeseredetten –, amikor a doktor kijelentette, hogy ha elszakad a varrás, kifordul a hasam.

Komor volt, de nem azért, mert itt kellett maradnia, hanem mert anyja és húga sem utazhattak el miatta.

– Mutasd a varrást – rendelkezett Zsora.

– Mi jut eszébe, hiszen be van kötözve – szólt ijedten Luszja, Vologya húga, aki ott állt az ágy végére támaszkodva.

- Ne nyugtalankodjék, minden a legnagyobb rendben lesz - szólt Zsora előzékeny mosollyal, és kellemes örmény akcentussal, mely beszédjének mindig különös fontosságot kölcsönzött. - Elvégeztem az elsősegélytanfolyamot, nagyszerűen kötözök.

- De ez nem higiénikus! - tiltakozott Luszja.

- A legújabb tábori sebészi tapasztalatok, amelyeket a legnehezebb hadiviszonyok között gyűjtöttek, bebizonyították, hogy ez milyen előítélet - mondta ellentmondást nem tűrő hangon Zsora.

- Ezt maga valami más vonatkozásban olvashatta - mondta Luszja gőgösen, ám egy pillanat múlva már némi érdeklődéssel nézte a négerfekete gyereket.

- Hagyd csak, Luszja! Anyát még megértem, ideges. De te minek avatkozol olyan dologba, amihez semmi közöd! Eredj, eredj innen! - szólt haragosan a hűgára Vologya, és ledobva magáról a lepedőt, feltárta sovány, napbarnított lábát, mely olyan izmos volt, hogy semmiféle betegség sem tudta izmaitól és barnaságától megfosztani.

Luszja elfordult.

Tolja Orlov és Vanya tartották Vologyát, míg Zsora lehúzta a beteg nadrágját, és leszedte a kötést. A varrás helye gennyezett, csúnya volt, és Vologya erősen küszködve, hogy fájdalmát titkolni tudja, elsápadt.

- Vacak história, igaz? - kérdezte Zsora, és összeráncolta a homlokát.

- Hát bizony, nem valami könnyű eset - hagyta rá Vanya.

Némán újra bekötözték Vologyát, és igyekeztek elkerülni szűk vágású, barna szemét, melyben máskor bátor, ravasz, fény csillogott, most azonban szomorúan és mohón kereste pajtásai tekintetét.

Hátra volt a legnehezebb feladat: el kellett hagyniok pajtásukat, holott jól tudták, mi vár rá...

- Hol az urad, Liza? - kérdezte ezalatt Matvej Kosztyijevics, hogy másra terelje az asszony figyelmét.

- Meghalt - mondta Jelizaveta Alekszejevna komoran. - Ta-

valy halt meg, éppen a háború előtt. Egyre betegeskedett, aztán meghalt – mondta Liza, többször ismételve a meghalt szót, és Sulgának úgy tűnt fel, hogy ezt szinte szemrehányással teszi. – Eh, Matvej Konsztantyinovics! – mondta aztán fájdalomtól remegő hangon. – Most maga is vezető ember lett, s talán nem látja, pedig ha tudná, milyen nehéz most nekünk! Hiszen maguk voltaképpen a mi hatalmunk, az egyszerű emberek hatalma, jól emlékszem, hogy honnan jöttek. Közülünk, egyszerű emberek közül! Emlékszem, a bátyámmal hogy küzdöttek az új életért, a mi életünkért. Én magát semmiért sem hibáztatom. Tudom, hogy az ilyen embereket nem szabad kitenni a pusztulásnak. De hát miért nem látják, hogy a rendes emberekkel együtt olyan is elmegy, aki magával hurcolja bútorát, zsúfolt autókkal cipeli holmiját, és füle botját se mozdítja felénk, egyszerű emberek felé. Pedig mi, kisemberek csináltunk mindent-mindent, a saját kezünkkel. Eh! Matvej Konsztantyinovics! Miért nem veszik észre, hogy ennek a szemét népségnek – engedelmet kérek – fontosabb a holmija, mint mi, egyszerű emberek? – kiáltotta Liza, és elkeseredésében eltorzult a szája. – Aztán csodálkoznak – folytatta –, hogy akadnak olyanok, akik neheztelnek magukra. Hiszen elég az életben egyszer átélni ilyesmit, hogy végleg elveszítsük minden hitünket!

Később Sulga nemegyszer fájdalmas felindulással és mély keserőséggel emlékezett vissza erre a beszélgetésükre. Nem bocsátotta meg magának, hogy bár szíve mélyén megértette, mi bántja ezt az asszonyt, és erős lelkében talált is volna igaz választ Liza részére, mégse nyugtatta meg. Mert amikor meghalott az asszony belső kínoktól marcangolt és látszólag rosszindulatú kifakadásait, úgy látta, hogy minden szava, egész mi-volta teljesen ellentmond annak a Lizának, akit fiatalságában ismert, ellentétben áll mindennel, amit Lizától elvárt volna. De különösen az sértette, hogy amikor ő maga itt marad, a családja pedig a németek karmai között van, és talán el is pusztult már, Liza csak saját magáról beszélt, egy szóval sem érdeklődött csa-

ládja és a felesége felől, holott valamikor jó barátságban voltak. Sulga szájából váratlanul olyan szavak hangzottak el, amelyeket később mélységesen megbánt.

– Túl messzire vitték. Jelizaveta Alekszejevna, a gondolatai – mondta ridegen –, nagyon messzire! Persze, kényelmes dolog kiábrándulni a szovjethatalomból, amikor a fasiszta a küszöbön áll. Hallgassa csak! – mondta, és fenyegetően emelte fel rövid ujjú, szőrös kezét. A távoli tűzérési tűz dőreje mintha behulámzott volna a szobába. – Ám gondolt-e rá, mennyi pusztult el ott népünk virágából, hány ezer azok közül, akik egyszerű, közönséges sorból emelkedtek fel – mint maga gondolja – a hatalomhoz? Ha maga kimondta, hát én is megmondom, arra a felismerésre jutottak, amire a nép színe-java: a kommunisták jutottak! S hogy maga kiábrándult, éppen akkor ábrándult ki ezekből az emberekből, amikor a német tapos rajtunk, lássa, ez nagyon fáj nekem. Fáj nekem, és sajnálom magát, sajnálom – ismételte fenyegetően, és a szája úgy remegett, mint valami gyereknek.

– Mit beszél maga? ... Hogyan? ... Maga ... azzal akar megvádolni engem, hogy a németeket várom? – kiáltotta Liza fuldokolva, és még inkább kikelt magából, mert érezte, hogy Sulga mennyire félremagyarázta a szavait. – Eh, maga! ... Hát a fiam? ... Én anya vagyok! ... Maga meg ...

– Elfelejtette, Jelizaveta Alekszejevna, hogy amikor mi magával együtt egyszerű munkásemberek voltunk, mint ahogy az elébb mondta, és egy időben fenyegetett a német is, a fehér is, talán akkor magunkra gondoltunk elsősorban? – mondta Sulga keserű szóval, nem hallgatva az asszonyra. Nem, mi elsősorban nem magunkkal törődtünk, hanem a legjobb embereinkkel, a vezetőinkkel, igenis, elsősorban ezekkel. Jusson csak eszébe a testvérbátyja! Hát így gondolkoztunk, és így cselekedtünk mi, munkásemberek! Elrejtjük, elszöktetjük, megvédjük a vezetőinket, legjobb embereinket, népünk színe-javát, magunk meg kitárt mellel állunk eléjük, testünkkel védelmezzük őket! Így gondolkozott, így is gondolkozik a munkásember, mert szégyennek

tartaná másként gondolkozni. Hát ennyire megváltozott azóta, Jelizaveta Alekszejevna?

– Várjon egy kicsit! – szólt hirtelen az asszony, és kiegyenesedve hallgatózott, hogy mi történik a másik szobában.

Sulga is hallgatózott.

A szomszéd szoba elcsendesült, és Liza a csendből arra következtetett, hogy ott történik valami. Megfeledkezett Matvej Kosztyijevicsről, felrántotta az ajtót, és fiához ment. Matvej Kosztyijevics pedig önmagával elégedetlenül, szőrös kezével komolyan tépdesve ellenzős sapkáját, kiment az előszobába.

Jelizaveta Alekszejevna fia, ágyában felkönyökölve, búcsúzott a pajtásaitól. Sokáig, némán szorongatta a kezüket, és feje, amelyen már növésnek indult simára nyírott sötét haja, idegesen rángatózott. Különös, hogy az arca még ebben a nehéz helyzetben is boldog, emelkedett érzést árult el, és keskeny vágású fekete szeme csillogott. Egyik pajtása – egy bozontos fejű, szikár és nehézkes legény – a fejénél állt. Félig oldalt fordult, úgy, hogy csak arcéle volt látható. Kerekre tárgult, verőfényben fürdő szemmel nézett a kitárt, napos ablakba.

A lány még mindig ott állt az ágy lábánál, mosolygott. Matvej Kosztyijevics szíve elszorult, amikor a lányban ráismert a régi Liza Ribalovára. Igen, Liza, az a Liza, akit húszegynéhány évvel ezelőtt ismert, csak gyöngébb, kifinomult mása a régi Lizának, az erős kezű, hirtelen, kemény mozdulatú munkáslánynak, akit ismert és szeretett.

„Hát menni kell” – gondolta szomorúan, és sapkáját gyűrögette, ügyetlenül lépegetett a recsegő padlón.

– Már megy? – kérdezte Jelizaveta Alekszejevna hangosan, és feléje sietett.

– Nem marad más hátra – utazni kell. Ne haragudjék! – és feltette sapkáját.

– Máris? – ismételte Liza. Lehet, hogy csak Sulgának tűnt úgy, de lehet, hogy kérdő felkiáltásába csakugyan valami keserű, sajnálkozó íz vegyült. – Maga ne haragudjon! . . . Segítse meg az Isten, ha van, hogy szerencsésen kijuthasson, és ne feledkezzék

meg rólunk... gondoljon ránk – mondta, és csüggedten ejtette le a kezét. Hangja jóságosan, anyásan csengett, és a torkát könny szorongatta.

– Minden jót! – mondta Matvej Kosztyijevics komoran, és kiment az utcára.

Eh, kár volt elmenned, Sulga elvtárs, nagy kár! Kár volt ott hagynod Jelizaveta Alekszejevna-t és azt a fiatal lányt, aki úgy hasonlít a régi Liza Ribalovához, kár volt nem gondolkoznod a dolgokon; kár volt, hogy nem érezted meg, mi történik szemed láttára a fiatalok között. Még csak az se érdekelt, kifélék-mifélék!

Talán egész élete másként fordult volna, ha Sulga nem így cselekszik. De nemcsak hogy nem értette akkor a dolgokat, hanem még megbántottnak, megsértettnek is érezte magát. Nem maradt más hátra, mint elballagni a város távoli negyedébe, a „Galambos”-ba és felkeresni régi partizántársát, Ivan Gnatyenkót, más néven Kondratovicsot, akinél már tizenkét éve nem járt. Nem gondolhatta, hogy most teszi meg az első lépést a pusztulás felé vezető úton.

A szobában pedig, amelyben Jelizaveta Alekszejevna fia feködött, egy pillanattal azelőtt, hogy Sulga Jelizaveta Alekszejevna-t követve az előszobába lépett, a következő történt:

Mély csend borult a szobára, majd felemelkedett ülő helyéből Tolja Orlov, akit „Mennydörgés”-nek neveztek, felemelkedett, és kijelentette: ha legjobb barátja, Vologya nem tud elutazni, akkor ő, Tolja Orlov is itt marad vele.

Az első pillanatban mindenki elvesztette a fejét. Aztán Vologya csendesén sírva fakadt – megcsókolta Tolja Orlovot. Mindannyiukon boldog izgalom vett erőt. Luszja „Mennydörgés”-re vetette magát, csókjaival árasztotta el arcát, szemét, orrát – Tolja úgy érezte, életének ez a legboldogabb pillanata. Aztán a lány haragosan Zsora Arutyunyancra nézett. Nagyon szerette volna, ha ez a derék néger fiú szintén itt marad.

– Ez már igen! Igazi elvtárs. Nagyszerű fiú vagy, Tolja! – dörmögte elégedett basszusán Vanya Zemnuhov. – Büszke va-

gyok rád! – mondta váratlanul, és nyomban helyreigazította szavait: – Én és Zsora Arutyunyanc büszkék vagyunk rád.

Kezet adott Toljának.

– Nem fogunk mi csak úgy élni, nem igaz? – mondta Vologya, és ragyogott a szeme. – Harcolni fogunk, igaz-e, Tolja? És lehetetlen, hogy a kerületi pártbizottság ne hagyott volna itt valakit földalatti munkára. Mi megtaláljuk őket. Egész biztosan hasznunkat veszik még...

10.

Vanya Zemnuhov és Zsora Arutyunyanc elbúcsúztak Vologya Oszmuhintól, és belevetették magukat a lihajai vasút mentén hömpölygő menekülők áradatába.

Eredetileg úgy tervezték, hogy Novocserkasszkba mennek, ahol Zsorának, mint mondta, befolyásos rokonsága van. Ez pedig segítségükre lehet további útjukon. Egy csizmadia nagybátyja dolgozott ott a vasútállomáson. De Vanya, akinek mint idősebb elvtársnak Zsora föltétlenül alárendelte magát, megtudva, hogy Kovaljovék Lihajára mennek, az utolsó pillanatban ezt az útirányt ajánlotta, elég zavarosan bizonyítva előnyét. Zsora pedig, akinek teljesen mindegy volt, hová mennek, készséggel felcserélte saját világos elgondolását Zemnuhov zavaros útitervével.

Útközben egy alacsony, görbe lábú és lehetetlenül nagy bajuszú őrnagy csatlakozott hozzájuk. Alaposan összegyűrt gimnasztyorkáján, jobb melle fölött gárdajelvény fénylett, lábán kiszáradt, elnyűtt csizmát viselt. Egyenruhája, de különösen a csizmája azért volt ilyen sajnálatos állapotban, mert öt hónapig, amíg sebesülten ápolták, a kórház raktárában hevert – magyarázta az őrnagy.

A hadikórház legutóbb a krasznodoni városi főkórház egyik szárnyában volt elhelyezve, most evakuál, de járművek híján azt ajánlották, hogy aki tud, menjen a saját lábán. Így is több mint

száz súlyos sebesült maradt Krasznodonban, akiknek reményük sem lehet a menekülésre.

A lakonikus magyarázaton kívül, melyet saját maga és a kórház sorsáról adott, az őrnagy egy árva szót se szólt többet az egész úton. Hihetetlenül szófukar volt, makacsul és reménytelenül hallgatott. Különben sántított is. Sántasága ellenére elég fürgén ballagott elnyűtt csizmájában, nem maradt el a fiúktól. Rövidesen olyan tiszteletet váltott ki, hogy a fiúk, bármiről beszéltek is, mindig hozzá fordultak, mint néma tekintélyhez.

Miközben az emberek sokasága – fiatalok, öregek és nemcsak asszonyok, hanem fegyveres férfiak is – küszködve, gyötrődve sodródott a visszavonulás végeláthatatlan áradatában, Vanya és Zsora, vállukon hátizsákkal, felgyűrt ingujjal, levett sapkával, fürgén, reményektől telve ballagott a sztyeppen. Az volt az előnyük, hogy fiatalok voltak, függetlenek. Nem tudták, hol az ellenség, és hol vannak a mieink, nem hittek a kósza híreknek, és az egész világ, ezzel az áttekinthetetlen síksággal, tűző napjával, tűzvészeivel és portengerével az út fölött, melyet hol itt, hol ott bombázott vagy tartott puskatűz alatt a német – e hatalmas nagyvilág mind a négy sarka tárva-nyitva állt előttük.

Olyan dolgokról beszélgettek, melyek semmi összefüggésben nem állottak a körülöttük zajló felfordulással.

– Miért gondolod – kérdezte Vanya tompa basszus hangján –, hogy manapság nincs értelme a jogi pályának?

– Mert amíg a háború tart, katonának kell menni, mikor meg véget ér a háború, akkor mérnökökre lesz szükség, hogy helyreállítsák az országot. De jogásznak lenni, az most nem elsőrendű feladat – mondta Zsora szabatos és határozott módon, mely már most, tizenhét éves korában annyira jellemezte.

– Magától értetődik, hogy amíg háború van, katona szeretnék lenni. De nem vesznek be a szemem miatt. Ha kissé távolabb mésh tőlem, csak valami bizonytalan nyakigláb feketeséget látok belőled – mondta Vanya gúnyosan mosolyogva. – Mérnöki pálya, természetesen hasznos dolog, de ehhez rátermettség is kell. Engem pedig, tudod, a költészet érdekel.

- Akkor menj az irodalmi főiskolára - viszonzta Zsora nagyon logikusan, és ránézett az őrnagyra, mint aki egyes-egyedül képes megérteni, mennyire igaza van. De az őrnagy nem nyilatkozott.

- Hát éppen ez az, amit nem akarok - mondta Vanya. - Se Puskin, se Tyutcssev nem végezték el az irodalmi főiskolát, igaz, hogy akkor nem is volt ilyesmi, egyébként is tanintézetben nem lehet költőket képezni.

- Mindenki megtanulhatja - válaszolt Zsora.

- Nem! Tanintézetben nevelni költőt, az egyszerűen nevetséges. Mindenkinek tanulnia kell, rendes foglalkozást is kell választania, de ha költőnek születél, a tehetségedet egyénileg kell fejlesztened. Csak aztán lehetsz hivatásos író vagy költő. Tyutcssev például diplomata volt, Garin mérnök, Csehov orvos, Tolsztoj földbirtokos...

- Kellemes foglalkozás! - mondta Zsora, és fekete, örmény szemével hamiskásan nézett Vanyára.

Elnevelték magukat. Az őrnagy is belemosolygott a bajuszába.

- Jogász egy se volt köztük? - kérdezte Zsora tárgyilagosan. De ha történetesen az írók között jogász is akadna, Zsora még ez esetben is becsületesen elismerné Vanya igazát.

- Nem tudom, de a jogi képzettség ismereteket nyújt olyan tudományok terén, melyek nélkülözhetetlenek az író számára: a társadalomtudományok, történelem, jogtudomány és irodalom területén.

- Nos, ezeket a tudományágakat - mondta Zsora kissé tudálékosan -, ezeket a tantárgyakat jobb a pedagógiai főiskolán elsjátítani.

- De én nem akarok tanár lenni. Hiába csúfoltok profeszszornak.

- Mégiscsak buta dolog például védőügyvédnek lenni a bíróságainkon - mondta Zsora. - Emlékszel a kártevő banda pörére? Ostoba szerepük van a védőknek, nem? - Zsora megint elnevelte magát, vakító fehér fogsorát villogtatva.

- Hát persze, védőügyvédnek lenni nálunk nem nagyon érdekes szerep. A mi bíróságunk népbíróság. De tudod, nagyon érdekes lehet vizsgálóbírónak lenni. Sokféle embert ismerhetsz meg.
- Legjobb a vád képviselőjének lenni. Emlékszel Visinszkijre? Nagyszerű! Én magam azonban mégsem lennék jogász – jelentette ki Zsora.
- Lenin jogot végzett – mondta Vanya.
- Azok más idők voltak.
- Vitatkozhatnék még, de tudom, hogy az ilyen vita – kiből mi legyen – ostoba és haszontalan időfecsérlés – mondta Vanya mosolyogva. – Tanult, képzett emberek kellene, akik értik a szakmájukat, szeretik a munkájukat, s ha ráadásul költői tehetség van bennük, majd az is jelentkezik.
- Vanya, tudod, mindig őszinte élvezettel olvastam költeményeidet a faliújságon és a „Vitorlá”-ban, amelyet te és Kosevoj adtatok ki.
- Te olvastad ezt a folyóiratot?
- Olvastam ezt a folyóiratot – mondta ünnepélyes hangon Zsora. – Olvastam az iskolai „Krokodil”-t is, szemmel tartottam mindent, ami az iskolánkban megjelent – mondta elégedetten –, és határozottan kijelenthetem: tehetséges vagy!
- Ugyan, miféle tehetség – mondta Vanya, és zavartan pislanított az órnagy felé, miközben felkapta a fejét, hogy rendbe hozza szétszórt, hosszú hajfürtjeit. – Egyelőre csak verseket firkálok... Puskin – ő igen, ő az én eszményképem!
- Jó, jó, de azért remekül kifaragtasd Lenka Pozdnisevát, mert folyton tükörben nézegeti magát... Ha-ha! Remekül csináltad, isten bizony! – kiáltotta Zsora erőteljes, örményes kiejtéssel. – Hogy is irtad? „Szóra nyílt gyönyörű szája...” Ha-ha-ha!
- Szamárság! – dörmögte Vanya zavartan.
- Mondd, szerelmes verseket nem írsz, mi? – kérdezte titokteljesen Zsora. – Szavalj, kérlek, valami szerelmeset, jó? – és Zsora az órnagy felé hunyorgott.

– Ugyan, szerelmes versek, mi jut eszedbe! – morogta Vanya, végleg megzavarodva.

Írt szerelmes verseket Klavához, és Puskin nyomán úgy címezte meg: „K...-nak” nagy K betű és utána három pont. Most hirtelen eszébe jutott, mi történt kettőjük között, eszébe jutottak az álmai. Boldog volt Igen, boldog volt, az általános boldogtalanság közepette. De rábízhatja-e a titkát Zsorára?

– Ne tagadd, hogy vannak szerelmes verseid. Kérlek, szavald el őket! – és Zsora fiúsan csillogó szemmel unszolta.

– Ne beszélj bolondokat!...

– Hát igazán nem írsz ilyesmit? – Zsora váratlanul elkomorlyodott, és hangjában megint felcsengett az előbbi oktató hang. – Jól teszed, ha nem írsz! Vajon időszerű-e most szerelmes verseket írni, ahogy például az a Szimonov? Amikor az ellenség engesztelhetetlen gyűlöletére kell nevelni a népet! Politikai verseket kell írni, mint Majakovszkij, Szurkov! Igaz? Ez igen!

– Nem ezen múlik a dolog, mindenről lehet írni – mondta Vanya elgondolkozva. – Ha olyan világban születünk és olyan életünk van, amilyenről nemzedékeken át álmodoztak az emberiség legjobbjai, és harcoltak érte, akkor joggal írhatunk mindenről, amiért élünk, mert minden fontos, és példátlanul új a mi életünkben.

– De igazán, szavalj valamit – könyörgött Zsora.

Elviselhetetlen hőség izzott a levegőben. Hol nevetve, kiabálva, hol meghitt bizalmasan suttogva ballagtak. Mentek, beszédüket széles taglejtésekkel kísérték, és a testük csuromvizes lett hátizsákjuk alatt. Arcukra vastag por rakódott, s amikor megmegtörölték izzadt ábrázatukat, szétmázolták a poros verejtéket, s így a négerfekete Zsora és a csak enyhén napsütött arcú Vanya, sőt a nagy bajuszú őrnagy is keményseprőhöz hasonlítottak. De ezekben a pillanatokban – s abban nem kételkedtek, hogy az őrnagy számára is – az egész mindenség megszűnt létezni, csupán az volt a fontos, amiről éppen beszélgettek.

– Hát ha már nagyon ragaszkodsz hozzá... elmondok egyet...

És Vanya minden izgalomtól mentes, nyugodt, mormogó hangon kezdte:

*Napfényes, tiszta, boldog élet vár ránk,
Világos cél felé halad utunk.
Lelkünket sose gyötri léha ábránd,
Álmodni és harcolni is tudunk.*

*Lázongva száll, kering a messzeségben
Szép ifjúságunk boldog, hő nyara.
Dalol a vérünk, s fent a messzi égen
Szárnyal száz álmunk sasfiók-rajja.*

*A híg közöny nem dermeszt soha minket,
Itt nyár dalol, bor, búza érik, és
Nem rágja titkon ifjú szíveinket
A csüggeteg bú, meddő kétkedés.*

*Dús örömök virághabos mezőjén
Bátran és büszkén haladunk feléd,
Szent Holnapunk – hegy, melynek bérctetőjén
A kommunizmus drága napja ég!*

– Kitűnő! Kész tehetség! – kiáltott fel Zsora, és őszinte elragadtatással nézett idősebb barátjára.

E percben furcsa sóhajtás tört ki az őrnagyból. A fiúk feléje fordultak.

– Gyerekek . . . ti egyszerűen nem is tudjátok, milyen . . . milyen nagyszerű fiúk vagytok! – mondta rekedten az őrnagy. Bozontos szemöldöke alól megindultan nézett rájuk mélyen ülő, harmatos szemével. – N-nem! A mi államunk él, és életben marad! – tört ki váratlanul, és rövid, fekete ujját fenyegetően rázta valaki felé, a messzeségbe. – Azt hiszi, hogy végezhet velünk! – folytatta gúnyosan az őrnagy. – Nem, barátom, tévedsz! Az élet megy előre, és a mi gyermekeink szemében te olyan vagy,

mint a dögvész, a kolera. Ide tolakodtál, de el is hordod az irhád! Az élet pedig megy tovább – tanulás, munka. S mit nem képzelt ez?! – nevetett az őrnagy. – A mi életünk örök, és micsoda ő? Kis pattanás a fenekeden. Egyet nyomsz rajta és vége... Minden rendbe jön!... Abban az átkozott kórházban magam is majdnem kishitű lettem. Nincs erő, amely szembeszállhatna vele, gondoltam magamban, és lám, csak hozzátok kellett vetődnöm, és már megint helyrezökkent a lelkem... Tudjátok, sokan átkoznak most minket, katonákat, de hát igazságosan? Igaz – visszavonulunk. Hiszen örült nagy erőt gyűjtött össze a német. De gondoljátok csak, mekkora a lélek ereje! Istenem! Micsoda boldogság helytállni, egy tapodtat se vonulni vissza! Életünket feláldozni. Lelkemre! Higgyétek el, magam is boldog lennék, ha odaadhatnám az életemet olyan gyerekekért, mint ti vagytok – mondta az őrnagy, és szikár, sovány teste felindultságában megremegett.

Ványa és Zsora némán, zavart és meleg tekintettel nézték.

Az őrnagy e szavak után hunyorgott, mocskos zsebkendőjével megtörölte bajuszát és elhallgatott. Késő estig aztán meg sem szólalt. Éjszaka hirtelen elhatározással, nagy dühvel nekilátott, hogy ezt az autókból, szekerekből, tűzérségi ütegekből álló nagy torlódást „eloszlassa”, amint kifejezte magát. Ványa és Zsora örökre elvesztették szemük előtt, és nyomban el is felejtették.

Két nap alatt elérték Lihaját. Ekkorra már mindenki tudta, hogy a harc déli irányban, Novocserkasszk alatt folyik. A Donyec túlsó oldalán, a Donyec és Don között elterülő széles sztyeppeneken előretört német tankok és gépesített gyalogsági egységek portyáztak.

De szárnyra kelt a hír, hogy valamilyen csapat makacsul harcol Kamenszk alatt, nem engedi a németet Lihájába. Szájáról szájra jártak a hírek, és egy tábornoknak – a csapat parancsnokának – a nevét is említették. Neki és csapatainak köszönhető, hogy még a mi kezünkön van az alsó-donyeci rév, hogy a sztyeppdülőkön még ki lehet jutni a Donhoz, és át lehet kelni rajta.

Vanya és Zsora a tikkasztó hőségben alaposan elgyötörve a több napos úttól, az utolsó éjjelen valamilyen tanya szénapadlásán feneketlen vak álomba zuhantak. Bombák robbanására ébredtek. A szénapadlás megrendült.

A nap még alig emelkedett a sztyepp fölé, amikor Vanya és Zsora odaballagtak az autók, szekerek és emberek óriási táborához, mely ott nyüzsgött a Donyec innenső partján. A végeláthatatlan gabonaföldekre már rátelepedett a tikkasztó kék-arany szárazköd, kissé lejjebb, a folyón túl egy kozák mezőváros terült el szélesen – zöld kertekkel, az állami hivatalok, kereskedelmi irodák és az iskola köépületével, melyek közül a bombázástól már sok romba dőlt, és még mindig füstölgött.

A menekülők óriási táborra két hete alakult, s bár törzslakói is voltak, állandó mozgásban volt, szakadatlanul újabb csoportokkal és járművekkel bővült, s a maga sajátos, különös életét élte.

Csoportok alakultak egyes csapattestek maradványaiból, hivatalok és vállalatok, járművek és menekülők keveredtek korra, családi állapotra és társadalmi helyzetre való különbség nélkül. De az emberek minden erőfeszítése, figyelme és tevékenysége arra irányult, hogy minél rövidebb úton a folyóhoz, a Donyecen rögtönzött pontonhid feljárójához jussanak.

De míg a táborba verődött tömeg minden erejével arra törekedett, hogy a hídra kerüljön, az átkelést irányító katonai parancsnokok viszont éppen ezt akarták mindenáron megakadályozni, mert a hidat elsősorban a Vörös Hadsereg visszavonuló csapatai részére kellett biztosítani. Ezek a csapatok a Donyec és a Don között új védelmi vonalakra húzódtak vissza.

Az államérdekű katonai intézkedések és a magánérdek szakadatlan harca közben, amikor az ellenség bármely pillanatban lecsaphatott a Donyec folyó mindkét partján, amikor a szörnyűnél szörnyűbb rémhírek még csak fokozták az egymással szemben álló törekvésekből származó zűrzavart – e harc közepette zajlott a tábor mindennapi élete.

Egyik-másik csoport már oly régen várakozott a sorára, hogy földkunyhókat, fedezékeket ásott magának. Akadtak, akik sátra-

kat vertek, ideiglenes tűzhelyeket raktak, főztek. A táborban gyerekek nyüzsögtek. A pontonhíd vékony csikján éjjel-nappal gépkocsik, emberek, szekerek szakadatlan karavánja tolongott. A híd mellett jobbra és balra emberek százai keltek át tutajokon és csónakokon. Tehenek, ökrök, bárányok ezrei szorongtak a parton, az állatokat folytonos bőgés-bégetés közben hajszolták a vízbe és úsztatták át a folyón.

A német repülőgépek naponta többször bombázták, géppuskázták az átkelést. A rév légvédelmi tüzérsége nyomban válaszolt. Felkattogtak géppuskáink, és az egész tábor pillanatok alatt szétszaladt a sztyeppen. Alig tűntek el a repülőgépek, mindenki visszatért a helyére.

Attól a pillanattól fogva, hogy Ványa elérte a tábort, egyebet sem tett, mint Kovaljovék teherautóját kereste. Két érzés küzdött benne. Kezdte megérteni, milyen szörnyű veszedelemben vannak, és szerette volna, ha Klava szüleivel együtt már túl lenne nemcsak a Donyecen, hanem a Don folyón is. Ugyanakkor boldog lett volna, ha még itt, ezen a parton találkozik Klavával.

Vanya és Zsora keresztül-kasul járták a tábort, keresték a krasznodoniakat, és egyszerre csak az egyik szekérről valaki nevükön szólította őket. Iskolatársuk, Oleg Kosevoj toppant eléjük lebarnultan és, mint mindig, frissen, akkurátusan. Rugalmas, széles vállú alakja kiapadhatatlan életerőtől duzzadt; szeme csillogott aranyló szempillái mögött. Átölelte és keményen szájon csókolta pajtásait.

Megtalálták az 1. számú bánya teherautóját Valkóval és Sevcovval, a Kosevoj család és Ulja szekerét és a gyermekotthont is, mely Vanya és Zsora fáradozásának köszönhette, hogy kikerült Krasznodonból, de az otthon vezetőnője szinte meg sem ismerte őket.

A tábornak abban a részében, ahová Vanya és Zsora került, már rend uralkodott. Valkónak, az 1. számú bánya igazgatójának kemény keze irányította itt az ügyeket. Külön-külön sorakoztak a gépek és szekerek. A bánya teherautója mellett tartalék tüzelőfa, tanyai növény hevert; Marina néni és Ulja friss káposztából és szalonnából már főzték is a csit.

Valko, ez az öreg cigány, tökéletes gazda volt. Összeszedte munkásait és öt komszomolistát, s bozontos fekete szemöldöke alól oly szigorú kegyetlen pillantást vetve jobbra-balra, hogy az emberek önkéntelenül utat nyitottak előtte, egyenest a révhez tartott, azt remélve, hogy saját kezébe veheti az átkelés lebonyolítását.

Mióta Valko hozzáfogott a rendcsináláshoz, Oleg éppen úgy belebolondult, mint nemrég Kajutkinba, és ugyancsak pár nappal előbb Uljába.

Valami rendkívüli vágy hatalmasodott el Olegen, hogy cselekedjék, hogy teljesen megmutassa önmagát, beavatkozzék az emberek életébe, cselekedeteibe, és valami olyan tökéletesebbet adjon magából, ami elősegíti a dolgok gyorsabb kifejlődését, és új tartalommal van tele. Ez a még félig öntudatlan törekvés egész lényét áthatotta, és alapvető tulajdonságává lett.

– Haj, de j-j-jó, Ivan, hogy összekerültem v-veled – mondta kissé dadogva, jókedvűen Oleg, miközben Zemnuhovval együtt követte Valkót. – Nagyon jó, hogy találkoztunk, már úgy vágyódtam utánad. Látod, mi van itt? Te meg, úgy látszik, rímeket faragsz. Ej, ej, barátom! ... – és Oleg szemével is, ujjával is tiszteletteljesen Valko hátára mutatott. – Igen, barátom, a v-világ legnagyobb ereje a sz-szervező erő! – mondta, és szeme felcsillant az aranyszínű piliák alatt. – Szervező erő nélkül nyilván a legfontosabb dolog is akadozik, akár a kötőfonal, ha elszakad. De ha erős akarattal és kemény kézzel nyúlsz hozzá, akkor ...

– Akkor észre se veszed, s már képen töröltek – mondta hátra sem fordulva Valko.

A fiúk értették és kellően értékelték keserű humorát.

Akárcsak kint a fronton, ahol a második vonalban álló csapatok rendszerint nehezen tudnak tájékozódni az arcvonalban lezajló harc méreteiről, hevességéről, éppen úgy az átkelésnél is: akik valahol mélyen az utolsó sorban várakoztak, el sem tudták képzelni a katasztrófa valódi nagyságát.

Minél közelebb értek a fiúk az átkelőhelyhez, annál zavarosabbnak, reménytelenebbnek tűnt az átkelésre várók helyzete, annál rettenetesebbé vált az általános elkeseredettség, mely úgy elhatalmasodott az embereken, hogy azon már aligha lehetett segíteni. Miközben a hátul döcögő autók sora a nyüzsgő tömeggel elvegyülve a hajóhíd felé törekedett, oly ellenállhatatlanul nyomta az előttük mozgó embereket és járműveket, s oly kibogozhatatlanul torlódott össze, hogy csak a sorrendben előrehaladás volt az egyetlen kivezető út.

Az elviselhetetlen hőségben, amely a zsúfoltságtól még kínzóbb lett, a verejtéktől csapzott emberek feszültsége már-már a robbanásig fokozódott.

Az átkelést irányító parancsnokok napok óta le sem hunyták a szemüket, feketék voltak az álmatlanságtól és a rekkenő hőségtől, mely napkeltétől napnyugtáig égette, szívtá őket, a maró portól, melyet ezernyi láb és kerék kavart szakadatlanul körülöttük. Szemük égett, hangjuk berekedt a káromkodástól, és anynyira kimerültek voltak, hogy minden kihullott a kezükből. Mégis ottmaradtak, és folytatták emberfölötti munkájukat.

Mindenki tudta, hogy nem lehetett többet tenni, mint amit ezek az emberek tettek. Valko mégis odafurakodott a hídfőhöz. Rekedt hangja azonban beleveszett a zakatoló gépek és a tülekedő tömeg üvöltő forgatagába.

Oleg társaival nagy nehezen a parthoz vergődött. Ott megállt, és egy nagy gyerek feszült figyelmével, csalódottságával, ámulatával nézte, hogyan kúsznak elő az izzó hőségtől porrá vált parti iszapból a teherautók, a toronymagasra rakott társzekerek, hogyan vánszorognak mindenfelől az izzadt, piszkos, dühöngő, elgyötört emberek, akik csak mennek, mennek . . .

És csak a Donyec, ez a gyermekkoruk óta szeretett folyó, melyben oly sokszor fürödtek és halásztak valaha, meleg, kissé zavaros vizével csak a Donyec hömpölygött úgy, mint régen, szélesen, nyugodtan.

– És mégis szeretnék képen törölni valakit! – mondta váratlanul Viktor Petrov. Bátor szemében szomorúság ült, amikor nem az átkelést, hanem a vizet nézte. A Pogorelij-tanyán született. Itt nőtt fel ezen a folyóparton.

– Az a valaki alighanem átkelt már a Donyecen! – mondta Vanya tréfásan.

A gyerekek prüszköltek.

– Nem itt kell velük csatázni – mondta Anatolij hidegen, és üzbég sapkás fejét nyugat felé fordította –, hanem amott.

– Úgy van – helyeselt Zsora.

Ebben a pillanatban kiáltás hangzott fel:

– Légítámadás!

Ugyanakkor megszólaltak a légvédelmi ágyúk, felkattogtak a géppuskák, az égből motorok berregése hallatszott, s utána a zuhanó bomba szirénaszerű, vijjogó üvöltése.

A fiúk földre vetették magukat. A környéket közeli és távolabbi robbanások dőreje rengette. Földdarabok, szilánkok röpödtek körülöttük. Az első ellenséges repülőhullámot nyomban követte a második, aztán a harmadik. Az ég és a sztyepp közötti hatalmas űrt csörömpölés, jajgatás, zuhanó bombák robbanása, ágyúk és géppuskák tüze rázta meg.

Aztán elvonultak a repülőgépek, és az emberek felszedelőzködtek. Ebben a pillanatban messziről, a tanya irányából, ahol Vanya és Zsora az éjszakát töltötte, ágyúk dördültek meg. Egy pillanat múlva óriási földtörmeléket és homokoszlopokat vágtak fel a lövedékek, és súlyos zuhanással csapódtak be a tábor közepébe.

A föltápaszkodó emberek egy része megint a földre vetette magát, mások a becsapódó lövedékek irányába, és közben az átkelőhely felé kapkodták fejüket. A parancsnokok tekintetéből és magatartásából megértették, hogy valami jóvátehetetlen történt.

Az átkelést irányító tisztek összenéztek, pár pillanatig szótlanul álltak, aztán az egyik a pontonhíd fejénél levő fedezékbe rohant, a másik végigkiáltott a part mentén; összehívták a csapatot.

Pár pillanat múlva a katona kiugrott a fedezékből, egyik kezében két köpenyt, a másikon ruhákkal telt hátizsákot vonszolt maga után, a hevedernél fogva. A két tiszt és a hídfőparancsnokság katonái sorakozás nélkül felrohantak a pontonhídra, és szaladva, maguk mögött hagyva a teherautókat, amelyek továbbindultak a hídon és a híd felé.

Ami ezek után történt, oly váratlan volt, hogy senki sem érte fel ésszel, hogyan és mivel kezdődött. Voltak, akik ordítva vetették magukat a katonák után. A híd feljáróján dühöngő közelharc tört ki a gépkocsik között. Több autó vágott egy időben a pontonnak, és egymásba akadtak. Recsegés hallatszott, s bár a gépek szemmel láthatóan eltorlaszolták az utat, az újabb autók szakadatlan túlkölés közben nyomták az előttük levőket, és bőgő motorjaikkal belerohantak a pontonon kavargó járművek forgatagába. Egy teherautó vízbe fordult, az utána következő ráfutott, egy harmadik éppen azon volt, hogy rászaladjon, de vezetője hatalmas kézmozdulattal lefékezte a gépet.

Vanya Zemnuhov rövidlátó szemével csodálkozva nézte, mi történik az autókkal, és egyszerre felkiáltott:

– Klava!

Odarohant a hídfeljáróhoz.

Igen, éppen a harmadik teherautón, mely majdnem belefordult a vízbe, ült Kovaljov, feleségével, lányával és még néhány emberrel.

– Klava! – kiáltotta megint Vanya, és rejtélyes módon egyszerre ott termett a gépnél.

Az emberek leugrottak. Vanya a karját nyújtotta, és Klava odaugrott hozzá.

– Vége! Ördög vigye!... – mondta Kovaljov olyan hangon, hogy Vanyának megdermedt a szíve.

Klava, akinek Vanya nem merte tovább szorongatni a kezét, nézte, de nem látta a fiút, és egész testében remegett.

– Tudsz menni? Mondd csak, tudsz menni? – kérdezte Kovaljov a feleségétől, és hangja sírásba csuklott. Felesége kezét a szívéhez szorította, és mint a hal, nyitott szájjal levegő után kapkodott.

– Hagyj minket... menekülj... megölnek... – mondta ki-fulladás hango.

– De hát mi történt? – kérdezte Vanya.

– A németek! – mondta Kovaljov.

– Menekülj, fuss, hagyj itt minket! – ismételte Klava anyja. Kovaljov könnyeivel küszködve megragadta Vanya kezét.

– Vanya! – mondta sírva. – Mentsd meg, ne hagyd el őket! Ha élve maradtok, menjetek Nyizsnaja-Alekszandrovkába, rokonaink vannak ott... Tebenned van, Vanya, minden reményem...

Egy ágyúlövedék mennydörögve csapott a hídfeljárón kavargó autókba.

A parttól vad lavinaként katonák és civilek rohantak a hidra.

Kovaljov elengedte Vanya kezét, hirtelen mozdulattal a felesége és lánya felé fordult, hogy elbúcsúzzon tőlük, de aztán mindkét kezével csüggedten legyintett, és a többiekkel együtt felrohant a hajóhidra.

Oleg a parton állt, hívta Vanyát, de ez semmit se hallott.

– Gyerünk innen, amíg szét nem taposnak – mondta Vanya komoran, de nyugodtan Klava anyjának és karon fogta. – Ebbe a fedezékbe menjünk. Hallják? Klava, gyere utánam. Hallod? – hangja szigorú is, gyöngéd is volt.

Mielőtt bebújtak a fedezékbe, Vanya észrevette, hogy a légvédelmi ágyúk katonái lázas sietséggel szorgoskodnak a lövegek körül, a csövekről súlyos részeket szerelnek le, a folyóhoz futnak, fel a hidra, és kis idő múlva a súlyos alkatrészeket a vízbe dobják. A hidtól jobbra és balra, a folyó egész hosszában ember és jószág úszva igyekezett elérni a másik partot. De Vanya ezt már nem látta.

Társai, miután őt is, Valkót is elvesztették szemük elől, kikerülve a feléjük hömpölygő emberáradatot, arrafelé futottak, ahol a szekereik álltak.

– Maradjatok együtt, nekünk együtt kell maradnunk! – Oleg erős vállaival elsőnek tört utat, s a fiúkat kereste égő, dühtől elsárgult tekintetével.

Az egész tábor kavargott, és már széthullott. Az autók harsogó motorral egymás mellett másztak, s amelyiknek sikerült kiszabadulnia az örvényből, a part mentén tartott lefelé.

Amikor a repülőgépek első hulláma felbukkant, Marina néni a tűz előtt guggolva rőzsével élesztgette a lángot. Kolja bácsi tüzérési szuronnyal aprította a rőzsét. Ulja a fűben ült mellettük, és oly mélyen elmerült gondolataiba, hogy arcán, szája sarkai-ban és finom vonalú orrán komor erővel rajzolódott ki belső töprengése. Közben Grigorij Iljicset nézte, aki gépe szélén ült, és átölelte a kék szemű kislányt. Éppen tejjel itatta, valamit súgott a fülébe, és a kislány nevetett. A teherautón – mely körül az óvónők felügyelete alatt játszadoztak a gyerekek – egykedvűen ült a gyereketthon vezetőnője, alig harminc méternyire attól a helytől, ahol Uljáék a tűz körül foglalatostkodtak. Az otthon teherautója, valamint Petrov és Kosevoj szekere a többi jármű között állt.

A repülőgépek olyan váratlanul csaptak közéjük, hogy nem volt idejük a hevenyészett fedezékbe bújni, csak a földre vetették magukat. Ulja szintén a földre vetődött, és hallotta a lezuhanó bombák fokozódó, szinte szabályosan erősödő vijjogását. De ugyanabban a pillanatban szörnyű erővel, villámcsapáshoz hasonló robajjal már le is csaptak a bombák, és Ulja nemcsak kívülről, hanem belsejében is érezte a robbanások szörnyű erejét. A levegő sziszegve süvített fölötte, hátára föld hullott. Hallotta fentről a motorok üvöltését, azután újabb, de távoli robbanás zaja hallatszott, ő azonban csak feküdt a földre lapulva.

Nem tudta, mikor állt fel, mikor eszmélt rá, hogy már fel lehet és fel kell állnia, de amikor meglátta, mi történt körülötte – iszonyú, hörgő, állati jajszó szakadt ki szíve legmélyéből.

Nem volt ott sem az 1. számú bánya teherautója, sem Grigorij Iljics a kék szemű kislánnyal. Azon a helyen, ahol a teherautó állott, feltúrt, égett földű, tölcésrszerű gödör tátongott, a tölcser körül összetört autórészek, széttepett gyerekhullák heverték. Néhány lépésre tőlük vörös kendős, törzsétől letépett fej hevert a földön, Ulja megismerte a gyereketthon vezetőnőjének fejét. A test nem volt sehol, sem a törzs, sem a lába a közvetlenül harisnyára húzott gumicsizmával. Semmi sem maradt belőle, csak a felsőteste egy részével letépett feje.

Egy nyolc év körüli kisfiú, mintha békaugrásra készülne, fejét a földhöz nyomta, és kezét hátraszorítva, egyre forgott maga körül, és kétségbeesetten sikoltozott.

Ulja magával nem törődve odarohant, át akarta ölelni, de a fiú jajgatva kapálódzott keze között. Felemelte a fiú fejét, és akkor látta, hogy az arc egyetlenegy véres, alaktalan seb, fehér szemei pedig kifordultak gödrükből.

Ulja a földre rogyott, és sírva fakadt.

Körülötte mindenki futott, rohant, de Ulja már nem látott, nem hallott semmit. Csak később érezte, hogy Oleg ott áll mellette, valamit beszél, nagy kezével haját simogatja, és úgy látszik, fel akarja emelni. Ulja kezébe temette arcát, és megállás nélkül zokogott. Ágyúszó, bombák robbanása, géppuskák távoli kattogása ért füléhez, de neki minden mindegy volt.

Egyszerre meghallotta, hogy Oleg fiatalos, üde hangja remegve figyelmezteti:

– Németek...

Ettől a szótól magához tért. Abbahagyta a sírást, és hirtelen felegyenesedett. Egy pillanat alatt megismerte a mellette álló Oleget és a többi fiút, barátait, Viktor apját, Kolja bácsit, Marina nénit, karján a gyerekekkel, még azt a nagyapót is, aki Oleget és családját hozta a kocsiján. Csak Vanya Zemnuhov és Valko nem voltak ott.

Az emberek sajátságos arckifejezéssel, feszült figyelemmel néztek egy és ugyanazon irányba. Ulja szintén arrafelé tekintett. A tábornak, mely pár perccel előbb zajongva nyüzsgött körülöt-

tük, már nyoma sem volt. A napsütésben fürdő sztyepp szabadon feküdt előttük, s az ég halványan és fehéren izzott. És a halvány ég alatt, a napsütötte sztyeppen, mint a levelibékák, zöld német tankok húztak egyenest felénk.

12.

Elkeseredett harc után, mely a mezőgazdasági kísérleti földeken zajlott le, a németek július 17-én délután két órakor foglalták el Vorosilovgrádot. A túlerőben levő ellenség ezekben a harcokban megsemmisítette a déli arcvonal utóvéd csapatait. Az életben maradtak harcolva vonultak vissza a vasútvonal mentén, majdnem Verhnyeduvannaja állomásig, amíg az utolsó katona is el nem esett a donyeci földön.

Ekkorra mindenki, aki Krasznodonból és a közeli kerületekből el akart és el tudott menni, már elment vagy elutazott kelet felé. De a távolabb eső Belovodszk-kerületben, közlekedési eszköz híján, s mert nem ismerték a helyzetet, ottrekedt a krasznodoni Gorkij Iskola nyolcadik és kilencedik osztályos tanulóinak zöme. Mezőgazdasági munkán voltak a kerületben.

A kerületi közoktatási osztály Marija Andrejevna Borcot, az orosz irodalom tanárát bízta meg azzal, hogy kihozza a csoportot. Ez az energikus asszony a Donyec-medencében született. Jól ismerte a helyi viszonyokat, és személyesen is érdekelt volt a feladat sikeres megoldásában. A tanulók között volt Valja nevű lánya is.

Elég lett volna egyetlen teherautó, hogy a tanulókat elszállítsa, de Marija Andrejevna csak akkor kapta meg az utasítást, amikor már semminemű közlekedési eszközre nem lehetett szert tenni. Száz akadályon keresztül, több mint 24 órás utazás után végre meglegelte a szovhozt, mely maga is útra készen állt. A nehéz út, a komszomolka lánya s a többi iskolás gyerek sorsán való aggodalom agyongyötörte Marija Andrejevna. Felzokogott. A nyomasztó izgalom és a hála könnyei törtek ki belőle, amikor meg-

tudta, hogy a szovhoz igazgatója – aki hihetetlen erőfeszítéssel minden lehető szállítóeszköz igénybevételével evakuálta gazdaságát, rekedten a szitkozódástól, kialvatlanul és több napos szakállal – utolsó teherautóját szó nélkül átengedte Marija Andrejevna-nak.

A súlyos harctéri helyzet akkor már eléggé ismert volt a Belovodszk-kerületben. De a tanulók, Marija Andrejevna megérkeztéig, az ifjúság gondtalanságával abban bíztak, hogy a felnőttek majd idejekorán gondoskodnak róluk. Hangos, egészséges jókedvük most is diadalmaskodott az általános hangulatban. Mint mindig, ha fiatalok a szép, szabad természetben találkoznak, romantikus, baráti kapcsolat szövődött köztük.

Marija Andrejevna nem akarta elhamarkodottan megriasztani a gyerekeket, és elhallgatta előttük a dolgok valódi állását. De igyekezetéből, amellyel minél gyorsabban haza akarta vinni őket, megértették, hogy valami nagyon komoly baj történhetett. A hangulat egyszeriben megromlott, mindenki az otthonára gondolt, és azon töprengett: mi lesz ezután?

Valja Borc kissé korán fejlett lány volt: erősen lebarnult, még gyerekes lábán és kezén finom pihék aranylottak, szemei sötét-szürkék, de pillái feketék voltak, amitől tekintete kissé hideg jelleget kapott. Két aranyszőke varkocsa s erőteljes, piros üde ajka volt. Valja a szovhozban, munka közben jól összebarátkozott egyik iskolatársával, a kicsi, lenhajú, pisze orrú, szeplős, élénk – vagy ahogy mondják –, értelmes tekintetű Sztjopa Szafonov-val.

Valja a kilencedik, Sztjopa a nyolcadik osztályba járt, ami rendes körülmények között akadályozta volna a barátságot, ha Valja lányokkal is barátkozott volna. De Valja nemigen barátkozott lányokkal. Az is zavarta volna barátságukat, ha a fiúk közül akad olyan, aki megtetszik neki. De ilyen nem akadt. Valja sokat olvasott, jól zongorázott, képzettségével kitűnt a többi lány közül. Jól tudta ezt, s megszokta, hogy fiúpajtásai is elismerjék. Sztjopa Szafonov nem azért felelt meg neki, mert ő megtetszett a fiúnak, hanem, mert érdekelte. A fiú valóban gondolkodó,

mélylelkű gyerek volt, de ezt a tulajdonságát gyerekes dévajkodással álcázta. Hű pajtás volt és iszonyúan szószátyár. Valja viszont nem szeretett fecsegni, titkait a naplóján kívül senki másra nem bízta, hősi tettekről álmodott, s mint minden lány, repülő szeretett volna lenni. Eszményképét is nagy tettek emberének képzelte el. Sztjopa Szafonov fecsegése, tréfás mókázása mulattatta és szórakoztatta.

Első ízben akkor beszélgettek komolyan, amikor minden köntörfalazás nélkül megkérdezte Sztjopától, mit csinál majd, ha Krasznodon a németek kezébe kerül.

Sötétszürke, hűvös tekintetű szeme komolyan és kutatóan nézett a fiúra. A gondtalan Sztjopának pedig, akit főként az állat- és növénytan érdekelt, és arról ábrándozott, hogy nagy tudós lesz, még sose jutott eszébe, mihez is fog, ha egy nap ott teremnek a németek. Ezért habozás nélkül kijelentette, hogy adott esetben könyörtelen földalatti harcot folytat majd a németek ellen.

- Ez nemcsak amolyan fecsegés? Igaz ez? - kérdezte Valja hidegen.

- Miért lenne fecsegés? Persze hogy igaz! - válaszolta megint csak gondolkodás nélkül Sztjopa.

- Esküdj meg...

- Na, esküszöm... Persze hogy esküszöm! Hát mi mást tehetünk? Végeredményben komszomolisták vagyunk! - mondta a fiú. Csodálkozva felhúzta szemöldökét, és csak ezek után gondolkozott azon, voltaképpen mit is kérdeztek tőle.

- Hát te? - kérdezte kíváncsian.

Valja ajkával megközelítette a fiú fülét, és fenyegető suttozással mondta:

- Es-kü-szöm...

Aztán hirtelen odanyomta száját ugyanazon fülhöz, beleprüszkölt, mint egy csikó, hogy a fiú dobhártyája majdnem megrepedt, és kijelentette:

- Mindazonáltal számár vagy, Sztjopa! Szamár és hólyag! - és ezzel elszaladt.

Éjszaka tették meg az utat. A gép előtt ott futott a sztyeppen a letakart autólámpa fénykorongja. Végtelen csillagos ég borult fölējük. Friss szelek csatangoltak a sztyepp fölött, érett gabona-, széna-, méz- és ürömillattal volt tele minden. A levegő sűrűn, melegen csapott arcukba. Nehéz volt elhinni, hogy otthon talán már németek várják őket.

A teherautó tele volt gyerekekkel. Más időben egész éjszaka énekeltek, kurjongattak, kacagtak, titokban csókolóztak volna; most riadtan, némán utaztak, csak időnként váltottak egy-egy szót félhangon. Kis bőrröndjükön, hátizsákjukon egymáshoz kuporodva, helyenként nagyot zökkenő fejjel nemsokára mind elszenderedtek.

Valja és Sztjopa leghátul ültek az autóban. Ügyeletesek voltak. Sztjopa elszunyókált. Valja a hátizsákján ült, és maga elé, a sötét sztyeppbe nézett. Most, hogy senki sem látta, erőteljes, kissé kacér ajkait gyerekes szomorúan, durcásan szorította össze.

Nem vették fel a repülőiskolába. Pedig hányszor megkísérelte. Elutasították. A szamarak! Nem sikerült az élete. És mi vár most rá? Sztjopa – annak csak a szája jár. Persze, Valja kész a föld alatt is dolgozni, de hogy kell, mint kell ezt megcsinálni, ki vezeti majd a munkát? És mi lesz apjával? Valja apja zsidó volt. És mi lesz az iskolával? Mennyi erő buzog a szívében! Még arra sem ért rá, hogy beleszeressen valakibe, s máris mi lett az életéből? Határozottan nem sikerült az élete. Nem tud kiválni a többi közül, nem tud dicsőségre szert tenni, képtelen kivívni az emberek elismerését. A bánat könnyei égtek a szemében. De ezek azért mégis igaz könnyek voltak. Nem önző leányálmok, hanem egy erős egyéniség tiszta vágyai. Tizenhét éves volt mindössze...

Valami különös zajra figyelt fel, mintha egy ugró macska a körmeivel kapaszkodna bele a teherautó hátsó deszkafalába.

Hátrafordult, és szinte megrémült.

Egy fiú, de lehet, hogy alacsony termetű fiatalember, ellenzős sapkában, két kezével elkapta az autó hátsó deszkáját, és

lábával kapálózva igyekezett a kocsiba bemászni, villámgyorsan mérlegelve az eléje táruló akadályokat.

Csenni akar? Mit is akar tulajdonképpen? Valja ösztönszerűen megmozdult, hogy lelökje a kocsiról, de gondolt egyet, és elhatározta, hogy felkelti Sztyopát.

A fiú vagy legény eközben rendkívül ügyes és gyors mozdulatokkal be is mászott a kocsiba. Már ott ült Valja mellett, ragyogó szemű kis arcát közelebb tolta a lányhoz, és ujját szájához emelve, hallgatásra kérte. A fiúnak nyilván fogalma sem volt, kivel van dolga. Még egy pillanat, és pórul jár, de akkor Valja meglátta az arcát. A magakorabeli fiú tarkóján rongyos sapka ült, rég nem mosdott, de hamisítatlan gyerekbátorságtól ragyogó arca s a sötétségben is villogó szeme volt... És ahogy ránézett, már döntött, és a fiú javára.

Valja nem mozdult, meg se szólalt. Azzal a szabad, hűvös kifejezéssel mérte végig a legénykét, mely minden alkalommal, ha nem volt egyedül, jellemezte arcát.

– Miféle autó ez? – kérdezte suttogva a fiú, és közelebb hajolt.

Most alaposabban megnézhetette a fiút. Göndör, valószínűleg igen kemény szálú volt a haja, erős, rideg rajzú szája kissé előreállt, mintha dagadt lenne.

– Hát aztán? Vagy talán nem olyan autót bocsátottak rendelkezésedre, mint amilyenre számítottál? – kérdezte hidegen, szintén suttogva Valja.

A fiú mosolygott.

– Az én autóm most generálozzák... de úgy elfáradtam, hogy... – és olyan mozdulatot tett a kezével, mintha azt akarná kifejezni: nekem már úgyis minden mindegy...

– Bocsánatot kérek, de a hálókelyek mind foglaltak – mondta Valja.

– Hat napja nem durmoltam. Egy órát még elbírok valahogy – mondta a fiú barátságos őszinteséggel s anélkül, hogy a legcsekélyebb bántódást érezné.

Ugyanakkor gyorsan és alaposan megnézett mindent, ami a

szeme elé került. Főleg az arcokat igyekezett meglátni a sötétben.

Az autó időnként nagyokat zökkent, és Valja meg a fiú kénytelenek voltak a gép oldalába fogódzkodni. Valja keze egy alkalommal odaért a fiúéhoz, de nyomban elkapta. A fiú akkor fel emelte fejét, és figyelmesen nézett a lányra.

– Ki alszik itt? – kérdezte a fiú, és odahajolt Sztjopa fejéhez, mely ide-oda ringott a rohanó autóban. – Sztjopa Szafonov! – mondta, de most már nem suttogva, hanem ujjongó, teljes hanggal. – Most már azt is tudom, kié a gép! A Gorkij Iskoláé. A Belovodszk-kerületből jöttök?

– Honnan ismered Sztjopa Szafonovot?

– A domb alatt, a forrásnál ismerkedtünk meg.

Valja várta, hogy többet is mond, de a fiú egyebet nem szólt.

– Mit csináltatok a domb alatt, a forrásnál? – kérdezte.

– Békát fogtunk.

– Békát?

– Szóról szóra.

– Minek?

– Eleinte azt hittem, azért fogja, hogy harcsát horgásszon vele, de kiderült, hogy fel akarta boncolni! – és a fiú Sztjopa Szafonov különös kedvtelésén mulatva, hangosan elnevette magát.

– Aztán? – kérdezte a lány.

– Aztán rávettem, hogy menjünk harcsát fogni. Egy éjjel el is mentünk. Én kettőt fogtam, egy kicsit, félkilósat s egy másik egész rendeset. Sztjopa semmit se fogott.

– És aztán?

– Aztán addig beszéltem neki, amíg hajnalban megfürödtünk; szót fogadott, de egészen kék volt, amikor kimászott, és azt mondta: „Én úgy remegek, mint a kocsonya, és a fülem tele van hideg vízzel!” És prüszkölt... Na, megtanítottam, hogyan lehet gyorsan felmelegedni, és hogyan rázza ki a vizet a füléből.

– Hogyan?

– Egyik füledet bedugod, aztán fél lábon ugrálsz, és közben azt kiabálsz: „Fülemből a vizet menten öntsd ki, Katyerina lel-

kem!” Aztán bedugod a másik füledet, és megint csak ezt kiáltod.

– Most már értem, miért barátkoztatok össze – mondta Valja, és a szemöldöke kissé megremegett.

A fiú azonban nem értette meg a szavaiban rejlő gúnyt, komollyá vált, és belemeredt a sötétségbe.

– Kissé elkéstetek – mondta.

– Igaz is . . .

– Mi?

– Azt hiszem, ma éjjel, legkésőbb holnap reggel Krasznodonban lesznek a németek.

– Hát aztán? – kérdezte Valja.

Ki akarta próbálni a fiút, vagy csak úgy tett, mintha nem félne a németektől – maga sem tudta, miért mondta ezt. A fiú rávetette merész tekintetét, aztán elfordult, és nem válaszolt.

Valján egyszerre ellenséges érzés vett erőt. Furcsa, de a fiú is megérezte, mert békülékenyen tette hozzá:

– Nincs hová lógni!

– Minek lógni? – viszonzta lekicsinylően a lány.

De a fiú semmiképp se akarta magára haragítani, és megint csak békítően mondta:

– Igaz is . . .

Csak meg kellett volna neveznie magát, hogy kielégítse a lány kíváncsiságát, és a viszony nyomban jóra fordul. De vagy nem érte fel ésszel, vagy nem akarta megmondani a nevét.

Valja gőgösen hallgatott, a fiú el-elszundikált, de az autó minden zökkenésére vagy Valja szándékos vagy véletlen mozdulataira felkapta fejét.

A sötétből kezdtek lassan kiválni a krasznodoni házak körvonalai. A teherautó fékezett a park előtt, az első vasúti átjárónál. Az átjárót nem őrizték. A sorompó nyitva volt, lámpa nem égett. A gép átdöcögött a pályatesten, csikorogtak a fékek.

A fiú összekapta magát, kiskabátja alá nyúlt, mintha valamit keresett volna a csípője körül. Szakadt gimnasztyorkája piszkos volt.

- Itt leszállok... - mondotta. - Köszönöm a szívességedet.

Felemelkedett, és Valjának úgy rémlett, mintha kabátja és nadrágja tömött zsebeiben nehéz tárgyak rejtőznének.

- Nem akartam felkelteni Sztjopát - és újra Valjához közeledett nevető szemével. - Ha felébred, mondd meg neki: Szergej Tyulenyin kéri, hogy jöjjön el hozzá.

- Nem vagyok postahivatal, és nem vagyok telefonközpont - válaszolta Valja.

Szergej Tyulenyin arcán őszinte elkeseredés tükröződött. Annyira elkeseredett, hogy nem tudta, mit mondjon, és az ajka még jobban kidagadt. Aztán szó nélkül kiugrott a kocsiból, és eltűnt a sötétben.

Valja egyszerre elszomorodott, hogy így hirtelen megbántotta a fiút. És az volt a legkellemetlenebb, hogy azok után, amit mondott neki, tényleg nem közölhette a dolgokat Sztjopával, s így nem tehetett jóvá helytelen viselkedését ezzel a bátor gyerekekkel szemben, aki éppoly váratlanul tűnt el, mint ahogy ott termett. Visszaemlékezett merész, csillogó szemére, amely góromba megjegyzéseire elszomorodott, és szinte maga előtt látta vékony, kissé előreálló ajkát.

A város teljesen sötétbe merült. Sehol egyetlenegy ablakban, bányalejáraton, vasúti átjárón semmi fény! A hűvös levegőben még érzett a füstölgő bányák égő szenének maró szaga. Az utcán egy lelket sem lehetett látni, és különösen szokatlan volt, hogy a bányák körzetében és a vasúti sínek felől nem hallani a mindennapi munka megszokott zaját. Csak a kutyák ugattak.

Szerjozsa Tyulenyin puha macskaléptekkel sietett a vasúti pálya mentén, odaért a puszta térhez, melyen rendszerint a piacot tartották, és megkerülve a teret, elsiklott Li Fan-csi sötét, meggyfákkal szegélyezett vályogkunyhói mellett. Zajtalanul érte el apja kunyhóját, mely ott fehérlett a többi, ugyanolyan megszeletlen, egymás hegyére-hátára ragasztott szalmatetős agyagkunyhó között.

Csendesen kinyitotta a kertajtót, körülnézett, besurrant a kamrába, pár pillanat múlva ásóval tért vissza, és jól tájéko-

zódva a sötét udvaron, már ott lapult a veteményeskertben, a sövénykerítés mellett feketéllő akácbokornál.

Két bokor között elég mély gödröt ásott. A föld laza volt. Kabát- és nadrágzsebéből néhány tojásgránátot kotort elő és két browning revolvert töltenyestől. Gondosan elhelyezte őket a gödör fenekén. A gránátok és revolverek egyenként rongyba voltak csavarva, így is rakta le őket mind a gödörbe. Aztán beszórta és betakarta a fegyvereket földdel. A tetejét megszurkálta, meglazította, kezével egyenesre simította, hogy a földet felszárító reggeli nap eltüntesse a nyomokat. Végül kabátja szélével gondosan letisztította a lapátot, és visszament az udvarra. A lapátot helyére tette, és csendesen kopogtatott a vályogkunyhó ajtaján.

Ott bent valamilyen tolózár csattant, és anyja – meg lehetett ismerni nehéz járásáról – meztelen lábbal csoszogva a földes padlón, a külső ajtóhoz jött.

– Ki az? – kérdezte álmos, felriasztott hangon.

– Nyisd ki – mondta csendesen a fiú.

– Úristen! – válaszolt halkan, felindultan az anyja. Hallatszott, hogy izgatottságában remegő keze nem találja a reteszt. Aztán kinyílt az ajtó.

Szerjozska átlépte a küszöböt, megérezte anyja álmos testének melegét, átölelte azt az édes vállat, és fejét anyja keblére szorította. Így álltak hallgatva, egymást átölelve néhány percig.

– Hol csavarogtál? Már azt hittük, evakuáltál, vagy megöltek. Mindenki visszajött már, csak te nem. Legalább megüzented volna valakivel, mi van veled – suttogetta dörmögve az anyja.

Szerjozskát más serdülőkkel és asszonyokkal együtt néhány héttel ezelőtt Krasznodonból – mint a terület más kerületeiből is – a Vorosilovgrádkhoz vezető utakon erősítési munkára küldték, lövészárkot ásni.

– Vorosilovgrádkban maradtam – mondta közömbös hangon.

– Maradj már csendben... még felköltöd nagyapót – mondta anyja haragosan. Saját férjét, Szerjozsa apját nevezte nagyapó-

nak. Tizenegy gyerekük s még Szerjozsával egykorú unokájuk is volt. – Majd ad neked.

Szerjozska elengedte a füle mellett ezt a megjegyzést, jól tudta, hogy apja már soha többé nem „ad neki”. Apját, egy öreg vajúrt, az Almaznaja állomáson levő Annenszki-bányában valamikor majdnem agyonütötte egy szénnel megrakott csille, melynek elszakadt a lánc. A szivós öregember kiheverte a bajt, még sokat eldolgoztatott azután is mindenféle „föld feletti” munkán, az utolsó években azonban teljesen összetört. Alig tudott mozogni, és még akkor is, amikor ült, külön erre a célra összetákkolt puha, bőrrel bevont mankófélével támasztotta alá a vállát, mert a csípője már nem tartotta a testét.

– Ennél valamit? – kérdezte az anyja.

– Szeretnék, de nincs erőm, és alig állok a lábamon az álmoságtól.

Szerjozska lábujjhegyen átosont a kis szobán, amelyben apja hortyogott, és beszaladt az úgynevezett „tisztaszobába”. Abban aludt Dasa nővére másféléves gyermekével – férje a harctéren volt – és legfiatalabb nővére, Nagya, akit nagyon szeretett.

Rajtuk kívül még Fenya nevű nővére élt gyerekeivel Krasznodonban, de külön lakott. Férje szintén a fronton. Gavrila Petrovics és Alekszandra Vasziljevna többi gyerekét az élet a világ minden tájára szórta szét.

Szerjozska benyitott a fülledt szobába, melyben nővérei aludtak, ledobálta ruháját, és egy szál alsónadrágban ledőlt a vetetlen ágy takarójára. Eszébe sem jutott, hogy egy hete nem mosakodott.

Anyja, meztelen lábával csoszogva a földes padlón, bejött a szobába, egyik kezével Szerjozska kemény, göndör üstökét simogatta, a másikkal nagy darab frissen sült, jószagú házikenyeret tartott a fiú szája elé. A fiú a kenyér után kapott, megcsókolta anyja kezét, és szörnyű kimerültsége ellenére mohón falni kezdte a csodálatos búzakenyeret.

Milyen különös volt az a lány ott a teherautón. Jellem! És a szeme!... De ő nem tetszik a lánynak, ez tény. Ha tudná ez a

lány, mit élt át, mit tapasztalt ezekben a napokban! Csak lenne egy ember, egyetlenegy a világon, akinek elmondhatna mindent. Milyen jó is idehaza, milyen finom dolog heverni saját fekhelyén, ebben az öreg, meghitt szobában, testvérei között és az anyja sütötte illatos búzakenyeret majszolni! Azt hitte, ha ledől az ágyra, azonmód elalszik, és alszik, mint akit letaglóz-tak, legalább két nap, két éjszaka, de lehet-e aludni anélkül, hogy legalább valaki megtudja, mi minden történt vele? Ha például az a varkocsos kislány megtudhatná! Nem, nem, mégiscsak helyesen tette, hogy semmit se közölt vele. Az ördög tudja: ki-féle, miféle? Nincs kizárva, hogy holnap maga elmondja Sztjopka Szafonovnak, és mellékesen azt is megtudja, ki ez a lány. De Sztjopkának eljár a szája. Nem! Ha szól is, csak Vityka Lukjancsenkónak szól a dologról, feltéve, hogy még nem utazott el... De minek reggelig várni, amikor tüstént elmondhat mindent, kivétel nélkül mindent Nagynak, a nővérének!

Szerjozsa zajtalanul leugrott, és ott termett nővére ágyánál. A kenyeret kezében szorongatta.

- Nagya... Nagya!... - suttogta, leült az ágyra, és ujjával megbökte Nagya vállát.

- Mi?... Mi az? - kérdezte a lány riadtan, még félálomban.

- Ssss!... - és piszkos, mosatlan ujját a lány szájára tette.

Nagya megismerte. Hirtelen felemelkedett, átölelte meztelen, forró karjával, és megcsókolta valahol a füle táján.

- Szerjozska... élsz... édes öcskös... élsz - suttogta boldogan. Szerjozska a sötétben nem vette ki Nagya vonásait, de tisztán maga elé képzelte ezt a boldogan mosolygó arcot, melyet halántéka táján kipirosított az álom.

- Nagya! Tizenharmadika óta nem feküdtem le, azóta reggeltől ma estig folyton harcoltam - mondta izgatottan a fiú, és majszolta a kenyeret a sötétben.

- Jaj, te! - kiáltotta suttogva Nagya, megérintve a fiú karját, és hálóingben, lábát törökösen maga alá rakva felült.

- A mieink mind elvesztek, én meg elmentem... Még akkor nem esett el mind, még volt vagy tizenöt ember, amikor az ez-

redes így szólt: „Eredj, minek pusztulj el te is! – ő már csupa seb volt. Arca, keze, lába háta mind bekötözve, mind véres. – Nekünk – mondta – úgyis el kell vesznünk, de miért pusztulnál el te is?” Erre elmentem... Most már, azt hiszem, egy sincs életben közülük.

– Jaj... – suttogta rémülten Nagya.

– Mielőtt elmentem, magamhoz vettem egy utászlapátot, összeszedtem a fedezékben a halottak fegyvereit, és elrejtettem. Ez Verhnyeduvannajánál történt, két domb van ott meg bal felől egy kis erdő, olyan hely, hogy könnyen rá lehet ismerni. Oda vittem a puskákat, kézigránátokat, revolvereket, töltényeket, behánytam földdel, aztán továbbálltam. Az ezredes megcsókolt és szongya: „Emlékezz rá, hogy hívnak engem, Szomov a nevem, Szomov Nyikolaj Pavlovics! Egyszer – mondta –, amikor már a németek nem lesznek itt, vagy esetleg odakerülsz a mieinkhez, írd meg a gorkiji katonai ügyosztálynak, hogy értesítsék családomat és mindenkit, akit illet, miszerint... miszerint becsületesen estem el.” Én meg azt mondtam...

Szerjozska elhallgatott, és egy ideig visszatartva a lélegzetét, ette a nedves, sós kenyeret.

– Jaj!... – és Nagya felzokogott.

Igen, bizonyára nagyon sokat átélhetett az öccse. Nem is emlékszik rá, mikor sírt ez a vasgyúró, talán hét éves lehetett.

– Hogy kerültél hozzájuk? – kérdezte.

– Úgy kerültem hozzájuk – kezdte a fiú, aki hirtelen neki-buzdult, és felmászott a nővére ágyába –, hogy éppen készen lettünk az erődítési munkálatokkal, amikor megérkeztek a visszavonuló csapatok, és ott foglaltak állást. A mi krasznodoni gyerekeink hazamentek, én meg odalépek a századparancsnokhoz, egy főhadnagyhöz: „Kérem, főhadnagy elvtárs, vegyen lét-számba engem!” Azt mondja: „Nem tehetem meg az ezredparancsnok nélkül.” Azt mondom: „Segítsen, főhadnagy elvtárs!” Kérlelni kezdem így-úgy, erre egy főtörzsőrmester odaáll melém, beszél az érdekemben. A katonák meg nevetnek, de a főhadnagy – nem tágit; míg mi ott vitatkozunk, a német tüzérség

belekezd, én meg a katonákkal, uzsgyi, be a fedezékbe! Estig nem engedtek el, sajnáltak, éjszaka meg rám parancsoltak, hogy menjek el. Kimásztam a fedezékből, de az árok földhányása mögé feküdtem, és ott maradtam. Reggel a németek támadni kezdtek, én visszamászok a fedezékbe, ott magamhoz vettem egy halott puskáját, és célzok, lövök, újra célzok, lövök, tüzelek, mint a többiek. Néhány napig tartott ez a história, egymás után vertük vissza a támadásokat, és attól fogva már senki sem kergetett el. Egyszer aztán megállt az ezredes, és így szólt: „Ha nem lennének mi magunk is a halál fiai, be is vennénk az egy-ségbe, de így – mondta – sajnálunk téged. Teneked élned kell még, élned... – aztán egyszerre elnevette magát: – Tudod, mit? Tekintsd magad partizánnak!” Így aztán velük vonultam vissza, egészen Verhnyeduvannájáig... Olyan közelről láttam a fritzeket, mint téged – folytatta Szerjozska mély, sziszegő sut-togással. – Kettőt kikészítettem... Lehet, hogy többet is, de kettőt tulajdon szememmel láttam, mikor felbuktak – mondta, és félrehúzta vékony száját. – Most aztán megállás nélkül ölöm majd őket, ahogy csak meglátom a gazokat, emlékezz a szavam-ra...

Nagya tudta, hogy Szerjozska igazat beszél, nem kételkedett abban, hogy kettőt megölt, és hogy tovább is ölni fogja őket.

– Belepusztulsz – suttopta rémülettel.

– Jobb elpusztulni, mint a csizmájukat nyalni vagy csak úgy hiába rontani a levegőt.

– Jaj, mi lesz velünk! – mondta kétségbeesve Nagya, és újra maga elé képzelte, hogy mi vár rájuk holnap vagy még ezen az éjszakán. – Nálunk több, mint száz sebesült fekszik a kórház-ban. Orvos is maradt itt velük. Fjodor Fjodorovics. Csak ketten vagyunk mellettük, s folyton attól félünk, hogy a németek meggyilkolják őket! – szólt csendesén.

– Szét kell osztani őket a lakosság között. Hogyhogy nem gondoskodtak róluk? – kiáltotta felháborodva Szerjozska.

– A lakosság! Ki tudja, milyenek lettek most az emberek? Azt mondják, hogy itt, a „Sanghaj”-ban valami ismeretlen em-

ber bújt el Ignat Fominéknál. Ki tudhatja, miféle lehet? A németek tették-e oda, hogy mindent előre kikémleljen? Fomin nem olyan, hogy tisztességes embert rejtegessen.

Ignat Fomin vájár volt, akit jó munkájáért nemegyszer jutalmaztak meg, s az újságban is megdicsérték. A harmincas évek elején bukkant fel Krasznodonban, amikor nagyon sok ismeretlen, messziről jött ember telepedett meg a Donyec-medencében. A „Sanghaj”-ban rendezkedett be. Különféle hírek keringtek erről a Fominról. Róla beszélt most Nagya.

Szerjodzka ásítozott. Most, hogy már mindent elmesélt, és megette a kenyeret, újra otthon érezte magát. Álmos volt.

- Feküdj le, Nagya...

- Most már reggelig úgyse alszom el.

- Én pedig elalszom - mondta Szerjodzka, és ledőlt az ágyára.

Alig simult a vánkoshoz, amikor megint ott termett előtte a lány a teherautón. „Úgyis megtalálalak” - mondta neki Szerjodzka és mosolygott. Aztán minden, ami körülötte és benne volt, sötétségbe merült.

13.

Hogyan éreznéd magad az életben, olvasó, ha szíved bátor, mint a sasé, csupa bátorság, merészség, hőstettekre szomjas, de te kicsi vagy még, mezítláb futkosol, repedt a sarkad, és bármiről ábrándozik is a lelked, nem értenek meg az emberek?

Szerjodzka Tyulenyin a legkisebb gyerek volt a családban. Úgy nőtt fel, mint a réten a fű. Apja Tulából származott, még kamaszkorában a Donyec-medencébe vándorolt munka után. Negyvenesztendő bányászmunkájával teljesen elsajátította azt a naivan önérzetes szakmai büszkeséget, mely egyetlenegy foglalkozásnál sem ér el olyan fokot, mint a bányászoknál és a tengerészeknél. Gavril Petrovics azután is, mikor már egyáltalán nem tudott dolgozni, meg volt győződve arról, hogy ő az úr a házban. Reggel mindenkit felkeltett, mert régi bányászszokás

szerint már hajnalban ébredt, és egyedül unatkozott. De unatkozás nélkül is felzavarta volna a házat, mert minden reggel fullasztó köhögési rohamot kapott. Ébredés után legalább egy óra hosszat köhögött, krákogott, köpködött. Tüdeje fütyült, ugattott, fújtatott, mint egy rossz orgona sípja.

A köhögőroham után egész nap csak ült, vállával bőrrel bevont mankójára támaszkodva. Ült, ült mozdulatlanul, soványan. Hosszú és görbe orra egykor nagy és húsos volt, de most oly hegyessé vált, hogy könyvet lehetett volna felválni vele. Beesett arcát kemény, őszülő borosták nőtték be. Csak a bajusza volt még harcos, előretörő. Orra alatt megőrizte még egykori tömörségét, de onnan kezdve folyton gyérült, végül egyetlenegy macacs és szánalmas hajszállá, helyesebben két hajszállá zsugorodott, melyek kopjaszerűen meredeztek kétfelé. Bozontos szemöldöke alatt elvirágzott, szúrós szem ült. Így kuporgott az ágyán, hol a kis ház küszöbén, hol a fészer melletti cövek előtt, és mankójára támaszkodva recsegő, fenyegető, zord hangon szünet nélkül vezényelt, tanított, oktatott. Kiabálása időnként vad köhögésbe fulladt, úgyhogy visszhangzott tőle az egész „Sanghaj”.

De csak próbáljon meg valaki három fiút és nyolc lányt, összesen tizenegy gyereket felnevelni, szakmára taníttatni és elindítani az életbe – ha az ember még nem is túlságosan öreg korában, majdnem teljesen munkaképtelenné válik, később pedig egészen megrokkban.

Gavrila Petrovics bizony aligha birkózott volna meg ezzel a feladattal, ha nincs mellette a felesége, Alekszandra Vasziljevna, ez a hatalmas erejű Orlov vidéki parasztasszony. Abból a fajtából való volt, melyet a régi Oroszországban „kardos menyecskének” neveztek, olyan Marfa Poszadnyica-féle*. Ereje megrendíthetetlen volt most is, és nem tudta, mi a betegség. Igaz, a betűvetést sem ismerte, de tudott, ha kellett, félelmetes és ravasz, szótlan és beszédes, gonosz és jó, kemény, hízlgő, ürge, marakodó lenni. Ha valaki tájékoztatlanul összeakaszko-

* Legendás hírű bojárasszony Rettegett Iván korából

dott vele, Alekszandra Vasziljevna gyorsan megtanította kesztyűbe dudálni.

A tíz idősebb gyerek már révbe jutott, csak Szerjzszka, a legkisebb járt iskolába, mégis úgy nőtt fel, mint a sztyepp füve: nem volt se ruhája, se lábbelije – mindent tizedszer javítottak, alakítottak át számára az idősebbek után. Száz nap, száz szél, száz eső, száz fagy edzette Szerjzszkát, lába sarkán megkérge-sedett a bőr, akár a teve patája, és bármennyi csonttörés, sebe-sülés érte, minden oly gyorsan hegedt be rajta, mint a mesebeli vitézen.

Apja minden gyerekénél többet kiabált, fújtatott Szerjzszára, de jobban is szerette mindegyiknél.

– Elszánt kölyök, mi? – mondta gyönyörűséggel, miközben megpödörte félelmetes bajszát. – Igaz-e, Surka? – kérdezte élete hatvanesztendős párját, Alekszandra Vasziljevna-t. – Oda nézz! Nem fél ez semmitől a világon! Szakasztott olyan, mint én voltam fiatal koromban. Nem igaz? Kha-kha-kha-pak-ha! – és újra köhögni kezdett, hogy majd kiadta a lelkét.

... Szíved bátor, mint a sasé, de szörnyen kicsi vagy még, rossz a ruhád, és repedt a sarkad! Hogyan viselkednél az életben, olvasó? Természetes, hogy hőstettet akarsz véghezvinni! Melyik gyerek nem álmodik hőstettekről? De nem mindig való-sulnak meg az álmok.

Ha történetesen negyedik osztályos vagy, és számtanórán verebeket eregetsz a pad alól, ez igazán nem növeli a dicsőséget. Az igazgató – ki tudja, hányadszor – berendeli a szüleidet, azaz a hatvanesztendős Surka mamát. Nagyapó, mármint Gav-rila Petrovics – Alekszandra Vasziljevna, ellentmondást nem tűrő rendeletére az összes gyerekek nagyapónak hívják – mér-gelődik, fújtat, és ezer örömet lekenne neked egyet, de nem tud eiérni a kezével, csak a mankójával kopog dühösen. Azt sem vághatja feléd, mert az elaszott testének egyetlen támasza. De Surka mama, ahogy visszatér az iskolából, szó nélkül úgy vág pofon, hogy öt ujja nyoma soká ott piroslik az arcodon. Mert Surka mama ereje évei számával egyre nő.

És a pajtások? Ugyan már, pajtások! A dicsőség elszáll, mint a füst. Holnapra mindenki elfelejti verébhőstettedet.

A nyári szünidő alatt eléred, hogy mindenkinél feketébbre sülj, hogy mindenkinél jobban ússzál, víz alá merülj, és mindenkinél ügyesebben fogj a fa gyökerei között compókat. Megteheted végül, hogy a part mentén csellengő lányraj szeme látára lerohansz a partról, lerúgod magad a meredekből, mint egy fekete fecske – fejest repülsz a vízbe, és nyomban alámerülsz. Alámerülsz, és abban a pillanatban, amikor a lányok közömbös képet vágva, de leplezetlen érdeklődéssel lesik, mikor bújsz ki, te a habok mélyén szépen leereszted úszónadrágod, és váratlanul anyaszült meztelen, rózsaszín-fehér hátulsóddal, tested egyetlen le nem barnult részével kerülsz a felszínre. Határtalan gyönyörűség fog el, mikor látod a megbotránkozott, szétszaladó lányok szélben lobogó kis fehér szoknyáját, futás közben kalimpáló karjait. Most aztán közömbös képpel fogadhatod a homokon sütkérező pajtásaid elragadtatását. Végleg meghódítod az egészen apró kölykök nagyrabecsülését, akik rajokban követnek, mindenben utánoznak, és lesik ujjad intését. A római césárok kora rég elmúlt, de ezek a gyerekek istenítenek téged.

Ez persze mind kevés! Egy nap – ez a nap mintha semmiben sem különbözne életed többi napjától – váratlanul leugrasz az iskola első emeletéről az udvarra, ahol az intézet valamennyi tanulója a szünet alatti ártatlan örömeket élvezi. Zuhanás közben pillanatnyi éles gyönyörűséget érzel – részint magától a repüléstől, részint a vad rémülettől, és attól az érzéstől, hogy most majd tudomást szereznek rólad, részint valamennyi iskolás lány iszonyodó sikolyától. De minden, ami ezután következik, kiábrándító, és csalódást okoz.

Az igazgatóval lefolytatott beszélgetés súlyos természetű. A dolognak kicsapás-szaga van. Mivel bűnösnek érzed magad, kénytelen vagy gorombáskodni az igazgatóval. Példátlan eset, hogy az igazgató személyesen jelenik meg a „sanghaji” vályogos szülőházban.

– Meg akarok végre ismerkedni a fiú körülményeivel. Meg

akarom végül is ismerni az okokat, amelyek . . . – kezdi tekintélyesen és előzékenyen. Hangjában szemrehányás érződik a szülők felé.

A szülők pedig – elősorban az anya, aki nem tudja, hová tegye kezeit, melyek kormosak, mert éppen most szedte ki a fazekakat a kemencéből, s nincs rajta kötény, amibe megtörölhetné kezét, apja viszont, végleg elvesztve fejét, szótlanul igyekszik felállni az igazgató előtt, és eredménytelenül küszködik mankójával –, szóval, a szülők úgy merednek az igazgatóra, mintha igazán ők tehetnének mindenről.

Amikor az igazgató elmegy, eleinte senki sem szid téged. Általában mintha végleg elfordulnának tőled. „Nagyapó” rád se néz, csak nagy ritkán krákog egyet, bajusza távolról sem harcias, nem, bajusza ma az élettől alaposan megtépázott ember csüggedt szőrzete. Anya megállás nélkül tesz-vesz a házban, csoszog a földes padlón, hol itt, hol ott kopog. Egyszerre észreveszed, hogy nekitámaszkodik a búbos kemencének, és koromtól maszatos, nagyszerű, öreg kezével titokban megtörli szemét. Úgy érzed, hogy apád, anyád egész szomorú lelkükkel téged néznek, és mintha mondanák: „Nézz csak, nézz ránk, milyenek vagyunk.”

Először veszed észre, hogy szüleidnek már régóta nincs ünneplő ruhájuk. Csaknem egész életükben külön esznek, nem veletek a közös asztalnál. Ne lássák a gyerekek, hogy fekete kenyéren, krumplin és hajdinakásán kívül nem esznek egyebet. A fő, hogy a gyerekeket, egyiket a másik után, talpra állítsák, hogy most már te is, a legkisebb, művelt ember lehess.

Anyád könnye a szívedet égeti. Most látod először, hogy apád arca milyen szörnyen szomorú. És köhögése, rekedt fújtatása se mulatságos már, hanem – mélységesen keserű dolog.

Nővéreid tekintetéből haragot és megvetést olvasol ki, amikor időről időre abbahagyják a kötést, és rád vetik szemüket. Te meg goromba vagy szüleiddel, goromba vagy nővéreiddel, éjszaka nem tudsz aludni, megbántottnak és bűnösnek is érzed ma-

gad, aztán némán töröld le mosdatlan tenyereddel a könnyeket, ahogy lassan csorognak csontos, kemény kis képeden.

Ezen az éjszakán felnőtt ember lettél.

A család több napos némasága és rosszallása közepette bánatos szemed előtt hihetetlen, mesébe illő hőstettek csodálatos világa nyílik meg.

Emberek húszezer mérföldet tesznek meg tenger alatt, új földeket fedeznek fel, lakatlan szigetre kerülnek, és saját kezükkel új életet építenek. Felmásznak a föld legmagasabb hegycsúcsaira: még a holdba is felrepülnek; megküzdenek az óceánok szörnyű viharával, miközben a vihar rázza árbockosárba kapaszkodnak; hajóikon éles szirtek között siklanak át, a dühöngő hullámot halzsírral telt hordókkal fékezik meg, tutajon kelnek át a tengeren, szomjúságtól halálra tikkadtan szájukban ólomgolyót forgatnak gyulladásos nyelvükkel. Átkínlódják a homokpuszták számumját, óriáskigyókkal, jaguárokkal, krokodilusokkal, oroszlánokkal, elefántokkal küzdnek, és legyőzik őket. Az emberek ezeket a hőstetteket azért követik el, hogy meggazdagodjanak, vagy hogy életük kedvezőbben alakuljon, vagy mert kalandok után vágyó szenvedély, bajtársiasság vagy kötelességérzet hajtja őket. Esetleg a bajba jutott, szeretett leányt akarják megmenteni, vagy teljesen önzetlenül az emberiség javára, a haza dicsőségére teszik, azért, hogy a világ felett örökké ott ragyogjon a tudomány fáklája, mint ahogy Livingstone, Amundsen, Szedov és Nyevelszkoj is tette.

És mennyi hőstettet visznek végbe háború idején! Az emberek évezredek óta harcolnak, és ezer meg ezer ember szerzett a háborúban örök dicsőséget. Olyan időben születél, amikor nincsen háború. Ott laksz, ahol fű női be az elesett harcosok közös sírját, akik azért hullatták vérüket, hogy te boldog lehess. De mind a mai napig él e nagy idők nagy hadvezéreinek dicsősége. Valamilyen ódon katonadalhoz hasonló ferfias melódia cseng a füledben, amikor éjnek idején, mindenről megfeledkezve olvasod életük történetét. Szeretnél újra meg újra visszatérni hozzájuk, hogy arcuk örökre bevésődjék szívedbe. Lerajzolod

képüket – de nem, minek hazudni, átlátszó papír segítségével lemásolod, átviszed más lapra, puha kis fekete ceruzával gondosan átrajzolod, aztán, hogy erőteljesebb legyen, ki is árnyékolod. A végén még a nyelved is olyan fekete lesz, hogy habkővel se megy le a feketeség. De ágyad fölött mind a mai napig ott lógnak ezek a rajzok.

Cselekedeteik és hőstetteik a te nemzedéked életét biztosították, és az emberiség örökké emlékezetében tartja nevüket. Egyébként éppen olyan egyszerű emberek, mint jómagad. Mihail Frunze, Klim Vorosilov, Szergo Ordzsonikidze, Szergej Kirov, Szergej Tyulenyin... Lehet, az az egyszerű komszomolista neve is odakerült volna egyszer melléjük, persze ha alkalma lett volna megmutatni erejét. Igazán milyen érdekes, milyen rendkívüli volt ezeknek az embereknek az élete. Megsanyargatták őket a cári idők földalatti harcai. Elfogták, börtönbe csukták, északra, Szibériába száműzték őket, de újra meg újra elszöktek, és folytatták a harcot. Szergo Ordzsonikidze megszökött a száműzetésből. Mihail Frunze kétszer, Sztálin többször szökött meg. Kezdetben csak néhányan követték őket, aztán százan, aztán százezren, aztán milliók.

Szergej Tyulenyin olyan időben született, amikor nem volt miért a föld alatt harcolni. Sehonnan nem szökött el, és nem is volt miért szöknie. Leugrott az iskola első emeletéről, de ez egyszerűen ostobaság volt – maga is tudta. És őt csak egyetlenegy valaki követte: Vityka Lukjancsenko.

Mégsem szabad elveszteni a reményt. Az Északi-Jeges-tenger jégtablái összenyomták a C s e l j u s z k i n bordázatát. Az egész ország hallotta ezen az éjszakán a hajó szörnyű roppanását. De az emberek nem pusztultak el. Kiszálltak a jégre. Az egész világ felfigyelt: vajon megmentik-e őket? Megmentették! Megmentették, mert vannak még a földön oroszlánszívű, bátor, vakmerő emberek. Egyszerű emberek, mint te. Repülőgépen, fagyon és fergetegen át odaszállnak a bajbajutottakhoz, felszedik és a repülőgép szárnyára kötik őket! Ezek a repülők a Szovjetunió első hősei.

Cskalov! Ugyanolyan egyszerű ember, mint magad, de nevé-
től hangos az egész világ. Az emberiség álma: az Északi-sarkon
keresztül átrepülni Amerikába! Cskalov! Gromov! És Papanyi-
nék a sarki jégtáblán?

Így megy az élet álmokkal és köznapi, szürke munkával teli.

A nagy Szovjetunióban, de magában Krasznodonban is sok
egyszerű ember él, olyan, mint te, akit hőstettek dicsősége övez,
akiről ezelőtt nemigen írtak a könyvek. A Donyec-medencében,
de messze túl is, mindenütt ismerik Nyikita Izotov és Sza-
hanov nevét. Minden pionír megmondja, hogy kicsoda Pasa An-
gelina, Krivosz és Makar Mazaj. Mindenki tiszteli, becsüli
őket. Szerjoszkat az apja is egyre kéri, olvassa fel az újságból
azt a részt, ahol róluk írnak, aztán soká-soká érthetetlenül mo-
rog, fújtat. Látni való, milyen kegyetlenül bántja, hogy öreg
már, hogy a csille leverte lábáról. Igaz, hogy sok munkát vállalt
az életben Gavril Tyulenyin „nagyapó”, és Szerjoszka jól tud-
ja, milyen keserves érzés, hogy nem menetelhet egy sorban a
többiekkel.

Az ilyen emberek dicsősége az igazi dicsőség. Szerjoszka vi-
szont még kicsi, tanulnia kell. Mindennek eljön majd az ideje
valamikor felnőttkorában. Érti szíve mélyén, hogy már meg-
érett az olyan hőstetkekre, amilyeneket Cskalov és Gromov vit-
tek végbe. Ott a baj, hogy egyedül csak ő van meggyőződve
erről, ő egyedül, és senki más. Egyedül áll a világon ezzel az ér-
zéssel.

Így érte a háború. Újra és újra megkísérli, hogy belépjen egy
különleges repülőiskolába, mert feltétlenül repülő akar lenni.
Nem veszik fel.

A tanulók mezei munkára indulnak. Ő megbántott, felsebzett
szívével bányába megy dolgozni. Két hét múlva már felnőttek-
kel egy sorban fejt a szenet.

Maga sem tudja, mennyire megjavult az emberek véleménye
róla. Piskoson, kormosan mászott ki a felvonóból, csak kék sze-
me és apró, hófehér fogai villogtak ki füstös ábrázatából. Együtt
járt-kelt a nagyokkal, és ugyanolyan komoly, kacsázó léptekkel

ment a zuhany alá, prüszkölt és fújtatott, mint az apja. Azután lassan, komótosan hazafelé vette útját – mezítláb ballagott, mert cipője állami juttatás volt.

Későn ért haza, amikor már mind megvacsoráztak. Külön táltak neki, mert immár felnőtt ember – férfi, munkás.

Alekszandra Vasziljevna a kemencéből előhúzta a borscsal teli vasfazekat, púpozott tányérral adott, és pedig egyenesen a vasfazékból öntötte, melyet egy konyharuhával tartott mindkét kezek, erős kezében. A borscs párolgott, és a búzából készült házi kenyér még sohasem ízlett ennyire. Apja nézte Szerjzskát, és bozontos szemöldöke alatt meg-megvillant szúrós, fakó szeme, nagy bajusza pedig fel-alá mozgott. Nem köhögött, nem fújtatott, nyugodtan beszélt a fiával, mint munkásemberrel szokás. Minden érdekelte. Mi újság a bányában? Ki mennyi szemet fejtett? A szerszám és a munkaruha iránt is érdeklődött. Úgy beszélt a belső bányarészekről, a szintekről, vágatokról, frontokról, vajatokról, mint a szobájáról, szobája sarkáról, kamrájáról, tulajdon lakóházáról. Az öreg a kerület szinte valamennyi bányájában dolgozott, s amikor elhagyta a munkát, társai mindenről értesítették. Tudta, hogy a termelés milyen irányban, milyen eredménnyel folyik, és hosszú, csontos ujjával belerajzolva a levegőbe, meg tudta magyarázni, hol, melyik helyen milyen a munka, és általában mindent, ami a föld alatt történt.

Télen, iskola után Szerjzsa meg sem ebédelt, rohant valamelyik barátjához – tűzérhez, utászhoz, aknáshoz vagy repülőhöz; éjjel tizenkét órakor írta leckéjét, szeme már-már leragadt, de reggel ötkor már ott volt a lövészeten, ahol az ügyeletes tizedes barátja a többi harcossal őt is megtanította, hogy kell a puskával bánni. És valóban nem lőtt rosszabbul se a puskával, se a pisztollyal, sem a Gyehtyarov-féle puskával, se a „Makszim”-mintájú géppisztollyal, mint a katonák. Értett a gránátvetéshez, a gyújtópalack kezeléséhez. Be tudta magát ásni, maga rakta le az aknákat, tudta, hogyan kell a terepet aláaknázni, aknátlantítani. Ismerte a világ minden repülőgéptípusának szerkezetét, értett a bombák hatástalanításához. Mindezt Vityka Lukjan-

csenkóval együtt csinálta, akit mindenfelé magával hurcolt, s aki körülbelül olyannak tekintette Szerjzskát, mint Szerjzska Ordzsonikidzét vagy Kirovot.

Ezen a tavaszon még egy utolsó, elszánt kísérletet tett, hogy belépjen – már nem egy külön ifjúsági, de egy igazi felnőtt pilótaiskolába. Újra kudarcot vallott. Azt mondták, hogy fiatal, jöjjön jövőre.

Igen, ez szörnyű vereség volt! Repülőiskola helyett a vorosilovgrádi erődtésnél dolgozni! De már elhatározta, hogy nem megy haza.

Hogy hamiskodott, hogy igyekezett kerülő utakon a csapathoz kerülni. Ravaszkodásainak s az átélt megaláztatásnak még a szádrészét sem mondta el Nagyának. Most aztán megtanulta, mit tesz harcolni, elpusztulni, s hogy mi a félelem.

Szerjzska olyan mélyen aludt, hogy apja reggeli köhögésére se ébredt fel. Akkor ébredezett, amikor már magasan állt a nap. Az ablaktáblák még zárva voltak, de ő abból tudta, hány óra, ahogy az ablakrésen átszivárgó fénycsókák ráestek az agyagpadlóra, és a szobában levő tárgyakra. Felébredt, és nyomban megállapította, hogy a németek még nincsenek itt.

Kiment mosakodni az udvarra, és meglátta apját, aki ott ült a grádics mellett. Pár lépésre mellette Vityka Lukjancsenko állt. Anyja a kertben volt, nővérei már rég munkába mentek

– Ahá! Adj isten, kis vitéz! Kh-kh, kharakna... – üdvözölte az apa a fiát. – Élsz? A mai időkben ez a legfontosabb, kha-kha! A kis pajtásod meg már hajnal óta vár rád – és „nagyapó” rendkívül barátságosan Vityka felé bökött. Vityka mozdulatlanul, alázatosan és komolyan nézte bársnyos, sötét szemével barátja álmos, kissé vékony, de örökösen tette kész, ragyogó arcát. – Rendes barátod van – folytatta „nagyapó”. – Minden reggel itt járt, már pirkadatkor. „Szerjzska hazajött? Szerjzska itthon van? Szerjzska...” Kh-kh... Szerjzska a mindene – mondta „nagyapó” megleégedetten.

Igy bizonygatta „nagyapó” a jó pajtás baráti hűségét.

A két fiú együtt volt a vorosilovgrádi erődtési munkálato-

kon, és Vityka, aki teljesen alávetette magát barátjának, lovább is vele akart maradni, hogy együtt harcoljanak valamelyik ezredben. De Szerjозska rávette, hogy menjen haza. Nem mintha sajnálta volna Vitykát, még kevésbé a szüleit. Egyszerűen azért, mert attól félt, hogy nem sikerül kettőjüknek egy időben belépni a csapatba. Sőt Vityka jelenléte megakadályozta volna Szerjозska felvételét is. Vityka ettől a zsarnoki eljárástól határtalanul elkeseredve és megbántva, kénytelen volt hazamenni. Kénytelen volt nemcsak hazamenni, de megesküdni arra is, hogy sem a maga, sem Szerjозska szüleinek, általában senkinek a világon nem árul el semmit Szerjозska terveiről. Ezt Szerjозska önérzete követelte így – kudarc esetén.

„Nagyapó” szavaiból következtetve Vityka megtartotta a szavát.

Szerjозska és Vityka Lukjancsenko a vályogház mögötti piskos, hínáros patak partján üldögéltek. A patak mögött húzódott az ökörcsapás, azon túl egy magányos, új épület állt, melyet még nem adtak át rendeltetésének: a bányafürdő. Ültek a meredek part szegélyén, cigarettáztak, és híreket mondtak egymásnak.

Iskolatársaik közül – mind a ketten a Vorosilov Iskolába jártak – a városban maradtak: Tolja Orlov, Vologya Oszmuhin és Ljubka Sevcova, aki Vityka véleménye szerint nem folytatta régi életmódját: nem megy ki a házból, sehol sem látni. Ljubka Sevcova szintén a Vorosilov Iskolában tanult, de még a háború kitörése előtt, a hetedik osztály elvégzése után kilépett. Elhatározta, hogy színpadra megy, s a kerület színházaiban, klubjaiban mint táncosnő és énekesnő lépett fel. Szerjозska különös meglepéssel vette tudomásul, hogy Ljubka a városban maradt. Ljubka Sevcova elszánt kis teremtmény volt. Szerjозska Tyulenyin szoknyában.

Vityka közölte Szerjозskával, amiről ő egyébként értesült már, hogy Ignat Fominnál ismeretlen személy rejtőzik, és az egész „Sanghaj” azon törí a fejét, ki az az ember. Mindenki fél tőle... Továbbá a „Szénás” kerületben, ott, ahol azelőtt lőszer-raktár volt, a pincehelyiségben hever néhány tucat gyújtópallack.

Vityka óvatosan megjegyezte, hogy nem ártana eldugni a palackokat, de Szerjzskának eszébe jutott valami, szigorú képet vágott, és azt mondta, hogy haladéktalanul el kell menniök a katonakórházba.

14.

Ahogy a Donyec-medencéhez közeledett a front, és Krasznodonban megjelentek az első sebesültek, Nagya Tyulenyina önként beiratkozott egy ápolónő-tanfolyamra, s már második éve dolgozott a hadikórházban, mely a városi kórház egész földszintjét foglalta el.

A hadikórház – bár személyzete, Fjodor Fjodorovics orvos kivételével, már néhány napja evakuált, és a főorvos vezetésével az orvosi kar túlnyomó része is keletre ment – mégis folytatta munkáját. Szerjzska meg Vityka mindjárt tiszteletet éreztek a kórház iránt, amikor az előcsarnokban egy ügyeletes ápolónő figyelmeztette őket, hogy töröljék meg a lábukat a nedves rongyban, és várakozzanak az előcsarnokban, amíg ő elszalad Nagyáért.

Néhány perc múlva az ápolónő kíséretében megjelent Nagya. De ez már nem az a Nagya, akivel Szerjzska éjjel az ágyon beszélgetett. Kissé erős állkapcsú, vékony szemöldökű arcán éppúgy, mint az ápolónő jóságos, puha, ráncos ábrázatán is, valami új, mélységesen komoly, szigorú és töprengő kifejezés ült.

– Nagya – suttofta Szerjzska valahogyan elfogódva, és zavarodottan forgatta kezében sapkáját –, Nagya, mégiscsak ki kell innen segíteni ezeket a fiúkat, magad is megértheted. Mi ketten Vitykával végigjárhatjuk a házakat, szólj Fjodor Fjodorovicsnak.

Nagya pár pillanatig elgondolkozva, szótlanul nézte Szerjzskát. Aztán kétkedve rázta meg a fejét.

– Hívd ide az orvost, vagy vezess hozzá! – mondta Szerjzska elkomorodva.

- Lusa, adj köpenyt nekik - szólalt meg Nagya.

Az ápolónő fehérre festett, hosszú, keskeny szekrényből két kórházi köpenyt vett ki, odavitte a fiúknak, és megszokott mozdulattal még segített is, hogy belebújjanak.

- Ez a gyerek helyesen beszél - szólalt meg Lusa néni váratlanul, és mintha megrándult volna öreg, puha szája. Közben jó-ságos, hátralevő életébe beletörődött szemmel nézett Nagyára. - Az emberek magukhoz veszik őket. Egyet én is magamhoz vennék. Ki ne sajnálná a sok szerencsétlent? Én egyedül vagyok a lányommal, a fiaim a fronton. Mi a telepen lakunk. Ha jön a német, azt mondom: a fiam. És mindenkit figyelmeztetni kell, hogy rokonuknak mondják.

- Nem ismered te a németet - mondta Nagya.

- A németet nem ismerem, de ismerem a mieinket - mondta minden kétséget kizáróan Lusa néni, és szája még jobban rángatózott. - Mutatok én nektek néhány jó embert a telepen.

Nagya világos folyosón vezette át a fiúkat. Az ablakok a városra nyíltak. Gennyező sebek, rég mosott fehérnemű nehéz szaga - melyet még a gyógyszerek illata se tudott elnyomni - csapott feléjük, ahányszor egy nyitott ajtajú kórterem mellett mentek el. A kórház ablakain át egyszerre világosnak, lakályosnak, békésnek, takarosnak tűnt fel a napfényben fürdő szülővárosuk.

A kórházban rekedt sebesültek mind fekvő betegek voltak. Egy-kettő mankójára támaszkodva álldogált a folyosón. Arcukon, fiatal vagy idős, borotvált vagy több napos borostával borított katonarcukon ugyanaz az egyformán komoly, szigorú, töprengő kifejezés ült, mint Nagya és Lusa néni arcán.

A fiúk lépteinek koppanása alig ült el a folyosón, a fekhelyeken kérdőn és reménykedve emelkedtek már fel a fejek. Azok pedig, akik mankójukra támaszkodva álldogáltak a falak mentén, némán, de valamilyen bizonytalan élénkséggel kísérték tekintetükkel a két fehér köpenyes fiút és az előttük haladó komoly és szigorú Nagyát, akit valamennyien jól ismertek.

A folyosó végén levő egyetlen zárt ajtóhoz mentek, és Nagya

kopogtatás nélkül, kis kemény keze erélyes fogásával kinyitotta az ajtót.

– Magához jöttünk, Fjodor Fjodorovics – mondta, és beengedte a fiúkat.

Szerjozska és Vityka kissé megilletődve lépett az orvos dolgozószobájába. Magas, széles vállú, sovány öregember állt fel az íróasztal mellől. Simára borotvált arca, ősz feje volt. Sötét csillogású barna arcát hosszú és mély ráncok barázdálták. Kemény állkapcsú, sasorrú, kissé hegyes állú öregember – mintha ércből faragták volna. Abból, hogy egymagában ült dolgozószobájában, és hogy az asztalán nem volt sem könyv, sem újság, sem orvosság, s az egész helyiség valósággal kongott az ürességtől, a fiúk kitalálták, hogy az orvos nem csinált semmit, hanem csak ült magában, és olyan dolgokon gondolkozott, amikre jobb nem gondolni. Kitalálták ezt abból is, hogy az orvoson már nem katonai, hanem polgári ruha volt, szürke kabát, melynek gallérja kikandikált orvosi köpenye nyakából, szürke nadrág és poros, alighanem idegen cipő.

Az orvos minden csodálkozás nélkül, ugyanolyan komolysággal nézte a fiúkat, mint Nagya, Lusa néni és a sebesültek.

– Fjodor Fjodorovics, eljöttünk, hogy segítsünk a sebesülteket elhelyezni a házakban – mondta Szerjozska, aki nyomban tisztában volt vele, hogy felesleges egyebet mondani ennek az embernek.

– Befogadják őket? – kérdezte az orvos.

– Akadnak ilyenek, Fjodor Fjodorovics – mondta dallamos hangon Nagya. – Itt van Lusa, a mi ápolónőnk; megígérte, magához vesz egyet, és még ajánl is néhány címet, a gyerekek majd érdeklődnek, én is segítek nekik. A krasznodoniak közül sokan megteszik ezt. Mi is befogadnánk valakit, de nincs helyünk – mondta, és a füle tövéig elpirult. Szerjozska is elpirult, bár Nagya csak az igazat mondta.

– Kérem Natalja Alekszejevna – szólott Fjodor Fjodorovics.

Natalja Alekszejevna a kórház fiatal orvosa volt, aki beteg özvegy édesanyja miatt nem evakuált a személyzettel. Az orvos-

nő anyja ugyanis nem a városban, hanem a tizennyolc kilométernyire levő krasznodoni bányatelepen lakott. S mert a kórházban még visszamaradtak betegek, és ottmaradt a kórházi berendezés, orvosság, műszerek, Natalja Alekszejevna, aki szégyellte magát társai előtt, hogy sehová sem utazik el, hanem ottmarad a németeknél, önként magára vállalta a kórház főorvosi tisztjét.

Nagya kiment.

Fjodor Fjodorovics visszaült íróasztala mellé, erélyes mozdulattal felhajtotta köpenye szárnyát, kabátzsebéből dohányzacskót és gondosan összehajtogatott, gyűrött újságpapírt vett elő. A papírból leszakított egy háromszög alakú darabot, eres jobb keze leírhatatlan fürge mozdulatával úgynevezett „kecskelábat” csavart, megnyálazta, és a dohánytárcából mahorkát szórt bele, aztán rágyújtott.

– Helyes megoldás, – mondta Fjodor Fjodorovics, és mosolytalan szemmel nézte a fiúkat, akik csendesesen ültek a díványon.

Nézte Szerjozskát, aztán Vitykát, megint Szerjozskát, mintha sejtené, hogy Szerjozska a fő. Vityka is megértette a pillantás jelentőségét, de a dolog egyáltalán nem bántotta, mert maga is tudta, és akarta is, hogy így legyen. Büszke volt Szerjozskára.

Kis termetű asszony jött be Nagyával. Az asszony huszonnyolc-harminc év körüli volt, de gyerekeknek látszott. Arca, keze, lába, mind gyerekesen puha és annyira pufók, hogy első pillanatra azt a téves feltevést váltotta ki, hogy jelleme is gyerekes és puha. Natalja Alekszejevna ezzel a puha kis lábával annak idején gyalog ment fel Krasznodonból Harkovba, amikor apja nem akarta, hogy az orvosi egyetemen folytassa tanulmányait; ezzel a puha és gödrös kis kezével mosott és kötött, hogy megkeresse kenyerét, és tovább tanulhasson; s amikor apja meghalt, ezzel a két gyöngye kezével vette magára nyolctagú családja eltartását. A család most részint a fronton harcol, részint más városban dolgozik vagy tanul. Ő meg ezzel a kézzel, félelmet nem ismerve, olyan orvosi műtéteket végzett, melyekre idősebb, tapasztalt férfiorvosok nem mertek vállalkozni. Natalja Aleksze-

jevna kerek kis babaarcában két olyan kemény, hideg és határozott szem fénylett, melyeket bizvást megirigyelhetett volna bármilyen országos intézmény vezetője.

Fjodor Fjodorovics felállt, és elébe ment.

– Ne fáradjon, mindent tudok – mondta az asszony, és kerek kis kezét a szívéhez szorította. Ez a mozdulat teljesen ellentmondott szeme tárgyilagos kifejezésének és szabatos, kissé rideg beszédmódjának. – Mindent tudok, a terv teljesen ésszerű – folytatta, és különösebb érdeklődés nélkül nézett Szerjzskára, aztán Vitykára, bár tekintete elárulta, hogy bízik a tervük kivihetőségében. Aztán Fjodor Fjodorovicshez fordult: – És maga? – kérdezte.

Az orvos megértette.

– Nekem legjobb lenne helybeli orvosként itt maradni a kórházban. Akkor mindenképpen segíthetnék rajtuk. Van erre mód?

Megértették, hogy a sebesültekre gondol, amikor ezt mondta, hogy „rajtuk”.

– Van – mondta Natalja Alekszejevna.

– Nem adnak ki engem a maga kórházában?

– A mi kórházunkban nem szolgáltatják ki magát – válaszolt Natalja Alekszejevna, és megint szívére tette gömbölyű kis kezét.

– Köszönöm! Köszönöm, Natalja Alekszejevna – és Fjodor Fjodorovics elmosolyodott. Hosszú idő óta most mosolygott először, csak a szemével, aztán kemény ujjú kezét odanyújtotta előbb Szerjzskának, aztán Vityka Lukjancsenkónak.

– Fjodor Fjodorovics – szólalt meg Szerjzska. Erős, világos szemével egyenesen az orvosra nézett, és szeme azt mondta: „Maguk és mindenki úgy magyarázhatják ezt a dolgot, ahogy jólesik, én azonban megmondom a magamét, mert úgy tartom, hogy ez a kötelességem” –, Fjodor Fjodorovics, úgy vegye, amit mondok, hogy énrám és a barátomra, Vityka Lukjancsenkóra mindig számíthat! Összeköttetést Nagya útján tarthat velem. És még azt is szeretném mondani Vityka Lukjancsenko elvtársam nevében is: azt, hogy ilyen nehéz időben itt marad a sebe-

sülteknél, mi ketten nagyon szép, nemes elhatározásnak tartjuk – tette hozzá, és homlokát kiverte a verejték.

– Köszönöm – mondta Fjodor Fjodorovics nagyon komolyan.
– Ha már történetesen szóvá tettétek a dolgot, akkor a következőket mondhatom nektek: minden embernél, bármilyen foglalkozása is van, előfordulhat olyan helyzet az életben, amikor nemcsak módjában van, de kötelessége is otthagyni azokat, akik tőle függenek, akiket vezetett, akik bíztak és reménykedtek benne. Úgy van, előfordulhat olyan helyzet, amikor célszerű elhagyni őket és elmenni. Mert vannak magasabb szempontok is! Ismétlem, minden elképzelhető foglalkozásnál, még a hadvezéreknél és az államférfiaknál is előfordulhat ez – csak egyetlen foglalkozás, az orvosi, különösen a katoniorvosi foglalkozás kivétel! Az orvosnak a betegeinél kell maradnia! Mindig! Történjék bármi! Nincs a világon olyan szempont, mely ennél fontosabb lenne. Még a katonai fegyelmet, meg a parancsot is meg lehet szegni, ha szemben áll ezzel a kötelességgel. Ha maga a frontparancsnok rendelkezne úgy, hogy hagyjam itt ezeket a sebesülteket és menjek el – akkor sem engedelmeskednék. De ő sohasem mondana ilyet... Köszönöm, köszönöm, fiúk – szólt Fjodor Fjodorovics, és mélyen meghajtotta előttük ősz fejét, mely olyan volt, mintha kemény érből öntötték volna.

Natalja Alekszejevna némán szorította kezét a szívéhez, és Fjodor Fjodorovicsra szegezett okos szemében ünnepélyes fény csillogott.

Az a tanácskozás, amely az előcsarnokban folyt, és már csak Szerjozsa, Nagya, Lusa néni és Vityka Lukjancsenko vettek rajta részt, az utolsó negyedszázad legrövidebb tanácskozása volt, mert csak annyi időt vett igénybe, míg levetették kórházi köpenyeiket. Közben pár szóval megbeszélték, kinek mi lesz a feladata. A fiúk alig tudták féken tartani magukat, és mintha puskából lőtték volna őket, úgy rohantak ki a kórházból. A júliusi dél vakító sugárzása csapott a szemükbe. Leirhatatlan elragadtatás, a maguk és az egész emberiség iránt érzett határtalan büszkeség és olthatatlan tettvágy buzgott bennük.

- Ez aztán ember! Ez aztán igazi ember! Ugye Vityka? – mondta Szerjозska, és lelkendezve nézett fel a barátjára.
- Valóban – szólt Vityka és rábólintott.
- És most mindjárt meg fogom tudni, miféle ember az, aki Ignat Fominnál bujkál – szólt Szerjозska, látszólag függetlenül attól, amit éppen átéltek.
- Hogy tudod meg?
- Megkérem, hogy vegyen egy sebesültet a házába.
- Elárul – mondta Vityka nagyon meggyőzően.
- Még megmondom neki az igazat! Mit képzelsz? Csak bejus-sak a házába! – és Szerjозska felnevetett, ravaszul villogtatva szemét és fogait. Az ötlet annyira tetszett neki, hogy előre tudta: a siker elmaradhatatlan.

Ott ácsorgott Ignat Fomin vályogháza mellett, mely a piactól jó messze, a „Sanghaj” szélén állott egymagában. A kövér, nagy-szemű napraforgók resten hajtották le sárga tányérjukat Fomi-nék ablakai előtt.

Kopogtatására soká nem válaszolt senki. Szerjозsa kitalálta, hogy az ablakon át kikémlelnek, éppen ezért szántszándékkal közelebb bújt a bejárathoz, nehogy meglássák. Végre nyílt az ajtó. Ignat Fomin dugta ki a fejét, fél kezével a tolózárt fogva, másik kezével az ajtófélfának támaszkodva. Olyan hosszú volt, mint egy giliszta. Apró, mélyen fekvő ráncok pókhálójával öve-zett, szürkés szemével kíváncsian nézte Szerjозskát.

- Köszönöm szépen – mondta Szerjозska, és olyan nyugod-tan, mintha az ajtó egyenesen az ő fogadtatására nyílt volna ki, átsurrant Ignat Fomin keze alatt, és bent termett, de nemcsak az előszobában, hanem már a szobába nyíló ajtót is kinyitotta, amikor Ignat Fomin, aki meglepetésében még csodálkozni sem ért rá, utolérte.

- Bocsánat, polgártárs – mondta már a szobában Szerjозska, és tiszteletteljesen meghajolt Ignat Fomin előtt. Kockás kabát, mellény – amelyen nehéz arany óralánc csüngött – és ugyan-

csak kockás nadrág volt Fominon. A nadrág szára fényesre keféltszizmába gyűrve. Ott állt Szerjozsa előtt. Rettenetesen hosszú és tekintélyes eunuch-arca csodálkozó és kissé haragos kifejezést mutatott.

– Mit akarsz? – kérdezte, és felhúzta ritkás szemöldökét, mire furcsa, szövevényes ráncai mozgásba kezdtek, mintha arra törekedtek volna, hogy kisimuljanak.

– Polgártárs! – szólalt meg Szerjozsa, és a házigazda és saját maga legnagyobb meglepetésére a francia forradalmi konvent tagjának pózába vágta magát. – Polgártárs! Egy sebesült harcost kell megmentenie!

Fomin szeme körül a ráncok egyszerre megfagytak, és egy bábu üveges tekintete meredt Szerjozsára.

– Nem, nem én vagyok a sebesült – mondta Szerjozska, aki megértette, mitől esett Ignat Fomin váratlanul merev görcsbe. – A katonák elvonultak, és egy sebesültet otthagytak az utcán, éppen a piacnál. Mi, fiúk, megláttuk, és egyenesen magához jöttünk.

Ignat Fomin szenvedélyektől zaklatott, hosszú, tekintélyes arca gondterhes kifejezést öltött, és akaratlanul odapislogott a másik szoba nyitott ajtaja felé.

– De mért hozzám, mért egyenesen hozzám? – kérdezte, és hangját a sziszegésig lehalkította. Mérgesen meredt Szerjozskára, és szeme körül újra zavaros mozgolódásba kezdtek a ráncok.

– De hát kihez, ha nem magához, Ignat Szemjonovics? Az egész város tudja, hogy maga az első sztahanovista – mondta Szerjozska, és szokatlanul ártatlan tekintete mérgezett nyílként szegeződött Ignat Fominra.

– Ki is vagy te tulajdonképpen? – kérdezte egyre zavartabban Ignat Fomin, aki mindjobban csodálkozott.

– Az én apám Prohor Lubeznov, akit maga jól ismer. Szintén sztahanovista – mondta Szerjozska mély meggyőződéssel, mert tudta, hogy semmiféle Prohor Lubeznov nincs a világon.

– Prohor Lubeznovot nem ismerem. De ide hallgass, barátocskám – mondta Fomin, aki közben magához tért, és értelmetlenül

lóbálta hosszú karját –, nálam nincsen hely a sebesülted számá-
ra, meg a feleségem is beteg, azért, barátom, nézd... nézd,
hogyan... – keze bár nem egészen határozottan, de a kijárat felé
mutatott.

– Mondhatom, polgártárs, hogy viselkedése egészen különös,
hiszen mindenki tudja, hogy még egy szobája van – szólt Szer-
jzka, és hangja komor rosszállással volt tele. Közben tiszta,
kihívó gyermekszemével Ignat Fominra meredt.

És mielőtt Fomin megmozdulhatott vagy válaszolhatott volna,
Szerjzka megfontolt léptekkel a szomszédos szoba ajtajához
ment, kinyitotta és belépett.

A szoba, melynek ablakdeszkáit félig behúzták, tiszta, taka-
ros, cserépvirággal ékesített, szépen berendezett helyiség volt.
Az asztalnál munkásküisejű, tagbaszakadt, széles vállú ember
ült. Hatalmas, kerek, kissé őszülő fején rövidre nyírt haj, arcán
fekete pontok sokasága. Felnézett, és nagyon nyugodtan tekin-
tet a belépő Szerjzskára.

Szerjzka ebben a pillanatban megérezte, hogy aki előtte ül,
az nagyon jó, nagyon erős és nagyon nyugodt ember. És mivel
megérezte ezt, egyszerre félni kezdett. Egyetlen cseppnyi bátor-
ság sem maradt oroszlan szívében. Annyira megijedt, hogy el-
állt a szava, meg sem tudott moccanni. Vele egy időben bukkan-
t fel az ajtóban Ignat Fomin dühös s egyben rémült arca.

– Hagyd csak, koma – mondta az asztal mellett ülő ismeretlen
ember nyugodtan Ignat Fominnak, aki Szerjzka felé tartott. –
Hát miért nem visitek azt a sebesült katonát, mondjuk, haza,
hozzátok? – kérdezte Szerjzskától.

Ez hallgatott.

– Apád itt van vagy evakuált?

– Evakuált – mondta Szerjzka és elpirult.

– És anyád?

– Az otthon van.

– Mért nem mentél először anyádhoz?

Szerjzka hallgatott.

– Vagy az anyád olyan, hogy nem fogadná be?

Szerjozska iszonyú nyomással a szívében – bólintott. Attól a pillanattól fogva, hogy játéka véget ért, és az „apa” és „anya” szavak mögött igazában ott látta apját és anyját, szörnyen szégyellte, hogy ilyen dolgokat mondott róluk.

De az ismeretlen nyilván elhitte, amit Szerjozska mondott.

– Hát – mondta, és végigmérte Szerjozskát – Ignat Szemjonovics az igazat mondta, hogy nem veheti ide a sebesült katonát. De találsz te olyan embert, aki magához veszi. Ez derék dolog. Te meg nagyszerű gyerek vagy, csak azt mondhatom neked. Keress, és találsz helyet. Csakhogy a dolog bizalmas természetű. Csak úgy találomra ne kopogj be senkihez. Ha mégsem fogadja be senki, gyere vissza. Ha találsz helyet, ne gyere. Inkább add a címed, hogy szükség esetén fölleljelek.

És Szerjozska most drágán, iszonyatos és gyötrelmes drágán fizetett a csínyjéért. Bármennyire is szeretle volna megadni igazi címét, kénytelen volt álcímét kitalálni, és ezzel a hazugsággal örökre elvágta az útját ehhez az emberhez.

Szerjozska megint kint állott az utcán. Zavart és izgatott volt. Bizonyos, hogy a Fominnál rejtőző ismeretlen igaz, nagy ember, ám ahhoz sem fér kétség, hogy Ignat Fomin pedig nem jó ember. De kétségtelen, hogy valami egymáshoz fűzi őket. S ez megfejtetetlen volt.

15.

Aznap, mikor otthagya Oszmuhinékat, Matvej Sulga felment Krasznodon „Galambos” nevű külvárosába. A régi partizánidőkből való cimborájához, Ivan Kondratovics Gnatyenko-hoz vitte az útja.

Ez a külváros, mint Krasznodon sok más kerülete ebben az időben, más típusházakkal volt beépítve, de Matvej Kosztyjevics tudta, hogy Kondratovics kis faházban lakik, azoknak az ősi kalyibáknak egyikében, melyek miatt „Galambos”-nak, jobban mondva „Galambdúc”-nak nevezték az egész városnegyedet.

Kopogtatott az ablakon, mire egy cigányasszonyhoz hasonló, elég fiatal, de puffadt arcú és lompos, bár nem szegényesen öltözött nő jelent meg az ajtóban. Kosztyijevics azt mondta, hogy errefelé járván beszélni szeretne Ivan Kondratovicssal – kéri az öreget, jöjjön ki hozzá az utcára, ha megteheti.

És e mögött a házikó mögött, kinn a sztyeppen találkozott össze Matvej Sulga és Ivan Gnatyenko. Egy kis mélyedésbe húzódtak, hogy ne legyenek szem előtt, s közben szakadatlanul dörgött a távoli ágyúszó.

Ivan Gnatyenko – vagy egyszerűen Kondratovics – régi bányásznemzedék sarja volt, amely teljes joggal tekintette magát a donyeci bányák alapítójának. Nagyapja, apja Ukrajnából származott ide, maga Kondratovics is isten kegyelméből való törzsökös vājárfajta. Ez a bányásznép építette fel a Donyec-medencét. Féltve őrizte s ápolta a bányászbecsületet és bányász hagyományt – ez a bányászgárda törte a nyakát 1918–1919-ben a német intervenciósnak és a fehér ellenforradalmároknak.

Ez a Kondratovics volt az, aki igazgatójával, Andrej Valkóval és Grigorij Iljics Sevcovval együtt felrobbantotta az 1. számú bányát.

A lankás sztyeppen az alkonyodó nap sugaraiban folyt Matvej Kosztyijevics és Kondratovics beszélgetése.

– Gondolod-e, Kondratovics, miért kerestelek?

– Nem tudom, de ki tudom találni, Matvej Kosztyijevics – mondta Kondratovics szomorúan, és elkerülte Sulga szemét.

Friss szellő fújdogált a sztyepről, és meglebegtette Gnatyenko vén, öröklött kabátját, mely, mint egy keresztfán, úgy lógott öreg, kiaszott testen.

– Engem hagytak itt munkára, pontosan, mint tizenhét évvel ezelőtt. Ezért jöttem hozzád – folytatta Kosztyijevics.

– Testem-lelkem a tied, tudod, Matvej Kosztyijevics – mondta mély, rekedt hangon Kondratovics, és továbbra se tekintett Sulgára. – De a házamba nem fogadhatlak be.

Olyan váratlan és lehetetlen volt, amit Kondratovics mondott,

hogy Matvej Kosztyijevics elképedt, nem tudta, mit válaszoljon és hallgatott. Hallgatott Kondratovics is.

– Jól értettelek, Kondratovics? Megtagadod, hogy a házadba fogadj? – kérdezte Sulga hirtelen, tiszta orosz nyelvre térve át. Csendesen beszélt, és félt az öregre nézni.

– Nem tagadom meg, csak nem tehetem – válaszolt szomorúan az öreg.

Egy darabig úgy beszélgettek, hogy nem néztek egymásra.

– Hiszen ... beleegyeztél! – mondta Kosztyijevics, akinek a szívét düh öntötte el.

Az öreg lehajtotta fejét.

– Tudtad, hogy mihez adtad beleegyezésedet!

Az öreg hallgatott.

– Érted-e, hogy ez olyan, mint az árulás?

– Matvej Kosztyijevics – mondta borzasztó mélyen és rekedten az öreg, s hangja most olyan volt, mint a fenyegető ugatás –, ne mondj olyat, amit nem lehet jóvátenni.

– Mitől félsz? – kérdezte dühösen Sulga, merőn belenézett Kondratovics kiszáradt, dohánytól sárgás, ritka szakállú arcába, és bikaszemét előntötte a vér. – Mitől félsz? Nincs borzasztóbb annál, mint amit tőled hallottam!

– Várj ... – Kondratovics felemelte a fejét, és fekete, elnyomorodott körmű kezével megfogta Kosztyijevics könyökét. – Hiszel nekem? – kérdezte, és hangja mélységesen szomorú volt.

Sulga mondani akart valamit, de az öreg keményen fogta a könyökét, beesett, szúrós szemével kitartóan nézett rá, aztán szinte könyörögve mondta:

– Várj ... ide hallgass ...

Most már farkasszemét néztek.

– Nem vehetlek a házba, mert félek a nagyobbik fiamtól. Félek, hogy elárul – mondta az öreg rekedten, és egész közel tolta arcát Kosztyijevicshez. – Emlékszel, jártál nálunk huszonkilencben. Akkor voltál utoljára nálunk, amikor az asszonnyal huszonötödik házassági évfordulónkat ünnepeltük. Az ezüstitakodalmunkat. Minden gyerekemre, persze, nem emlékezhetsz, nem is

vagy köteles emlékezni – és az öreg mosolygott –, de a legidősebbre még emlékezhetsz tizennyolcból...

Sulga hallgatott.

– Hát ez a legidősebb az, aki rossz útra tért... – folytatta rekedt suttogással Kondratovics. – Emlékszel, már huszonkilencben félkezű volt.

Sulga halványan emlékezett egy konok, összeráncolt homlokú, lassú mozdulatú, kevés beszédű kamaszra, akit 1918-ban Kondratovics házában látott. De hogy 1929-ben a Kondratovics házában levő fiatal emberek közül melyik volt ez a fiú, és melyik volt félkezű, erre már nem emlékezett. Csodálkozott, hogy ilyen rosszul emlékszik erre az estére. Úgy látszik, félig hivatalosan ment akkor Kondratovicshoz, és azóta az az este is elmerült a számos este tömegében, melyeket hivatalból egyszer itt, egyszer ott töltött el.

– Luganszkban, a gyárban, letépte kezét a gép... – Kondratovics régi nevén mondta Vorosilovgrádot, amiből Sulga megértette, hogy a dolog régen történt. – Hazakerült, és azóta mi tartjuk el. Taníttatni későn volt már; az igazat megvallva, nem is igen jutott eszünkbe, hogy taníttassuk. Magához illő foglalkozást nem talált és elzüllött. Apja garasain inni kezdett. Szóval, a pénzemen. Én meg sajnáltam a gyereket. Senki sem akart hozzá menni. Ettől még jobban elzüllött. Harmincban meg az a frajla került az útjába. Láttad? Behálózta, és megkezdődtek a sötét históriák. Az asszony titokban pálinkát főzött, spekulációval foglalkoztak, és neked bevallom, lopott holmival is orgazdálkodtak. Eleinte sajnáltam a gyereket, aztán félni kezdtem a székelytől. Az öregasszonnyal úgy határoztunk, hogy hallgatni fogunk. És hallgattunk... És a gyerekeink előtt is hallgattunk. És most is hallgatunk. A szovjet bíróság kétszer ítélte el. Az a frajla volt a bűnös, de ő magára vállalta. Hát tudod, a bírák tisztában vannak a dologgal: öreg partizán vagyok, tiszta, jónevű vājār, olyan ember, akit ismernek – hát első esetben megintésre, másodszor föltételesen ítélték el. Ő meg évről évre mélyebbre süllyed. Elhíszed nekem mindezt? Hogy fogadhatnálak be a házba? Hogy ke-

zébe kaparintsa a lakást, engem is elárulna az öregasszonnyal együtt! – és Kondratovics szégyenkezve elfordult.

– Ha tudtad ezt, hogy adhattad a beleegyezésedet? – kérdezte felindultan Sulga, és belenézett Kondratovics arcába, mely olyan éles volt, mint a kés. Maga sem tudta, higgyen-e vagy ne higgyen neki. Kétségbeesett, mert úgy érezte, teljesen elvesztette ítélőképességét, hogy kiben bízhat, kiben nem a mostani körülmények között.

– Hogy tagadtam volna meg a beleegyezésemet, Matvej Konsztantyinovics? – és hangja tele volt szomorúsággal. – Értsd meg: én, Ivan Gnatyenko, egyszerre megtagadom a beleegyezést! Egyenesen gyalázat lett volna! És mikor volt ez a beszélgetés? Azt mondták, lehet, hogy nem is lesz szükség rá; de ha tán mégis úgy fordul a dolog, hajlandó vagyok-e? Ő, aki beszélt velem, úgyszólván a lelkiismeretemet tette próbára, én meg rukkoljak ki a fiammal? Az jött volna ki az egészből, hogy magam félreállok, a fiamat meg börtönbe juttatom. Mégiscsak a fiam... Matvej Konsztantyinovics! – fakadt ki az öreg határtalan, mély kétségbeeséssel. – Hiszen én a tied vagyok, tehetsz velem, amit akarsz! Tudod, miféle vagyok – néma a sírig, a haláltól meg nem félek. Úgy rendelkez velem, mint saját magaddal. Találok neked helyet, ahol elrejtőzhetsz, én ismerem az embereket. Találok igaz embereket, hidd el nekem! Én annak idején a kerületi pártbizottságban is úgy gondolkoztam: magam mindenre kész vagyok, ami azonban a fiamat illeti, arról nem vagyok köteles a pártbizottságban beszélni, mert végeredményben pártonkívüli vagyok. A lelkiismeretem tiszta... Nekem az a legfontosabb, hogy te, Matvej, bízzál bennem... Lakást találok részedre – mondta Kondratovics, aki maga sem vette észre, hogy egy kis hízélgés csúszott a hangjába.

– Hiszek neked – mondta Matvej Kosztyijevics. De nem mondott igazat: hitt is, nem is. Kétkedett. És csak azért beszélt így, mert jobbnak látta így beszélni.

Az öreg vájár arca egyszeriben megváltozott, az egész ember

valahogy megpuhult, lehorgasztotta a fejét, és néhány percig némán szipogott az orrával.

Sulga megállt előtte, nézte, és mérlegelte, mit is mondott neki Kondratovics. Hol az egyik, hol a másik mérlegserpenyőbe tette azt, amit hallott. Hát persze, Kondratovics az ő emberük. De Sulga nem tudta, hogyan élt Kondratovics tizenkét esztendőn át, amikor az ország legnagyobb, legdöntőbb eseményei zajlottak le. Ám az a tény, hogy Kondratovics a törvény előtt takargatta fiát, takargatta ezekben a legfelelősségteljesebb pillanatokban, sőt hazugságra is vetemedett, amikor olyan rendkívül fontos dologról volt szó, hogy lakását fel lehet-e használni földalatti célokra a német megszállás idején – úgy billentette a mérleg serpenyőjét, hogy Sulga érezte: teljesen nem bízhat meg Kondratovicsban.

– Ül le itt vagy feküdj le, hozok valami ennivalót – motyogta Kondratovics –, aztán elszaladok valahova, és nyélbe ütjük a dolgot.

Egy pillanatra Sulga majdnem elfogadta Kondratovics ajánlatát, de egy belső hang, melyet nemcsak az egyszerű óvatosság, de az élettapasztalat szavának is vélt, azt súgta, hogy – nem szabad elfogadnia.

– Ne szaladj sehova, minek szaladnál, van elég címem, találok én lakást – mondta –, ami pedig az evést illeti, kibírom: rosszabb lenne, ha az a boszorkány meg a fiad gyanút fognának.

– Te tudod legjobban, mit kell tenned – mondta komoran Kondratovics –, de azért mégse vess rám, öregemberre, keresztet. Én még jól jöhetek neked...

– Azt én tudom, Kondratovics – mondta Sulga, de csak azért, hogy megnyugtassa az öreget.

– Ha meg hiszel nekem, mondd meg, kihez megy. Én azonnal megmondhatom neked, jó ember-e, érdemes-e elmenni hozzá, és ha szükség lesz rá, tudom, hol keressetek.

– Nem mondhatom meg, hová megyek, nincs hozzá jogom. Magad is öreg földalatti vagy, ismered a konspirációt – mondta Sulga ravaszul mosolyogva. – Az az ember, akihez megyek, ismerősöm.

Kondratovics olyasmit akart mondani, hogy én is ismerősödlennék, mégis mennyi mindent nem tudtál, mégiscsak jobb lenne hát meghallgatnod a tanácsomat. De restellt így beszélni Matvej Kosztyijeviccsel.

- Te jobban tudod, mit kell tenned - szólt elbúsultan, mert megértette, hogy Sulga nem hisz neki.

- Eszerint, Kondratovics, mehetünk - mondta Kosztyijevics erőltetett kedélyességgel.

- Te jobban tudod - ismételte elgondolkozva az öreg, és nem nézett Kosztyijevicsre.

A háza mellett az utca felé akarta kísérni Sulgát. De ez megállította, és azt mondta:

- Inkább hátul vezess ki, mert meglát az a te frajlád - és mosolygott.

Az öreg meg azt szeretne volna mondani: „Te meg, ha jól tudsz konspirálni magadtól is rájöhetnél, hogy jobb úgy elmenni, ahogy jöttél. Ki a nyavalya gondolna arra, hogy földalatti do-logban kerested az öreg Gnatyenkót?” De megértette, hogy úgysem hisz neki, kár a szót vesztegetni. És a ház mögött vezette el Matvej Kosztyijevicset a szomszédos utcába, ott egy fészernellett megálltak.

- Minden jól, Kondratovics - búcsúzott Sulga, és összeszorult a szíve. - Még találkozunk.

- Ahogy jönnek látod - mondta az öreg.

Sulga ballagott az utcán. Kondratovics a fészernellett állt, és egy darabig utána bámult, aszottan vén, régies szabású kabátjában, mely úgy lógott kiszáradt, csontos vállán, mint valami kereszten.

Így tette meg Matvej Sulga a második lépést - a pusztulása felé.

Szerjzsksa Tyulenyin, Vityka Lukjancsenko, a barátja, Nagya, a nővére és Lusa néni néhány óra leforgása alatt a város különböző részein hetvenegynéhány helyet találtak a sebesültek részére. Negyven sebesültet így sem tudtak elhelyezni sem Szerjzsksa, sem Vityka, sem Nagya, sem Lusa néni, sem azok, akik segítettek neki. Nem tudták, kihez fordulhatnának még, mert attól féltek, hogy lebuktatják az egész ügyet.

Furcsa nap volt ez – csak álmában lát ilyet néha az ember. A városon átvonuló csapatok és menekülők egyre távolodó zaja, a sztyeppen morajló ágyútűz már tegnap elült. Szokatlan csend borult a városra és körös-körül a sztyeppre. Várták, hogy a németek minden pillanatban bevonulnak, de a németek nem jöttek. A hivatalok, üzletek tárva-nyitva voltak. Üresek, senki sem nézett feléjük. Némán álltak a gyárak, vállalatok. Ezek is kihaltak, senki sem járt bennük. A felrobbantott bánya romhalmaza fölött füst keringett. A városban nem maradt semmiféle hatóság, nem volt milícia, nem volt kereskedelem, nem volt munka – semmi sem volt. Az utcák néptelenek. Csak néha szaladt el egy-egy asszony a vízvezetékhez, a kerti kúthoz vagy a veteményeskertbe két-három uborkáért, aztán megint csend, megint nem látni senkit. A házak kéménye nem füstölgött – senki sem főzött. Hallgattak a kutyák is, ismeretlen ember nem zavarta meg nyugalmaikat. Csak egy macska szökött át időnként a túlsó sorra, aztán megint kihalt minden.

Július 20-ára virradó éjjel osztották szét a sebesülteket, de ebben a munkában Szerjzsksa és Vityka már nem vettek részt. Ezen az éjszakán a „szénás”-i raktárból „Sanghaj”-ba vitték át a gyújtópalackokat, és a szakadéokban levő bokrok alatt ásták el. Néhány palackot otthon, a veteményeskertben rejtettek el, hogy szükség esetén kéznél legyenek.

De hova lettek a németek?

A hajnal Szerjzskát a város szélén, a sztyeppen találta. A nap óriási tányérral kelt fel egy szürkésrózsaszín báránnyel-

hő mögött, úgyhogy szabad szemmel bele lehetett nézni. Aztán kibújt a felhő mögül, szétsugárzott; a sztyepp millió és millió harmatcseppje ragyogni kezdett, a salakgúlák sötét kúpjait pedig, melyek itt is, ott is kimagaslottak a sztyepp fölé, pír vonta be. Körös-körül minden megelevenedett és csillogott, és Szerjzszka úgy érezte magát, mint egy gumilabda, mellyel éppen megkezdtek a játékot.

A vasúti sínek mentén futó kociút hol közeledett a töltéshez, hol eltávolodott attól. Az út és a vasúti töltés is a dombháton feküdt, melyről jobbra-balra szelíden ereszkedtek alá a vízmosásokkal átszelt s a sztyeppbe simuló lejtők. A vízmosásos lejtőket sűrű cserje nőtte be. Ezt a vidéket Verhnyeduvannajaligetnek hívták.

A nap mindjárt nagy erővel tűzött, és gyorsan a sztyepp fölé emelkedett. Ahogy Szerjzszka körülnézett, majdnem az egész várost ott látta maga előtt festői összevisszaságban a dombok, völgyek között, helyenként – főleg a bányák körül emelkedő berendezéseknél, a kerületi végrehajtó bizottság és a Krasznodonugol Tröszt épületénél – sűrűn beépítve. A lejtők felső szegélyén már zölden ragyogtak a napban a fák lombjai, de a lejtők alján még hűvös reggeli árnyék rejtőzött. A napfényben csillogó sínek a messzeségben összefolyva eltűntek egy távoli domb mögött, mely fölött kerek, fehérő füstoszlop szállt békésen az ég felé. A verhnyeduvannajai vasútállomás volt arrafelé.

És most a domb tetején, azon a ponton, ahol látszólag véget ért a kociút, sötét folt jelent meg. A folt gyorsan növekedett, s mint egy sötét szalag, egyre hosszabbra nyúlt. Pár perc múlva ez a szalag elvált a láthatártól, aztán elnyújtott, tömör, fekete oszlopként, fakóvörös porfelleget hagyva maga után, határozottan Szerjzszka felé mozgott. Még mielőtt kivehette volna szemével, hogy mi is ez, a sztyeppet betöltő berregésből megértette, hogy motorkerékpár-osztag közeledik feléje.

Szerjzszka az útmenti árok bokrai közé vetette magát, és hasonlóan várta. Negyedóra sem telt belé, és harsogó, mindinkább erősödő zúgás lett úrrá az egész környéken. Szerjzszka

mellett – de a fiú csak felsőtestüket láthatta – német géppisztolyos motorkerékpárosok száguldottak el. Húsznál többen voltak. Pizkoszürke német egyenruha, ellenző nélküli sapka volt rajtuk, szemükön, homlokukon és orruk felső részén óriási, fekete, domború szemvédő, ami fantasztikus külsőt adott ezeknek a donyeci sztyepp kellős közepébe tört idegeneknek.

A szélső házakig mentek. Ott lefékeztek, leugrottak gépeikről és szétrajzottak. Három-négy ember a motorok mellett maradt. Tíz perc múlva a motorkerékpárosok megint felültek, és berobogtak a városba.

Szerjoszka a házak mögötti lapályon szem elől tévesztette őket, de tudta, hogy ha a város központja, a park felé tartanak, akkor nem tűnhetnek el végképpen. Ezért szemmel tartotta a második vasúti átjárón levő s innen is jól látható emelkedést. Négy vagy öt motorkerékpáros legyező alakban tényleg feljutott az emelkedésre, de nem a park irányában, hanem a domb felé, ahol a kerületi végrehajtó bizottság és a „veszett földesúr” háza állott. Néhány perc múlva visszaroobogtak az átjáróhoz, és Szerjoszka a város szélén levő házak alatt megint megpillantotta a teljes osztagot, mely visszatért Verhnyeduvannájába. Szerjoszka újra a bokrok közé vetette magát, és mindaddig nem emelte fel a fejét, míg az osztag el nem száguldott mellette.

Akkor átrohant a domb verhnyeduvannajai oldalára, melynek cserjéi és facsoportjai mögül szabadon áttekinthette az egész teret. Néhány óra hosszat ott feküdt egy fa alatt. A nap, mely egyre magasabban emelkedett az égen, újra meg újra rátalált. Könnyörtelenül tűzött, úgyhogy Szerjoszka, árnyékot keresve, kénytelen volt egyik helyről a másikra bújni.

A bokrok körül méhek és darazsak röpdöstek, szaporán gyűjtögették a kései, júliusi virágok nektárját és azt az áttetsző, ragadós nedvet, mellyel a zöld leveli tetvek milliói maszatolják be a levelek alját. A lombokról és füvekről, melyek itt még buján zöldelltek, míg a sztyepp mélyén már fonnyadtak voltak, friss szagok áradtak szerteszét. Időnként gyöngye szellő futott tova,

és megremegtette a leveleket. Magasan, nagyon magasan kicsi, fodros báránfelhők úsztak napsütötten az égen.

Szerjozska olyan fáradságot érzett a tagjaiban, és ez úgy a szívére feküdt, hogy olykor azt is elfelejtette, voltaképpen miért fekszik a bokorban. Eszébe jutottak gyerekkora csöndes és tiszta gyönyörűségei, amikor szemét lehunyva hevert valahol a sztyepp füvén. A nap jobbról-balról, felülről akkor is így sütötte a testét, éppen így muzsikáltak a méhek és darazsak, éppen így érezte a forró fű szagát, a világ pedig ragyogott, meghitt volt, és végtelennek látszott. Mintha megint fülébe csengett volna a motorok zúgása, újra maga előtt látta a motorkerékpárosokat otromba szemvédőkkel, s bár fölötte továbbra is csöndesen ragyogott a kék ég, megértette, hogy ezek a csendes és tiszta gyerekkori érzések, ezek a felejtethetetlen boldog percek soha-soha nem térnek vissza. És szíve hol édes-búsan összeszorult, hol meg egész lényét újra meg újra vad harci láz korbácsolta végig, kegyetlenül forrva, buzogva vérében.

A nap már túl volt a delelőn, amikor egy távoli dombon, az út mentén, megint előbukkant a fekete, óriási nyíl, és nyomában sűrű porfelhő gomolygott a láthatáron. Újra motorkerékpárosok, de most már megszámlálhatatlan sokaságban. Fekete gépek hosszú, végtelen sora. Utánuk autók. Száz meg ezer teherautóból álló oszlop, mely helyenként megszakadt, és közöttük parancsnokok személyautói haladtak. Egyre több és több gépkocsi gördült elő a domb mögül. A hosszú, vastag, zöld színű, napsütéstől szikrázó pikkelyeivel tekergő óriáskígyó egyre hosszabb és hosszabb lett. Feje már nem volt messze attól a helytől, ahol Szerjozska hason feküdt a bokorban, de a vége még mindig nem látszott. Vastag porfelhők úsztak az országút felett, és úgy tűnt, hogy a motorok bőgése szakadásig feszíti az ég és föld közötti levegőt.

A németek bevonultak Krasznodonba. És Szerjozska elsőnek látta meg őket.

Gyors, macskaszerű mozdulatokkal hol kúszva, hol nagyokat szökellve átfutott a kocsúton, majd átvágott a vasúti síneken,

berohant a patak völgyébe, aztán a magaslatnak arra az oldalára került, ahol már nem láthatták meg a vasúti töltés mentén haladó német menetoszlopból.

Szerjozska azért gondolta ki ezt a manővert, hogy még a németek előtt érjen a városba, ahol a lehető legjobb megfigyelőpontot akarta elfoglalni, mégpedig a Gorkij Iskola tetejét a városi parkban.

Átvágva a kimerített bánya melletti pusztta téren, abba az utcába tartott, mely a várostól elkülönülve, a park mögött húzódott, és ősidők óta megőrizte eredeti képét. A nép egyszerűen „Fás”-nak nevezte.

Itt aztán olyan látvány tárult eléje, mely őszintén ámulatba ejtette, és megállásra kényszerítette. Zajtalanul osont a kerítések mellett, amelyek mögött zöldellő kiskertek rejtőztek, és az egyik ilyen kertben meglátta azt a lányt, akivel a sors tegnapelőtt éjszaka a tehergépkocsin összehozta.

A lány csikos plédet terített le az akácok alatt, feje alá kispárnát tett. Most ott feküdt, öt lépésre a kerítéstől, arccal Szerjozsa felé. Barnára égett, papucsos lábát keresztbe vetette, és tekintet nélkül a körülötte zajló eseményekre, könyvet olvasott. Két vastag, arany szín hajfonata közül az egyik szabadon esett a párnára, és beárnyékolta lesült arcát. Szempillái feketék voltak, húsos felsőajkát önérzetesen magasra tartotta. Igen, abban az időben, amikor ezer és ezer gép benzinbúzzal és harsogó zakatolással töltötte be az ég és föld közti végtelenséget, amikor egy teljes német hadsereg áramlott Krasznodon városa felé, ez a lány a kiskertben kiterített plédjén feküdt, s könyvet olvasott, melyet nyugodtan tartott lebernult, aranypihés kezében.

Szerjozsa visszafojtotta ziháló lélegzetét, két kezével a kerítésbe fogózkodott, és pár percig boldogan és kábultan nézte a lányt. Volt ebben a lányban – aki a világ legszörnyűbb pillanatában könyvet olvasott egy kiskertben – valami gyermeki és romlatlan, mint amilyen gyermeki és szép maga az élet is.

A következő pillanatban Szerjozsa kétségbeesett elszántsággal átvetette magát a kerítésen, és a lány előtt termett. A lány

letette a könyvet, és sötét szempillás tekintete nyugodtan, csodálkozva, de örömmel szegeződött Szerjocsára.

Azon az éjszakán, amikor Marija Andrejevna Borc a Belovodszk kerületből hozta a tanulókat, a Borc család – azaz Marija Andrejevna, férje, idősebb lánya, Valja és a fiatalabb, Luszja – le sem hunyta a szemét.

A villanytelep, mely árammal látta el a várost, már tizenhetedike óta nem dolgozott, így hát petróleumlámpa fényénél ültek az asztal körül, mintha vendégségben lennének. Azok a hírek, amiket egymással közöltek, egyszerűek voltak, de olyan szörnyűek, hogy lehetetlenség volt fennhangon beszélni róluk ebben a végtelen csöndben, mely a házra, utcára, az egész városra ráfeküdt. Elutazni már késő volt, maradni – iszonyatos. Valamennyien érezték, még Luszja is, akinek varkocsai éppoly aranyszínűek, de kissé világosabb fényűek voltak, mint nővéréé, sápadt kis arcában pedig nagy, komoly szempár borongott. Még ez a kislány is sejtette, hogy valami szörnyű, jóvátehetetlen történt, amit sem ésszel, sem érzéssel nem lehet felfogni.

Az apa szomorú látványt nyújtott. Olcsó dohányából egyre sodorgatta a cigarettákat és dohányzott. A gyerekek most nehezen tudták maguk elé képzelni azt az időt, amikor apjuk még a család erőtől duzzadó támasza, védelmezője volt. Ott ült cingáran, összeesve. Szeme mindig gyöngye volt, de az utóbbi időben már majdnem megvakult, és nehezen készült fel az órákra. Ő is, mint Marija Andrejevna, irodalomtanár volt, a gyerekek füzeteit azonban mind gyakrabban a felesége nézte át. A petróleumlámpa fénye mellett semmit sem látott, egyiptomi vágású szeme mozdulatlanul meredt maga elé.

Minden megszokott és meghitt volt itt, és mégis minden megváltozott. Az ebédlőasztal virágos terítővel letakarva, a zongora, melyen Valja naponta gyakorolta kis dalait, az üvegajtós almárium, melyben egyszerű, ízléses porcelán edények voltak szép, szimmetrikus rendben elhelyezve, a nyitott könyvszek-

rény teli könyvekkel – mind-mind a régi rendben, s mindez mégis oly idegen. Valja számos tisztelője úgy nyilatkozott, hogy Borcék háza lakályos és regényes, és Valja tudta, hogy ő az, aki romantikussá teszi a házat és mindazt, ami körülveszi. Most mindez megfakult.

Rettenetes lett volna most elfújni a lámpát és lefeküdni, egyedül maradni gondolataikkal és érzéseikkel. Ezért ültek szótlanul hajnalhasadásig. Csak az óra ketyegett. Amikor meghallották, hogy a szomszédok már vizet eresztenek a házzal rézsút szemben levő víztorony tartályából, eloltották a lámpát, felnyitották az ablaktáblákat, Valja szándékosan nagy zajt csapva levetkőzött, lefeküdt, és a fejére húzta a takarót. Hamarosan elaludt. Luszja követte példáját. De sem Marija Andrejevna, sem a férje nem feküdtek le.

Valja arra ébredt, hogy szülei az ebédlőben teáscsészékkel zörögnek. Marija Andrejevna mégis begyújtotta a szamovárt. A nap besütött az ablakon. Valja hirtelen undorral emlékezett vissza az elmúlt éjszakai üldögélésre. Megalázó és rettenetes ennyire megrémülni.

Végre is mi köze a németekhez? Megvan a saját lelki élete. Akinak jólesik, csak gyötrődjék a várakozástól és iszonyattól, ő erre nem hajlandó, nem!

Nagy gyönyörűséggel haját mosott meleg vízzel és megteázott. Aztán kivette a könyvszekrényből Stevenson egyik kötetét, a „Kincses sziget”-et és a „Catrioná”-t, leterítette plédjét a kerti akácok alatt, és belemerült az olvasásba.

Körülötte csöndes volt minden. Napsugár táncolt a kissé elhanyagolt virágágyakon és a gyepen. Egy virágon barna pillangó ült, és hol megemelte, hol lebocsátotta szárnyát. Sötét, szőrös darazsak, hasukon széles fehér sávval, édesen duruzsolva szálltak virágról virágra. A vén, terebélyes, ágas-bogas akácfa hús árnyékot vetett, a lombokon át, melyek helyenként már sárgállottak, az ég tengerszín kékje derengett.

Ez a nagyszerű világ, kék egével, arany napjával, zöldellő lombjaival, darazsaival és pillangóival csodálatosan együvé nőtt

egy másik, könyvbeli világgal, mely kigondolt kalandokkal, vadregényes természettel, vakmerő, fennkölt, tiszta barátságú, tiszta szerelmű emberekkel volt tele.

Valja időről időre letette a könyvet, és ábrándozva, hosszan elnézett az akáclombokon át az égbe. Miről ábrándozott? Maga sem tudta. De istenem, már az is gyönyörűség, nyitott könyvvel a kézben feküdni ebben a csodaszép kertben!

„Valószínű, hogy mindenki elutazott már – Valja iskolatársaira gondolt –, Oleg alighanem szintén elment.” Valja barátkozott Oleggel, szüleik is jóban voltak. „Igen, a kis Valjáról mindenki elfeledkezett. Oleg elutazott. Sztyopka meg nem mutatkozik. Szép kis barát! »Esküszöm!« A szószátyár! De teszem, az a fiú, aki akkor felugrott a teherautóra, hogy is hívják... Szergej Tyulenjin... Szerjozsa Tyulenjin... igen, ha az a fiú egyszer szavát adja, akkor minden bizonynal állja is...”

Már Catriona szerepébe képzelte magát, a nemes, az elvárásolt sziget vakmerő hőse pedig ahhoz a legényhez hasonlított, aki éjjel felugrott a teherautóra. Megérezte, hogy a fiú haja kemény, és szerette volna megsimogatni. „Miféle fiú is az olyan, akinek puha a haja, akár a lányoké; a fiú haja legyen vastag szálú... Jaj, csak soha ne jönnének ide ezek a németek!” – töprengett szomorúan Valja. Aztán megint belemerült a könyv képzelt világába a napsütésben fürdő kis kertben, melyben földszínű, bozontos darazsak zümmögtek, és barna pillangók röpködtek a virágok között.

Így töltötte el az egész napot, és másnap reggel megint csak fogta a plédjét, párnáját, Stevensonját, és kiment a kertbe. Így él majd ezután, itt a kertben, az akácfa alatt, történiék bármi a világon!...

De ezt az életmódot Valja szülei sajnos nem folytathatták. Marija Andrejevna nem bírta idegekkel. Hangos, egészséges, mozgékony asszony volt, élettől duzzadó szájú, erős fogú, kemény hangú. Nem, lehetetlen így élni! A tükör előtt rendbe hozta magát, és elment Kosevojékhoz megtudni, otthon vannak-e vagy elutaztak.

Kosevojék a Szadovaja utcában laktak. Az utca a park főbejáratára nyílt. A lakás, mely egy műkőből épített ház felét foglalta el, Nyikolaj Nyikolajevics Korosztjilové, Oleg nagybátyjáé, más néven Kolja bácsié volt, melyet a Krasznodonugol Tröszt utalt ki számára. A ház másik felében egy tanár lakott családjával, aki ugyanabban az iskolában tanított, ahol Marija Andrejevna.

A Szadovaja felől fejszecsapások egyhangú zaja hallatszott, és Marija Andrejevna úgy tetszett, hogy ez a zaj Kosevojék udvarából származik. A szíve megdobbant, és mielőtt benyitott volna az udvarba, körülnézett, nem látja-e valaki – mintha valami veszedelmes vagy tilos dologban járna.

A tornác alatt bozontos fekete kutya hevert, a hőségtől kilógó piros nyelvvel. Marija Andrejevna közeledtére felemelte a fejét, de megismerte, és bűnbánóan nézett rá: „Bocsánat, de a melegtől annyi erőm sincs, hogy megszóvjáljam a farkam!” – és megint lehajtotta a fejét.

Vera Vasziljevna nagyanyó, sovány, szikár, erős kezű öregasszony, fát hasogatott az udvaron. Hosszú, csontos kezével magasra emelte a fejszét, és olyan erővel vágta le, hogy a levegő füttyülve szakadt ki a melléből. Nyilvánvaló, hogy még nem panaszkodhatott derékfájásra, de lehetséges, hogy úgy gondolta, hogy a kutyaharapást szőrivel gyógyítják. Arca sötét, sovány, napsütötte volt, orra vékony, remegő orrcimpákkal. Arcéle Marija Andrejevna-t mindig is Dante Alighierire emlékeztette, aki nek arcképét az „Isteni színjáték” egyik forradalom előtti, több kötetes kiadásában látta. Őszülő gesztenyebarna haja hullámos gyűrűkkel övezte sötét bőrű arcát, és a vállát verte. Nagyanyó rendszerint vékony szarukeretes pápaszemet viselt, olyan régen szerezte, hogy szára az idők során eltörött, s most fekete cérna helyettesítette. Ebben a pillanatban nem volt rajta szemüveg.

Az öregasszony különös, megsokszorozott energiával dolgozott; a hasábok nagy robajjal repültek szerteszét. Arca, egész alakja körülbelül ezt fejezte ki: „A fene törje ki a németeket, és ti is menjetek a pokol fenekére valamennyien, ha félték a

németektől! Én inkább fát fogok hasogatni... Trah!... Trah!... És csak hadd repüljön a forgács, ezt is megeheti a fene, repüljön százfelé! Igen, inkább ezekkel a hasábokkal veszködöm, semhogy olyan megalázó helyzetbe kerüljek, mint ti. És ha meg van írva, hogy elpusztuljak, akkor csak vigyen el engem is az ördög, öreg vagyok, nem félek a haláltól... Trah... Trah..."

Vera nagyanyó bevágta a fejszét az ágas-bogas fatönkbe, aztán tönköstől felemelte, és úgy csapta a földhöz, hogy a fa nyomban kettéhasadt, egyik fele majdhogya le nem verte a lábáról Marija Andrejevnát.

A nagyanyó közben észrevette Marija Andrejevnát. Hunyorgatva ránézett, megismerte. Eldobta a fejszét, és olyan hangosan szólalt meg, hogy az egész utca meghallhatta.

– Á, Marija Andrejevna! Derék, okos dolog, hogy eljött, hogy nem hagyja el magát. Az én Lenám meg harmadnapja egyebet sem tesz, mint telesírja a párnát, akár egy anyátlan malac. Mondom neki: „Honnan veszed ezt a sok könnyet?” Jöjjön be, legyen olyan szíves...

Hangos beszéde megijesztette, de egyben fel is bátorította Marija Andrejevnát – maga is híve volt a hangos beszédnek.

De azért csöndesen, félve kérdezte meg:

– Elutaztak? – és a szomszédok lakására mutatott.

– Ő maga elutazott, de a családja itt van, és szintén bőg... Nem enne velem? Nagyon finom borscsot főztem, de senki sem akar hozzányúlni.

Vera nagyanyó, ez az egykori zsellérlány, mint mindig, most is a helyzet magaslatán állt. Poltavai származású falusi asztalos gyermeke volt. Férje kijevi születésű Putyilov-gyári munkás, aki az első világháborúból súlyos sérülésekkel jött vissza, és falujukban telepedett le. Férjhez menvén, Vera nagyanyó a maga útját járta, a falu képviselője lett, dolgozott a szegényparaszt bizottságban, aztán egy kórházban vállalt munkát. Nem törte le férje halála se, sőt még önállóbbá tette. Most, persze, már nem dolgozott. Nyugdíjából élt. De ha kellett, felemelte

hangját, amelyre mindig hallgattak. Vera nagyanyó már vagy tizenkét esztendeje volt párttag.

Jelena Nyilolajevna, Oleg anyja arcát párnájába rejtve, ágyán feküdt. Virágos mintájú ruhája összegyűrve, lába meztelen, és dús, világosszőke haja, mely rendes körülmények között nagy és ábrándos koszorúban övezte fejét, most leomlott, s szinte bokáig beborította kicsi, formás, erős és fiatal, szép asszonyi termetét.

Amikor Vera nagyanyó és Marija Andrejevna beléptek a szobába, Jelena Nyikolajevna felemelte sírástól dagadt, kissé csontos arcát, melyben jóságos, okos szempár szomorkodott. Felkiáltott, odarohant Marija Andrejevnához, és átölelte. Átöleltek, szorongatták, megcsókolták egymást, sírva fakadtak, és elnevettek magukat. Mindketten boldogok voltak, hogy ezekben a szörnyű napokban ilyen közel kerültek egymáshoz, megértették egymást, és osztozhattak közös, nagy bánatukban. Sírtak és nevettek, míg Vera nagyanyó csípőre tett kézzel csóválta göndör Dante-fejét, és egyre ismételtette:

– Buták, egyszerűen buták! Hol sírnak, hol meg nevetnek. Nevetni igazán nincs min, sírni pedig ráérünk még...

Ebben a pillanatban az utca felől szokatlan lárma ért az aszszonyokhoz: száz és száz motor egyre erősödő zakatolása, melyet ugyancsak fokozódó vad csaholás kísért, mintha a város valamennyi kutyája megveszett volna.

Jelena Nyikolajevna és Marija Andrejevna elengedték egymást. Vera nagyanyó is csüggedten lebocsátotta a kezét, és barna, sovány arca elsápadt. Pár pillanatig így álltak, és nem mertek számot adni egymásnak arról, miféle zaj ez, bár tudták, hogy mi... Aztán mindhárman kirohantak. Előbb Vera nagyanyó, utána Marija Andrejevna, aztán Jelena Nyikolajevna. Kiszaladtak a kiskertbe, és minden előzetes megállapodás nélkül, ösztönszerűen megértve, mit kell tenniük: nem a kerítéshez, hanem a virágágyak és napraforgók között a kerítés mögé ültetett jázminbokrokhoz futottak.

A számtalan gép fokozódó dübörgése az alsó városból jött fe-

léljük. A kerekék már valahol második vasúti átjáró fapadlóján zakatoltak, de nem lehetett odalátni. Most szürke, nyitott személyautó fordult be az utca végéről, és napsütéstől szikrázó üveggel, lassú ütemben hajtott végig az utcán, éppen a jázminbokrok mögött álló asszonyok előtt. A gépben egyenes tartással, szigorúan mozdulatlan katonák ültek szürke egyenruhában és magas tányérsapkában.

Az elsőt több személyautó követte. A vasúti átjáró felől lehajtottak a köves útra, és nyugodt ütemben gördültek sorjában ide a park felé.

Jelena Nyikolajevna, szemét le nem véve a gépekről, apró és izületekben kissé duzzadt ujjainak hirtelen, görcsös mozdulatával megfogta előbb egyik, aztán másik hajfonatát, és feje köré kezdte csavarni. Sietve és teljesen gépiesen tette ezt, aztán felfedezte, hogy nincs nála hajtű, mindkét kezével fejéhez szorította hajfonatát, állt ott, és nézte a gépkocsikat.

De Marija Andrejevna halkán felsikoltott, aztán kiszaladt a jázminbokrokból, és futva nem a kerítés, hanem a ház felé tartott. A szomszédok lakása felől megkerülte a házat, és a másik kapun kiszaladt az utcára. Ez azzal az utcával haladt párhuzamosan, amelyen a németek vonultak. Az utca néptelen volt, és Marija Andrejevna egyenesen hazaszaladt.

- Bocsáss meg, de nincs erőm jobban előkészíteni a dolgot... Szedd össze magad... Azonnal el kell rejtőznöd... A németek minden pillanatban az utcánkban lehetnek - mondta Marija Andrejevna a férjének.

Az asszony lihegett, szívéhez szorította a kezét, s mint minden egészséges embernek, nagyon szép volt a futástól kipirult arca, és izgatott külsejének szépsége merő ellentétben állt azzal a rettenetes dologgal, amelyről beszélt.

- Németek? - kérdezte olyan iszonyattal Luszja, hogy hangja egészen elvesztette gyerek jellegét. Marija Andrejevna elhallgatott, és tehetetlenül nézett a lányára, aztán maga köré.

- Valja hol van? - kérdezte.

Marija Andrejevna férje sápadtan állt és hallgatott.

- Megmondom. Mindent láttam - szólt most szokatlanul csendesen és komolyan Luszja. - Valja olvasott a kertben, aztán valamilyen felnőtt fiú ugrott be hozzá a kerítésen át. Valja felült, beszélgettek, aztán felugrott, és mindketten átmásztak a kerítésen, és elfutottak valahová.

- Hová futottak? - kérdezte megcsukló hangon Marija Andrejevna.

- A park felé... A pléd, a párna és a könyv ottmaradt a kertben. Azt gondoltam, hogy mindjárt visszajön, azért ottmaradtam, hogy vigyázzak a dolgokra, de Valja nem jött vissza, és behoztam mindent.

- Uramisten... - mondta Marija Andrejevna, és elterült a padlón.

17.

Vera nagyanyó és Jelena Nyikolajevna még mindig a jázminbokrok mögött álltak, és nézték, mint kúsznak a vasúti töltés feljárójára az óriási, hosszú és magas teherautók, mint töltik meg robajukkal az utcát. Szürke, rövid kabátban, szürke, szenyves sapkában, poros, izzadt, szürke sorokban ültek bennük a napbarnított német katonák, lábuk közé helyezve puskájukat. A kutyák vad ugatással vetették magukat az autók elé, és ugrottak a vastag, vöröses utcaporban.

Az első autók, amelyeken tisztek ültek, már elérték Kosevojék kiskertjét, amikor az asszonyok háta mögött veszett csaholás tört ki, és a fekete, bozontos kutya, mint a gömbvillám, a napraforgók között kirohanva, átvette magát az alacsony kerítésen. Farkasüvöltéshez hasonló vén, rekedt, mély ugatással ugrándozott az élen haladó autó körül.

Az asszonyok rémülten néztek egymásra. Mindketten valami szörnyűségre voltak elkészülve. De semmi különös nem történt. Az autó továbbment a park felé, és a Krasznodonugol Tröszt épülete előtt állt meg. A többi személyautó követte. Ezalatt a

katonákkal megrakott teherautók már teljesen megtöltötték az utcát. A katonák leugráltak az autókról, megmozgatták kezüket, lábukat, és orosz fül számára szokatlan, lármás, durva beszéd közben szétszéledtek a házakban, kertekben, dörömböltek az ajtókon. A bozontos, fekete kutya zavartan megállt a kerítésnél, és bizonytalanul ugatta végig az egész utcát.

A tisztek a tröszt épülete előtt álltak, cigarettáztak; tisztiszolgák bőröndöket cipeltek be a házba. Egy kis termetű, pockos tiszt intézte a kirakodást, akinek olyan magas volt a sapkája, hogy alatta a feje elvesztette minden jelentőségét. Egy természetellenesen hosszú lábú, fiatal tiszt mellett óriási termetű, nehézkes, lompos katona várakozott. A katona lábán vasos bakancs, sötét sapkája félrecsapva ült kirívóan szalmaszín fején. A tiszt az óriás termetű katona kíséretében átsietett az utcán, és eltűnt abban a házban, ahol Procenko lakott. Néhány perc múlva kijöttek a házból, és gyorsan befordultak a szomszédos kerítés kapuján. Ebben a házban is a kerületi pártbizottság munkatársai laktak, akik azonban már néhány nappal előbb elutaztak a lakás gazdájával együtt. A tiszt, utána a katona visszatért, és Kosevojék ajtaja felé tartott.

Végre igazi ellenséggel állt szemben a fekete, lompos házörző, egyenesen feléje tartott, és üvöltve vetette rá magát a fiatal tisztre. A tiszt megállt, szétterpesztette hosszú lábát, arca kisfiús kifejezést öltött, szitkozódott a foga között, aztán táskájából elővette revolverét, és belelőtt a kutyaába. Az öreg állat lebukott, orrát a földbe verte, vonítva kúszott közelebb a tiszthez, aztán mozdulatlanul elnyúlt.

– Megölték a kutyát... Mi lesz itt? – kérdezte nagyanyó.

A tröszt előtt álló tisztek és katonák a lövés zajára felnéztek, de ahogy meglátták a lelőtt kutyát, tovább dolgoztak. Elszórt lövések dördültek hol itt, hol ott. A tiszt, akit a szalmahajú tisztiszolga követett, kinyitotta Kosevojék kerítésajtáját.

Vera nagyanyó szikármereven tartva mozdulatlan Dante-fejét, a tiszt elé ment, míg Jelena Nyikolajevna ottmaradt a bokornál, mindkét kezével világosszőke hajfonatát tartva.

A tiszt szétterpesztette hosszú lábait, megállt nagyanyó előtt, s bár nagyanyó se volt kis termetű, a tiszt hideg, fénytelen szemével mégis letekintett rá, és megkérdezte:

- Ki fogja nekem megmutatni az önök lakását?

Úgy mondta ezt, mintha kifogástalanul beszélne oroszul, és tekintetét nagyanyóról a jázminbokorban álló, felemelt karú Jelena Nyikolajevnára fordította, aztán megint nagyanyóra nézett.

- Mi lesz, Lena! Eredj már és mutasd meg - mondta nagyanyó zavart, rekedt hangon.

Jelena Nyikolajevna hajfonatait tartva, a virágágyak között a ház felé tartott.

A tiszt néhány percig csodálkozva követte tekintetével, aztán újra a nagyanyóra nézett.

- Nos? - mondta, és felhúzta világos szemöldökét, miközben fiatal ficsúrarca szeszélyesre vált.

Nagyanyó, szokatlan módon aprózva lépteit, majdnem szaladva ment a ház felé. A tiszt és a tisztiszolga követték.

Kosevojék lakása három szobából és konyhából állott. A konyha a nagyszobára nyílt, amelyet ebédlőnek használtak, és két ablakával a szomszédos Szadovaja utcára nézett. Itt állt Jelena Nyikolajevna ágya és egy dívány, amelyen Oleg szokott aludni. A balra fekvő szobában Nyikolaj Nyikolajevics lakott feleségével és kisgyermekével. Egy másik, jobbra nyíló ajtó nagyanyó parányi szobájába vezetett. Ennek a kis szobának közös fala volt a konyhával, a fal túloldalán állott a konyhake-mence, amitől nagyanyó szobája, különösen nyáron, elviselhetetlenül forró volt. De mint minden falusi öregasszony, nagyanyó is szerette a meleget, és ha már nagyon tűrhetetlen volt a hőség, kinyitotta a kerti ablakot, mely alatt orgonabokrok su-sogtak.

A tiszt belépett a konyhába, átfutotta tekintetével, aztán, hogy bele ne üsse fejét az ajtókeretbe, lehajolva bement a szobába és körülnézett. Látszott, hogy tetszik neki. A szoba fehérre volt meszelve, csak úgy ragyogott a tisztaságtól, festett padló-

ján kemény fonatú, tiszta háziszőttes futószőnyegek, az asztalon hófehér terítő, ugyancsak kifogástalan tiszta takaró Jelena Nyikolajevna ágyán is, és a jól tömött párnákon és a kispárnán csipke. Az ablakdeszkákön cserepes virágok.

A tiszt újra lehajolt, és gyorsan bement Korosztjilovék szobájába. Jelena Nyikolajevna, aki maga se vette észre, mikor és hogyan tűzte meg hajtűvel a haját, ottmaradt az ebédlőben. Az ajtófélfához támaszkodott, és lehorgasztotta világosszőke fejét. Vera nagyanyó a német után ment.

Ez a valamivel kisebb szoba íróasztalával, takaros írókészletével az asztal mellett, az ajtófélfán függő vonalzóval, háromszöggel és körzővel, szintén megnyerte a tiszt tetszését.

- Schön - bólintott meglegedetten.

Most észrevette a kissé összegyűrt ágyat, melyen Jelena Nyikolajevna feküdt, amikor Marija Andrejevna hozzájuk jött. Gyorsan odalépett az ágyhoz, két ujjával kelletlenül felhajtotta a takarót, aztán a lepedőt, végül a derékaljat, és beszívta orrába az ágy levegőjét.

- Poloska nem? - kérdezte fintorogva nagyanyótól.

- Nem... Poloska nem - mondta nagyanyó, igyekezve ugyanolyan tört nyelven beszélni, hogy a német megértse, s közben sértődötten rázta meg fejét.

- Schön - mondta a német, és az ajtó alatt lehajtva fejét, visszatért az ebédlőbe.

Nagyanyó szobájába épp hogy benézett, és Jelena Nyikolajevna felé fordult.

- Itt fog lakni a generál, baron von Venzel - mondta. - Ezt a két szobát felszabadítani - az ebédlőre, valamint Korosztjilovék szobájára mutatott. - Maguknak meg lesz engedve itt lakni - és nagyanyó szobája felé intett. - Ami kell ezekből a szobákból, azonnal kivinni... Kivinni ezt, azt - mondta, és idegeskedve fogta meg újra két ujjal Jelena Nyikolajevna ágyán a hófehér takarót, lepedőt. - És azt a szobát szintén... Kitakarítani... gyorsan! - és Jelena Nyikolajevna mellett, aki ijedten adott utat neki, kiment a szobából.

- Poloska van-e, azt kérdezte? Ilyen ellenség!... Vén kórodra ezt kell megérned, Vera nagyanyó! - mondta éles hangon az öregasszony. - Lena! Merevgörcsöt kaptál vagy mi? - szólt méltatlankodva. - Ki kell takarítani a szobákat annak a bárónak, folyjon ki a szeme! Kicsit szedd össze magad! Talán szerencse, hogy bárót raktak be hozzánk, lehet, hogy nem olyan átkozott, mint a többi.

Jelena Nyikolajevna szótlánul szedte össze az ágyneműt, és átvitte nagyanyó szobájába, ahonnan aztán nem is jött ki többé. Vera nagyanyó pedig kivitte az ágyneműt fia és menyé szobájából, leszedte a falakról és az íróasztalról fia meg Oleg fényképeit, és a komódba tette („nehogy még megkérdezzék, kik ezek”), átvitte szobájába a maga és lánya fehérneműjét, ruháját („nehogy hozzányúljanak, a nyavalya törje ki őket”). Azért csak furdalta a kíváncsiság, nem tudott nyugodtan megmaradni. Kiment az udvarra.

A kertajtóban megint megjelent az óriási tisztiszolga szalmaszín feje, szeplős, húsos arca. Hosszú, széles bőrröndöket cipelt két kezében. Egy másik katona fegyvereket hozott, három géppisztolyt, két „Mauser”-puskát, ezüsthüvelyű kardot. Két másik katona jött utána. Az egyik bőrröndöt, a másik pedig egy kicsi, de súlyos rádiókészüléket cipelt. Rá se néztek Vera nagyanyóra, úgy mentek be a házba.

Ebben a pillanatban a kertajtóban megjelent maga a tábornok. Roppant sovány, nyurga ember, kecsgeorrú, fényes cipőben, melyen alig látszó porfátyol ült, nagyon magas, szemére húzott sapkában. Vén, ádámcsutkás, ráncos arca tiszta volt. A tábornok lassú léptekkel jött az udvarba, s a nyakigláb tiszt, három lépéssel mögötte, tiszteletteljesen és oldalt hajtott fejvel követte.

A tábornokon kifogástalan szürke seviot nadrág volt, vörös kettős sávval, a zubbonyán halvány aranygombok, vörös szélű fekete gallér, melyet arany pálmaág ékitett. Égnek meredt fejvel, mely a halántéka körül már ősz volt, merev, hosszú nyakkal, lassan ment a ház felé, és szaggatottan mondott valamit.

A tiszt hátul követte, és fejét oldalt konyítva, tiszteletteljesen leste minden szavát.

A tábornok megállt a kertben, és hosszú, málnaszín nyakán lassan forgatva fejét, körülnézett. Ez a mozdulat gúnárhoz tette hasonlóvá, annál is inkább, mert mélyen szemébe nyomott sapkájának ellenzője libacsórszerűen ugrott elő. A tábornok körülnézett, de hideg arca kifejezéstelen maradt. Keskeny keze fejét, melyen szárazon fehérlettek az ujjak, félkörben járatta, és úgy látszik, azt jelezte, hogy „el mindennel”, ami körülötte látható, aztán morgott valamit. A tiszt még alázatosabban hajtotta le a fejét.

Nehéz parfümillattal árasztva el Vera nagyanyót, a tábornok egy pillanatig rámeresztette fakó, vizes, fáradt tekintetét, aztán bement a házba. Ő is behúzta fejét, nehogy beüsse az ajtófélfába. A hosszú lábú fiatal tiszt jelt adott a bejáratnál vigyázzban álló katonáknak, hogy várjanak rá, majd bement a tábornok után. Vera nagyanyó az udvaron maradt.

Néhány perc múlva megjelent a tiszt, rövid parancsot adott a katonáknak, és ugyanolyan mozdulattal, mint a tábornok, félkörben járatta a kezét. A katonák „hátra arcot” csináltak, öszszecsapták csizmájuk sarkát, s libasorban kivonultak a kertből. A tiszt visszatért a házba.

A napraforgók egészen nyugat felé hajtották aranyló tányérjukat, s már hosszú árnyak feküdtek a virágágyakra. Túl a jázminbokrokon, az utcán hangos idegen beszéd és nevetés hallatszott, jobb felől, a vasútátjárónál motorok berregtek. Itt-ott puskalövések dördültek, utána kutyaugatás vagy ijedt kotkodácsolás.

A kertajtóban két katona jelent meg – Vera nagyanyó már ismerte őket –, a kezükben ácsbárddal. Nagyanyó még ki se találhatta, mit akarnak ezekkel a bárdokkal, amikor a két katona – egyik jobbról, másik balról – vágni kezdte a jázminbokrokat a kertajtónál.

– Mit csinálnak, az istenért, ez a jázminbokor is zavarja magukat? – szólát rájuk nagyanyó, és rátámadt a katonákra. – Hi-

szen ez virág, méghozzá szép virág! Vagy a szagát nem bírják? – kérdezte indulatosan, és hol az egyik, hol a másik katonához futott. Alig tudta megállni, hogy a hajukba ne kapjon.

A németek rá se hederítettek, hanem szótlantul, szuszogva vagdosták a bokrokat. Aztán egyik odaszólt valamit a társának, és mindketten elnevettek magukat.

– Még nevetnek is – szólt nagyanyó megvetően.

Az egyik katona egyszerre kiegyenesedett, zubbonya ujjával letörölte izzadt homlokát, és mosolyogva mondta németül nagyanyónak:

– Felsőbb parancs. Katonai szempontból szükséges. Látja, mindenütt vágják a bokrokat – és bárdjával a szomszédos kertre mutatott.

Nagyanyó nem értette meg, mit mondott, de arrafelé nézett, és látta, hogy a szomszédban és tovább, a német mindenütt kivágja a fákat és bokrokat.

– Partisanen... Piff-puff! – igyekezett a német megértetni magát nagyanyóval, leguggolt, és vastag körmű, piszkos mutatóujjával megmutatta, hogy lőnek a partizánok.

Nagyanyó, akit egyszerre gyöngeség fogott el, legyintett a kezével, odébbállt, és leült a tornácon.

Most szakácssipkás katona tűnt fel a kertajtóban, fehér köpenye alól kikandikált szürke nadrágszéle és fatalpú, ormótlan bakancsa. Egyik kezében finom fonású, kerek kosarat cipelt, melyben konyhaedények csörömpöltek, a másokban hatalmas alumínium serpenyőt. Zsíros, szürke kabátban egy másik katona követte, aki egy maga elé tartott nagy edényben hozott valamit. Nagyanyó előtt elhaladva bementek a konyhába.

Váratlanul, mintha idegen világból tört volna elő, a házból muzsikaszó, ropogás, pisszegés, német beszéd, aztán megint reccs, pisszegés és megint zene hallatszott ki az udvarra.

Végig az egész utcán mindenütt katonák irtották a kis kerteket, és jobbról-balról, az átjárótól le a sarkig, valósággal meztelenné vált az utca, amelyen német katonák sűrögtek-forogtak, és motorkerékpárok rohantak fel-alá.

A szobából, nagyanyó háta mögött, egyszerre távoli, gyöngéd zene szivárgott. Valahol Krasznodontól messze, nagyon messze megszokott nyugalommal folyt az élet, mely szörnyű idegen volt mindattól, ami itt körös-körül lezajlott. Azok az emberek, akiknek ezt a muzsikát szánták, távol éltek a háborútól, az utcán nyüzsgő német katonáktól, akik a kis kerteket irtották, és távol voltak magától nagyanyótól is. Úgy lehet, ez az élet a katonák részére is távoli és idegen volt, mert egykedvűen vagdosták ki a bokrokat, fel se figyeltek, nem hallgatóztak, és egy árva hangjuk se volt a távoli muzsikára.

Kivágták az összes fákat és bokrokat, egészen Vera nagyanyó szobájának ablakáig, amelyben egyedül és szótlanul üldögélt Jelena Nyikolajevna. Aztán hozzáfogtak, hogy gyökerestől kivágják a napraforgókat is, melyek nyugatra fordították arany fejüket. Körös-körül egészen kopár lett minden, és a partizánoknak nem volt hová bújniuk, hogy „piff-puffokat” csináljanak.

18.

A különböző fegyvernemekhez tartozó német katonák és tisztek az est folyamán előzőnlőtték az egész várost. Csak a „Sanghaj” meg a „Kis Sanghaj”, azaz a horhos vályogviskókkal beépített része, valamint a távolabb eső „Galambos” és „Fás”, ahol Valja Borc lakott, maradt mentes tőlük egyelőre.

A város utcáiról eltűnt a helyi lakosság... Az utcákon a sötét egyenruhák, a hasonló színű, ezüstsasos nyári és egyéb tányérsapkák tömege hullámozott. Sötét ruhák árasztották el az udvarokat, veteményeskerteket, ott álltak a házak ajtajában, a fészerekben, a hembárok és raktárak előtt.

Oszmuhinék és Zemnuhovék utcáját szinte elsőnek foglalta el a teherautón érkező gyalogság. Az utca elég széles volt ahhoz, hogy elhelyezzék a teherautókat, de a német katonák attól félve, hogy magukra vonják a szovjet repülőik figyelmét, tiszt-

jeik parancsára nem hagyták az utcán az autókat, hanem sorra ledöntötték a kerítéseket, és a gépeket az udvarokon, a házak és gazdasági épületek mögött bújtatták el.

Egy magas és hosszú teherautó, melyről már leugráltak a katonák, motorja harsogása közben odahátrált óriási műgumi ke-rekeivel Oszmuhinék kis kertjének kerítéséhez. A kerítés re-csegett. Az autó benzinszaggal és bőgéssel töltötte meg a leve-gőt, végiggázolt a virágágyakon, berontott Oszmuhinék udvárá-ba, és megállt a fal mellett.

Egy fekete képű, pödrött bajuszú, hetyke kis őrzetű, aki-nek fekete üstöke sűrű gyapotként egész a szemöldökéig benőtt, bakancsa orrával kirúgta előbb a veranda-, aztán az előszoba-ajtót, és többedmagával berontott Oszmuhinék lakásába.

Jelizaveta Alekszejevna és Luszja teljesen egyforma, furcsa, merev tartásban ültek Vologya ágya mellett. Vologya állig be-takarózva feküdt. Izgatott volt, de mindenáron igyekezett iz-galmát elrejteni, s komoran meresztette maga elé keskeny, bar-na szemét. Amikor a németek becsörtettek az előszobába, és a küszöbön feltűnt az őrzetű és a többi katona izzadtságtól csa-takos ábrázata, Jelizaveta Alekszejevna hirtelen felállt, arca a rá annyira jellemző elszánt, határozott kifejezést öltött, és ki-ment a németekhez.

- Natyon karasó - mondta az őrzetű, és jókedvűen, kissé szemtelen nyíltsággal, de barátságosan nézett Jelizaveta Alek-szejevnára. - Itt fognak lakni a mi katonáink... csak két-há-rom éjszakára. Nur zwei oder drei Nächte. Natyon karasó.

A katonák ott álltak a háta mögött, és komolyan tekintettek Jelizaveta Alekszejevnára, aki benyitott a szobába, melyben Luszjával lakott. Úgy határozott, hogy ha a németek ott fognak lakni, akkor átköltöznek Vologya szobájába, hogy együtt legye-nek valamennyien. De az őrzetű nem ment be a szobába, még csak be se kukkantott, a nyitott ajtón át Luszját nézte, aki me-reven, mozdulatlanul ült Vologya ágya mellett.

- Ó! - kiáltott fel Luszjára mosolyogva az őrzetű és tisz-

telgett. – A fivére? – és kedélyesen Vologya felé bökött fekete ujjával. – Sebesült?

– Nem – mondta Luszja, és elpirult –, beteg.

– Ez itt beszél németül! – mondta nevetve az őrzető, és társaihoz fordult, akik továbbra is mosolytalanul álltak az előszobában. – Maguk le akarják tagadni, hogy a fivér vöröskatona vagy partizán és hogy sebesült, de há kell, mi ezt mindig meg tudjuk majd állapítani – mondta az őrzető és mosolygott, fekete szeme csillogott, ahogy Luszjára nézett.

– Dehogy, dehogy, hiszen még iskolás, és mindössze tizenhét éves, és műtét után van – mondta Luszja felindultan.

– Ne féljen, mi nem bántjuk a fivérét – és az őrzető megint rámosolygott Luszjára, ismét tisztelt, és csak aztán nézett abba a szobába, melyet Jelizaveta Alekszejevna mutatott neki. – Natyon karasó! Ez az ajtó hova megy? – kérdezte Jelizaveta Alekszejevna, és nem várva válaszát, kinyitotta a konyhára nyíló ajtót. – Nagyszerű! Azonnal befűteni! Csirke vagy tyúk? Tojáská, tojáská! – és barátságos, ostoba őszinteséggel elnevette magát.

Bámulatot volt, hogy éppen azt mondta, ami a németeket gúnyoló anekdoták formájában szájról szájra járt a háború óta, melyet hallani lehetett szemtanúktól, olvasni laptudósításokban és karikatúrák alatt. Éppen ezt mondta.

– Friedrich, te törődj az ebéddel! – és a katonákkal együtt belépett abba a szobába, melyet Jelizaveta Alekszejevna mutatott neki. A ház egyszerre megtelt nevetéssel és beszéddel.

– Mama, érted? Tojást akarnak, és hogy fűtsük be a kementét – mondta Luszja suttogva.

Jelizaveta Alekszejevna továbbra is szótlanul állt az előszobában.

– Megértetted, mama? Talán hozzak be fát?

– Mindent megértettem – mondta az anyja, mit sem változtatva modorán, valahogy nagyon is nyugodtan.

Egy idősebb, erős állkapcsú német katona kiment a szobá-

ból. Arcán sebforradás húzódott végig, sapkájától a szemöldökéig.

- Te vagy az a Friedrich? - kérdezte Jelizaveta Alekszejvna nyugodtan.

- Friedrich? Én vagyok Friedrich - mondta mogorván a katona.

- Gyerünk... majd segítesz fát hozni!... Tojást magam adok.

- Mi? - kérdezte értetlenül a német.

De az asszony intett, és kiment a verandára. A katona követte.

- Igen - mondta Vologya, és nem nézett Luszjára. - Csukd be az ajtót.

Luszja betette az ajtót, azt hitte, hogy Vologya mondani akar valamit.

De amikor visszament az ágyhoz, a fiú behunyt szemmel feködt és hallgatott. Az ajtóban kopogtatás nélkül újra feltűnt az őrzető, derékig meztelenül, nagyon szőrösen, feketén, kezében szappantartó, vállán törülköző.

- Hol a mosdójuk? - kérdezte.

- Nekünk nincs mosdónk, mi az udvaron egymásra öntjük a vizet - mondta Luszja.

- Micsoda barbárság! - az őrzető jókedvűen nézte Luszját, szétterpesztette vastag talpú bakancsba szorított lábát. - Hogy hívják magát?

- Ludmillának.

- Hogy?

- Ludmilla.

- Nem értem... Lud-Lud...

- Ludmilla.

- Oh, Luise - mondta elégedetten. - Maga tud németül, és korszóból vagy üvegből mosakszik - mondta undorodva. - Na-tyon rossz!

Luszja hallgatott.

- És télen? - kiáltotta az őrvezető. - Ha-ha... barbárság!... Hát csak öntsön vizet a kezemre, ha már így van.

Luszja felállt, hogy az ajtó felé menjen, de a német útjába állt. Szétterpesztett lábbal, feketén, szőrösen, mosolyogva állt a helyén, és szemtelenül egyenesen Luszjára nézett.

Luszja megállt az ajtónál, lehajtotta fejét és elpirult.

- Ha-ha!... - az őrvezető pár pillanatig állt, aztán helyet adott neki.

Luszja kiment a tornácra.

Vologya, aki megértette, miről beszéltek, lehunyt szemmel feküdt, és egész testében érezte szíve dobogását. Ha nem volna beteg, Luszja helyett maga öntene vizet a németeknek. Szégyellte magát, mert megalázó helyzetbe sodorta magát és családját. Zakatoló szívvel feküdt a helyén, de behunyta szemét, hogy ne is lássa tehetetlenségét.

Hallotta, hogy kopognak megint súlyos, patkós bakancsaikkal a ki-be járó német katonák. Anyja éles hangon mondott valamit odakint a tornácon, azután papucsait csoszogtatva bement a konyhába, onnan ismét a tornácra. Luszja nesztelenül belépett a szobába, és betette maga után az ajtót - mert az anyja helyettesítette.

- Vologya, micsoda szörnyűség! - mondta gyors suttogással Luszja. - A kerítést végig ledöntötték! A virágokat mind-mind letiporták, a többi udvar is tele van katonákkal! Az ingükből rázzák a tetűt, és éppen a mi tornácunk előtt, anyaszült meztelenül, vederrel öntik magukra a hideg vizet. Már émelygett a gyomrom.

Vologya lehunyt szemmel feküdt és hallgatott.

Az udvar felől kotkodácsolás hallatszott.

- Friedrich öli a tyúkjainkat - mondta Luszja váratlanul, gúnyos hangon.

Az őrvezető prüsszkölve és különféle idétlen hangokat bocsátva ki szájából - alighanem járás közben törülközött -, a szobájába ment, ahonnan egy darabig kihallatszott jókedvű, egészséges hangja. Jelizaveta Alekszejevna valamit felelt neki.

Néhány perc múlva az anya visszatért Vologya szobájába, magával hozta a lepedőbe kötött ágyneműt, és letette a sarokba.

A konyhában sütöttek-főztek, a sült szaga a csukott ajtón át is beszivárgott. A lakás átjáróházzá változott. Minden pillanatban jöttek-mentek. A konyhából, udvarról, az őrzető szobájából német szó, nevetés, röhej áradt szét.

Luszja, akinek jó nyelvérzéke volt, az iskola elvégzése után egész éven át, mióta tartott a háború, németet, franciát és angolt tanult. Arról álmodott, hogy a moszkvai Idegen Nyelvek Főiskolájára iratkozik be, hogy aztán diplomáciai pályára lépjen. Luszja akaratlanul kihallgatta a katonák beszélgetését, melyet esetről esetre vaskos kifejezések és tréfák fűszereztek. Sok mindent megértett belőlük.

- Nini, Adam pajtás! Adjisten, Adam, mid van?

- Ukrán szalonna. Társulni akarok veletek.

- Kitűnő! Konyakod van? Nincs? Hol der Teufel*, iszunk majd orosz vodkát.

- Azt mondják, hogy az utca végén, valami öregembernél méz van.

- Odaküldöm Hanschent. Élni kell az alkalommal. Az ördög tudja, meddig maradunk itt, és mi vár ránk holnap.

- Mi várhat ránk holnap? A Don és a Kubany. De lehet, hogy a Volga. Biztosítlak, ott se élünk majd rosszabbul.

- Itt legalább még élünk...

- Törje ki a nyavalya ezt az átkozott szénvidéket! Szél, por, sár, és mindenki farkasszemekkel néz rád.

- Ugyan, hol néztek gyöngéden rád? És miért hiszed, hogy szerencsét hozol nekik? Ha-ha...

Valaki belépett az előszobába, és kappanhangon elkiáltotta:

- Heil Hitler!

- Tyű, a fene enne meg, ez Peter Fenbong! Heil Hitler! Ah, verdammt nochmal!** Fekete egyenruhában még nem volt sze-

* Ördögbe veled!

** Az átkozott!

rencsénk hozzád. Mutasd magad!... Ide nézzetek, gyerekek! Peter Fenbong! Képzeljétek, a határ óta nem láttuk egymást.

- Azt kell feltételeznem, hogy vágyódtok utánam - válaszolta kissé gúnyosan a kappanhang.

- Peter Fenbong! Beszélj! Mi szél hozott erre?

- Helyesebben, mondd, hova kerültünk? Ide vezényelték, az isten háta mögé.

- És miféle jelvény az a melleden?

- Századparancsnok vagyok.

- Ohó! Szóval ezért híztál meg. Az SS-csapatokban, úgy látszik, jobban etetik az embereket.

- Viszont, alighanem ott is ruhástól alszik, és nem mosakodik. Érezni a szagáról.

— Tanácsolom, sose tréfálj úgy, hogy aztán később megbánjad - szólalt meg a kappanhang.

- Bocsáss meg, édes Peter, hiszen régi pajtások vagyunk! Nem igaz? Mi lesz a katonával, ha még tréfálni sem szabad? Hogy jöttél ide?

- Lakást keresek.

- Te keresel lakást, te? A legjobb lakás mindig a tietek.

- Elfoglaltuk a kórházat. Óriási épület, de nekem lakásra, saját lakásra van szükségem.

- Mi itt heten lakunk.

- Látom... Wie die Heringe.*

- Igen, neked most jól megy. Azért ne feledkezz el a régi cimboráidról. Látogass meg, amíg itt vagyunk.

A kappanhangú valamit kaffogott válaszul, mire valamenynyien elnevelték magukat. Aztán nehézkesen kopogva patkós bakancsával, kiment.

- Fura alak ez a Peter Fenbong!

- Fura? Karriert csinált, és igaza van.

- De láttad már csak egyszer is akár meztelenül vagy legalább alsóingben? Sohasem mosakszik.

* Akár a heringek

- Azt gyanítom, pattanásos ateste, szégyelli megmutatni... Friedrich, mi lesz?

- Babérlevél kéne - mondta Friedrich komoran.

- Azt hiszed, hogy már vége felé jár a dolog, és már most meg akarod fonni magadnak a győztes babérkoszorúját?

- Dehogyan van vége, hiszen az egész világgal verekszünk - mondta még komorabban Friedrich.

Jelizaveta Alekszejevna egyik kezére támasztva arcát, az ablaknál ült és elgondolkozott. Az ablak az alkonypírban fürdő puszta térre nézett. Túlsó szélén, rézsút szemben a házukkal, két kőépület állott - a nagyobbik a Vorosilov Iskola, a kisebbik a gyerekkórház. Az iskolát is, a kórházat is evakuálták, az épületek üresek voltak.

- Luszja, nézd csak, mi az ott! - mondta hirtelen Jelizaveta Alekszejevna, és odanyomta fejét az ablaküveghez.

Luszja az ablakhoz szaladt. A két kőépület melletti poros úton emberek hosszú sora mozgott. Luszja eleinte fel nem tudta fogni ésszel, miféle emberek. Sötét köpönyegbe burkolt, fedetlen fejű férfiak, asszonyok vánszorogtak az úton, némelyek mankókon vonszolták magukat, mások is alig-alig mozogva, betegeket vagy sebesülteket vittek hordágyon. Fehér fejkendő, fehér köpenyes nők, polgári ruhás férfiak és asszonyok nehéz batyukkal hátukon mentek a sorban nagyon lassan. Az iszonyú menet abból a városrészből jött, melyet az ablakból nem lehetett látni. Az emberek a gyerekkórház főbejárata köré torlódtak. A főbejárat előtt fehér köpenyes nő igyekezett kinyitni a kaput.

- Ezek a városi kórház betegei. Egyszerűen kizavarták őket - mondta Luszja - Hallottad? Érted? - és Luszja hátrafordult fivéréhez.

- Igen, hallottam, kérdeztem is magamtól, mi van a betegekkel. Hisz én magam is ott feküdtem. Ott sebesültek is voltak! - szólt Vologya, és hangja remegett a felindulástól.

Luszja és Jelizaveta Alekszejevna egy darabig figyelték a betegek átköltözését, és időről időre suttogva közölték Vo-

logyával, amit láttak, míg figyelmüket magára nem vonta a német katonák zajongása. Az őrvezető szobájában, a hangok után ítélve, legalább tíz-tizenkét ember gyűlt össze. Egyik element, jött helyette másik. Hét óra felé az evéshez fogtak, s már egészen sötét volt, de még mindig ettek és ettek, a konyhában pedig még egyre sült valami. Az őrvezető szobájából poharak koccintása, felköszöntés, hahota hallatszott be. A beszélgetés hol elcsitult, hol felélénkült, amikor új fogást hoztak be. Egyre részegebb, összefüggéstelenebb lett a hangjuk.

A háziak szobája fülledt volt, a konyhából forró ételgőz áradt be, de mégsem nyitották ki az ablakot. Sötétben ültek, hallgatólagos megállapodással nem gyújtották meg a lámpát.

Leborult a sötét júliusi éjszaka, és ők egyre ültek, meg se vetették ágyaikat, mert nem akartak lefeküdni. Az ablakon túl, a puszta téren már semmit sem tudtak megkülönböztetni, csak a tér jobb oldalán levő hosszú dombtető sötétlett ki a világosabb háttérből két kiszögellő épületével, melyek egyike a kerületi végrehajtó bizottság, a másik a „veszett földesúr” háza volt.

Az őrvezető szobájában nótára gyűjtöttek. De nem úgy, ahogy részeg emberek, hanem ahogy részeg németek szoktak. Teljesen egyhangú, mégis lármás danolás volt ez. Szörnyű erőlködéssel sziszegtek, hörögtek, igyekeztek egyszerre mély hangon és hangosan énekelni. Aztán újra koccintottak, ittak, ettek, s amíg ettek, minden csendes volt.

Most egyszerre nehéz bakancsok kopogtak az előszobában, a háziak ajtajának tartottak, és itt megálltak. Az, aki jött, pár pillanatig hallgatózott az ajtó előtt.

Azán erősen kopogtak... Jelizaveta Alekszejevna úgy tett, mintha már lefeküdt volna, hogy be ne nyissanak. A kopogás megismétlődött. Néhány pillanat múlva ökölcsapás érte az ajtót, s ahogy kinyílt, egy fekete fej jelent meg.

– Ki van ott? – kérdezte az őrvezető oroszul. – Gazdasszony!

Jelizaveta Alekszejevna felállt az asztal mellől, és az ajtóhoz ment:

- Mi kell? - kérdezte halkan.

- Én és az én katonáim kérjük magát, falatozzanak kicsit velünk... Te és Luszja. Egészen keveset - magyarázta. - És a fiú is egyen... Neki is adhat egy keveset.

- Mi már ettünk. Nem kívánunk többet - mondta Jelizaveta Alekszejevna.

- Hol van Luise? - kérdezte az őrző, aki nem értette meg, mit mondott az asszony. A német az orrát szívtá, bőföggött, csak úgy áradt belőle a pálinkagőz. - Luise, látom magát - és szélesen elmosolyodott. - Én és az én katonáim meghívjuk magukat, egyenek velünk. Inni is lehet, ha nincs ellenükre.

- A fivérem rosszul van, nem hagyhatom magára - mondta Luszja.

- Talán az asztalt kell leszedni? Gyerünk, segítek, gyerünk - és Jelizaveta Alekszejevna bátran kézen fogva az őrzőt, kiment vele az előszobába, és betette maga után az ajtót.

A konyhát, előszobát és szobát, ahol a tivornya folyt, sárgás-kék gőz töltötte be, amely könnyet facsart az ember szeméből. Körös-körül bádogbögrékben sztearin vagy valamilyen fehér zsiradék égett sárga, remegő fénnel. Ezek a bögrék ott álltak a konyhaasztalon, ablakdeszkán, az előszobafogason és a német katonákkal zsúfolt szobában is. Ide jött Jelizaveta Alekszejevna az őrzővel.

A németek körülülték az asztalt, melyet odatoltak az ágyhoz. Ágyon, székeken, zsámolyokon ültek, a sebhelyes mogorva Friedrich egy tuskón kuporgott, amin rendszerint fát aprítottak. Néhány üveg pálinka állt az asztalon, számos üres üveg már eldőlve hevert az asztalon, alatta és az ablakdeszkán. Az asztal piszkos tányérokkal, edényekkel, bárány- és csirkecsontokkal, kenyérdarabokkal volt tele.

A németek kigombolt, piszkos alsóingben ültek. Izzadt és szőrös kezük könyökig zsíros volt.

- Friedrich! - ordította az őrző. - Mit ülsz? Nem tudod, hogy kell viselkedned, ha szép lány mamájával állsz szemben!

- most még szélesebben és szemtelenebbül nevetett, mint amikor józan volt. A többi is vele együtt.

Jelizaveta Alekszejevna megértette, hogy rajta nevetnek, és sokkal rosszabbat gyanított, mint amit az őrzető valóban mondott, de szótlanul takarította le az asztalról az ételmaradékos és piszkos edényt. Szótlanul, sápadtan, elszántan.

- Hol van Luise, hol a lánya? Igyon velünk - szólalt meg most egy fiatal, vörös képű, részeg katona, és bizonytalan mozdulattal üveg után nyúlt, tiszta bögrét keresve. Tiszta edényt nem talált, hát a magáéba töltött. - Hívja ide! Német katonák kéri. Azt mondják róla, hogy ért németül. Tanítson minket orosz dalokra...

Kitárta kezét, mellyel az üveget tartotta, és szörnyen felfújva arcát, mély hangon rákezdett:

*Wolga, Wolga, Mutter Wolga,
Wolga, Wolga, Russlands Fluss ...**

Felállva énekelt, az üveggel vezényelt, s a pálinka a katonákra, az asztalra és az ágyra loccsant. A fekete képű őrzető röhögött, maga is énekelni kezdett, aztán szörnyűséges mély hangon valamennyien belevágtak.

- Igen, elérjük a Volgát! - kiáltott egy izzadt szemöldökű, nagyon kövér német, aki azon volt, hogy túlordítsa az éneklőket: - Volga, Volga, német folyó! Deutschlands Fluss! Így kell énekelni! - és hogy megerősítse kijelentését, de magamagát is, úgy vágta az asztalba villáját, hogy azonnal meggörbült a vasa.

Úgy belemerültek a nótázásba, hogy egyikük se vette észre, amikor Jelizaveta Alekszejevna kivitte a piszkos edényt a konyhába. El akarta mosni a tányérokat, de a forró vízzel teli teáskannát nem találta a tűzhelyen. „Igaz - gondolta -, ezek nem isznak teát.”

Friedrich konyharuhával a kezében vesződött a tűzhely kö-

* Volga, Volga, édesanyánk, Volga, Volga, orosz folyó...

rül, lehúzta a lángról a serpenyőt, melyben zsíros bárányszűcs sustergett, és kiment.

„Biztosan a Szlonovék bárányszűcsét vágták le” – állapította meg Jelizaveta Alekszejevna, és odafigyelt a zagyva, monoton, részeg hangokra, melyek németül próbálták énekelni az ősi Volga-dalt. De mint minden, ami körülötte zajlott, ez is teljesen közömbösen hagyta. Mert az emberi érzéseknek és cselekedeteknek az a mércéje, melyet ő és gyermekei eddig maguk elé állítottak, ebben az új, most kezdődő életben teljesen használhatatlanná vált. Nemcsak külsőleg, de belsőleg is benne éltek már az új világban, melyben a többi emberhez való viszonyuk annyira eltért a megszokottól, hogy voltaképpen kigondolt világnak látszott. Úgy érezte, csak fel kell nyitnia a szemét, és ez az új világ nyomban szertefoszlik.

Jelizaveta Alekszejevna zajtalanul belépett Vologyához és Luszjához. A gyerekek suttogva beszélgettek, és elhallgattak, amikor anyjuk benyitott.

– Talán jobb lenne megvetni az ágyat és lefeküdni. Nem volna jobb, ha aludnál? – kérdezte Jelizaveta Alekszejevna.

– Félek lefeküdni – mondta Luszja halkán.

– Ha fel mer költeni téged ez a kutya – mondta Vologya hirtelen felemelkedve és halotthalványan –, ha csak megpróbálja, akkor megölöm, igen, igen, megölöm, és aztán jöjjön, aminek jönnie kell! – ismételte sápadtan, hihetetlen sóványan, két karjára emelkedve. Szeme villogott a félhomályban.

Megint kopogtak, és az ajtó csendesen felnyílt. Egyik kezében bádoglámpáját tartva, mely reszkető fényt szórt kerek fekete arcára, az őrző jelent meg nadrágba gyűrt ingben a küszöbön. Néhány pillanatig kinyújtott nyakkal nézte az ágyban ülő Vologyát és a zsámolyon kuporgó Luszját.

– Luise – mondta ünnepélyesen az őrző –, nem jó, hogy megveti a katonát, aki mindennap, minden órában az életével játszik. Mi semmi rosszat nem csinálunk magának. A német katonára – nemes szívű ember, mondhatnám lovag. Kérjük, jöjjön társaságunkba, csak ezt, és semmi mást...

- Takarodj! - kiáltotta Vologya, és gyűlölettel meredt a németre.

- Ó, derék gyerek vagy, de sajnos, a betegség levert a lábadról! - mondta az őrvezető barátságosan. A szoba félhomályában nem láthatta Vologya arcát, és nem is érthette, mit mondott.

Nem tudni, mi történt volna a következő pillanatban, ha Jelizaveta Alekszejevna gyorsan oda nem megy a fiához. Átölelte, melléhez szorította a fiút, és lenyomta fejét a párnára.

- Hallgass, hallgass - súgta száraz, égő ajakkal az anya.

- A Führer katonái várják a válaszát, Luise! - szólt ünnepélyes hangon a részeg őrvezető, aki alsóíngben, szőrös, kitárt, fekete mellel, tántorogva állt az ajtóban, kezében tartva a világító bádogcsészét.

Luszja sápadtan ült, és nem tudta, mit válaszoljon.

- Jó, nagyon jó! Gut! - mondta éles hangon Jelizaveta Alekszejevna, gyorsan odament az őrvezetőhöz és bólintott. - Luszja azonnal jön, érted? Verstehen? Átöltözködik, és magukhoz megy - és kezével mutatta, hogy öltözködik.

- Mama ... - kezdte Luszja remegő hangon.

- Hallgass, ha isten végleg el nem vette az eszed - mondta Jelizaveta Alekszejevna, aztán megint bólintott, és kikísérte az őrvezetőt.

Az őrvezető kiment. A szobából hajkurászás, röhej, poharak csengése hallatszott. A németek újra belefogtak, és lelkesedéssel, változatlanul, egyforma mély hangon fújták:

Wolga, Wolga, Mutter Wolga ...

Jelizaveta Alekszejevna odasietett a szekrényhez, és kinyitotta.

- Bújj be, idezárlak, hallod? - mondta suttogva.

- De aztán ...

- Azt mondjuk majd, hogy kimentél az udvarra ...

Luszja bemászott a szekrénybe, anyja rázárta az ajtót, és a kulcsot a szekrény tetejére tette.

A németek iszonyúan énekeltek. Már késő éjszaka volt, az ablakon túl minden sötét. Nem lehetett megkülönböztetni az iskola vagy a gyermekkórház épületét, a hosszú dombtetőt, a kerületi végrehajtó bizottság és a „veszett földesúr” házát. Csak lent, az ajtórésen szökött be hosszú, vékony fénysáv a szobába. „Te jó isten, ez mind valóság?” – töprengett Jelizaveta Alekszejevna.

A németek abbahagyták az éneklést. Valamilyen részeg és tréfás vita támadt köztük. Mintha valamennyien az örvezetőre vetették volna magukat, az meg a rettenthetetlen vitéz katonára rekedt, víg röhejével verte vissza a támadásukat.

És bádognéccsel a kezében, egyszerre csak megint megjelent az ajtóban.

– Luise?

– Kiment az udvarra... oda, az udvarra – és Jelizaveta Alekszejevna kifelé mutatott.

Az örvezető maga elé tartotta mécsesét, és kitántorgott a veranda felé. Bakancsa kopogott. Hallható volt, ahogy nagy robajjal lebukdácsolt a lépcsőn. A katonák egy darabig még nevetve beszélgettek egymás között, aztán zajongva-topogva kiözönlöttek az előszobába, onnan a tornácra. Csend lett. A túlsó szobában valaki, nyilván Friedrich, edényekkel csörömpölt. A katonák ott vizeltek közvetlenül a tornác körül. Néhányan hangos, részeg lármával visszatértek a szobába. Az örvezető még mindig nem volt sehol. Végre felbaktatott a lépcsőn, aztán a veranda előtt kopogott. A szoba ajtaja felpattant, és a konyhából kiáradó párás-gőzös világosság keretében megjelent az örvezető, de már bádognéccsel nélkül.

– Luise... – motyogta maga elé.

Jelizaveta Alekszejevna árnyékhoz hasonlóan odasuhant eléje.

– Hogyan? Nem találta meg?... Nem jött még vissza, nincs itt – mondta az asszony megfelelő fej- és kézmozdulattal kísérve szavait.

Az örvezető részeg tekintettel mérte végig a szobát.

– U-u-u... – és hirtelen sértetten elbődült, zavaros, sötét szemét Jelizaveta Alekszejevna meresztette. Ugyanabban a pillanatban ráejtette óriási, zsíros tenyerét Jelizaveta Alekszejevna arcára, és úgy összenyomta az ujjait, hogy majd kitolta az asszony szemét. Aztán ellökte, és tántorogva kiment a szobából. Jelizaveta Alekszejevna gyorsan bezárta utána az ajtót.

A részeg németek még sokáig veszködtek, zajongtak a túlsó szobában, aztán elaludtak. A lámpát égve hagyták.

Jelizaveta Alekszejevna hallgatagon ült Vologyával szemben, aki még mindig nem aludt. Lelkük fáradtsága leírhatatlan volt, de mégse jött álom a szemükre. Jelizaveta Alekszejevna egy darabig még várt, aztán kiszabadította Luszját.

– Majdnem megfulladtam. A hátam meg a hajam csupa víz – mondta Luszja felindultan. A kaland valahogy felbátorította. – Most halkan kinyitom az ablakot. Levegőt kell kapnom!

Az ágy felőli ablak zajtalanul kinyílt, és Luszja kihajolt az éjszakába. Az éjszaka párás volt, de a szoba fülledtsége és mindaz után, ami a házban történt, a térről beáradó levegő felüdítette őket. A város olyan csöndes volt, mintha eltűnt volna a föld színéről, s a ház, a bent alvó németekkel együtt, magában állna egy puszta közepén. A vasúti átjáró és a park felett hirtelen rikító lángcsóva világította meg az eget, fénybe borítva az egész teret, a dombot, az iskola és kórház épületét. Néhány pillanat múlva újabb tűzfelhő tört ki a sötétségből, úgy-hogy rövid időre még a szoba is világos lett. Nyomában nem robbanás, hanem a levegő furcsa, zajtalan rázkódása volt érezhető, mint nagyon távoli robbanások sorozatos visszhangja, mely egymást követve gördül a levegőben. Aztán újra vaksötét lett.

– Mi ez? Mi történt? – kérdezte rémulten Jelizaveta Alekszejevna.

Vologya felült az ágyban.

Luszja összeszorult szívvel meredt a sötétségbe, arrafelé nézett, ahol az ég piroslott. Láthatatlan lángok lobogó visszfénye

vöröslött hol jobban, hol gyöngébben a dombok felett, itt ki-tört a sötétségből, amott betakarta fekete szárnyával a kerü-leti végrehajtó bizottság és a „veszett földesúr” háza tetejét. Most ott, ahol a furcsa tűzijáték fészke volt, hatalmas láng-nyelv csapott a magasba, úgyhogy az egész ég egyszerre bíbor-színben úszott, és a város, az üres tér, a szoba olyan világos lett, hogy látni lehetett az arcokat és tárgyakat.

- Tűz!... - mondta érthetetlen diadallal Luszja. Megfor-dult, aztán megint belefúrta tekintetét az égig érő lángözön látványába.

- Zárd be az ablakot! - mondta ijedten Jelizaveta Aleksze-jevna.

- Űgyse látnak - mondta Luszja. Megborzongott, mintha hi-deg rázná.

Nem tudta, miféle tűz, és hogyan keletkezett. De volt ebben az ijesztő, óriási, viharzó és diadalmas tűzőzönben valami, va-lami, ami lélekemelő. Luszja képtelen volt elszakadni a lát-ványtól, nézte a tüzet, melynek visszfénye órá is rávetődött.

A tűzfény bevilágította nemcsak a város központját, hanem széles körben ott ült a távolabbi házakon is. Az iskola és a gyermekkórház épületei nappali világosságban meredtek ki az éjből. A tér mögötti városrészek is láthatókká váltak, velük együtt az 1. számú bányához tartozó távoli házcsoportok is. A bíborszínben lángoló ég, a háztetőkön és donibokon megtörő tűzvész visszfénye ragyogó, fantasztikusan nagyszerű képet nyújtott.

Mintha az egész város felriadt volna. Bent a város központ-jában emberek rohantak fel-alá. Hangok, kiáltások hallatszot-tak a sötétből, teherautók motorjai bőgtek. Abban az utcában, ahol Oszmuhinék háza állott, körös-körül az udvarokon min-denütt felébredtek, nyüzsögtek a németek. A kutyák - akkor még nem lötték agyon valamennyit - elfeledték nappal átélt félelmüket, és megugatták a tűzvészt. Csak a másik szobában levő németekhez nem szűrődtek be a hangok az előszobán ke-resztül; aludtak tovább.

Közel két óra hosszat dült a tűzvész, aztán lassan csöndesedni kezdett. A távolabbi városnegyedeket, a dombokat újra sűrű sötétség borította. Az utolsó felvillanó lángok néha még bevilágították hol a háztetőket, hol a domboldalt, hol a bánya salakdombját. A park felett azonban még sokáig piroslott az ég, egyszer világosabban, máskor halványabban. A kerületi végrehajtó bizottság és a „veszett földesúr” háza még egy darabig jól látható volt fent a dombon. Aztán homályba tűntek ezek is, és túl az ablakon, a puszta téren egyre vastagabb lett a sötétség.

Luszja mozdulatlanul ült az ablaknál, és izgatottan nézte a tüzet. Sem Jelizaveta Alekszejevna, sem Vologya nem aludt.

Luszjának úgy rémlett, mintha az ablaktól balra valami macska szaladt volna át a sötétben, és megkaparta volna a ház falát. Valaki odasompolygott az ablakhoz. Luszja ösztönszerűen visszahúzódott, és már-már be akarta csapni az ablakot, de mégsem tette, mert az a valaki suttozva nevén szólította:

– Luszja, Luszja...

A lány kővé dermedt.

– Ne félj, én vagyok Tyulenyin – suttozta a hang. És Szerjoszka fedetlen feje felemelkedett az ablakpárkányhoz. – Nálátok vannak németek?

– Igen – suttozta Luszja ijedten, és örömmel nézte Szerjoszka nevető, elszánt arcát. – És nálátok?

– Egyelőre nincsenek.

– Ki az? – kérdezte a félelemtől dermedten Jelizaveta Alekszejevna.

A távoli tűz visszfénye megvilágította Szerjoszka arcát. Jelizaveta Alekszejevna és Vologya megismerték a fiút.

– Vologya hol van? – kérdezte Szerjoszka, aki közben már felkúszott az ablakpárkányra.

– Itt vagyok.

– Ki maradt még itt?

– Tolja Orlov. Többről nem tudok, mert nem járhatok ki, vakbélgyulladásom van.

- Vityka Lukjancsenko és Ljubka Sevcova is itt vannak – mondta Szerjzcska. – Találkoztam Sztjopka Szafovval is, a Gorkij Iskolából...

- Hogy tudtál hozzánk jönni, éjszaka? – kérdezte Vologya.

- A tüzet néztem. A parkból néztem a tüzet, aztán a „Kis Sanghaj”-on keresztül hazalógtam, és akkor letről megláttam, hogy nálatok nyitva van az ablak.

- Mi égett?

- A tröszt.

- Ne mondd!

- Ott rendezkedett be a parancsnokságuk. Gatyában menekültek – mondta Szerjzcska nevetve.

- Mit gondolsz, gyújtogatás? – kérdezte Vologya.

Szerjzcska hallgatott, de szeme olyat villant a sötétben, mint a macskáé.

- Magától nemigen gyullad ki – mondta, és csöndesen elnevette magát. – Mit gondolsz, hogyan fogsz élni? – kérdezte váratlanul Vologját.

- Hát te?

- Mintha nem is tudnád!

- Hát én is úgy – bólintott megkönnyebülten Vologya. – Nagyon örülök neked! Tudod, nagyon örülök...

- Én is – mondta kelleetlenül Szerjzcska, mert sehogy se tudta elviselni az ömlengéseket. – Komiszak a németek, akik nálatok laknak?

- Egész éjjel részegeskedtek. Felzabálták az összes tyúkot. Párszor bejöttek a szobába – felelte Vologya lekicsinylően, de egyben mintha büszkélkedett volna Szerjzcska előtt azzal, hogy ő már a saját bőrén kitapasztalta, milyen a német. Csak azt nem mondta meg, hogy az őrzető kikezdett a nővérel.

- Ez még semmi – mondta Szerjzcska nyugodtan. – De a kórház SS-ek szállták meg; vagy negyven sebesült maradt ott, mind kizavarták, elvitték a verhnjeduvannajai erdőbe, és géppisztolyokkal végeztek velük. Fjodor Fjodorovics, az orvos,

amikor kirángatták a sebesülteket, nem állhatta meg és közbelepett. Őt még a folyosón lelőtték.

– Ó, a gazok!... Jajjaj! Milyen jó ember volt – suttogta homlokát összeráncolva Vologya. – Hiszen én is nála feküdtem.

– Ilyen ember kevés van a világon – mondta Szerjzovszka.

– Mi lesz ebből, uramisten! – és Jelizaveta Alekszejevna mélyen felsóhajtott.

– Szaladok, mielőtt kivilágosodik – mondta Szerjzovszka. – Az összeköttetést fenntartjuk. – Luszjára nézett, és egy kézmozdulattal csibészesen hozzátette. – Auf Wiedersehen!... – tudta, hogy Luszja az Idegen Nyelvek Főiskolájáról álmodozik.

Fürge, ügyes kis teste belesiklott a sötétségbe, s a következő pillanatban már nyoma sem volt. Mintha a föld nyelte volna el.

19.

Az volt a legcsodálatosabb, hogy milyen gyorsan állapotok meg egymással.

– Mi az, kislány, te olvasol? A németek bevonultak Krasznodonba! Nem hallod, hogy zakatolnak autóik Verhnyeduvanaja felől? – mondta lihegve Szerjzovszka, amint ott állt a lány lábánál.

Valja továbbra is csodálkozó, nyugodt és örvendező arckifejezéssel nézte a fiút.

– Hová szaladsz? – kérdezte.

A fiú összezavarodott. Nem! Teljesen lehetetlen, hogy ez komisz lány lenne.

– A ti iskolátokba. Megnézem, mi van ott...

– Hogyan? Egyáltalában voltál te már a mi iskolánkban?

Szerjzovszka azt felelte, hogy egyszer, két évvel ezelőtt járt ott egy irodalmi esten...

– Valahogyan csak odatalálok – mondta ajkbiggyesztve.

– És ha a németek először az iskolát szállják meg?

- Ha meglátom, hogy jönnek, uzsgyi, le a parkba!
- Tudod, szerintem legjobb, ha az iskola tetejéről figyeled őket. Onnan mindent lehet látni, minket meg senki se vehet észre - mondta Valja, felült, és sietve rendbe hozta a haját, blúzáát. - Én tudom, hogy lehet feljutni a tetőre. Megmutatom.

Szerjozska arca egyszerre bizonytalanságot árult el.

- A helyzet, tudod, olyan, hogy teszem, ha a németek bevonulnak az iskolába, akkor esetleg le kell ugrani az első emeletről.

- Na és? - válaszolta Valja.

- Tudsz te ugrani?

- Micsoda kérdés...

Szerjozska odapillantott Valja erős, napbarnított lábára. Szívét melegség öntötte el. Hát persze, ez a lány le tud ugrani az első emeletről.

És már rohantak is az iskola felé a parkon keresztül.

Az iskola emeletes, nagy, vörös téглаépülete, napos osztályaiával, tágas tornatermével a park főbejárata mellett állt, szemben a Krasznodonugol Tröszttel. Az elhagyott iskola zárva volt. De tekintettel a kitűzött nemes célra, Szerjozska habozás nélkül letépett egy csomó faágat, és ezek segítségével benyomott egy földszinti ablakot, amely a parkra nyílt.

Majd elállt a szívverésük, amikor az egyik osztályon keresztül lábujjhegyen kiosontak a folyosóra. Az óriási épületben halálos csend honolt. A legkisebb zaj is tízszeresen visszhangzott. Az utóbbi pár nap alatt sok minden megváltozott ezen a földön, sok épület - mint sok ember is - elvesztette régi hivatását anélkül, hogy újat nyert volna. De ez az épület itt mégis megmaradt iskolának, ahol a gyerekek tanultak, s ahol Valja élete oly sok boldog napját töltötte.

Meglátták a „Tanári szoba” felírást az ajtón, aztán az „Igazgató”, az „Orvosi szoba”, „Fizikai szertár”, „Kémiai szertár” és „Könyvtár” felíratú ajtókat. Igen, az ő iskolájuk volt ez,

melyben komoly, meglett emberek, tanáraik arra tanították a gyerekeket, hogyan kell élni ezen a világon.

Az üres tantermek üres padsoraiból, melyek megőrizték sajtóságot iskolaszagukat, hirtelen az a világ vette körül Valját is, Szerjzskát is, melyben eddig éltek, s amely, bár elválaszthatatlan tőlük, mégis eltűnt, talán örökre. Ez a világ valamikor nagyon hétköznapi, sőt unalmasnak látszott. Most egyszerre kimondhatatlanul szépnek, szabadnak tűnt előttük, tele őszinte, meghitt, tiszta barátsággal a tanárok és a tanulók között. Hol, merre vannak most azok, akik itt tanítottak, és azokat, akik itt tanultak, vajon merre sodorta a sors? Valja és Szerjzskák szíve mélységes szeretettel telt meg ez iránt az eltűnt, nagyszerű világ iránt, és zavaros, furcsa áhítattal gondoltak erre a szent helyre, melyet annak idején egyáltalán nem tudtak megbecsülni.

Mindketten érezték ezt. Minden magyarázat nélkül értették meg egymást, és lelkük néhány pillanat alatt egészen közel jutott egymáshoz.

Valja egy keskeny belső lépcsőn az első emeletre, aztán feljebb, a padlásra nyíló ajtóhoz vezette Szerjzskát. Az ajtó zárva volt, de ez nem kedvetlenítette el a fiút. Nadrágzsebéből kést kotort elő, melyen egyéb hasznos szerszámon kívül csavarhúzó is volt. Kicsavarta a zárat, s az ajtó lakatja helyén néhány pillanat múlva már hézag tátongott.

– Szakértelemmel dolgozol, látszik, hogy hivatásos betörő vagy – nevetett Valja.

– Vannak a világon hivatásos betörőkön kívül lakatosok is – mondta Szerjzskák Valjához fordulva és rámosolygott.

Egy kicsit piszmogott még a csavarhúzóval, aztán kinyitotta az ajtót. Az izzó bádogtető forró levegője, a padlás tüzes földjének párája, pókháló füledt szaga csapott feléjük.

Lehajtották a fejüket, nehogy a gerendába verjék, és oda-surrantak az egyik padlásablakhoz, melyre sűrű porréteg tapadt. Hogy az utcáról ne vegyék észre őket, nem törölték le

az ablaküveget, és szorosan egymás mellett, az ablakhoz tapasztották arcukat.

Az ablakból, mely a parkra nyílt, az egész Szadovaja utcát betekintheették, különösen azt az oldalát, ahol a területi pártbizottság munkatársainak típusházai állottak. Szemben velük, az utca sarkán emelkedett a Krasznodonugol Tröszt emeletes épülete.

Attól a perctől kezdve, hogy Szerjozska elfutott a verhnyeduvannajai erdőből, egészen addig, amíg Valjával együtt arcát a poros ablaküvegre szorította, elég sok idő telt el. A német csapatok ezalatt bevonultak a városba. A Szadovaja utca zsúfolva volt német autókkal. Mindenütt német katonák sűrögtek-forogtak.

„Németek... Szóval ilyenek a németek! Németek, nálunk, Krasznodonban” – gondolta Valja, szíve kalimpálva vert, és mellét izgalom feszítette.

Szerjozsát azonban inkább a dolgok gyakorlati oldala érdekelte. A padlásablakból kitekintve mindent alaposan megsejtelte, amit csak lehetett, és önkéntelenül minden részletet alaposan emlékezetébe vésett.

Az iskolát alig tíz méter választotta el a tröszt épületétől, mely alacsonyabb volt az iskolánál. Szerjozska maga előtt látta a tröszt bádogtetejét, az első emeleti szobákba is betekinthezett, sőt a földszinti ablakokon keresztül is látta a padlózat egy részét. A Szadovaja utcán kívül Szerjozska távolabbi utcákat is látott, melyeket lentről a zárt házsorok eltakartak. Az udvarokat és a házak belső részeit is láthatta, melyekben már németek tanyáztak. Lassan-lassan Valját is bevonta megfigyeléseibe.

– Nézd csak, irtják a bokrokat... Még a napraforgókat is kivágják – mondotta. – Itt a trösztnél lesz a parancsnokságuk, látod, hogy intézkednek...

Német tisztek, katonák, adminisztrátorok, írnokok rendezkedtek a földszinten és az emeleten. Jókedvük volt. Kitérték az összes ablakokat, megtekintették a szobákat, turkáltak az asztalfiókokban, cigarettáztak. A cigarettavégeket kidobták az

utcára, mely a tröszt épületét az iskolától elválasztotta. Néhány perc múlva orosz asszonyok jelentek meg a szobákban. Fiatalok és idősebbek. Vödörrel és rongyokkal jöttek. Felgyúrték szoknyaikat, súrolni kezdték a padlót. Kinyalt, hetyke német ír-nokok szellemeskedtek a rovásukra.

Mindez egészen közel, Valja és Szerjzowska szeme előtt történt. Egy nem egészen tudatos, kegyetlen, de ugyanakkor gyönyört hozó ötlet kezdte kapirgálni Szerjzowska szívét. Közben az sem került el figyelmét, hogy a padlásablak könnyen kiemelhető sarkaiból. Az ablakkeret vékonyka volt, és ferdén bevert szegek erősítették a falhoz.

Valja és Szerjzowska már olyan hosszú ideje ültek a padláson, hogy egyéb dolgokról is beszélgethettek.

– Sztyopka Szafonovot nem láttad azóta? – kérdezte Szerjzowska.

– Nem.

„Szóval nem volt alkalma szólni neki” – állapította meg elégedetten Szerjzowska.

– Eljön az még, mert a mi emberünk – mondta Szerjzowska.
– Te hogy fogsz élni ezután? – kérdezte.

Valja önérzetesen vállat vont.

– Ki tudja ezt manapság? Senki sem tudja, hogy fejlődnek a dolgok.

– Ez igaz – bólintott Szerjzowska. – Hozzád el lehet nézni alkalomadtán? A szüleid nem szidnak majd?

– Ugyan... Gyere már holnap, ha akarsz. Sztyopát is elhívom.

– Mi is a neved?

– Valja Borc.

Ebben a pillanatban géppisztoly-lövések hosszú sorozata csapta meg fülüket, utána néhány rövidebb sorozat, és pedig a Verhnyeduvannaja-liget felől.

– Lőnek. Hallod? – kérdezte Valja.

– Isten tudja, mi történik a városban, amíg mi itt ülünk –

mondta Szerjозska nagyon komolyan. – Az is lehet, hogy azóta a németek már otthonosan elhelyezkedtek lakásainkban.

Valjának csak most jutott eszébe, hogy milyen körülmények közt ment el hazulról. Szerjозsának igaza van, apja és anyja talán már nyugtalankodnak miatta. De büszkesége nem engedte meg, hogy ő beszéljen először arról, hogy haza kellene menni. Szerjозsa viszont sohasem törődött azzal, hogy mások mit gondolnak róla.

– Ideje hazamenni – mondta.

Ugyanazon az úton távoztak az iskolából.

Pár percre megálltak a kertkapunál. Kissé zavartnak érezték magukat azok után, hogy olyan sokáig együtt ültek a padláson.

– Szóval holnap eljövök – mondta Szerjозska.

Otthon aztán részletesen megtudta Szerjозska, amit még az éjjel elbeszért Vologya Oszmuhinnak: hogy a kórházban visszamaradt sebesülteket elhurcolták, és hogy Fjodor Fjodorovics doktort megölték. Mindez nővére, Nagya szeme láttára történt, ő beszélte el Szerjозsának.

Két személy- és néhány teherautón SS-legények jöttek a kórházba. Natalja Alekszejevna, aki az utcán fogadta őket, megparancsolták, hogy fél órán belül ürítse ki az épületet. Natalja Alekszejevna el is rendelte, hogy mindenki, aki járni tud, költözzön át a gyerekkórházba, csak azt kérte, hosszabbítsák meg az átköltözés idejét, mert sok a fekvő betege, járműve pedig nincs.

A tisztek már visszaültek az autóba.

– Fenbong! Mit akar ez az asszony? – fordult a legmagasabb rangú egy nagy termetű, duzzadt képű altiszthez, akinek aranyfoga és világos, szarukeretes szemüvege volt. Az autók elrobogtak.

A világos szarukeretes szemüveg, ha nem is tudós, de értelmes külsőt kölcsönzött az altiszt arcának. Amikor azonban Natalja Alekszejevna kérésével hozzá fordult, sőt megkísérelte, hogy németül beszéljen vele, az altiszt szemüveges tekintete

valahogy elsíklott Natalja Alekszejevna mellett. Kappanhangján katonákat hívott oda, és ezek, be sem várva az ígért félórás határidőt, kezdték kidobálni a betegeket az udvarra.

Matracaikon hurcolták ki a betegeket, vagy egyszerűen hónaljuknál fogva kidobálták őket az udvar pázsitjára. Közben aztán kiderült, hogy a kórházban sebesült katonák is vannak.

Fjodor Fjodorovics, aki a kórház orvosának adta ki magát, odament hozzájuk, s igyekezett megmagyarázni, hogy ezek súlyosan sebesültek, akik már sohasem harcolhatnak többé, és polgári gondozásba kerültek. Az altiszt azonban úgy vélte, hogy ha az illetők katonák, akkor hadifoglyoknak számítanak, és haladéktalanul oda szállítják őket, ahová kell. A sebesülteket leráncigálták ágyaikról, úgy, ahogy voltak, alsóruhában az utcára hurcolták, és egymás után feldobták a teherautóra őket.

Natalja Alekszejevna, ismerve Fjodor Fjodorovics heves természetét, kérte, hogy menjen el, de az továbbra is ott állt mozdulatlanul a két ablak közötti folyosón. Leburnult arca lassan szürke lett. Idegesen rágt a cigarettája végét, és a térde úgy remegett, hogy időnként lehajolt, és a kezével megdörzsölte. Natalja Alekszejevna nem merte egyedül hagyni, és megkérte Nagyat, hogy ne menjen el addig, amíg minden véget nem ér. Nagy iszonyattal nézte, mint hurcolják a félig meztelen, véres kötésű sebesülteket végig a folyosón. Olykor egyszerűen a padlón vonszolták őket. Nem mert sírni, de könnyei maguktól gördültek ki szeméből, mégsem ment el, mert mindenekelőtt Fjodor Fjodorovicsot féltette.

Két német katona egy sebesültet hurcolt, akinek a veséjéből Fjodor Fjodorovics két héttel ezelőtt egy aknaszilánkot távolított el. A sebesült az utolsó napokban már lényegesen jobban érezte magát, és Fjodor Fjodorovics büszke volt erre a műtetre. A németek közönyösen vonszolták a sebesültet, amikor Fenbong altiszt elszólította az egyiket. Erre a német ledobta a sebesültet, akit a lábánál fogva tartott, és beszaladt a kórterembe, ahol Fenbong várta. A másik német tovább húzta a folyosón a beteget.

Fjodor Fjodorovics hirtelen ellépett a faltól, és még mielőtt bárki észrevehette volna, ott termett a katonánál, aki a sebesültet vonszolta. A sebesült, mint a többiek, szörnyű fájdalma ellenére sem nyögött, de mikor meglátta Fjodor Fjodorovicsot, felsóhajtott.

– Látja, Fjodor Fjodorovics, mit csinálnak? Hát emberek ezek?

És kicsordult a könnye.

Fjodor Fjodorovics németül mondott valamit a katonának. Valószínűleg olyasmit, hogy így nem szabad sebesültekkel bántani. Valószínűleg hozzátette, hogy – engedd meg, majd segítek. De a német katona elnevette magát, és szó nélkül tovább vonszolta a sebesültet. Ebben a pillanatban jött ki Fenbong a kórteremből, és Fjodor Fjodorovics egyenesen feléje tartott. Halottsápadt volt, egész testében remegett. Az altiszt elé állt, és keményen rászólt. Az altiszt, akinek duzzadt testén fekete egyenruha feszült, a mellén jelvény ragyogott – a jelvényen halálfej a csontokkal –, ráförmedt Fjodor Fjodorovicsra, és az arca elé tartotta revolverét. Fjodor Fjodorovics hátrált, és még valamit mondott, alighanem valami sértőt, mert az őrmester szemüvege alatt szörnyen kidüllesztve szemét, közvetlenül az orrnnyereg fölött homlokon lőtte Fjodor Fjodorovicsot. Nagya úgy látta, mintha az orvos két szeme közötti rész egyszerre szétnyílt volna, nyomban azután lüktető sugárban tört elő a vér. Fjodor Fjodorovics összerogyott. Natalja Alekszejevna és Nagya kirohantak a kórházból, Nagya azt se tudta, hogyan ért haza.

Főkötőben, fehér köpenyben ült, ahogy a kórházból hazaszaladt. Újra meg újra hozzáfogott, hogy elmondja, mi történt. Nem sírt, az arca sápadt volt, kis arccsontjai tüzeltek, és fényben égő szeme meg se látta, kihez beszél.

– Na, megjelentél, te naplopó! – fürmedt Szerjozskára az apja vad köhögéssel. – Istenbizony előveszem a botot, és kiporolom a nádrágodat. A városban németek, ő meg a fene tudja, hol csavarog. Anyádat majdnem a sírba vitted.

Anyja sírva fakadt.

– Már halálra rémültem miattad. Azt hittem, megöltek.

– Megöltek! – mondta vadul Szerjzszka. – Engem nem ölték meg. De a sebesülteket megölték. Ott a Verhnyeduvannaja-ligetben. Saját fülemmel hallottam.

A kamrába ment, melyben aludni szokott, az ágyra vetette magát, és a párnába fúrta a fejét. A megtorlás és a bosszúvágy olyan erővel rohanta meg, hogy még a lélegzete is akadozott. Az a homályos érzés, ami fent az iskolapadláson annyira gyötörte, most kitisztult benne. „Várjatok! Csak besötétedjen!” – gondolta Szerjzszka, miközben az ágyon hánykolódott. Érezte, nincs olyan erő a világon, ami visszatarthatná tervétől.

Korán lefeküdtek, lámpát sem gyújtottak, de az események annyira felizgattak mindenkit, hogy senki sem aludt. Minthogy lehetetlenség volt suttyomban távozni, Szerjzszka egyszerűen kiment, mintha az udvarra menne, és besurrant a veteményeskertbe. Izgatottan feltúrta a vermet, ahol gyújtópalackjai rejtőztek – éjjel veszedelmes lenne kapával dolgozni. Hallotta, hogy az ajtó nyikorog. Nagya jött ki, és halkán hívta:

– Szerjzszka . . . Szerjzszka . . .

Várt egy darabig, megint hívta, aztán másodszor nyikorgott az ajtó, Nagya visszament a házba.

Egy-egy palackot nadrágzsebébe, egy harmadikat inge alá csúsztatott, és a júliusi éjszaka fülledt sötétjében megkerülve a város központját, a „Sanghaj” viskóinak irányában beszaladt a parkba.

A park néma, elhagyott volt, különösen az iskolaépület, ahová újra a napközben betört ablakon át mászott be. Dermedt csend ült az iskolában, s neki úgy tűnt, hogy lépései nemcsak az épületben, de az egész városban visszhangoznak. A lépcsőház magas ablakain ködös világosság derengett át. Mikor Szerjzszka átsuhant az egyik ablak világos négyszögén, azt hitte, hogy a sötét sarokból hirtelen kiugrik valaki, és nyakon csípi. De erőt vett félelmén, s néhány perc múlva már fent volt a padláson.

Egy darabig a padlásablak mellett ült, amelyen át most semmit sem látott. Azért ült csak oda, hogy kifújja magát.

Azután kitapogatta a szögeket, amelyek az ablakráját tartották, és csendesen kiemelte az ablakot. Kívülről friss levegő áradt feléje, de a padláson még fülledt volt a levegő. A homályban ülve lassan-lassan megkülönböztette, mi történik az utcán. Gépkocsik zakatolását hallotta, és látta az autólámpák suhanó, letompított fényét. Verhnyeduvannaja felől szakadatlanul hallatszott a csapatok menetelése, még éjszaka is. Lámpáik végigvillogtak a sötétben az országúton. Néhány autó teljes fényben száguldott tova, s mikor eltűnt a domb mögött, a lámpák sugara fényszóróként csapott fel az égbe. Beledöfött az éjszakai ég sötétjébe, alulról világítva meg a sztyepp egy-egy foltját vagy a liget lombjainak alsó, fehér erezetét.

A tröszt főbejárata előtt éjszakai katonaélet zsvajgott. Autók, motorkerékpárok érkeztek... Tisztek, katonák jöttek-mentek, fegyverük, sarkantyújuk pengett, és durva, idegen beszéd patogott mindenütt. A tröszt ablakait elsötétítették.

Szerjozska olyan elszánt volt, és annyira csak egyetlen cél lebegett előtte, hogy az előre nem látott akadály – tudniillik, hogy az ablakok sötétek voltak – semmit sem változtatott elhatározásán. Így ült feszült figyelemmel legalább két óra hosszat a padlásablak mellett. A városra már csend borult. Elült a tröszt előtti forgalom is, de odabent még nem aludtak. Szerjozska jól látta az ablakra ragasztott fekete papír résein kiszivárgó fényt. Most az első emelet többi ablaka hirtelen elsötétedett, valaki kinyitotta előbb az egyik, aztán a másik ablakot, és ott állt láthatatlanul a szobában, az ablak mögött. Szerjozska határozottan érezte, hogy ott áll. Aztán néhány földszinti szobában is kialudt a fény, és ott is kinyitották az ablakokat.

– Wer is da? – kérdezte az első emeletről egy parancsoláshoz szokott hang, és Szerjozska homályosan megkülönböztetett egy alakot, mely kihajolt az ablakból. – Ki van ott? – kérdezte újra az előbbi hang.

- Mayer hadnagy, Herr Oberst - válaszolt letről egy fiatal hang.

- Nem ajánlom, hogy a földszinten nyitva tartsák az ablakot - mondta a fenti hang.

- Szörnyen fülledt a levegő, Herr Oberst. De ha ön megtiltja...

- Nem, legkevesbé sem akarom, hogy maguk ott párolt marhahússá változzanak. Sie brauchen nicht zum Schmorbraten werden - mondta nevetve a fenti parancsoló hang.

Szerjozska egy szót sem értett, és dobogó szívvel hallgatta a német beszédet.

Az ablakok elsötétedtek, a redőnyöket felhúzták, és sorra kinyíltak az ablakszárnyak. Itt-ott beszélgetés hallatszott, valaki füttyörészett. Olykor gyufa gyúlt fel, a láng egy pillanatra rávilágított az arcra, cigarettára, az ujjakra, aztán a cigaretta égő vége soká imbolygott ide-oda a sötét szobában.

- Micsoda rengeteg ország, se vége, se hossza. Da ist ja kein Ende abzusehen - mondta valaki az ablak mögött. Alighanem társához beszélt, aki a szoba mélyén tartózkodott.

A németek pihenőre tértek. Az épület és környéke elcsendesedett. Csak Verhnyeduvannaja felől zakatoltak állandóan az autók, lámpáik fénye éles körökkel szaggatta az éjszakai eget.

Szerjozska szíve a torkában dobogott. Úgy érezte, mintha az egész padlás visszhangozná. A levegő valóban nagyon fülledt volt. Szerjozsáról csurgott a veríték.

A tröszt épülete - kitárt ablakaival, álomba merülten - ködösen rajzolódott ki előtte. Láta az ablakok sötét négyszögeit. Igen, most!... Néhány próbamozdulatot tett karjával, hogy kiszámítsa a szükséges lendületet, és lehetőleg pontosan célozzon.

Ahogy idejött, rögtön kivette zsebéből és inge alól a gyújtópalackokat. Ott álltak mellette sorban. Egyet felvett, keményen megfogta a nyakát, még egyszer utoljára felmérte a távolságot, aztán a földszinti nyitott ablakba hajította. Vakító fénynyelv csapott az égbe, mely egyszerre pirosra festette az egész ablakot és a tröszt és az iskola közötti kis utcarészt, ugyanabban a

pillanatban lezuhanó ablaküvegek csörömpölése, majd gyöngébb robbanás hallatszott, mely összetört villanylámpa pukkasztásához hasonlított. Az ablakon tűz tört ki. Most Szerjoszka a második gyújtópalackot is behajította az ablakba. Lángra lobbant, és erős dőrejjel robbant fel. A tűz már veszettül dúlt a szobában, égtek az ablakrámak, a lángnyelvek mohón rohantak felfelé a falon, majdnem elérték az első emeletet. Valaki kétségbeesetten ordított, aztán nyöszörgött a szobában, az épületet üvöltés verte fel. Szerjoszka a harmadik palackot most a szemben levő első emeleti ablakba hajította.

Hallotta, amikor összetört. Lángja bevilágította az egész padlást. Szerjoszka akkor már elugrott az ablaktól, és a vészkijárat felé rohant. Egy másodperc alatt lent volt a sötét lépcsőn, nem keresgélte a benyomott ablakú osztálytermet, hanem berohant a legközelebbi szobába – úgy rémlett, a tanáriba –, feltépte az ablakot, leugrott a parkba, és meghajolva, leszegett fejjel eltűnt a fák sűrűjében.

Attól a pillanattól, hogy elhajította a harmadik palackot, Szerjoszka öntudatlanul, gépiesen menekült. Akkor tért magához, mikor már a parkban rohant. Nem emlékezett vissza, hogyan került a padlásablaktól a park fái közé, de azzal tisztában volt, hogy le kell vágódnia a földre, feküdni, feküdni mozdulatlanul és hallgatózni.

Hallotta, hogy valahol nem messze egerke kapirgál a fűben. Arról a helyről, ahol feküdt, nem látta a lángokat, de az utca felől ordítózás és rohanás zaja hallatszott. Felugrott, továbbrohant, elérte a park végét, a kiaknázott bánya salakdombját.

Attól tartott, hogy a németek körülférjék a parkot, innen azonban már biztosan talál kiutat.

Már jól látta a hatalmas, égig terjedő tűzfényt, piros világa ide a távoli, öreg salakdombhoz is elért, és izzó rőtre festette a fák tetejét. Szerjoszka érezte, hogy szíve egyre nagyobb lesz, és szárnyra kel. Egész teste remegett, és alig tudta hangos kacagását visszatartani.

– Megkaptad! Setzen Sie sich! Sprechen Sie deutsch? Haben

Sie etwas!... – hajtogatta leírhatatlan gyönyörűséggel ezt a pár német mondatot, mely a német nyelvről maradt emlékezetében.

A tűzfény egyre terjedt, teljesen befestette a park felett az eget, és egészen idáig elhallatszott a központi városrészben dúló fejvesztettség lármája. Továbbállni! Szerjodzka szeretett volna ott teremni a kertben, ahol ma meglátta azt a kislányt, akit – hiszen már tudja is – Valja Borenak hívnak.

Zajtalanul kúszott tovább a sötétben, elért a „Fás” mögé, átmászott a hátsó kerítésen, s már azon volt, hogy a kertajtón kimenjen az utcára, mikor a kerítés mögött csomóba verődött emberek elfojtott suttyogására lett figyelmes. A lakosok éltek az alkalommal, hogy a németek még nem szállták meg a „Fás”-t, és felbátorodva kijöttek nézni a tüzet. Szerjodzka megkerülte a házat, zajtalanul átugrott a kerítésen, és a kapuhoz lépett. Egy csoport nő állt ott, a tűzvész arcukba világított. Megismerte Valját.

– Mi ég ott? – kérdezte, csak hogy észrevegyék.

– Valahol a Szadovaján ég... De lehet, hogy az iskola – mondta egy asszony izgatottan.

– A tröszt ég – mondta éles, kemény, sőt némileg kihívó hangon Valja. – Mama, én megyek aludni – mondta, úgy tett, mintha ásítana, és bement a kertkapun.

Szerjodzka oda akart lépni hozzá, de hallotta, hogy cipősarka már a tornáclépcsőn kopog. Aztán bezárult mögötte az ajtó.

20.

Napokig vonultak Krasznodonon, a közeli városokon és falvakon át a német haderők, tankoszlopok, gépesített gyalogság, nehézágyúk és tarackok, híradós zászlóaljok, egészségügyi és utászcsapatok, kisebb-nagyobb kötelékek parancsnokságai. Motorok zakatolása robajlott szünet nélkül égen és földön. A város és a sztyepp fölött sötét gomolygott a por.

A katonák és ágyúk mérhetetlen tömegéből, mozgásuk üte-

méből kérlelhetetlen rend áradt; az Ordnung. Azt a látszatot keltette, nincs erő a földön, mely ellenállhatna ennek a vasrendnek – az Ordnung irgalmatlan hatalmának.

A vagon nagyságú, magas teherautók, hadiszerrel és élelemmel, lapos és nagy hasú benzintartályokkal színültig megrakodva, lassan, simán gördültek, és mélyen lesüppedtették óriási kerekükkel a földet. A katonákon, első pillantásra, jó minőségű, testhez szabott egyenruha feszült. A tisztek elegánsak. A németek mellett ott vonultak a románok, magyarok, olaszok is. Ágyúikon, harckocsijaikon, repülőgépeiken Európa valamennyi gyárának márkái. Aki az oroszok kívül más nyelven is értett, annak már a teher- és a személyautók gyári jelzéseitől is káprázott a szeme, és elszörnyedt azon, hogy az európai országok többségének termelőereje táplálja ezt a német hadsereget, mely most motorok ordításában, napot elsötétítő pokoli porfelhőben csörtet át a donyeci sztyeppen.

Még a katonai kérdésekhez keveset értő egyszerű ember is látta és érezte, hogyan kell visszavonulnia a szovjet csapatoknak e rettenetes erő nyomása alatt délre és délkeletre, Novocserkasszk felé, a csendes Don túlsó partjára – Rosztovba, a Volga és Kubany irányába – oly megállíthatatlanul, hogy volt, aki azt hitte, már vissza sem térnek többé. Ki tudja, hol s merre járnak már... Csak a német harctéri jelentésekből és német katonák beszélgetéséből találgathatod, melyik frontszakaszon harcol vagy fekszik az édes hazai rögön édes fiad, apád, férjed, fivéred...

Mialatt a német csapatok egyre vonultak át a városon, és sáskaraj módjára mindent felzabáltak, amit az előttük járó csapatok még meghagytak, Krasznodonban már otthonosan, tartósan berendezkedtek az előnyomuló német hadsereg hadtápparancsnokságai, élelmezési és tartalékcsapatai.

A német uralom első napjaiban a helyi lakosság közül senki sem tudhatta, milyen német parancsnokságok maradnak ideiglenesen és melyek tartósan a városban, milyen rendszert vezetnek be, mit követelnek a lakosoktól. Azt sem tudták, milyen ga-

rázda életet folytattak a német tisztek és katonák a másik házában. A családok, miután megértették helyzetük szörnyűségét és reménytelenségét, amennyire lehetett, visszavonultak. Mind-egyik a maga módján igyekezett alkalmazkodni az új, rettenetes viszonyokhoz.

Vera nagyanyó és Jelena Nyikolajevna életének borzalmas újdonsága az volt, hogy házukban egy német parancsnokság helyezkedett el Baron von Venzel tábornok vezetése alatt. Itt lakott még a tábornok segédtisztje és a szalmahajú, szeplős tisztiszolga is. A ház előtt most állandó őrszem állott. A ház most állandóan tele volt otthonosan mozgó német tábornokokkal és tisztekkel, akik jöttek-mentek, tanácskoztak, vagy egyszerűen iszogattak és lakmároztak. A szoba és konyha német beszéd, német katonaindulók, német rádióleadások lármájától volt hangos. A ház gazdáit pedig, Vera nagyanyót és Jelena Nyikolajevnát az elviselhetetlenül meleg, kicsi szobába kényszerítették; a szomszédos konyhában állandóan égett a tűz a kemencében, és reggeltől késő éjszakáig mást sem tehettek, mint a német tábornok és tiszt urakat kellett kiszolgálniok.

Vera Vasziljevna tegnap még személyi nyugdíjas és jó társadalmi munkás hírének örvendő nagyanyó, a Donyec-medence egyik legnagyobb trösztje geológusának anyja volt. Jelena Nyikolajevna pedig egy tekintélyes szovjet dolgozónak, a kanyevi mezőgazdasági ügyosztály vezetőjének özvegye, az egyik krasznodoni iskola legjobb tanulójának anyja. Tegnap még mindenki ismerte és tisztelte őket. Most pedig teljesen ki voltak szolgáltatva egy vörösszeplős német tisztiszolgának.

Baron von Venzel tábornokot annyira elfoglalták a háborús ügyek, hogy észre sem vette Vera nagyanyót és Jelena Nyikolajevnát. Órák hosszat ült a térkép előtt, olvasott, aláírásával látott el okmányokat, melyeket segédtisztje terjesztett eléje, és konyakozott a többi tábornokkal. Olykor megharagudott valamiért, és ordított, mintha a gyakorlótéren vezényelne, a többi tábornokok meg vigyázzállásban, duplán vörössávos nadrágjukra szorított kézzel feszengtek előtte. Vera nagyanyó és Je-

lena Nyikolajevna pedig tisztában volt vele, hogy von Venzel tábornok parancsára vonulnak Krasznadonon át az ország mélyébe a német csapatok, tankok, repülőgépek, ágyúk, hogy a tábornok szempontjából az a legfontosabb, hogy idején érkezzenek a kijelölt helyre, s hogy ugyancsak idején vonuljanak onnan tovább. Ami gázságot a katonák átvonulásuk közben elkövettek, az nem érdekelte von Venzel tábornokot, mint ahogy az sem érdekelte, hogy történetesen Vera nagyanyó és Jelena Nyikolajevna házában lakott.

Von Venzel tábornok parancsára vagy szenvtelen, néma helyeslésével száz és száz véres, gyalázatos gáztett követtek el a katonák körülötte. Nem volt ház, amelyet ki ne raboltak volna. Elrabolták Vera nagyanyó és Jelena Nyikolajevna szalonnáját, mézét, tojását és zsíráját, de ő tovább is magasan hordta mozdulatlan deszkafejét, melynek málnaszín ádámcsutkája mértani pontossággal helyezkedett el gallérja pálmalevelei között. Nyilvánvaló, hogy gyalázat és piszok nem érhetett fel a tábornok gondolatvilágához.

A tábornok fölöttébb tiszta ember volt. Naponta kétszer, reggel és lefekvés előtt tetőtől talpig megmosdott meleg vízben. Vékony, ráncos arca és nyakából kimeredő ádámcsutkája mindig borotvált, jól megmosott és parfümös volt. Külön árnyékszéket csináltatott, melyet Vera nagyanyónak mindennap le kellett súrolnia, hogy a tábornok ráülhessen, és ne kelljen guggolnia. A tábornok reggelenként ugyanabban az időben használta az árnyékszéket, és tisztiszolgája őrködött az ajtó előtt. Amikor az őr meghallotta parancsnoka köhintését, külön e célra tartogatott papírtekercset nyújtott át neki. De kínos tisztasága ellenére a tábornok egyáltalán nem restellte, ha Vera nagyanyó és Jelena Nyikolajevna jelenlétében ebéd után hangosan felbőfögött. S amikor egyedül volt szobájában, nagyokat eresztett, bár tudta, hogy Vera nagyanyó és Jelena Nyikolajevna meghallják a szomszéd szobában.

A hosszú lábú segédtsízt mindenben utánozta tábornokát. Úgy látszik, csak azért nőtt olyan irgalmatlan hosszúra, hogy

ebben is nyakigláb tábornokához hasonlítson. És éppúgy, mint parancsnoka, ő sem óhajtotta észrevenni sem Vera nagyanyót, sem Jelena Nyikolajevnát.

A tábornok és segédtsíjtje nem vették emberszámba Vera nagyanyót és Jelena Nyikolajevnát. Számukra még tárgyaként sem léteztek. Az ő korlátlan hatalmú gazdájuk és parancsolójuk a tisztiszolga volt.

Vera nagyanyó, miután felismerte az új helyzetet, már első nap eltökélte, hogy nem nyugszik bele a dolgok ilyen elviselhetetlen rendjébe. A ravasz öregasszony észrevette, hogy a szalmahajú tisztiszolga gazdája jelenlétében nem is olyan hatalmas, hogy hozzá merne nyúlni. Napról napra bátrabban szembeszállt vele, és amikor a szalmahajú kiabált, ő visszafeleselt. Egy alkalommal a legény dühében csípőn rúgta óriási bakancsával, de nagyanyó válaszképpen fejére vágott a serpenyővel, s akármilyen különös, de a piruló tisztiszolgának ijedtében elállt a lélegzete. Ilyen furcsa és különös viszony alakult ki Vera nagyanyó és a szeplős tisztiszolga között. Jelena Nyikolajevna azonban még mindig kábultan járt-kelt. Dús, szőke hajkoronás fejét kissé hátrahajtva, gépiesen, szótlánul teljesített mindent, amit követtek tőle.

Egy reggel Jelena Nyikolajevna vízért ment a szomszéd utcába. Hirtelen ismerős szekeret pillantott meg. Fakó ló húzta a szekeret, s mellette ott ballagott Oleg, a fia.

Jelena Nyikolajevna tehetetlenül pillantott maga körül, aztán elejtette a vödröt, a vállfát, és karját széttárva a fiához rohant.

– Olecska, kisfiam... – ismételte, s hol a fiú mellére borult, hol reszketve simogatta világosszőke, napfényben aranyló haját, majd végigtapogatta mellét, vállát, hátát, derekát.

Oleg egy fejjel magasabb volt nála. Az utolsó napokban erősen leburnult, megemberesedett. De minden férfiasságán keresztül – százszor erősebben, mint valaha – anyja szeme előtt annak a drága kisfiúnak az arca lebegett, aki első szavait gügyögte, kövér, lesült kis lábán első lépéseit tette, imbolyogva, mintha szél sodorná. Igazában most se volt más, csak egy

nagyra nőtt gyerek. Hosszú erős karjával átölelte anyját, vas-tag, szőke szemöldöke alatt szemei úgy csillogtak, ahogyan már tizenhat és fél éve csillogtak, ha anyjára nézett: hűséges, tiszta fénnel. Egyre ismételtegette:

– Mama . . . mama . . . mama . . .

Néhány pillanatig senki és semmi nem létezett számukra. Sem a két német katona, aki a szomszédos udvarból figyelte, nem esik-e csorba a szent és sérthetetlen Ordnungon, sem a szekér mellett álló rokonok, akik – mindenki a maga módján – figyelték az anya és fia találkozását. Kolja bácsi szomorú-egykedvűen, Marina néni szép, fekete, fáradt szemében könnyekkel, a hároméves kisfiú szeszélyes csodálkozással, amiért nem őt öleli-csókolja elsőnek Jelena néni, s végül a bakon ülő nagyapó öreg emberek tapintatosságával –, „lám, mik nem történnek e világon . . .” Azok a jó emberek pedig, akik lefüggönyözött ablakuk mögül titkon nézték végig az egymáshoz annyira hasonló, napbarnított fiú és a fiatal, dús hajú asszony találkozását, azt hitték volna, hogy nővér és fivér találkozott, ha nem tudják, hogy Oleg Kosevoj tért vissza anyjához, aminthogy száz és ezer krasznodoni jött most haza, akinek nem sikerült elmenekülni. Visszajöttek szülővárosukba, házaikba, amelyekben németek ültek.

Azoknak, akik otthagyták szülőhelyüket, házukat, rokonait, nehéz soruk volt ezekben a napokban. Akiknek sikerült kiszökni a német gyűrűből, legalább ott barangolhattak saját édes szovjet hazájukban.

Százsorta keservesebb azoknak a sorsa, akiknek erőfeszítései, hogy a német elől elmeneküljenek, kudarcot vallottak; szemtől szemben álltak a halállal, most pedig étlen-szomjan, hajléktalanul, magányosan, csüggedt lélekkel kóborolnak szülőföldjükön, amely tegnap még az övék volt, ma pedig a német bitorolja, és kényre-kedvre ki vannak szolgáltatva az első jöttment német katonának, aki csupán gonosztevőt lát bennük.

Amikor a világos sztyeppen, a fehérén izzó ég alatt Olegék meglátták az egyenesen feléjük tartó német tankokat, lelkük

megremegett, érezték, hogy először állnak szemben a halállal. De a halál még egy darabig elkerülte őket.

A német motorkerékpárok körülvették és a Donyec folyóhoz terelték azokat, akiknek nem sikerült átkelniük. Itt újra összehátráltak: Oleg, a pajtásai, Vanya Zemnuhov, Klava és anyja és Valko, az 1. számú bánya igazgatója. Valko csuromvíz volt. Nadrágját, kabátját csavarni lehetett volna. Ormótlan csizmájában szortyogott a víz.

Az általános zűrzavar perceiben az emberek nem figyelték egymást, de Valko láttára mindenkinek az jutott eszébe: „Hát ennek sem sikerült átúszni a Donyecen?” Valko kemény, borostás cigányarcán dühös elszántsággal leült a földre, lehúzta a jó bőrcsizmáját, kiöntötte belőle a vizet, kifacsarta a kapcáját, újból felhúzta a csizmát, és a fiúk felé fordította komor tekintetét. Szempillája sem rebbent, úgy nézett rájuk titokban fekete szemével, mintha azt mondaná: „Ne féljeteK, itt vagyok veleteK!”

Egy sötét, gonosz arcú német páncélostiszt, fekete sisakban, tört orosz nyelven megparancsolta, hogy a katonák lépjenek ki. A vöröskatonák, immár fegyvertelenül, csoportokban vagy egyenként, kiléptek a tömegből. Német katonák puskatussal bökdösve a hátukat, félreterelték őket. Nemsokára egy kisebb, katonákból álló tömeg verődött össze nem messze a sztyeppen. Mozdulatlan, szomorú volt ezeknek az embereknek az arca és tekintete. Piszkos, színehagyott gimnasztyorkában, poros csizmában, egymás hegyén-hátán szorongtak a ragyogó verőfényben úszó sztyepp közepén.

A katonákat sorakoztatták, és felfelé terelték a Donyecen. A polgári lakosságot pedig hazaengedték.

Az emberek elindultak, és szerteszéledtek a sztyeppen. Nagyobb részük a Lihaja irányába vezető országúton nyugat felé vette útját, mely azon a tanyán húzódott át, ahol Vanya és Zsora éjszakáztak.

Viktor Petrov apja és a nagyapó, aki Kosevojékat és rokonukat vitte kocsiján, amikor a német tankokat megpillantották, szekereikkel övéikhez csatlakoztak. Az egész csoport, Klava

Kovaljovot és anyját is beleszámítva, emberek és járművek sodrásába került, mely Lihaja irányában nyugat felé tartott.

Egy darabig senki sem hitte el, hogy minden hátsó gondolat nélkül hazaengedik őket, éppen azért félve meredtek az úton szembejövő másik áradatra, a német katonákra. De ezek fáradtak voltak, s izzadt és portól csatakos arccal azon töprengtek, mi vár rájuk elöl, az orosz menekülőkre pedig rá sem néztek.

Amikor az első ijedtség elmúlt, valaki bizonytalanul megjegyezte:

– A német parancsnokság alighanem elrendelte, hogy a helybeli lakosságot nem szabad bántani.

Valko, aki a napsütésben úgy gőzölgött, mint egy izzadt igásló, keserűen elmosolyodott, odanézett a vad, sáros arcú német katonák menetoszlopára, és azt mondta:

– Nem látod, hogy nem érnek rá! Máskülönben megmutatnák neked, mitől köhög a bolha!

– Neked, úgy látszik, már megmutatták, hogy mitől köhög – szólalt meg egy olyan derűs, sohasem csüggedő hang, amilyen az élet legszörnyűbb pillanataiban is mindenütt felhangzik, ahol orosz emberek vannak együtt.

– Már megmutatták – ismerte el Valko komoran, aztán elgondolkozva hozzátette: – De nem egészen!

Voltaképpen mi is történt Valkóval, amikor otthagyta a gyerekeket, és a pontonhídhhoz ment? Ijesztő, vad külseje végre rákényszerítette az egyik átkelést irányító tisztet, hogy szóba álljon vele. Valko megtudta, hogy a révparancsnokság a folyó túlsó partján állomásozik. „Kényszeríteni fogom, hogy naplopóival teremtsen nekem rendet itt” – dühöngött magában Valko, és a hídon vonuló autók mellett egyik pontonvégről a másikra ugrott. Ekkor jelentek meg a német zuhanóbombázók, és Valko a vele ugráló többi emberrel együtt kénytelen volt hasra vágódni. A német tűzéréség munkába fogott. A pontonokon pánik tört ki. És Valko most megingott elhatározásában.

Szolgálati helyzete nemcsak jogot ad rá, de egyenesen megköveteli, hogy az utolsó lehetőséget is felhasználva vergődjön

át a Donyec túlsó oldalára. De előfordul néha, nagyon kemény és megfontolt embereknel is – akikben forró vér buzog –, hogy egy közeli, kisebb jelentőségű cél pillanatnyilag fontosabbnak tűnik előttük az igazi, de távolabbi célnál.

Valkónak éppen csak eszébe ötlött: mint vélekednek majd róla munkásai, Grigorij Iljics Sevcov – a barátja –, a komszomolista gyerekek, akik mind odaát maradtak a nyugati parton: alighogy erre gondolt, Valko lebarnult arca lángba borult és – visszafordult. Emberlavina hömpölygött vele szemben a hídon, mire ruhástól vízbe vetette magát, és kiúszott a partra.

Közben a németek már lőtték és körülzárták a Donyec innenső partját, s az emberek eszüket veszítve rohantak a pontonokon a túlsó partra, verekedtek a hídfeljárónál, és százával igyekeztek úszva a túlsó partra jutni; Valko erős karjaival hásítva a vizet, visszaúszott az innenső parthoz. Tudta, hogy első lesz azok között, akiket a németek elintéznek, de visszaúszott, mert lelkiismerete nem engedte, hogy másként cselekedjék.

A németek, szerencsétlenségükre, nem voltak annyira körültekintők, hogy megölték volna Valkót, hanem hazaeresztették a többiekkel együtt. Most ahelyett, hogy keletnek, Szaratovnak menne, ahol jelentkeznie kellene, s ahol felesége és gyerekei várják, Valko a visszafelé özönlő menekültek áradatába sodródott, és megindult nyugat felé.

A menekülők tarka oszlopa még el sem érte Lihaját, amikor az emberek szétszóródtak. Valko azt ajánlotta a krasznodoniaknak, váljanak ki a tömegből, Lihaját és a nagy országutat elkerülve, mezei ösvényeken toronyiránt menjenek Krasznodonba.

Népek és országok sorsának válságos perceiben mindig megismétlődik, hogy a legegyszerűbb ember lelkében is szorosan összekapcsolódik az egyéni létért való aggodás az egész nép és ország sorsának gondolatával.

Az átélt szörnyű események súlyosan nehezedtek felnőltre, gyerekekre. Az emberek nemigen beszéltek egymással. Nemcsak az a kérdés nyomta őket, hogy mit hoz a holnap, hanem az is,

mi lesz az egész szovjet földdel. Mindenki a maga módján töprengett a dolgokon.

Csupán Marina hároméves kisfiának, Oleg unokaöccsének lelki nyugalma nem zavarták ezek a kérdések. Nem kételkedett annak a világnak szilárdságában, amelyben élt, mivel apja és anyja mellette voltak. Igaz, átélt egy rettenetes pillanatot, amikor valami iszonyú nagyot bődült és dörgött az égen, aztán vad robaj következett, és az emberek szétfutottak. De megszokta már, hogy körös-körül mindig dörgött, ropogott valami, és az emberek ide-oda rohantak. Sírt egy darabig, de aztán megnyugodott. Most már minden jó volt. Csak az utazás nyúlt kissé hosszúra. Különösen délfelé fáradt el nagyon, a meleg is eltikasztotta. Pityeregni kezdett, és azt kérdezgette: még soká érnek-e haza, nagyanyóhoz? De amikor egy rövid pihenőre megállapodtak, elég volt bekapni egy kis kását, bottal megkotorászni az ürgelyukakat, és óvatosan, féloldalt hátrálva tisztelettel körüljárni a tarka lovakat, amelyek mindegyike majdnem még egyszer akkora volt, mint az ő kis pejlovacska, aztán anyja ölében édesen aludni egyet – és máris minden rendbe jött. A világ újra telis-tele volt szép és csodás dolgokkal.

A bakon ülő nagyapó úgy vélekedett, hogy az ő életét, egy jelentéktelen öregember életét aligha fenyegeti veszedelem a német uralom alatt. Csak attól félt, hogy a németek még útközben elszedik a lovát. Aztán arra gondolt, hogy a németek alighanem megszüntetik a nyugdíját, melyet mint kocsis kapott, miután negyven évig dolgozott különböző bányákban, és nemcsak hogy megfosztják a három frontkatonája fia után járó hadisegélyétől, hanem valószínűleg zaklatni is fogják, miért van mind a három fia a Vörös Hadseregben. Legjobban az a kérdés nyugtalanította, győz-e majd Oroszország. Azok után, amiket látott, mélységesen féltette Oroszországot. A kis öreg nagyapó, akinek tarkóján, mint ázott verébnek, szürke hajcsomók ágaskodtak, nagyon sajnálta, hogy nem halt meg a múlt télen, amikor – mint a doktor mondta – „rohama” volt. Eszébe jutott egész élete, a sok háború, melyben maga is részt vett. Eszébe jutott, hogy

Oroszország hatalmas és gazdag, az utolsó tízegynéhány évben még gazdagabb lett, s kérdés, lesz-e annyi ereje a németnek, hogy legyőzze Oroszországot. Miközben így elgondolkozott, ideges lett, megvakarta feketére sült inas bokáját, aztán száját gyerekmód összecücsösöritette, rácuppantott kis lovára, és meg-rántotta a gyeplőszíjat.

Nyikolaj Nyikolajevics – Oleg nagybátyját, a fiatal geológust, aki már pályafutása első éveiben kitűnt eredményes kutatásaival – leginkább az bántotta, hogy a trösztben megindult munkája ilyen váratlanul és ilyen szörnyű módon megszakadt. Azt hitte, hogy a németek azonnal megölik, de ha ez mégsem következik be, akkor nagyon furfangosnak kell lennie, hogy kivonhassa magát a német szolgálat alól. Tudta, hogy semmiféle körülmények között nem dolgozik a németeknek, nekik szolgálni éppolyan természetellenes és visszataszító, mint négykézláb járni.

A fiatal Marina néni meg azt számolgatta, hogy miből is éltek eddig. Kiderült, hogy a németek betöréséig a következő jövedelmi forrásaik voltak: Nyikolaj Nyikolajevics fizetése, Jelena Nyikolajevna nyugdíja, mely elhunyt férje, Oleg mostohaapja után járt neki, Vera Vasziljevna nagyanyó nyugdíja, a trösztől kapott lakás és veteményeskert a házuk körül, amely utóbbit maguk művelték meg. Nyilvánvaló, hogy a németek megszüntetik a három első jövedelmi forrást, és lehetséges, hogy a többitől is megfosztják. Egyre maga előtt látta a pontonhíd előtt heverő gyerekhullákat, és szánalom és féltés fogta el saját kislánya iránt. Sírva fakadt. Eszébe jutottak azok a szóbeszéddek, hogy a németek durván kikezdenek a nőkkel, erőszakot követnek el rajtuk, és mert csinos asszony volt, hol elszörnyedt, hogy ez vele is megtörténhetik, hol azzal vigasztalta magát, hogy a lehető legegyszerűbben fog öltözködni, hajviseletét is megváltoztatja, s így lehet, hogy megússza a dolgot.

Viktor Petrov apja, az erdész tudta, hogy visszatérésük halálos veszedelemmel jár komszomolista fia és saját maga számára is, akiről közismert volt a kerületben, hogy 1918-ban a németek

ellen harcolt. De mikor felvetette a kérdést, hogy mit tegyen, nem talált kiutat. Tudta, hogy a földalatti mozgalom megszervezésére és a partizánharc vezetésére valaki okvetlen visszamaradt a pártfunkcionáriusok közül. Jómaga azonban idős ember volt, egész életében becsületes, egyszerű erdész, aki hozzá szokott ahhoz a gondolathoz, hogy erdész is marad élete végéig. Arról ábrándozott, hogy taníttatja fiát, lányait, és embert farag belőlük. De amikor arra gondolt, hogy a múltja esetleg titokban marad, és a németek alatt is erdészként kell majd dolgoznia, ezt a nagy darab embert olyan keserves bánat és utálat fogta el, hogy legszívesebben szétütött volna maga körül.

Ugyanakkor fia, Viktor, halálosan megbántottnak, sőt sértettnek érezte magát, éspedig – a Vörös Hadsereg miatt. Gyerek-kora óta egyszerűen istenítette a Vörös Hadsereget és tisztjeit. A háború első napjától arra készült, hogy mint a Vörös Hadsereg tisztje, maga is részt vesz a háborúban. Az iskola katonai körének vezetője volt, ő szervezte a katonai és tornagyakorlatokat esőben, fagyban egyaránt – ahogy ezt még Szuворov tanította. A visszavonulás nem csökkentette a Vörös Hadsereg tekintélyét Viktor szemében. De bántotta, hogy nem léphetett be időben a Vörös Hadsereg tisztjeinek sorába, mert ha most vörösparancsnok lenne, a hadsereg egészen bizonyosan nem jut ebbe a keserves helyzetbe. Hogy mi lesz a sorsa a németek alatt, arra egyszerűen nem is gondolt. Ebben a kérdésben teljesen bízott apjában és Anatolij Popov barátjában, akik eddig az élet legszövevényesebb pillanataiban is mindig találtak valami váratlan, de teljesen helyes megoldást.

Anatolij, a barátja, azonban szíve mélyéből kesergett hazája sorsán, hallgatagon rágt a körmét, és egész úton egyéb-re se gondolt, mint arra, hogy mihez is fogjon. Bár a háború alatt kom-szomol gyűléseken több előadást tartott a szocialista haza védel-méről, de egyetlenegy előadásban sem tudta a haza fogalmát úgy kifejezni, ahogy anyja, Taiszja Prokofjevna, ez a hatalmas termetű, pirospozsgás asszony a maga csodálatos régi kozák-dalaival, amiket bölcsője fölé hajolva énekelt. Ez a haza élt a

szívében, és ha ezeket a dalokat hallgatta, vagy amikor a letaposott búzaföldeket és felégetett házakat látta, könnyek gyűltek a szemébe. Ez a haza volt most veszélyben, olyan szörnyű veszélyben, hogy ha erre gondolt, összeszorult a szíve a fájdalomtól. Tenni kell valamit, haladéktalanul, tüstént – de hogyan, hol, kivel?

Többé-kevésbé társait is ilyen gondolatok nyugtalanították.

Csak Uljának nem volt ereje szülőföldjére vagy saját sorsára gondolni. Minden, amit átélt, attól a pillanattól, hogy meglátta az 1. számú bánya összeomló tornyát, elválása anyjától és legjobb barátnőjétől, útja a letaposott, izzó sztyeppen át, aztán a pontonhíd előtt történtek – mindez hol éles törként szúrta, hol mázsányi malomkő gyanánt gyötörte vérző szívét. Egész idő alatt szótlanul, látszólag nyugodtan gyalogolt a szekér mellett, csak a szeme, remegő orrcimpája és az ajkán kirajzolódó komor vonások árulták el, milyen vihar dúl lelkében.

Ezzel szemben Zsora Arutyunyanc egészen tisztán látta, hogyan él majd a németek alatt, és igen józanul fennhangon elmélkedett.

– Kannibálok! Hát ilyenekkel megbékélhet-e a mi népünk? Igen? A mi népünk fegyverhez nyúl, aminthogy fegyvert ragadott a németektől korábban megszállt területeken is! Föltétlenül! Apám csendes ember, de nem kételkedem, hogy fegyvert fog ragadni. Anyám pedig olyan természetű, hogy okvetlenül megteszi. És ha öregeink így cselekszenek, akkor nekünk, fiataloknak mi a kötelességünk? Számba kell vennünk, illetőleg előbb fel kell kutatnunk – javította ki önmagát Zsora –, és csak aztán tarthatjuk számon azokat a gyerekeket, akik nem utaztak el, azután haladéktalanul meg kell teremteni az összeköttetést a földalatti szervezettel. Annyit már most is tudok, hogy Vologya Oszmuhin és Tolja Orlov Krasznodonban maradtak – azt hiszitek, ölbe tett kezekkel fognak ülni? És Luszja, Vologya nővére nagyszerű lány – mondja Zsora mély meggyőződéssel –, semmi esetre sem ül majd télenül.

Vanya megragadta a pillanatot, amikor Klaván kívül senki sem hallhatta meg, és odaszólt Zsorához:

– Ide figyelj, te abrek*! Becsületszavamra, mindenben igazad van. Csak . . . tartsd a nyelved! Először, mert ebben a kérdésben mindenki saját lelkiismerete szerint jár el. Másodszor – nem kezeskedhetsz mindenkiért. Tegyük fel, valaki akaratlanul kikotyog valamit, mi lesz akkor veled és valamennyiünkkel?

– Miért neveztéél abreknek? – kérdezte Zsora, és lelkes szemében elégedett láng villant fel.

– Mert fekete vagy, és úgy viselkedsz, mint egy valódi kaukázusi lovas katona.

– Tudod, Vanya, ha bekerülök a földalatti mozgalomba, felétlenül az „Abrek” nevet veszem fel – mondta Zsora suttogva.

Vanya osztozott Zsora Arutyunyanc nézeteiben és hangulatában. Mégis bármire gondolt Vanya, mindenben ott volt az a boldog érzés, hogy Klava mellett van. Büszke volt, amikor eszébe jutott, hogyan viselkedett az átkelésnél, újra hallotta Kovaljov szavait: „Vanya, mentsd meg őket” – és most Klava és anyja megmentőjének tartotta magát. Boldogsága annál is inkább teljes volt, mert Klava viszonzta érzelmeit. Ha apjáért való gondja, anyja keserves könnyei nem nyugtalanítanák, Klava egyszerűen boldog lenne, hogy itt van szíve szerelme közvetlen közelében, az arany napsütésben izzó donyeci sztyeppen. Boldog lenne, bár a láthatár szélén hol itt, hol ott feltűnedeznek a német tankok tornyai, a légvédelmi ágyúk felmeredő csövei és a német katonák sisakjainak százai, amint fülhasogató motorzúgás közben, porfelhők szelében törnek át az aranyló búzán.

De az emberek között, akik mind a maguk módján töprengtek saját maguk és népük sorsa felett, akadt két olyan ember, akik jellemre és korra nagyon különböztek egymástól, de csodálatosan megegyeztek abban, hogy mindkettőjükön lelki fennköltség és izzó cselekvésvágy lett úrrá. Az egyik Valko – a másik Oleg volt.

* Kaukázusi hegyi partizán neve a XIX. sz. elején

Valkó szűkszavú ember volt, és soha senki nem tudta, hogy cigányos külseje alatt mi lappang lelkében. Egyéni sorsa, úgy látszott, a legrosszabbra fordult, de még sohasem látták ennyire jókedvűnek és mozgékornak. Az egész idő alatt gyalogolt, mindenkiről gondoskodott, sorra beszélgetett a fiúkkal, mintha ki akarná próbálni őket, és állandóan tréfálkozott.

Olegnek sem volt türelme a bricskában ülni. Alig várta, hogy viszontláthassa anyját és nagyanyját. Nagy gyönyörűséggel dörzsölgette ujjai hegyét, miközben Zsora Arutyunyancot hallgatta, aztán hirtelen nagyot nevetett Vanyán és Klaván. Félénk dadogással vigasztalta Ulját, dajkálta hároméves kisöccsét, szerelmet vallott Marina néninek, vagy hosszú politikai vitába merült nagyapóval. Aztán szótlanként ballagott a bricska mellett, homlokára éles ráncok húzódtak, s míg gyerekesen makacs, duzzadt ajkán rejtett mosolygás ült, szeme szigorú s mégis gyengéd töprengéssel merült a távolba.

Egynapi járóföldre voltak Krasznodontól, amikor egy elkalandozó német csapat rajtuk ütött. A németek tárgyilagos, nem is túlságosan durva igyekezettel átvizsgálták a szekereket, magukhoz vették Marina és Ulja bőröndjeiből a selyemholmikat, Viktor apjáról és Valkóról lehúzták a csizmát, és elvették Valkó öreg aranyóráját is, mely a donyeci fürdés ellenére kitűnően kegyezett.

Ez az első közvetlen érintkezés a németekkel zavarba hozta őket, mert az igazat megvallva, rosszabbnak képzelték el. Az általános zavar csodálkozássá változott, aztán természetellenes jókedvbe csapott át. Valamennyien utánózni kezdték a németeket, hogy motozták a szekereket, ugratták Marinát, aki nagyon szomorkodott selyemharisnyái elvesztésén. Valkónak és Viktor apjának se kegyelmeztek, akik szörnyen rosszul érezték magukat csizma nélkül, térdnadrágukban és papucsaikban. Csak Oleg nem vett részt ebben a talmi vigságban, arcán sokáig komor harag sötétlett.

Éjszaka értek Krasznodon alá. Valko tanácsára, aki föltételezte, hogy a sötétség beálltával a városban tilos a járás-kelés,

elhatározták, hogy nem mennek be a városba, hanem a horhosban töltik az éjszakát. Sütött a hold. Nyugtalanok voltak, és az álom elkerülte szemüket.

Valko elindult, hogy körülnézzen, mi van a völgyben. Hirtelen lépteket hallott maga mögött. Megfordult, megállt, és a haramatos, csillogó holdfényben megismerte Oleget.

– Valko elvtárs, beszélnem kell magával. Nagyon fontos – mondta Oleg csendesen, kissé dadogva.

– Jó – mondta Valko. – Csakhogy állva kell ám beszélgetnünk, mert a fű nedves – elnevette magát.

– Segítsen, hogy megtaláljak valakit a városban a földalatti embereink közül – mondta Oleg, és merőn nézett Valko bozontos szemöldöke alá.

Valko felrántotta fejét, és néhány pillanatig szótlanul figyelte Oleg arcát.

Új ember, a legfiatalabb nemzedék képviselője állt előtte.

Mintha a legkülönbözőbb, soha össze nem egyeztethető, ellentétes jellemvonások formálták volna ki ezt a nemzedéket. Álmodozás és tetterő, szárnyaló képzelet és gyakorlatiasság, a jó szeretete és kíméletlen elszántság, magasröptű lélek és józan számítás, az emberi öröмок szenvedélyes szeretete és kíméletlen önfegyelem – íme, az új nemzedék csodálatos arca.

Valko jól ismerte ezt a nemzedéket, mert nagyrészt az ő hasonmása volt.

– Földalatti emberfélét, azt hiszem, hogy már találtál is – mondta kissé csúfolódva Valko –, s hogy mi a tennivalónk, arról itt mindjárt beszélgethetünk.

Oleg szótlanul várt.

– Úgy látom, nem ma szántad el magad erre a lépésre – szólt Valko.

Igaza volt. Alig került Vorosilovgrád közvetlen veszedelembé, Oleg – most hallgatta el anyja előtt első ízben szándékát – elment a kerületi Komszomol bizottságba, és kérte, küldjék munkára valamelyik földalatti csoportba.

Nagyon megbántották, mert minden különösebb indokolás nélkül körülbelül ezt mondták neki:

– Hát, kislegény, szedd össze a sátorfádat, és utazz el jó egészségben, de minél hamarább!

Nem tudta, hogy a kerületi Komszomol bizottság nem szervezett önálló földalatti csoportokat, azokat a komszomolistákat pedig, akiket a földalatti mozgalom rendelkezésére bocsátottak, már régebben kijelölték. Éppen ezért a kerületi bizottság válasza egyáltalán nem volt gorombaság, hanem bizonyos fokig inkább elvtársi figyelmesség. És Olegnek el kellett utaznia.

Amikor az átkelésnél történtek után Oleg meggyőződött róla, hogy nem sikerül elmenekülnie, egyszerre felgyúlt benne a gondolat: most végre teljesül, amire vágyott. Az a keserű érzés, amit az anyjától való elszakadás, a menekülés szörnyűsége és sorsának teljes bizonytalansága okozott, egyszerre megszűnt. Minden lelkiereje, szenvedélye, vágya, reménye, ifjú élete minden törekvése hirtelen szárnyra kapott.

– Szóval meghánytál-vetettél mindent – folytatta Valko – és döntöttél. Látod, az én természetem is ilyen. Még tegnap mentem, és egyre az járt az eszemben, hogy a bányát felrobbantottuk, a hadsereg visszavonul, gyötrődnek a menekülők, pusztulnak a gyerekek. A szívemben meg sötét bánat, sűrű sötétség... – sóhajtott fel egészen különös őszinteséggel Valko. – Örülöm kellett volna, hogy viszontlátom a családomat. A háború kitörése óta nem voltunk együtt, szívem mégis egyre azt dobogta: „Na jó, és aztán?” Így gondolkodtam tegnap. És ma? Hadseregünk visszavonult. Minket meg elcsípett a német. A családommal nem találkozom. Lehet, hogy sohasem. Mégis könnyebb lett a szívem. Miért? Mert már csak egyetlen út áll nyitva előttem. És ez az út, barátom, a legfontosabb.

Oleg érezte, hogy a holdfénytől csillogó, harmatos krasznodoni völgyben olyan őszintén beszél vele ez a vastag szemöldökű, kemény, zárkózott, cigányképű ember, mint talán még senkivel sem.

– Ide hallgass! Ezekkel a gyerekekkel tartsd fenn az össze-

köttetést. Ezek a gyerekek a mieink – mondta Valko. – Ne áruld el magad, de tartsd velük a kapcsolatot. Aztán nézz körül, keress még gyerekeket, olyanokat persze, akik alkalmasak a munkára. Keménykötésű gyerekeket. Csak aztán úgy vigyázz, hogy tudtom nélkül semmibe ne fogj bele, mert lebukhatsz! Én majd szólok, mikor mit csinálj...

– Tudja, ki maradt a városban? – kérdezte Oleg.

– Nem tudom – ismerte be Valko őszintén. – Nem tudom, de megtalálom.

– És én hogy találom meg magát?

– Az nem fontos, hogy te engem megtalálj. Ha volna is lakásom, akkor sem mondanám meg, de őszintén bevallom, egyelőre még nincs.

Bármilyen szomorú feladat elsőnek adni hírül a férj és apa pusztulását, Valko mégis úgy határozott, hogy Sevcovéknál rejtőzik el, ahol ismerték és szerették. Ljubka elszánt kislány volt. Az ő segítségével akarta az összeköttetést megteremteni s valamilyen elhagyott helyen lakást találni.

– Inkább te add meg a címedet, én megtalállak.

Valko néhányszor hangosan elismételte Oleg címét, hogy jól emlékezetébe vésse.

– Ne félj, megtalállak – mondta Valko csendesen. – Ha egy ideig nem hallasz rólam, ne nyugtalankodj... Várákozzál... Most pedig eredj – és Valko széles tenyerével könnyedén megpaskolta Oleg vállát.

– Köszönöm – mondta alig hallhatóan Oleg.

Kifejezhetetlen izgalmában szinte repült a harmatos fűvön, mikor visszatért a táborba. Mindenki aludt már, csak a lovak ropogtatták a fűvet. No meg Vanya Zemnuhov volt ébren. Két karjával átfogta hegyes térdét, így virrasztott az alvó Klava és anyja mellett.

„Vanya, 'drága barátom'” – mormogta magában Oleg, mélységes szeretetet érezve minden ember iránt. Odament barátjához, és felindultan melléje telepedett a nedves fűre.

Vanya odafordította a holdfénytől sápadt arcát.

- Nos, mi van? Mit mondott neked? - kérdezte élénk érdeklődéssel.

- Miről beszélsz? - válaszolta Oleg csodálkozva és egyben zavartan is.

- Mit mondott Valko? Tud valamit?

Oleg határozatlanul nézett rá.

- Vagy bújócskát akarsz játszani velem? - kérdezte Vanya mérgesen. - Végeredményben nem vagyunk gyerekek!

- H-h-honnan tudtad meg? - kérdezte suttogó hangon, csodálkozva Oleg, és szemét barátjára meresztette.

- Nem nagyon nehéz kitalálni a te földalatti összeköttetéseidet, nem különbek az enyémeknél - jegyezte meg Vanya mosolyogva. - Vagy azt hiszed, hogy én nem foglalkoztam az üggyel?

- Vanya!... - Oleg erős kezével keményen megragadta és megszorította Zemnuhov kezét, aki ugyancsak erős kézszorítással válaszolt. - Szóval együtt dolgozunk.

- Persze hogy együtt!

- Mindvégig?

- Mindvégig - mondta Vanya halkán és nagyon komolyan. - Végig, az utolsó csepp véremig.

Egymásra néztek, és a szemük felragyogott.

- Tudod, egyelőre még ő maga sem tud semmit. De azt mondta, hogy megtalálja. És bizonyosan megtalálja - tette hozzá büszkén Oleg. - Te meg úgy csináld a dolgot, hogy ne maradj soká Nyizsnaja-Alekszandrovkában.

- Nem, emiatt ne nyugtalankodj - mondta Vanya, erélyesen megrántva fejét. - Csak elhelyezem őket.

- Szereted? - kérdezte suttogva Oleg, és egészen a füléhez hajolt.

- Ilyesmiről nem beszél az ember.

- Csak ne restelkedj! Hiszen ez szép, nagyon szép. A kislány egyenesen csudás... Ami pedig téged illet, nem is találok megfelelő szavakat - mondta Oleg, és arca meg hangja gyerekes boldogságtól sugárzott.

– Igen. Sokat kell átélnünk, de az élet mégis nagyon szép – mondta Vanya.

– I-i-igaz, sz-szent igaz – válaszolta Oleg, erősen dadogott, és a szemébe könny szökött.

Alig egy hét múlt el azóta, hogy a sors a sztyeppbe vetette őket, ezt a sokféle embert, fiatalokat, öregeket. A sztyepp fölött úszó nap utoljára sütött rájuk, ahogy így mindnyájan együtt voltak, és úgy érezték, hogy hosszú, közös múlt van a hátuk mögött, s mikor el kellett válniuk, mély bánattal és szeretettel telt meg a szívük.

– Ej, legények, leányok... – kezdte Valko, s meglendítette vaskos kezét, de többet nem mondott. Lovaglónadrágban és papsban állt a horhos közepén.

A fiúk kicserélték címüket, megígérték, hogy tartják az ösz-szeköttetést, aztán elbúcsúztak egymástól. Hátra-hátrafordulva még sokáig látták egymást, amíg el nem nyelte őket a sztyepp. Itt-ott valaki meg-meglobogtatta kendőjét, intett a kezével. Aztán egymás után eltűntek a domb mögött, a völgymélyedésekben. Szörnyű közös kálváriájuk az izzó pusztai nap alatt már csak álomként hatott.

Így lépte át Oleg Kosevoj szülői házát, amelyet németek szálltak meg.

21.

Marina és kislánya a konyha melletti kis szobában helyezkedett el Vera nagyanyóval és Jelena Nyikolajevnával együtt. Nyikolaj Nyikolajevics és Oleg pedig deszkából két dikót szögeztek össze, és az udvaron a fáskamrában húzták meg magukat valahogyan.

Vera nagyanyó, akit halálosan elgyötört a megfelelő hallgatóság hiánya (mert a szalmahajú tisztiszolgát nem tekintette társnak), most valósággal elárasztotta őket a városbeli hírekkel.

Két nappal ezelőtt a legnagyobb bányák bejáratára, a Gorkij és Vorosilov Iskola épületére, a kerületi végrehajtó bizottság

házának falaira és még más helyekre kézzel írt bolsevik röpiratokat ragasztottak, a következő aláírással: „Az SZK(b)P Krasznodon-kerületi bizottsága.” Csodálatos volt, hogy a röpcédulák mellé kiragasztották a Pravda régi lapszámait is Lenin és Sztálin arcképeivel. A német katonák beszélgetéseiből állítólag kiderült, hogy a terület különböző kerületeiben, nevezetesen a Donyec mentén, a Vorosilovgrád- és Rosztov-terület határán, a Bokovo-Antracitovo- és a Kremenszk-kerületben partizánok ütnék rajta a német szállítmányokon és csapatokon.

Mind ez ideig egyetlenegy kommunista vagy komszomolista sem jelentkezett nyilvántartás céljából a német parancsnokságnál („Még hogy a fejemet az oroszlán torkába dugjam! Ott fulladjanak meg, ahol vannak” – mondta Vera nagyanyó), de azt mondják, már sokat felkutattak és letartóztattak. Egyetlen vállalat, hivatal sem működik, de a német parancsnok rendeletére az emberek kötelesek jelentkezni munkahelyükön és letölteni a megállapított munkaidőt. Vera nagyanyó szavai szerint a Krasznodonugol Tröszt központi elektromechanikai műhelyében Barakov mérnök és Filipp Petrovics Lutyikov munkára jelentkeztek. A szóbeszéd szerint nemcsak hogy nem bántották őket, sőt Barakovot igazgatóvá nevezték ki, és Lutyikovot meghagyták régi helyén: a mechanikai műhely vezetője maradt.

– Ki várhatta volna ezt ilyen emberektől? Hiszen régi párttagok! Barakov a fronton volt, megsebesült. És Lutyikov olyan társadalmi munkás volt, hogy mindenki ismeri. Hát mit szóltok ehhez, mit szóltok? – hajtogatta egyre méltatlankodva és értetlenül Vera nagyanyó.

Még azt is elmesélte, hogy a németek összefogdossák és Vorosilovgrád alá hajtják a zsidókat, ahol állítólag „gettót” állítottak fel, de sokan azt mondják, hogy csak a Verhnyeduvannaja-ligetig jutnak el, ott agyonlövik és elássák őket. Marija Andrejevna Borc nagyon félt, hogy valaki beárulja a férjét.

Attól a pillanattól, hogy Oleg hazaérkezett, mintha csodatevő kéz törölte volna le Jelena Nyikolajevnáról azt a dermedt fátsultságot, amely fia elutazása, de különösen a németek megér-

kezése óta hatalmába kerítette. Most szakadatlan belső izgalomban élt, erélyes tettvágy izzott benne, mint mindig azelőtt. Mint nőtény sas a fészkeből kiesett kicsinye felett, folyton ott keríngett fia körül. Oleg nemegyszer találkozott anyja nyugtalan tekintetével: „Fiacskám, lesz-e erőd mindent elviselni?”

De a fiú útközben felajzott lelkesedését most levertség váltotta fel. Minden másként alakult, mint ahogy elgondolta.

A tapasztalatlan ifjú az erőszak és a gonoszság elleni harcot hőstettek szakadatlan sorozatának képzelte el. De a gonoszság elviselhetetlenül, aljasul, megfoghatatlanul hétköznapiak bizonyult.

A nagy, fekete, bozontos kutya sem élt már, mellyel Oleg úgy szeretett kötődni. Az utca – kidöntött kerítéseivel, kivágott fáival és letaposott kertjeivel – sivár látványt nyújtott, s ezen a kopár utcán németek jártak-keltek.

Baron von Venzel tábornok éppen úgy nem vett tudomást Olegről, Marináról és Nyikolaj Nyikolajevicsről, mint ahogy Vera nagyanyót és Jelena Nyikolajevnát is levegőnek nézte.

Igaz, hogy Vera nagyanyó nem talált semmi sértőt a tábornok modorában.

– Hiszen ez az ő híres új rendjük – mondogatta nagyanyó. – De én öreg vagyok, és jól tudom még az öregapámtól, hogy az ő rendjük olyasféle, mint nálunk a jobbágykor volt. A jobbágykorban nálunk is voltak németek – földesurak, ugyanilyen gőgösek, ugyanilyen hóhérok, mint ez a báró, hogy folyjon ki a szeme. Miért sértődnék meg? Csak ilyen marad ő, amíg vissza nem jönnek a mieink, és ki nem tekerik a nyakát...

De ez a tisztára mosott ádámsutkájú, ragyogó lakkcipős tábornok Oleg szemében mindannak az elviselhetetlen megaláztatásnak, ami legközelebbi hozzátartozóit és távolabbi környezetét érte, legbűnösebb okozója volt. A megaláztatásoktól a tábornok elpusztítása szabadítaná meg őket, de a helyébe egy másik, pontosan ilyen kerülne – ugyancsak tisztára mosott ádámsutkával, hegyes orrú, ragyogó lakkcipőben.

A nyurga segédtsízt felfigyelt Marinára, gyakran meresztette

rá udvarias, hideg tekintetét, és sokszor kényszerítette, hogy kiszolgálja őt és a tábornokot. Ha Marinára nézett, fénytelen szemében megvető, de egyben kisfiús kíváncsiság villant meg, mintha valami gyönyörűséget ígérő egzotikus állatra pillantana, melyről nem tudja, hogyan bánjon vele.

Mostanában a segédtsízt azzal szórakozott, hogy cukorkával csalogatta Marina kisfiát: megvárta, amíg a kisfiú az édesség után nyújtotta pufók kis kezét, aztán önmaga kapta be. A segédtsízt addig ismételte ezt a játékot, míg a kisfiú el nem pityeredett. Ekkor leguggolt a gyerek előtt, és hosszú lábain himbálódzva, nyelve végével kidugta, szívta, csámcsogva majszolta a cukorkát, kidüllesztette szeszínű szemét, és sokáig hahotázott.

Marina szíve mélyéből utálta, testestül-lelkestül utálta, hórihorgas lába végétől természetellenesen fehér ujja körméig. Nemhogy embernek, de baromnak sem tekintette. Irtózott tőle, mint ahogyan a nép a békától, gyíkoktól, tarajos gőtétől irtózik. S amikor arra kényszerítette, hogy kiszolgálja őt, a testi utálaton kívül az a tudat is iszonyattal töltötte el, hogy ennek a szörnyetegnek a hatalmában van.

De valójában mégiscsak a szalmahajú tisztiszolga tette tűrhetlenné az életüket. Csodálatosan sok szabad ideje volt. Ő rendelkezett a tábornokot kiszolgáló többi tisztiszolga, a szakácsnép és egyéb személyzet fölött. Ez a szeplős tisztiszolga szabad idejében újra meg újra azzal zaklatta őket, hogyan akartak elszökni a németek elől, s ez miért nem sikerült, és egyre azt ismételte, hogy csakis ostoba vagy gonosz emberek akarhattak elmenekülni a németek elől.

A fiatalok után sompolygott, amikor a fáskamrában üldögéltek, amikor az udvarra mentek friss levegőt szívni, vagy amikor a tábornok távollétében a házban tartózkodtak. Csak nagyanyó megjelenése szabadította meg őket a tisztiszolga tolakodásától.

Különös, de ez az otromba, vörös kezű fickó, aki látszatra nagyanyóval szemben is éppolyan ripők volt, mint a többiekkel, valójában félt nagyanyótól. A német tisztiszolga és Vera nagyanyó orosz-német szavak szörnyű zagyvalékán, melyet arcuk és

testük legkülönbözőbb mozdulataival kísérték, igyekeztek megérteni egymást, miközben nagyanyó mindig találóan, a tisztiszolga pedig durván, ostobán és gonoszul fejezte ki magát. De nagyszerűen megértették egymást.

A család a fáskamrába járt reggelizni, ebédelni és vacsorázni. Mindez valahogyan lopva történt. Hús nélküli borscsot, zöldséget, főtt burgonyát ettek. Kenyér helyett nagyanyó száraz lepényt sütött búzalisztból. Nagyanyónak még jelentős rejtett készletei voltak, de azután, hogy a németek mindent felzabáltak, ami szem előtt volt, csak sovány ételeket főzött. Így adta tudomására a németeknek, hogy mindenük elfogyott. Éjszaka, amikor a németek aludtak, nagyanyó titokban egy-egy falat szalonnát, nyers tojást hozott családjának, s ebben is volt valami megalázó – hogy titokban ettek, kerülve a napfényt.

Valko nem adott életjelt magáról. Vanya se mutatkozott. Oleg nemigen tudta elképzelni, hogyan találkozhatnának. Minden házban németek. Feszült figyelemmel nézték, ki jár a házban. Még a legközönségesebb utcai találkozás, beszélgetés is gyanút keltett.

Oleg feje alá támasztott kézzel feküdt a fadikón. Körös-körül mindenki aludt, a sztyepről friss szél surrant be a fáskamra nyitott ajtaján, a telihold szürkés fényt öntött szét az egen, és fényes, szabályos négyszöget rajzolt a kamra padlójára. Oleg fájdalmas gyönyörűséget érzett, mikor arra gondolt, hogy a városban van Lena Pozdniseva is. A lány arca ködösen lebegett előtte; szeme, mint sötétben fénylő meggy, mikor a holdfény aranypontot tűz rá. Igen, tavasszal a parkban látta ezt a szemet, bár az is lehet, hogy csak álmolta – és hallotta nevetését, távoli, ezüstcsengésű kacaját. Oleg gyötrődött, hogy a lány itt van a közelben, és még sincs itt, gyötrődött, ahogyan csak ifjúkorunkban gyötrődünk: szenvedélymentesen, önvád nélkül, egyszerűen azért, mert felidézte a szeretett lány arcát.

Amikor sem a tábornok, sem a segédtiszt nem volt otthon, Oleg és Nyikolaj Nyikolajevics bementek a házba. Orrukat megcsapta a nehéz parfüm és idegen dohány illata, ezenkívül az a

különös agglegényszag is, amit sem parfüm, sem dohány nem tud elfojtani, s ami egyaránt sajátsága tábornoknak és közlegénynek, ha család nélkül élnek.

Egy ilyen csendes órában Oleg bement a házba, hogy megnézzé anyját. A német szakács és Vera nagyanyó szótlanul foglalatoskodtak a kemence mellett – ki-ki a maga főztjén. Az ebédlő díványán bakancsban és nyári sapkában a tisztiszolga feküdt. Cigarettazott, és láthatóan unatkozott. Ugyanazon a díványon hevert, melyen azelőtt Oleg szokott aludni.

Alig lépett Oleg a szobába, mikor a tisztiszolga feléje fordította álmos, buta szemét.

– Állj! – mondta. – Te kezded magasan hordani az orrodát, úgy van, úgy van, én ezt már egyszer-kétszer észrevettem! – ezzel felült, és lerakta a padlóra ormótlan, duplatalpas bakancsba bújtatott lábát. – Állj vigyázzba, kezet a varrásra, sarkat össze – ha magadnál idősebb emberrel beszélsz! – igyekezett, hogy haragos, izgatott kifejezést adjon arcának, de a hőség annyira elbágyasztotta, hogy nem sikerült. – Parancsot végrehajtani! Hallod! Te!... – kiáltotta a tisztiszolga.

Oleg megértette, hogy mit mond, némán nézte vörös szeplőit, majd hirtelen ijedt arcot vágott, leguggolt, térdére ütött, és elkiáltotta magát:

– A tábornok!

A tisztiszolga egyszerre talpra ugrott. Kiegyenesedett, kikapta szájából a cigaretta, és a markába rejtette. Rest arca alázatosan buta kifejezést öltött. Összecepta bakancsa sarkát, és vigyázálásba merevedett.

– Te lakáj! Heversz a díványon, amíg nincs itthon a gazdád... Most csak állj vigyázzban – mondta szokott hangján Oleg, és mély gyönyörűség fogta el, hogy szíve szerint és minden kockázat nélkül mondhatja meg véleményét – úgyse érti –, aztán bement a szobába anyjához.

Anyja lehajtott fejjel, sápadtan állt az ajtó mögött, kezében varrással. Mindent hallott.

– Szabad ilyet tenni, fiam? – kezdte.

De ebben a pillanatban a tisztiszolga őrjöngve rontott rájuk.

– Vissza! ... Ide! – kiabált magánkívül.

Arca rákvörös lett, még a szeplői is eltűntek.

– Ne t-törődj vele, mama, ezzel a h-hülyével – mondta kissé remegő hangon Oleg, és mintha ott se lenne, elnézett a tisztiszolga felett.

– Ide! ... Disznó ...! – kiáltotta a német.

A következő pillanatban rávetette magát Olegre, két kezével megkapta a kabátgallérját, vadul rázni kezdte, szeme közben egészen elfehéredett.

– Ne ... Nem kell! Engedd el, mire való ... – rebegte Jelena Nyikolajevna, és apró kezével igyekezett lerántani fia melléről a tisztiszolga markát.

Oleg lángra gyúlt arccal, mindkét kezével megkapta a német derékszíját, és villogó szeme olyan vad gyűlölettel meredt rá, hogy a tisztiszolga egy pillanatig tétovázott.

– E-engedj el ... hallod? – mondta szörnyű suttogással Oleg, aztán vad erővel magához rántotta a németet, amitől arca még félelmetesebbé vált. A tisztiszolga képe különös kifejezést öltött; nem félelmet, hanem pillanatnyi töprengést fejezett ki, hogy tisztiszolga léte helyesen járt-e el.

Elengedte Oleget. Lihegve, szótlánul álltak szemtől szemben.

– Menj ki, menj ki, kisfiam ... – ismételte Jelena Nyikolajevna.

– Vadállat ... Rosszabb, mint a vadállat – mondta mély hangon a tisztiszolga, és igyekezett, hogy a hangja fokozott megvetést fejezzon ki –, titeket korbáccsal kell idomítani, mint a kutyákat!

– Te vagy rosszabb a vadállatnál, mert te vadállat lakája vagy, csak ahhoz értesz, hogy tyúkot lopj, asszonyok bőrröndjében turkálj, és lehúzd a járókelőkről a csizmát – mondta Oleg, gyűlölettel nézve a német fehér szemébe.

A tisztiszolga németül, Oleg oroszul kiabált, de amit mondtak, azt olyan világosan fejezte ki testmozdulatuk és arcuk, hogy jól

megértették egymást. Oleg utolsó szavainál a német vaskos tenyerével úgy vágta pofon a fiút, hogy az majdnem hátrabukott.

Élete tizenhat és fél éve alatt soha még senki keze, sem büntetésként, sem pillanatnyi felindulásban, nem érintette Oleg arcát. Az a levegő, melyet gyerekkora óta családja körében és az iskolában magába szívott, a nemes verseny tiszta levegője volt. A durva fizikai erőszak éppolyan képtelenség volt számára, mint a lopás, gyilkolás, esküszegés. Oleg agya vérbe borult. A tisztiszolgára vetette magát. Ez az ajtóhoz hátrált. De Jelena Nyikolajevna fia vállába csimpaszkodott.

– Oleg! Térj magadhoz!... Megöl! – mondta anyja. Szeme száraz tűzben fénylett, és egyre erősebben fogta vissza a fiút.

A lármára berohant Vera nagyanyó, Nyikolaj Nyikolajevics és a német szakács, katonaruhája felett fehér köpenyben, fehér sapkában. A tisztiszolga öszvér módra ordított. Vera nagyanyó sovány karján feltúrte ruhája lobogó ujját, és mint egy kotlós-tyúk, sikoltozva ugrált a tisztiszolga orra előtt, a németet az ebédlőbe lökdöste.

Jelena Nyikolajevna forró szóval suttogta fia fülébe:

– Olezsok, fiam, könyörgök, térj eszedre... Az ablak nyitva van, menekülj, menekülj...

– Az ablakon át? Hogy saját házunkból az ablakon másszak ki! – mondta önérzetesen Oleg, és orrcimpája remegett az izgalomtól. De gyorsan magához tért. – Ne félj, mama, engedj, így is kijutok... Lenához megyek – mondta váratlanul.

Határozott léptekkel bement az ebédlőbe. Mindenki utat engedett neki.

– Micsoda disznó vagy, micsoda disznó – mondta Oleg a tisztiszolgának. – Űtsz, amikor tudod, hogy nem üthetnek vissza!... – és tempós léptekkel kiment a házból.

Az arca égett. De érezte, hogy erkölcsi győzelmet aratott: nem hátrált meg a német elől, a német volt az, aki visszahúzó-
dott. Nem akart arra gondolni, hogy milyen következményekkel jár majd ez a magatartása. Mindegy, na! Nagyanyónak igaza

van: számolni kell az ő „új rendjükkel”! A mindenit! Azt teszi, amit tennie kell. Meglátjuk, ki marad felül.

A kertajtón ment ki az utcára, mely párhuzamos volt a Szadovajával. Csaknem a ház előtt beleütközött Sztjopa Szafonovba.

– Hová még? Éppen hozzád tartottam – mondta élénken az alacsony, lenhajú Sztjopa, és őszinte örömmel rázta meg Oleg nagy kezét.

Oleg nem tudta, mit mondjon neki.

– Ide, valahová...

Hozzá akarta tenni, hogy „családi ügyben”, de nem jött a nyelvére.

– Miért olyan vörös az arcod? – kérdezte Sztjopa csodálkozva, és elengedte Oleg kezét. Kérdése a lehető legidőszzerűlebb volt.

– Egy némettel verekedtem – mondta Oleg és elmosolyodott.

– Ne beszélj! Ez már igen! – Sztjopa tisztelettel nézett Oleg égő arcába. – Annál jobb. Én voltaképpen többé-kevésbé... ebben az ügyben jöttem hozzád.

– Hogyhogy, milyen ügyben? – nevetett Oleg.

– Gyerünk, elkísérlek, mert ha így álldogálunk, még belénk köt egy fritz... – Sztjopa karon fogta Oleget.

– J-jobb, ha én kísérlek el – mondta dadogva Oleg.

– Talán rövid időre elhalasztanád a dolgot, és velem jönnél?

– Hová?

– Valja Borchoz.

– Valjához?... – Oleg lelkiismeret-furdalást érzett, hogy még mind ez ideig nem nézett el Valjához. – Laknak ott németek?

– Nem. Éppen arról van szó, hogy nem. Tulajdonképpen Valja megbízásából kereslek.

Micsoda boldogság: egy ház, ahol nincsenek németek! A meg-hitt, árnyas kert, mohos virágágyaival, terebélyes vén akácfájával, melynek világoszöld lombja olyan mozdulatlan, mintha behímeztek volna a sztyepp feletti ég kékjébe.

Marija Andrejevna minden tanítványát kicsinek tartotta. Sokáig simogatta, becézte, csókolta Oleget, és közben hangosan mondta:

– Elfelejtetted régi barátaidat. Mióta itthon vagy már, és félénk se nézel! Hát hol szeretnek legjobban téged? Ki ült órák hosszat nálunk, s hallgatta összeráncolt homlokkal a zongorát? Kinek a könyvtárát használtad úgy, mintha a sajátod lenne? ... Elfelejtettél, elfelejtettél! Hej, Olezska ... te csélcsap! De nálunk ... – a fejéhez kapott. – Hát persze, elbújt, rejtőzik – és Marija Andrejevna iszonyú szemet meresztett, aztán egy mozdonyból kitörő forró gőz erejével suttogta úgy, hogy kihallatszott az utcára: – Igen, még neked sem mondom meg, hol rejtőzik ... Milyen megalázó és szörnyű – a saját házában bujkálnia kell. És azt hiszem, kénytelen lesz más városba menni. Ugye, nem zsidós külsejű – mit gondolsz? Itt, itt egyszerűen besúgják a németeknek. De Sztálinóban jó barátaim vannak, rokonaim, orosz emberek ... Igen, feltétlenül el kell mennie – mondta Marija Andrejevna szomorú, fájdalmas arccal. Marija Andrejevna pompás egészségnek örvendett, az arcán tükröződő fájdalom ellentétben állt virulásával, és mesterkéltnek hatott.

Oleg kiszabadította magát karjából.

– Teljesen igaz, disznóság tőled – mondta Valja, és fölényesen felhúzta piros felsőajkát –, el se jöttél hozzánk visszatérésed óta.

– T-te is megtalálhattál volna – mondta Oleg zavart mosollyal.

– Ha arra számítasz, hogy a lányok maguk járnak majd hozzád, akkor magányos öregséged lesz! – mondta lármásan Marija Andrejevna.

Oleg vidáman nézett rá, és mindketten elnevették magukat.

– Vegyék tudomásul, hogy már összeverekedett egy fritz-cel, nézzék, milyen vörös az arca! – kiáltotta elégedetten Sztjopa Szafonov.

– Komolyan? Verekedtél? – Valja érdeklődve nézett Olegre.

– Mama – hirtelen anyjához fordult –, azt hiszem, várnak téged a házban.

– Istenem, milyen összeesküvő! – mondta kiabálva Marija Andrejevna, és az ég felé emelte karját. – Megyek már, megyek...

– Tiszttel? Katonával? – feszegette Valja.

Valján és Sztjopa Szafonovon kívül még egy fiú volt a kertben. Egy sovány, mezítlábas gyerek, akit Oleg nem ismert. Kemény, szőke, oldalt elválasztott haja és kissé duzzadt szája volt. A fiú szótlanul ült az akácfa ágai között, és attól a perctől kezdve, hogy Oleg megjelent, nem vette le róla kemény, kutató tekintetét. Nézésében – és általában egész magatartásában – volt valami, ami tiszteletet ébresztett, és Oleg akaratlanul is feléje nézett.

– Oleg! – mondta Valja határozott hangon, miután anyja elment. – Segíts összeköttetést teremteni a földalatti szervezettel... Megállj... várj csak – mondta, amikor Oleg arcán látta, hogy a fiú nem figyel oda. Oleg közben egykedvűen mosolygott. – Te valószínűleg tudod, hogy kell az ilyet csinálni! Nálatok gyakran fordultak meg pártemberek, és én nagyon jól tudom, hogy te szívesebben barátkozol felnőttekkel, mint gyerekekkel.

– Nem, sajnos, nincs már semmi kapcsolatom – mosolygott Oleg.

– Ezt mondd másnak... itt magunk között vagyunk... Vagy talán ő feszélyez? Ó, hiszen ez Szerjozsa Tyulenyin! – kiáltott fel Valja, és gyorsan odanézett a fiúra, aki szótlanul ült az ágak között.

Valja semmivel sem egészítette ki Szerjozsa Tyulenyin jellemrajzát, de erre nem volt szükség.

– Igazat beszélek – szólt Oleg, de már Szerjozsa Tyulenyinhez fordult, és nem kételkedett benne, hogy éppen Szerjozsa Tyulenyin eszelte ki ezt a találkozást. – Tudom, hogy van földalatti szervezet. Először is, mert röplapot bocsátottak ki, aztán abban sincs kétség, hogy a tröszt és a fürdő felgyújtása az ő munkájuk – folytatta Oleg, és nem vette észre, hogy szavai nyo-

mán kis parázs gyúlt fel Valja szemében, és halvány mosoly futott át telt, sápadt ajkán. – Tudomásom van róla, hogy mi, kom-szomolisták rövidesen utasítást kapunk, hogy mitévők legyünk.

– Az idő halad. A tenyerünk munkára viszket – mondta Szer-jozsa.

Sorra vették a fiúkat és lányokat, akik a városban maradtak. Sztjopa Sza fonov szerette a társaságot, és jól ismerte a város-beli gyerekeket – de olyan elkeseredett jellemrajzokkal szolgált, hogy Valja, Oleg és Szerjozsa, feledve a németeket és azt, ami-ért összejöttek, gurultak a nevetéstől.

– Hol van Lenka Pozdniseva? – kérdezte váratlanul Valja.

– Itt van! – kiáltotta Sztjopa. – Az utcán találkoztam vele. Jön-megy, felcicomázva. Így hordja a fejét – és Sztjopa, a szeplős, pisze orrú Sztjopa végiglibegett a kerten. – Mondom neki: „Lenka, Lenka” – ő meg csak bólint a fejével, így körül-belül – és Sztjopa mutatta, hogyan bólintott.

– Egyáltalán nem jól utánozod! – duzzogott Valja, huncutul Olegre kacsintva.

– Emlékszel, milyen nagyszerűen énekeltünk nála? Három hete, mindössze három hete... gondoljátok csak el! – mondta Oleg, és szomorú, meleg tekintettel pillantott Valjára. Már is sie-tős volt az útja.

Szerjozsával együtt mentek el.

– Valja sokat beszélt rólad, Oleg, de én is, ahogy megláttalak, egyszerre bizalmat éreztem irántad – mondta Szerjozsa, és gyors, kissé zavart pillantást vetett Olegre. – Ezt azért mondom neked, hogy vedd tudomásul, és többé ne kelljen beszélnem er-ről. Most ide hallgass: a trösztöt és a fürdőt nem a földalatti szervezet, hanem én gyűjtöttem föl...

– H-hogy, te magad? – Oleg szeme felragyogott, ahogy Szer-jozskára nézett.

– Magam, egyedül...

Egy darabig szótlánul mentek egymás mellett.

– R-rossz, hogy egyedül... Szép, bátor tett, de... helytelen,

hogy egyedül csináltad – mondta Oleg, és barátságos arca töprengővé vált.

– Földalatti szervezet is van, nemcsak a röplapokból tudom – folytatta Szerjozska, és válasz nélkül hagyta Oleg megjegyzését. – Nyomára bukkantam... de nem tudtam megragadni – és Szerjozska elkeseredetten legyintett kezével.

Elmondta Olegnek, hogy ott járt Ignat Fomin lakásán, leírta a látogatást egész részletesen, és azt sem titkolta el, hogy kénytelen volt a Fominnál rejtőző embernek hamis címet megadni.

– Valjának is szóltál erről? – kérdezte váratlanul Oleg.

– Nem, Valjának nem szóltam – mondta Szerjozska nyugodtan.

– J-jó... nagyon j-jó! – Oleg megfogta Szerjozska kezét. – De ha neked ilyen beszélgetésed volt azzal az emberrel, akkor megint elmehetsz hozzá? – kérdezte izgatottan Oleg.

– Hát éppen arról van szó, hogy nem mehetek – felelte Szerjozska, és duzzadt ajka megkeményedett. – Ezt az embert házigazdája, Ignat Fomin kiadta a németeknek. Nem mindjárt adta ki, hanem ötödik-hatodik nap azután, hogy a németek bejöttek. A „Sanghaj”-ban azt beszélik, hogy ezen az emberen keresztül akarta leleplezni az egész szervezetet, de ez az ember nyilván óvatos volt. Fomin várt, várt, aztán elárulta, és a rendőrség szolgálatába lépett.

– Miféle rendőrség szolgálatába? – kiáltott fel elképedve Oleg. Lám, mi minden történt a városban, mialatt ő a fáskamrában üldögélt.

– Emlékszel a barakkra ott lent, a kerületi végrehajtó bizottság mögött, ahol a milícia volt?... Most a német tábori csendőrség telepedett oda, és oroszokból rendőrséget szervez. Azt mondják, találtak egy szemétfajzatot parancsnoknak, valami-féle Szolikovszkijt. Csoportvezető volt egy kisebb bányában, valahol a kerületben. Az ő segítségével különféle züllött alakokat toboroznak a rendőrségbe.

– És mi történt vele? Megölték? – kérdezte Oleg.

– Ha ostobák, akkor már megölték – mondta Szerjozska –, de

azt gondolom, hogy egyelőre még tartják. Ki akarnak szedni belőle mindent, de ő nem olyan ember, hogy köpjön. Biztos, hogy a barakkban tartják, és alaposan kikészítik. Vannak ott még más foglyok is, de hogy kik, arra nem tudok rájönni.

Oleg szíve összeszorult: mialatt értesítést vár Valkótól, ez a nagyszerű, cigányszemű ember talán már rég a barakk egy sötét keskeny cellájában ül, és mint Szerjozska mondja: alaposan kikészítik.

– Köszönöm . . . köszönöm, hogy mindent elmondtál – mondta színtelen hangon Oleg.

Majd elmesélte a Valkóval és Vanya Zemnuhovval folytatott beszélgetését. Egy cseppet sem habozott megszegni Valkónak tett ígéretét, mert érezte, hogy a cél érdekében jár el.

Lassan ballagtak felfelé a „Fás”-on – Szerjozska mezítláb és kissé himbálózva, Oleg könnyedén és keményen taposva a port tisztára kefélt cipőjével. És Oleg kifejtette a tervét társa előtt: óvatosan, nehogy ártsanak az ügynek, lankadatlanul kell keresni az utat a bolsevik földalatti mozgalomhoz; ugyanakkor kutatni kell az ifjúság körében, ki kell választani a leghűségesebb, legállhatatosabb, erre a munkára legalkalmasabb gyerekeket. Utána kell járni, kiket tartóztattak le a városban és a kerületben, meg kell tudni, hol tartják fogva őket, és meg kell találni annak a módját, hogy segítséget nyújthassanak nekik. Állandó felderítést kell végezni a német katonák között, hogy tudomást szerezzenek a parancsnokság katonai és polgári jellegű intézkedéseiről.

Szerjozska egyszeribe felélénkült, és azt ajánlotta, hogy meg kell szervezni a fegyverek gyűjtését is. Az ütközetek után és visszavonulás közben rengeteg fegyver szóródott szerteszét az egész környéken, még a sztyeppen is.

Mindketten megértették, hogy bármennyire hétköznapiak is ezek a feladatok, mégis megvalósíthatók, s a gyakorlati érzék szólalt meg bennük.

– Mindaz, amit elmondtunk egymásnak, amit megtudunk és megcsinálunk, rajtunk kívül senkire sem tartozik. Senkire,

akármilyen közel áll is hozzánk, akármilyen jó barátunk is legyen! – mondta Oleg, és tágra nyílt, ragyogó szemeivel maga elé nézett. – A barátság – barátság, de itt a bőrünkre megy a dolog – folytatta hévvel. – Te, Vanya meg én és kész! És ha megteremtettük a kapcsolatot, majd megmondják, hogy mitévők vagyunk.

Szerjozska hallgatott. Nem szerette a hangzatos fogadalmakat, esküket.

– Mi van most a parkban? – kérdezte Oleg.

– Német autópark. És körös-körül légvédelmi ágyúk. Mint a disznók, úgy feltúrták az egész földet.

– Szegény parkunk! Nálatok is németek állomásoznak?

– Csak úgy átmenetileg – nem tetszik nekik az épület – nevetett Szerjozska. – Nálam nem találkozhatunk – mondta, mert megértette, hogy Oleg mire céloz –, túl nagy a népsűrűség.

– Majd Valja útján tartunk összeköttetést.

– Kitűnő – bólintott Szerjozska elégedetten.

A vasúti átjáróig mentek, ott keményen kezét szorítottak. Majdnem egyidősek voltak, és ez a kurta beszélgetés egyszeriben közel hozta őket egymáshoz. Hősies és emelkedett volt a hangulatuk.

Pozdnisevék a „Szénás” kerületben laktak, és mint Kosevojék Korosztjilovékkal, egy típusház felében. Oleg már messziről meglátta a régimódi csipkefüggönyös, nyitott ablakokat. Majd zongoraszót hallott, amelyből ezüstösen csengett ki Lenocska mesterkelt kacaja. Valaki nagyon erélyes, kemény ujjal egy román első akkordjába kezdett. A dal ismerősnek tűnt, aztán Lenocska éneklését hallotta, de az, aki zongorán kísérte, elhibázta. Lenocska felkacagott, majd, ahol a zongora elhibázta, énekszóval megmutatta, hogy kell helyesen játszani, aztán újra kezdtek az egészet.

A zongoraszó és Lenocska hangja váratlanul kihozta a sodrából Oleget, pár percig nem tudta rászánni magát, hogy bemen-

jen a házba. A muzsika eszébe juttatta azokat a boldog estéket, amelyek itt, Lenáéknál, baráti társaságban zajlottak le. De sok barátja volt akkor! . . . Valja ült a zongoránál, Lenocska énekelt. Oleg boldog elragadtatással nézte Lena kissé izgatott, égő arcát, hallgatta hangja csengését, hallgatta a zenét, amelynek örökre lelkébe vésődő akkordjai egész ifjú életét betöltötték.

Bár sohase lépte volna át többé ezt a küszöböt! Akkor tisztán megmaradt volna szívében ifjúsága első, ködös izgalommal tele szerelmének emléke!

De már be is lépett az előszobába, onnan a konyhába. A félhomályos konyhában, mely a ház árnyékos oldalán feküdt, békésen és megszokottan – alighanem nem első ízben történt –, ott ült a kis konyhaasztalnál Lena anyja egy német katonával. Ódivatú, sötét ruhában volt, haja régimódi csigákban göndörödött; a katona – ugyanolyan szalmahajú, mint akivel Oleg összeverekedett, de szeplők nélkül, alacsony, kövér német – minden jel szerint szintén tisztiszolga. Szemtől szemben ültek két konyhaszéken. A német katona mosolyogva, kissé fennhéjázva, előzékenyen, de tekintetében némi tetszélgéssel lassan szedegetett ki valamit a térdén fekvő hátizsákjából és Lenka anyjának kezébe rakosgatta. A vékonyka, csigás hajú asszony öreg dámás arckifejezése elárulta, hogy lekenyerezésről van szó, mert hízelgő, beleegyező mosollyal, remegő kézzel vette ölébe a dolgokat. Annyira belemerült a rakosgatásba, hogy meg sem hallotta, mikor Oleg belépett. A fiú látta, mi fekszik Lena anyja ölében: szardíniás doboz, tábla csokoládé és hosszú, félliteres, lecsavarható kupakkal ellátott négyszögletes bádogpalack, melyen rikító sárgáskék cédula hirdette, hogy provence-i olaj, amelyet Oleg otthon is látott a németeknél.

Mikor észrevették a belépő Oleget, Lena anyja önkéntelen mozdulattal el akarta takarni, ami az ölében feküdt; a tisztiszolga közömbösen meredt rá, és nyugodtan tartotta hátizsákját.

Ugyanakkor a szobában félbeszakadt az ének és a zongoraszó, Lenka meg egy férfi nevetése hallatszott, utána német szó-

foszlányok. Lenocska ezüstösen csengő hangon, szótagolva mondta:

– Nem, nem, ismétlem, ich wiederhole, itt szünet van, még egyszer ismételd...

Vékony ujjait végigugratta a billentyűkön.

– Te vagy az, Olezsok? Hát te nem utaztál el? – kérdezte csodálkozva, édeskés hangon Lena anyja, és magasra húzta ritkás szemöldökét. – Lenocskát akarod látni?

Váratlan ügyességgel a konyhaasztal alsó fiókjába süllyesztette mindazt, ami az ölében volt, aztán vékony ujjával megérintve hajcsigáit, rendben vannak-e, fejét válla közé húzva, orrát, állát előrenyújtva a szoba felé indult, ahonnan a zongoraszó és Lena hangja hallatszott.

Oleg sápadtan, nagy kezét lelógatva, ügyefogyottan és szögletesen állt a konyhában. A német tisztiszolga egykedvűen nézte.

A szomszéd szobából kicsengett Lena kiáltása, mely csodálkozást és egyben zavart árult el. Elfojtott hangon, mintha bocsánatot kérne, szólt valamit a férfiaknak, és cipősarka szaladva koppant végig a szobán. Lenka megjelent a konyhaajtóban. Szürke, sötétmintás ruha volt rajta, amely valahogy nem illett vékony alakjához, finom nyakához, barna kulcsesontjához, az ajtófélfához támaszkodó meztelen, sötét karjához.

– Oleg?... – szólt, és annyira zavarba jött, hogy barna arcát egyszerre pír öntötte el. – Mi meg itten...

Kiderült, sehogy sem tudja megmagyarázni, hogy „ők meg itten...” És hamisítatlan nőies következetlenséggel, mesterkélten mosolyogva, odafutott Oleghez, kézen fogva maga után húzta, de hirtelen elengedte, és azt mondta: „Gyerünk, gyerünk.” A küszöbön megfordult, és lehajtott fejjel megint hívta.

Oleg követte a szobába, és majdnem beleütközött Lena anyjába, aki elsuhant mellette. A szobában két német tiszt tartózkodott, egyforma szürke egyenruhában. Az egyik ült, féloldalt a nyitott zongorához fordulva, a másik pedig a zongora és az ablak mögött állt. Egykedvűen nézték Oleget, mint egy közbe-

jött zavaró körülményt, mellyel, ha akarsz, ha nem akarsz, meg kell békülni.

– Iskolatársam – mondta Lenocska ezüst hangocskáján. – Ül le, Oleg. Emlékszel erre a románcra? Már egy órája töröm magam, hogy megtanítsam ezeket itt. Megismételjük előlről, uraim! Ül le, Oleg...

Oleg ráemelte tekintetét, melyet félig eltakart aranyos szempillája, és vontatottan, de úgy, hogy minden szava a lány arcába vágott, ezt mondta:

– M-mivel fizetnek ezek téged? Nyilván f-főzőolajjal. Olcsón adod magad!...

Sarkon fordult, és Lena anyja meg a típusfejű, szalmahajú tisztiszolga orra előtt kiment az utcára.

22.

Filipp Petrovics Lutyikov tehát eltűnt, hogy aztán új emberként támadjon fel.

Mi történt vele ez alatt az idő alatt?

Emlékezhetünk rá, hogy még a múlt őszőn földalatti munkára jelölték ki. Filipp Petrovics ezt akkor titokban tartotta felesége előtt. Előrelátásával nagyon meg volt elégedve; a megszállás veszedelme akkor elvonult a fejük felett.

De Filipp Petrovics emlékezett, mindig emlékezett erre. Igen, Ivan Fjodorovics Procenko, ez a körültekintő ember is támogatta ebben az állandó lelki felkészültségben.

– Ki tudja, mi lesz! A mi kettőnk dolga pionírkötelesség! „Légy készen!” Mindig készen állunk!

A tavaly ősszel kijelölt emberek közül rendületlenül helyén maradt Polina Georgijevna Szokolova, egy pártonkívüli háziaszszony, akit a nőmozgalom aktivistájaként ismertek a városban. Lutyikovot, a városi szovjet tagját túlságosan jól ismerték Krasznodon lakosai. A földalatti munka feltételei mind mozgását, mind az emberekkel való kapcsolatát a legnagyobb mérték-

ben korlátozták volna. Polina Georgijevnának az volt a feladata, hogy Lutyikov szeme, keze és lába legyen. Őt jelölték ki Lutyikov összekötőjéül.

Attól a pillanattól kezdve, hogy Szokolova elvállalta a földalatti megbízatást, Lutyikov tanácsára teljesen abbahagyta a társadalmi munkát. Az asszonyok, barátnői, eleinte nemigen értették, de aztán méltatlankodásban törtek ki azon, hogy ez az örökösen tevékenykedő asszony felhagyott a társadalmi munkával, amikor a haza olyan súlyos napokat él át. De végeredményben őt senki sem nevezte ki, senki elő nem léptette. Mindig önként dolgozott s ott, ahol tetszett neki. Egyébként is sok mindenféle megeshetik az emberrel. Lám, Szokolova egyszer csak teljesen a háztartásnak adta magát. Vagy talán az élet nehézségei és a háború megpróbáltatásai bírták rá, hogy szakítson a társadalmi tevékenységgel? És lassan-lassan elfeledkeztek Polina Georgijevnáról.

Apránként gondosan félretett pénzén tehenet vásárolt egy keletre evakuált családtól, és kezdte járni reggelenként a házakat. Tejet árult. Filipp Petrovics családjának nem volt túl sok tejre szüksége. Hárman voltak, a felesége: Jevdokija Fjodorovna és tizenkét éves lánya, Raja, végül maga Filipp Petrovics. Viszont háziasszonyának, Pelageja Iljinyicsnának három kisgyereke volt, és öreg anyja is nála lakott. Szóval a háziasszony is vásárolt tejet Polina Georgijevnától. És a szomszédok hozzászoktak, hogy alig szürkül, minden reggel egy jóságos, orosz arcú, szerényen öltözött, falusiasan megkötött fehér kendőjű asszony tart sietség nélkül Pelageja Iljinyicsna kis háza felé, a lécek közé dugja hosszú, vékony ujjait, maga nyitja ki a kertkaput, és csendesesen megkopogtatja a pitvarra nyíló ablakot. A ház ajtaját a mindenkinél korábban felkelő Pelageja Iljinyicsna anyja nyitja ki. Szokolova barátságosan jó reggelt kívánva bemegy, és kis idő múlva üres kannával jön ki a házból.

Lutyikov családja már hosszú évek óta lakott ebben a házban. Lutyikov felesége, Jevdokija Fjodorovna barátkozott Pelageja Iljinyicsnával, Raja és a háziasszony idősebb lánya, Liza egyidő-

sek voltak, egy iskolában és egy osztályban tanultak. Pelageja Iljinyicsna férje, aki a háboró első napjától a fronton volt, tizenöt évvel fiatalabb volt Filipp Petrovicsnál; asztalos volt, tartalékos tüzéralhadnagy, és Filipp Petroviccsal olyan viszonyban volt, mint tanuló a tanítójával.

Filipp Petrovics még azon az őszön megállapította, hogy Pelageja Iljinyicsna nagy családjával, férje nélkül, nem hagyhatja ott házáat, gazdaságát, és nem mehet el a városból, ha jönnek a németek. És éppen ekkor támadt az az elhatározása, hogy szükség esetén családját keletre küldi, maga pedig ittmarad a lakásban.

Háziasszonya, Pelageja Iljinyicsna becsületes, egyszerű és tiszta asszony volt. Népünk között sok ilyen asszonyt lehet találni. Filipp Petrovics tudta, hogy ez az asszony soha semmit nem kérdez tőle, és szinte szándékosan úgy tesz, mintha semmiről sem lenne tudomása. Így jobb és nyugalmasabb a lelkiismeretének: nem vállalt semminemű kötelezettségeket, tehát semmit sem követelhetnek tőle. Viszont hallgatni fog, bűjtatni fogja, és még kínvallatás esetén sem árulja őt el, az emberben való mélységes hite, az ügy iránti rokonszenve és egyszerűen a női szív jósága és együttérzése jóvoltából.

A lakás nagyon megfelelt Filipp Petrovicsnak. Pelageja Iljinyicsna háza ama első faházikóknak egyike volt, amelyeket valamikor Csurilin bányász egymagában álló viskója mellé építettek, amiért aztán az egész környéket „Csurilinó”-nak nevezték el. A házikó mögött kezdődött a sztyeppbe messze elhúzódó völgykatlan, amelyet szintén róla neveztek el „Csurilinszkajá”-nak. A városnak ezt a részét istenhátamögöttinek tartották – az is volt.

Azon a szörnyű júliusi napon, amikor Filipp Petrovicsnak mégis közölnie kellett szándékát feleségével, Jevdokija Fjodorovnával, az sírva fakadt, és azt mondta:

– Öreg vagy és beteg... Eredj a kerületi pártbizottságba, beszélj velük, elengednek... Menjünk a Kuznyecki-medencébe – mondta hirtelen az asszony, és szemében felvillant az a jól is-

mert kifejezés, amikor fiatal éveikre, jó emberekre, szívükhöz közel álló dolgokra emlékezett vissza. A háború napjaiban sok donyeci bányászt evakuáltak családotól a Kuznyecki-medencébe, köztük Filipp Petrovics barátait, felesége gyermekkori barátait stb. – Menjünk a Kuznyecki-medencébe! – mondta, mintha ott most is olyan kellemes élet lenne, mint valamikor itt, a szülőföldjükön, amikor még mindketten fiatalok voltak.

Szegény asszony – mintha nem ismerné az ő Filipp Petrovicsát!

– Egy szót sem többet! Már döntöttem... – mondta, és olyan szigorúan nézett az asszony könyörgő szemébe, hogy világos volt: férje nem tűr sem könyörgést, sem könnyet. – Nektek nem szabad itt maradnotok, zavarnátok a munkámat. És a szívem megfájdulna, ha rátok néznék... – megcsókolta feleségét, és hosszan szívéhez szorította rajongásig szeretett egyetlen lányát.

Mint igen sok család, az övé is túl későn evakuált, és visszavért, még mielőtt elérte volna a Donyec folyót. De Filipp Petrovics mégsem engedte meg, hogy felesége és lánya vele maradjon. Egy, a várostól messze fekvő tanyán helyezte el őket.

Három hét telt el, s a fronthelyzet a németek javára változott meg. Ezalatt a területi és a Krasznodon-kerületi pártbizottságban serényen dolgoztak, hogy a földalatti szervezeteket és a partizánosztagekat új emberekkel egészítsék ki. A Krasznodon-kerület és más kerületek vezető munkatársainak nagy csoportját Lutyikov rendelkezésére bocsátották.

Azon az emlékezetes napon, amikor Filipp Petrovics elbúcsúzott Procenkótól, hazament, éspedig abban az órában, amikor munkájából haza szokott térni. A gyerekek az utcán játszottak, az öregasszony zárt ablaktáblák mögött a félig sötét szobába rejtőzött a hőség elől. Pelageja Iljinyicsna a konyhában ült, egybekulcsolva napégette, eres kezét. Még távolról sem öreges, kedves arcán olyan mélységes töprengés ült, hogy Filipp Petrovics érkezése sem térítette azonnal magához: néhány pillanatig csak nézte, és nem látta meg.

– Hány éve lakom magánál, és most látom először, hogy így

tétlenül ül – mondta Filipp Petrovics. – Búslakodik? Ne búslakodjék.

Az asszony nem szólt egy szót sem, felemelte eres kezét, majd a másikra ejtette.

Filipp Petrovics egy darabig ott állt előtte, aztán lassú és nehéz léptekkel a szobába ment. Néhány perc múlva visszajött, de már sapka, nyakkendő nélkül, papucsban, ám még mindig ugyanabban az új, fekete öltönyben, amely alatt lehajtott gallérú fehér inget viselt. Járás közben nagy, zöld fésűvel rendbe hozta sűrű, ezüst szálakkal átszőtt haját.

– Mit is akarok kérni magától, Pelageja Iljinyicsna? – kezdte, és a fésűvel gyorsan rendbe hozta rövidre nyírt tuskés bajszát. – Amióta a pártba felvettek, pontosan az 1924-i lenini behívó óta, előfizetem a Pravdát. És minden egyes számot megóriztem. Nagyon kellettek a munkához. Előadásokat tartottam, politikai köröket vezettem... Maga alighanem azt hitte, hogy abban a ládában, amelyik a szobában van, mindenféle limlomot tartogatok. Pedig az újságjaim vannak benne – folytatta mosolyogva Filipp Petrovics. Nem mosolygott gyakran, és talán éppen ezért a mosoly teljesen megváltoztatta arckifejezését. Valami szokatlan légység tükröződött rajta. – Mit csináljak most az újságokkal? Tizenhét évig gyűjtögettem őket, sajnálom elégetni... – és kérdően nézett az asszonyra.

Egy darabig mindketten hallgattak.

– Hová dugjam el őket? – kérdezte szinte magától Pelageja Iljinyicsna. – Talán ássuk el... Éjszaka gödröt áshatunk a teményeskertben, és oda temethetjük a ládát – mondta, de nem nézett Lutyikovra.

– És ha szükség lesz az újságokra? Lehet, hogy kellenek majd – mondta a férfi.

Ahogy elvárta, Pelageja Iljinyicsna nem kérdezte meg, miért lenne szükség szovjet újságokra a németek alatt; még látszólag egykedvű arckifejezése sem változott. Megint hallgatott, aztán megkérdezte:

– Maga, Filipp Petrovics, már régen lakik nálunk, mindent

alaposan megnézett. Kérem: ha maga, mondjuk, bejönne a házba azzal a szándékkal, hogy itt kutasson valami után, észrevenne-e a konyhában valami különöset?

Filipp Petrovics nagyon komolyan és figyelmesen körülnézett a konyhában. Egy vidéki házikó takaros kis konyhája volt. Mint munkásember csak arra lett figyelmes, hogy a festett fapadló nem hosszú, hanem széles, tömör és rövid deszkákból van sorban kirakva. A deszkák egyik végét léc, a másikat ereszték tartja szilárdan. Az ember, aki ezt a házat építette, jó gazda volt. Ilyen jó padlót hosszú időre építenek, hogy erős legyen, ne horpadjon be a nehéz orosz búbos kemence súlya alatt, hogy ne szívja fel a nedvességet, mert sokat szemetelnek a házban, s éppen ezért gyakran fel kell mosni.

– Semmi különöset nem látok, Pelageja Iljinyicsna – mondta Lutyikov.

– Egy öreg pince van a padló alatt... – Pelageja Iljinyicsna felállt a székről, lehajolt, kitapogatott egy alig észrevehető sötét foltot a deszka alatt.

– Meg lehet nézni?

Pelageja Iljinyicsna bezárta a konyhaajtót, és a kemence mögül fejszét vett elő. Filipp Petrovics azonban nem akart fejszét használni, nehogy nyomot hagyjon a padlón. Felfegyverkeztek: Lutyikov konyhakéssel, az asszony közönséges asztali késsel kikaparta a rések közét, és feszegetni kezdték a deszkákat. Végre nagy nehezen kiemelték három rövid és nehéz padlódeszkát.

Négyfokú létra vezetett a pincébe. Filipp Petrovics lemászott, és gyufát gyújtott: a pince száraz volt. Ebben a pillanatban nem is tudta felmérni ennek a csodálatos kis pincének az értékét az ő szempontjából.

Filipp Petrovics kimászott a pincéből, és vigyázva visszahelyezte a deszkákat.

– Ugyan ne nehezteljen rám, volna egy kérésem – mondta. – Én, persze, később elhelyezkedem, a németek nem bántanak majd. Csak attól tartok, hogy az első napokban, amikor bevo-

nulnak, azon melegében megölnének engem. Szóval, szükség esetén ide lemegyek – és a padlóra mutatott.

– És ha katonákat szállásolnak be hozzám?

– Ide nem szállásolnak. Ez a „Csurilino”, tudja... Nem vagyok gőgös ember, meghúzódok odalent. De maga csak legyen nyugodt – tette hozzá Filipp Petrovics, aki Pelageja Iljinyicsna egykedvűsége láttára maga kezdett aggódni.

– Nyugodt vagyok – én nem sokat számítok...

– Ha a németek megkérdezik, hogy, mondjuk, hol van az a bizonyos Lutyikov, akkor mondja azt, hogy itt lakik, de falura ment élelmet vásárolni; biztosan visszajön... Liza és Petyka segítenek majd a bujkálásban. Nappal ügyeleti szolgálatra fogom őket – mondta Filipp Petrovics és elmosolyodott.

Pelageja Iljinyicsna hamiskásan nézett rá, és hirtelen, fiatalosan leszegve a fejét, elnevette magát. A szigorú tekintetű Filipp Petrovics született nevelő volt, ismerte, szerette a gyermekeket, és le tudta kötni őket. A gyerekek vonzódtak hozzá, mert úgy bánt velük, mintha felnőttek volnának. Ügyes kezű ember volt, játékszertől egészen a háztartási eszközökig mindent meg tudott csinálni. A nép „ezermesternek” nevezi az ilyen embereket.

Semmiben sem tett különbséget saját gyermeke és a háziaszszony gyermekei között, és a házban minden gyerek örömmel teljesítette utasításait, csak a kisujját kellett megmozdítania.

– Vedd egyszerűen magadhoz őket, Filipp bácsi, annyi mindenre megtanítottad őket, hogy inkább elismernek, mint szülő-apjukat – mondogatta Pelageja Iljinyicsna férje. – Elmentek örökre Filipp bácsihoz? – kérdezte, szigorú tekintet vetve a gyerekekre.

– Nem megyünk! – kiáltották ők kórusban, de ugyanakkor körülvették Filipp bácsit és hozzásimultak.

Az emberi tevékenység különféle területein a legkülönbözőbb természetű vezető pártemberekkel találkozhatunk, akikben szembeszökően dominál valamilyen jellemvonás. A leggyakoribb talán a nevelőtípus. Itt nem annyira és nemcsak olyan párt-

munkásokra gondolok, akiknek alapvető tevékenységük a népnevelés, a politikai felvilágosító munka, hanem azokra, akik bárhol dolgozzanak is, gazdasági, katonai, közigazgatási vagy kulturális területen, mégis nevelőtípusok. Filipp Petrovics éppen ilyen nevelőtípusú pártmunkás volt.

Nemcsak szerette és fontosnak tartotta az emberek nevelését – ez természetes és elengedhetetlen dolog volt számára –, de egyenesen szükségletnek érezte, hogy tanítson és neveljen, hogy a tudását és tapasztalatait átadja.

Igaz, hogy ettől sok kijelentése némi oktató jelleget kapott, de Lutyikov oktatása sohasem tudálékoskodó volt, hanem gondolkodásának és munkájának gyümölcse, s ezt mások is így értelmezték.

Lutyikov sajátossága – mint az ilyen típusú vezetőknek általában – a szó és tett elszakíthatatlan egysége volt. Legfőbb jellemvonása az a képessége volt, hogy minden szavát tetté változtassa, hogy egészen különböző embereket egy adott feladat köré tömörítsen, és a feladat végrehajtására lelkesítse őket. Ez a jellemvonás Filipp Petrovics Lutyikovot teljesen új típusú nevelővé avatta. S éppen azért lett jó nevelő, mert kitűnő szervező volt – az élet gazdája.

Tanítása senkit nem hagyott hidegen, senki nem húzódott vissza tőle. Nem, tanításai megragadták az emberek, különösen pedig a fiatalok szívét, mert az ifjúságot annál erősebben hevíti egy-egy eszme, minél inkább erősíti azt a példaadás.

Néha egyetlen szava vagy egyszerű pillantása is hatott. Szűkszavú, inkább hallgatag természetű volt. Első látásra mintha tétozózó, sőt egyesek szerint nehézkes lett volna – valójában állandóan nyugodt, megfontolt, világosan megszervezett tevékenységet folytatott. Munka utáni szabad idejét olyan ügyesen osztotta be, hogy mindig mindenre maradt ideje: társadalmi tevékenységre, testmozgásra, olvasásra és szórakozásra.

Filipp Petrovics az emberekkel való érintkezésben mindig egyformán nyugodt volt, sohasem kelt ki magából, beszélgetés közben tudott hallgatni, mások véleményére figyelni – ami igen

ritka emberi tulajdonság. Éppen ezért kellemes társalgó, melegszívű ember hírében állott. Ezért igen sokan olyan társadalmi és egyéni kérdésekkel is felkeresték, amikről még a hozzájuk legközelebb állókkal sem beszélgettek volna.

Emellett azonban egyáltalában nem volt úgynevezett „jóember”, és még kevésbé puhány. Megvesztegethetetlen, szigorú és, ha kellett, kíméletlen volt.

Tisztelték, szerették őt, de akadtak olyan emberek is, akik félték tőle. Helyesebben mindenki, aki ismerte őt – beleértve feleségét és barátait is –, az illető jellemétől függően, megjelent ez a három érzés; csak hogy az egyikben az egyik, a másikban a másik, a harmadikban a harmadik érzés került túlsúlyba. Életkor szerint ítélve meg az embereket, azt mondhatnánk, hogy a felnőttek tisztelték is, szerették is, és félték is tőle, az ifjúság szerette és tisztelte, a gyermekek egyszerűen szerették.

Ezért nevette el magát Pelageja Iljinyicsna, amikor Filipp Petrovics ezt mondta: „Liza és Petyka majd segítenek nekem.”

És valóban, a németek bevonulása utáni első napokban, amikor Filipp Petrovics még bujkált, a gyerekek ügyeletes szolgálatot teljesítettek az utcán, így vigyáztak rá.

Szerencséje volt. Pelageja Iljinyicsnánál egyetlen német katonára sem szállásolta be magát: a városban könnyen lehetett jobb, kényelmesebb és közelebb eső lakásokat találni. A németeket a ház mögötti völgykatlan is megijesztette: félték a partizánoktól. A német katonák persze időnként benéztek a házba, és elvittek mindent, ami elmozdítható volt. Filipp Petrovics minden alkalommal a konyha alatti pincében bújt meg. De senki sem érdeklődött utána.

Mint máskor, most is minden reggel megjött Polina Georgijevna, a szerény, csöndes, fehér parasztfekendős asszony. Két agyagköcsögbe öntötte a tejet, és bádoggannájával Filipp Petrovicshez ment. Amíg nála volt, Pelageja Iljinyicsna és édesanyja a konyhában maradtak. A gyermekek még aludtak. Polina Georgijevna kijött Lutyikovtól, és egy darabig még a konyhán beszélgetett az asszonyokkal.

Így múlt el egy hét, de lehet, hogy valamivel több is. Egy alkalommal Polina Georgijevna, mielőtt tovább adná Lutyikovnak a külső eseményeket, csendesen azt mondja:

– Munkára hívják magát, Filipp Petrovics!

A férfi egyszeribe megváltozott: a nyugalom és egykedvűség, a mozdulatok lassúsága, olykor teljes mozdulatlansága – szóval mindaz, amit Filipp Petrovics itt bujdosás közben magára kényszerített – egy szempillantás alatt lehullott róla.

Hatalmas ugrással az ajtóhoz szökött, és kinézett a szomszéd szobába. Az – mint rendesen – üres volt.

– Mindenkit? – kérdezte.

– Mindenkit...

– És Nyikolaj Petrovics?

– Ő...

– Ő volt már ott?... – és Lutyikov szeme fürkészve meredt Szokolovára.

Nem kellett megmagyarázni Polina Georgijevnának, hogy hol volt Barakov, mindezt tudta, mindebben már előzőleg megállapodtak.

– Igen – mondta alig hallhatóan az asszony.

Filipp Petrovics nem kapkodott, nem emelte fel a hangját. Nagy és nehéz testéből, puffadt arcából, szeméből és hangjából egyszerre olyan erő áradt, mintha valamilyen összeszorított rugó szabadult volna fel benne.

Két vaskos, merev, de ugyanakkor pontos mozgású munkásujját kabátja külső zsebébe süllyesztette, előhúzott egy egészen apró betűkkel teleírt papírdarabot, és odaadta Polina Georgijevnának.

– Holnap reggelre... És minél többet!

Polina Georgijevna a cédulát tüstént a blúzába rejtette.

– Az ebédlőben várjon egy keveset. Ideküldöm magához az asszonyokat.

Pelageja Iljinyicsna és anyja a szomszédos szobába mentek, ahova Polina Georgijevna a bádogkannájával követte őket. Áll-

dogálva kicserélték egymás között a külső híreket. Aztán Filipp Petrovics a konyhába hívta Polina Georgijevnát.

A férfi egy összetekert újságcsomót tartott a kezében. Polina Georgijevna arca csodálkozást árult el. Négyrét hajtott Pravdák voltak ezek, melyeket most összetekert.

- A kannába - mondta Filipp Petrovics. - Hadd ragasszák ki ezeket, éspedig a legfeltűnőbb helyekre.

Polina Georgijevnának megdobbant a szíve: bármily valószínűtlennek látszott is ez az első pillanatban, azt hitte, hogy Filipp Petrovics friss Pravda-számokat kapott. Nem is állta meg, és mielőtt a kannába dugta volna őket, megnézte, hogy mikoriak.

- Régiek - mondta, és nem tudta elleplezni csalódását.

- Nem régiek: a bolsevik igazság nem avul el - mondta Lutyikov.

Az asszony gyorsan belenézett néhány lapba. Nagyrészt különböző évekből származó ünnepi számok voltak Lenin és Sztálin fényképével. És az asszony megértette Lutyikovot. Szorosabban összesodorta az újságokat, és a kannába dugta őket.

- Hogy el ne felejtsem - mondta Lutyikov -, Osztapcsuk is álljon munkába... Holnap...

Polina Georgijevna szótlanul bólintott. Nem tudta, hogy Osztapcsuk nem más, mint Matvej Sulga, és nem tudta, hol rejtőzik, csak azt a lakást ismerte, ahol Lutyikov rendelkezéseit valakinek át kellett adnia: ebbe a lakásba is vitt tejet.

- Köszönöm. Kész... - Filipp Petrovics odanyújtotta nagy kezét, és visszatért a szobájába.

Nehezen ereszkedett a székbe, tenyerével és szétterpesztett ujjával térdére támaszkodott, így ült egy darabig. Az órára nézett: hét óra elmúlt. Lassú, nyugodt mozdulattal levetette viseltes ingét, tisztát, fehérét vett fel, megkötötte nyakkendőjét, megfésülte különösen a halántékán és elöl, a homlokán őszülő haját, felvette a kabátját, és a konyhába ment, ahol Polina Georgijevna távozása után Pelageja Iljinyicsna és anyja újra munkához látott.

- Hát, Pelageja Iljinyicsna, adjon abból az állítólag veszett te-

hénből fejt tejescskéből és kevés kenyeret is hozzá, ha van. Munkába megyek – mondta.

Tíz perc múlva rendesen és tisztán felöltözve, fekete ellenzős sapkában, senki elől nem rejtőzve ment a szokásos útján, a város utcáin át a Krasznodonugol Tröszt központi mechanikai műhelye felé.

23.

A német hadsereg és az őt követő „új rend” közigazgatásának számos tisztviselője között Schweide hadnagy is megérkezett Krasznodonba. Idősebb, rendkívül sovány, őszülő német volt, az úgynevezett bányászászlóalj technikusa. A krasznodoniak közül senki sem emlékezett arra a napra, amikor először jelent meg a városban: egyenruhát viselt, mint a többi tisztviselő, galérlján és karján érthetetlen rangjelzésekkel.

Egy nagy, négylakásos típusházat foglalt le magának. A háznak négy konyhája volt, és már az első naptól fogva mind a négy konyha bőséges munkát végzett Schweide úr részére. Tekintélyes számú német tisztviselőt hozott magával, de ezek nem nála laktak. Csak néhány német szakács, egy német házvezetőnő és egy tisztiszolga lakott vele. Nemsokára „russische Frau”-okkal gyarapodott alkalmazottainak állománya – így nevezte személytelenül Schweide hadnagy a munkaközvetítő hivatalból küldött szolgálókat, mosónőt, tolmácsot, szabónőt, rövid idő múlva egy teheneslányt is, végül egy liba- és egy disznópásztorlányt. Bár a tehenek, disznók úgy kerültek Schweide úrhoz, mintha varázsvessző juttatta volna a birtokába azokat, különösebb szenvedélyt csak a baromfiak iránt érzett.

Végeredményben ez még nem nagyon emelte volna ki a bányászászlóalj hadnagyát a többi német tisztviselő közül. Mégis beszéltek róla a városban. Schweide úr és a vele érkezett többi hivatalnok lefoglalta a városi parkban levő Gorkij Iskola helyi-

ségeit. És az iskola helyén új hivatal keletkezett: a 10. számú Igazgatóság.

Ez a katonai hivatal volt az a gazdasági csúcsszerv, mint kiderült, amelynek a Krasznodon-kerület minden bányáját alárendelték a velük kapcsolatos üzemekkel, azok vagyonaival, felszerelésével és valamennyi munkásával együtt. Természetesen azokat értve, amelyeket nem sikerült evakuálni vagy felrobbantani, valamint azokat a munkásokat, akiknek nem sikerült elmenekülni. Ez a hivatal annak a széles hálózattal rendelkező, nagy tőkés részvénytársaságnak az egyik intézménye volt, amely ezt a hosszú és hangzatos nevet viselte: „Szén- és Kohóipari Üzemek Kiaknázására Létesített Keleti Társaság.” A társaság igazgatósága Sztálinóban székel. Sztálinót újra Juzovszkra kerszelték vissza. Ez a Keleti Társaság a „Szén- és Kohóipari Üzemek Körleti Igazgatóságai”-ra támaszkodott. A 10. számú Igazgatóság más igazgatóságokkal együtt a Sahtiban székelő Körleti Igazgatóságnak volt alárendelve.

Mindezt nagyszerűen kitervelték és megszervezték, most már csak az maradt hátra, hogy a Donyec-medence szene és érce széles áradatban a német Keleti Társaság zsebeibe folyjon. És Schweide úr rendelkezést adott ki, hogy az azelőtti Krasznodonugol Tröszt bányáinak és üzemeinek munkásai, alkalmazottai, technikusai és mérnökei haladéktalanul álljanak munkába.

Mennyi súlyos kétség marta ezekben a napokban az egyszerű munkás szívét, mielőtt határozni tudott volna, hogy munkába álljon-e, amikor a hazai bányák és üzemek a haza ellenségeinek birtokába jutottak. Amikor a fiúk és fivérek, a férjek és az apák az ellenséggel szemben állva életüket áldozták a harctereken. A központi műhelyekben munkába állt munkások és alkalmazottak arca komor és zavart volt, az emberek nem mertek egymás szemébe nézni, és szinte egyáltalán nem beszélgettek.

A műhelyek az evakuáció utolsó napjától fogva tárva-nyitva álltak. Senki be nem zárta, senki nem őrizte őket, mert senkinek sem állt érdekében, hogy a műhelyek felszerelése épségben és biztonságban maradjon. Az üzem most is nyitva volt, de a

műhelyekbe senki nem ment be. A munkások nem is csoportokban, hanem egyenként, legfeljebb ha kettesével az udvar limlomján helyezkedtek el, és némán várták feljebbvalójukat.

És ekkor megjelent Barakov mérnök, egy jól megtermett, választékosan öltözött, harmincöt éves, fiatalos, magabiztos, erős férfi. Fekete nyakkendőjét pillangóminták díszítették. Kalapját a kezében tartotta, és simára borotvált koponyája ragyogott a napsütésben. Barakov az udvaron szerteszét üldögélő munkások felé tartott, és udvariasan köszöntötte őket. Egy pillanatra mintha valami megzavarta volna, aztán határozott léptekkel ment a főépülebe. A munkások nem válaszoltak üdvözlésére, némán követték tekintetükkel, és a szélesen kitárt ajtón át láthaták, hogy a mechanikai műhelyen keresztül az irodahelyiségbe megy.

A német vezetőség nem sietett. Már nagy volt a hőség, amikor a portásfülkén át az udvarra lépett Feldner úr, Schweide helyettese, tolmácsával, egy dús hajzatú orosz nővel.

Mint a természetben ez gyakran előfordul, Feldner úr a testi tulajdonságait és temperamentumát tekintve teljességgel ellentéte volt a főnökének. Schweide úr szikár volt, bizalmatlan, hallgatag. Feldner alacsony, gömbölyű, hangos és fecsegő. Hangját, mely a magasabb fekvések különböző fokain csapkodott, már távolról hallani lehetett. Szinte úgy tetszett, hogy nem egy, hanem több, egymással vitatkozó német közeledik. Feldner úr egyenruhát viselt, lábszárvédővel és szürke, erősen előremere-dő ellenzőjű tányérsapkával.

Feldner a tolmács kíséretében odament a munkásokhoz. Azok egymás után álltak fel, s ez gyönyörűséget okozott neki. A tolmács felé és a munkások felé beszélt, s a kettő között nem tartott szünetet: egyetlen hosszú, bár az is lehet, hogy több rövid német mondatot vágott ki. És míg a nő oroszra fordította, tovább kiáltozott. A hallgatás állapotát, úgy látszik, egyáltalán nem ismerte. Lehetséges, hogy attól a pillanattól fogva, amikor anyja méhéből kifordulva első kiáltott, többé nem is hagyta abba, és

további élete szakadatlanul a kiáltozás különböző formájának és fokozatának állapotában telt el.

Aziránt érdeklődött, nincs-e itt valaki a régi igazgatóságból, aztán elrendelte, hogy a munkások menjenek a műhelyekbe, és kísérik el őt, Feldnert, üzemi körútján. Néhány munkás az elől kiabáló Feldnert és tolmácsát a mechanikai műhely irodájába követte, ahol Barakov tartózkodott. Feldner fontoskodva és oly magasra tartva tányérsapkás fejét, amilyenre csak tudta, vaskos öklével benyomta az ajtót, és az irodába lépett. A nő nyomon követte, és becsukta az ajtót. A munkások kívül maradtak, és hallgatták, mi történik odabent.

Kezdetben csak Feldner kiáltozása volt hallható, mely úgy hangzott, mintha egyszerre több német vitatkozna egymással. A munkások várták, mit mond a tolmács, miért kiabál Feldner tulajdonképpen, de általános elképedésre Barakov maga válaszolt német nyelven. Előzékenyen, nyugodtan és, amennyire a munkások megállapíthatták, folyékonyan beszélte ezt az idegen nyelvet.

Azért-e, mert Barakov németül beszélt, vagy amiatt, amit a német meglegedésére mondott, Feldner fokozatosan egyre halkuló kiáltozásra tért át. És egyszerre megtörtént a csoda: a német elhallgatott. Hallgatott Barakov is. És néhány pillanat múlva Feldner már teljesen békés hangon rikácsolt. Kijöttek az irodából – elől Feldner, utána Barakov, azután a tolmács. Barakov hideg, komor tekintettel mérte végig a munkásokat, és azt mondta, hogy ne széledjenek szét, hanem várják meg őt, míg vissza nem jön. És a műhelyen keresztül hárman a kijárat felé indultak, miközben a szép és erős Barakov hátra-hátraszaladgálva mutatta az utat a kis kövér, torz németnek. Szörnyű látvány volt.

Nem sok idő telt bele, és Barakov már ott ült a Gorkij Iskola tanári szobájában, mely most Schweide úrnak, a 10. számú Igazgatóság főnökének irodahelyisége volt. Feldner és az ismeretlen tolmács jelen voltak a beszélgetésnél, de a tolmácsnak nem nyílt alkalma a német nyelvben való jártasságát bizonyítani.

Mint már mondtuk, Schweide hadnagy, a fecsegő és indulatos Feldnerrel ellentétben, szűkszavú ember volt. Azért látszott komornak, mert a véleményét képtelen volt kifejezni. Valójában szerette az élet örömeit és gyönyörűségeit. Rendkívül sovány volt, bár szörnyen sokat evett. Nehéz is volt megérteni, hol fér el benne az a rengeteg étel, amit felhabzsolt, hogyan dolgozza fel a szervezete. Önfeledtségig szerette a „Mädchen”-eket és „Frau”-kat, adott helyzetében különösen a „russische Mädchen”-eket és „russische Frau”-kat. És hogy közülük a kevésbé állhatatosakat magához csábítsa, négylakásos villájában minden este zajos estélyt rendezett, amelyeken különféle ízletes fogásokkal, a borokról és egyéb italokról nem is szólva, látta el vendégeit. Szakácsainak ezt a parancsot adta ki:

– Süssetek, főzzetek rogyásig! Kocht reichlich Essen! Hogy a „russische Frau”-k jól belakjanak és igyanak!...

És valóban, tekintettel beszédmodora teljességgel érthetetlen voltára, ez a rendszeres vendéglés lehetett az egyetlen mód, amellyel magához láncolhatta az olyanfajta „russische Frau”-kat, akik a házába jártak.

Schweide úr gyengéje, hogy képtelen volt a szavakat és mondatokat egymáshoz fűzni, mély bizalmatlanságot szült benne azok iránt, akikből könnyen folyt a szó. Még helyettesében, Feldnerben sem bízott. Elképzelhetjük, mily bizalmatlan volt Schweide más nemzetek fiai iránt!

Ebből a szempontból Barakov igen előnytelen helyzetbe került. De Barakov csodálatba ejtette Schweide urat először azzal, hogy nem orosz, hanem német nyelven fűzte össze könnyedén a szavakat és mondatokat. Másodszor pedig hízelgő modorával nyerte meg Schweidét. Ezek után a hadnagy úr számára nem maradt más, mint elfogadni Barakovot.

– A régi Oroszország kiváltságos osztálya életben maradt képviselőinek egyike vagyok – mondta Barakov, és egy pillanatra sem vette le mozdulatlan tekintetét Schweide úrról. – Kora ifjúságomtól fogva szerelmes vagyok a német lángészbe, különösen a közgazdaság terén, tulajdonképpen a termelés terén... Apám

a régi Oroszország egyik legnagyobb és legismertebb üzemének, a Siemens-Schuckert Műveknek igazgatója volt. A német nyelvcsaládom második anyanyelve. Én a német műszaki irodalmon nevelkedtem. És most szerencsémnek tartom, hogy olyan kiváló szakember vezetése alatt dolgozhatom, mint ön, Schweide úr. Mindenre kész vagyok, amit parancsol...

Barakov hirtelen észrevette, hogy a tolmács olyan elképedve tekint rá, hogy képtelen elleplezni csodálkozását. Az ördög tudja, honnan ásták ki a németek ezt a bozontos szörnyeteget. Ha idevalósi, feltétlenül tudnia kell, hogy Barakov nem a „régii Oroszország kiváltságos osztálya életben maradt képviselőinek egyike”, hanem egy egész donyeci bányászdynasztia – a Barakov bányászcsalád – vérbeli és tiszteletreméltó tagja. Barakov felesre borotvált fejét izzadság verte ki.

Amíg beszélt, Schweide úr szótlanul ült, és úgy tett, mintha gondolkoznék, ez azonban nemigen tükröződött vissza az arcán; aztán félig kijelentette, félig megkérdezte:

– Maga kommunista...

Barakov legyintett. Ezt a kézmozdulatot, valamint arcki-fejezését sokféleképpen lehetett magyarázni: „Ugyan, miféle kommunista vagyok én!” vagy „Maga is tudja, hogy kénytelenek voltunk kommunisták lenni!” vagy „Igen, kommunista voltam, de annál jobb maguknak, hogy most munkába állok.”

A kézmozdulat egyelőre kielégítette Schweide urat. Meg kellene magyarázni ennek az orosz mérnöknek, mily fontos a központi műhelyek üzembe helyezése, hogy segítségükkel helyreállítsák a bányák felszerelését. Schweide ezt a bonyolult gondolatot tagadásra építette fel:

– Semmi sincs. Es ist nichts da – mondotta, és meggyötörten nézett Feldnerre.

Feldner, aki leírhatatlan kínokat állott ki attól, hogy főnöke jelenlétében ily sokáig kellett hallgatnia, gépies kiáltozásban tört ki, és a főnöki gondolat kiegészítésére egész sor „nincs”-et sorolt fel.

- Nincs felszerelés! Nincs szállítás! Nincs szerszám! Nincs bányafa! Nincs munkás! - kiáltozta.

És szinte sajnálni látszott, hogy nem nevezhet meg még valamit, ami szintén „nincs”.

Schweide meglegedetten forgatta a fejét, gondolkozott, és nehézkesen ismételte oroszul:

- Semmi nints - also nints szén.

A szék hátához támaszkodva előbb Barakovra, majd Feldnerre nézett. Feldner megértette a pillantást: jel volt arra, hogy működésbe lépjen; kiabálni kezdett arról, hogy a Keleti Társaság végül is mit vár Barakovtól.

Barakov csak nehezen tudott kiragadni magának ebből a végtelen kiáltozásból egy kis szünetet, amelyen becsempészhette kijelentését, hogy mindent megtesz, ami erejéből telik.

Ekkor Schweide úron újból erőt vett a bizalmatlankodás.

- Maga kommunista - ismételte.

Barakov sután mosolygott, és megismételte előbbi kézmozdulatát.

Visszatérve a műhelybe, Barakov hirdetményt ragasztott a kapura, amely szerint ő, Barakov, a 10. számú Igazgatóság központi műhelyeinek igazgatója, felszólítja az összes munkásokat, alkalmazottakat és mérnököket, térjenek vissza munkahelyükre. A jelentkezőket szakmájuk szerint állítják munkába.

Még a legelmaradottabb emberek is, akik munkába lépve hajlandók voltak megalkudni a lelkiismeretükkel, lelkük mélyéig megrendültek, amikor látták, hogy Barakov mérnök, a finn és a Honvédő Háború harcosa, önként vállalta az igazgatóságot a németek szempontjából egyik legfontosabb üzemben. De a festék még meg sem száradt a hirdetményen, amikor ki más jelentkezett munkára a főműhelyben, mint Filipp Petrovics Lutyikov, az a Lutyikov, akit nemcsak munkahelyén, hanem Krasznodon egész pártszervezetében kommunista lelkiismeretnek neveztek.

Reggel, senki elől sem rejtőzve, simára borotváltan, tisztára öltözve, fekete kabátja alatt fehér ingben és ünnepi nyakkendő-

ben jelentkezett munkára. És nyomban megadták neki régi beosztását: a főműhely mechanikai osztályának a vezetője lett.

A főműhely üzembe helyezésével egy időben megjelentek a földalatti kerületi pártbizottság első röpiratai. A röpiratokat a Pravda régi számaival együtt a legfeltűnőbb helyeken ragasztották ki. Ez annak a jele volt, hogy a bolsevikok nem hagyták sorsára a kis Krasznodont, folytatták a harcot, és harcra szólították fel a lakosságot. És sok ember, aki még a jó időkből ismerte Barakovot és Lutyikovot, hirtelen rádöbrent: vajon hogy mernek ezek majd később, amikor a mieink visszatérnek, elvtársaik tiszta szemébe tekinteni?

Igaz, a főműhelyben lényegében semmiféle munka nem folyt. Barakov leginkább a német vezetőséggel érintkezett, és igen kevésbé érdeklődött aziránt, hogy mi történik a műhelyekben. A munkások késtek, tétlenül lézengtek munkapadtól munkapadig, és valahol az udvar egyik hús sarkának fűvén ülve, órák hosszat elcigarettáztgattak. Lutyikov, valószínűleg azért, hogy kedveskedjék az embereknek, szabadságot adott nekik, hogy falura utazhassanak, és hivatalos papíron igazolta, hogy a főműhely ügyében utazgatnak. A munkások apróságokat, miegymást készítettek a lakosság részére, hogy valami keresetre tegyenek szert. Különösen sok öngyújtót állítottak elő: a gyufa végleg eltűnt, benzint azonban élelmiszerért könnyen lehetett szerezni a német katonáktól.

Naponta többször tisztiszolgák szaladtak a műhelyekbe tea-vajjal vagy mézzel színültig megtöltött konzervdobozokkal, és követelték, hegesszék be a dobozokat, hogy Németországba küldhessék azokat.

Egy-egy munkás néha beszélni akart Lutyikovval – Barakovot nem lehetett elérni –: hogyan lehet az, hogy a németeknek dolgozik, és miként lesz a továbbiakban? ... Messziről kezdték a beszélgetést, és úgy kerülgették a kérdést, mint a macska a forró kását. Ám Filipp Petrovics nyomban kitalálta a taktikájukat, és szigorúan mondta:

– Nem tesz semmit, mi dolgozunk nekik!

Vagy gorombáskodott:

– Ez, testvér, nem a te eszednek való! Magad munkába álltál? Igen. Te vagy az én főnököm vagy én a tied? Én a tied!... Következésképp kérdezni én foglak téged és nem te engem. Amit elrendelek, azt teljesíted. Megértetted?

Filipp Petrovics reggelente egy öregedő, nehezen lélegző ember lassú, nehézkes lépteivel ment a városon át munkába, este pedig ugyanúgy tért vissza. És senkinek sem juthatott eszébe, milyen hatalmas energiával és gyorsasággal, ugyanakkor gondos számítással bontakoztatta ki Filipp Petrovics a fő tevékenységét, mely később világra szóló dicsőséget szerzett Krasznodonnak, ennek a kis bányavárosnak.

Vajon mit élt át, amikor tevékenysége legelején hirtelen megtudta, hogy egyik legközelebbi segitőtársa, Matvej Sulga érthetetlenül eltűnt.

Filipp Petrovics mint a földalatti kerületi pártbizottság titkára ismerte a város és a kerület minden titkos lakását és találkozóhelyét. Tudott Ivan Kondratovics és Ignat Fomin lakásáról, amelyekben Sulgának, megállapodás szerint, kezdetben laknia kellett. De Filipp Petrovicsnak nem állt jogában a kerületi pártbizottság egyetlen összekötőjét sem, legkevesbé Polina Georgijevnát elküldeni ezekre a lakásokra. Ha Sulgát a két lakás egyikében kiadták a németeknek, akkor az árulónak elegendő lett volna meglátni az összekötőt, hogy azt nyomon követve leleplezze Lutyikovot is, a pártbizottság többi tagját is.

Ha Sulgánál minden rendben lett volna, már régen megkérdezte volna a fő találkozóhelyen, jelentkezhetik-e ő is munkára a főműhelyben. De oda sem lett volna szabad bejönnie, hanem csak elmennie a ház mellett. Azon a bizonyos napon, amikor Polina Georgijevna ebben a lakásban átadta Filipp Petrovics rendelkezéseit, a bejárati ajtótól balra eső első ablak párkányára egy cserép virágot – gerániumot – helyeztek el. Ezzel jelezték, hogy Sulga munkába állhat. De Jevdokim Osztapcsuk – Sulga – nem jelentkezett munkára.

Elég hosszú idő telt el, amíg Filipp Petrovics a németek szol-

gálatába állt árulókról hírt szerezve megtudta, hogy ki is az az Ignat Fomin. Nyilvánvaló, hogy Fomin árulta el Sulgát. De hogyan történhetett ez, és mi lett azóta Matvej Kosztyijeviccsel?

A kerületi pártbizottság az evakuálás napjaiban Procenko utasítására elásta a parkban a kerületi nyomda betűit, és Lutyikovnak az utolsó pillanatban adták át a park tervrajzát, megjelölve, hol vannak a betűk elásva. Lutyikov nagyon nyugtalankodott, hogy a német autópark katonái és léghárítói megtalálják a betűket. A betűket, ha törik, ha szakad, a német őrszemek orra előtt kell kiásni és biztonságba helyezni. De kire bízta ezt a feladatot?

24.

Vologya Oszmuhin, apjának az első háborús télen történt halála után nem végezte el a Vorosilov Iskola tizedik osztályát, hanem beállt lakatosnak a Krasznodonugol Tröszt mechanikai műhelyébe. Lutyikov keze alatt dolgozott, aki közel állt édesanyja rokonságához, a Ribalov családhoz, és jól ismerte Vologyát. Vologya a műhelyben dolgozott, míg vakbélrohama miatt kórházba nem szállították.

A német megszálláskor Vologya persze nem akart visszamenni a műhelybe. De ahogy Barakov rendelete megjelent, és híre kelt, hogy azokat, akik nem állnak munkába, Németországba viszik, főképp, amikor Filipp Petrovics is munkába állt, Vologya és legjobb barátja, Tolja Orlov között szívet tépő beszélgetések kezdődtek – mit tegyenek, mihez fogjanak?

Mint minden szovjet ember, Vologya és Tolja számára is az volt a legnehezebb lelkiismereti kérdés: dolgozzanak-e a németek alatt? Munkába állni – ez volt a legjobb módja, hogy megéljenek, és egyúttal elkerüljék azokat a megtorló intézkedéseket, amelyek könnyen zúdultak a munkát megtagadó szovjet emberek fejére. Mi több, számos tapasztalat arra mutat, hogy lehet nem dolgozni és úgy tenni, mintha dolgoznál. De

ha Vologyát és Tolját, mint minden szovjet embert, arra nevelték, hogy az ellenség részére semmiféle munkát nem szabad végezni. Mihelyt megjelent az ellenség, abba kell hagyni a munkát, és partizáncsoportokban, a földalatti mozgalom minden lehetőségét megragadva, harcolni kell ellenük. De hol vannak a földalatti szervezetek, hol vannak a partizánok? Hogyan találják meg őket? És addig is hogyan éljenek?

És Vologya, aki betegsége után éppen hogy járni kezdett, Toljával együtt ott feküdt valahol a napsütötte sztyeppen; életüknek erről a fő kérdéséről beszélgettek: mitévők legyenek?

Egyszer estefelé maga Filipp Petrovics Lutyikov jött el Oszmuhinék lakására. Akkor jött, amikor a ház tele volt német katonákkal – már nem azok voltak itt, akiknek élén a hetvenkedő őrzető úgy törte magát Luszja után; Oszmuhinék abban a városnegyedben laktak, amelyen a német csapatok főáradata hömpölygött keresztül. Filipp Petrovics nehézkes, hosszú léptekkel ment fel a tornácra, mint egy igazán tekintélyes ember; sapkáját levéve, előzékenyen köszöntötte a konyhában tartózkodó német katonát, és abba a szobába kopogtatott be, amelyben Jelizaveta Alekszejevna, Luszja és Vologya laktak.

– Filipp Petrovics? Hozzánk?... – rohant elébe Jelizaveta Alekszejevna kitörő örömmel, és két forró, száraz kezébe fogta Lutyikov kezét.

Az asszony a krasznodoniak egy részével együtt nem ítélte el Lutyikovot, hogy újra munkába állt a főműhelyben. Igen jól ismerte Lutyikovot, s így nem is tartotta szükségesnek, hogy eljárása oka felől kérdezősködjék. Ha Filipp Petrovics így cselekedett, bizonyára nem volt más kiútja, így kellett tennie.

Filipp Petrovics volt az első jó barátjuk, aki a németek bevonulása óta meglátogatta Oszmuhinékat, és Jelizaveta Alekszejevna minden mozdulatával örömét fejezte ki, hogy láthatja. Lutyikov megértette ezt, és hálás volt neki érte.

– Eljöttem, hogy munkába vigyem a fiút – mondta szokott szigorú arckifejezésével. – Maga és Luszja a rend kedvéért még egy darabig maradjanak itt, aztán, mintha dolguk lenne, men-

jenek ki, hogy Vologykával kissé elbeszélgethessünk – rámosolygott mindhármukra, és arca egyszerre ellágyult.

Attól fogva, hogy Lutyikov belépett, Vologya nem vette le a szemét róla. Toljával beszélgetve nemegyszer hangoztatta véleményét, hogy szerinte Lutyikov nem kénytelenségből és még kevésbé gyávaságból állt munkába, hiszen nem olyan ember ő. Bizonyos, hogy egyéb tervei voltak, és könnyen lehetséges, hogy ezek a tervek egyáltalán nem különböznek azoktól az elgondolásoktól, amelyek gyakran fordultak meg Vologya és Tolja fejében. Lutyikov olyan ember volt, akivel minden körülmények között bátran közölhették szándékaikat.

Először Vologya szólalt meg, alig húzta ki a lábát a szobából Jelizaveta Alekszejevna és Luszja.

– Munkába! Maga azt mondta, hogy álljak munkába... Nekem azonban egészen mindegy, dolgozom-e vagy nem: így is, úgy is egy a célom. Az én célom: harc, irgalmatlan harc. És ha munkába állok, csak azért teszem, hogy álcázzam magam – mondta Vologya némi kihívással a hangjában.

Fiatalos bátorsága, naivsága és szenvedélyessége, melyet még a másik szobában tartózkodó német katonák jelenléte sem fékezett meg, Filipp Petrovics lelkében sem aggodalmat, sem bosszúságot, még csak mosolyt sem váltott ki. Ő már ilyen ember volt, érzései nem tükröződtek az arcán, még csak a szemöldökét sem vonta össze.

– Nagyon jó – szól. – Ezt mondd el mindenkinek, aki, mint én, elibéd kerül. De még jobb, ha kimész az utcára, és minden jöttmenttel közlöd: „Irgalmatlan harcra készülök, álcázni akarom magam, segítsetek!”

Vologya elpirult.

– Maga nem jöttment – mondta hirtelen elkomorodva.

– Lehet, hogy nem vagyok az, de te ezt a mostani viszonyok közt nem tudhatod – válaszolt Lutyikov.

Vologya megértette, hogy Lutyikov most előveszi és kitanítja őt.

Csakugyan így is történt.

– A hiszékenység ilyen dolgokban az életedbe kerülhet. Az idők megváltoztak, a falnak is füle van. Ne hidd, hogy ők, a németek olyan együgyűek. Ravaszok azok a maguk módján – és Lutyikov az ajtó felé intett. – Nos, én szerencsédre ismert ember vagyok, és az a feladatom, hogy a főműhely összes dolgozóit munkába állítsam. Ezért jöttem hozzád. Mondd meg ezt az anyádnak és húgodnak is... Aztán ezeknek is mondd meg – és megint az ajtó felé intett. – Mi majd dolgozunk nekik... – és Vologyára emelte szigorú tekintetét.

Vologya egyszerre mindent megértett – és szinte elsápadt.

– Maradt-e valaki a barátaid közül a városban, akiben megbízhatunk? – kérdezte Lutyikov.

Vologya megnevezte azokat, akiket személyesen ismert: Tolja Orlovot, Zsora Arutyunyancot és Vanya Zemnuhovot.

– Mások is vannak még – tette hozzá.

– Először teremts összeköttetést azokkal, akikben teljesen megbízhatsz, de nem egyszerre valamennyivel, hanem mindenkivel külön-külön. Ha meggyőződted róla, hogy a mi embereink...

– A mi embereink, Filipp Petrovics...

– Ha meggyőződted arról, hogy a mi embereink – folytatta Lutyikov, mintha meg sem hallotta volna Vologya megjegyzését –, egyenesen mutass rá, hogy van lehetőség stb., stb., de hajlandók-e ők...

– Hajlandók, de mindegyik megkérdezi majd: mit kell tennem?

– Azt mondod nekik: majd kaptok feladatot. Téged most azonnal megbízlak egy feladattal... – és Lutyikov beszélt Vologyanak a parkban elásott nyomdai betűkről, és pontosan megjelölte a helyüket. – Derítsd fel, ki lehetne-e ásni őket. Ha nem lehet, jelented.

Vologya elgondolkozott. Lutyikov nem siettette a választ, tudta, hogy Vologya nem ingadozik, hanem komoly emberhez illően egyszerűen csak átgondolja az ügyet. De Vologya nem arra gondolt, amivel Lutyikov megbízta.

- Teljesen őszinte leszek magához - kezdte Vologya. - Maga azt mondta, hogy külön-külön beszéljek a fiúkkal. Ezt értem. De ezekben a beszélgetésekben is értésükre kell adnom, hogy kinek a nevében beszélek... Más dolog az, ha a magam nevében beszélek, és más, ha azt mondom, hogy olyan embertől kaptam a feladatot, akinek van kapcsolata a szervezettel. A maga nevét nem említem meg, de azt a gyerekek közül meg sem kérdezné senki, értik ők ezt - Vologya ezt azért mondta, hogy megelőzze Filipp Petrovics ellenvetését, de Lutyikov szótlanul hallgatta őt. - Persze ha én egyszerűen mint Oszmuhin beszélnék a gyerekekkel, akkor is hinnének nekem... De rajtam kívül is kapcsolatot keresnének a földalatti szervezettel - nem vagyok én nekik elég mérvadó, vannak közöttünk idősebbek és... - Vologya azt akarta mondani: „és okosabbak nálam”. - Általában akadnak a gyerekek között olyanok, akiket nagyon érdekel a politika, és jobban is eligazodnak benne nálam. Éppen ezért jobb megmondani nekik, hogy nem a magam szakállára, hanem a szervezet utasítására cselekszem - mondta Vologya. - Azután ahhoz, hogy a nyomdára vonatkozó utasítását végrehajthassuk, kell egypár gyerek. Ezeknek pedig már kétségtelenül meg kell magyarázni, hogy komoly feladatról van szó, és hogy ki bízott meg vele bennünket. És ezzel kapcsolatban is volna kérdésem. Három barátom van: az egyik régi barátom, a neve Tolja Orlov, a másik kettő - Vanya Zemnuhov és Zsora Arutyunyanc - új, de én már azelőtt is sokat hallottam róluk, a bajban helytállnak. Úgy hiszek bennük, mint saját magamban. Összehívhatom őket, hogy megbeszéljük együtt a dolgot?

Lutyikov néhány pillanatig hallgatott, csizmája orrát nézte, aztán Vologyára emelte tekintetét, egy pillanatra elmosolyodott, majd arca megint szigorú kifejezést öltött.

- Jó, szedd össze ezeket a gyerekeket, és egyenesen mondd meg nekik, kinek a megbízásából cseleksz, de nevet természetesen ne említs.

Vologya, alig visszafojtva izgalmit, bólintott.

- Nagyon értelmesen okoskodtál: tudomására kell hozni minden emberünknek, hogy tetteink mögött a párt áll - folytatta Lutyikov, most már mintegy magában fontolgatva a kérdést. Okos, kemény tekintete egyenesen és nyugodtan hatolt Vologya szívének legmélyebb zugába. - Aztán azt is helyesen gondoltad el, hogy a mi pártszervezetünk mellett igen jó, ha egy ifjúsági szervezet is dolgozik. Én az igazat megvallva azért is jöttem el hozzád. És ha már megállapodtunk, van egy tanácsom vagy, ha akarod, parancsom: semmiféle akcióba ne fogjatok, míg nem beszéltétek meg előbb velem - magatokat is elpusztítjátok, minket is bajba sodorhattok. Hiszen én magam sem a magam feje után cselekszem, hanem megbeszélés szerint. Tanácskozom elvtársaimmal és vezetőimmal - vannak ilyenek a Vorosilovgrád-területen. Mondd ezt meg a te három kis barátodnak, és ti is tárgyaljatok meg mindent egymás között. Egyelőre ez minden, amit mondani akartam - Lutyikov elmosolyodott és felállt: - Holnap állj munkába.

- Akkor inkább holnapután - mondta Vologya, és szintén mosolygott. - Tolja Orlovot magammal hozhatom?

- Egyet akartam megagítani, hogy a németeknek dolgozzon, kettő lett belőle - nevetett Lutyikov. - Hozd el, így még jobb lesz!

Filipp Petrovics kiment a konyhába Jelizaveta Alekszejev-nához, Luszjához és a német katonákhoz. Eltréfálkozott velük egy darabig, aztán elment. Vologya érezte, hogy a titkot, amelybe most beavatták, nem közölheti övéivel. De nehéz volt elleplezni felindultságát, mely erőt vett rajta, mikor anyja és húga kíváncsi tekintetével találkozott.

Vologya ásítást tettettett, azt mondta, hogy reggel korán fel kell kelnie, különben is nagyon álmos. Anyja semmit sem kérdezett, és Vologya ezt rossz előjelenek tartotta: azt gyanította, hogy anyja kitalálta: Filipp Petrovics nemcsak a munkáról beszélt vele. Luszja egyenesen megkérdezte:

- Miről beszélgettetek olyan sokat?

– Miről, miről – mérgelődött Vologya. – Magad is tudod, miről.

– És munkába állsz?

– Hát mit tegyek?

– Dolgozni fogsz a németeknek?

Luszja hangjában annyi csodálkozás és méltatlankodás volt, hogy Vologya nem tudta, mit mondjon.

– Majd dolgozunk mi nekik... – ismételte mogorván Filipp Petrovics szavait, és Luszja tekintetét kerülve, vetkőzni kezdett.

25.

Zsora Arutyunyanc, miután visszatért a sikertelen evakuációból, azonnal őszinte barátságot kötött Vologyával és Tolja Orlovval. Csak Luszja Oszmuhinával való kapcsolata vált feszültté, hivatalos jellegűvé. Zsora egy kültelki házikóban lakott, mely a németeknek nem felelt meg, és így a gyerekek leginkább nála jöttek össze.

Azt követő napon, mikor Vologya Lutyikovtól megkapta az utasítást, hogy állapítsák meg, mi van a betűkkel, mind a hárman Zsora Arutyunyancnál találkoztak. Zsora egészen kicsi szobában lakott, amelyben alig fért el az ágy és az íróasztal, de mégis külön szoba volt. Itt talált rájuk Vanya Zemnuhov, aki a Nyizsnaja-Alekszandrovka tanyáról tért vissza. A tetőtől talpig csupa por Vanya még soványabb lett, ruhája lerongyolódott. Még nem járt otthon, de hangulata lelkes, tettere kész volt.

– Van arra lehetőség, hogy még egyszer találkozz azzal az emberrel? – kérdezte Vologyától.

– Miért?

– Engedélyt kell tőle kérni, hogy Oleg Kosevojt azonnal bekapcsoljuk a csoportunkba.

– Azt mondta, hogy a csoportunkba senkit sem kell bevonni. Csak a megfelelő gyerekeket kell kiválasztani.

- Én meg azt mondom, engedélyt kell kérni tőle - mondta Vanya. - Nem tudnál vele, mondjuk, ma estig találkozni?

- Nem tudom, mire jó ez a nagy sietség - mondta kissé megbántottan Vologya.

- Hát azért... Először is: Oleg nagyszerű gyerek, másodszor: a legjobb barátom, tehát teljességgel megfelelő fickó. Harmadszor: Zsoránál sokkal jobban ismeri a Gorkij Iskola tanulóit, akik közül majdnem mindenki a városban maradt.

Zsora Vologyára szegezte izzó, fekete szemét, és azt mondta:

- A sikertelen evakuációról hazatérve teljes jellemzést adtam neked Olegről. Azt is számba kell venni, hogy a park közelében lakik, és mindenkinél jobban segítségünkre lehet, hogy teljesíthessük a ránk bízott feladatot.

Zsora sajátossága volt, hogy gondolatait kitűnően megszerkesztett mondatokba tudta önteni, és így kijelentései általában olyan hivatalos jellegűek voltak, mint valamiféle direktívák. Vologya ingadozott. De nem engedhetett, mert emlékezett rá, hogy mire figyelmeztette Lutyikov.

- Jó - mondta Vanya -, még egy érvet hozhatok tudomásodra, de csak négyszemközt. Ne vegyétek rossz néven - fordult bátor és egyben restelkedő mosollyal Zsorához és Tolja Orlovhoz, miközben megigazította orrán a szemüvegét.

- A konspiráció feltételei között nincs helye és nem is szabad, hogy helye legyen a személyi sértődésnek. A célszerűség a döntő - jelentette ki Zsora, és Toljával együtt kiment a szobából.

- Most bebizonyítom, hogy jobban bízom benned, mint te énbennem - mosolygott Vanya, de mosolyában már nem volt restelkedés, csak határozottság és elszántság. És Vanya Zemnuhov valóban ilyen ember volt.

- Zsora Arutyunyanc elmondta neked, hogy velünk együtt visszatért Valko is.

- Elmondta.

- Erről nem szóltál annak az elvtársnak?

- Nem...

- Akkor vedd tudomásul, hogy Oleg kapcsolatban áll Valkóval, Valkó pedig kapcsolatot keres a bolsevik földalatti szervezettel. . . Mondd el ezt annak az elvtársnak. Egyben add át kérésünket is. Közöld vele, hogy kezeskedünk Olegért. . .

A sors így kényszerítette Vologyát, hogy előbb jelentkezék a központi főműhelyben, mint ahogy Lutyikovnak megígérte.

Mialatt Vologya távol volt, Vanya haladéktalanul elindította „Mennydörgés” Tolját, derítse ki, laknak-e még németek Kosevojéknál, és be lehet-e menni hozzájuk.

Amikor „Mennydörgés” a Szadovaja utca felől Kosevojék házához ért, látta, hogy a házból, mely előtt német őrszem állt, zokogva rohan ki egy kopott ruhába öltözött, dús hajú, mezítlábás szép asszony, és beszaladt a fáskamrába, ahonnan sírás és csitító férfihang hallatszott ki. Utána egy szikár, lesült arcú öregasszony jött ki a tornácra, eres kezében vedret tartott. A vizeshordóhoz ment, merített, aztán visszasietett. A házból valamilyen huzavona zaja ért ki az utcára, egy német fiatal, parancsoló, elégedetlen szava volt hallható, aztán egy bocsánatot kérő női hang. Tolja nem maradhatott tovább, nehogy magára vonja az őr figyelmét, és a park mentén az egész negyedet megkerülve, a Szadovajával párhuzamosan futó utca felől közelítette meg a házat. Innen semmit sem látott és hallott. Így aztán kihasználta azt a lehetőséget, hogy a szomszéd háznak is két utcára nyílt a kertkapuja, akár Kosevojéknál; benyitott hát a szomszéd ház veteményeskertjébe, és pár percre megállt a fáskamra kertre néző falánál.

A fáskamrából három női és egy férfihang szűrődött ki. Egy fiatal nő sirva mondta:

- Ha megölnek, akkor sem megyek vissza a házba!

A férfihang komolyan békítgette:

- Szép beszéd! És mi lesz Oleggel? És a kisfiúval?

„Megvásárolható dög! . . . fél liter provence-i olajért eladja magát! Megvásárolható dög! Még hallasz rólam, fogsz te még hal-

lani egyet-mást rólam. Megkeserülöd még ezt” – mondogatta magában Oleg Lena Pozdnisevától jövet, és önérzetében megbántva valósággal toporzékolt dühében. A lemenő piros, forró nap a szemébe tűzött, vörös karikák ereszkedtek tekintete elé, ott kerengtek körülötte, ide-oda úsztak. Bennük volt Lena barna arca, nehéz, sötétmintás ruhája és a szürke egyenruhás németek, amint a zongora mellett ültek. Egyre csak ezt hajtogatta: „Megvásárolható dög!” Fiatal, majdnem gyermeklelke szinte fuldokolt mély elkeseredésében.

A pajtában Marinát találta, arcát eltakarva, dús fekete hajjal koronázott fejét mélyen lehajtva ült ott. Rokonai körülvették és vigasztalták.

A hosszú lábú segédtsízt ugyanis elhatározta, hogy a tábornok távollétében kissé felfrissül, megmosdik. Megparancsolta Marinának, hozzon be mosdótálat és egy vödör vizet. Amikor Marina a mosdótállal és vödörrel belépett az ebédlőbe, a segédtsízt anyaszült meztelenül állt a szobában. Nyurga volt, fehér, „mint a giliszta” – mondta Marina sírva. A dívány mellett, a szoba végén állott, ezért nem vette azonnal észre Marina. Aztán egyszerre ott termett előtte, majd megvetően és pimaszul rámeredt. Marina a rémülettől és undortól elejtette a mosdótálat és a vízzel telt vödröt. A vödör felborult, a víz szétömlött a padlón, Marina kirohant a fáskamrába.

Mindnyájan el voltak készülve rá, hogy Marina vigyázatlan magatartásának következményei lesznek.

– Na, miért pityeregysz? – kérdezte Oleg gorombán. – Azt hiszed, valamit akart veled? Ha ő most itt az egyetlen úr, ne félj, nem sajnált volna, még a tisztiszolgát is segítségül hívta volna, de valószínűleg tényleg csak mosakodni akart. Azért állt meztelenül eléd, mert eszébe sem jutott, hogy talán szégyellheted magad! Mert ezek a barmok minket a vadaknál is rosszabbaknak tartanak. Még köszönd meg nekik, hogy nem vizelnek és nem ürülnek a szemünk láttára, mint ahogy az SS-katonák és tisztek csinálják kvártélyaikon. Vizeznek és ürülnek a mieink előtt, és ezt egészen természetesnek tartják. Buh, ahogy itt kiismertem

ezt a hetvenkedő, piszkos fasiszta fajzatot, elmondhatom, hogy ezek nem is barmok, rosszabbak: szörnyetegek! – mondta vad dühvel Oleg. – És az, hogy te itt bőgsz, mi meg sopánkodunk körülötted: ó, milyen szörnyűség! – bántó és megalázó! Meg kell vetnünk ezeket a szörnyetegeket, míg ütni és ölni nem tudunk: igen, igen, meg kell vetnünk őket, nem pedig pityeregni, asszonyi nyafogásokig lealázkodni! Majd megkapja ő is a magáét! – mondta Oleg.

Feldúltan ment ki a pajtából. Micsoda visszataszító látvány ez a sok széttaposott kertecske, az egész utcát a parktól az átjáróig mintha letarolták volna, és hozzá még az a sok sürgő-forgó német katona!

Jelena Nyikolajevna nyomon követte.

– Nyugtalankodtam, hogy olyan sokáig nem jöttél vissza. Mi történt Lenocskával? – kérdezte, és fürkészve figyelte fia komor arcát.

Oleg szája megrándult, mint egy nagy gyereké.

– Megvásárolható dög! Ki ne ejtsd előttem a nevét többé!

És mint mindig, szinte maga előtt is észrevétlenül, szépen elmondott mindent. Hogy mit látott Lena lakásán, és hogy ő miként viselkedett.

– Hát nincs igazam? – kiáltott fel.

– Ne sajnáld – mondta gyengéden az anyja. – Azért bánt a dolog, mert sajnálsz, pedig ne fájjon érte a szíved. Ha képes volt így viselkedni, akkor mindig is ilyen volt, és... szóval nem olyan, amilyennek képzeltük... – azt akarta mondani: „ahogy te elképzelted” – de meggondolta, és úgy mondta: „amilyennek képzeltük”. – Ez a történet csak rá vet árnyékot és nem ránk...

A nagy sztyeppi hold nyári szokás szerint lomhán úszott az ég alján. Nyikolaj Nyikolajevics és Oleg nem feküdtek le. Szótlanul ültek a nyitott ajtajú kamrában, és nézték az eget.

Oleg kerekre meredt szemmel bámulta a kék estéli égen függő teliholdat, melyet pirosas udvar vett körül. A holdfény megvilágította a tornácon álló német őrszemet, a konyhakertben a tők széles leveleit. Oleg úgy meredt a holdba, mintha most látná

először. Nagyon megszokta az életet ebben a kis sztyeppi városban, ahol minden tárva-nyitva állt előtte, ahol mindenről tudott, ami égen és földön történt. És most minden valahogy észrevétlen maradt, az is, hogy megszületett a fiatal újhoid, az is, ahogy nőtt, ahogy végre megtelt, s aztán ott úszott a kék levegőégben. Ki tudja, visszatérnek-e még egyszer azok a felejthetetlen, boldog idők, amikor minden egybeolvadt, ami természetes, jó és szép a világon?

Baron von Venzel tábornok és segédtsíztje recsegő léptekkel, szótlanul mentek be a házba. Mindenki aludt már. Csak az őrszem járt fel s alá. Nyikolaj Nyikolajevics egy darabig üldögélt, aztán lefeküdt. Oleg gyermekmód tágra nyitotta a szemét, s tovább is ott ült a nyitott ajtóban, melyre sárgán sütött le a hold.

Egyszerre zajt hallott maga mögött. Valaki halkán kopogtatott a pajtának a szomszéd kert felé eső deszkafalán.

– Oleg ... Alszol? Kelj fel – hallatszott, és valaki odanyomta száját a deszkarésre.

Oleg a következő pillanatban már ott termett.

– Ki az? – suttogta.

– Én vagyok ... Vanya ... Nyitva az ajtó?

– Nem vagyok egyedül. És az őrszem is járkál.

– Én sem vagyok egyedül. Gyere ki!

– Megyek ...

Oleg megvárta, amíg a német őr a kert ajtaja felé lépdelt, aztán a falhoz lapulva megkerülte a fáskamrát. A szomszédos veteményeskert mellett az örömfűben, melyre rávetődött a kamra fekete árnyéka, három fiú feküdt: Vanya Zemnuhov, Zsora Arutyunyanc és egy harmadik, aki éppolyan nyakigláb legény volt, mint Oleg. A fején ellenzős sapka, mely beárnyékolta az arcát.

– Eh, az ördögbe is! Olyan világos az éjszaka, hogy alig tudunk hozzád elkecmeregni! – mondta Zsora, és szeme meg fehér fogsora ragyogott. – Bemutatom Vologya Oszmuhint a Vorosilov Iskolából. Teljesen megbízhatasz benne, akárcsak bennem – tette hozzá. Jól tudta, hogy ezzel a kijelentésével a lehető legjobb ajánlást adta.

Oleg Zsora és Vanya közé feküdt.

– Bevallom, nem vártalak ebben a tilalmas órában – súgta Oleg széles mosollyal Vanya fülébe.

– Ha az ő rendeleteikhez tartanám magam, megenne a fene az unalomtól – mondta mosolyogva Vanya.

– Fényes pofa vagy – nevetett Kosevoj, és hatalmas tenyerét Vanya vállára tette. – Elhelyezted őket? – suttogta Vanya fülébe.

– Mondd, itt maradhatok hajnalig a kamrátokban? – kérdezte Vanya. – Még nem voltam otthon, mert nálunk németek ülnek.

– Már mondtam, hogy nálunk alhatsz – szólt Zsora felháborodva.

– Nagyon messze laktok... Te és Vologya tisztán láttok a holdvilágos éjszakában, én azonban akár elpusztulhatok ebben az átkozott sötétségben.

Oleg megértette, hogy Vanya egyedül akar maradni vele.

– Hajnalig lehet – mondta, és megszorította Vanya vállát.

– Rendkívül fontos hírünk van – mondta Vanya alig hallhatóan –, Vologya összeköttetést teremtett egy földalatti elvtársal, már megbízást is kapott tőle... Mondd el magad.

Az égvilágon semmi sem tüzelhette volna fel jobban Oleg tettvágyát, mint a fiúk váratlan éjszakai megjelenése, és különösen Vologya közlése. Az első pillanatban arra gondolt, hogy csakis Valko adhatott ilyen megbízást, és szinte Vologya arcához tapadva, tekintetét keskeny, sötét szemébe mélyesztve faggatta:

– Hogyan találtál rá? Ki ő?

– Nincs jogom megnevezni – válaszolt Vologya kissé zavartan, de határozottan. – Ismered a németek elhelyezkedését a parkban?

– Nem...

– Mi most felderítésre készülünk Zsorával. Persze, ez kettőnek nehéz feladat. Tolja Orlov is szeretne jönni, de förtelmesen köhög – mondta Vologya és nevetett.

Oleg néhány percig szótlánul nézett el mellette.

- Nem ajánlom, hogy most mindjárt hozzáfogjatok - mondta.
- Mindenkit észrevesznek, aki a park felé közeledik. Ami viszont a parkban van, azt éjjel úgysem lehet megtalálni. Jobb az ilyet nappal csinálni, minden hókuszpókusz nélkül.

A parkot rácskerítés vette körül, és az utcák négyfelől torkolltak bele. Oleg egészséges gyakorlati ösztönrel azt ajánlotta, hogy mindegyik utcába holnap, de nem egyszerre, hanem különböző időben, egy-egy embert kell kiküldeni; egyelőre csak az lesz a feladatuk, hogy emlékezetükbe véssék, hol állnak az utcahoz legközelebb eső légvédelmi ágyúk, fedezékek és autók.

A felkorbácsolt tettvágy, mely eljövételükkor annyira uralkodott rajtuk, láthatóan lelohadt. De Oleg ésszerű érveinek nem lehetett ellentmondani.

Megesett-e veled, olvasóm, hogy éjnek idején sűrű erdőben eltévedtél, vagy magadban maradtál vadidegen helyen, vagy szörnyű veszedelemmel kerültél szemtől szembe, vagy akkora bajba keveredtél, hogy még a legmeghittebb embereid is elfordultak tőled, vagy valami újat kutattál, amit más nem ismert, és megértés és elismerés nélkül kellett a sorsodat tűrnöd? És ha megesett veled valami fentihez hasonló, vagy nehézségeid támadtak, akkor megérted, milyen nagyszerű, büszke boldogság, milyen kifejezhetetlen mély hálaérzet és leküzdhetetlen erő árasztja el az ember szívét, ha e válságos pillanatokban megtalálja azt a barátot, akinek szava, bizalma, bátor odaadása változatlan maradt hozzá. Nem állsz egyedül a világon, ott dobog melletted embertársad szíve. . Ilyen érzések tiszta áradata, nemes hullámvázását érezte Oleg, amikor egyedül maradt Vanyával, egyedül a sztyeppi hold fényében, amely lassan úszott az égen, amikor maga előtt látta barátja nyugodt, kissé gunyoros, mégis lelkes arcát, rövidlátó szemét, mely jósággal és erővel volt tele.

- Vanya! - Oleg nagy kezével magához szorította barátját, és halkán, boldogan felnevettek. - Végre láthatlak! Ho-hol maradtál ilyen sokáig? Egyenesen e-epedtem utánad, az ördög b-búj-

jon beléd! – mondta dadogva, és megint magához szorította Vanyát.

– Eressz el, összetöröd a bordámat, nem vagyok én lány – Vanya halkan nevetett, és kiszabadította magát Oleg karjaiból.

– Mégsem hittem volna, hogy ennyire az ujja köré csavar – dévajkodott Oleg.

– Szégyelld magad, igazán... – mondta zavartan Vanya. – Nem tehettem meg, hogy a történetek után egyszerűen otthagyjam anélkül, hogy elhelyezem, és azzal ne vigasztaljam őket, hogy már nincsenek veszélyben. Azonkívül párját ritkító lány. Micsoda tiszta lélek, milyen széles látókör! – mondta Vanya őszinte elragadtatással.

Valóban az alatt a néhány nap alatt, melyet Vanya Nyizsnaja-Alekszandrovkában töltött, mindent, amit élete tizenkilenc esztendejében gondolt, érzett és versekben kifejezett, mindent kifejtett Klava előtt. Klava pedig nagyon jólelkű lány volt, szerelmes volt Vanyába, és némán, türelmesen hallgatta. Ha Vanya kérdezett valamit, készségesen, örömmel bólintott, kivétel nélkül mindenben osztotta nézetét. Így nem is volt csodálatos, hogy minél több időt töltött Vanya Klava társaságában, annál szélesebbnek tűnt előtte a lány látóköre.

– Látom, látom, rabul ejtettek – dadogta vidáman Oleg, és kacagó szemmel nézte barátját. – De ne haragudj – mondta hirtelen komolyan, mert észrevette, hogy Vanyát bántja ez a hang –, csak tréfálok; elhiheted, hogy örülök a boldogságodnak. Igen, nagyon örülök – tette hozzá melegen, aztán egyszerre mély ráncok támadtak homlokán, és pár pillanatig némán bámult az éjszakába.

– Mondd meg őszintén, nem Valko bízta meg feladattal Oszmuhint? – kérdezte Oleg.

– Nem. Ez az ember megkérte Vologyát, tudja meg tőled, hogyan találhatja meg Valkót. Ezért maradtam nálad.

– Épp az a baj, hogy én nem tudom. Félttem őt – mondta Oleg. – De gyerünk, menjünk be a kamrába...

Betették maguk mögött az ajtót, ruhástól lefeküdtek a deszka-

dikóra, és még sokáig suttoztak a sötétben. Elfelejtették, hogy a közelben német őrszem áll, s hogy egyáltalán németek vannak a világon. Már tizedszer ismételtették:

– Na, elég, elég, aludni kell . . .

Aztán megint suttozni kezdtek.

Oleg arra ébredt, hogy Kolja bácsi költögeti. Zemnuhov már nem volt ott.

– Mi az, ruhástul alszol? – kérdezte Kolja bácsi alig észrevehetően mosolyogva.

– A hőst letöré az álom . . . – tréfálkozott Oleg.

– Az ám, a hőst! Tanácskozástok minden egyes szavát hallottam. Mi mindent össze nem hordtatok ezzel a Zemnuhov-val . . .

– T-te hallottad? – Oleg felült a dikón, és álmosan, zavartan meredt Kolja bácsira. – Miért nem jelezted, hogy nem alszol?

– Hogy ne zavarjalak . . .

– Ezt nem vártam volna tőled!

– Sok mindent nem várnál tőlem – mondta Nyikolaj Nyikolajevics a maga vontatott modorán. – Többek között azt sem, hogy rádiókészülékem van, pontosan a németek lába, a padlódeszka alatt.

Oleg úgy elcsodálkozott, hogy arca egészen buta kifejezést öltött:

– H-h-hogy? De hisz annak idején beadta?

– Nem adtam be.

– Vagyis eltitkoltad a szovjethatalom előtt?

– Eltitkoltam.

– Na, Kolja – te igazán . . . Nem hittem volna, hogy ilyen ravasz vagy – és Oleg nem tudta, nevéssen-e vagy méltatlankodjon.

– Először is: ezt a rádiót jó munkám jutalmául kaptam – mondta Kolja bácsi –, másodszor: hétlámpás külföldvevő.

– Hiszen megígérték, hogy visszaadják.

– Megígérték! Most a németeké lenne, így meg a padlónk alatt van. Amikor éjjel meghallottam, mit beszéltek, eszembe ju-

tott, hogy a rádió nagy hasznunkra lehet. Vagyis: teljesen igazam van – és Kolja bácsi nagyon komolyan nézett Olegre.

– M-mégis nagyszerű ember vagy te, Kolja bácsi! Gyerünk, mosakodjunk meg, aztán gyorsan egy sakkjátszmát a reggeliig... Most a német az úr nálunk, és dolgozni úgysem dolgozunk a nyavalyásnak! – mondta kitűnő hangulatban Oleg.

Ebben a pillanatban csengő női hangra figyeltek fel, mely felverte az udvar csendjét.

– Ide hallgass, te hólyag! Itt lakik Oleg Kosevoj?

– Was sagst du? Ich verstehe nicht – mondta a tornác előtt álló őrszem.

– Láttál ilyen fakutyát életedben, Nyina? Egy árva szót sem ért oroszul! Akkor engedj minket, vagy hívj ide valami rendes orosz embert – mondta a csengő női hang.

Kolja bácsi és Oleg összenéztek, aztán kidugták fejüket a pajtából.

A tornácon posztoló német őrszem előtt – aki láthatóan zavarban volt – két lány állott. Az, amelyik a némettel beszélt, olyan cifra külsejű volt, hogy Kolja bácsi és Oleg elsősorban őt vette észre. Kissé feltűnő megjelenését mindenekelőtt százzsínű – világoskék, pirosmeggyel, zöldbabbal és félig sárga, félig lila árnyalatokkal tarkított –, lenge selyemruhájának köszönhette. A reggeli nap szikrázott haján, mely aranykoszorúként borult homlokára, és finom, alighanem tükör előtt gondosan elrendezett csigákban hullott nyakára, vállára. Az élénk selyemruha pompásan simult derekára, és könnyedén hullott formás, kerek lábára. Testszínű harisnyában és krémszínű, magassarkú, pompás cipőben ez a természetesen mozgékony, könnyed jelenség festői látványt nyújtott.

Mikor Kolja bácsi és Oleg kinéztek a pajtából, a lány éppen fel akart lépni a lépcsőre, de a feljárat mellett álló őrszem egyik kezével géppisztolyát tartotta, a másikkal meg elzárta előtte az utat.

A lány távolról sem zavartatta magát, fehér kis kezével gát-

lástalanul félrelökte az őrsem fekete, piszkos mancsát, felsietett a lépcsőn, visszafordult, és rászólt a másik lányra:

- Gyere, Nyina...

A másik lány nem tudta, menjen-e. Az őrsem a tornácra ugrott, és két karját kitárva, elállta útját. Vastag nyakán szíjra akasztott géppisztoly. Borostás arca öntelt-ostobán vigyorgott – talán azért, mert teljesítette a kötelességét, de ugyanakkor elnézően is, mert feltételezte, hogy így csak olyasvalaki viselkedhet, akinek ez jogában áll.

- Én vagyok Kosevoj, jöjjön közelebb – és ezzel Oleg kilépett a kamrából.

A lány gyorsan feléje fordult, egy pillanatig ránézett hunyorgó kék szemével, és krémszínű cipője sarkával erősen kopogva leszaladt a tornácra.

A jól megtermett, vállas Oleg nagy kezét leengedve várta. Arcán naivan kérdező, barátságos kifejezés ült, mintha azt mondaná: „Hát én vagyok, kérem, az a bizonyos Oleg Kosevoj... Csak magyarázza meg, mire kellek magának! Ha jó ügyben jött – tessék, ha rosszban, akkor mért választott éppen engem?” A lány odament hozzá, és néhány pillanatig úgy nézte, mintha valamilyen fényképpel hasonlítgatná össze. A másik lány, akire Oleg még mindig ügyet sem vetett, közelebb jött, és kissé oldalt megállt.

- Űgy van: Oleg... – szólt elégedetten a lány, mintha önmagának számolna be az összehasonlítás eredményéről. – Négy-szemközt akarok magával beszélni – és kék szemével alig észrevehetően a fiúra kacsintott.

Oleg zavartan, meglehetősen izgatottan bocsátotta a kamrába a két lányt. A tarkaruhás érdeklődéssel, kissé hunyorgó szemmel nézte Kolja bácsit, aztán kíváncsi, kérdő tekintettel fordult Oleg felé.

- Beszélhet előtte nyugodtan – mondta Oleg.

- Nem, kérem, a mi dolgunk szívügy, ugye, Nyina? – válaszolt a lány, és mosolyogva fordult barátnőjéhez.

Oleg és Kolja bácsi most ránézett a másik lányra. Erős vona-

lú, széles arca volt, melyet alaposan lebarnított a nap, könnyökig meztelen karja feketére sült, szokatlanul sűrű, sötét haja tömött, nehéz fonatban keretezte az arcát, s mintha bronzból öntötték volna, lehullt kerek, erős vállára. Széles, szelíd arcán, teli ajkán, puha állán csodálatos egyszerűség ült, ugyanakkor erőteljes homloka, merészen ívelt szemöldöke, barna, kerek, tiszta szeme határozottságot, szenvedélyt és lendületet sugárzott.

Oleg szeme akaratlanul is rátapadt, a további beszélgetés során mindig érezte a lány jelenlétét, és ezért erősebben dadogott, mint máskor.

A kék szemű lány megvárta, míg Kolja bácsi léptei eltávolodtak, aztán arcát közelebb tolva Oleghez, azt mondta:

– Andrej bácsitól jövök.

– Maga bátor lány . . . H-hogy elintézte az őrszemet – mondta Oleg némi hallgatás után és felnevetett.

– Ugyan, a német szereti, ha ütik! . . . – és ő is nevetett.

– És – és maga kicsoda?

– Ljubka – mondta az illatos, selyemruhás lány.

26.

Ljubov Sevcova azok közé a komszomolisták közé tartozott, akiket még az év elején a partizánparancsnokság rendelkezésére bocsátottak, hogy az ellenség hátában működjenek.

Ljubka elvégezte a katonai felcsertanfolyamot, és már a front-ra készült, amikor a rádióstanfolyamra vezényelték ugyancsak Vorosilovgrádban.

A parancsnokság utasítására Ljubka ezt titokban tartotta, barátainak és ismerőseinek azt mondta, és haza is azt írta, hogy a katonai felcsertanfolyamon folytatja tanulmányait. Tetszett neki az, hogy személyét titokzatosság övezte. „Komédiás Ljubka, ravasz, mint a róka” . . . – mondogatták róla. Egész életében játszott.

Mikor még egészen kislány volt, orvost játszott. Játéktárgyait

kiszórta az ablakon, folyton vöröskeresztes táskával járt, mely teli volt kötszerrel, vattával, gézzel, s a fehér, pufók, kék szemű, gödröcskés arcú kis lányka bekötözte apját, anyját, minden ismerősét, öreget és fiatal, kutyát és macskát.

Egyszer egy nála nagyobb fiú átugrott a kerítésen, és meztelen lábával üvegszilánkba lépett. Nem ismerte a fiút, aki valamelyik szomszédos házban lakott, senki sem volt otthon a felnőttek közül, hogy segítsen, mire a hatéves Ljubka megmosta a fiú lábát, bekente jóddal, és bekötözte. A fiú Szergej volt, családi nevén Levasov. Szergej sem érdeklődést, sem hálát nem mutatott Ljubka iránt. Soha többé nem mutatkozott udvarukban, mert általában lenézte a lányokat.

Amikor Ljubka iskolába kezdett járni, olyan könnyen és vígan tanult, mintha nem is tanult, hanem iskolásdit játszott volna. De már nem orvos, nem tanító, nem mérnök akart lenni, hanem háziasszony, és bármihez fogott, padlót súrolt, vagy galuskát szaggatott, minden hasonlíthatatlanul jobban, gyorsabban sikerült neki, mint az anyjának. Egyébként Csapajev is szeretett volna lenni, igenis: Csapajev s nem pedig Anka, a géppuskalány, mert, mint kiderült, maga is megvetette a lányokat. Parafadugó égett végével Csapajev-bajuszt rajzolt az orra alá, és vad kézitusát vívott a fiúkkal. Amikor aztán kissé felcseperedett, megszerette a táncot, az orosz és külföldi szalontáncokat, az ukrán és a kaukázusi népi táncokat. Mivel jó hangja is volt, kétségtelenné vált, hogy színésznő lesz belőle. Fellépett a klubokban, szabadtéri előadásokon a parkban, s amikor kitört a háború, különös szeretettel a katonák előtt mutatta be művészetét. De Ljubka egyáltalán nem volt komédiás, csak komédiázott, mert sehogy se tudta megtalálni önmagát. Szívében az egész idő alatt ezerszínű játékos, daloló, muzsikáló zűrzavar zsivajgott, mely olykor egész váratlanul lángra lobbant és kitört. Szíve legtitkosabb mélyén nyugtalan becsvágy gyötörte, hogy esztelen, vad bátorsággal, gondolkodás nélkül feláldozza magát, ugyanakkor a gyerekes boldogság ujjongó, kitörő tüze egyre előbbre, egyre magasabbra hajtotta, hogy minél többet, újabbat ismerjen

meg. Most harci hőstettek kísértették: repülő lesz vagy legalább tábori felcser, de aztán kiderült, hogy mégis inkább rádiós felderítő az ellenség hátában, mert ez az elképzelhető legjobb pálya.

Mulatságos és furcsa volt, hogy a krasznodoni komszomolisták közül ugyanaz a Szerjozska Levasov is ott tanult a rádióstanfolyamon, akinek annak idején elsősegélyt nyújtott, s aki annyira figyelmetlenül viselkedett vele szemben. Most alkalma volt visszafizetni a kölcsönt, mert a fiú nyomban beleszeretett. Ljubka persze nem viszonzta érzelmeit, bár a fiúnak nagyon szép volt a szája s a füle, és általában derék fickónak bizonyult. Az udvarláshoz nem értett, csak kitartóan ott ült Ljubka előtt, hallgatott, és alázatosan bámulta. Ő meg tetszése szerint kinevet-hette és gyötörhette.

Míg a tanfolyamra jártak, többször megesett, hogy egyik-másik hallgató egyszer csak elmaradt a foglalkozásról. Mindenki tudta, mit jelentett ez: még a tanfolyam befejezése előtt a németek mögé vezényelték.

Fülledt májusi este volt, a holdvilágban úszó városi park fuldoklott a hőségtől, virágzott az akác, illata elkábított mindenkit. Ljubka, aki szerette, ha sokan voltak körülötte, Szergejt hol moziba, hol „kószálni” vitte magával a Lenin utcán. De Szergej azt mondta:

– Nézd, milyen szép minden, neked nem tetszik? – és szeme érthetetlen módon ragyogott a sötét fasorban.

Újra és újra körüljárták a parkot, Ljubka nagyon megelégedte Szergej hallgatagságát és azt, hogy nem engedelmeskedett neki.

Ebben a pillanatban egy fiúkból és lányokból álló zajos társaság kacagva és kiabálva rontott a parkba. Köztük egy vorosilovgrádi tanfolyamtársa, Borka Dubinszkij, aki szintén nem volt közömbös Ljubka iránt, és folyton mulattatta tréfáival, amikor „a villamosforgalom érdekeit tartva szem előtt” felkiáltással valamilyen buta históriába kezdett.

Ljubka rákiáltott:

– Borka!

Az rögtön ráismert a hangjára, odaszaladt hozzájuk, és a következő pillanatban már pergett is a nyelve megállás nélkül.

– Kikkel vagy? – kérdezte Ljubka.

– Ezek a mi gyerekeink a nyomdából. Meg akarsz ismerkedni velük?

– Természetesen! – mondta Ljubka.

Bemutakoztak, és Ljubka az egész társaságot elhurcolta a Lenin utcába. Szergej azt mondta, hogy nem tarthat velük. Ljubka azt hitte, hogy megsértődött, és szándékosan, nehogy Szergej túlságosan elkapassa magát, karon fogta Borkát, és lehetetlen táncfigurákkal kipöndörültek a parkból. Csak világos ruhája villant ki a fák sűrűjéből.

Másnap sem a reggelinél a kollégiumban, sem a foglalkozásokon, sem az ebédnél, sem a vacsoránál nem látta Szergejt. Hiábavaló lett volna kérdezősködni, hogy hová tűnt el.

Eszébe sem jutott arra gondolni, ami tegnap a városi parkban történt – „ugyan már, nagy dolog!” De estére honvágya támadt, eszébe jutott anyja meg apja, és úgy érezte, hogy többé sosem látja őket. Csendesen feküdt ágyán, a kollégium hálótermében, ahol rajta kívül még öt lány lakott. Már mind aludt. Az ablakról levették az elsötétítő fekete papírt. A holdvilág buján áradt be a nyitott ablakon, és Ljubka nagyon szomorú volt.

Másnap Szergej Levasov már úgy kihullt emlékezetéből, mint-ha sohasem látta volna.

Július hatodikán Ljubkát berendelték a tanfolyam igazgatójához, és közölték vele, hogy a fronton rosszul állnak a dolgok, a tanfolyamot evakuálják, Ljubkát azonban a területi partizánparancsnokság rendelkezésére bocsátják: menjen haza Krasznodonba, és ott várja meg, amíg hívják. Ha a németek bevonulnak, úgy kell viselkednie, hogy gyanút ne keltsen. Egy, a Kamennij Brodon lakó asszony címét adták meg neki. Utazása előtt keresse fel, és ismerkedjék meg vele.

Ljubka elment a Kamennij Brodra, és megismerkedett az asszonnyal. Aztán kis bőröndjébe csomagolta holmiját, és a leg-

közelebbi keresztútnál csak addig várt, míg az első teherautó, mely Krasznodon felé tartott, fel nem vette az elszánt, szőke lányt.

Miután elvált útitársaitól, Valko egész nap a sztyeppen feküdt, csak amikor bealkonyodott, indult el a völgy mentén a „Sanghaj” túlsó vége felé. Görbe sikátorokon, kigyózó utcákon át az 1. számú bánya környékére ballagott. Jól ismerte a várost, itt nőtt fel.

Attól tartott, hogy Sevcovéknál németek laknak, s azért hátulról, a kerítésen át ment az udvarra; meghúzódott a fészernél, és várta, hogy valaki kijöjjön. Jó sokáig ott állt, és türelme már fogytán volt. Végre megnyílt a külső ajtó, és egy asszony ment el csendesen mellette, vödörrel a kezében.

Megismerte Jevfroszinya Mironovná, Sevcov feleségét.

Elébe ment.

– Istenem, ki az? – kérdezte halkan az asszony.

Valko közelebb tolta fekete, borostás arcát, és az asszony megismerte.

– Maga? ... És hol van a ... – kezdte Sevcova. Éjszaka volt, és a szürkés, füstös égen alig-alig tört át a gyöngye holdvilág. Különben látni lehetett volna, hogy Jevfroszinya Mironovna arca elfehéredett.

– Várj egy pillanatig, s feledd el a nevem. Nevezd Andrij bácsinak. Vannak nálatok németek? Nincsenek? ... Akkor menjünk be a házba – mondta rekedten Valko, mert alaposan ránehazedett, amit el kellett mondania az asszonynak.

Ljubka, de nem az a finom kiöltözött, tarkaruhás, szépcipős Ljubka, ahogy eddig a klub színpadán látta, hanem egy egyszerű, házias, kurta szoknyás Ljubka kelt fel mezítláb az ágyról, amelyen kézimunkázott. Aranyhaja szabadon hullott vállára. Hunyorgó szemét, melyet az asztalon világító bányászlámpa sötétre árnyékol, csodálkozás nélkül emelte Valkóra.

Valko nem bírta el a tekintetét. Szórakozottan nézett körül a

szobában, melyben ott voltak még a gazda nyomai. Aztán szeme megpihent egy képeslapon az ágy fölött. Hitler fényképe volt.

– Ne gondoljon semmi rosszra, Valko elvtárs – mondta Ljubka anyja.

– Andrij bácsi – javította ki Valko.

– Azaz Andrij bácsi – ismételte komolyan az asszony.

Ljubka nyugodtan odafordult a képeslaphoz, és megvetően vállat vont.

– Német tiszt akasztotta oda – magyarázta Jevfroszinya Mironovna. – Két német tiszt lakott nálunk, tegnap utaztak el Novocserkasszkba. Ahogy betették a lábukat, azonnal Ljubkához dörgölöztek – „orosz lány, nagyon szép, blond” –, nevettek. És csokoládé meg sütemény... Látom, elfogadja ez a kis ördög, de az orrát fintorgatja, hol gorombáskodik velük, hol nevet rajtuk, aztán megint gorombáskodik, ilyen játékot talált ki! – mondta az anya, jóságosan elítélve lányát és teljes bizalommal aziránt, hogy Valko mindent úgy ért meg, ahogy kell. Azt mondom neki: „Ne játssz a tűzzel!” Ő meg: „Ennek így kell lenni.” Az a véleménye, hogy így kell lenni, ilyen játékot talált ki – ismételte Jevfroszinya Mironovna. – Képzeld, Valko elvtárs...

– Andrij bácsi – igazította helyre ismét Valko.

– Andrij bácsi... Nem engedte meg, hogy az anyja legyen, azt mondta, hogy a gazdasszonya vagyok, magát meg színésznőnek adta ki: „A szüleim – mondja – nagyiparosok, bányatulajdonosok, de a szovjethatalom Szibériába száműzte őket.” Halott már ilyet, miket talált ki?

– Alaposan kitalálta – mondta Valko nyugodtan, figyelmesen nézve Ljubkát, aki kézimunkával kezében állt előtte, és bizonytalan mosollyal figyelte Andrej bácsit.

– Az a tiszt, aki ezen az ágyon aludt – ez itt Ljubka ágya, mi ketten Ljubkával a másik szobában egy ágyban aludtunk –, kotorászni kezdett a bőröndjében, fehérnemű kellett neki vagy mi – folytatta Jevfroszinya Mironovna –, előhúzta ezt a képeslapot, és a falra szegezte. Ljubka meg – képzeld, elvtárs – neki, és egykettő: leszakítja a képeslapot. „Ez – mondta – az én

ágyam, és nem a magáé, nem akarom, hogy az én ágyam fölött Hitler lógjon!” Azt hittem, menten meggyilkolják, de a német megfogta a kezét, kitepte belőle a képet, és megint odaszegezte a falra. Ott áll a másik német tiszt is, és úgy röhögnek, hogy az ablaküveg belereszket: „Aj – mondják –, orosz lány schlecht.” Nézem Ljubkát, hát igazán nagyon dühös, vörös, mint a pipacs, kezét ökölbe szorítja – majdhogy meg nem haltam a rémülettől. Hogy volt, hogy nem, nagyon tetszett nekik a lány, vagy szörnyen ostobák voltak, de állnak, röhögnek. Ljubka meg toporzékol, és ezt kiáltja: „A maguk Hitlerje vérszopó szörnyeteg, latinába kéne fullasztani!” És olyanokat mondott, hogy azt hittem, a német most, na, most előhúzza a revolverét, és agyonlövi... De amikor azok elutaztak, nem engedte Hitlert levenni. „Hadd lógjon – azt mondta –, kell, hogy ittmaradjon a falon.”

Ljubka anyja nem volt még nagyon öreg, de mint sok egyszerű, már idősebb asszony, csípőben és derékban elszélesedett, bokája felpuffadt. Csöndes hangon mesélt el mindent Valkónak, közben folyvást félénk, kérdő, sőt könnyörgő szemmel nézte. Valko meg igyekezett elkerülni a tekintetét. Az asszony egyre beszélt, beszélt, mintha tovább akarta volna tolni azt a pillanatot, amikor Valko megmondja neki, amitől annyira rettegett. De most már mindent elmondott, amit csak elmondhatott, és várakozva, rettegve, nyugtalanul meredt Valkóra.

– Talán maradt itthon, Jevfroszinya Mironovna, valamilyen férfiruha, valami egyszerűbb darab – kérdezte Valko rekedten –, mert így, ebben a kabátban és lovaglónadrágban meg papucsban mégsem tanácsos járnom, mert mindjárt kitalálják, hogy felelős ember vagyok – nevetett.

Olyasvalami volt a hangjában, hogy Jevfroszinya Mironovna megint elfehéredett. Ljubka pedig leengedte kezét a kötéssel.

– Mi van vele? – kérdezte alig hallhatóan az asszony.

– Jevfroszinya Mironovna, és te is, Ljubka – kezdte Valko csendes, de kemény hangon –, sohasem gondoltam volna, hogy a sors ilyen rossz hírrel küld hozzátok. De becsapni nem akarlak benneteket, vigasztalni meg nincs mivel. A maga férje és a

te apád, Ljubka, az én legjobb barátom, akinél jobb nem volt, elpusztult. Egy bomba ölte meg, melyet ezek az átkozott sintérek dobtak békés emberekre... Emléke örökre megmarad szívünkben!

Az anya nem sikoltott fel, csak fejkendője csücskét szorította szeméhez, és halkán sírva fakadt. Ljubka arca hófehérré vált, mintha egyszerre megfagyott volna. Pár pillanatig mozdulatlanul állt, aztán lerogyott a padlóra.

Valko felemelte, és az ágyra fektette.

Természete után ítélve Valko Ljubkától inkább szenvedélyes kitörést várt, jajgatást és könnyeket, ez talán könnyebb is lett volna lelkének. De Ljubka mozdulatlanul, némán, halottsápadt és merev arccal feküdt az ágyon. Nagy szája szélére, mint anyjáéra is, két keserű vonás rajzolódott ki.

Anyja olyan természetesen, halkán és szíve legmélyéből fejezte ki szörnyű bánatát, mint ahogy ezt csak az egyszerű orosz asszonyok tudják. Könnye lecsurgott arcán, kendője csücskével, kezével vagy tenyerével törölgette, amikor szájára vagy állára folyt. De éppen azért, mert gyásza olyan nagyon természetes volt, megszokott módon megtett mindent, ami a háziasszony kötelessége, ha vendége van. Kikészítette a mosdótálat, meggyújtotta az éjjeli mécsest, öreg gimnasztyorkát, kabátot, nadrágot vett elő a ládából, amit a férje rendszerint otthon viselt.

Valko fogta a mécsest, átment a másik szobába öltözködni. Minden szűk volt neki, de mégis szabadabban érezte magát, amikor felvette ezt a ruhát: most olyan volt, mint a többi munkás.

Részletesen elmondta, miként pusztult el Grigorij Iljics, tudta, bármilyen keservesek is, de most mégiscsak ezek a kegyetlen, kimerítő részletek nyújthatnak vigasztalást. Bár Valko nagyon felindult, nagyon nyugtalan volt, mégis sokat evett, s egy fél üveg pálinkát is megivott. Egész nap étel, ital nélkül volt, és nagyon elfáradt. Mégis felkeltette Ljubkát az ágyról, hogy az ügyről beszéljen vele.

A másik szobába mentek.

- Téged a mieink munkára hagytak itt, ez első pillanatra meglátszik - mondta Valko, és úgy tett, mintha nem venné észre, hogy Ljubka visszahökkent, arckifejezése megváltozott. - Ne fáradj - és megnyugtatóan felemelte nehéz kezét, amikor a lány megkísérelte, hogy ellentmondjon -, nem kérdezem, hogy kik, és hogy milyen munkára állítottak ide, és te nem vagy köteles sem megerősíteni, sem megcáfolni azt, amit mondok. Csak arra kérlek, légy segítségemre... én is javadra lehetek még.

Megkérte, hogy bújtassa el valahová egy napra, aztán hozza össze Kondratoviccsal, ugyanazzal, akivel együtt robbantották fel az 1. számú bányát.

Ljubka csodálkozva nézett Valko fekete szemébe. Mindig tudta, hogy jelentős és okos ember. Bár apjával úgy barátkozott, mint vele egyenlővel, mindig az volt az érzése, hogy ez az ember nagyon magasan, ő pedig, Ljuba, valahol nagyon mélyen alatta van. Most pedig egyenesen ámulatba ejtette éleslátásával.

Valkót a szomszéd szénapadláson helyezte el. A szomszédék kecskéket tartottak, de evakuálták, és a kecskéket a németek felfalták. Valko nyomban mély álomba merült.

S amikor magukra maradtak, anya és leánya reggelig elsírdogáltak az anya ágyában.

Az anya siratta elmúlt életét, asszonyi sorsát, mely kora ifjúságától Grigorij Iljicshez fűzte. Visszaemlékezett életére attól fogva, hogy Caricinban cselédkedett, Grigorij Iljics meg fiatal matrózként dolgozott egy volgai hajón. Mialatt a rakodás tartott, ők ketten a napsütésben izzó kikötőben vagy a városi parkban találkoztak. Milyen nehéz volt házasságuk első ideje, mert Grigorij Iljicsnek még nem volt tanult mestersége. Aztán ideköltöztek a Donyec-medencébe, kezdetben itt sem éltek könnyen, de aztán Grigorij Iljics előrejutott, egyre följebb, az újság is írt róla, háromszobás lakást kapott, jólét köszöntött a házba, és boldogok voltak, mert Ljubkájuk úgy nőtt fel, mint egy cárkisaszszony.

Most mindennek vége. Grigorij Iljics meghalt, ők meg, két tehetetlen nő, az egyik öreg, a másik fiatal, itt maradtak a néme-

tek karmaiban. És Jevfroszinya Mironovna szeméből lassan peregtek a könnyek.

Ljubka azonban titokzatosan, halk, gyöngéd sutlogással mondta:

– Ne sirj, mama, most már van nekem is szakmám. A németeket kikergetik, a háború véget ér. A rádióállomásra megyek dolgozni, kitűnő rádiós leszek, aztán egy nap kineveznek az állomás vezetőjének. Tudom, nem szereted a lármát, a zajos életet, elhelyezlek téged az állomáson lévő lakásban – ott mindig csend van, mély csend, körös-körül mindenütt puha tapéta, egyetlen hang se szivárogoz át, azután nagyon kevés ember van ott. A lakás tiszta, takaros, kényelmes lesz, és csak mi ketten lakunk benne. Az udvaron, az állomás előtt virágoskertet ültetek, s amikor már egy kevés pénzt is megtakarítottunk, baromfiudvart tartunk majd ott, leghorn és kokinkínai csirkéket fogsz nevelni. Igen – suttogta, mély titokzatossággal összekuporodott, és finom körmű, kis fehér kezével pillekönnyen cirógatta anyja arcát.

Ebben a pillanatban halk kopogás hallatszott az ablakon. Anya és lánya egyszerre hallották meg, abbahagyták a sírást, elengedték egymást és hallgatóztak.

– Németek? – kérdezte suttogva és megadóan az anya.

De Ljubka jól tudta, hogy a németek nem így kopognak. Mezítláb az ablakhoz futott, és kissé félrehúzta a takarót, mellyel elsötétítették a szobát. A hold már eltűnt, de a sötét szobából kitekintve, mégis meg tudta különböztetni a három alak körvonalait. A kiskertben, közvetlenül az ablak alatt, egy férfi és kisé távolabb két nő állt.

– Mi kell? – kérdezte hangosan.

A férfi odaszorította arcát az ablakhoz. Ljubka megismerte, és úgy érezte, hogy forró hullám önti el a torkát. Így kellett annak lenni, hogy éppen most, élete legkeservesebb pillanatában jelenjék meg!...

Nem tudta, hogy futott át a szobákon, hogy rohant le a tornácra, úgyszólván repült, és hálás, bánatos szíve egész forróságával fogta át fiatal, erős karjaival az ifjú nyakát. És sírástól

vörös szemmel, félig felöltözve, anyja ölelésétől még melegen, egész testével hozzásimult.

– Gyorsan... gyorsan... – letépte magát a fiúról, és kézen fogva húzta a tornácra. Aztán eszébe jutott, hogy két lány is volt ott. – Kik ezek? – kérdezte a lányokra tekintve. – Olja, Nyina!... Galambocskáim... – erős karjával magához szoritotta fejüket, és szenvedélyes csókokkal halmozta el őket. – Ide, ide... gyorsan... – mondta lázas suttogással Ljubka.

27.

A küszöbön megálltak, és nem tudták elhatározni, belépjenek-e a szobába, olyan piszkosak voltak. Szergej Levasov borotválatlanul, félig sofőr-, félig szerelőruhában, és az egyformán bronz bőrű, fekete hajú lányok, az egyformán erős termetű Olja és Nyina – Nyina szélesebb csontú volt – egyforma sötét ruhában, hátizsákkal a vállukon, mindketten szürkén az út porától.

A két Ivancova volt. Unokanővérek, akiket hasonló nevük miatt minduntalan összetévesztettek a „pervomajkai Ivanyihina nővérek”-kel, Liljával és Tonyával. Már szállóige is járta róluk: „Ha az Ivancova nővérek közül szőke hajút látsz, tudd meg, hogy azok az Ivanyihina nővérek.” (Lilja Ivanyihina, aki a háború kezdetén tábori felcserként a frontra ment, és nyomtalanul eltűnt, szőke hajú volt.)

Olja és Nyina Ivancova Sevcovéktól nem messze, egy típusházban laktak. Apjuk Grigorij Iljiccsel egy bányában dolgozott.

– Drágáim! Honnan jöttök? – kérdezte Ljubka fehér kezével tapsolva; azt gondolta, hogy Ivancováék Novocserkasszkból tértek vissza, ahol Olja – az idősebb – az ipari főiskolára járt. De az valahogyan furcsa volt, hogy mit keresett Szergej Levasov Novocserkasszokban.

– Ahol voltunk, ott már hült helyünk van – mondta tartózkodóan Olja, mosolyra húzva kicserepesedett száját, miközben vonásai poros szemöldökével és pillájával együtt valahogy eltor-

zultak. – Nem tudod, laknak nálunk németek? – kérdezte, és az utóbbi napokban felvett szokása szerint gyors pillantásával végigszaladt a szobán.

– Laktak, akárcsak nálunk, de ma reggel elutaztak – mondta Ljubka.

Olja még furcsább fintort vágott, volt benne gúny is, megvetés is: meglátta Hitler fényképét a falon.

– Fedezéknek tartod?

– Hadd lógjon – mondta Ljubka. – Enni akartok?

– Nem. Ha a lakásunkban nincsenek németek, akkor hazamegyünk.

– És ha vannak, akkor sincs mitől félni. Most sokan jönnek vissza, akiket a németek a Donyecnél és a Donnál megállítottak... Mondjátok, hogy vendégségben voltatok Novocserkasszkban és hazajöttetek – mondta Ljuba gyorsan.

– Nem félünk, megmondjuk – tette hozzá Olja tartózkodóan.

Miközben beszélgettek, Nyina, a fiatalabb, néma és kihívó tekintettel hol Ljubkát, hol Olját nézte. De Szergej, aki ledobta napszítta, fakult hátizsákját, a kályhához támaszkodott, háta mögé fonta karját, alig észrevehető mosollyal figyelte Ljubkát.

„Nem, ezek nem voltak Novocserkasszkban” – gondolta Ljubka.

Az Ivancova lányok elmentek. Ljubka levette az elsötétítő takarót, és eloltotta a bányáslámpát az asztal fölött. A szoba egyszerre szürke lett, vele együtt az ablak, a bútor, az arcok is.

– Akarsz mosakodni?

– Nem tudod, vannak nálunk németek? – kérdezte Szergej, miközben a lány fürgén kisurrant a kamrába, onnan vödör vízzel, mosdótállal, szappannal és korsóval tért vissza.

– Nem tudom. Jönnek-mennek. Te meg dobd le a ruhád, ne szégyelld magad.

Szergej olyan piszkos volt, hogy fekete víz csurgott arcáról és karjáról a mosdótálra. De Ljubka szívesen nézte széles, erős kezét és azt is, milyen erélyes, férfias mozdulatokkal szappanozta és mosta magát, miközben markával merítette a vizet. Bar-

nára sült nyaka, füle, szép, férfias szájvonala kellemes; szemöldöke az ornyeregnél kezdődött, aztán vékonyan ívelt felfelé, a szemöldökív végétől sűrű ráncok telepedtek a homlokára. Ljubka gyönyörűséggel nézte, amint széles kezével az arcát mosta, és közben órá mosolygott.

- Hol szedted fel Ivancováékat? - kérdezte a lány.

Prüszkölt, vízzel telt markával paskolta arcát, de nem válaszolt.

- Ha eljöttél hozzám, nyilván megbízik bennem. Mit köntörfalazol? Hiszen végül is egy tőről valók vagyunk - mondta Ljubka csendes, behízelt hangon.

- Adj törülközőt! Köszönöm - mondta a fiú.

Ljubka elhallgatott, és nem zaklatta több kérdéssel. Kék szeme egyszerre hideg lett. De azért továbbra is gondoskodott Szergejről, meggyújtotta a petróleumfőzőt, felállította a teáskannát, megterítette az asztalt, és pálinkát töltött a pohárba.

- Már jó néhány hónapja nem volt ilyesmiben részem - mondta Szergej, és megint rámosolygott.

Felhajtotta a pálinkát, és mohón enni kezdett.

Már derengett. Keleten a szürkés párak mögül már felpiroslott, felaranylott a reggel.

- Nem gondoltam volna, hogy itt találalak. Találomra jöttem és lám... - gondolkozott hangosan és lassan Szergej.

Szavaiban az a kérdés lappangott, hogyan lehet itt Ljubka, akivel a rádióstanfolyamon együtt tanultak. De Ljubka nem válaszolt a kérdésre. Bántotta, hogy Szergej, aki jól ismerte, mégis feltételezte, hogy ő valami elkényeztetett, szeszélyes gyerek. Ljubkát ez nagyon kínozza.

- De te nem egyedül vagy. Apád, anyád hol vannak? - kérdezte.

- Nem mindegy neked? - válaszolt Ljubka hidegen.

- Történt valami?

- Egyél, egyél - mondta a lány.

Szergej pár percig rámeredt, aztán újra töltött, lehajtotta a pálinkát, és hallgatva evett tovább.

- Köszönöm – mondta, amikor befejezte az evést, és kabátujjával megtörölte a száját. Ljubka észrevette, vándorlás közben mennyire eldurvult, de nem ez bántotta, hanem az, hogy a fiú nem bízott benne.

- Szívnivaló persze nincs nálatok? – kérdezte Szergej.

- Akad... – Ljubka kiment a konyhába, és néhány levél tavalyi szűzdohányt hozott be. Apja minden esztendőben növesztett pár bokor dohányt, néhányszor megszegte őket az év folyamán, megszártotta, és amikor kellett, borotvával apróra vágta.

Némán ültek az asztal mellett. Szergej valóságos füstfelhőket eregetett. A másik szobában, ahol az anyja tartózkodott, minden csendes volt, de Ljubka tudta, hogy anyja nem alszik, hanem csendesen sirdogál.

- Látom, baj van a házban. Az arcodról látom. Soha máskor nem voltál ilyen – mondta lassan Szergej. A tekintete tele volt melegséggel, gyöngédséggel, amely valahogy nem illett markánsan szép arcához.

- Most mindenkinek megvan a maga baja – mondta Ljubka.

- Ha te tudnád, mennyi vért láttam azóta, hogy elváltunk! – szólt Szergej mély szomorúsággal, és óriási füstfelhőket bocsátott ki a száján. – Ejtőernyőn dobtak le a sztálinói területen. Addig már annyi embert tartóztattak le, hogy azon csodálkoztunk, hogy nem fedezték még fel a találkozóhelyeket. Nem besűgás alapján fogták le az embereket, hanem olyan sűrű hálót vetettek ki, hogy ezrével, tízezérel akadtak bele az emberek, jók, rosszak egyaránt. Magától értetődik, aki ellen a legcsekélyebb gyanú merült fel, bekerült a hálóba... A bányákban holttestek ezrei – mondta felindultan Szergej. – Külön-külön dolgoztunk, de az összeköttetést fenntartottuk. Később aztán elvesztették a nyomokat. A mellém beosztott fiú kezét-lábát összetörték, nyelvét kivágták; nekem is befellegzett volna, ha nem kapok parancsot a távozásra, és ha Sztálinóban az utcán véletlenül nem találkozom Nyinával. Őt és Olját összekötő szolgálatra vezényelték, amikor még a Sztálinó-területi pártbizottság Krasznodon-

ban dolgozott, és a két lány már másodszor jött Sztálinóba. Amikor megtudtuk, hogy a németek már a Donnál állnak, a lányok is világosan érezték, hogy akik oda vezényelték őket, már nincsenek Krasznodonban... A rádiókat a földalatti pártbizottságnál helyeztem el, átadtam a rádiósuknak, mi pedig elhatároztuk, hogy együtt hazajövünk. És most itt vagyunk... Hogy nyugtalankodtam miattad! – szakadt ki belőle egyszerre nagyon őszintén. – Ha téged is, gondoltam, mint minket, átdobtak az elenség hátába, és te ottmaradtál egyedül, magadban... Lebuktál és valamelyik kínzókamrában gyilkolja a német a lelkedet és testedet... – folytatta Szergej tompa hangon, de tartózkodóan. Tekintete sem meleg, sem gyöngéd nem volt, hanem szenvedélytől izzott.

– Szerjozsa!... – szólt Ljubka. – Szerjozsa – és aranyfürtű fejét a kezébe temette.

A fiú erős, nagy, eres kezével vigyázva végigsimította a lány fejét és karját.

– Hogy engem mért hagytak itt, jól tudod... azért, hogy várjam a parancsot. És már közel egy hónapja várom: senki, semmi! – mondta Ljubka csendesen, és nem emelte fel a fejét. – A német tisztek tolakodók és szemtelenek, mint a piaci legyek, először életemben adtam ki magam annak, ami nem vagyok, a fene tudja, miket csináltam, mint a kígyó, ide-oda villogtam – utálat, fáj a szívem magamért. Tegnap meg evakuálásból visszatért emberek hírül hozták, hogy német bombák megölték az apámat a Donyecnél – mondta Ljubka, és idegesen harapdálta telt, piros ajkát.

A nap a sztyepp fölé emelkedett. Vakító sugarai megpihentek a harmatos palatetőkön. Ljuba felkapta a fejét, és megrázta hajfürtjeit.

– Menned kell. Hogy fogsz élni?

– Ahogy te. Magad mondtad: egy tőről valók vagyunk – felelt Szergej mosolyogva.

Ljuba kikísérte Szergejt hátról, az udvaron keresztül. Aztán gondosan rendbe szedte magát. A lehető legegyszerűbben felöl-

tözött. El kellett mennie az öreg Ivan Gnatyenkóhoz, a „Galam-bos”-ba.

Éppen jókor ment el. Házuk kapuja felől szörnyű dörömbölés hallatszott. A ház a vorosilovgrádi országút közelében állott. Németek dörömböltek, szállást kerestek.

Valko egész nap étlen-szomjan ült a szénapadláson, mert a németek miatt lehetetlen volt felkeresni őt. A következő éjszakán aztán Ljubka kimászott anyja szobája ablakán, és elvitte Andrej bácsit a „Szénás”-ba, ahol egy megbízható ismerős özvegyasszony lakásán Ivan Kondratovics adott neki találkozót.

Itt aztán Valko megtudta Kondratovics és Sulga találkozásának történetét. Valko ismerte Sulgát már fiatal korából mint krasznodoni földijét, és később is gyakran találkozott vele, amikor területi pártmunkát végzett. Valko nem kételkedett benne, hogy Sulga azoknak egyike, akik földalatti munkára maradtak Krasznodonban. De hogyan találja meg?

– Eszerint nem bízott benned? – kérdezte Valko mosolyogva Kondratovicstól. – Butaság!... – sehogy sem tudta megérteni Sulgát. – Nem ismersz másokat, akik földalatti munkára maradtak itt?

– Nem ismerek...

– Hogy van a fiad? – Valko komoran tekintett az öregre.

– A fene ismeri ki magát rajta – mondta Kondratovics szemét lesütve. – Én egyenesen megkérdeztem tőle: beállsz a németekhez? Mondd meg szülőapádnak becsületesen, hogy tudjam, mihez tartsam magam, mit várhassak tőled? Aszongya: „Majd megbolondultam – mondja –, megélek én akkor is, ha itt lesznek, még hozzá nem rosszul!”

– Látni való, hogy értelmes ember, nem az apjára üt – nevetett Valko. – Te meg használd ki ezt a lehetőséget. Beszéld el lépten-nyomon, hogy a szovjet bíróság elítélte őt. Nekí is jót tesz. És neked is nyugalmad lesz a németektől.

– Ej, Andrej bátya, nem hittem volna rólad, hogy ilyen tréfákkal traktálsz majd – mondta mély hangján, komoran Kondratovics.

- Hej, testvér, te meg öreg fiú vagy, aztán mégis fehér ingben akarod legyűrni a németet? ... Munkába álltál? Nem?

- Miféle munkába? A bánya fel van robbantva!

- Na és ha elrendelik, hogy jelentkezz munkára?

- Sehogy sem értelek téged, igazgató elvtárs ... - Kondratovics összezavarodott, mert amit Valkótól hallott, az homlokegyenest ellenkezett azzal, ahogy ő a németek alatt élni szándékozott.

- Szóval nem jelentkeztél. Pedig hát jelentkezz - mondta Valko nyugodtan. - Dolgozni sokféleképpen lehet. Nekünk meg kell őriznünk az embereinket.

Valko ottmaradt az özvegnél, de másnap megint lakást cserélt. Új lakását csak Kondratovics ismerte, akiben teljesen megbízott.

Valko néhány nap alatt Kondratovics és Ljubka, valamint Szergej Levasov és az Ivancova nővérek segítségével - utóbbiakat Ljubka ajánlotta - kifürkészte, hogy mit csinálnak a németek a városban. Összeköttetést teremtett a városban maradt párttagokkal és az ismerős pártonkívüliekkel. De képtelen volt Sulga és a többi földalatti pártmunkás nyomára jönni. Egyetlen vékony szál kötötte össze a területi földalatti pártbizottsággal: Ljubka; de a lány természetéből és magaviseletéből kitalálta, hogy ő felderítő, következésképpen ez idő szerint semmit sem mond el neki. Elhatározta, hogy önállóan cselekszik, mert tudta, hogy egy és ugyanazon cél felé tartó útjuk előbb-utóbb mégis csak összeér. Elküldte Ljubkát Oleg Kosevojhoz, aki most hasznára válhatik.

- Személyesen találkozhatom Andrej bácsival? - kérdezte Oleg, és igyekezett izgatottságát leplezni.

- Személyesen nem - mondta Ljubka rejtelmes mosollyal. - Hiszen szívügyről van szó, nem igaz? ... Nyinocska, gyere csak ide, ismerkedj meg ezzel a fiatalemberrel.

Oleg és Nyina kissé félszegen adtak kezét egymásnak, és mindketten zavarba jöttek.

- Jó, jó, rövidesen megszokjátok a dolgot - biztatta őket Lju-

ba. – Most itt hagylak benneteket, ti pedig fogjátok karon egymást, és beszélgetsetek nagyon szívélyesen például arról, miként alapozzátok meg a jövőtöket... Kellemes sétát és szórakozást kívánok! – és pajkosan rájuk kacintva, kirohant a kamrából, melyben játékosan felvillant rikító, tarka ruhája.

– Itt nem maradhatunk – mondta a lány kissé zavartan, de komolyan –, legjobb, ha elmegyünk valahová... és tényleg, helyesebb lesz, ha karon fogjuk egymást...

Az udvaron fel-alá járkáló szenvtelen arcú Kolja bácsi határtalanul elámult, amikor meglátta, hogy unokaöccse ezzel az ismeretlen lánnyal karonfogva megy át az udvaron.

Mindketten, Oleg is, Nyina is még annyira fiatalok és tapasztalatlanok voltak, hogy a szerep, amit játszaniuk kellett, feszélyezte őket. Ahányszor egymáshoz értek, elállt a szavuk, összekulcsolódott karjuk melegebb volt a forró vasnál.

Ahogy a gyerekekkel tegnap megállapodtak, Olegnek az volt a feladata, hogy kikémlelje a park Szadovaja utcai részét, és azért arrafelé vitte Nyinát. A Szadovaja legtöbb házában és a park mentén németek álltak. Ahogy kiléptek a kertajtón, Nyina egyszerre hozzáfogott, hogy ismertesse, miről van szó. De oly csendesen, bizalmasan, mintha valami nagyon meghitt dologról beszélne.

– Andrej bácsival nem találkozatsz, de rajtam keresztül tartod vele az összeköttetést... Ez ne bántson téged, ne sértődj meg, én sem láttam még egyetlenegyszer sem... Andrej bácsi utasított, hogy tudjam meg, nincs-e a gyerekek közt olyan, aki kiszimatolhatná, kit fogtak le a mieink közül.

– Egy gyerek, egy nagyon harcra kész fiú már vállalkozott erre a feladatra – mondta Oleg gyorsan.

– Andrej bácsi elrendelte, hogy mindent mondj el nekem, amit csak megtudtál. Mind a mieinkre, mind a németekre vonatkozóan.

Oleg elmondta, hogy mit beszélt neki Tyulenyn arról a földalatti emberről, akit Ignat Fomin kiadott a németeknek, valamint azt is, amit Vologya Oszmuhin közölt vele éjszaka. Azt is

elbeszélte, amit Zemnuhovtól tudott: hogy a földalattiak keresik Valkót. Itt adta meg Nyinának Zsora Arutyunyanc címét.

– Andrej bácsi teljesen megbízhat benne, közölheti vele tartózkodási helyét. Hiszen ő is ismeri Zsora Arutyunyancot! Zsora pedig Vologya Oszmuhinon keresztül mindent továbbít oda, ahová kell... Mialatt itt beszélgetünk – mondta Oleg mosolyogva –, három légvédelmi ágyút számoltam meg, ott, az iskolától jobbra, arra beljebb, mellette fedezék, és újra fedezék, de autót nem látok...

– És a négycsövű géppuskát a két némettel az iskola tetején? – kérdezte hirtelen Nyina.

– Azt nem vettem észre – csodálkozott Oleg.

– Pedig onnan a háztetőről az egész park tűz alatt tartható – mondta Nyina kissé szemrehányóan.

– Eszerint te is alaposan körülnéztél. Hát neked is elrendelték? – puhatolózott, és szeme felragyogott.

– Nem, csak úgy magamtól. Szokásból – mondta Nyina, de nyomban észre tért, és merész ívelésű szemöldöke alól kutatóan nézett Olegre: nem nagyon fedte-e fel magát előtte?

De Oleg még nem volt elég körmönfont, hogy gyanúba vegye Nyinát.

– Aha... itt vannak az autók, egy egész sor! Orrukkal a földbe ásva, csak a hátuk látszik, amott meg a tábori konyhák füstölögnek. Látod? De most ne nézz oda – szólott hirtelen elragadtatással Oleg.

– Eszem ágában sincs odanézni! Amíg az iskola tetején ott áll az őrszem, a betűket úgysem lehet kiásni – jegyezte meg Nyina nyugodtan.

– I-igaz... – Oleg elégedetten tekintett rá és nevetett.

Már valahogy egymáshoz szoktak. Sietség nélkül ballagtak, miközben Nyina kerek, erőteljes tenyere bizalommal pihent Oleg markában. Már elkerülték a parkot. Jobb felől, végig az utcán, a típusházak mellett német autók álltak, teherautók, különféle márkás személyautók, tábori rádióállomás, vöröskeresztes autóbusz és mindenütt, amerre a szem ellát, német katonák. Bal fe-

lól, egy puszta tér mélyén laktanyaszerű kőépület állt, amely mellett fehér szegélyű vállpántot viselő német tizedes egy csoport polgári ruhába öltözött orosz kiképzésével foglalkozott. Az oroszok, német fegyverrel felszerelve, hol sorakoztak, hol rajvonalba fejlődtek, ide-oda kúsztak, kézitusáztak. Valamennyi élteesebb ember volt. A karjukon horogkeresztes karszalag.

- Ez a fritz-zsandár... Oktatja a policájokat, hogyan kell megfogni a mieinket - mondta Nyina, és szeme gyűlölettől izzott.

- Honnan tudod? - kérdezte Oleg, mert eszébe jutott, mit mesélt neki Tyulenyin.

- Már láttam őket párszor.

- Mocskosok! - mondta Oleg megvető gyűlölettel. - Megfojtani az ilyeneket, megfojtani...

- Nem lenne rossz - tette hozzá Nyina.

- Szeretnél partizán lenni? - kérdezte Oleg váratlanul.

- Szeretnék.

- Képzeld csak el, mit jelent az, partizánnak lenni! A partizán tevékenysége egyáltalán nem mutatós, de milyen nagyszerű! Elintéz egy fasisztát, kettőt, százat, a százegyedikőt ölheti meg. Végrehajt egy, két, tíz feladatot, a tizenegyedikben lebukik. Micsoda önfeláldozást kíván ez a munka! A partizán sohasem nézi a maga életét. Sohase állítja a haza érdekei elé. És sohasem sajnálja föláldozni magát, ha a haza iránti kötelesség vagy elvtársai megmentése ezt követeli. Sohase árulja el, sohasem adja ki társait. Én partizán szeretnék lenni! - mondta Oleg olyan mély, őszinte, gyermekes elragadtatással, hogy Nyina ráemelte a szemét, és egyszerre nagy bizalmat érzett iránta.

- Mondd, mi csakis hivatalos ügyekben fogunk találkozni? - kérdezte váratlanul Oleg.

- Dehogy, találkozhatunk úgy is... Ha szabad időnk lesz - felelte Nyina kissé feszélyezetten.

- Hol laksz?

- Ráérsz?... Akkor elkísérhetsz. Be akarlak mutatni a nő-

véremnek, Oljának – mondta Nyina, de nem volt egészen biztos benne, hogy igazán ezért akarja-e hazakísértetni magát.

Olja és Nyina, a két unokanővér, abban a kerületben lakott, amelyet röviden „Nyolcház”-nak neveztek. A típusház egyik felében Nyina, a másikban Olja szülei laktak. Nyina magával vitte Oleget, és anyja gondjaira bízta.

Oleg, aki korához képest nagyon fejlett volt, és ukrán családjá körében az idősebbek iránti tiszteletben nevelkedett, könnyedén eltársalgott az amúgy sem szófukar és fiatalos Varvara Dmitrijevna-val. Ezenkívül nagyon szeretett volna tetszeni Nyina anyjának.

Amikor Nyina visszatért, már mindent tudott a két Ivancov lány családjáról. Olja és Nyina édesapja édestestvérek, bányászok, most a fronton harcolnak. Az orlovi kormányzóságban születtek, gazdag parasztnál zselléreskedtek, majd a Donyec-medencébe jöttek, és itt ukrán lányokkal házasodtak össze. Olja anyja a csernyigovi kormányzóságból, míg Varvara Dmitrijevna a donyeci Rasszipnoje faluból való volt. Varvara Dmitrijevna fiatal korában szintén bányában dolgozott, és ez nagyon meglátszott rajta. Nem keltette egyszerű háziasszony benyomását. Bátor, önálló nő volt, aki jól kiismerte magát az emberek között. Nyomban észrevette, hogy a legényke nem cél nélkül jött el, alaposan megnézte magának, és ravasz leleményességgel megfigyelte, szinte belelátott a veséjébe.

Egyébként kölcsönösen megértették egymást. Amikor Nyina visszajött, mindkettőt igen élénk beszélgetésben, a padkán ülve találta. Oleg vígan lóbálta a lábát, hátravetette a fejét, ujjainak hegyét dörzsölgette, és olyan elragadóan kacagott, hogy Varvara Dmitrijevna-nak együtt kellett vele nevetnie. Nyina rájuk nézett, széttárta karját, és szintén elnevette magát – mindhárman olyan jól érezték magukat, mintha már évek óta tartó barátság fűzné őket egymáshoz.

Nyina azt mondta, hogy Oljának egyelőre dolga van, de nagyon kéri Oleget, várja meg. Az a két óra, amíg a fiú Olját várta, észrevétlenül s gondtalan kacagás közben múlt el. Ez a két

óra azonban valójában döntő jelentőségű volt. A krasznodoni földalatti szervezet valamennyi ága végre összekapcsolódott. Ez alatt az idő alatt Oljának módjában volt Valkóhoz menni, aki a „Nyolcház”-tól távol, a nép nyelvén „Újbarakk”-nak nevezett városrészben lakott, és elmondott neki mindent, amit Nyina Olegtől megtudott.

Ahogy Olja megérkezett, kissé elült a lakásban uralkodó víg hangulat. Igaz, hogy Olja természetéhez képest különösen szívélyes volt Oleghez – kissé zárkózott, szabálytalan rajzú arcát széles, jóságos mosoly derítette, sőt elfoglalta Nyina helyét, leült a fiú mellé a padra. De Olja nehezen tudott beleilleszkedni zavaros, ide-oda kapkodó beszélgetésükbe, mely rajtuk kívül minden más ember számára érthetetlen volt. Olját, aki éppen hogy visszatért Valkótól, más érzések foglalkoztatták. Komolyabb volt Nyinánál – nem azért, mert mélyebben élt át mindent, hanem azért, mert gondolatait és érzéseit igyekezett mindjárt valóra váltani. Ezenkívül azóta, hogy mindketten a Sztálinó-területi pártbizottság összekötői lettek, Olját mint az idősebbet jobban beavatták az ügyek lényegébe.

Leült Oleg mellé, levette kendőjét, s előtűnt nehéz kontyba font fekete haja. Hallgatott. Bár szeretett volna vígnak látszani és mosolyogni, szeme kifejezéstartan maradt. Úgy látszott, hogy ő itt a legöregebb, idősebb még Nyina anyjánál is.

De Varvara Dmitrijevna tapintatos és diplomatikus nőnek bizonyult.

– Minek ülünk itt a konyhán? – kérdezte. – Menjünk a szobába, és kártyázzunk kicsit.

Átmentek az ebédlőbe. Varvara Dmitrijevna besietett a másik szobába, ahol Nyinával aludt, és egy csomag kopott, fekete játékkártyával tért vissza.

– Nyinocska, te persze Oleggel játszol együtt – vetette oda Olja.

– Nem, a mamával – Nyina elpirult, és kihívóan nézett Oljára. Nagyon szeretett volna Oleg oldalán játszani, de ilyen hirtelen nem áruhlhatta el magát.

Oleg mindebből semmit sem értett, de feltette, hogy Nyina anyja mint öreg bányászasszony biztosan jó kártyás, és felkiáltott:

– N-n-nem, a m-mamával én játszom!

Beszédhibája miatt voltaképpen nem is kiabált, hanem inkább elbődült, mint egy borjú, és ez olyan mulatságos volt, hogy – Olját is beleértve – mind hangos kacagásban törtek ki.

– Öreg és fiatal – vigyázzatok, lányok! – mondta Varvara Dmitrijevna.

A hangulat ismét emelkedni kezdett.

Az öreg bányászasszony valóban mestere volt a játéknak, de Oleg olyan viharos szenvedéllyel játszott, hogy eleinte elhamarkodta, és vesztek. Olja fegyelmezte magát, és titokban Olegnak segített. Varvara Dmitrijevna vesztes létére is jól mulatott, tetszett neki a fiú.

Végre a negyedik körben nagy nehezen nyertek. Olja osztott. Oleg megnézte a kártyáit, és látta, hogy nagyon rosszak. Most egyszerre ravaszkas fény csillant a szemében, és kaján tekintetét Varvara Dmitrijevna-ra emelte, hogy megtudja, mire gondol az asszony. És alig találkozott a tekintetük, egy pillanatra hirtelen kicsucsorította erős rajzú, teli ajkát, mintha csókra készülne. Varvara Dmitrijevna apró ráncokkal pókhálózott, de mégis fiatalos szemében mintha szikra csillant volna meg. De még a szemöldökét sem vonta fel. Káróval indult. Ahogy Oleg feltételezte, az öreg bányászasszony kitűnően megértette jeladásait.

Olegon határtalan öröm vett erőt. Most már biztos volt, hogy nyernek. „Öreg és fiatal” vígan jelzett egymásnak, hol az égnek emelték szemüket, ami trefft, hol oldalra néztek, ami viszont pikket jelentett, vagy az állukhoz ért a mutatóujjuk, ami coeurt jelzett. A mit sem sejtő lányok egyre jobban igyekeztek, mégis szakadatlanul vesztek, és ebbe sehogy se tudtak beletörődni. Nyina pipacsvörösen és izgatottan ült a helyén. Oleg a lányok minden kudarca után harsogó hahotában tört ki, és boldogan dörzsölgette ujjait. A tapasztaltabb Olja végre megértette, hogy itt valami nincsen rendjén, és óvatosan, magát el nem

árulva, figyelni kezdte ellenfeleit. Nemsokára mindent megértett, és meglesve a pillanatot, amikor Oleg a száját csücsörittette, egész kártyalegyezőjét teljes erővel a fiú szájához verte. Aztán úgy vágta az egész paklit az asztalhoz, hogy a kártyák szétrepültek.

– Csalók! – mondta egyenletes, nyugodt hangján.

Varvara Dmitrijevna hangosan elnevette magát. Nem sértődött meg. Nyina méltatlankodva ugrott fel az asztaltól, de Oleg szintén felállt, két barna kezébe fogta a lány gyöngéd kezét, és homlokával a lány vállához hajolva, bocsánatot kért tőle. A végén mindnyájan jóízű nevetésben törtek ki.

Olegnek sehogy sem volt ínyére hazamenni. Pedig már esteledett, és hat óra után tilos volt a járás-kelés a városban. Olja azt mondta, mégis jobb most elindulnia, és hogy szó se lehessen bárminő engedményről, elkészönt, és a szobájába ment.

Nyina az alkonyati naptól megvilágított tornácig kísérte Oleget.

– V-valahogy nincs kedvem elmenni! – mondta a fiú őszintén. A tornácon megálltak.

– Mi ez itt nálatok, kert? – kérdezte Oleg komoran.

Nyina szó nélkül karon fogta, és elvezette a ház körül. A ház árnyékába kerültek, a jázminbokrok közé, amelyek olyan buján nőttek, hogy szinte már akkorák voltak, mint a fák.

– J-j-jó itt nálatok. Nálunk mindent kivágtak a németek. Nyina hallgatott.

– Nyina – kezdte Oleg gyerekes, könyörgő hangon. – Nyina, megcs-cs-csókolhatlak téged?... N-n-nem, csak az arcodon, é-é-érted, csak az arcodon.

Semmiféle mozdulatot nem tett, csak kérlelte a lányt. De Nyina visszahökkent tőle, és olyan zavarba jött, hogy nem tudott szóhoz jutni. Oleg nem látta Nyina zavarát, csak nézte, természetes, gyermeki arckifejezéssel.

– Nem. Tudod... elkéshetsz... – mondta Nyina.

Oleg szerint az sem lenne valami szörnyű eset, ha éppen el-

késne – Nyina miatt. De Nyinának természetesen mindenben igaza van. Sóhajtott, mosolygott, és kezét nyújtotta.

– Feltétlenül gyere el hozzánk – mondta Nyina büntudattal, és gyengéden szorongatta Oleg nagy kezét.

Oleg szörnyen éhesen, de az új ismeretség és az események miatt boldogan tért haza. De a sors könyvében alighanem úgy volt megírva, hogy ma már nem eszik többet. Kolja bácsi már várta. Elébe ment.

– Már régen várlak. „Szeplős” (így hívták maguk közt a tisztiszolgát), amióta elmentél, les.

– N-nofene! – mondta könnyedén Oleg.

– Mégis jobb, ha nem kerülsz a szeme elé. Tudod-e, hogy itt van Viktor Bisztrinov? Tegnap jött meg. A németek vissza-kergették a Dontól. Gyerünk, nézzünk el hozzá, náluk biztosan nincsenek németek – mondta Kolja bácsi.

Nyikolaj Nyikolajevics barátja és munkatársa, Viktor Bisztrinov, fiatal mérnök, váratlan hírrel fogadta.

– Hallották? Sztacenkót polgármesterré nevezték ki – kiáltotta, s mérgesen megvillogtatta fogait.

– Miféle Sztacenkót? – A tervosztály vezetőjét? – erre még Kolja bácsi is elámult.

– Azt.

– Ne tréfálj!

– Lehetetlen. Ezt a csendes, szorgalmas embert, aki a légynek sem ártott életében . . .

– Semmi kedvem sincs a tréfához.

– Hát ez a csendes, senkinek sem vétő Sztacenko, aki nélkül egyetlen vidám borozgatást, egyetlen preferansz-játékot sem lehetett elképzelni, akiről mindenki azt mondta: ez aztán igazán a mi emberünk, szívember, drága ember, rokonszenves ember, nagyszerű modorú ember, hát ez a Sztacenko lett a mi polgármesterünk – mondta Viktor Bisztrinov, aki olyan sovány volt, mint egy gebe, és dühösen fújtatott.

– Szavamra, hadd gondolkozzam – mondta Nyikolaj Nyikolajevics, aki még most sem tudta elhinni a dolgot –, hiszen a

mérnökök egy összejövetelt sem rendeztek, amelyre meg ne hívták volna. Magam is mennyi vodkát megittam vele! Nem-hogy illojális, de még egy hangos szót sem hallottam soha a szájából... És ha legalább a múltjában lenne valami, de mindenki tudta, hogy apja kishivatalnok volt, ő maga meg soha sem keveredett semmiféle ügybe...

- Magam is együtt ittam vele. Most pedig, hála régi ismeretségünknek, majd torkon ragad: szolgálj vagy pedig... - és Bisztrinov vékony ujjával hurkot rajzolt a levegőbe. - Nesze neked rokonszenves ember!

Oda sem figyelve a némán ülő Olegre, még sokáig vitatkoztak azon, miként történhetett, hogy az az ember, akit évek hosszú során át ismertek, s aki annyira tetszett nekik, polgármesterséget vállalt a németek alatt. A legegyszerűbb magyarázat az, hogy a németek halálos fenyegetéssel vették rá. De mért választották a németek éppen Sztacenkót? Az a belső hang, a lelkiismeret elrejtett, tiszta szava, mely az élet legfelelősségteljesebb, legszörnyűbb pillanataiban meghatározza az ember magatartását, azt mondta: ha nekik, egyszerű szovjet mérnököknek választaniuk kellene, ők ilyen gyalázat helyett inkább a halált választanák.

Nem, ez túl egyszerű elképzelés, hogy Sztacenko halálos fenyegetés súlya alatt vállalta a polgármesterséget. És szemtől szemben ezzel a teljesen érthetetlen eseménnyel, ötször, tízszer, százszor is elismételték:

- Lám, lám, Sztacenko! Most mondd, kérlek szépen!... Nem... képzeld csak el! Hát kinek higgyen az ember?

És széttárva karjukat, a vállukat vonogatták.

28.

Sztacenko, a Krasznodonugol Tröszt tervosztályának vezetője 45-50 év körüli ember lehetett. Apja valóban kishivatalnok volt, aki a forradalom előtt az adóhivatalban dolgozott, és valóban

soha semmibe sem „keveredett bele”. Ő maga tervgazdasági mérnök volt, és egész életében különféle gazdasági szervezetekben dolgozott mint tervgazdasági szakember.

Nem mondhatni, hogy gyorsan emelkedett a hivatalnoki létrán, de nem is vesztegelt sokáig egy helyben: hogy úgy mondjuk, nem emeletről emeletre, hanem lépcsőfokról lépcsőfokra ment feljebb. Mégis mindig elégedetlen volt azzal a pozícióval, amelyet éppen betöltött.

Nem az bántotta, hogy munkaszeretét, erélyét, tudását, mondjuk, nem használták ki eléggé, s így az élet sem adta meg neki mindazt, amit megérdemelt volna. Elégedetlen volt, mert az élet nem munka, energiabefektetés és tudás nélkül részesítette valamennyi elképzelhető gyönyörűségében. De hogy van ilyen élet, és hogy az kellemes, azt jól tudta. A régi időből, rég elmúlt napokból emlékezett erre, amikor még fiatal volt. Szerette olvasni azokat a könyveket, amelyek a régi világot vagy a külföldi életet ábrázolták.

Nem mintha mesésen gazdag ember, nagyiparos, kereskedő vagy bankár szeretett volna lenni, ez energiát, izgalmakat követel az embertől: örök harc, verseny, sztrájkok, örökös krízisek, a nyavalya törje ki őket! De vannak a világon csendes jövedelmek is, járadékfélék vagy egyszerűen jól fizetett, köztisztelőnek örvendő állások. Mindenütt akadnak ilyenek, csak éppen „nálunk” nem. Az élet fejlődése „nálunk” egyedül csak azt bizonyította Sztacenkónak, hogy az évei futnak, s ő mind messzebb kerül életideáljaitól. És ezért gyűlölte ezt a társadalmat, amelyben élt.

De bármennyire elégedetlen volt a társadalmi renddel és a maga sorsával, soha nem próbálkozott olyasmivel, ami ezt a rendet és saját sorsát megváltoztathatná, mert szörnyen félt. Még komolyan pletykázni sem mert. Egészen egyszerű fecsegő volt. Olyan kicsinyes pletykákkal foglalkozott, hogy például ki mennyit iszik, ki kivel él. Konkrét személyeket sem környezetében, sem egyebütt sohasem bírált, de szeretett a hivatalokban tapasztalható bürokratizmusról beszélni úgy általánosságban,

aztán az egyéni kezdeményezés hiányáról a kereskedelmi vállalatoknál meg arról, hogy a mai fiatal mérnökök képzettsége elmarad a „régi idők” mérnökeinek szaktudása mögött, s hogy az éttermekben és fürdőkben rossz, kulturálatlan a kiszolgálás. Soha semmin nem csodálkozott, és kész volt mindenkiről mindent feltételezni. Ha valaki nagyobb sikkasztásról, titokzatos gyilkosságról vagy egyszerűen családi kellemetlenségről beszélt, Sztacenko ilyenformán vélekedett:

– Nem is csodálkozom. Mindenre el lehetünk készülve. Én ugyanis, tetszik tudni, viszonyt folytattam egy hölgyecskével – nagyon művelt férjezett nővel –, és meglopott...

Mint a legtöbb emberé, az ő ruhái, bútorai, szappanja és fogkefeje is hazai anyagból készült, szovjet gyártmány volt. Sztacenko, pohárka vodka mellett, külföldi kiküldetésből visszatért mérnökök társaságában szerette egyszerűen, de ravaszul hangsúlyozni:

– Saját szovjet gyártmányunk! – mondta, miközben vaskos figurájához képest aránytalanul kicsi és kövér ujjaival húzogatta kabátujját. Senki sem tudta, büszkén mondta-e vagy gúnyosan.

Magában azonban annyira irigyelte kollégái külföldi nyakendőit és fogkefeit, hogy málnaszín, kopasz koponyáját kiverve az izzadság.

– Kedves kis portéka! – mondta. – Nézzétek csak: öngyújtó, zsebkés is, és illatpermetező is! Nem, nálunk még nem értenek ilyesmihez – sóhajtott a annak az államnak a polgára, melynek egyszerű parasztasszonyai százával és ezrével ülnek a kolhozföldeken dolgozó traktorok és kombájnok kormányánál.

Magasztalta a külföldi filmeket, bár egyet sem látott, és képes volt órák hosszát, sőt napokon át külföldi folyóiratokat lapozgatni. Nem bányászati szaklapokat, melyek időnként a tröszt-höz érkeztek, ezek nem érdekelték, hiszen nem is értette őket, és hogy nyelveket tanuljon, ahhoz igazán nem volt kedve. Hanem azokat a lapokat szerette, melyeket kolléganői vittek be néhanapján – külföldi divatlapokat és általában olyan nyomda-

termékeket, amelyekben elegánsan öltözött vagy félmeztelen nőkben gyönyörködhetett.

De megjegyzéseiben, ízlésében, szokásaiban és kedvteléseiben semmi olyan nem volt, ami kifejezetten megkülönböztette volna a többi embertől. Mert sokan, nagyon sokan voltak egészen más érdeklődésű, más beállítottságú emberek, akik Sztacenko társaságában olykor úgy érezték, hogy egyes esetekben hozzá hasonlóan gondolkoznak, ízlésük, nézeteik azonosak. Ezek az emberek azonban nem vették észre, hogy míg az ő világukban mindez csak tized- vagy századrangú dolog, sőt teljesen véletlen szerepet játszott, addig Sztacenkót ezek a szempontok és érzések jellemezték.

Így élt volna tovább is napjait ez a málnaképű, kopasz, nagy darab, nehézkes, semmi vizet nem zavaró, de tekintélyes magatartású „láthatatlan” ember. Mély basszus hangja volt, homloka alatt a borisszák koravén, apró, vörös szeme. Így élt volna élete végéig, magában, barát nélkül, társtalanul, bár mindenki befogadta, gyűlölt nappali és éjszakai munkáját lerobotolva, így vett volna részt az üzemi bizottság ülésein, melynek állandó tagja volt, italozás és preferanszozás közben a lassú szolgálati létrán egyre feljebb emelkedve. Így élt volna tovább is, ha...

Sztacenko, a „láthatatlan” ember, kezdettől fogva biztos volt benne, hogy az az állam, amelyben él, nem állhat ellen Németországnak. Nem azért, mintha ismerte volna a két ország anyagi forrásait vagy a nemzetközi erőviszonyokat. Semmit sem tudott, nem is akart tudni sem erről, sem arról. Egyszerűen abból indult ki, hogy egy ország, amely semmiképp nem felel meg az ideáljainak, nem állhat ellen olyan országnak, amely az ő álmait testesíti meg. Azon a júniusi vasárnapon, amikor meghallotta a rádióban, hogy kitört a háború, Sztacenkót egyszerre olyasféle izgalom fogta el, mint amikor az ember régi, megunt lakásból újba költözik.

Minél több, a határtól távolabbra eső várost ürített ki a Vörös Hadsereg, annál inkább érezte Sztacenko, hogy – lakást kell cserélnie. Abban a pillanatban, amikor a németek elfoglalták

Kijevet, Sztacenko már útban volt az új lakás felé, teli egyszerű tervekkel, hogy miként is fogja azt berendezni.

Amikor a németek bevonultak Krasznodonba, Sztacenko lelkileg már megjárta azt az utat, amelyet Bonaparte Napóleon Elba szigetéről való szökésétől Párizs visszafoglalásáig tett meg.

Sztacenkót az őr, majd a tisztiszolga soká nem bocsátotta be von Venzel tábornokhoz. Gorombán elutasították. Szerencsétlenségére éppen akkor ment ki a házból Vera nagyanyó, akitől Sztacenko nagyon félt. S maga sem tudta, miért, de gyorsan levette kalapját, mélyen meghajolt, és úgy tett, mintha csak egyszerűen át akart volna menni az udvaron a másik utcába. Nagyanyó semmi gyanúsat nem látott ebben. Sztacenko mégis megállt a kerítésajtónál, és megvárta, míg a fiatal segédtsízt kijött.

S amikor kijött, a pocakos Sztacenko lekapta kalapját, és ugrándozva, hajbókolva szaladt a tiszt mellett, a tiszt után. A segédtsízt rá se nézett, nem hallgatta, mit mond, csak ujjával mutatott a német parancsnokság épületére.

Stobbe városparancsnok, SS-Sturmführer, szakasztott olyan porosz zsandártípus volt, amelyeneket Sztacenko fiatal korában nemegyszer látott a Niva című hetilap képei között, amikor kajzerjük fogadására vonultak fel. Sturmführer Stobbe gutaütésre hajlamos ember volt, bajsza, mint a tengericsikó farka. Felfúvódott, sárga-szürke vérerek hálózataival barázdált arcát mintha sörrel öntötték volna le. Kidülledt, üvegöld szemén lehetetlen volt megkülönböztetni a szivárványhártyát a szemfehértől.

Sturmführer Stobbe, figyelemre sem méltatva Sztacenko körülmenyes magyarázatait, rekedten rászólt:

– Maga a rendőrségen akar szolgálni?

Sztacenko szégyenlősen oldalt konyította fejét, combjához szorította tenyerét, melynek kövér és apró ujjai színre és formára nagyon hasonlítottak a külföldön gyártott konzervvirsílikre, és azt felelte:

– Tervgazdasági mérnök vagyok, azt gondolnám . . .

Stobbe ügyet sem vetett válaszára. Vizenyős, színtelen szemét még jobban kidüllesztette, és rekedten kiáltotta:

– Brückner mesterhez!

Sztacenko ijedten hátrált az ajtó felé.

A csendőrség egy hosszú, régen nem meszelt, omladozó vakolatú, földszintes barakkban rendezkedett be. A barakk alacsonyabb fekvésű volt, mint a kerületi végrehajtó bizottság háza, és a kis domb oldalához tapadt. A dombot üres térség választotta el a „Nyolcház”-nak nevezett városnegyedtől. Ezelőtt a városi és kerületi milícia lakta. Sztacenko néhányszor meg is fordult benne, amikor a háború kitörése előtt betörők jártak nála.

Egy fegyveres német katona kíséretében lépett be a homályos, ismerős folyosóra, és ijedten meghátrált: majdnem beleütközött egy hosszú, nálánál szinte fejjel magasabb emberbe, és rámeresztette a szemét. Ignat Fomin, az ismert krasznodoni vájár volt, régimódi ellenzős sapkában. Igen. Ignat Fomint senki sem kísérte. Lábán fényesre kefélt bőrcsizma, öltönye sem volt rosszabb Sztacenkoénál. A két rendesen öltözött úriember összenézett, aztán mintha nem ismernék egymást, ki-ki folytatta útját.

A krasznodoni miliciaparancsnok egykori irodájának előszobájában a mérnök Surka Reibandba botlott. Surka a kenyérgyár kihordója volt. Sztacenko jól ismerte málnaszín tetejű kubanyi sapkáját, mely kackiásan ült cigányos, csontos fején. Surka Reiband, német telepések ivadéka, közismert volt az egész városban, mert ő szállította a városi hivataloknak, üzleteknek és bódéknak a kenyeret. Mindenki Surka Reibandnak ismerte, és így is szólította.

– Vaszilij Illarionovics! – rebegette csöndes ámulattal Surka Reiband, de nyomban elharapta a szót, amikor Sztacenko mögött meglátta a fegyveres katonát.

Sztacenko kissé oldalt, aztán előrehajtotta fejét, és azt mondta:

– Ugyan, ugyan, Reiband úr! Én... – mondta – nem „szolgálni akarok”, hanem – „szolgálatokat akarok tenni”.

Reiband úr lábujjhegyre állt, egy pillanatig gondolkodott, az-

tán kopogtatás nélkül besurrant a parancsnok irodájába. Nyilvánvaló, hogy Surka Reiband az „új rend”, az Ordnung szerves, elválaszthatatlan része.

Meglehetősen soká maradt odabent. Aztán az előszobában megszólalt a főnöki csengő, a német katonáirnak rántott egyet egérszín egyenruháján, és bevezette Sztacenkót az irodába.

Brückner mester voltaképpen nem mester, hanem őrmester, pontosan csendőrőrmester, a hivatal pedig nem csendőrparancsnokság, hanem a krasznodoni csendőrőrs volt. A Krasznodon-körzeti csendőrség Rovenyiki városában székel. Brückner nem egyszerű csendőrőrmester, hanem Hauptwachtmeister, vagyis csendőr-főtörzsőrmester volt.

Amikor Sztacenko belépett az irodahelyiségbe, Brückner főtörzsőrmester nem ült, hanem hátratett kézzel a szoba közepén állt. Magas, nem nagyon vaskos, lelógó hasú ember volt. Szeme alatt puha, ráncos, táskás bőr fityegett, s ha figyelmesen vizsgálta az ember, könnyen rájött, hogy Brückner főtörzsőrmester miért tölti el élete túlnyomó részét tudatosan álló, nem pedig ülő helyzetben.

– Miután képzettségem szerint tervezőmérnök vagyok, föltételezem . . . – kezdte Sztacenko. Zavartan oldalt hajtotta fejét, és a nadrágvarrathoz nyomta szorosan egymáshoz zárt virsliujjait.

Brückner főtörzsőrmester Reinbandhoz fordult, és fölényesen mondta németül:

– Mondd meg neki, hogy a Führer meghatalmazása alapján polgármesterré nevezem ki.

Sztacenko ugyanebben a pillanatban már maga elé képzelte, hogy kik azok az ismerősei, akik eddig szó nélkül vagy kedélyes leereszkedéssel mentek el mellette, és most tőle fognak függni. Mélyen lehajtva kopasz fejét, melyet rögtön veríték öntött el, úgy gondolta, hogy ezzel mélységes hálaérzetét fejezi ki Brückner főtörzsőrmester iránt. Valójában csak némán mozgatta ajkát, és egyre hajlongott.

Brückner főtörzsőrmester félrecsapta kabátja alsó részét, és

ettől láthatóvá vált óriásdinnyéhez hasonló, nadrágájában szorosan lefűzött pocakja; arany cigarettatárcát vett elő, és vastag, fakó keze gépies, határozott fogásával szájába nyomott egy cigarettát. Némi gondolkodás után egy másik cigarettát húzott ki, és Sztacenko felé nyújtotta.

Sztacenko nem merte visszautasítani.

Brückner főtörzsőrmester aztán, oda se nézve, az asztalon fekvő csokoládétáblához nyúlt, letört róla néhány kockát, és Sztacenkónak adta.

– Nem ember, hanem valóságos tünemény – mondta az eset után Sztacenko a feleségének.

Reiband elvitte Sztacenkót a főtörzsőrmester Balder nevű helyetteséhez. Ez már csak közönséges őrmester volt, de figurájával, modorával, mély hangjával annyira Sztacenkóra ütött, hogy ha Sztacenko német egyenruhába öltözött volna, alig különbözik az őrmestertől. Utasította Sztacenkót, hogy alakítsa meg a városi előljáróságot, s ezért haladéktalanul ismerkedjék meg az „új rend”, az Ordnung szabályzatával.

E szabályok szerint a krasznodoni városi előljáróság, a polgármesterrel az élen, a helyi német csendőrparancsnokság egyik osztálya lett.

Így lett Sztacenko polgármester.

Viktor Bisztrinov és Kolja bácsi meg ott álltak egymással szemben. Széttárták karjukat, és egyre ismételték:

– Hát kinek higgyen az ember?

Amikor Matvej Sulga azon a bizonyos estén elköszönt Kondratovicstól, nem volt más választása, mint a „Sanghaj”-ba menni Ignat Fominhoz.

Külsőleg – mert Matvej Kosztyijevics egyelőre csak külső jelekből ítéltetett – Fomin jó hatást tett rá. Kosztyijevicsnek tetszett, hogy amikor megmondta a jelszót, Ignat Fomin nem árult el sem izgalmat, sem felesleges kapkodást, figyelmesen megnézte Kosztyijevicset, körülnézett, bebocsátotta a szobába, és csak itt

válaszolt a jelszóval. Fomin nagyon szűkszavú volt, nem kérdezősködött, figyelmesen hallgatta, mit mondott Sulga, és rendelkezéseire csak azzal válaszolt: „Minden meglesz”... Az is tetszett Kosztyijevicsnek, hogy Ignat Fomin kabátban, mellényben, nyakkendővel és óralánccal járt odahaza; művelt, intelligens munkást látott benne, akit már a szovjet rendszer nevelt.

Igaz, néhány kellemetlen apróság felkeltette Kosztyijevics figyelmét, de ezek oly jelentéktelenek voltak, hogy nem váltottak ki határozott gyanakvást, csak kellemetlennek tartotta őket. Úgy látta, mintha Fomin felesége már kezdettől fogva valahogyan túlságosan hízelgő és fölöslegesen szolgálatkész lenne. A húsos, tagbaszakadt asszony szélesen fekvő, keskeny szeme kancsalított, mosolya alattomos volt, s ha nevetett, szája erős, sárga fogakat árult el. Mindjárt az első este azt is észrevette, hogy Fomin – azaz Ignat Szemjonovics, ahogy Sulga első perctől fogva szólította – kissé fősvény ember. Amikor ugyanis Kosztyijevics őszintén megvallotta, hogy farkaséhes, Fomin azt mondta, hogy élelmiszer dolgában kicsit szűken vannak. És valóban, készleteihez képest nem valami jól vendégelték meg. De látta, hogy ugyanazt eszik, amit ő, és megállapította magában, hogy végeredményben nem is ismerheti összes körülményeiket.

Egyszóval – Fomin jó hatást tett Kosztyijevicsre, s ezek a csekélységek nem rontottak véleményén. Pedig ha a legutolsó, legalja emberek közül választ, Fominnál rosszabbat akkor sem talál. Mert a Krasznodonban élő emberek között Ignat Fomin volt a legelvetemültebb, és pedig azért, mert már régóta nem is volt ember.

Ignat Fomin 1930-ig a Voronyezs-terület Ösztrogozs környéke leggazdagabb, legtehetősebb emberének számított, és akkoriban nem is Ignat Fominnak hívták. Saját és megbízottai neve alatt pár malom, két lóval hajtott aratógép, sok eke, két magtisztító gép s egy cséplőgép tulajdonosa volt; három tanyája, tizegynéhány lova, hat tehene, több gyeszljatyina* gyümölcsöse, vagy

* Régi orosz földmérték — 1,0925 ha

száz kasból álló méhese volt. Négy állandó béresen kívül a környék parasztjainak munkáját is kihasználta, mert a környéken sok olyan paraszt élt, aki anyagilag függött tőle.

Gazdag ember volt a forradalom előtt is, de még gazdagabb volt a két bátyja, különösen a legidősebb, aki apjuk gazdaságát örökölte. Ignat Fomin a legfiatalabb gyerek volt; a háború előtt, 1914-ben házasodott, apja kiadta a részét, de Ignat úgy érezte, hogy kiforgatták jussából. Amikor aztán a forradalom után visszatért a német frontról, ügyesen kihasználta állítólagos szegénységét. A régi rendszer áldozatának adta ki magát, és mint vagyontalan forradalmár, az osztályellenséggel szemben irgalmat nem ismerő ember, besurrant a szovjethatalom minden falusi politikai és társadalmi intézményébe, elsősorban a szegény-paraszt-bizottságba. Odadörgölgödött a hatalom szerveihez, a maga javára fordította azt is, hogy bátyjai – mint egyébként jó-maga is – valóban gazdag s a szovjet rendszert gyűlölő emberek voltak. Bíróság elé állította őket. Előbb az idősebb, aztán a fiatalabb bátyját száműzték. Ő meg beült a gazdaságukba, koldusbotra juttatta és világgá kergette testvérei családját, gyerekeit. Nem sajnálta a kicsinyeket sem, főleg azért nem, mert neki magának nem voltak és nem is lehettek gyerekei. Így lett a körzet első embere. És egészen az 1930. esztendőig a hatalom képviselői közül sokan úgy tekintettek rá, mint a szovjet élet egyik sajátságos jelenségére – gazdag, de mindenképpen megbízható, ügynevezett kultúrgazdára.

De a környék számos parasztja igen jól tudta róla, hogy valójában irgalmat nem ismerő, vérszopó szörnyeteg. S amikor 1930-ban megalakultak a kolhozok, és a nép az állam támogatásával hozzáfogott a kulákgazdaságok felosztásához, a nép bosszúja utolérte Ignat Fomint is, aki akkor még igazi nevén élt. Ignat Fominra, akit megfosztottak mindenétől, száműzetés várt, de minthogy közismert és látszatra csendes, ártalmatlan ember volt, a helyi hatóságok száműzetéséig szabadlábban hagyták. Ignat Fomin akkor felesége segítségével megölte a falusi szovjet elnökét és a párttitkárt, akik nem családjuknál, hanem a falusi szovjet

épületében laktak. Fomin megleszte, mikor vendégségből, becsípvé hazafelé tartottak, megölte őket, és feleségével együtt elmenekült. Előbb Liszkibe, onnan Doni-Rosztovba ment, ahol jó emberei éltek.

Rosztovban Ignat Szemjonovics Fomin vasúti műhelymunkás nevére szóló papírokat vásárolt. E papírok segítségével munkássá változott, és papírjainak megfelelően hamisította meg a felesége okmányait is. Így bukkant fel egy nap a Donyec-medencében. Jól tudta, ott nagy szükség van munkásra, s hogy senki sem érdeklődik majd, kiféle-miféle, honnan jött.

Rendületlenül bízott abban, hogy előbb vagy utóbb eljön az ő ideje is, de most világosan meg kellett határoznia, milyen magatartást tanúsítson az elkövetkezendő időben. Tisztában volt azzal, hogy mindenekelőtt lelkiismeretesen kell dolgoznia; először azért, mert ilyen módon könnyebben bujkálhat; másodszor, mert a lelkiismeretes, rendes munka egy olyan értelmes és ügyes kezű embernek, mint amilyen ő volt, jómódot biztosít; harmadszor, mert bármilyen gazdag volt azelőtt, mégis megszokta a munkát. Ezenkívül azt is elhatározta, hogy társadalmi ügyekbe nem fogja beledugni az orrát, feletteseivel szemben alázatos lesz, és isten ments, hogy bárkit is bíráljon.

Felettesei az idők folyamán nemcsak szorgalmas és becsületes, de szerény és fegyelmezett dolgozónak ismerték ezt az észrevétlen, szürke embert. Annyira fegyelmezett volt, hogy magatartásán fikarcnyit sem változtatott még akkor sem, amikor a németek már Vorosilovgrádhoz közeledtek. Nem kételkedett, hogy a németek ide is bevonulnak. Csak egyszer történt, hogy kárörvendő, bosszút sóvárgó lelke majdnem elárulta magát, akkor ugyanis, amikor megkérdezték, nem adná-e át a németek bevonulása esetén lakását a földalatti szervezetnek.

S ami annyira megtetszett Sulgának, tudniillik, hogy Fomin kabátban, nyakkendőben, óralánccal járt otthon, még az sem akkurátusságában, rendszeretében lelte magyarázatát. Akár a többi munkás, általában ő is tiszta, de hétköznapi kabátot hordott, most azonban azért öltözött ünneplőbe, mert óráról órára

várta a németeket, s mert tetszeni akart nekik, elővette legjobb ruháit a ládából.

Abban az időben, amikor Sztacenko előbb Brückner főtörzs-őrmesternél, aztán Balder őrmesternél kínálgatta magát, Matvej Kosztyijevics összeverve, véresen feküdt egy keskeny, sötét kamrában, ugyanannak a barakknak a tulsó felén.

A barakknak ez a fele a múltban Krasznodon egyedüli fogdahelyisége volt, melyet egy szűk folyosó két sor cellára osztott. Egy másik folyosón kétoldalt a milícia hivatalos helyiségei helyezkedtek el.

Az „új rend”, az Ordnung most abban nyert kifejezést, hogy a sok apró cella és néhány tágasabb helyiség férfiakkal, asszonyokkal, nagyobb gyerekekkel és öregekkel túlszűfolt börtönné vált. Voltak köztük városból, tanyáról, sztanyicákról idehurcolt emberek, akiket azzal gyanúsítottak, hogy szovjet funkcionáriusok, kommunisták, partizánok, komszomolisták – olyanok, akik szóval vagy tettel meggyalázták a német egyenruhát; emberek, akik eltitkolták zsidó származásukat; emberek, akiket azért fogtak el, mert nem volt papírjuk vagy egyszerűen azért, mert emberek.

Enni alig kaptak, az udvarra sem engedték őket, még természeti szükségleteik elvégzésére sem. A cellákban elviselhetetlen volt a bűz; a barakk öreg, penészes padlóját vizelet és vér szennyezte be.

De akármilyen zsűfoltak voltak a cellák, Matvej Sulgát, vagyis Jevdokim Osztapcsukot, mert ezen a néven fogták el, mégis elkülönítették.

Már letartóztatásakor véresre verték, mert olyan vad erővel állt ellen, hogy sokáig nem bírtak vele. A verést aztán folytatták a fogdában. Verte Brückner főtörzsőrmester, Balder őrmester, Fenbong, az SS-altiszt, aki elfogta, Szolikovszkij, a rendőrfőnök, valamint Ignat Fomin, a németek rendőre. Abban bíztak, hogy megtörhetik akarateréjét, mielőtt magához tér. De Matvej Kosztyijevicsből közönséges viszonyok között sem lehetett erő-

szakosan kicsikarni semmit, annál kevésbé most, amikor élet-halálról volt szó.

Olyan erős volt, hogy még most, borzalmasan megkínozva és vérben fetrengve is, nem a gyöngeség miatt, hanem azért feküdt mozdulatlanul, mert ráparancsolt magára, hogy pihenjen, és erő-re kapjon. De ha megint rávetnék magukat, még mindig lett volna annyi ereje, hogy ellenálljon. Arcát felhasították, fél szemét vér borította. Karját, melyet csukló felett vasdoronggal ütött meg Fenbong altiszt, szaggatta a fájdalom. De Matvej Kosztyijevicsnek nem ez fájt a legjobban, hanem az, hogy a németek valahol így kínozzhatják most a feleségét, gyerekeit is. Miatta kínozzák őket, ő az oka, és nincs remény, hogy megmentse őket.

Am minden testi és lelki gyötrellemnél rettenetesebb volt számára az a tudat, hogy az ellenség kezébe került, hogy nem teljesíthette feladatát. S hogy mindebben önmaga a bűnös.

Csak az első pillanatokban jutott eszébe az az önként adódó, természetes védekezés, hogy mások – nevezetesen, akik ezt a címet adták – a hibásak lebukásában. De nyomban szakított ezzel a gondolattal, mely az ő szemében nem volt egyéb, mint a gyöngék önvigasza.

Élete tapasztalataiból tudta, hogy minden politikai és társadalmi ügy sikere sok-sok ember együttműködésétől függ, s hogy természetesen akadnak olyanok, akik rosszul végzik a dolgukat, vagy egyszerűen tévednek. De száналmas és gyöngé lelkű az az ember, aki rendkívüli viszonyok között rendkívüli feladatok elé állítva, kudarc esetén másokra hárítja a hibáit. Tiszta lelkiismerete azt mondta, hogy őt mint a régi földalatti mozgalom tapasztalt, nem mindennapi emberét azért bízták meg rendkívüli viszonyok között rendkívüli feladattal, hogy azt minden ereje, minden tapasztalata, minden szervező készsége latba vetésével, minden veszedelem, nehézség, ínség, akadály és társainak esetleges balfogása ellenére is végrehajtsa. Matvej Kosztyijevics éppen ezért képtelen volt másokat hibáztatni lebukása miatt. Nem is hibáztatott senkit. De mindennél kegyetlenebbül bántotta az

a tudat, hogy nemcsak hogy lebukott, de kötelességét sem teljesítette.

Igaz lelkiismerete egyre mondogatta, hogy valahol, valamiben helytelenül járt el. És újra meg újra végiggondolta minden lépését, tettét attól a perctől kezdve, hogy Ivan Fjodorovics Procenkótól és Lutyikovtól elvált. Nem tudta megállapítani, hol és miben tévedett.

Matvej Kosztyijevics ezelőtt egyáltalán nem ismerte Lutyikovot, most pedig leírhatatlanul nyugtalankodott miatta, különösen azért, mert most már egyedül Lutyikovtól függött, teljesül-e az ügy, melynek megvalósítását mindkettőjükre bízta. De szörnyű gyötrelmeiben és elviselhetetlen bánatában még többet gondolt Procenkóra, közös vezetőjükre és személyes jó barátjára.

„Hát te, Ivan Fjodorovics? Te hol vagy? Él-s-e? Vered-e az átkozott ellenséget, megtörted-e, túljártál-e az eszén? Vagy téged is úgy kínoznak, mint engem? Vagy talán már holló vájja víg szemedet valahol a sztyepp közepén?”

29.

Ivan Fjodorovics és felesége, elbúcsúzva Lutyikovtól és Sulgától, a Felső-Donyec túlsó oldalán levő mityakinszki erdőkben álló partizáncsapathoz indult. Alapos félkört kellett csinálniuk, hogy megkerüljék a németek által megszállt területet. Ivan Fjodorovicsnak mégis sikerült „gazik”-ját átvinni a Donyecen és éjszaka betoppanni a partizántáborba, mikor a német tankok már bevonultak abba a szfanyicába, melyről az erdőt is elnevezték.

Erdő, erdő... Vajon erdők-e ezek? Vajon össze lehet-e hasonlítani ezt a ritkás bozótot a belorusz vagy brjanszki erdőkkel, a partizán dicsőség hazájával? A mityakinszki erdőkben nemhogy hadműveleteket nem lehetne álcázni, de még egy nagyobb osztag se rejtőzhetne el.

Szerencsére, amikor Ivan Fjodorovics feleségével a táborba

ért, a partizánok már elhagyták ezt a helyet, és a nyugati irányban húzódó utak mentén álltak harcban a németekkel.

Mennyire sajnálta később Ivan Fjodorovics, hogy érkezése első napján nem vont le minden következtetést abból a nyilvánvaló tényből, hogy a terület egyik legnagyobb partizánegységének nincsen bújóhelye.

A Vorosilovgrád-terület több körzetre oszlott, s ezeknek az élén a földalatti területi pártbizottság titkárai állottak. Ivan Fjodorovics volt az egyik ilyen titkár. Ivan Fjodorovics több kerületi pártbizottságot irányított és egész sor ezeknek alárendelt földalatti csoportot. A kerületekhez még különleges diverziós csoportok is tartoztak, s közülük egyesek a helyi földalatti kerületi pártbizottságnak, mások közvetlenül a területi pártbizottságnak, ismét mások az Ukrán, sőt némelyek a Központi Partizán Vezérkarnak voltak alárendelve.

Ezt a szétágazó földalatti hálózatot a találkozóhelyek és bújóhelyek, élelmiszer- és fegyverraktárak, összekötők – műszaki és különleges összekötők – nagyon szövevényes konspirációs rendszere szolgálta. A rendes kerületi találkozóhelyeken kívül Ivan Fjodorovicsnak és a földalatti területi pártbizottság többi vezetőjének olyan lakások is álltak rendelkezésére, melyekről csak ő tudott: ezek részben az Ukrán Vezérkarral való kapcsolat, részben a területi vezetők vagy osztagok parancsnokai közötti összeköttetés biztosítására szolgáltak.

Minden körzet területén több kisebb partizánosztág tevékenykedett. Ezenkívül minden körzetben szerveztek egy többé-kevésbé nagy osztagot, ahol az eredeti elgondolás szerint a területi pártbizottság titkára – a körzet földalatti szervezetének vezetője – tartózkodik majd, miután feltehető volt, hogy a területi pártbizottság titkárának egy nagyobb partizánosztágban való tartózkodás viszonylagos biztonságot és nagyobb működési lehetőséget nyújt.

A vorosilovgrádi földalatti mozgalom irányítóival való összeköttetés találkozóhelye az Uspenszk-kerület Orehovo nagyközségének orvosi-egészségügyi állomása volt. Ivan Fjodorovics a

lakás gazdájául Valentyina Krotova helybeli orvost jelölte ki. Nővére, Kszenyija Krotova pedig Procenko összekötője lett. Abban az időben, amikor Ivan Fjodorovics még Krasznodonban volt, Kszenyija már a nővérénél lakott. Ivan Fjodorovicsnak Kszenyijától kellett az első értesüléseket szereznie arról, hogy milyen a helyzet a többi körzetben a német megszállás óta.

Ivan Fjodorovics, miután a partizánok élelmiszerkészletének és fegyverzetének biztosítását a mityakinszki erdőkben – úgyszintén a körzetekkel való összeköttetés parancsnokságát is – helyettesére bízta, osztagához utazott. Voltaképpen nem utazott, hanem gyalogolt. Az egész területen körös-körül német csapatok hemzsegttek. Bárhogy is áltatta magát Ivan Fjodorovics azzal a gondolattal, hogy „gazik”-jával mindenhova elérhet – legalább egy esztendőre való benzint is tartalékolt –, mégis kénytelen volt sokat szenvedett „gazik”-ját egy erdei agyagbánya barlangjába vinni, a bejáratot pedig eltorlaszolni. Felesége, Jekatyerina Pavlovna, aki Ivan Fjodorovics mellett összekötő és felderítő tevékenységet fejtett ki, nagyot nevetett férjén, és gyalog mentek együtt az osztaghoz.

Mindössze néhány nap telt el azóta, hogy Ivan Fjodorovics a Krasznodon-kerületi pártbizottság helyiségében megállapodott a tábornokkal, a hadosztályparancsnokkal az összeköttetést illetően, de azóta körös-körül mennyi minden megváltozott! Természetes, hogy a hadosztállyal már bármilyen együttműködés lehetetlen volt. A hadosztály addig tartott ki a Donyecnél, Kamenszk alatt, amíg a parancs szükségesnek látta, ezalatt elvesztette amúgy sem teljes állományának több mint háromnegyed részét, aztán továbbment. Olyan sokat vesztett, hogy úgy látszott, hadosztályról már nem is beszélhetnek, ám senki sem mondta róla, hogy „szétzúzták”, hogy „gyűrűbe jutott” vagy „visszavonult”, csak annyit mondtak, hogy „továbbment”. És valóban továbbvonult – amikor a Felső-Donyec és a Don közötti óriási területen már erős német kötelékek tevékenykedtek.

A hadosztály, ellenségtől megszállt területen, harcolva vonult tovább, a sztyeppen át, kihasználva a sztyeppi patakok völgyét

a védekezésre. Hol eltűnt, hol másutt újra előbukkant. Az első napokban, mikor még nem járt messzire, a hadosztály hősi tetteiről szállingózó hírek eljutottak Krasznodonig. De a hadosztály továbbment, tovább, kelet felé, valamilyen nagyon távoli pont felé igyekezve, és ez a pont valóban olyan távoli volt, hogy a hadosztályról szóló híreknek már foszlánya sem maradt, csak az emléke élt a nép szívében – emléke, dicsősége, legendája...

Ivan Fjodorovics partizánosztaga önállóan és elég jól dolgozott. Az első napokban nyílt harcban verte szét az ellenség néhány kisebb egységét. A partizánok elpusztították az elmaradt katonákat, tiszteket, felgyújtották a benzintartályokat, élelmi-szerszállítmányokat fogtak le, nyakon csípték a német hivatalnokokat a falvakban, és kivégezték őket. A többi osztag tevékenységéről még nem érkeztek jelentések, de Ivan Fjodorovics a nép hírei alapján valószínűnek tartotta, hogy azok sem dolgoztak rosszul. A híresztelés túlozta kissé a partizánok hőstetteit, de ez csak azt jelentette, hogy harcukat a nép támogatta.

Amikor az ellenség nagy erőket dobott be a partizánosztag ellen, Ivan Fjodorovics elvetette a parancsnokságnak azt a javaslatát, hogy térjen vissza az erdei bázisra, és az éj leple alatt titokban átvitte osztagát a Donyec jobb partjára. Itt senki sem várta őket, és példátlan zűrzavart idéztek elő a németek hátában.

De a mozgás napról napra nehezebbé vált a keskeny sztyepp-térségben, mely olyan sűrűn lakott volt, hogy a bányák, tanyák és sztanyicák szinte egymást érték. Az osztag szakadatlan mozgásban volt. Egyedül Ivan Fjodorovics ravaszsága, valamint kitűnő helyismerete, no meg az osztag jó fegyverzete tette lehetővé, hogy egyelőre nagyobb veszteség nélkül továbbálljanak. De meddig folytathatták ezt a megállás nélküli keringést, amikor az ellenség a sarkukban van?

Nagy partizánosztagok, amelyeket az erdők vagy a lakatlan sztyeppek harci osztagainak mintájára állítottak fel, alkalmatlanok a sűrűn lakott ipari Donyec-medencében. De Ivan Fjodorovics erre csak akkor jött rá, amikor a baj már az ajtón kopogtatott.

Kszenyija Krotova jelentése szíve mélyéig megrendítette. Az ellenségtől körülzárt nagyobb osztag, mely Vorosilovgrád közvetlen közelében harcolt, részeire szakadt, Jakovenko, a területi pártbizottság titkára elesett. A kagyijevkai osztagból, mely Jakovenko és Ivan Fjodorovics osztagainak mintájára alakult, az osztag parancsnokával együtt csak kilencen menekültek meg. Az osztagot szétzúzó ellenséges csapatot háromszor akkora veszteség érte, de vajon elégtétel-e az ellenség bárminő vesztesége, amikor a kagyijevkai híres bányászgárda elpusztult a harcban? Az osztag parancsnoka értesítette Ivan Fjodorovicsot, hogy új harcosokat toboroz, de ezentúl már csak kisebb csoportokkal dolgozik. A bokovo-antracitovói osztag nagyobb veszteségek nélkül kitört a gyűrűből, és nyomban közös parancsnokság alatt álló kisebb csapatokra oszlott. Más, kisebb osztagok, mint a rubezsanszki, kremenszki és ivanovói, sikeresen és szinte veszteség nélkül harcoltak. A Papasznyanszk-kerületi osztag, mely a terület legnagyobb osztagainak egyike volt, már kezdettől fogva közös parancsnokság alatt álló kisebb csoportokban harcolt, és a nép annyira értékelte sikereit, hogy „Rettegett”-nek nevezte el. Az új csapatok, amelyek a helyi lakosságból, a Vörös Hadsereg lemaradt katonáiból és tisztjeiből alakultak, s úgy nőttek ki a kerületekben, mint eső után a gomba, már csak kisebb partizáncsapatok formájában szerveződtek.

Ezt maga az élet parancsolta.

Ivan Fjodorovicsnak ilyen értesülések birtokában mindössze néhány órára lett volna szüksége, hogy osztagát kisebb csoportokra ossza, de ezt a néhány órát nem adta meg a sors.

A németek hajnalban fogták körül őket, most pedig már alkonyatra állt a nap.

Valamikor patak volt itt, mely a Felső-Donyecbe szaladt, de már olyan régen kiszáradt, hogy a közeli Makarov Jar tanya lakói sem emlékeznek, mikor volt víz a medrében. A patak helyén erdős völgymélyedés maradt, az eredetnél keskeny, a torkolatnál szélesebb, és háromszög alakú. Az erdő széles ívben egészen a Donyec partjáig ért.

A barna parasztszakállú Ivan Fjodorovics a völgyvonulat tején levő alacsony bokrok között, a védelmi állás legveszélyesebb pontján feküdt. Egy német golyó súrolta kopaszodásnak induló üstökét: egy csomó haját bőrrel együtt kitepte, a vér jobb halántékán csurgott végig, de Ivan Fjodorovics nem érezte. A bokorban fekve tüzelt géppisztolyából, mellette még egy géppisztoly, amelyet maga mellé tett, hogy lehűljön.

Felesége, Jekatyerina Pavlovna férjétől nem messze feküdt. Arca szigorú és sápadt volt. Az asszony szintén tüzelt. Kézmozdulatai kiszámítottak, pontosak voltak, teli rejtett energiával és természetes szépséggel, amit valószínűleg maga sem vett észre. Messziről úgy látszott, hogy csak ujjával igazgatja géppisztolyát. Jobb felől az öreg Narezsnij, egy Makarov Jarból való kolhoz-paraszt helyezkedett el, a „régí német háború géppuskása”, mint ahogy maga mondogatta.

Narezsnij unokája, egy tizenhárom éves fiú, lőszerládákkal bástyázta körül magát, és a géppisztoly kerek tölténytárait töltögette. A ládák mögött, egy kis mélyedésben, Ivan Fjodorovicstól távolabb, a folyó partján levő parancsnok segédtsíztje kuporgott, egy percre sem engedve ki markából a felmelegedett telefonkagylót, és szakadatlanul darálta:

– Itt mama... itt mama... kicsoda? Kitűnő, nénikém! Kevés a szilva? Végy az unokaöcstől... itt mama, itt mama... Nálunk minden rendben. Nálatok? Fűtsetek be, fűtsetek alá neki!... Kishúgom, kishúgom!... Mi az, aludtál? A bátyád arra kér, támogasd őt egy kis tüzzel bal felől.

Nem, Ivan Fjodorovics lelkét nem az marcangolta, hogy ő és felesége elpusztulhat, de még az embereiért való felelősség érzése sem, hanem egyedül csak az a tudat bántotta, hogy mindezt előre láthatta volna, és akkor nem kerülnek ilyen nehéz helyzetbe.

Csapatát mégis felosztotta néhány csoportra, mindegyik fölé parancsnokot és politikai helyettest nevezett ki, minden csoportnak megjelölte azt a helyet, mely később bázisul szolgál majd. Az új, kisebb csoportok közös parancsnokául a régi pa-

rancsnokot nevezték ki, helyettesével és törzskarának főnökével együtt. Ők alkotják majd az összes csoport közös parancsnokságát, és minthogy számuk most már nem lesz nagy, továbbra is a mityakinszki erdőkben lesz a bázisuk.

Ivan Fjodorovics előkészítette a parancsnokokat és partizánokat arra, hogy estig itt a völgyvonulatban tartsák magukat, aztán majd az ő vezetésével kitörnek a gyűrűből, és átvágnak a sztyeppbe. Hogy az emberek az áttörés után könnyebben mozgoghassanak, Ivan Fjodorovics a csapatokat is három-négy emberből álló kisebb csoportokra osztotta, amelyek aztán – mindegyik a maga módján – igyekeznek elvonulni. Ivan Fjodorovicsnak és feleségének az öreg Narezsnyij ígért ideiglenes menedéket egy megbízható helyen.

Ivan Fjodorovics tudta, hogy az emberek egy része elpusztul az áttörésnél, egy másik részét elfogják, akad olyan is, aki elcsügged, és nem megy el a megjelölt helyre, a bázisra. Mindez erkölcsi teherként nehezedett lelkére. De súlyos gondjait nem osztotta meg senkivel, sőt arcán és egész lényén éppen az ellenkezője látszott annak, amit átélt. Az alacsony termetű, tagbaszakadt, sötét hajú, barna parasztszakállas Ivan Fjodorovics rendületlenül lőtte tovább az ellenséget, közben tréfásan odaodaszólt az öreg Narezsnyijhoz.

Narezsnyij arcában volt valami moldvai, sőt török jelleg. Göndör szakálla fekete, kátrányszínű szeme gyors és villogó, maga meg szikkadt, mint a kukoricaszár a napon, széles, csontos vállú ember, aki lassú mozgásúnak látszott, pedig tele volt lappangó tűzzel.

Bármilyen nehéz helyzetben is voltak, mindketten valahogy nagyon örültek egymás szomszédságának meg annak, hogy ha nem is éppen valami bonyolult gondolatról, de beszélgettek egymással.

Ivan Fjodorovics körülbelül félóránként odafordult az öreghez, és szemében dévaj kis parázs szikrázott.

– Na, hogy állunk, Kornyij Tyihonovics, befűtöttek?

Kornyij Tyihonovics nem maradt adós:

- Hát azt nem mondhatnám, hogy lel a hideg, de azt se, hogy forróság gyötör, Ivan Fjodorovics.

S mikor a német alaposabban szorította őket, Ivan Fjodorovics megjegyezte:

- Vóna csak egy-két aknavetőjük, hogy pár tucat uborkát dobhatnának át – mindjárt melegebbünk lenne. Igaz-e, Kornyij Tyihonovics?

Kornyij Tyihonovics ezt se hagyta válasz nélkül, és nyugodtan mondta:

- Hogy egy ilyen erdőt aknával beszórhassanak, ahhoz jó csomó uborka kéne, Ivan Fjodorovics.

Hirtelen, a géppisztolyok kattogása közben, messziről, Makarov Jar felől közeledő motorzúgás csapott felénk. Egy pillanatra még a tüzelést is abbahagyták.

- Hallod, Kornyij Tyihonovics?

- Hallom.

Ivan Fjodorovics figyelmeztetően hunyorgott felesége felé: hallgatni!

Az országúton, melyet az erdő eltakart előlük, motorkerékpárosok siettek a németek segítségére. Úgy látszik, közeledésüket több helyen is meghallották a völgy mentén. A telefon lázasan dolgozott.

Lement a nap, de a hold még nem mutatkozott, az alkonyat sem szállt még le, csak az árnyak ültek el, az égbolton még ezernyi csöndes, egymásba olvadó szín hamvadozott, a földön azonban – a bokrokon és fákon, az emberek arcán, a fegyvereken és a szétdobált, kilőtt töltényeken – már derengett az a különös, kialvó pír, amelyet minden pillanatban elnyelhet a sötétség. Csak néhány röpke pillanatig tartott ez a bizonytalanság, ez a sem nappal, sem éjszaka, aztán egyszerre alkonyati dér vagy harmat szitált a levegőben, ráült a bokrokra, a földre, és hirtelen vastag takaróvá sűrűsödött.

A motorkerékpárok dübörgése, mely a Makarov Jar felőli oldalon egyre erősödött, elárasztotta az egész vidéket. A lövöl-

dőzés hol itt, hol ott indult meg, de legerősebben a folyó mellett fejlődött ki.

Ivan Fjodorovics megnézte az óráját.

– Ideje továbbállni... Tyerehin!... 21 óra nulla-nulla perckor – mondta segéd tisztjének, aki a telefontól ült.

Ivan Fjodorovics megállapodott a cserjésben szétszóródott partizáncsoportok parancsnokaival, hogy adott jelre valamenynyien lehúzódnak a völgybe, és a völgykijárat öreg bükkfájánál egyesülnek. Itt kell kitörniök a csapdából. Éppen ideje volt.

Hogy a németeket megtévesszék, két partizáncsoportnak, mely a Donyec partján levő erdőt védte, azt a feladatot szánta, hogy állását tartva, a folyón való átkelés utolsó, mindenre elszánt kísérletét színlelje. Ivan Fjodorovics körülnézett, kivel küldje a parancsot.

A völgy peremét védő partizánok között volt egy krasznodoni komszomolista, Jevgenyij Sztahovics. A németek bevonulásáig a légvédelmi parancsnokképző tanfolyamon tanult. A partizánok közül kitűnt képzettségével, megfontoltságával és már korán megnyilatkozó rátermettségével a társadalmi munka terén. Ivan Fjodorovics különféle helyzetekben tette próbára Sztahovicsot, mert a krasznodoni földalatti szervezettel való összeköttetést rajta keresztül akarta megteremteni. Néhány lépésnyire balra látta a fiú sápadt arcát, kuszált és verejtéktől nyirkos szőke haját, mely máskor költői hullámokban övezte büszke tartású fejét. A fiú nagyon ideges volt, de önérzete nem engedte, hogy lemásszon a völgy mélyedésbe. Ez tetszett Ivan Fjodorovicsnak. Sztahovicsot küldte el a parancssal.

Jevgenyij Sztahovics erőltetetten mosolygott, sovány testével mélyen meggörnyedve a folyóhoz szaladt.

– Nézd, Kornyij Tyihonovics, ne maradj el soká! – szólt Procenko a bátor öregemberhez, aki egy csoport partizánnal hátramaradt, hogy a visszavonulást fedezze.

Attól a perctől kezdve, amikor a partizánok elérték a partot, és hozzáfogtak, hogy a Donyecen való átkelést színleljék, a németek odavonták főerejüket, és a tüzet az erdőnek erre a ré-

szére és a folyóra összpontosították. A golyók süvítése és katonagása a bokrokban egyetlen metsző hanggá olvadt. Mintha a golyók részeikre bomlanának, s az emberek az ólomportól átitzott levegőt lehelnék be.

Sztahovics átadta Procenko parancsát, mire az osztag parancsnoka a gyülekező helyre küldte a partizánok zömét a völgybe, maga pedig tizenkét emberrel ott maradt, hogy fedezze az elvonulást. Sztahovics rettenetesen félt, és szeretett volna az elvonulókkal tartani, de restellte, és élve a körülménnyel, hogy senki sem vet ügyet rá, lefeküdt egy bokor mögé. Ott arccal a földre borult, és felhajtotta kabátja gallérját, hogy betakarja fülét.

Az összpontosított tűz lármájából időnként nyers, éles német vezényszó hallatszott ki. A németek egyes csoportjai Makarov Jar irányából már behatoltak az erdőbe.

– Induljunk! – kiáltotta egyszerre az osztag parancsnoka. – Gyerünk! Futólépés!

A partizánok nyomban beszüntették a tüzet, és parancsnokuk után vetették magukat. Bár az ellenség egyáltalán nem enyhítette a tüzet, sőt egyre fokozta, az erdőben rohanó partizánoknak mégis úgy tetszett, hogy körös-körül teljes a csönd. Futottak, ahogy erejükből tellett, csak egymás lihegését hallották. Most meglátták a völgy fenekén egymás mellett elbújva fekvő társaik körvonalait. A földre hasaltak, és odakúsztak hozzájuk.

– Adjisten! – fogadta őket elégedetten Ivan Fjodorovics, aki a vén bükkfánál állt. – Sztahovics itt van?

– Itt – mondta minden meggondolás nélkül a parancsnok.

A partizánok körülnéztek, de sehol sem látták Sztahovicsot.

– Sztahovics! – szólította csendesesen a parancsnok, és sorra belenézett a partizánok arcába. De Sztahovics nem volt köztük.

– Talán olyan fáradtak és izgatottak voltatok, fiúk, hogy észre sem vettétek, amikor lelőtték! Lehet, hogy sebesülten ott is hagyátok – mondta Procenko haragosan.

– Hát gyerek vagyok én, Ivan Fjodorovics! – viszonzta sértődötten a parancsnok. – Amikor otthagytuk az állást, még ve-

lünk volt. Kutya baja se volt. Szaladni meg egy csomóban szaladtunk, és szemmel tartottuk egymást...

Ebben a pillanatban Ivan Fjodorovics meglátta a bokrok között az öregsége ellenére is fürgén kúszó Narezsnij alakját, nyomában tizenhárom éves unokáját és még néhány harcost.

- Eh, öreg cimborám! - kiáltott fel vígan Ivan Fjodorovics, nem tudva eltitkolni örömét.

Aztán hirtelen megfordult, és kiadta a parancsot:

- Felkészülni!

A földön lapuló partizánok alakjai ugrásra készülő hiúzhoz hasonlítottak.

- Katya! - mondta Procenko halkán. - El ne maradj tőlem... Ha valamikor... Ha valahogyan... - legyintett a kezével. - Bocsáss meg...

- Te is bocsáss meg... - az asszony kissé lehajtotta a fejét. - Ha életben maradsz, én pedig...

Nem engedte, hogy befejezze.

- Ha meg te maradsz meg... Mondd el a gyerekeknek.

Ez volt minden, amit mondhattak egymásnak.

- Tűz! Előre! - kiáltotta Procenko.

Az első ember kitört a völgyből.

Nem tudták, hányan maradtak, és mennyi ideig futottak. Úgy érezték, hogy lélegzetük eláll, szívük nem dobog, némán futottak, páran itt-ott lőttek még. Ivan Fjodorovics körülnézett, meglátta Katyát, az öreg Narezsnijt az unokájával, és újra erőre kapott.

Most egy időben hátul és valahol jobbra a sztyepp felől hallatszott a motorkerékpárok zakatolása. A csendes éjszakai levegőben messze elhúzott ez az ordító zaj. A motorkattogás most elől is hallatszott - minden oldalról a futók felé tartott.

Ivan Fjodorovics jelt adott: az emberek minden előnyt felhasználva, amit a bizonytalan holdfényben a terep nyújt, elszéledtek, s mint a kígyó, zajtalanul kúsztak tovább. Egy pillanat alatt a partizánok egymás után eltűntek szem elől.

Alig pár perc, és Ivan Fjodorovics, Katya, Narezsnij meg az

unokája egyedül maradtak a holdvilágban úszó sztyeppen. Kolhoz-dinnyeföldeken álltak, melyek több hektárnyi területen, egy hosszúkás domb irányában terültek el. A domb sötéten vált ki az éjszaka kékjéből.

- Egy pillanat, Kornij Tyihonovics, hadd fújjam ki magam!
- Ivan Fjodorovics a földre vetette magát.

- Szedd össze az erődöt, Ivan Fjodorovics - mondta igen határozottan Narezsniy, lehajolt hozzá, és forrón az arcába lihegett.
- Most nincs idő pihenésre! A dombon túl van egy falu, ismerem az embereket, elbújtatnak...

A dinnyeföldön keresztülvergődve követték Narezsniyt, aki szúrós szemét, sötét, göndör szakállú arcát időnként Ivan Fjodorovics és Katya felé fordította.

Felkésztek a dombtetőre, és körülbelül kétszáz méterre maguk előtt látták a falut, a fekete ablakos házakat. A dinnyeföldek leértek az útig, mely az első ház sor sővénykerítése mentén húzódott. Abban a pillanatban, ahogy felértek a dombra, a sővénykerítés melletti úton néhány német motorkerékpár tűnt fel, és befordult a faluba.

A géppisztolyok továbbra is hol itt, hol ott kattogtak, olykor úgy rémlett, mintha valahol viszonzónak a tüzet. Ivan Fjodorovics szívében fájón-komorán visszhangzottak ezek az éji csöndben messze hullámozó lövések. Narezsniy unokája, aki fehérlő szőkeségében semmiben sem hasonlított nagyapjához, olykor lopva és kérdőn Ivan Fjodorovicsra pillantott. Nehéz volt ebbe a tiszta gyerekszembe tekintenie.

Hallották, hogy a faluban puskatussal ütik az ajtókat, német szitkozódás lármája ért hozzájuk. Aztán csend lett. Egyszerre gyereksírás, asszony sikoly csapott feléjük; a sikoly jajgatásba ment át, aztán könyörgő zokogássá változott. Magában a faluban, a falu mellett vagy valahol messze időnként motorkerékpárosok robogtak el, olykor egy egész oszlop. A hold teljes fényben ragyogott az égen. Ivan Fjodorovics, Katya - akinek a lábát feltörte a csizma -, Narezsniy és unokája hangtalanul, a hidegtől borzongva feküdtek a nyirkos földön.

Megvárták, amíg minden elcsendesedett a faluban és a sztyeppen.

– Na, ideje, mert világosodik – morogta Narezsniy. – Egyenként menjünk le, egyik a másik után.

A faluból odahallatszott a német járőrök lépéseinek dobbanása. Nagy ritkán itt-ott egy gyufa vagy öngyújtó fénye villant fel. Ivan Fjodorovics Katyával valahol a falu közepén, egy ház mögött a magas útilapuban feküdt, ezalatt Narezsniy és unokája átmásztak a sövényen. Pár percig csend volt.

Aztán egyszerre felkukorékkoltak a kakasok, és Ivan Fjodorovics elnevette magát.

– Mi az? – kérdezte Katya ságva.

– A németek mind levágták a kakasokat. Alig maradt kettő-három a faluban.

Figyelmesen, elgondolkozva néztek egymásra, csak a szemük mosolygott. A sövény mögül suttogást hallottak.

– Hol vannak? Jöjjenek a házba...

Egy sovány, magas, erős csontú, fehér fejkendős asszony nézett rájuk a sövény mögül. Fekete szeme villogott a holdfényben.

– Keljenek fel, ne féljenek, nincs itt senki – mondta.

Segített Katyának átmászni a sövényen.

– Hogy hívják magát? – kérdezte Katya halkán.

– Marfának – válaszolta az asszony.

– Na, hogy ízlik az új rend? – kérdezte Ivan Fjodorovics komoran, amikor Katyával, az öreg Narezsniyvel és unokájával már bent ültek a szobában az asztal körül, melyen apró mécses égett.

– Ilyen az új rend: a német idejött, és ránk parancsolt, hogy naponta hat liter tehéntejet és havonta minden tyúk után kilenc tojást adjunk le – mondta Marfa restelkedve, de ugyanakkor természetes nőiességgel emelte szép, fekete szemét Ivan Fjodorovicsra.

Az asszony ötven év körüli volt, de mozdulatai, ahogy ételt tett az asztalra, és ahogy azt később leszedte, fiatalos ügyessé-

get árultak el. A tiszta, takaros, hímzésekkel díszített szoba teli volt gyerekekkel. Egyik apróbb volt a másiknál. A két legidősebb, a tizennégy éves fiú és a tizenkét éves lány felkeltek – hogy örködjenek az utcán.

– Nem múlik el nap, hogy meg ne sarcoljanak valamivel. Nézzük csak: a mi falunkban alig száz ház van, és egyszerre azt követelik, hogy húsz marhát adjunk; ez nekünk az új rend – mondta Marfa.

– Ne szomorkodj, Marfa néném! Ismerjük mink őket tizen-nyolcból. Gyorsan jöttek a katonák, aztán szedték is az irhájukat!... – mondta Narezsni, és egyszerre elnevette magát, miközben kivillogott erős foga. Törökös szeme bátran és kajánul parázslott sötétre égett kemény arcából.

Nehezen lehetett elhinni, hogy olyan ember mondja ezt, aki csak most nézett szemtől szembe a halállal.

Ivan Fjodorovics lopva Katyára pillantott. Az asszony szigorú arca szelíd mosolyra derült. A több napos harc után, ebben a szörnyű, szerencsétlen helyzetben kifejezhetetlen, üde fiatalság áradt a két, már egyáltalán nem fiatal emberből Ivan Fjodorovicsra és Katyára.

– Hát, ahogy én látom, Marfa néném, a németek nemigen kopasztották meg magukat, ha ilyen ingyencfalatok kerülnek az asztalra! – mondta Ivan Fjodorovics, tréfásan Narezsniyre kacsinva, és az asztal felé intett, melyen Marfa túrót, tejfölt, vaját és szalonnában sült rántottát tált fel „tisza szívből”.

– Ez onnan van, mert maga nem tudja, hogy igazi ukrán házban, akárhogy is kotorász a német, mindent mégse zabálhat meg, nem rabolhat el, amíg a menyecskét meg nem öli! – mondta Marfa tréfásan, és szinte lányosan elpirult zavarában, kendőzetlen őszinteségében. Ivan Fjodorovics meg Narezsni összenevettek, és Katya is mosolygott. – Eldugtam mindent – tette hozzá Marfa, és maga is nevetett.

– Talpraesett asszony vagy te! – bölintott Procenko. – Mi is vagy te, kolhoztag vagy egyénileg gazdálkodó?

– Kolhoztag lennék, de úgyszólván szabadságon, amíg a né-

metek el nem takarodnak – válaszolta Marfa. – A németek emberszámba sem vesznek minket. A mi kolhozföldünket németnek tekintik... hogy is mondják, reichnak*, vagy minek hívják, Kornij Tyihonovics?

– Reichnak, csak hadd hívják reichnak... – nevetett az öreg.

– A gyűlésen valamilyen iratokat olvastak fel, hogy is hívják azt a nyavalyást, Rosenbergnek, Kornij Tyihonovics?

– Rosenbergnek, hadd hívják Rosenbergnek...

– Azt mondta Rosenberg, hogy kapunk földet magánhasználatra, de nem mindenki, hanem csak az, aki jól fog dolgozni a német reichnak, az aztán jószágot és felszerelést is kap. De mi-féle felszerelést, amikor sarlóval hajtanak kolhozbúzáat aratni, aztán majd elviszik a reichba. Mink, asszonyok, már mind elszoktunk a sarlótól. Kimegyünk a földre, befekszünk a búzába és alszunk...

– Hát a sztaroszta? – kérdezte Ivan Fjodorovics.

– A sztaroszta a mi emberünk – felelte Marfa.

– Ej, be okos asszony vagy! – mondta Procenko, és megrázta a fejét. – Hol az urad?

– Hol lenne? A fronton. Az én Gorgyij Kornijjenkóm a fronton van – tette hozzá komolyan.

– Hát mondd meg nekem őszintén: a ház teli gyerekekkel, te meg bújtatsz minket, nem félted-e magad és a gyerekeket? – kérdezte váratlanul Ivan Fjodorovics.

– Nem, nem félek – válaszolt az asszony; és rávetette fiatalos, fekete szemét. – Még ha a fejem is bánja! Legalább tudom majd, mért halok meg. De maga is mondja meg: van-e valami összeköttetésük azokkal, akik a fronton vannak?

– Van – válaszolta Ivan Fjodorovics

– Akkor csak üzenjék meg az embereinknek, hogy tartsanak ki mindvégig! Ne sajnálják az életüket! – mondta egy becsületes, egyszerű asszony meggyőződésével. – Én azt mondom: le-

* A németek röviden Reichnek, birodalomnak mondták a hitleri Németországot

het, hogy a mi bátykónk – bátykónak mondotta a férjét, mintha gyerekei nevében beszélne – nem jön többé vissza, lehet, hogy ott marad, de legalább tudjuk majd, mért esett el. Ha meg újra visszatér a mi szovjet rendszerünk, akkor az lesz a gyerekeimnek apja.

– Okos asszony! – mondta gyöngéden s immár harmadszor Ivan Fjodorovics, lehajtotta a fejét, és így tartotta néhány percig.

Marfa Narezsnijsz és unokáját éjszakára ottmarasztalta a házban. A fegyvert elszedte tőlük, és eldugta, nem nyugtalankodott miattuk. Ivan Fjodorovicsot és Katját az udvaron levő elhagyott, burjánnal benőtt, sirveremhez hasonlóan hideg pincében helyezte el.

– Hát egy kissé nyirkos lesz, de két birkabundát hoztam maguknak – restelkedett. – Ide feküdjenek, szalmát hintettem...

Egyedül maradtak a sötétben. Pár percig szótlankul ültek a szalmán. Katya meleg karjával hirtelen átölelte Ivan Fjodorovics fejét, és hosszan magához szorította.

Meleg, gyöngéd érzés járta át Ivan Fjodorovicsot.

– Katya – mondta Ivan Fjodorovics –, mi ezt az egész partizán-dolgát másképpen fogjuk vezetni. Másképpen – mondta mélyen felindulva, és gyöngéden kiszabadította magát Katya karjaiból. – Eh, de fáj a szívem... Fáj azokért, akik elpusztultak – elpusztultak, mert nem vezettük őket hozzáértően. De hiszen nem mind pusztult el. Én azt hiszem, hogy a legtöbbje áttörte magát – mondta kérdő hangsúllyal, mintegy a feleségétől várva támogatást. – De semmi baj, Katya, semmi baj! A nép között még ezrével találunk olyanokat, mint Narezsnijsz meg Marfa. Százezreket. Hadd bolondítsa Hitler az egész német nációt! De Ivan Procenkót nem bolondítja meg, azt nem – folytatta vad elszántsággal Ivan Fjodorovics, s észre sem vette, hogy ukrán nyelvre tért át, bár Jekatyerina Pavlovna, a felesége orosz nő volt.

Ahogy a talaj nedvessége emberi szem számára észrevétlenül, hangtalanul és megállás nélkül szivárog repedéseken és hajszálcsöveken át a fák és fűvek gyökereibe, a német dúlás idején ugyanígy mentek, vándoroltak helyről helyre, sztyeppen, erdőn, hegyi ösvényen, völgyben, meredek folyópartokon, városok és falvak utcáin és sikátorain, népes vásárokon és az éj sötétjébe burkolt ösvényeken férfiak, asszonyok, gyerekek és öregek milliói, országunk minden nemzetségéből.

Akit elűznek szülőhelyéről, visszatér, búvóhelyet keres ott, ahol nem ismerik, átvergődik a frontvonalon, hogy szabad szovjet földre jusson. Körülzárásból, német fogságból, koncentrációs táborokból szöknek meg. Akad, akit pusztá nyomor űz, hogy ételt és ruhát keressen, van, aki fegyvert ragadott, hogy harcot folytasson az ellenséggel: partizánok, földalatti harcosok, diverzánsok, agitátorok, felderítők állnak, járnak. sűrögnek az ellenség hátában.

Egy nagy nép elvonuló nagy hadseregének felderítői mennek és mennek megszámlálhatatlanul . . .

A Donyec felől, a sztyeppi úton kis pirospozsgás ember ballag az égő napsütésben. Egyszerű, parasztruhás, barna parasztszakállú ember. Vállán durva háziszőttes zsák. És mint ő, úgy mennek ezren és tízezren . . . Hogyan tudhatnánk meg, ki ő? A szeme kék, de vajon betekinthes-e mindenki a szemébe, és megmondhat-e ez a szem mindent? Lehet, hogy ördögi szikrák ugrándoznak benne, bár a Wachtmeister, sőt a Hauptwachtmeister úrra a legközböbősebb szemmel tekint.

A barna szakállú, parasztruhás ember beballag Vorosilovgrád városába, és elvész a járókelők tömegében. Miért jött a városba? Úgy lehet, olajat, túrót, kacsát hoz zsákjában, hogy szögre, vászonra vagy sóra cserélje be. De lehet, hogy maga Procenko ez, a félelmetes ember, aki képes aláásni még dr. Schultz tanácsosnak, a Feldkommandantura hetedik alosztálya főnökének hatalmát is! . . .

A bányászváros szélén álló faházban, a sztyeppbe vezető sötét völgyvonulat peremén, ágytakaróval befüggönyözött egyablakos szobában, bádoglámpa világánál két ember ül: egy puffadt arcú, idős férfi és egy erőteljes, nyílt tekintetű, sötétbársony szempil-lájú ifjú.

Volt valami egyforma bennük, a fiatalban is, az idősebben is; még az is, hogy ezen a késő éjszakán, a német megszállás átkos napjaiban is mindketten jól, gondosan öltözöttek, nyakkendőben ülnek ott.

– Legyetek még büszkébbek a mi drága Donyec-medencénk-re. Emlékszel, hogyan harcoltak idősebb elvtársaink: Artyom, Klim Vorosilov, Parhomenko? – mondta az öreg, és úgy látszott, mintha nem a bádoglámpa homályos világa, hanem a régi, el-múlt harcok fénye tükröződne a szemében. – Emlékszel? El tud-nád mondani a gyerekeknek?

Az ifjú ül; és fejét ártatlanul bal válla felé hajtja, amely kissé magasabb a jobbnál.

– E-e-emlékszem... El tudom mondani – válaszolta kissé da-dogva.

– Miben áll a Donyec-medence dicsősége? – folytatja az öreg.
– Bármilyen nehézségeink is voltak a polgárháború éveiben, utána, az első és második ötéves terv idején és most, a háború napjaiban, mindig becsülettel teljesítettük kötelességünket. Ezt értesd meg a gyerekekkel... – Az öreg szünetet tart. Az ifjú tiszteletteljesen nézi, hallgat. Az öreg folytatja:

– És tartsátok az eszetekben: az éberség – a földalatti mozga-lom anyja... A „Csapajev” filmet láttad?

– Láttam.

– Miért pusztult el Vaszilij Ivanovics Csapajev? Elpusztult, mert járőrei elaludtak, és ezzel közel engedték az ellenséget. Legyetek éberek éjjel-nappal, s legyetek pontosak. Szokolova Polina Georgijevnát ismered?

– Ismerem.

– Honnan?

- Anyámmal dolgozott a nőmozgalomban. Most is jó barátok...

- Igen... Mindazt, amiről kizárólag csak kettőnknek - neked és nekem - kell tudnunk, Szokolovával közöld. De a rendes összekötőnk Oszmuhin lesz, ahogy ez ma is történt. Többet nem találkozhatunk... - és Lutyikov, mintha meg akarná előzni a fiú esetleges megbántottságát, elkeseredését vagy tiltakozását, hirtelen vidáman rámosolygott.

De Oleg arcán nem jelent meg semmiféle olyan kifejezés, amitől Lutyikov tartott. Filipp Petrovics bizalma - hiszen megengedte, hogy házában felkeresse, még hozzá olyankor, amikor az utcán tilos járni! - Oleg szívét a büszkeség és határtalan hűség érzésével töltötte el. Arcát széles, gyermeki mosoly világítja be, és szintén nagyon vidáman mondja:

- Köszönöm!

Ismeretlen legényke fekszik összekuporodva a sztyepp árkában. Ruhája párázik a nap melegétől. A nap felszárítja azokat a vizes nyomokat is, amelyeket a fiú hagyott maga után, amikor kimászott a folyóból. Nagyon kimeríthette az úszás, mert éjnek idején vizes ruhában aludt el a sztyeppen.

De mikor már túlságosan sütötte a nap, felébredt és továbbállt. Szőke haja megszáradt, és hanyag festői fürtökben övezte arcát. A második éjszakát töltötte a bányásztelepen, ahol menedéket adtak neki, mert voltaképpen földinek számított: Krasznodonba való volt. Vorosilovgrádban tanult, most hazafelé tart. Fényes nappal érkezik Krasznodonba. Fogalma sincs róla, mi van szüleivel, laknak-e náluk németek, s ezért előbb iskolatársához, Vologya Oszmuhinhoz néz el.

Vologyáéknál németek laktak, de most már tiszta a levegő.

- Zsenya!... Honnan jössz?

De Vologya pajtása szokása szerint rátartian, hivatalos hangon kérdezi:

- Előbb te mondd meg nekem: miféle vagy, hogyan gondolkozol?

A fiú Vologya jó barátja, komszomolista, név szerint Jevgenyij Sztahovics, nincs miért titkolózni előtte – persze, nem szervezeti ügyekben, de a saját nézeteire és beállítottságára vonatkozóan. És Vologya mindent elmond magáról Sztahovicsnak.

- Ű-ügy... – mondja Sztahovics. – Ez jó. Nem is vártam volna tőled mást...

Némi leereszkedéssel beszélt. De valószínűleg joga van hozzá. Nemcsak be szeretne kapcsolódni a földalatti mozgalomba – mint ahogy Vologya, megőrizve titkát, azt mondta neki, hogy ő még csak szeretne a mozgalomhoz csatlakozni –, Sztahovics már igazi partizáncsapatban harcolt, és a parancsnokság megbízásában jár, hogy Krasznodonban is megszervezze a dolgot.

- Nagyszerű! – mondja Vologya őszinte elragadtatással. – Azonnal el kell mennünk Oleghez.

- És ki az az Oleg? – kérdezi önérzetesen Sztahovics, mert Vologya nagy tisztelettel ejti ki Oleg nevét.

- Ez, testvér, kitűnő gyerek – mondja bizonytalanul Vologya. Nem, Sztahovics nem ismeri Oleget. De ha értékes fiú, miért ne menjen el hozzá?

Katonás tartású, de polgári ruhás egyén kopogtat csendesén Borcék ajtaján.

Csak a kis Luszja van otthon. Anya a piacra ment, hogy elcsejéljen valamit élelmiszerre. Valja pedig... Nem, apa is otthon van, de éppen ez a legszörnyűbb. Apa, fekete pápaszemmel az orrán, nyomban a ruhásszekrénybe bújik. Luszja pedig – dobogó szívvel –, akárcsak egy felnőtt lány, az ajtóhoz megy, s amennyire csak lehet, közömbös, fölényes hangon kérdezi:

- Ki az?

- Valja itthon van? – kérdezi egy kellemes, kissé lefojtott férfitenor.

- Nincs itthon – Luszja szótlan várakozásba merül.

- Nyissa csak ki, ne féljen - folytatja az előbbi hang. - Kivel beszélek?

- Luszjával.

- Luszjával? Valja húgával? Akkor nyissa ki nyugodtan...

Luszja ajtót nyit. A tornácon ismeretlen, magas, szerény fiatalember áll. Luszja szerint felnőtt férfi. A szeme jóságos, arca férfias. Mosolyogva nézi Luszját és tiszteleg.

- Megjön nemsokára? - kérdezi udvariasan.

Luszja szívesen fogadja a jó modort.

- Nem tudom! - mondja, és alulról fölfelé, komolyan néz rá.

A férfi arca csalódást árul el. Néhány pillanatig némán áll, aztán újra tiszteleg. De alighogy - katonásan - sarkon fordul, és egy lépést tesz, amikor Luszja gyorsan megkérdezi:

- Mit mondjak neki?

A férfi szeme egy pillanatra pajkosan megcsillan, és így szól:

- Mondja, hogy megjött a vőlegénye...

És lefut a tornácról.

- De miért megy el ilyen hirtelen? Hogyan találjuk meg magát? - kérdezi Luszja nagyon gyorsan, izgatottan.

Sajnos, nagyon félénken és nagyon későn kérdezi. A férfi már a „Fás”-on, a vasúti átjáró felé megy.

Vaija vőlegénye? Luszja izgatott. Persze, apának egy szót sem mondhat a dologról. Sőt mamának sem lehet szólni. „A házban senki sem tud a dologról!... De lehet, hogy talán még nem házasodnak össze?” - és Luszja megnyugszik.

Két fiatal fiú - szinte gyerekeember - sétál két lánnyal a sztyeppen. Miért sétál ez a két fiú és két lány ebben a szörnyű időben, amikor rajtuk kívül senki a világon nem járkal a sztyeppen? Hétköznapi, munkaidőben sétálnak, és nagyon-nagyon messze járnak a várostól. Igaz, a séta nem tilos...

Párosával mennek. Egy hullámos, kemény hajú, gyors és ügyes mozgású, de mezítlábas fiú egy lebarnult arcú lánnyal, akinek világosszőke, aranyos fényű varkocsa van, és csupasz

lábszárán és karján finom pihék csillognak. A másik fiú szintén világosszőke, alacsony, kissé szeplős, vele egy csendes, szolidan öltözött, okos szemű lány, akinek Toszja Mascsenko a neve. A párok hol elszélednek, hol megint összetalálkoznak. Fáradhatatlanul sétálnak reggeltől estig. Lihegnek a szomjúságtól. A nap olyan pogányul tűz le rájuk, hogy a szőke fiú arcán háromszor annyi szeplő támad. Ha együvé kerülnek, mindig hoznak valamit a kezükben magukkal vagy a zsebükben: töltényt, gránátot, néha német puskát, revolvért, orosz puskát. Nincs ebben semmi különös: ott sétálnak, amerre legutóbb visszavonult a Vörös Hadsereg, az utolsó harcok színhelyén, Verhnyeduvannaja állomás körül. De amit összeszednek, nem viszik el a német parancsnokságra, hanem elrejtik, elássák az erdőben. Senki sem látja őket.

Egy alkalommal a gyors mozgású fiú, a vezetőjük, töltött aknát talált, és műszerpontossággal dolgozó ujjai – a világosszőke, varkocsos lány szeme láttára – pár pillanat alatt veszélytelenítik a veszedelmes tárgyat.

Kétségtelen, ezen a vidéken sok az akna. Megtanítja a többit is, hogyan kell aknát veszélyteleníteni. Még hasznukra válhat.

Az aranyvarkocsos lány estefelé tér haza. A nap kegyetlenül leégette, fáradt, izgatott – ez nem az első ilyen estéje. Luszja egy pillanatra a kertbe csalja. Luszja szeme fehérje csillog a sötétben, amikor veszedelmet sejtő suttogással közli, hogy megjött a vőlegénye.

– Miféle vőlegény? Mit fecsegsz? – csap rá mérgesen Valja, de nyomban megzavarodik.

Első pillanatban arra gondol, hogy valamilyen kémről van szó, akit a németek küldtek, aztán az ellenkezőjére, hogy a földalatti bolsevik szervezet, amely tudomást szerzett Valja tevékenységéről, küldte el hozzá képviselőjét, de pár perc múlva mindkét feltevést elejti. Bár úgy teli van kalandirodalommal, mint azt akna robbanószerrel, Valja mégis reális és gyakorlati gondolkodású, mint általában egész nemzedéke. Gondolatban sorra veszi ismerőseit. Egyszerre világos lesz előtte: „vőle-

gény”... Hát persze! Vanya Turkenyics... Tavaly tavasszal történt... A színjátszókör búcsúelőadása a Lenin Klubban. Turkenyicset búcsúztatták abból az alkalomból, hogy bevonult a szevasztopoli légvédelmi tűzérési iskolába. Ő játszotta a vőlegényt, Valja a menyasszonyt.

Vanya Turkenyics! Rendszerint komikus vénék szerepét játszotta. Persze, nem a moszkvai Művész Színházban! „Az én álláspontom röviden az – mondta Vanya –, hogy a nézőtér, az első sortól az utolsóig, guruljon a kacagástól.” Ez tökéletesen sikerült neki. Bármiben lépett fel, legyen az a „Boldogtalan” vagy az „Első séta”, változatlanul Danyilics kertészt utánozta. De hiszen Vanya a fronton van, hogy kerülhetett Krasznodonba? Hiszen ő a Vörös Hadsereg hadnagya! Elmúlt télen Sztálingrádba utaztában kiszállt Krasznodonban. Tanfolyamra vezényelték, hogy megtanuljon légvédelmi ágyúból tankra lőni...

– Mama, te örökké... nincs egyéb dolgod? Nem akarok vacsorázni!

És Valja Oleghez rohant.

Turkenyics Krasznodonban van!

Kicsi, fehér képű lány ballag a nagy-nagy világon át. Végigjárta Lengyelországot, egész Ukrajnát. Homokszem az ember-sivatagban, eltévedt magocska, melyet a háború vihara sodort. Így ér el Pervomajkába. Kopog egy kis ház ablakán.

„Ha az Ivancova nővérek közt szökét látsz, tudd meg, hogy azok az Ivanyihina nővérek.”

Lilja Ivanyihina, aki nyomtalanul eltűnt a fronton, visszatért a szülőföldjére.

Ulja Maja Peglivanovától és Szasa Bondarovától értesült visszatéréséről. Megjött hát a jólelkű, kacagós Lilja, a társaság lelke, aki elsőnek szakadt el szüleitől, barátnőitől, elsőnek merült el a harc félelmetes világában, s aztán nyomtalanul eltűnt. Már elsiratták – és újra feltámadt.

A három barátnő Ivanyihinékhez futott. A vékonyka, fiús

mozgású, cigányképi Szasa Bondarova, az örökké tevékeny, ajkát önérzetesen csücsörítő Maja, aki még a német megszállás alatt sem mondott le arról a szokásáról, hogy mindenkit helyreigazítson és oktasson, végül Ulja. Hullámos, fekete haja dús fonatokban hullott sötétké, fehérbabos ruhájára, mely szinte egyetlen ruhája maradt azután, hogy a németek a házukban garázdálkodtak. Mindhárman Ivanyihinékhez futottak, akik a telep közepén, az iskola mellett laktak.

Különös érzés volt átszaladni a telepen, ahol nem maradt már egyetlen német katona sem. A lányok szabadnak érezték magukat, és észre sem vették, mennyire felélénkültek. Ulja fekete szemében egészen szokatlan víg, szinte dévaj mosoly csillogott. Ez a mosoly átragadt a többiekre és mindenre, ami körülvette őket.

Ahogy az iskolaépülethez értek, egy tarka plakát villant a szemükbe, amelyet a nagy iskolaajtó egyik szárnyára ragasztott valaki. A lányok, mintha összebeszéltek volna, egyszerre rohantak fel a lépcsőn.

A tarka plakát német családot ábrázolt: idősebb, nevetős német embert kalapban, munkaköténnyel, csikos ingben, csokorra kötött nyakkendővel, a kezében szivar. Mellette ugyancsak mosolygó, szőke, fiatalos külsejű, kövérkés asszony, csipkés fejkötőben és rózsaszín ruhában. Körülöttük különböző korú gyerekek: egy kövér, pufók egyéves fiútól kezdve egészen egy lenszőke, kék szemű csitriig. Magas, cseréptető falusi ház ajtajában állnak, a tetőn begyes galambok járkálnak. A férfi, az asszony és a gyerekek mind mosolyognak, az egyéves még ki is nyújtja a kezét a lány felé, aki tarka, orosz parasztszoknyában, takaros csipkekötényben és ugyanolyan fehér fejkötőben, mint a gazdasszony, mázos vedret tart kezében, és parádés piros cipellőben feljük közeledik. A lány arca telt, és természetellenesen rózsás, orra pisze, és nevetés közben kivillog erős, fehér fogsora. A háttér gazdasági udvar, amelyen cseréptető istálló látszik, ugyancsak sétáló galambokkal, aztán a sarokban kivillanó kék ég, gabonaföld, az istálló mellett tarka tehének...

A plakát alatt orosz írás: „Itt otthönt és családot találtam”. Kissé lejjebb, a jobb sarokban aláírás: „Katya”.

Míg a németek a városban tanyáztak, Ulja, Maja és Szasa nagyon összebarátkoztak. Ha valamelyiküknél németek laktak, és a másik lakása szabad volt, akkor még egymásnál is aludtak. De mintha megéreztek volna, hogy az ügy még nem érett meg, hallgatólagos megegyezéssel egyetlenegyszer sem hozták szóba életük legégetőbb és legfontosabb kérdését, azt, hogy – miként éljenek majd a németek alatt? Most is: összenéztek, szótlanul lementek a lépcsőn, és mélyen elgondolkozva, maguk elé nézve, szó nélkül mentek Ivanyihinékhoz.

A fiatalabb Ivanyihina, a vastag orrú, dús hajú, hosszú lábú Tonya, aki már kinőtt a kislánykorból, de még nem cseperedett hajadonná, boldogságtól sugárzó arccal futott eléjük:

– Lányok! Hallottátok? Istenem, milyen boldogság! – kiáltotta, és szeme megtelt könnyel.

A ház tele volt lányokkal. Ulja nyomban észrevette a nemrég visszatért Ivancova nővéreket, Olját és Nyinát, akiket már jó néhány hónapja nem látott.

De mi történt Liljával? A lenhajú, jóságos, vidám szemű, mindig tiszta, takaros, gömbölyű Liljával? Most görnyedten állt Ulja előtt, két kezét tehetetlenül ejtette le kiszáradt testére. Halovány arcából, melyet valami egészségtelen barnaság vont be, élesen ugrott elő erős, csontos orra. Csak a szeme nézett a régi, lágy gyöngédséggel. Nem, ez nem a régi Lilja!

Ulja szótlanul, hevesen átölelte Lilját, és sokáig keblére szorította kis fejét. De amikor Lilja ráemelte szemét, látta, hogy tekintetében nyoma sincs megindultságnak. Jóságos szeme valahogy másutt járt, és idegenül nézett Uljára, mintha az az iszonyat, melyet átélt, eltávolította volna gyerekkori barátnőitől, képtelenné tette volna, hogy megossa velük szokásos, hétköznapi érzéseiket, bármilyen szeretettel és szenvedélyesen nyilvánították is.

Szasa Bondarova ujjongva megragadta Lilját, és körültáncolta vele a szobát.

- Lilka! Te vagy?... Liljecska, drágám, aranyom! Hogy lefogytál! De nem tesz semmit, nem tesz semmit, felhizlalunk mi téged, az a fő, hogy itt vagy! Liljecska, boldogságunk! - mondta Szasa szokásos közvetlen, viharos modorában, hiszen sohasem tudta érzéseit elfojtani, és forgott-forgott Liljával körül a szobában.

- Engedd már el! - nevetett Maja, és önérzetesen összecsucsóritette duzzadt, erős ajkát. Ő is átölelte és összecsókolta Lilját. - Beszélj, beszélj! - mondta a következő pillanatban.

Lilja odaült az asztalhoz, a lányok közé, akik valamennyien melléje húzódtak, és nyugodt, csendes hangon így szólt:

- Igaz, nehéz volt a férfiak között, de én örültem, nemcsak hogy örültem, de egyenesen boldog voltam, hogy együtt maradtam a zászlóaljbeli fiúkkal. Hiszen együtt vonultunk vissza velük, jaj, milyen sok embert vesztettünk... Tudjátok, lányok, mindig keserves, ha valaki elvész a mieink közül, de amikor már csak hét-nyolc emberből áll az egész század, és mindenkit személyesen ismersz, akkor mintha a szívedet tépnék ki... Émlékszem, tavaly sebesülten Harkovba vittek. Jó kórházba kerültem, de egyre csak arra gondoltam: hogy élnek ők a zászlóaljbán nélkülem?... Mindennap írtam levelet, mindegyikre jött válasz, egyenként és közösen, nekem meg egyre az járt az eszemben: mikor, mikor mehetek már?... Aztán szabadságot adtak, szabadság után egy másik zászlóaljba helyeztek át, de megkértem a parancsnokot, és ez felültetett egy katonavonatra, mely a mieinkhez ment... Harkovban kizárólag gyalog jártam, mert egyetlenegyszer ültem villamosra, és úgy, de úgy elkecserekedtem. Az emberek lökdösik, szidják, sértegetik egymást, én meg kikelek magamból, elkecserekedem úgy, hogy az már magamnak is kellemetlen. Katona vagyok, és potyognak a könnyeim, de egyszerre olyan-olyan nehéz lett a szívem, és úgy megsajnáltam az embereket. „Jaj, ha ti tudnátok - mondom magamban -, hogyan pusztulnak a fronton a mieink, hogyan halnak meg minden fölös szó nélkül, hogyan vigyáznak egymásra... Pedig ezek a ti férjeitek, fiaitok... Csak egyszer jutna az eszetekbe, tudom, hogy

gorombáskodás, durvaság helyett utat engednétek egymásnak, legszebb szavatokkal szólnátok egymáshoz, s ha valakit akaratlanul megbántotok, bocsánatkérően megszimogatnátok a fejét . . .”

Egyenletes, halk hangon beszélt, és nem barátnőire, hanem rajtuk keresztül valahová messzire nézett. A lányok csendesen, hozzásimulva hallgatták, és le nem vették róla csillogó szemüket.

- A német táborban szabad ég alatt laktunk. Esik az eső, hát egymáshoz kuporodunk. Valamilyen szecska-főzeléket ettünk vagy burgonyahéjból készült levest; a munka meg nehéz - utat építünk; a fiúk úgy fogytak, mint az égő gyertyaszál. Egy nap, két nap, és már sokan hiányoznak. Mi, asszonyok - „asszonyok” és nem „lányok”, így mondja Lilja -, mi, asszonyok jobban bírtuk, mint a férfiak. Volt egy fiú a zászlóaljban, Fegya őrmester, barátkoztam vele, nagyon jól összehoztuk - mondta Lilja csendesen. - Ő meg egyre tréfálkozik rajtunk, asszonyokon: „Maguknak húgocskáim, úgynevezett belső tartalékuk van.” Ő maga pedig, mikor egy másik táborba hajszoltak bennünket, nem bírta erővel, és a német kísérő katona lelőtte. Nem halt meg azonnal, élt, és egyre csak engem nézett, ahogy továbbmentem, és nem tudtam se megölelni, se megcsókolni, mert engem is megöltek volna . . .

Elmondta Lilja, hogyan kergették őket egy másik táborba. A tábor női részlegében volt egy német felügyelőnő, Gertrud Göbbech nevű. Ez a bestia halálra kínoztatta a nőket. Végül is összebeszéltek a lányok: vagy elpusztulnak, vagy elteszik őt láb alól. Egy éjjel, amikor munkáról tértek haza, valahogy lóvá tették az őrt, meglesték Gertrud Göbbecht, hirtelen rádobtak egy takarót, és ott helyben megfojtották. Az eset után néhányan azonnal megszöktek, de nem mehettek együtt egész Lengyelországon és Ukrajnán át. Szétváltak, és Lilja egymagában tette meg a sok száz és száz kilométer utat. Eleinte a lengyelek rejtegették, etették, aztán a mieink, az ukránok.

Mindezt Lilja mondta el, Lilja, az egykori gömbölyű, jóságos Lilja, aki valamikor szakasztott olyan volt, mint a többi egysze-

rú krasznodoni lány. Nehéz volt elképzelni miként fojtogatta Gertrud Göbbecht, hogy aztán gyöngé, dagadt lábán végiggyalogolja a német megszállta Lengyelországot és Ukrajnát. Mind-egyik lány azt kérdezte magában: „Vajon kibírtam volna, ha engem ér ez a sors, én ugyan hogy tartottam volna magam?”

A régi Lilja volt, és mégis más. Érzései nem fásultak el azok után sem, amiket átélt. Nem akart sem jobbnak, sem ridegebbnek mutatkozni barátnői előtt – nem, csak sok mindent megértett az életből. Higgadtabb lett, és valahogy melegebben érzett az emberek iránt, mintha jobban megismerte volna értéküket. Bár testben és lélekben szürkébbnek látszott, az emberszeretet fénye sugárzott sovány kis arcáról.

A lányok sorra csókolták Lilját, mindegyik meg akarta simogatni vagy legalább hozzáérni. Csak Sura Dubrovina, a náluk idősebb diáklány volt mindenkinél tartózkodóbb, mert féltékenykedett Maja Peglivanovára.

– De micsoda dolog ez, lányok, mind pityeregtek, igaz is! – kiáltotta Szasa Bondarova. – Gyerünk, énekeljünk valamit.

Belekezdett egy dalba, az „alvó kurgánokról”, de a lányok le-intették: sokféle nép lakik a telepen, valaki még figyelmezteti a „policájt”. Régi ukrán dalt kerestek, és Tonya a „Zemljanká”-t indítványozta.

– A „Zemljanka” a mienk is, és nem kelt gyanút – mondta Tonya félve.

De valamennyien úgy találták, hogy amúgy is elég nehéz a lelkük, ez a „Zemljanka” még sírásra fakasztja az embert. Erre Szasa, aki Pervomajka legjobb dalos leánya volt, rákezdte:

*Alkonytájban otthon voltam,
Arra téved a legény,
Rám tekinget, rám kacsingat,
De egy szót se szól szegény.*

Mind belekapcsolódott az énekbe. Ebben a dalban nem volt semmi, ami felkelthette volna a „policáj-fül” figyelmét. De ezt

a dalt a lányok számtalanszor hallgatták rádión, kedvelt kórusuk, a Pjatnyickij-kórus előadásában. Éppen ezért, mert a moszkvai rádión hallották, most ilyen módon üzentek Pervomajkából Moszkvába.

A régi világ, melyben felnőttek, és amely számukra oly természetes volt, mint a pacsirtának a mező, egész régi életük most e kis dal szárnyán berepült a szobába.

Ulja az Ivancova nővérek mellé ült. Olja, az idősebbik, akit egészen lekötött az ének, gyöngéden és mégis erőteljesen megszorította a könyökét; szeme, mint kék drágakő, ragyogott, amittől szabálytalan rajzú arca valósággal megszépült. Nyina merész ívű szemöldöke alól kihívóan nézett maga körül, aztán hirtelen Uljához simult, és forrón a fülébe súgta:

– Kasuk üdvözl.

– Miféle Kasuk? – kérdezte Ulja is suttogva.

– Oleg. Nekünk – mondta jelentősen – ő most Kasuk.

Ulja értetlenül nézett maga elé.

A daloló lányok felvidultak, kipirultak. Szerettek volna csak egy pillanatra is elfeledkezni a körülöttük örvénylő világról, a németekről, a „policáj”-ról; arról, hogy jelentkezni kell a német munkaközvetítő hivatalban nyilvántartás végett. Felejtetni szerették volna Lilja gyötrelmeit és azt is, hogy otthon valószínűleg nyugtalankodnak már miattuk, hogy anyjuk remegve sopánkodik, amiért ilyen sokáig elmaradnak. Szerették volna, ha minden úgy lenne, mint régen volt. Énekelték egyik dalt a másik után.

– Lányok, lányok! – szólt egyszerre csendesesen, de érthető hangon Lilja – Amikor a német táborban ültem, vagy amikor éjszaka, mezítláb, éhesen Lengyelországban bandukoltam, hány-szor jutott eszembe a mi Pervomajkánk, az iskolánk. Hányszor gondoltam rátok, lányok, arra, amikor felkerekedtünk, és énekelve jártuk a sztyeppet... Kinek volt jó, mire volt jó mindezt összetörni, széttaposni? Mi hiányzik az embernek széles e világ-gon?... Uljecska! – mondta hirtelen. – Szavalj valami szép költeményt, úgy mint régen. Emlékszel?

– Mit? – kérdezte Ulja.

A lányok egymást túlkiabálva nevezték meg Ulja kedvenc verseit, amelyeket nemegyszer szavalt el.

– Uljecska, szavalj a „Démon”-ból – mondta Lilja.

– Melyik részt?

– Amelyiket akarod.

– Az egészet!

Ulja felállt, lassan leengedte a kezét. Minden lámpaláz, készülődés nélkül, olyan természetesen, mint azok, akik nem szerepet játszanak, szabad, nyugodt hangon belekezdett:

Mogorva démon – kósza lélek –

Repült a bűnös föld fölött,

És benne egy szebb, régi élet

Emléke dúsan felszökött . . .

Midőn az ösködön keresztül

Tudásra szomjan kergetett

Az éter útján seregestül

Vándorló csillagfényeket;

Midőn még hitt és szeretett . . .

Elkényeztette a teremtés! . . .

Különös, amit a lányok énekeltek, és amit Ulja szavalt, hirtelen élő valósággá lett. Sorsuknak legújabb fordulása könnyörtelesen számúzótt életükből mindent, ami szép és tiszta, tekintet nélkül arra, hogy mi volt ez, és mi volt a forrása. És ami a költeményben a Démon mellett vagy ellene szólt, pontosan arra illett, amit átéltek, és éppen ezért mélyen megrázta lelküket.

Mit embernépnek tűrni kellett,

Gyötrelmek, balszerencse és

Múlt baj, jövő kín – mit jelenthet

E mondhatatlan szenvedés

Egyetlen röpké perce mellett?

– szavalta Ulja. És a lányok úgy érezték, hogy valóban senki sem szenved a világon úgy, mint ők.

És íme, az arany szárnyú angyal már viszi Tamara bűnös lelkét, és a feneketlen mélyből feléjük csap a pokol lehelete.

Távozz innét, kétség szelleme!

– szavalta Ulja csendesen, és karját fáradtan lecsüggesztette.

*... A megpróbáltatás elmúlt,
S midőn a porhüvely lehullt,
Lepattant minden földi lánc.
Tudd meg: rég várjuk már a lányt!
Tudd meg, hogy oly lény ő, kinek
Felmérhetetlen szenvedéssel,
Elérhetetlen kedvteléssel
Egy perc – az éltét tölti meg! ...
Kegyetlen váltságdíjjal kellett
Hogy megfizesse kételyét:
Egyszerre érzett kint, szerelmet ...
S szerelmének megnyílt az ég!**

Lilja szőke fejét karjára hajtotta, és hangosan, mint egy kisgyerek, felzokogott. A felzaklatott lányok vigasztalni kezdték. És az a szörnyű világ, melyben most éltek, újra betört a szobába, és valósággal megmérgezte lelküket.

31.

Anatolij Popov a sikertelen evakuáció után Uljával, Viktorral és Viktor apjával visszatért Krasznodonba, de nem lakott otthon, Petrovéknál, a Pogorelij tanyán rejtőzött el. A német

* Radó György fordítása

közigazgatás még nem ért el a tanyáig, és Petrovék egyelőre zavartalanul éltek.

Anatolij csak akkor jött vissza Pervomajkába, amikor a német katonák már elmentek.

Nyina Ivancova utasította őt és Ulját – de inkább Ulját, akit kevésbé ismertek a városban –, hogy haladéktalanul teremtsen összeköttetést Kosevojjal. Vegyék számba azokat a pervomajkai fiúkat és leányokat, akik megbízhatók, és akik hajlandók a németek ellen harcolni. Nyina sejtetni engedte, hogy Oleg nem a saját szakállára dolgozik – és tanácsokat is adott: a gyerekekkel csakis négy szemközt beszéljenek, senkit meg ne nevezzenek, Oleget sem, de sejtessék, hogy utasításra dolgoznak.

Nyina aztán eltávozott. Anatolij és Ulja a völgy felé vették útjukat, mely Popovék és Gromovék háza között ereszkedett lefelé, és egy almafa alá ültek.

Este borult a sztyeppre, a kertekre.

Popovék kertjét a németek alaposan elintézték. Különösen a meggyfákat, melyekről gyümölcsöstül tépték az ágakat. A kert nagyjából mégis megmaradt, külsőleg éppen olyan gondozott és meghitt volt, mint akkor, amikor apa és fiú együtt dolgoztatott benne.

Amikor Anatolij a nyolcadik osztályból átlépett a kilencedikbe, a természettan tanára, aki szinte szerelmes volt szakmájába, egy könyvvel ajándékozta meg. „A körtefa és gyümölcse” volt a címe. Férgéről szólt. Igen öreg könyv volt, első lapjai hiányoztak, és nem lehetett megállapítani, ki a szerzője.

Popovék kertjében, mindjárt a bejáratnál, egy vén, még a könyvnél is öregebb körtefa állott. Anatolij nagyon szerette a körtefát is, a könyvet is.

Összel, amikor megérett az alma, a Popov család mindig nagyon büszke volt az almáira! Anatolij deszkadikón aludt a kertben, hogy a gyerekek be ne másszanak. Ha esős idő volt, a szobában aludt, de saját találmányú riasztókészüléket szerelt fel. Vékony spárgát feszített ki az almafák között, és bevezette a nyitott ablakon a szobába. Elég volt egy ujjal hozzányúlni, és

az Anatolij feje fölött elhelyezett üres konzervdobozok rettentő csörömpöléssel zuhantak a földre, mire Anatolij csak úgy alónadrágban kirohant a kertbe.

Ulja és Anatolij most itt ültek a kertben, komolyan, megfontoltan, teljes tudatában annak, hogy a Nyinával történt beszélgetés új, ismeretlen, veszedelmekkel teli útra téríti őket.

– Ulja – mondta Anatolij, akit kissé feszélyezett Ulja közelsége –, mi voltaképpen nem is beszélgethettünk még amúgy igazában, de én már régen nagyon tisztellek téged. És azt hiszem, itt az ideje, hogy őszintén, szívből beszéljünk egymással... Azt hiszem, hogy nem túlozzuk a szerepünk jelentőségét, és nem is elbizakodottság vagy mi, ha megállapítjuk, hogy kettőnknek kell magunkra vállalni a feladatot, azaz megszervezni a fiúkat és lányokat Pervomajkában. Elsősorban azt kell megbeszelnünk, hogy fogunk élni mi magunk... Például most folyik a munkaközvetítő hivatalban az összeírás. Én ugyan oda sem megyek. Nem akarok és nem fogok a németeknek dolgozni. Esküszöm, Ulja – mondta megfontoltan, elszántan –, erről az útról nem térek le. Ha kell, elbújok, elrejtőzöm, a föld alá megyek, elpusztulok, de erről az útról le nem térek...

– Tolja, emlékszel annak a németnek a mancsára, aki a bőrröndjeinket átkutatta? Fekete volt a szennytól, ragadós, csonttá szikkadt, most is a szemem előtt van – szólta Ulja halkan. – Ahogy visszatértem, már az első nap megint azt láttam, mint kotorásznak az ágyunkban, bőrröndjeinkben. Széttépték anya ruháját, az én ruhámat, a testvérem ruháját, hogy nyaksálat csináljanak maguknak. Még a szennyesbe is beleturkáltak. De ez mind csekélység ahhoz képest, ahogy most a lelkünket akarják széttiporni... Tolja! Nem egy álmatlan éjszakát töltöttem el a mi kis konyhánkban. Tudod, hogy a konyhánk egészen különálló. Ültem a sötétben, és hallgattam, hogy hajkurásznak a házban, hogy kényszerítették beteg anyámat, hogy kiszolgálja őket. Nem egy éjszakát virrasztottam így át, mert meg akartam ismerni magamat. Egyre azon gondolkoztam, van-e elég erőm, van-e jogom erre az útra térni. És megértettem, hogy nem is tehetek

mást. Igen, így fogok élni vagy sehogy sem! – és Ulja fekete szemét Anatolijra szegezte. – Anyámra esküszöm, hogy utolsó leheletemig le nem térek erről az útról...

Izgalom remegett át rajtuk. Néhány pillanatig hallgattak.

– Most vegyük sorba, kivel beszéljünk legelőször – mondta Anatolij rekedten, önuralmát visszanyerve –, kezdjük a lányokon?

– Persze, Maja Peglivanova és Szasa Bondarova. Magától értetődik, Lilja Ivanyihina is! Tonya Lilja után megy. Azt gondolom, hogy Lina Szamosina, Nyina Geraszimova – sorolta Ulja egymás után.

– És a mi híres aktivistánk, hogy is hívják azt a pionírvezetőt?

– Virikova? – Ulja arcára hideg kifejezés ült. – Mondok neked valamit: előfordult, hogy azokban a rettenetes nehéz pillanatokban mindegyikünk túl türelmetlenül mondta meg a maga véleményét egy vagy más dologról. De kell, hogy az ember előtt legyen valami, ami szent, amiből éppen úgy nem szabad gúnyt űzni, mint édesanyánkból, valami, amiről lehetetlen tiszteletlenül, lenézően beszélni. De Virikova... Ki ismeri őt? Én nem bíznám rá magam...

– Kihagyni! Majd meglátjuk – mondta Anatolij.

– Inkább Nyina Minajeva – folytatta Ulja.

– Az a kis szőke, félénk?

– Ne gondold, hogy félénk. Tartózkodó, de szilárd meggyőződésű!...

– Hát Sura Dubrovina?

– Felőle megkérdezzük Maját – mondta Ulja mosolyogva.

– Ide hallgass, miért nem említetted legjobb barátnődet, Valja Filatovát? – kérdezte hirtelen érdeklődéssel Anatolij.

Ulja pár pillanatig hallgatott, és Anatolij nem tudta megállapítani, milyen hatást váltott ki belőle ez a kérdés.

– Igen, Valja a legjobb barátnőm volt, most is szeretem őt, mint régen. Tudom, milyen tiszta lélek, de nem való erre az útra. Gyenge akaratú. Azt hiszem, csak az áldozat szerepét játsz-

hatná – és Ulja ajka, orrcimpája megremegett. – No és a fiúk közül kit? – folytatta, mintha erőszakosan másra akarná terelni a beszélgetést.

– A fiúk közül természetesen Viktort, már beszéltem is vele. S ha már te, igen helyesen, megnevezted Szasa Bondarovát, akkor azt hiszem, a bátyját is, Vaszját. És természetesen, Zsenyka Sepelovot és Vologya Rogozint... Azonkívül, véleményem szerint, Borja Glavant, tudod, azt a moldvai gyereket, aki Besszarábiából menekült.

Sorra vették barátnőiket, barátaitkat. Az alighogy fogyóban levő hold még teljes nagyságában, vörösen állt a fák lombja fölött. A kerten vastag, éles rajzú árnyak feküdtek. Az egész természet félelmetesen titokzatos volt.

– Milyen szerencse, hogy nálatok és nálunk nincsenek németek! Még látni sem bírnám őket, különösen most – mondta Ulja.

Ulja visszatérte óta egyedül lakott a pirinyó konyhában, a tehénistálló, a baromfiól és a faskamra mellett. Meggyújtotta a kályhán álló mécsest, majd néhány percre mozdulatlanul ült az ágya szélén, és maga elé meredt. Egyedül maradt önmagával, életével és azzal a határtalan őszinteséggel, mely csak kivételes lelki felindulások pillanataiban jelentkezik.

Aztán leült a földre, az ágy alól előhúzta kis bőröndjét, kivett egy alaposan megviselt viaszosvászon füzetet. Elutazása óta nem volt a kezében.

A füzet első oldalán félig elmosódott ceruzaírás jelezte, hogy miért és mióta vezette Ulja ezt a naplót:

„Minden ember lelki fejlődésében van egy időszak, amelytől erkölcsi sorsa függ, amely eldönti erkölcsi magatartását. Azt mondják, hogy ez a döntő időszak az ifjúkor. Ez nem igaz: ez az időszak sok embernél már zsenge gyermekkorában beköszönt. (Pomjalovszkij.)”

Fájón édes érzéssel, egyszersmind csodálkozva, hogy már szinte gyermekkorban feljegyezte ezt, ami annyira beleillik mostani

lelkiállapotába, Ulja találomra hol ezt, hol azt a mondatot olvasta.

„Ütközetben ki kell használni a pillanatot, és gyorsan kell döntenünk.”

„Mi állhat ellen az emberi akaratnak? Az akarat lelked teljessége; akarni annyi, mint gyűlölni, szeretni, sajnálni, örvendezni, élni. Egyszóval, az akarat minden lény erkölcsi ereje, szabad törekvés az alkotásra vagy a pusztításra, teremő hatalom, mely a semmiből csodákat teremt. (Lermontov.)”

„Nem tudok hova lenni a szégyentől. Igen, szégyen, szégyen, mi több, gyalázat nevetni egy rosszul öltözött emberen. Nem tudom, mióta van ez a szokásom. – Ma ez a Nyina M.-mel való eset – nem, még le sem tudom írni! Minden, amire visszaemlékszem, arcomba kergeti a vért, pirulok. Ebben Lizka U.-hoz hasonlítok, mert együtt neveltünk ki egy rosszul öltözött lányt, holott a szülei... de erről nem érdemes írni, általában hitvány kislány. Ma még gőgösen, kifejezetten gőgösen nevettem Nyinán, és úgy megrántottam a blúzá, hogy kicsúszott a szoknyájából. Nyina azt mondta... Nem, nem tudom ismételni, mit mondott. De hiszen én sohasem gondolkodtam így! Talán, mert annyira, de annyira szeretném, ha minden szép lenne a világon! De valahogy másként fordult a dolog. Egyszerűen nem jutott eszembe, hogy még nagyon sokan élnek szegénységben. Nyina M. is, aki olyan elhagyatott és védtelen... Nyinocska, esküszöm, hogy többé nem fog előfordulni!...”

Majd egy ceruzával s alighanem a következő napon írott megjegyzés: „És bocsánatot kérsz tőle. Igen, igen, igen!...”

Két oldallal arrébb ez állt:

„Az ember legdrágább kincse: az élet. Élnünk egyszer adatott, és életünket ezért úgy kell leélnünk, hogy ne kelljen gyötrődnünk céltalanul elherdált éveink miatt, hogy mocskos és kicsinyes múlt szégyene ne marja lelkünket. (Osztrovszkij.)”

„Ez a M. N. mégiscsak mulatságos alak. Persze, nem tagadom, kellemes vele (olykor) együtt lenni. És jól táncol. De szereti kiemelni a rangját, dicsekszik az érdemjeleivel, számomra pedig

ez nem fontos. Tegnap arról beszélt, amire már régen vártam, de amit egyáltalán nem óhajtottam . . . Nevettem, és nem sajnálom, hogy nevettem. Amit mond – »végzek magammal!« – hazugság is, disznóság is a részéről. Olyan kövér, hogy a fronton kellene lennie, puskával a vállán. Soha, soha, soha!”

„Szerény parancsnokaink legbátrabbja, bátor parancsnokaink legszerényebbje – így emlékszem Kotovszkij elvtársra. Örök dicsőség emlékének. (Sztálin.)”

Ulja naplója fölé hajolt, így ült, míg egyszerre csak meghalotta, hogy a kertajtó halkán kinyílik, és könnyű láb szalad végig az udvaron a konyhaajtó felé.

Az ajtó kopogtatás nélkül felnyílt, és Valja Filatova hanyatt-homlok Uljához rohant, térdre rogyott, és arcát Ulja ölébe temette.

Néhány pillanatig hallgattak. Ulja érezte Valja lihegő mellét és szíve dobogását.

– Mi történt, Valjecska? – kérdezte csendesen.

Valja felemelte arcát, félig nyitott szája nedves volt a könnytől.

– Ulja! – mondta. – Engem Németországba hurcolnak.

Valja Filatova nemcsak hogy mélységesen utálta a németeket és garázdálkodásaikat, de kimondhatatlanul félt is tőlük. Bevonulásuk első percétől várta, hogy most, most történik valami rettenetes dolog vele és anyjával.

Amikor közzétették a munkaközvetítő hivatal jelentkezési parancsát, Valja nem jelentkezett. Otthon ült, várta a letartóztatását, és úgy érezte, hogy bűnt követett el, mert nem engedelmeskedett a németeknek.

Egy reggelen a piacra menet néhány pervomajkai gyerekekkel találkozott, akik már jelentkeztek. Egy helyreállítandó kis bányába küldték őket munkára, amilyen sok volt Pervomajka területén.

És Valja – szégyellte beismerni gyengeségét – Ulja tudta nélkül szintén jelentkezett.

A munkaközvetítő hivatal a kerületi végrehajtó bizottságtól

nem messze, egy földszintes fehér házban volt. A bejárat előtt fiatal és idősebb asszonyok, lányok álltak sort. Valja azonnal megismerte köztük osztálytársát, Zinaida Virikovát. Ráismert alacsony termetéről, sima, szinte odaragasztott hajáról, horogszerűen előreugró rövid, hegyes farkocsáról. Odament hozzá, hogy „jobb helyet” biztosítson magának a sorban.

Ez a sorbaállás azonban nem tartozott azok közé, amikor a háború folyamán kenyérért, élelemért, jegyekért vagy munkába való jelentkezésre „álltak fel”. Akkor mindenki igyekezett minél előbbre kerülni, de ugyanakkor méltatlankodtak, ha valaki vagy hivatali helyzetével visszaélve, vagy ismerőse révén soron kívül akart besurranni. Nem, itt a német munkaközvetítő hivatal előtt senki sem törte magát, hogy a többenél hamarabb kerüljön sorra. Virikova szótlánul nézett Valjára; összehúzott szeme semmi jót sem árult el, aztán helyet adott neki maga előtt.

A sor elég gyorsan mozgott, kettesével mentek be. Valja kebléhez szorította izzadt kezét, melyben zsebkendőbe csavart személyazonossági igazolványát szorongatta, aztán Virikovával együtt bement.

A szobában, melyben az összeírás folyt, hosszú asztal állt. Az asztal mellett kövér német őrzető és egy enyhén rózsás arcú, túlságosan erős állkapcsú orosz asszony ült. A lányok ismerték őt. A krasznodoni és pervomajkai iskolában a német nyelvet tanította. És akármilyen furcsa, a neve is Nyemcsinova* volt.

A lányok köszöntek neki.

– Ah... az én növendékeim! – mondta Nyemcsinova, és meszterkélten mosolygott, miközben lesütötte hosszú, sötét szempil-láit.

A szobában írógépek kattogtak. Az ajtótól jobbra-balra két sor várakozott.

Nyemcsinova megkérdezte Valjától, hány éves, kik a szülei, és felírta egy hosszú nyilvántartólapra. Egyúttal lefordította német nyelvre az őrzetőnek, aki aztán német nyelven egy másik ívre is felvette az adatokat.

* Nyemcsinova német nőt jelent

Mialatt Nyemcsinova kikérdezte, valaki benyitott a szobába, egy másvalaki meg távozott. Valja egyszerre csak észrevett egy fiatal nőt, akinek a haja kuszált volt, arca természetellenesen piros, szeme könnyekkel teli. Sietve ment végig a szobán, és fél kezével a blúzáat gombolta be.

Nyemcsinova éppen akkor újabb kérdést intézett Valjához.

– Tessék? – kérdezte Valja, és utána nézett a kuszált hajú aszszonynak.

– Egészséges? Nincs semmiféle különös panasza? – kérdezte Nyemcsinova.

– Nem, egészséges vagyok – mondta Valja.

Virikova hátulról megrántotta a ruháját. Valja megfordult, de Virikova összehúzott, közömbös szemmel nézett el mellette.

– Az igazgatóhoz! – mondta Nyemcsinova.

Valja gépiesen beállt a jobb kéz felőli sorba, szeme Virikovát kereste. Ez egykedvűen válaszolt a hozzá intézett kérdésekre.

Az igazgató szobájában csend volt, csak olykor hallatszott ki egy-egy nem túl hangos német szó. Amíg Virikovát kérdezgették, egy tizenhét év körüli ifjú jött ki az igazgató szobájából. Zavart, sápadt volt, és szintén menet közben gombolta be gimnasztyorkáját.

Most Valja meghallotta Virikova éles, határozott hangját:

– Jól tudja, Olga Konsztantyinova, hogy tébécés vagyok. Hallja? – és Virikova rálehelte Nyemcsinovára, aztán a vastag német őrzetőre, aki hátravetette magát a széken, és kerek kakasszemével csodálkozva nézett a lányra. Tüdejében tényleg „reszelt” valami. – Otthoni kezelésre van szükségem – folytatta, és szemtelen bátorsággal nézte hol Nyemcsinovát, hol az őrzetőt –, de ha itt a városban akarnának foglalkoztatni, a legnagyobb örömmel, igazán. Csak arra kérem, Olga Konsztantyinovna, hogy valamilyen intelligens, finom munkára osszon be. A legnagyobb élvezettel fogok dolgozni az új rendben, igen, a legnagyobb élvezettel.

„Te jó isten, miket beszél ez!” – gondolta elszörnyedve Valja, amikor benyitott az igazgató szobájába.

Egyenruhás, jól táplált, gondosan elválasztott szürkésvörös hajú német állt előtte. Zubbonya alatt sárga bőrből készült térdig érő nadrág, barna harisnya; a harisnya és a nadrág között kilátszott a térde és egy rész a combjából, melyet gyapjas, vörös szőr nőtt be. Futólag, egykedvűen nézett Valjára, és rákiáltott:

– Levetkössz! Levetkössz!

Valja tehetetlenül nézett körül. Az asztal mellett még egy másik német is ült, írnokféle. Előtte régi személyazonossági igazolványok heverték.

– Na, vetközz le, hallod – mondta ukrán nyelven a német írnok.

– Hogyan? – Valja arcát előntötte a pír.

– Hogyan? Hogyan? – majmolta az írnok. – Dobd le a szoknyád!

– Schneller! Schneller! – kiáltotta a szőrös térdű német, és tisztára mosott négyszögletes ujjával, melyeket szintén vörös szőr borított, odanyúlt Valjához, szétnyomta a lány állkapcsát, benézett a szájába, és kezdte kigombolni a ruháját.

Valja sírva fakadt a szégyentől és a félelemtől, aztán maga kezdett vetközni, miközben belekeveredett a fehéreneműjébe.

A tiszt segített neki. Csak a cipő maradt rajta. A német futólag megsejmelte, undorral megtapogatta a vállát, bordáit, térdét, és mintha katonáról lenne szó, ezt kiáltotta:

– Tauglich!*

– Igazolvány! – szólt az írnok, kinyújtotta kezét, és rá sem nézett Valjára.

Valja ruhájával takarózva, átnyújtotta az igazolványát.

– Címed?

Valja megmondta.

– Öltözz – mondta mogorván és csendesén az írnok, odadobva az igazolványt a többihez. – Majd értesítünk, hogy mikor jelentkezz a gyűjtőhelyen.

Valja csak az utcán tért magához. A házakon, a poros úton, a kiégett fűvön a déli nap rekkenő melege izzott. Már egy hó-

* Alkalmas!

napja nem volt eső. Körös-körül kiszikkadt, kiszáradt minden. A levegő izzón remegett.

Valja sokáig állt az út portengerében. Felsőhajtott, aztán le-
rogyott a porba. Ruhája felpúposodott. Kezébe temette arcát.

Virikova térítette magához. Lementek a dombon, ahol a kerü-
leti végrehajtó bizottság háza állott, elmentek a milícia épülete
mellett, és a „Nyolcház”-on át Pervomajkába értek. Valját hol a
hideg rázta, hol a láz égette.

– Buta vagy – mondta Virikova. – Úgy kell neked... – Hi-
szen ezek németek – mondotta tisztelettel, szinte alázatosan. –
Tudni kell alkalmazkodni hozzájuk.

Valja nem hallotta, mit mond, szótlánul ment mellette.

– Jaj, te buta teremtés! – folytatta dühösen Virikova. – Hi-
szen jelt adtam neked! Értésükre kellett volna adnod, hogy itt
akarsz segítségükre lenni, ezt ők szeretik. És azt kellett volna
mondanod, hogy nem vagy egészséges... Ott a bizottságban Na-
talja Alekszejevna dolgozik, a városi kórházból, az mindenkit
felment, vagy a legrosszabb esetben csak félig alkalmasnak ta-
lál. Az a német, az egy egyszerű felcser, az semmihez sem ért.
De aki buta, az buta! Engem a volt Szarvasmarha- és Jószág-
eladási Központba küldtek munkára, még élelmezést is adnak...

Ulja először mélységes sajnálatot érzett. Átölelte Valja fejét,
szótlánul csókolgatta haját, szemét. Aztán rögtön menekülési ter-
vek rajzoltak fel képzeletében.

– Menekülni! – mondta Ulja. – Igen, menekülni!

– Hová, az isten szerelmére, hová? – tehetetlenül s egyben
mélyen felindulva fakadt ki Valja. – Egyetlenegy igazolványom
se maradt.

– Valja, édesem – suttogta gyöngéden Ulja –, értem, körös-
körül németek, de voltaképpen mégis a mi országunk, a mi föl-
dünk ez, óriási, nagy föld, és mindenütt a mi embereink, közöt-
tük élünk, találunk majd kiutat ebből a helyzetből is. Segítek
neked, az összes fiúk, lányok, mind melletted állnak.

– És az anyám? Miket beszélsz, Uljecska! Azok megölik az
anyámat. – Valja sirva fakadt.

- Ugyan, hagyd már abba a sírást! - mondta haragosan Ulja.
- És ha Németországba hurcolnak, azt hiszed, jobb lesz neki? Túléli anyád, ha elvisznek?

- Uljecska! Uljecska... Miért gyötörsz még te is?

- Utálatos, ahogy beszélsz! Ez... ez gyalázat, komizás! Megvetlek! - fakadt ki szenvedélyes, kegyetlen hangon Ulja. - Igen, megvetem a nyimnyámságodat, siránkozásodat!... Köröskörül annyi baj, annyi elkerülhetetlen, elháríthatatlan nyomorúság; a fronton és a fasiszta kínozókamrákban százezrével pusztulnak el erős, egészséges, nagyszerű emberek. Gondold el, mit szenvedtek a feleségek, az anyák, de mind dolgozik, mind harcol! Te meg független lány vagy, minden út nyitva előtted, segítségért kínálnak neked, mégis pityeregsz, és még elvárod, hogy sajnáljanak!... Nem, nem sajnállak, nem én, egyáltalán nem sajnállak!... - mondta Ulja.

Hirtelen felállt, az ajtó felé ment, és hátraszorított kézzel az ajtófélfához támaszkodott, így állt maga elé meredve haragos fekete szemével. Valja térden állva, arcával Ulja ágyába temetkezett.

- Valja! Valjecska!... Jusson eszedbe, hogy éltünk mi ketten. Szívecském! - fakadt ki egyszerre Ulja.

Valja zokogott.

- Emlékezz, volt olyan eset, hogy egyszer is rosszat tanácsoltam neked? Jusson eszedbe például, mi történt a szilvákkal, meg amikor azt kiabáltad, hogy nem tudsz átúszni a vízen, én meg csak mondtam, hogy tulajdon két kezemmel fojtalak bele... Valjecska, könyörgök neked...

- Nem, nem, te elhagytál engem, lelkedben már akkor elhagytál engem, amikor evakuáltál, utána meg már egyáltalán nem volt semmi köztünk. Azt hiszed, nem éreztem meg? - zokogott Valja. - És most? Most egészen, egészen egyedül maradtam ezen a világon...

Ulja semmit sem válaszolt.

Valja felállt, elfordult Uljától, és megtörölte a szemét zsebkendőjével.

– Valja, utoljára mondom neked – szólta Ulja halkan és hidegen –, vagy rám hallgatsz, és akkor azonnal felkeltjük Anatolijt, ő elvisz Viktorhoz Pogorelijbe, vagy ... de ne gyötörj többet!

– Isten veled, Ulja ... Isten veled, örökre! – Valja visszafojtva könnyeit, kirohant a konyhából a holdvilágban fürdő udvarra.

Ulja alig tudta visszatartani magát, hogy ne szaladjon utána, hogy csókjaival ne borítsa szerencsétlen, könnyben ázott arcát.

Eloltotta a mécsest, kinyitotta az ablakot, és ruhástól az ágyra feküdt. Az álom elkerülte. Hallgatta az éjszaka zavaros neszezését a sztyepp és a bányásztelep felől. Úgy érezte, hogy amíg ő itt fekszik, németek mennek Valjához, elviszik, és nincs a világon ember, aki egy utolsó, jóságos és bátorító búcsúszót mondana neki.

Mintha puha lépteket hallott volna a kert felől. A léptek közeledtek. Többen voltak. Jól be kellene zárni az ajtót, becsapni az ablakot, de a léptek már az ablak alatt zörögtek, s az üveg mögött üzbég sapkás szőke fej tűnt fel.

– Ulja, alszol? – suttogta Anatolij.

Ulja az ablak mellett termett.

– Szörnyű szerencsétlenség történt! – mondta Anatolij. – Viktor apját elvitték! ...

Ulja megpillantotta Viktor ablaküveghez szorított, sápadt arcát, melyet megvilágított a hold.

– Mikor vitték el?

– Ma este. Jött egy német, egy fekete egyenruhás SS. Dagadt alak, aranyfogú, bűdös ... – mondta vak gyűlölettel Viktor – vele egy másik katona meg egy orosz „policáj” ... Ütötték. Aztán az erdőgazdasági irodához vitték, ott egy teherautó állott, mely zsúfolva volt letartóztatottakkal. Valamennyit ide hozták ... Vagy húsz kilométert rohantam utánuk ... Ha te tegnapelőtt este történetesen nem mégy el, téged is elvisznek – mondta Viktor Anatolijnak.

Sok nap, sok éj múlt el azóta, hogy Matvej Sulgát elfogták, és Sulga már nem tudta, hányadán van az idővel. Cellája majdnem szakadatlanul sötét volt. Csak a kívülről kifeszített szögesdróton az eresztől félig eltakart mennyezet alatt egy keskeny résen szivárgott be hozzá némi világosság.

Matvej Kosztyijevics úgy érezte, hogy egyedül van, hogy mindenki elhagyta.

Megesett, hogy időnként egyik-másik asszony, anya vagy feleség kiharcolta valamelyik német csendőrnél vagy orosz „policáj”-nál, hogy ennivalót, fehérneműt juttathasson letartóztatott fiának, férjének. De Kosztyijevicsnek nem volt rokona Krasznodonban. Közeli ismerősei közül Lutyikovon és az öreg Kondratovicson kívül senki sem tudta, hogy Kosztyijevicset földalatti munkára hagyták hátra Krasznodonban, s hogy a cellában ülő Jevdokim Osztapcsuk senki más, mint Kosztyijevics. Megérlette, hogy Lutyikov talán nem is tud arról, ami vele történt. De ha tudná is, hogyan férközhetne hozzá? És Matvej Kosztyijevics nem várt segítséget Lutyikovtól.

Csak olyan emberekkel volt dolga, akik kínozták, és ezek német csendőrök voltak. Ketten közülük beszéltek oroszul: a német tolmács, egy kubánka sapkás, sötét arcú, csontos koponyájú ember és Szolikovszkij „policáj”-parancsnok, aki régimódi, sárga öves, bő kozák bugyogóban járt, és ökle olyan volt, akár a lópata. Még a német csendőröknél is gonoszabb volt, ha ugyan ez lehetséges.

Kosztyijevics letartóztatása után egy pillanatig sem tagadta a németek előtt, hogy párttag, hogy kommunista. Ezt hasztalan is lett volna eltitkolni, és ez a nyíltság és az igazság erőt adott neki kínzóival szemben. Azt vallotta, hogy egyszerű, mindennapi ember. De bármilyen ostobák voltak kínvallatói, jelleméből és magatartásából jól látták, hogy ez nem igaz. Azt akarták, mondja meg, kikkel állt összeköttetésben. Éppen azért nem ölték, nem is ölheték meg azonnal. Naponta kétszer vallatták – hol Haupt-

wachtmeister Brückner, hol a helyettese, Wachtmeister Balder. Rajta keresztül akartak a krasznodoni bolsevikok nyomára jutni és ilyen módon érdemeket szerezni Klehr vezérőrnagy, a terület főparancsnoka előtt.

Vallatták Kosztyijevicset, és amikor makacssága miatt elvesztették a türelmüket, verni kezdték. Utasításukra legtöbbször a kopaszodó, aranyfogú, kappanhangú, szemüveges Fenbong Rotenfűhrer végezte a kínvallatást. Ez az altiszt olyan bűzt terjesztett maga körül, hogy még Wachtmeister Balder és Hauptwachtmeister Brückner is elfintorították az orrukát, és gúnyolódtak rajta, ha túl közel talált jönni hozzájuk. Miközben több német katona lefogta Kosztyijevicset, Fenbong módszeresen, szakértelemmel és teljesen egykedvűen verte, vallatta. Ez volt a szakmája, a hivatása. Azokban az órákban, amikor Kosztyijevics a cellában ült, és nem vallatták, Fenbong sohasem nyúlt hozzá. Mert Fenbong egyrészt félt Kosztyijevicstől, ha nem volt megkötözve vagy nem fogták le a katonák, másrészt, mert ez már túl lett volna a munkaidején. Fenbongnak is voltak pihenőórái, melyek őt, a fogházfelügyelőt és katonáit is megillették.

De akárhogy gyötörték, kínozták, Matvej Kosztyijevics nem változtatott a magatartásán. Törhetetlen, makacs és indulatos volt. A németek belefáradtak a hiábavaló veszkődésbe. Sok keletlenlenséget okozott nekik!

Míg Kosztyijevics látszólag állandó, reménytelen gyötrődésben élt, lelki és erkölcsi ereje egyre mélyebb, egyre megrázóbb erővel bontakozott ki. Mint minden nagy és tiszta lelkű ember, aki szemtől szembe kerül a halállal, az igazság határtalan világosságában, teljes egészében látta maga előtt önmagát és az egész életét.

Hogy el ne gyengüljön, szándékosan nem gondolt feleségére és gyermekeire. De annál melegebben, annál nagyobb szeretettel emlékezett ifjúkori barátaira: Liza Ribalovára, Kondratovicsra. Azon kesergett, hogy halála ismeretlen marad előttük, halála, mely igazolná és tisztázhatná őt. Most már tudta, mi juttatta ebbe a sötét cellába, és egyre az a gondolat marcangolta,

hogy ha már nem változtathat a dolgokon, legalább szeretné megmagyarázni az embereknek, miben hibázott, okulásul, nehogy ugyanebbe a hibába essenek. Ezzel a saját lelkén is könyönyítene.

Egy hajnali vallatás után, amikor Kosztyijevics a cellájában pihent, egykedvű beszélgetésre figyelt fel, mely a folyosóról hallatszott be hozzá. Aztán keserves csikorgással kinyílt az ajtó, és egy „policáj”-karszalagos ember lépett be a cellába. Derékszíján hatalmas revolvertáska, sárga zsinórral. Az ajtóban egy nagy bajuszú német folyosóügyeletes csendőr állott.

Kosztyijevics már megszokta a sötétséget, s egy pillanat alatt szemügyre vette a „policájt”. Még egészen fiatal, fekete hajú, majdnem gyerekember volt, teljesen fekete egyenruhában. A fiatal „policáj” nem mert Kosztyijevicsre nézni, zavarba jött, igyekezett fesztelennek mutatkozni. Villogó szemét körbeforgatta.

– Most aztán itt vagy a fenevad ketrecében! Becsukjuk az ajtót, és meglátjuk, hogy érzed magad! Hoppla! – mondta németül a nagy bajuszú csendőr, és bevágta az ajtót a fiatal „policáj” mögött.

A következő pillanatban a „policáj” odahajolt a sötétben álló Kosztyijevicshez, és miközben fekete szemének átható, riadt tekintete valósággal belesütött Matvej Sulga arcába, odasúgta:

– Barátai nem alszanak. Várjon éjjel, a jövő héten... majd idején figyelmeztetem...

A „policáj” most kiegyenesedett. Pimasz, de bizonytalan hangon folytatta:

– Engem nem ijesztasz meg, hallod-e!... Engem nem olyan fából faragtak... Átkozott svábja!

A német katona hahotázva nyitotta ki az ajtót, s vidáman mondott valamit.

– Fülön csíptek, mi? – hetykélkedett a fiatal „policáj”, és cingár alakja Sulga előtt ugrált. – Az a szerencséd, hogy becsületes ember vagyok, és hogy nem ismerlek... Ej, te...! – kiáltott fel váratlanul, s vékony karjával könnyedén vállon lökte

Kosztyijevicset. Egy pillanatig megszorította, de úgy, hogy Kosztyijevics ezt barátinak érezte.

A „policáj” eltávozott. Az ajtó becsapódott, a kulcs megfordult a zárban.

Ez provokáció is lehetett. De mire jó nekik a provokáció, amikor úgyszólván a kezükben van, és minden pillanatban megölhetik? Vagy a hiszékenységre számítottak, hogy – kellően megrendezett körülmények között – esetleg kitárja szívét a „policáj” előtt, akiben barátot sejt? Hát igazán azt hiszik, hogy ilyen ostoba?

A remény forró hulláma csapott át Kosztyijevics szívére, és meggyötört testében felgyújtotta a vérére.

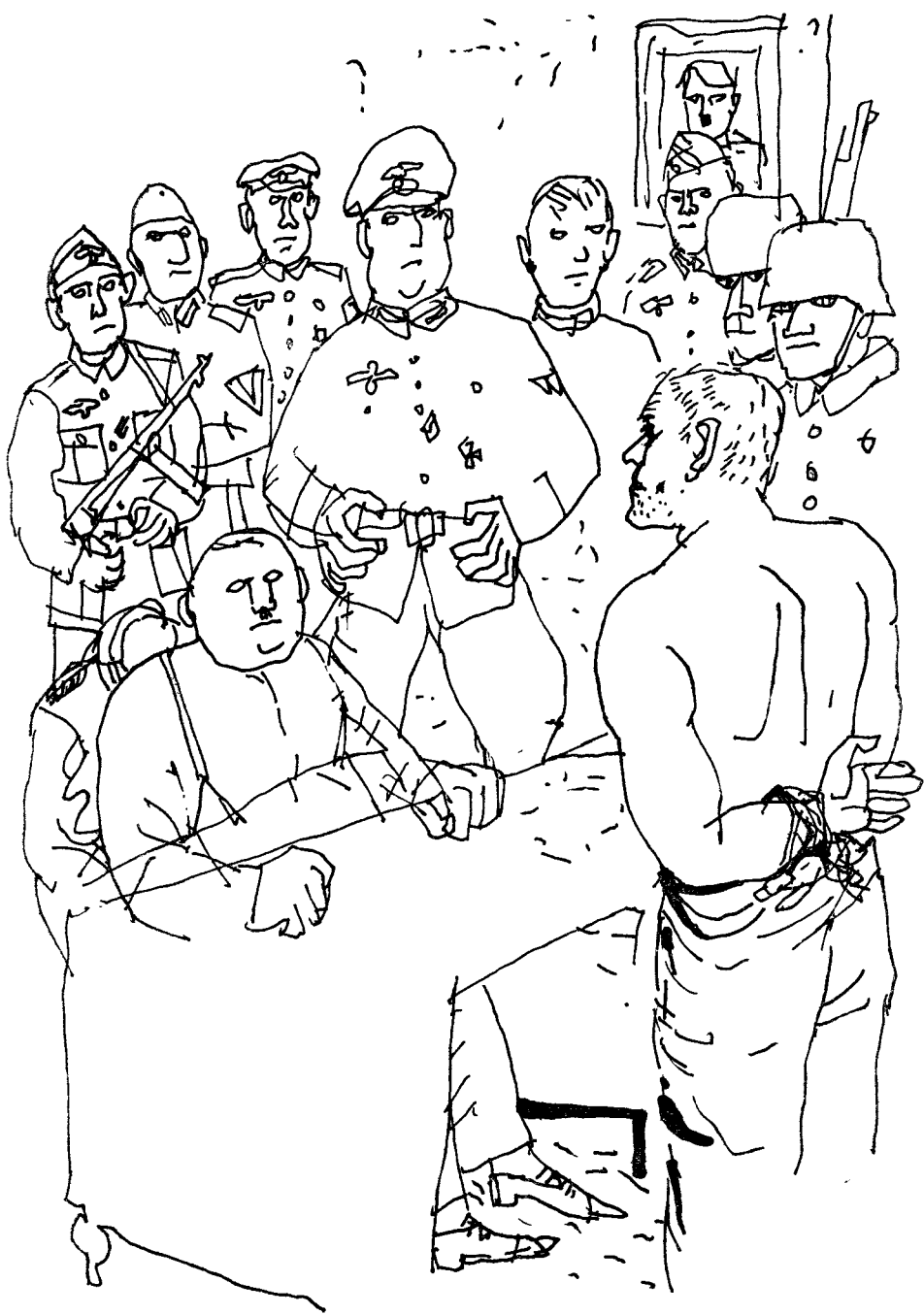
Szóval Filipp Petrovics él és dolgozik? Tehát gondolnak rá? De hogyan is lehetne másként . . .

Felébredt benne a hála barátai iránt, felébredt a remény is, hogy megmentheti a családját; felébredt a kínvallatástól, az elviselhetetlen töprengéstől való szabadulás öröme – s mindez az élet, a harc egyetlen hívó szavában egyesült lelkében . . . És ennek a meglett, nagy embernek a boldogság könnyei fojtogatták a torkát, amikor maga elé képzelte, hogy élni fog, és még teljesítheti kötelességét.

A deszkaajtón, a falakon keresztül éjjel-nappal hallhatta a börtönben zajló életet: embereket hoztak és vittek, kínozták, vallatták, az udvaron falhoz állították és agyonlőtték őket. Egy éjszaka lármára, hangos beszédre, topogásra, csendőrök, „policájok” német és orosz nyelvű ordítózására riadt fel. A szomszédos cellákból és a folyosókról fegyvercsörgetés, asszony- és gyerek-sírás hatolt be hozzá. Nyilván kivitték az embereket a börtönből. Aztán teherautók zúgása hallatszott, amint egymás után kirobogtak a fogház udvarából.

Amikor nappal kihallgatásra vitték, Kosztyijevics úgy érezte, hogy a börtön kong az ürességtől.

Ez volt az első éjszaka, hogy nem bántották. Hallotta, hogy teherautók érkeztek a börtönhöz, csendőrök és „policájok” szitkozódtak elfojtottan, mintha szégyenkeztek volna egymás előtt,

foglyokat vittek a cellákba. Az elfogottak némán vonszolták magukat a folyosókon. Egész éjjel hozták a letartóztatottakat.

Még sötét volt, amikor Kosztyijevicset felkeltették, és kihallgatásra vitték, de a kezét nem kötözték meg. Megértette, hogy ezúttal nem fogják kínozni. Valóban nem a különleges kínvallatásra berendezett kamrába vitték, mely nem is a fogolycellák során volt, hanem Brückner mester szobájába. Brückner személyesen várta. Nadrágtartóban volt, tisztikabátja a karosszéken lógott. A szobában fülledt hőség. Ott volt Balder őrmester is, teljes díszben, Surka Reiband tolmács és három egérszín egyenruhás német katona.

Az ajtó mögött csizmatopogás lármája hallatszott, aztán lehajolva, hogy fejét be ne üsse az ajtófélfába, régi kozák sapkában belépett Szolikovszkij rendőrfőnök, nyomában Kosztyijevics meglátta kinzóját, Fenbongot, aki SS-katonákkal egy félig meztelen, idősebb, testes, markáns arcú, hátrakötözött kezű embert hozott. Matvej Kosztyijevics felismerte földijét, Petrovot, az 1918-as partizánmozgalom egyik harcosát, akit már tizenöt éve nem látott. Petrov nyilván már régen nem járt mezítláb, fel is sérthette a lábát, mert még itt, a padlón is nehezen lépett. Arcát kékre, véresre verték. Mióta Kosztyijevics nem látta, alig öregedett, csak vállban és derékban lett szélesebb. Komoran, de önérzetesen tartotta magát.

– Ismered? – kérdezte Brückner mester.

Surka Reiband tolmácsolta Kosztyijevicsnek a kérdést.

Petrov is, Kosztyijevics is úgy tettek, mintha életükben először látnák egymást. Egész vallatás alatt ehhez tartották magukat.

Brückner mester ráordított a mezítlábas Petrovra, aki hallgatva állt előtte.

– Ej, te hazug, vén patkány! – és úgy toporzékolts fényesre tisztított cipőjével, hogy hasa megrengett a nadrágban.

Aztán Szolikovszkij vette elő Petrovot. Óriási öklével az arcába vágott, és a földre teperte. Sulga már-már rá akarta vetni magát, de egy belső hang figyelmeztette, hogy ezzel csak árt-

hat Petrovnak. Különben is elérkezett az az idő, amikor mindennél fontosabb, hogy a keze nincs megkötözve, ezt világosan érezte. Erőt vett magán. Nehezen lélegezve, némán nézte, mint ütik Petrovot.

Aztán egyenként elvezették őket.

Kosztyijevicset ezúttal nem verték, de ez az eset annyira megrendítette, hogy a kétnapos vallatás után még az ő vasszervezete is felmondta a szolgálatot. Nem emlékezett, hogyan vitték a céljába, mély önkívületbe zuhant. Csak az ajtózár csikorgása térítette magához. Huzavonát hallott az ajtó előtt, de nem tudott teljesen felébredni. Aztán úgy rémlett, hogy az ajtó megnyílt, és valakit betaszítottak hozzá. Kosztyijevics erőt vett magán, és kinyitotta a szemét. Fölötte, feje fölé hajolva, bozontos, fekete szemöldökű, cigányos szakállú ember állt, aki figyelmesen fürkészte Kosztyijevics arcát.

Ez az ember a napvilágról zuhant a cella sötétjébe, és vagy azért, mert még nem szokta meg a homályt, vagy mert már nemigen hasonlított önmagához, nem ismerte fel. De Kosztyijevics nyomban megismerte. Földije volt, ugyancsak a régi háború harcosa. Valko, az 1. számú bánya igazgatója.

– Andrij... – mondta csendesén Kosztyijevics.

– Matvej?... A sors! A sors!

Valko heves mozdulattal, vállánál fogva magához ölelte Kosztyijevicset.

– Mindent megtettünk, hallod, hogy kiszabadítsunk, a sors meg úgy akarta, hogy magam is ide kerüljek... Engedj, hadd nézzelek meg már – mondta Valko néhány perc múlva éles, reszelős hangján. – Mit csináltak ezek veled! – Valko visszaengedte az ágyra Kosztyijevicset, és fel-alá járkált a cellában.

Cigányos, indulatos természete teljes hévvel fellobbant, de a cella olyan szűk volt, hogy valóban ketrecbe zárt tigrishez hasonlított.

– Látom, neked is kijutott – mondta Kosztyijevics. Nyugodtan felült, és karjával átfogta a térdét.

Valko ruhája poros, piszkos volt. Egyik kabátujja letépve, fél

nadrágszára a térdén felrepedt, a másik varrása szétfeszlett. A homlokán két daganat. De a csizmája megvolt.

– Nyilván verekedtél – nagy gyönyörűséggel elképzelte, mint hadakozott Valko. – Jól van, na, csak nyugalom! Ül le, mondd el, hogy volt, mint volt...

Valko leült Kosztyijeviccsel szemben a földre, maga alá húzta a lábát, kezével a nyirkos padlóra támaszkodott, és összeráncolta homlokát.

– Túlságosan nagy volt a felelősségem, nem szoktam meg – mondta magára gondolva és nevetett. – Mit is mondhatnék? A dolgok, mármint a mi dolgaink, mennek a maguk útján. Hát hogy én...

Egyszerre olyan keserves fájdalom rándult végig kemény, éles vonalú arcán, hogy Kosztyijevicsnek hideg futott végig a hátán.

Valko legyintett, és fekete arcát a tenyerébe temette.

33.

Attól a naptól kezdve, hogy Valkónak sikerült összeköttetést teremtenie Filipp Petroviccsal, neki – aki jól ismeri a Krasznodonugol Tröszt bányáit –, adták át a terület összes diverziós és szabotázsügyének titkos fonalát.

Barakov mérnök közeli kapcsolata az igazgatósághoz, magához Schweidéhez, de különösen helyetteséhez, Feldnerhez, aki hallgatag főnökével ellentétben állandóan fecsegett, lehetővé tette, hogy Barakov és rajta keresztül Valko tudomást szerezzenek az igazgatóság gazdasági terveiről.

A beavatatlan megfigyelő, legyen bármilyen szemfüles is, bizonyosan találna összefüggést Barakov és Feldner szokásos találkozásai, valamint egy szerény, csendes, bronzszínűre égett, szabálytalan arcú lánynak, név szerint Olja Ivancovának Krasznodon utcáin néhány órával egy-egy ilyen találkozás után történt megjelenése között. A szerény lány az egyik házba paradicsomot visz eladásra, a másik helyen meglátogatja a házigazdát, és egy

idő múlva különös módon, hirtelen meghíúsulnak a német igazgatás kitűnő tervei.

Olja Ivancova most Valko összekötőjeként dolgozott.

De Barakov nemcsak gazdasági rendszabályokat tudott meg Feldnertől. Schweide hadnagy házában éjjel-nappal ott részegeskedett a helyi német csendőrség tisztikara. Amit ezek egymás közt vigyázatlanul kikotyogtak, azt Feldner éppoly felelőtlenül elfecsegte Barakovnak.

Filipp Petrovics nem egy álmatlan éjszakán törte a fejét, hogyan szabadítsa ki Matvej Kosztyijevicset és a többieket a krasznodoni börtönből. De sokáig még csak kapcsolatot sem tudott teremteni a börtönnel.

Az összeköttetést végül is Ivan Turkenyics segítségével teremtette meg.

Turkenyics köztisztviselőként álló krasznodoni családból származott, Lutyikov jól ismerte őket. A család feje, Vaszilij Ignatyevics, az öreg bányász, már nyugdíjas volt, felesége, Feona Ivanovna egy eloroszosodott ukrán nő, a voronyezsi kormányzóságból származott. Az 1921-es éhínség idején ez a család keresztül-kasul bejárta a Donyec-medencét. Az akkor még csecsemő Ivant Feona Ivanovna karján hordta egész vándorlásuk alatt. Idősebb nővérekéje anyja szoknyájába fogódzva gyalogolt mellettük.

Vándorútjukon annyit nyomorogtak, hogy egy millerovói éltesebb, gyermektelen házaspár, egy szövetkezeti tisztviselő és a felesége, aki szállást adott nekik egy éjszakára, arra kérte Feona Ivanovnáat, adja örökbe a kisfiút. A szülőket kezdetben megintgatta ez a kérés, de aztán összevesztek, sírni kezdtek, és végül mégsem adták oda a kisfiút, vérükből fakadt magzatukat.

Így vergődtek el a Szorokin-bányáig, s ott megtelepedtek. Amikor Vanya már felnőtt, elvégezte az iskolát, és rendszeresen fellépett a színjátszóköriben, szülei szívesen mesélték el vendégeiknek, hogyan kérte örökbe a millerovói szövetkezeti tisztviselő a kisfiút, de nem adták oda.

Amikor a németek áttörték a déli arcvonalat, Turkenyics hadnagy mint egy tankelhárító üteg parancsnoka azt az utasítást

kapta, hogy tartson ki halálíg. A parancs szerint Turkenyics visszaverte a Doni-Kalacs-kerületben a német tankok támadását, és mindaddig tartotta az állást, míg emberei az utolsó szálíg harcképtelenné nem váltak, s ő maga pedig sebesülten össze nem rogyott. Százada és ütege roncsaival együtt elfogták, de mivel sebesülése miatt nem tudott járni, egy német hadnagy lelőtte. De Turkenyics nem halt meg. Egy kozák özvegye két hét alatt gyógyfüvekkel talpra állította. Inge alatt keresztkötéssel hazatért.

Ivan Turkenyics két régi iskolatársa, Anatolij Kovaljov és Vaszja Pirozsok útján teremtett kapcsolatot a börtönnel. Nehéz lett volna még két testileg és lelkileg ennyire elütő barátot találni.

Kovaljov alacsony – akár a sztyeppi tölgy –, lassú mozgású, rendkívül nagy erejű és az együgyűségig jószívű fiú volt. Kamaszkora óta súlyemelő-bajnokságról álmodozott. A kislány, akinek udvarolt, mulatott is rajta. Azt mondta, hogy a sportvilágban a lépcső csúcsán a sakkozók állnak, míg a súlyemelők az alján. Utánuk már csak olyan ázalékfélék következnek. Kovaljov nagyon mértékletes életmódot folytatott, nem ivott, nem dohányzott, télen is nagykabát és sapka nélkül járt, reggelenként a jégen vágott lékben fürdött. És naponta gyakorolta a súlyemelést.

Vaszja Pirozsok cingár, mozgékony, lobbanékony természetű gyerek volt, lángoló fekete vadállat-szemekkel. Szerette a lányokat, és azok is szerették Vaszját. A sportból csak az ökölvívás érdekelte, maga is jól verekedett, s általában kalandos hajlamú fiú volt.

Turkenyics az asszonyhúgát küldte Pirozsokhoz „gramofonlemezekért”. Húga a lemezekkel együtt Vaszját is magával hozta. Vaszja meg csupa barátságából Kovaljovot is elhívta.

Pár nap múlva Krasznodon egész lakossága, különösen a fiatalok őszinte megbotránkozására – akik jól ismerték Kovaljovot és Pirozsokot – Anatolij és Vaszja horogkeresztes karszalaggal vonultak végig az utcán. Kék vállpántos német tizedes parancs-

noksága alatt a park mögötti téren gyakorolták a többi „policáj” között új hivatásukat.

Szelmájuk a városi rendfenntartás volt. Feladatukhoz tartozott a polgármesteri hivatalban, a különböző igazgatóságokon, a kerületi mezőgazdasági parancsnokságokon, a munkaközvetítő hivatalban, a piacon az ügyeletesi és a kerületben az éjjeliőrszolgálat. „Policáj” felírású karszalagjuk bizalmat keltett a német tábori csendőrökben. Így Vaszja Pirozsok nemcsak azt tudta meg, hol ül Sulga, de sikerült bejutnia a cellájába is, ahol jelezte a fogolynak, hogy barátai a kiszabadításán dolgoznak.

Kiszabadítás! Ravaszsággal vagy vesztegetéssel nem érhettek el semmit. Matvej Kosztyijevicset és a többi foglyot csak rajtaütéssel lehetett volna kiszabadítani a börtönből.

A kerületi földalatti szervezet most már erre is vállalkozhatott. A szervezetben ott dolgoztak a Vörös Hadsereg tisztjei, akik sebesülten a krasznodoni kórházban feküdtek, majd a német megszálláskor Szerjozsa Tyulenyin, húga, Nagya és Lusa néni segítségével megmenekültek.

A fiatalok csoportja, melyet Filipp Petrovics a földalatti kerületi pártbizottság keretében szervezett meg, Turkenyics megjelenésével harci irányítást, a szó szoros értelmében vett katonai vezetést nyert.

A földalatti kerületi pártbizottság hadműveletek esetén törzsszé változott, a pártbizottság két vezetője, Barakov és Lutyikov pedig ennek megfelelően az osztag parancsnokává és komisszárává alakultak. Így akarták az ifjúsági szervezetet is felépíteni.

Barakov és Lutyikov ezekben az augusztusi napokban harci osztagot létesített a börtön megtámadására. Utasításukra Turkenyics és Oleg ifjúsági csoportot szervezett, hogy részt vegyen a támadásban, Turkenyics és Oleg segítő társaiul Zemnuhovot, Szerjozsa Tulenyint, Ljuba Sevcovát és – mint aki már puskaport szagolt – Jevgenyij Sztahovicsot jelölték ki.

Bármennyire is elragadta Ulját új szerepe, és bármennyire megértette, hogy Oleggel sürgősen találkoznia kell, apja és anyja félrevezetésében még nem volt gyakorlata, ezenkívül oly sok

házi munkája volt, hogy csak a Viktorral és Anatolijjal történt beszélgetés utáni napon ment el Oleghez, de nem találta otthon.

General Baron von Venzel és vezérkara keletre vonult. Kolja bácsi, aki Uljának ajtót nyitott, azonnal felismerte őt, a lánynak mégis úgy tűnt, hogy nemcsak nem örül, de még csak nem is szívélyes hozzá, pedig annyi mindent éltek át együtt. És oly régen nem találkoztak.

Vera nagyanyó és Jelena Nyikolajevna nem voltak otthon. Marina és Olja Ivancova egymással szemben ültek, fonalat gombolyítottak.

Marina meglátta Ulját, leejtette a gombolyagot, és nagyot sikoltva a nyakába borult.

– Uljecska! Hol vesztél el? Isten verje meg ezeket a németeket! – mondta végtelen örömmel, és szeme megtelt könnyel. – Látod, felbontottam a gyapjú ujjast, hogy ruhát kössek a kisfiamnak. Gondolom, a németek úgyis elvennék. De a kisiúról talán mégsem húzzák le...

És szédítő sebesen rögtön elhadarta közösen megtett útjuk emlékeit, a gyerekek pusztulását az átkelésnél, hogyan tépte szét a bomba a gyereketthon vezetőnőjét, hogyan szedték el tőlük a németek a selyemholmijukat.

Olja a fonalat sötétbarna, széttárt karján tartotta, és titokzatos – Uljának úgy tetszett, hogy riadt – arckifejezéssel, szóltanul meredt maga elé.

Ulja lehetetlennek tartotta, hogy elmondja, miért jött, csak Viktor apjának letartóztatását említette. Olja továbbra is mozdatlanul Kolja bácsira nézett. Tekintetük találkozott. Ulja megértette ebből, hogy Kolja bácsit nyugtalanítja valami, és ezért olyan barátságtalan. De hogy mi, azt neki nem szabad tudnia. Erre Ulját is elfogta valami zavaros nyugtalanság.

Olja titokzatos és rejtett mosollyal azt mondta, hogy nővérével, Nyinával kell találkoznia a park mellett. Aztán visszajön vele együtt. Miközben ezt mondta, senkire sem nézett, s aztán rögtön elment.

Marina, aki nem is sejtette, hogy mi történik körülötte, szakadatlanul fecsegett.

Olja hamarosan visszatért Nyinával.

– Éppen rólad beszéltek egy társaságban – fordult Nyina komolyan Uljához. – Ha akarod, mindjárt mehetünk is. Megismertelek velük.

Utcákon és udvarokon át vezette Ulját szótlanul, valahová a város központja felé. Úgy ment, hogy rá sem nézett Uljára. Tágra nyitott szeme elszánt, de ugyanakkor kissé zavart volt.

– Nyina! Mi történt? – kérdezte Ulja csendesen.

– Valószínűleg mindjárt megmondják neked. Én semmit sem mondhatok.

– Tudod, hogy Vitya Petrov apját letartóztatták? – folytatta Ulja.

– Igen? Erre el lehattunk készülve . . . – Nyina legyintett.

Bementek egy típusházba, amely semmiben sem különbözött a többitől. Ulja még sohasem járt benne.

Egy széles faágyon hatalmas termetű aggastyán feküdt félig ülve, feje összegyűrött vánkoson pihent, és csak nagy homloka, vastag orra és sűrű, világos szempillája volt látható. Széles csontú, éltes, sovány asszony, akit sárgára pörkölt a nap, ült az ágy mellett és varrt. Két fiatal, takaros, mezítlábas nő az ablak melletti padon foglalt helyet. Kíváncsian néztek a belépő Uljára. Ulja köszönt, Nyina gyorsan átvezette egy másik szobába.

Ebben a szobában poharakkal, pálinkásüvegekkel, harapnivalóval megrakott asztal körül fiatalemberek ültek, köztük egy lány is. Ulja megismerte Oleget, Vanya Zemnuhovot és Jevgenyij Sztahovicsot, aki a háború elején egyszer előadást tartott Pervomajkában. Két fiút nem ismert. A lány – Ljubka volt, komédiás „Ljubka”, akit azon az emlékezetes napon a háza előtti kerítésnél látott. Első találkozásuk minden kis részlete olyan élénken élt még benne, hogy megdöbbsent, mikor Ljubkát itt meglátta. De ugyanabban a pillanatban megértette Ljubka akkori magatartását, és hirtelen felfogta a lány igazi énjét. Nyina bevezette Ulját, és azonnal távozott.

Oleg felállt, Ulja elé ment. Kissé feszengett, szemével helyet keresett, hová ültesse, és szélesen rámosolygott. Ulját, aki valami érthetetlen, riasztó újságot várt, ez a mosoly valósággal átmelegítette.

Azon az éjszakán, amikor Viktor apját elvitték, letartóztattak párttagokat, szovjet funkcionáriusokat, társadalmi munkát végző embereket, sok tanítót, mérnököt, ismert bányászokat, szinte mindet, aki nem tudott elmenekülni, a Krasznodonban bujkáló katonák közül is sokat megtaláltak.

Ez a szörnyű hír reggel óta terjedt el a városban. De csak Filipp Petrovics és Barakov tudta igazán, hogy milyen nagy csapás ez, mert nem valami véletlen „lebukás” idézte elő, hanem a német csendőrség óvintézkedése sújtott le a földalatti szervezetre. A német rendőrség úgynevezett „sűrű hálójá” sokakat elfogott azok közül, akiknek részt kellett volna venniük a börtön őrsege elleni rajtaütésben.

Olja és Nyina Ivancova Oleghez futottak. A sápadtság, mely a napfénytől bronzszínű arcukat fakóvá tette, valahogy villámgyorsan Oleg arcára is átragadt. Ivan Kondratovics megbízásából közölték vele, hogy Andrej bácsit az éjszaka letartóztatták.

A németek váratlanul házkutatást tartottak Valko búvóhelyén, melyet csak Kondratovics ismert. Mint később kiderült, nem Valkót keresték, hanem a háziasszony férjét, aki evakuált. Az ügy a „Sanghaj” apró viskóinak egyikében zajlott le. A házkutatást Ignat Fomin vezette, aki Valkót azonnal felismerte.

A háziasszony szerint Valko a letartóztatáskor nyugodtan viselkedett, de amikor Fomin arcul vágta, Valko dühbe gurult, és letéperte a „policájt”. A csendőrség katonái ekkor Valkóra vetették magukat.

Oleg és Nyina, Olját a házban hagyva, Turkenyicshez futottak. Ha törik, ha szakad, találkozniok kell Vaszka Pirozsokkal vagy Kovaljovval. De amit Turkenyics húga megtudott, amikor Pirozsok és Kovaljov lakására futott, már teljesen érthetetlen és rettenetes volt. A szülők szerint a gyerekek közvetlenül azután, hogy az elfogatások megkezdődtek, nagyon korán mentek

el hazulról. Kissé később rontott a lakásba egy velük együtt szolgáló „policáj”, bizonyos Fomin. Őket kereste, és nagyon goromba lett, amiért nem találta őket otthon. Éjjel aztán még egyszer eljött, és folyton csak azt hajtogatta: „Majd megkapják a magukét...” Kovaljov és Vaszja hajnalban kerültek elő teljesen részesen; ez annál csodálatosabb volt, mert Kovaljov sohasem ivott. Azt mesélték a szüleiknek, hogy a kocsmárosnénál mulattak, és figyelemre sem méltatva Fomin fenyegetését, lefeküdtek aludni. Reggel a „policáj”-legények jöttek, és lefogták őket.

Oleg Nyina útján üzenetet küldött Polina Georgijevna Szokolovának, hogy azonnal értesítse a történelekről Lutyikovot. Megbeszélésre hívták össze Szerjozsa Tyulenyint, Ljubkát, Vanya Zemnuhovot és Sztahovicsot. A megbeszélés Turkenyics lakásán folyt le.

Amikor Ulja megérkezett, Sztahovics és Vanya éppen vitatkozott. A vita Ulját is nyomban magával ragadta.

– Nem értem, hol itt a logika – mondta Sztahovics. – Felkészülünk, hogy kiszabadítsuk Osztapcsukot. Siettünk, fegyvert szereztünk, mozgósítottuk a gyerekeket. Amikor aztán elfogták Andrej bácsit és a többi, amikor még jobban kellene sietnünk, akkor azt ajánlják, hogy várjunk még...

Sztahovicsnak nyilván nagy tekintélye lehetett a gyerekek között. Vanya zavartan kérdezte mély hangján:

– Hát te mit ajánlasz?

– Azt, hogy nem később, mint holnaputánra virradó éjjel támadjuk meg a börtönt. Ha a tanácskozások helyett már reggel működésbe léptünk volna, a támadást még ma éjjel végrehajthatnánk – mondta Sztahovics.

Kifejtette elgondolását. Ulja megfigyelte, mennyire megváltozott azóta, hogy a háború előtt a „Pervomajka” komszomolista gyűlésen beszédet tartott. Igaz, hogy már akkor is nagyon szabadon élt olyan könyvízü szavakkal, mint „logika”, „objektívan”, „analizáljunk”, de magatartása még nem volt ennyire magabiztos. Most nyugodtan, minden felesleges mozdulat nélkül beszélt.

Fejét egyenesen tartotta. Szőke haja lobogott. Hosszú, sovány keze ökölbe szorítva nyugodott az asztalon.

Ajánlata nyilvánvalóan mindenkit meghökkentett; senki sem mert azonnal válaszolni.

– Az érzéseinkre akarsz hatni, lám – szólalt meg Vanya kissé restelkedve, de igen kemény hangon. – Ne is játszunk bújósdit. Bár eddig egy szóval sem tettünk erről említést, azt hiszem, a többiekkel együtt te is megérted, hogy mi nem a saját kezdeményezésünkől készítettük elő ilyen komoly ügyre a gyerekeket. És ameddig új utasítást nem kapunk, nincs jogunk egy ujjunkat se megmozgatni. Ilyen módon nemcsak hogy nem mentenénk meg az embereket, de másokat is lebuktatnánk. Nem vagyunk kisgyerekek végeredményben... – jelentette ki mérgesen.

– Hát nem tudom. Lehet, hogy nem bíznak bennem, és nem mondanak el mindent – Sztahovics öntelten összeszorította ajkát. – Annyi bizonyos, hogy eddig egyetlenegy pontos harci utasítást sem kaptam. Várunk, egyre várunk. Addig várunk, amíg valóban megölik az embereket, ha már meg nem ölték őket – mondta kegyetlenül.

– Valamennyiünknek vérzik a szívünk értük – szólott Vanya sértett hangon. – Valóban azt hiszed, hogy magunk is elég erősek vagyunk?

– Akad a pervomajkaiak között bátor, önfeláldozó gyerek? – kérdezte Sztahovics Ulját, merően ránézett, és tekintete gyámkodó kifejezést vett fel.

– Természetes, hogy akad – mondta Ulja.

Sztahovics szótlánul nézte Vanyát.

Oleg némán ült, fejét válla közé húzta, és hol figyelmes-komolyan nézett Sztahovicsról Vanyára, hol elgondolkozva maga elé meredt, mintha fátyol remegne a szeme előtt.

Szerjozska lehorgasztott fejjel ült és hallgatott. Turkevics nem avatkozott a vitába, tekintetét le nem vette Sztahovicsról, mint-ha tanulmányozná.

Eközben Ljubka odaült Ulja mellé.

- Megismertél? - kérdezte Ljubka suttogva. - Emlékszel apámra?

- Szemem láttára történt... - és Ulja ugyancsak suttogva részletesen elmondta, mint pusztult el Grigorij Iljics.

- Mennyi mindent kell átélnünk - sóhajtott Ljubka. - Tudod, olyan gyűlölet él bennem a fasiszták meg a „policájai” ellen, hogy legszívesebben saját kezemmel vágnám, tépném őket? - és szeme naiv, vad lángban égett.

- Igen... igen... - válaszolt Ulja halkán. - Néha én is érzem ezt a bosszúvágyat, úgyhogy szinte félek magamtól. Félek, hogy valami meggondolatlanságot követek el.

- Tetszik neked Sztahovics? - súgta Ljubka Ulja fülébe.

Ulja vállat vont.

- Tudod, nagyon is öntelt. De igaza van, persze hogy találunk gyerekeket - mondta Ljubka, és Szergej Levasovra gondolt.

- Azt hiszem, nemcsak a gyerekeken múlik az ügy, hanem azon, hogy ki vezet bennünket - válaszolt suttogva Ulja.

És mintha összebeszéltek volna, Oleg ebben a pillanatban kijelentette:

- A fiúkon nem múlik az ügy, bátor gyerek mindig akad, minden a szervezéstől függ... - csengő, fiatalos hangon beszélt, a rendesnél erősebben dadogott. Valamennyien feléje néztek. - De mi nem vagyunk szervezet. Ö-összeültünk, t-tanácskoztunk! - mondta, és szeme egyszerű, mesterkéletlen kifejezéssel nézte a gyerekeket. - Hiszen van párt. Hogyan működhetnénk nélküle? Hogyan kerülhetnénk meg?

- Itt kellett volna kezdeni, mert most úgy fest a dolog, mint ha én a párt ellen lennék - mondta Sztahovics zavart és bosszús arccal. - Mind ez ideig nem a párttal, hanem veled és Vanya Turkenyiccsel volt dolgunk. Legalább azt mondjátok meg, miért hívtatok össze bennünket.

- Hát azért - mondta Turkenyics halk, nyugodt hangon, úgyhogy mindenki feléje fordult -, hogy készen legyünk. Egyébként honnan tudod, hogy minket valóban nem hívnak munkába ezen az éjszakán? - kérdezte, és hirtelen szembefordult Sztahoviccsal.

Sztahovics hallgatott.

– Először ez. Másodszor pedig – folytatta Turkenyics –, nem tudjuk, mi történt Kovaljovval és Pirozsokkal, és szabad-e vak-tában cselekedni. Én sohasem engedném meg magamnak, hogy rosszat mondjak a gyerekekről, de ha lebuktak? És lehet-e egy-általán valamibe fogni, ha nincsenek kapcsolataink a foglyokkal?

– E- ezt magamra v-vállalom – mondta Oleg, Sztahovicsra pil-lantva. – Az elfogottak rokonsága ennivalót visz oda, írást, üze-netet lehet átadni velük a fehérneműben, kenyérben, edények-ben. Ezt a mamán keresztül szervezem meg . . .

– A mamán keresztül! – fintorgott Sztahovics.

Oleg mélyen elpirult.

– Nem ismered a németeket! – mondta megvetően Sztaho-vics.

– Nem nekünk kell alkalmazkodnunk a németekhez, hanem el kell érni, hogy ők alkalmazkodjanak hozzánk – Oleg alig tudta magát türtőztetni, és szándékosan nem nézett Sztahovicsra. – Mi a te véleményed, Szerjzowska?

– Támadni kellene . . . – mondta kissé zavartan Szerjzowska.

– Ez az . . . Erőnk van, nem kell nyugtalankodni! – Sztahovics egyszerre felélénkült, mert segítséget érzett.

– Én meg kijelentem, hogy nincs se szervezetünk, se fegyel-münk – és Oleg egészen elvörösödve felállt.

Ebben a pillanatban Nyina kinyitotta az ajtót, és Vaszja Piro-zsok lépett a szobába. Arca kékre dagadt, véraláfutásos, fél keze bekötözve. Olyan szörnyű látványt nyújtott, hogy valamennyien felálltak, és önkéntelenül feléje léptek.

– Hol készítettek így ki? – kérdezte pár pillanatnyi hallgatás után Turkenyics.

– A rendőrségen . . . – Pirozsok ott állt az ajtóban, és fekete. vad szeme tele volt gyerekes keserőséggel és zavarral.

– Hol van Kovajlov? A mieinket nem láttad? – kérdezték töb-ben egyszerre.

– Senkit sem láttunk: minket a rendőrfőnök szobájában ver-tek – mondta Pirozsok.

– Ne add itt a csecsemőt, hanem értelmesen beszélj – mondta Turkenyics mérgesen, de nem emelte fel a hangját. – Hol van Kovaljov?

– Otthon... Ágynak esett. Hát mit mondjak...? – csattant fel Pirozsok. – Nappal, pontosan a lefogások előtt maga elé hívott minket Szolikovszkij, azt mondta, este teljes fegyverzetben legyünk ott nála – letartóztatásra küld. Hová, kihez, nem mondta. Ez volt az első eset, hogy minket jelölt ki, de hogy nemcsak minket küld, és hogy nagy lefogások lesznek, arról persze fogalmunk sem volt. Megyünk haza, és ezen jár az eszünk: „Lehetetlen, hogy mi fogjuk el a tulajdon embereinket! Amíg élünk, nem bocsátanak meg magunknak!” Meg is mondtam Tolkának: „Menjünk Szinyuhához, a kocsmárosnéhoz. Leisszuk magunkat, nem jelentkezünk, aztán azt mondjuk: berúgtunk!” Gondolkoztunk, gondolkoztunk, igaz is, mit tehetnek velünk? Nem vagyunk gyanúsak. A legrosszabb esetben megpofoznak és kirúgnak. Így is történt. Néhány óráig ott tartottak, vallattak, pofoztak, aztán kirúgtak – mondta Pirozsok egyre zavartabban.

A helyzet minden komolysága ellenére Pirozsok olyan szánalmas, egyben mulatságos látványt nyújtott, és az egész történet olyan gyerekesen buta volt, hogy mindannyian mosolyogni kezdtek.

– D-de n-némely elvtárs mégis úgy gondolja, h-hogy képesek vagyunk m-megtámadni a német csendőrséget! – mondta nagyon dadogva Oleg, és szemének kíméletlenül éles kifejezése lett.

Szégyellte magát Lutyikov előtt, hogy már az ifjúságra bízott első komoly ügyben annyi gyerekes könnyelműséget, szervezetlenséget, fegyelmezetlenséget árultak el. Szégyellte magát társai előtt is, mert azok ugyanezt érezték, mint ő. Felháborította Sztahovics kicsinyes beképzeltsége és önteltsége. Ugyanakkor azonban úgy gondolta, hogy Sztahovics, harci tapasztalatai alapján, jogosan volt elégedetlen azzal a móddal, amellyel ő az ügyet megszervezte. Oleg azt hitte, hogy az ügy az ő gyöngesége miatt, az ő hibájából borult fel, és önmagát még jobban megvetette, mint Sztahovicsot.

Ugyanakkor, amikor Turkenyics lakásán javában folyt a megbeszélés, Andrej Valko és Matvej Sulga ott álltak Brückner „mester” és helyettese, Balder őrmester előtt, ugyanabban az irodában, amelyben néhány nappal ezelőtt Viktor apjával szembesítették Sulgát.

Mind a ketten javakorabeli emberek, széles vállúak, úgy álltak egymás mellett, akár két ikertölgy a réten. Valko kissé szikárabb, feketébb, komorabb, a szeme fehérje veszedelmesen csillogott bozontos szemöldöke alatt, míg Kosztyijevics széles arca, melyet apró pontok árnyékoltak, az elszánt, kemény vonások ellenére is derűs és nyugodt volt.

Olyan sok embert tartóztattak le, hogy e néhány nap alatt egy időben vallatták őket Brückner mester, Balder őrmester és Szolikovszkij „policáj”-főnök irodahelyiségében. De Valkót és Kosztyijevicset eddig még egyszer sem zavarták. Sőt, jobban táplálták őket, mint amikor még Sulga magában volt. Ezekben a napokban Valko és Sulga cellájuk falán át szakadatlanul sóhajokat, káromkodásokat, csizmák topogását, fegyvercsörgetést, mosdótálak és vedrek zörgését, kiloccsant víz csobogását hallották, amikor a padlót felmosták a vértől. Időnként valamelyik távoli célból gyereksírás ért hozzájuk.

Amikor kihallgatásra vitték őket, nem kötözték meg a kezüket, amiből arra következtettek, hogy jó szóval és ravaszsággal akarják őket megvásárolni és becsapni. De hogy az előírás, az „Ordnung” szerint menjen minden, Brückner főtörzsőrmester szobájában a tolmácson kívül még négy fegyveres katona, továbbá Fenbong altiszt is – ugyanaz, aki elővezette a foglyokat – ott állt a hátuk mögött, revolverrel a kezében.

A kihallgatás Valko személyazonosságának megállapításával kezdődött. Valko megmondta a nevét. Olyan ember volt, akit mindenki ismert a városban. Surka Reiband is tudta, kivel van dolga, amikor Brückner részére lefordította válaszait. Valko

Surka Reiband szemében félelmet és élénk, szinte személyes kíváncsiságot fedezett fel.

Brückner „mester” megkérdezte Valkót, ismeri-e azt az embert, aki mellette áll, és hogy ki az illető. Valko majdnem elnevette magát.

– A cellában ismerkedtünk meg – válaszolta.

– Ki ő?

– Mondd meg a főnöködnek, hogy ne adjon fel hiábavaló kérdéseket – szólt komoran Reibandhoz. – Értse meg, hogy csak annyit tudok, amennyit ez az ember maga mondott nekem.

Brückner mester elhallgatott, de úgy kidüllesztette a szemét, mint a bagoly, olyan arcot vágott, mint aki nem tudja, mit kérdezzen. Hogyan is kérdezzen, ha az, akit vallatott, nincs megköttözve, és nem verik. Ilyenkor unta a dolgot, és kényelmetlenül érezte magát. Aztán így folytatta:

– Ha a társadalmi helyzetének megfelelő bánásmódra tart igényt, akkor először is nevezze meg azokat, akiket magával együtt kártevő munkára hagytak itt.

Reiband lefordította.

– Nem ismerek ilyeneket – felelte Valko. – És azt gondolom, nem is volt rá idő, hogy visszahagyjanak ilyeneket. Én a Donyectól jöttem vissza, mert nem tudtam evakuálni – és Valko kegyetlen cigányszemével keményen előbb Reibandra, majd Brückner mesterre nézett.

Brückner mester arcának alsó részén, ott, ahol a nyaka kezdődött, vastag, pöffeteg ráncok sorakoztak. Így állt pár percig, aztán felvette az asztalról szivartárcáját, kivett belőle egy gyűrűtlen szivart, és két ujjja között odanyújtotta Valkónak, miközben megkérdezte:

– Maga mérnök?

Valko régi gazdasági vezető volt, még a polgárháború után bányászból léptették elő, s a harmincas években elvégezte az Ipari Akadémiát. De semmi értelme, hogy elmondja mindezt ennek a németnek. Úgy tett, mintha nem venné észre a felkínált szivart, és igennel válaszolt.

- Ilyen képzettséggel és tapasztalattal sokkal magasabb és anyagilag hasonlíthatatlanul jobb helyet foglalhatna el az új rendben, ha hajlandó erre – mondta Brückner mester, és komoran oldalt hajtotta fejét, de a szivart még mindig Valko felé nyújtotta.

Valko hallgatott.

- Fogja, fogja a szivart... – mondta Surka Reiband ijedt szemmel, sziszegő hangján.

Valko, mintha nem hallaná, tovább nézte Brückner mestert, és cigányszemében víg szikra gyulladt ki.

Brückner mester vastag, sárga keze a szivarral remegni kezdett.

- Az egész donyeci szénvidék, bányáival és üzemeivel együtt, a Szén- és Kohóipari Üzemek Kiaknázására Létesített Keleti Társaság vezetése alá került – mondta Brückner, és olyat sóhajtott, mintha nagyon nehezeire esett volna a beszéd. Aztán még mélyebbre hajtotta fejét, és most már határozott mozdulattal nyújtotta Valko felé szivarját, majd kijelentette: – A nevezett társaság meghatalmazásából felajánlom önnek a helyi igazgatóság főmérnöki állását.

Surka Reiband erre szinte megmerevedett, fejét a nyaka közé húzta, és úgy fordította le Brückner mester szavait. Mintha köhögés ingerelné a torkát.

Valko néhány pillanatig nézte Brückner mestert. Fekete szeme összeszűkül.

- Én belemennék ebbe az ajánlatba... – mondta végre. – Abban az esetben persze, ha jó munkafeltételeket biztosítanak...

Még ahhoz is volt ereje, hogy hangja behízelgő legyen. Közben attól félt, hogy Sulga nem érti meg, milyen távlatokat nyithatna meg az ügy számára Brückner mester váratlan ajánlata. De Sulga meg se mozdult, nem nézett rá – nyilvánvaló tehát, hogy mindent jól megértett.

- Feltétel? – Brückner arcán olyan mosoly futott végig, amelytől valahogyan állatívá változott. – A feltételek szokáso-

sak: ön feltárja előttem a maguk szervezetét – az egészet, mindent!... Mindent! Most, rögtön! – Brückner az órájára nézett. – És tizenöt perc múlva szabad lesz, egy óra múlva pedig már az igazgatóság hivatalában ül.

Valko nyomban mindent megértett.

– Nem tudok semmiféle szervezetről, véletlenül kerültem ide – mondta természetes hangján.

– Ahá, te gazember! – ordította kárörvendően Brückner mester, mintegy igazolva, hogy Valko jól értette őt. – Te vagy a feje az egésznek! Mi mindent tudni!... – nem tudta magát tovább féken tartani, és a szivart belenyomta Andrej bácsi arcába. A szivar összetört, és a csendőr kölniszagtól bűzlő ujjait Andrej bácsi szájába pöckölte.

Ebben a pillanatban Valko barna, erős kezével nagy lendülettel Brückner mester arcába vágott.

Brückner mester felhorkant. Az eltört szivar kiesett a kezéből, ő pedig nagyot zuhanva elterült a földön.

Egy pillanatra mindenki megmerevedett. Brückner mester mozdulatlanul feküdt a földön, kerek, keményre feszült hasa kidagadt vaskos, lomha testéből. Aztán minden a feje tetejére állt Brückner mester irodájában.

A nem nagyon magas, de testes és nyugodt Balder őrmester a kihallgatás egész ideje alatt az asztal mellett állt, álmosan nézegetett körbe puffadt, vízenyős, de sokat tapasztalt szemével, szabályos időközökben szuszogott, és ilyenkor szürke egyenruhába szorított nagy teste, mint a kelt tészta, hol emelkedett, hol meg lesüppedt. Amikor a dermedtség felengedett, Balder arcát egyszerre elöntötte a vér, és egy helyben toporzékolva elordította magát:

– Vigyétek!

Fenbong altiszt katonáival Valkóra vetette magát. Fenbongnak, bár mindegyiknél közelebb állott hozzá, mégse sikerült megragadnia Valkót, mert ebben a pillanatban Matvej Kosztyijevics iszonyú, érthetetlen rekedt hangon elkiáltotta magát:

– Eh, te leprás nyavalya! – és egyetlen ökölcsapással a szoba

túlsó sarkába lódította Fenbongot. Aztán, mint veszett bika, leszegve széles koponyáját, rárontott a katonákra.

- Ej, kemény gyerek vagy, Matvej! - mondta elragadtatással Valko, kitepte magát a német katonák kezéből, aztán teljes erejével az elhízott Balder őrmesterre ugrott. Az védekezően maga elé kapta izzadt kezét, és rákiáltott a katonákra:

- Ne lőjetek! ... Tartsátok, fogjátok az átkozottakat!

Matvej Kosztyijevics hihetetlen erővel, keményen dolgozott öklével, lábával, fejével. Felborította a katonákat. Közben az elszabadult Valko rávetette magát Balder őrmesterre. Az elhízott, kövér Balder meglepő fürgeséggel futott előtte az asztal körül.

Fenbong főnöke segítségére akart sietni, de Valko fogcsikorgatva, mintha harapni, marcangolni akarna, csizmája orrával a lába közé rúgott, és Fenbong altiszt összerogyott.

- Ah, ez aztán igen, Andrij! - mondta őszinte gyönyörűséggel Matvej Kosztyijevics, és mint a bivaly, fordult jobbra-balra, minden fordulattal leszórva magáról a német katonákat. - Ugorj ki az ablakon! Hallod!

- Drót van ott ... Te gyere ide hozzám!

- Ah, te leprás nyavalya! - ordította Kosztyijevics, hatalmas lendülettel kitepte magát a katonák markából, Valko mellett tette. Megragadta Brückner mester karosszékét, és feje fölé emelte.

A katonák, akik utána vetették magukat, visszatorpantak. Valko csikorgó foggal, fekete szemében diadalmas, kegyetlen kifejezéssel mindent lesöpört az asztalról, ami rajta volt - a tintatartót, levélnyomót, a fém pohártálcát, és kivédhetetlen lendülettel, olyan gyönyörűséggel, elszántan és rettenetes lármával vágta mindezt ellenségei felé, hogy Balder őrmester a földre vetette magát, kövér ujjú kezével védte kopasz fejét, Surka Reiband pedig, aki eddig a fal mellett kuporgott, most halkan nyöszörögve a dívány alá mászott.

Amikor Valko és Kosztyijevics harcba vetették magukat, a szabadulás utolsó reménye lobbant fel bennük. Így van ez, amikor bátor és erős férfiak megtudják, hogy menthetetlenek. Az élet-

nek ez az utolsó, kétségbeesett felvillanása megszázszorozta erejüket. Harc közben érezték, hogy nem tudják, nem is merik. megölni őket, mert erre nem kaptak engedélyt előljáróiktól. Ez diadalérzéssel, a büntetlenség, szabadság olyan fölényével töltötte meg lelküket, hogy már-már legyőzhetetlennek érezték magukat.

Véresen, rettenetesen összevissza tépve álltak ott váll váll mellett, háttal a falnak. Senki sem mert hozzájuk nyúlni.

Brückner mester magához tért, és megint rájuk uszította a katonákat. Felhasználva a zavart, Surka Reiband kimászott a dívány alól, és kisurrant az ajtón. Pár perc múlva újabb csoport katona rontott a szobába, aztán ahány csendőr meg „policáj” csak ott volt, ragadozóként rávetették magukat Valkóra és Kosztyijevicsre. Földre teperték, majd szabad folyást engedve dühüknek, ököllel, lábbal, térdel ütötték, verték, rúgták, fojtogatták a hősiesen küzdőket. Még azután is tomboltak rajtuk, amikor Valko és Kosztyijevics szemében már kialudt az öntudat világa.

Mindez abban a csendes, virradat előtti órában történt, amikor a fiatal hold már elvonult az égről, de a fénylő hajnalcsillag még nem jött fel, amikor a természet még fáradtan, mélyen lehunytt szemmel alszik, amikor a legédesebb álom ül az emberek szemén, és még a börtönökben is alszanak a fáradt porkolábok és megkínzott áldozataik.

Ezen a sötét, pirkadat előtti órán elsőnek Matvej Sulga tért magához mély, vak álmából, mely nagyon távol volt a rája leselkedő sorstól. Felébredt, megfordult a sötét padlón és felült. Szinte ugyanabban a pillanatban ébredt fel hangtalan sóhajjal – de talán sóhaj sem volt, csak lélegzés, olyan csendesen hallatszott – Andrej Valko is. Felültek a sötét padlón. Közelhajoltak egymáshoz. Arcuk dagadt volt, és ragadt a vértől.

Bár sugárnyi fény sem hatolt a fekete, keskeny cellába, nekik mégis úgy tetszett, mintha látnák egymást.

– Eh, derék kozák vagy te, Matvij! Nagy erővel áldott meg az úr – mondta Valko rekedten. És egész testével kezére borul-

va, olyan nevetésben tört ki, mintha mindketten szabadok lennének.

Sulga ugyancsak rekedten, vígan nevetett.

– De te is kemény legény vagy ám, Andrij!

És az éji csöndben, a feneketlen sötétben harsogó hahotájuk megremegtette a börtön falait.

Reggel nem kaptak enni, napközben nem vitték kihallgatásra őket. Senkit sem vallattak ezen a napon. A börtön csendes volt, csak valami zavaros beszélgetésképe – mint bokor alatt a víz csobogása – szivárgott időnként hozzájuk a cellák falain át. Délfelé személyautó kanyarodott zajtalanul a börtön elé, majd rövid idő múlva megint távozott. Kosztyijevics, aki már jól ismerte a cellán kívüli zajokat, tudta, hogy az autó akkor érkezik és távozik, amikor Brückner vagy helyettese valahová mennek.

– A parancsnokságra mentek – mondta Sulga halkán és komolyan.

Valko és Kosztyijevics összenéztek, s bár egy szót sem szóltak, tekintetük elárulta, hogy mindketten tudják: közeledik a vég. Felkészültek rá. De mintha mindenki tudta volna ezt a börtönben, csönd és ünnepélyes hallgatás volt körös-körül.

Így ültek néhány óra hosszat szótlantul, egyedül a lelkiismeretükkel. Már esteledett.

– Andrij – kezdte Sulga csendesen –, még nem mondtam el neked, hogy is jutottam ide, hallgass meg...

Sulga nemegyszer töprengett ezen egymagában is. De most, amikor hangosan elmondta a dolgokat annak az embernek, akihez olyan tiszta és eltéphetetlen szálak fűzték, mint senki máséhoz a világon, majdnem felnyögött a gyötrő önvádtól. Megint maga előtt látta Liza Ribalovát, amint fogadta és kikísérte őt. Láttá egyenes, becsületes és derék arcát, amelybe mélyen-mélyen belevésődtek a munka nehéz ráncai, s amely tele volt az anyai jószág mélységes bánatával.

És magát nem kímélve, elmesélte, mit mondott Liza Ribalova, és ő milyen fölényes egykedvűséggel válaszolt neki. Mennyire nem akarta Liza, hogy elmenjen, úgy nézett rá, mint a tulajdon

édesanyja, és ő mégis elment, inkább hitt a megbízhatatlan címeknek, mint szíve egyszerű és természetes hangjának.

Minél tovább beszélt, annál komorabban hallgatta Valko.

- A papírforma! - kiáltotta Valko. - Emlékszel, mit mondott Ivan Fjodorovics? „Inkább hittél a papírnak, mint az embernek” - a hangja férfias keserűséggel volt tele. - Sokszor így volt ez nálunk!... Magunk írjuk a papírt, aztán észre sem vesszük, és már legyűr bennünket.

- Ez még nem minden, Andrij - szólt Matvej, szomorúan -, még Kondratovicsról is el kell valamit mondanom.

Elmesélte Valkónak, hogyan kételkedett Kondratovicsban, akit gyerekkora óta ismert. Bizalmatlan lett hozzá, mert megtudta a fia dolgát. Merthogy Kondratovics elhallgatta a fiát, amikor beleegyezését adta, hogy lakását a földalatti szervezet rendelkezésére bocsátja.

Matvej Kosztyijevicsnek újra eszébe jutott mindez, és újra elszörnyedt: hogyan történhetett, hogy egy ilyen közönséges családi história, mely egyszerű emberek életében oly gyakori, úgy befeketítette előtte Kondratovicsot, ugyanakkor pedig Ignat Fomin, akiben annyi ellenszenves vonás volt, megtetszett neki, holott nem is ismerte.

Valko, miután mindezt már hallotta Kondratovicstól, még inkább elkomorodott.

- A forma!... - mondta rekedten. - Megszoktuk a formát, megszoktuk, hogy jobban élünk, mint ahogy apáink régen. Az embereket takarosán, kivasaltan szeretjük látni. Ez a derék Kondratovics kiesett a formából és - maszatosnak, feketének tűnt fel előtte. De Fomin, verje meg az isten, akkurátos formát vett fel. Takaros és kivasalt, bár ő az, aki aztán feketébb a fekete éjszakánál... Valamikor alaposan elnéztük, nem vettük észre ezt a feketeséget, de valahogy magunk mostuk fehérre. Előléptettük, híres emberré tettük, szóval formát adtunk neki, és akkor aztán elvakította az éberségünket... Most aztán az ételleddel fizetsz érte.

- Igaz, szentigaz, Andrij - mondta Matvej Kosztyijevics, és

akármilyen keserves volt, amiről beszéltek, szeme felragyogott. – Ahány éjszaka, ahány nap, folyton csak erre gondolok . . . Andrij, Andrij! Én alulról jöttem, és nem akarok beszélni róla, hogy életemben mennyi munka szakadt a vállamra. És most is, ha körülnézek az életemben, látom, miben hibáztam, és látom, hogy nem ma követtem el ezt a hibát. Már a negyvenhatodik évemet taposom, és még mindig egy helyben topogok – húsz év óta, amint mondják, „a régi vágányon”. És mindig mint valakinek a helyettese . . . Igen, bizony. Régen úgy hívtak bennünket, hogy „ukomscsik”*, most meg „rajkomscsik”**-nak hívnak – mondta Sulga mosolyogva. – Körülöttem hány új pártmunkás emelkedett fel, hány elvtársam, ugyanolyan rajkomcsik, mint én, emelkedett magasra, én meg ugyanazt a szekeret húzom. És megszoktam! Magam sem tudom, hogyan, de megszoktam. Ez pedig azt jelenti, hogy lemaradtam.

Sulga hangja egyszerre megbicsaklott, és felindultan kapott nagy kezével homlokához.

Valko megértette, hogy Matvej Kosztyijevics, mielőtt halni indulna, kiönti neki a lelkét, éppen ezért nem tehetett neki szemrehányást, nem keresett mentséget a számára.

– Mi az, ami a legdrágább számunkra a világon – kezdte megint Sulga –, amiért igazán érdemes élni, dolgozni és meghalni? A mieink azok, ember! Van-e, ami szebb a világon, mint a szovjet ember? Mennyi munkát, mennyi ínséget, viszontagságot vett a vállára a nép ügyéért! A polgárháborúban nyolcad kenyeret evett, nem zúgolódott, sorba állt az újjáépítés éveiben, rongyos ruhában járt és nem cserélte el csecsebecsére szovjet elsőszülöttségét. A Honvédő Háborúban boldogan és büszke szívvel áldozta életét, magára vállalva minden balsorsot, terhet, munkát. Még a gyerek is vállalta a terheket, hogy az asszonyokról ne is beszéljek! És ezek mind-mind a mi embereink, olyanok, mint te meg én. Közülük valók vagyunk mi is, legjobb, legtehetségesebb, leg-

* Járási bizottság munkatársa

** Kerületi bizottság munkatársa

eszesebb, leghíresebb embereink is közülük, az egyszerű népből kerültek ki. Beszéljek-e róla, hogy egész életemben csak értük és nekik dolgoztam... Hiszen tudod, hogy van ez minálunk: forogsz, forogsz a dolgok körül, a dolgok pedig egyre fontosabbak, egyre sürgősebbek, és észre sem veszed, hogy a dolgok mennek a maguk útján, az ember meg él a maga módján. Hej, Andrij! Amikor elmentem Liza Ribalovától, három legényt meg egy lányt láttam náluk: a fiát, a lányát meg két pajtásukat, ha jól tudom... Andrij... Micsoda szemük volt! Milyen csodálkozva néztek rám! Egyszer éjszaka felébredek itt a cellában, remeg minden porcikám. Komszomolisták! Egészen biztosan komszomolisták! Hogyan kerülhettem el őket? Hogyan történhetett ez? Hát én tudom, hogyan. Nemegyszer jöttek hozzám a kerület komszomolistái: „Matvej bátyám, tarts előadást az aratásról, a vetésről, a kerületünk fejlesztési tervéről, a szovjetek területi kongresszusáról” – a jó ég tudja, még miről. Én meg ahogy már szokás: „Nincs énnekem időm, hagyjatok engem, komszomolisták, törjétek a fejetekeket magatok!” Előfordul, hogy az ember nem tudja lerázni őket, beleegyezik, aztán kiderül, milyen nehéz egy ilyen előadást összetákolni. Jelentést kell készíteni a területi mezőgazdasági osztálynak, ülést tart az egyeztető, földmérő és tagosító bizottság, közben egy órácskát kell szakítani, mert a bányagazgató vár – az öreg, látod, ötvenéves elmúlt, a gyereke meg éppen egyeztetendő, szörnyen büszke rá, valami névnapot vagy születésnapot tart, ha nem jössz, megsértődik... Hát efféle elfoglaltságok közt, készületlenül szalad az ember a komszomolistákhoz előadást tartani. Emlékezetből beszél, „általában és nagyjában”, és tücsköt-bogarat összehord, annyira, hogy a háta is beleborsózik, hát még a komszomolistáké! Eh, szégyen, gyalázat! – fakadt ki Matvej Kosztyijevics, széles arca elpirult, és fejét a kezébe rejtette. – Ők okos dolgokat várnak tőlünk, azt, hogy miként éljenek, mi meg „általában és nagyjában”... Ki a mi ifjúságunk első nevelője? A tanító. Tanító! Micsoda nagy szó! Te is, én is az egyházi népiskolába jártunk, te öt évvel korábban, mint én, de biztosan emlékszel tanítónkra, Nyikolaj Petrovicsra.

Tizenöt évig tanítóskodott a bányaiskolában, aztán meghalt hektikában. De én még most is emlékszem rá, amikor elmondta, hogyan keletkezett a világ, a Nap, a Hold, a sok csillag. Talán ő volt az első ember, aki az istenben való hitet megrendítette bennünk, szóval felnyitotta a szemünket... Tanító! Könnyű ezt kimondani! De a mi országunkban, ahol minden gyerek tanul, a tanító végeredményben a legelső ember! Gyerekeink jövője, népünk jövője a tanító kezében, a tanító arany szívében nyugszik. Úgy kellene, hogy tiszteletünk jeléül az utcán ötven lépésnyire leemeljük előtte a sapkákat. Én pedig?... Még rágondolni is szégyellek, hogy minden áldott esztendőben, amikor felmerült az iskolák kitatarozásának, fűtésének kérdése, az iskolaigazgatók irodáink ajtajában fogtak el, és ott könyörögték ki az épületfát, téglát, meszet és szenet. Én meg tréfálkoztam: nem az én dolgom: intézze a kerületi közoktatásügyi osztály. És nem resteltem magam. Úgy gondolkodtam: teljesítettük a széntermelés tervét, túlteljesítettük a gabonabeadás tervét, elvégeztük az őszi szántást, a húst beadtuk, a gyapjút is, a területi pártbizottság titkárához üdvözlő táviratot intéztünk – engem ezek után hagyjak békében! Nem így volt?... Későn értettem meg mindezt, de mégis könnyebb a lelkemnek, hogy megértettem. Jómagam mi-féle vagyok? – szolt Matvej Kosztyijevics szégyenlős, jóságos és bűnbánó mosollyal. – A nép legsűrűjéből, legmélyéből való vagyok, a nép fia és szolgálja is egyben. Én már akkor, tizenhétben, ahogy meghallottam Leonyid Ribalov szavát, megértettem: nincs tisztább boldogság ennél, mint a népet szolgálni, és akkor kezdődött az én kommunista pártmunkáséletem. Emlékszel-e a mi földalatti és partizánmunkánkra? Honnan a csudából vettük mi. írástudatlan apák és anyák gyermekei, azt a nagyszerű lelkierőt és bátorságot, hogy feltartóztassuk és legyűrjük a német megszállókat és a fehéreket? Akkor úgy látszott, hogy ez a legnehezebb, vagyis legyőzni őket, utána jön a könnyebb rész. De kiderült, hogy a legeslegnehezebb még előttünk van. Emlékszel a szegényparaszt-bizottságainkra, a kulákbandákra, a Mahno-lázadás-

ra, és egyszerre – puff! A NEP! Tanulj kereskedni! Mi? És kereskedtünk. Megtanultuk!

– Hát arra emlékszel, hogyan állítottuk helyre a bányákat? – kérdezte váratlanul felélénkülve Valko. – Én éppen hogy leszereltem, s ugyanannak az öreg bányának az igazgatójává neveztek ki, amelyet most aknáztunk ki. Ez volt a munka! Ajjajaj! Gyakorlat semmi, a szakemberek elgáncsoltak, a gépek állnak, villanyáram nulla, a bankok nem hiteleznek, a munkásokat nincs mivel fizetni. Lenin meg egyre küldi a táviratokat: „Adjatok szenet, mentsétek meg Moszkvát és Pityert*”! Olyanok voltak előttem ezek a táviratok, mint a szentírás. Én hallottam Lenint, ez még a szovjetek második kongresszusán történt, az Októberi Forradalom alatt, amikor még frontkatona voltam. Emlékszem, odamentem hozzá, megérintettem az ujjaimmal, mert nem tudtam elhinni, hogy ugyanolyan élő ember, mint jómagam... No és? Adtam szenet!

– Ez igaz... – mondta Sulga elégedetten. – De mennyi terhet cipelt ezekben az időkben a kerületi, illetve a területi pártmunkás! Mennyi barackot nyomtak a fejünkre! Ugyan ki mást szidtak olyan kegyetlenül, mint a pártmunkást? Azt hiszem, a szovjet hatalmi szervek összes munkatársai közül bennünket szidtak a legtöbbet! – mondta Matvej Kosztyijevics, és arca sugárzott.

– Na, úgy vélem, a gazdasági vezetők sem maradtak el mögöttek – jegyezte meg Valko mosolyogva.

– Nem, valóban – bólintott Sulga mély meggyőződéssel –, a pártmunka azonban szobrot érdemelne. Én egyre csak azt hajtogattam: a terv, a terv... De próbáld csak meg évről évre, napról napra, órapontossággal hektárok millióit felszántani, bevetni, learatni a gabonát, begyűjteni, megcsépelni, beszállítani az államnak, munkaegységekre elosztani. Hát még az őrlés, a cukorrépa, a napraforgó, a gyapjú, a húsbeadás, a jószágállomány szaporítása, traktorok megjavítása és a mezőgazdaság gépesítése, amiben egyedülállóak vagyunk a világon, amilyenekről másutt

* Leningrád népies neve

nem is álmodhatnak!... Minden ember öltözködni, enni akar, no meg cukros teát szürcsölni. Hát sűrög-forog ám, mint mókus a ketrecben, a pártmunkás, hogy eleget tegyen nekik. A rajkomscsik – ami a kenyeret és a nyersanyagot illeti – az egész Honvédő Háborút a maga vállán cipeli...

– És a gazdasági vezető?! – vágott közbe Valko ünnepélyes méltatlankodással. – Ha már szobrot állítunk valakinek, hát akkor elsősorban neki! Ő az, aki az ötéves terveket, az elsőt is, a másodikat is a vállán hordta, és ki viseli a Honvédő Háborút, ha nem ő? Nem igaz? Vajon van-e a faluban terv? Az iparban, ott igen! Vajon a faluban van-e ütem? Az iparban igen, az iparban van. Hogy megtanultunk gyárakat építeni, tiszták, ragyogóak, pontosak, mint az óra. És a bányáink? Talán akad egyetlen olyan bányájuk is a kapitalistáknak, mint a mi Egyesünk? Cukor! Pedig ők kapitalisták, megszokták, hogy sok mindenük már régen megvan. Mi meg a mi munkaütemünkkel, lendületünkkel, állandó lázban: munkás- és építőanyag-hiány. A vasúti szállítás nem tart lépést, ezer és egy nagy és kis nehézség. De mi egyre előbbre és előbbre törünk. Nem, a mi gazdasági vezetőnk valóságos óriás!...

– Szóról szóra így van – szólt boldogságtól ragyogva Sulga. – Emlékszem, a kolhozisták moszkvai kongresszusán beválasztottak a határozati javaslatot összeállító bizottságba. Ott aztán szó esett a rajkomscsikokról. Egy pápaszemes, fiatalos ember, a híres „vörös professzorok” egyike – ahogy akkor hívták őket –, kissé lóhátról kezdett beszélni rólunk, hogy elmaradtunk, nem olvastuk Hegelt, és még olyasvalamit, hogy nem mosakszunk minden nap. Meg is kapta a magáét: „El kéne magát küldeni ezek közé a rajkomscsikok közé, hogy tanuljon tőlük, talán megokosodna...” Ha-ha-ha! – nevetett Sulga. – Én akkor olyan hírben álltam, hogy ismerem a falut. Kiküldtek falura, segítsék a parasztnak a kulákság felszámolásában és a kollektivizálásban... Nem, azok nagy idők voltak, ugyan ki felejtethné el? Megmozdult az egész nép. Nem tudtuk, mikor aludtunk. Aludtunk-e egy-

általán? Sok paraszt ingadozott akkor, de már a háború előtt is megérezte a legelmaradottabb is, hogy mit jelentettek azok az évek... Bizony, a háború előtt már jobban éltek az emberek...

– Emlékszel, mi volt akkor a bányákban? – és Valko cigányszeme felcsillant. – Néhány hónapig még feléje se néztem a lakásomnak, ott éjszakáztam a bányában. Te jó isten, amikor most körül nézel, tulajdon szemednek sem hiszed, hogy mindezt magunk csináltuk. Olykor, becsületszavamra, úgy tetszik nekem, hogy nem is én csináltam mindazt, hanem egy közeli rokonom. Most behunyom a szemem, és látom magam előtt a mi egész Donyec-medencénket, az országban mindenütt építőállványok, látom viharos éjszakáinkat.

– Amióta a világ világ, emberfiának nem jutott ki annyi, mint nekünk, és lám, mégsem gebedtünk bele. Azt kérdelem én tőled, hogy miféle emberek is vagyunk mi – kérdezte naiv, gyerekes arccal Sulga.

– Ez az ostoba ellenség meg azt hiszi, hogy félünk a haláltól – tette hozzá nevetve Valko. – Nem, mi, bolsevikok, megszoktuk a halált. Vajon hány ellenség gyilkolt már minket? Gyilkoltak a cár hóhérai és zsandárjai, gyilkoltak októberben a junkerek, gyilkoltak a fehérek, külföldi intervenciók a világ minden részéből, Mahnáék és Antonovék, orozva lőttek ránk vadászpuskájukból a kulákok, mégis élünk, a nép szeretetéből. Csak hadd gyilkoljanak most meg minket a német fasiszták, mégis ők kerülnek a föld alá, és nem mi! Igaz-e?

– Szent és nagy igazság, Andrij... Életem végéig büszke leszek rá, hogy nekem, egyszerű munkásembernek jutott osztályrészemül, hogy életemet a mi kommunista pártunkban élhettem le, amely a boldog élet útjára vezette az embereket...

– Szentigaz. Ez a mi nagy boldogságunk, Matvij – mondta Valko olyan mély érzéssel, mely egész szokatlan volt ennél a zord embernél. – Még egy öröm ért engem: ez, hogy halálom órájában olyan elvtársam akadt, mint te, Matvij...

– Szívem mélyéből köszönöm a megtiszteltetést!... Mindig tudtam, hogy milyen tiszta lelkű ember vagy, Andrij...

– Adjon az isten boldogságot embertársainknak, akik itt maradnak a földön! – mondta Valko csendesen, ünnepélyes hangon.

Haláluk órájában így gyóntak egymásnak és a lelkiismeretüknek Andrej Valko és Matvej Sulga.

35.

Brückner mester és Balder őrmester ebéd után elhajtattak a Krasznodontól harminc kilométerre fekvő Rovenyki városba, a körleti csendőrparancsnokságra. Peter Fenbong, a krasznodoni csendőrörshöz vezényelt SS-osztag Rottenführerje tudta, hogy Brückner mester és Balder őrmester a kihallgatások jegyzőkönyveit vitték el a körleti csendőrparancsnokságra, csak utasításra vártak, hogy miként járjanak el a letartóztatottakkal. De Peter Fenbong éppúgy, mint főnökei, tapasztalatból tudták, milyen lesz az utasítás. Éppen ezért elutazásuk előtt parancsot adtak Fenbongnak, zárja körül SS-katonákkal a park területét, senkit se eresszenek be a parkba, és Eduard Bolman tizedes vezetése alatt egy szakasz csendőrt vezényeltek ki, hogy olyan nagy gödröt ássanak, amelyben szorosan egymás mellett állva hatvan-nyolc ember elfér.

Peter Fenbong tudta, hogy főnökei késő este előtt nem térnek vissza. Ezért egy rangban fiatalabb Rottenführer vezetése alatt küldte el katonáit a parkba, ő pedig a barakk portásfülkéjében húzta meg magát.

Az utóbbi hónapokban nagyon sok munkája volt, egy percig sem maradt egyedül, és nemcsak arra nem maradt ideje, hogy tetőtől talpig megmosakodjék, de még fehérneműt sem tudott váltani. Attól félt, hogy valaki meglátja, mit hord az inge alatt.

Amikor aztán Brückner mester Balder őrmesterrel elutazott és az SS-ek és a csendőrkatonák kivonultak a parkba, a börtönre pedig csend borult, Fenbong altiszt a börtönkonyha szakácsához ment, forró vizet és mosdótálat kért, mert tisztálkodni akart. Hi-

deg víz mindig volt a hordóban, mely ott állt a portásszoba mellett.

A sok forró nap után végre hűvös szél támadt, kergette az alacsonyan úszó, páraktól duzzadt felhőket. Szürke, őszi nap volt, és az egész szénvidék látképe a maga típusházaival és szénporos levegőjével – nem is szólva a szelek járásának kitett városkáról – barátságatlannak látszott. A portásfülke elég világos volt ahhoz, hogy valaki megmosakodhassék benne, de Peter Fenbong nemcsak azt nem akarta, hogy tetten érjék mosakodás közben, hanem azt is igyekezett megakadályozni, hogy az ablakon át beláthassanak. Ezért fekete papírral beaggatta az ablakokat. Aztán meggyújtotta a villanyt.

Bárhogy megszokta a háború kezdete óta azt az életmódot, amelyet folytatott, bármennyire is megszokta már a tulajdon bűzét, mégis kimondhatatlan gyönyört érzett, amikor végre-valahára teljesen levetközhetett, és néhány percig minden tehermentesen, anyaszült meztelenül állhatott. Természetből testes ember volt, de az évek múltával egyre nehezkesebbé vált, és fekete egyenruhája alatt erősen izzadt. Néhány hónap óta nem váltott fehéreneműje ragadós és bűdös volt a beszívódott izzadságtól, egyben sárgásfeketére festődött az egyenruhájától.

Peter Fenbong levetette a fehéreneműjét, és póre, vizet rég nem látott, de egyébként is fakó testtel, mellén, lábán, sőt a hátán is göndör, fehér szőrrel borítva állt a portásfülkében. Amikor megszabadult az alsóruhától, kitűnt, hogy valamilyen különös, láncszerű dolgot hord a mellén. Voltaképpen nem is lánc volt, mert inkább hosszú töltényszalaghoz hasonlított, amelyet kínai katonák hordtak a régi időkben. A gumyszerű anyagból készült szalag apró zsebekre oszlott, mindegyik zseb gombra járt. A szalag keresztben szaladt a két vállán, s derékon fölül átfogta testét. Két végét fehér pántlika kötötte össze. A körülbelül hüvelyknyi nagyságú kis zsebek zöme tömve, kisebb része üres volt.

Peter Fenbong kibontotta a pántlikát, és levette a szalagot a testéről. A szalagot olyan régen hordta már, hogy zsírpárnás fehér testén és derekán felül sávot, egészségtelen színű nyomot ha-

gyott maga után, mint a hosszú fekvés a beteg ember testén. Levette a szalagot, és gondosan – a szalag nagyon hosszú és nehéz volt – az asztalra helyezte. Ahogy megszabadult különös terhétől, nyomban dühösen vakaródní kezdett. Vadul, elkeseredetten vakarta rövid, tömpe ujjaival mellét, hasát, lábát, és hol egyik, hol másik vállán át mindenáron el akarta érní a hátát, majd lapockája alá nyomta jobb kezét, miközben szakadatlanul, a gyönyörűségtől nyöszörögve és sóhajtozva vakaródzott valamennyi ujjával.

Amikor már nem viszketett annyira, óvatosan kigombolta kabátja belső zsebét, ahonnan dohányzacskóra emlékeztető kis zsákot vett elő és kiborította. Körölbélül harminc aranyfogat szórt ki az asztalra. A fogakat a még üresen álló két-három szalagzsebre akarta szétoztani. De ha már végre egyedül maradt, nem tudott ellenállni a kísértésnek, hogy ne gyönyörködjék a többi zseb tartalmában. Ritkán akadt ilyen kiváló alkalom. Minden zsebet gondosan kigombolt, és különálló kis halmokba rakva pakolta ki a tartalmukat. Az asztal nemsokára megtelt. Volt miben gyönyörködní!

Ott volt a világ minden valutája: amerikai dollár, angol shilling, francia és belga frank, osztrák ezüstpénz, cseh, norvég, román, lengyel és olasz pénz. Országok szerint csoportosította őket: aranyat arannyal, ezüstöt ezüsteel, papírpénzt papírpénzzel... utóbbiak között akkurátus kötegben szovjet százrubelek, amelyektől Peter Fenbong, az igazat megvallva, semminemű hasznot nem várt, de mégis megtartotta őket, mert kapzsisága már elvakult gyűjtőszenvédéllyé nőtt. Volt ott egy halom apróbb aranytárgy, gyűrű, karperec, fülbevaló, nyakkendő- és mellű drágakövekkel és drágakövek nélkül, külön halom aranyfogakból és foglalat nélküli ékkövek.

A légy járta mennyezetről homályos villanyfény hullott a pénzekre, értéktárgyakra. Peter Fenbong vastagon, kopaszon, szőrösen, szarufoglalatú szemüveggel az orrán vakaródzott a kincsei előtt. Izgatott volt, de megelégedett.

Ezek az apróságok és pénzek elég jelentős értéket képviseltek,

de Fenbong minden egyes pénzdarabról és ékszerről pontosan meg tudta állapítani, hol, mikor, milyen körülmények között, kitől és kiről szerezte vagy húzta le; kinek törte ki érte a fogát, mert attól a pillanattól fogva, amikor elhatározta, hogy minél több kincset fog megkaparintani, kizárólag ennek a szenvedélynek élt, minden más dolga háttérbe szorult.

Bár nemcsak holtak, hanem, ha kellett, élők szájából is tört ki fogakat, mégis jobban szerette a holtakat, mert ezeknél könnyebben ment a dolog. Amikor a letartóztatottak között aranyfogúakat vett észre, kihallgatásuk alatt arra gondolt, hogy ezeket az embereket minél gyorsabban tegyék el láb alól.

Olyan ijesztő sokan voltak ezek a meggyilkolt, megcsonkított, meggyötört, kifosztott férfiak, asszonyok, gyerekek, akik ott kísértették a pénzek, fogak és csecsebecsék mögött, hogy amikor így nézte zsákmányát, az édes izgalom és önelégedettség érzése nyugtalansággal párosult benne, de ez nem magából Peter Fenbongból fakadt, hanem egy maga elé képzelt, igen választékosan öltözött, tökéletes gentlemanből. Ennek a tökéletes gentlemannek drágaköves gyűrű ékeskedett vastag ujján, fején drága, világos puhakalap; korrekt, sőt barátságos és simára borotvált arcú úriember volt, aki teljesen elítélte Peter Fenbongot.

Nagyon-nagyon gazdag ember volt ez a gentleman. Sokkal gazdagabb, mint Peter Fenbong minden értéktárgyával együtt. Fenbong úgy találta, hogy jogosan ítéli el őt ez az úriember, mert meggazdagodási módszerét valahogy szennyvesnek tartotta. Peter Fenbong szakadatlan vitában állt ezzel a gentlemannel. Igen barátságos vitában, mert csak Peter Fenbong élt a szóval, és egy élettapasztalattal rendelkező modern üzletember megalapozott, magas szempontjait képviselte ebben a vitában.

„Ha-ha – mondta Peter Fenbong –, én végeredményben egyáltalán nem ragaszkodom ahhoz, hogy életem végéig ezzel foglalkozzam; végeredményben egyszerű kereskedő vagy, ha akarjuk, közönséges boltosféle leszek, de valamivel csak meg kell kezdenem a dolgot. Igen, én nagyon jól tudom, hogy önnek más a véleménye magáról és rólam is! Maga is így gondolkozik: »Én gentle-

man vagyok, gazdagságom forrása mindenki előtt ismeretes. Családom van, gyermekeim; előkelő megjelenésű, előzékeny úriember vagyok, aki mindenkinek nyugodtan nézhet a szemébe. Ha a hölgy, akivel történetesen beszélek, áll, én is felállok. Újságot, könyveket olvasok, tagja vagyok két jótékonsági egyesületnek, és egészen tisztességes összegeket áldoztam kórházakra a háború alatt. Szeretem a zenét, a virágot és a holdvilágos tengert. De ön, Peter Fenbong, embert ölt pénzért és ékszerekért, amelyeket aztán zsebre vág, sőt arra vetemedik, hogy eleven emberek aranyfogait tulajdon testén rejtegeti, nehogy valaki meglássa. Ezért aztán hónapokig egyáltalán nem mosdik, tehát valósággal bűzlik. Mindezek alapján teljesen indokoltan elítélhetem önt, Peter Fenbong...» He-he, engedelmet, szeretett és nagyra becsült barátom! Ne feledje el, hogy negyvenöt éves vagyok, és eddig tengerész voltam. Beutaztam az egész világot, és láttam egyet-mást... Nem ismerős ön előtt például az a kép, melyet mint tengerésznek, aki megfordult a világ minden tájékán, nem egy esetben volt alkalmam megfigyelni, nevezetesen, hogy Dél-Afrikában, Indiában vagy Indokínában évről évre milliószámra halnak éhen az emberek, úgyszólván a tisztelt publikum szeme láttára! Különben miért menjünk olyan messzire? A boldog emlékü háború előtti időben tapasztalhatta, hogy a világ majdnem minden fővárosában egész városnegyedek munka és kereset nélküli lakossága a mélyen tisztelt publikum szeme előtt pusztult éhen, nemegyszer ősi székesegyházak lépcsőin. Nemigen tudom elhinni, hogy saját elhatározásukból haltak meg! És ugyancsak ne tudná, hogy köztisztviselőben álló személyiségek, kifogástalan gentlemanek, ha ebből hasznot húzhattak, nem szégyellték vállalatuk millió és millió egészséges férfi- és nőmunkását kidobni az utcára, s hacsak nem elég szívesen nyugodtak bele helyzetükbe, tömegesen kínozták őket halálra a börtönben, vagy pedig egyszerűen lelőtték őket az utcán. Megölték őket teljesen törvényes alapon, a rendőrség és a katonaság segédletével... Néhány, egymástól különböző módszerre hívtam fel a figyelmét csupán. Sokkal többet is említhetnék, melyekkel a föld-

tekén évente emberek millióit pusztítják el, nemcsak egészséges munkabíró férfiakat, de gyerekeket, asszonyokat és aggastyánokat is, végeredményben csak azért, hogy ön gazdagabb lehessen. A háborúról nem is beszélek, amikor a lehető legrövidebb idő alatt, hatalmas méretekben folyik az emberirtás – ugyancsak az ön meggazdagodása érdekében. Kedves és nagyra becsült barátom! Minek szembekötösdit játszani? Valljuk be tiszta szívből egymásnak: ha azt akarjuk, hogy mások dolgozzanak érettünk, akkor évente, ilyen vagy olyan formában, egy bizonyos mennyiséget el kell pusztítanunk belőlük! És csak azért tűnök fel ijesztőnek ön előtt, mert az adott pillanatban úgyszólván az ember-mészárlás legalsóbb lépcsőfokán állok. Mert kezdő napszámosa vagyok az ügynek, és hivatásomnál fogva kénytelen vagyok eltekinteni többek között a rendszeres mosakodástól, tehát bűdös vagyok! De ismerjétek el, te és a többiek, hogy nem lehetnétek meg olyan ember nélkül, amilyen én vagyok, és minél előbbre halad az idő, annál inkább van szükségetek rám. Én vér vagyok a véretekből, hasonmásotok vagyok, én az vagyok, akik ti, persze ha kifordítanak benneteket a bőrötökből, és megmutatják az embereknek, milyenek is vagytok voltaképpen. De eljön az idő, és én is mosakodni fogok, kifogástalan úriember leszek, ha kívánja, boltos, akinél minden percben rendelkezésére áll néhány pár jó minőségű virsli és szafaládé . . .”

Ilyen elvi vitát folytatott Peter Fenbong a képzeletbeli simára borotvált, jó modorú, sőt barátságos arcú és gondosan vasalt nadragú gentlemannel. Mint minden alkalommal, Peter Fenbong most is legyőzte ezt a gentlemant, és így hangulata valósággal felderült. Visszadugta a pénzeket, értéktárgyakat a megfelelő zsebekbe. Gondosan begombolta őket, és mosakodni kezdett. Prüszkölt, szuszogott az élvezettől, kifröcskölte a padlóra a szappanos vizet, ami egyébként egy pillanatig sem nyugtalanította. Majd felmossák a katonák.

Megmosakodott, s bár nem vitte túlzásba a dolgot, mégis tisztának érezte magát. Újra felöltötte a keresztszalagokat, tiszta alsót vett, a szennyését eldugta, és felhúzta fekete egyenruháját.

Aztán kissé félretolta az elsötétítő papírt, kinézett az ablakon, de semmit sem látott. A börtönudvar koromsötét volt. A tapasztalat, mely valósággal kutyaszimattá fejlődött benne, azt súgta, hogy főnökei minden pillanatban megérkezhetnek. Kiment az udvarra, pár pillanatra megállt a portásfülke előtt, hogy szeme megszokja a sötétséget, de még így sem látott semmit. A város fölött hideg szelek rohantak, s végig az egész donyeci sztyeppen fekete felhők hömpölyögtek láthatatlanul, csak hallani lehetett, amint zúgva úzték, kergették egymást, és nyirkos, ólmos szárnyaikkal összeterlódtak.

Peter Fenbong ebben a pillanatban meghallotta egy közeledő motor tompa zaját. Megpillantotta a félig letakart autólámpák páros fényét. A dombról lefelé szaladó autó az épület felé tartott, melyben azelőtt a kerületi végrehajtó bizottság, most pedig a kerületi mezőgazdasági parancsnokság székel. Az autó fényétől az épület egyik szárnya hirtelen kilépett a sötétségből. A főnökök visszatértek a kerületi csendőrpáncsnokságról. Peter Fenbong átment az udvaron. A hátsó kijáratnál, amikor átment a börtön épületébe, egy csendőr a puskájával tisztelgett előtte.

A cellák foglyai is meghallották a börtön felé közeledő autó halk motorzaját. A szokatlan csendet, mely egész nap ráborult a börtönre, a folyosón végigcsörtető léptek, a zárakban megcsikorduló kulcsok és ajtócsapkodás zaja szakította meg. A cellákból hirtelen járás-kelés és távolabbról egy gyerek szívet tépő sírása hallatszott ki. A sírás hirtelen éles sikollyá vált. A gyerek – nyilván utolsó erejét megfeszítve – rekedten jajveszékelt a távoli cellában.

Matvej Kosztyijevics és Valko is meghallotta a járkálást és a gyereksírás zaját. Néha mintha egy asszony hangját is hallották volna. Az asszony nagyon izgatottan beszélt, kiabált, könyörgött, s végül, úgy látszik, ő is sírva fakadt. Aztán megcsikordult a zárban a kulcs, a csendőrök nyilván kimentek abból a messzebb fekvő cellából, ahol az asszony ült gyermekével, és a szomszédos cellába nyitottak, amelyből azonnal járás-kelés, mozgólódás lármája hallatszott. De még ebből a lármából is kicsen-

gett valamilyen végtelenül szomorú, de gyöngéden csitító női hang és egy elcsendesedő, szinte önmagát álomba ringató gyerek gyöngé gőgicsélése.

Áá... aá... aá... aá...

A Valko és Matvej Kosztyijevics cellájával szomszédos fülkébe nyitottak most be a csendőrök. Valko is, Matvej is megértették, hogy mit jelent a mozgólódás és a zaj, mely a csendőrök nyomán támadt. A csendőrök összekötözték a foglyok kezét.

Ütött utolsó órájuk.

A szomszédos cellában sok ember volt összezsúfolva, itt hosszabb ideig foglalatoskodtak a csendőrök. Végre innen is kimentek. Az ajtót bezárták. De Valkóhoz és Matvejhez nem jöttek be azonnal. Megálltak a folyosón, és tétován beszélgettek. Aztán valaki a kijárat felé futott a folyosón. Pár percig csend volt, a némaságot csak néha szakította meg a csendőrök mormogó beszéde. Azután újra lépések dobogtak, emberek közeledtek a célához, valaki meglegedetten kiáltott fel németül, aztán megnyílt az ajtó, és villanylámpákkal maguk elé világítva, Fenbong altiszt vezetésével csendőrök léptek be. Revolverüket lövésre készen tartották. Az ajtóban még vagy öt csendőr állt. Nyilvánvalóan a csendőrök attól féltek, hogy ez a két ember most is ellenállást fog tanúsítani. De Valko és Matvej Kosztyijevics még csak nem is mosolyogtak rajtuk, lelkük már messze járt e hívásuktól. Nyugodtan hagyták, hogy a kezüket hátrakössék, s amikor Fenbong intett, hogy üljenek le, mert a lábukat is meg kell kötni, ezt is engedték. Lábukra béklyót raktak, hogy meg ne szökhessenek.

Aztán újra magukra hagyták őket. Szótlanul ültek egy darabig cellájukban, amíg körülöttük sorra meg nem kötözték a többi foglyot is.

Most kimért, gyors léptek csattogtak a folyosón. A léptek zaja egyre fokozódott, végre betöltötte az egész folyosót: a katonák „helybenjárást” végeztek. Aztán parancsszóra megálltak, és bakancsuk sarkát csattogtatva megfordultak, puskájukat leeresz-

tették. A cellák ajtóit kicsapódtak, és a foglyokat egymás után kihozták a folyosóra.

Akármilyen homályosan pislogtak a folyosó mennyezetéről lelógó apró lámpák, Valko és Matvej Kosztyijevics mégis önkéntelenül hunyorogtak, olyan sokáig ültek a sötétben. Aztán megnézték közvetlen szomszédaikat, majd azokat, akik távolabb álltak a sorban, jobbra-balra, a folyosó két végén.

Tőlük a második egy magas, éltés, mezítlábás férfi volt, éppúgy, mint ők, lebéklyózott lábbal. Alsóruhája csupa vér. Valko is, Matvej Kosztyijevics is hirtelen megrázkódtak, amikor Petrovra ismertek benne. Annyira összemarcangolták egész testét, hogy alsóruhája, mint egyetlen óriási sebre, ragadt és odaszáradt a testére. A legkisebb mozdulat is elviselhetetlen fájdalmat okozott ennek az erős embernek. Fél arcát szurony vagy kés csontig sebezte és gennyezett. Petrov is megismerte őket, és lehajtotta a fejét.

De ami Valkót és Matvej Kosztyijevicset szívük mélyéig megrendítette és tehetetlen dühre lobbantotta, az a látvány volt, mely a folyosó bejáratánál tárult eléjük, s amely felé megdöbbenve, iszonyattal és dermedt ámulattal fordult valamennyi fogoly tekintete. Fiatal, bordóruhás asszony állott ott, halálosan meggyötört, de elszánt arccal, karján csecsemővel. Keze, mellyel a gyermeket fogta, és a gyermek is madzaggal többszörösen úgy egymáshoz volt kötözve, hogy a kis test egész szorosan, elválaszthatatlanul tapadt az anyjához. A gyermek még nem volt egyéves, gyöngé, finom kis feje, melyen a tarkó körül selymesen göndörödő, ritkás, szőke haj aranylott, anyja vállán pihent. Szeme behunyva. A gyerek nem volt halott, csak aludt.

Matvej Kosztyijevics hirtelen maga előtt látta a saját feleségét, gyerekeit, és a szeme könnybe lábadt. Megijedt, hogy a csendőrök vagy embereik észreveszik, hogy sír, és még félreérthetik. Szinte örült, amikor Fenbong altiszt végre összeszámlálta és két sor katona között kivitte a foglyokat az udvarra.

Az éjszaka olyan sötét volt, hogy még a mellettük állókat sem látták. Négyes sorban kísérték ki őket a kapun, miközben az

egész menetoszlopot, hol elől, hol oldalt, hol hátul, villanylámpák fel-felvillanó fényével világították meg. Így mentek az utcán, felfelé. Szakadatlan vad iramban hideg, egyhangú szél süvített a városon, nyirkos hullámaival átcsapott rajtuk. Hallani lehetett a párás felhők súrlódását, olyan mélyen, szinte a fejük fölött szaladtak el, hogy kézzel utánuk nyúlhattak volna. Az emberek mohón szívták a levegőt. Lassan, teljesen szótlanul haladt a menet. Fenbong altiszt, aki elől ment, időnként visszaneézett, és minden alkalommal rájuk világított a kezén függő nagy lámpával. Ilyenkor újra meg újra kivált a sötétből az asszony, aki testéhez kötözött gyermekével az első pár bal szárnyán lépdelt. A szél meg-meglobogtatta bordó ruhaszegélyét.

Matvej Kosztyijevics és Valko egymás mellett mentek, válluk összeért. Matvej Kosztyijevics szeme már száraz volt. És minél tovább mentek, annál messzebb és messzebb távolodott tőlük minden személyes érzés, még a legdrágább is, mely titokban az utolsó pillanatig nyugtalanította szívüket, s amelytől nehezen tudtak elszakadni. Magasztos belső nagyság szárnya terült föléjük. Kimondhatatlan nyugalom ült lelkükre, és Matvej Kosztyijevics meg Valko, arcukat a szélnek szegezve, a mélyen vonuló felhők alatt szótlanul és csendesen ballagtak pusztulásuk felé.

A park bejáratánál megállt a menet. Fenbong altiszt, Eduard Bolman csendőr tizedes és az az al-Rottenführer, aki a parkőrség SS-katonáinak parancsnoka volt, azt az iratot nézték, melyet Fenbong altiszt kabátja belső zsebéből vett elő.

Ezután a csendőr tizedes újra megszámlálta a sorokat, miközben lámpája felvillanó fényénél mindenkire egyenként rávilágított.

A park kapuja csikorogva nyílt meg. Az oszlopot kettes rendekbe sorakoztatták, és a fő fasoron, a Lenin Klub és a Gorkij Iskola épületei között vezették tovább, ott, ahol a Krasznodonugol Tröszt-höz tartozó vállalatok jelenlegi „igazgatósága” székel. De alig hagyták el az iskolát, Fenbong altiszt és Bolman tizedes a balra eső fasorba fordultak. A menet követte őket.

Szél tépdeste a fákat, nyirkos leveleket sodort magával, és a sötétséget körös-körül a fák lombjának szakadatlanul remegő, csapkodó, ezerszavú, de mégis egyhangú susogása töltötte be.

A menetet a parknak egy elhagyatott, még a régi jó időkben is kevésbé látogatott szélére vitték, mely a pusztaság térségén álló német rendőriskola magányos kőházáig ért. Itt a fával szegélyezett, széles mező közepén hosszú, frissen ásott árok tátongott. Az emberek nem látták az árkot, de megéreztek a kiásott föld nyirkos szagát.

Az oszlopot két részre osztották, így vitték tovább, és Valko meg Kosztyijevics elszakadtak egymástól. Sokan belebotlottak a frissen hányt földrakásokba. Felbuktak, de puskatussal azonnal talpra állították őket.

Hirtelen apró villanylámpák egész sora világította meg a hosszú, sötét árkot, az oldalra hányt földet, az emberek szörnyen meggyötört arcát és a német katonák acélfényű szuronyait, melyek tömör falként vették körül a mezőt. Az árok szélén, a fák alatt vállra vetett fekete impregnált köpenyben Brückner mester és Balder őrmester állott. Mögöttük, kissé oldalt, a kövér Vaszilij Sztacenko, a polgármester. Arca vörös, szeme dülledt.

Brückner jelt adott. Fenbong altiszt magasra emelte a lámpát, mely kezén lógott, és rekedt kappanhangon vezényelt. A katonák előreléptek, és szuronnal az árokba lökték az embereket, akik ide-oda botolva, sárba ragadó lábbal bukdácsolva, némán kapaszkodtak a földhányásba. Csak a katonák szuszogása és a szél zúgása hallatszott a fák között.

Matvej Sulga, amennyire lebéklyózott lába engedte, nehéz léptekkel ment a földhányásra. A felvillanó lámpák fényénél látta, mint lökik árokba az embereket, akik leugrottak vagy belezuhantak, némán vagy szitkozódó panaszos kiáltással.

Brückner mester és Balder őrmester mozdulatlanul álltak a fák alatt, Sztacenko pedig buzgón hajlongott az emberek előtt, akiket az árokba lökték – részeg volt.

Sulga megint észrevette a bordóruhás asszonyt, melléhez kötözött gyermekével. A gyerek semmit sem látott, semmit sem

hallott, csak anyja melegét érezte, és vállára hajtva kis fejét, aludt. Hogy fel ne ébressze, az anya csendesen a földhányásra ereszkedett, és mert keze le volt kötözve, lábával tapogatózva csúszott be az árokba. Matvej nem is látta többé.

– Elvtársak – szólalt meg most Sulga rekedt, bömbölő hangon, mely minden zajt és lármát túlkiáltott. – Drága elvtársaim! Örök dicsőség emléketeknek! Éljen . . .

Szurony csapott két bordája közt a hátába. Sulga megfeszítette minden erejét, nem rogyott össze, hanem beugrott az árokba, és hangja onnan harsogott kifelé:

– Éljen a nagy kommunista párt . . . mely az embereknek megmutatta az igazság útját!

– Halál az ellenségre! – szólalt meg most mellette harsányan Valko. A sors a sírban újra összehozta őket.

A verem annyira zsúfolt volt, hogy megfordulni sem lehetett. A lelki feszültség utolsó pillanata volt ez, mindenki a golyót várta. De nem ilyen halált szántak nekik. Földlavina zúdult a fejükre, vállukra, ingük mögé, szájukba és szemükbe. Megértették, hogy elevenen temetik el őket.

Sulga végsőkéig megfeszítve hangját, énekelt:

*Föl, föl, ti rabjai a földnek,
föl, föl, te éhes proletár . . .*

Valko mély hangon átvette a dallamot. Egyre újabb és újabb hangok csatlakoztak hozzájuk, előbb közelben, aztán távolabb-ról. Az Internacionálé nehéz, lassú hullámokban gomolygott a föld alól, és komor felhőként húzott a sötét égbolt felé.

E sötét, iszonyú órában halkan felnyílt a „Fás” egy kis házában az ajtó, és Marija Andrejevna Borc meg Valja kijöttek egy alacsony termetű, melegen bebugyolált emberrel, akinek a vállán hátizsákféle volt, kezében pedig botot tartott.

Marija Andrejevna és Valja karon fogták az embert, és az ut-

cán át a sztyepp felé tartottak. A szél cibálta, csapdosta ruhájukat.

Az ember pár perc múlva megállt.

– Sötét van, talán jobb lenne, ha visszafordulnál – mondta szinte suttogva.

Marija Andrejevna átölelte. Úgy álltak néhány percig.

– Az ég áldjon, Masa – szólt aztán az ember, és csüggedten legyintett.

Marija Andrejevna ott maradt. Apa és lánya, egymás kezét el nem eresztve, lassan mentek tovább. Valja pirkadásig együtt akart menni apjával. Aztán akármilyen rossz is a szeme, egymagában kell majd Sztálinóig elvergődnie, ahol a felesége rokonainál akart rejtőzni.

Marija Andrejevna pár percig még hallotta távolodó lépteiket, aztán csönd lett. Körös-körül világtalan, hideg sötétség gomolygott, de Marija Andrejevna szíve még komorabb volt. Egész élete: munkája, családjá, szerelme, reménye, gyerekei – minden összeomlott, rommá vált. A legszörnyűbb semmiség tátongott előtte.

Állt, és nem volt ereje elindulni. Ruháját sívítva csapdosta a szél, feje fölött egészen mélyen fekete felhők sodródtak.

És hirtelen úgy érezte, hogy megbolondul... Hallgatódzott... Nem, ez nem képzelődés. Most megint hallja... Énekelnek! Az Internacionálét éneklik!... Nem lehetett megállapítani, honnan jött az ének. Összefolyt a szél zúgásával, a felhők sodrásával, aztán a szélllel, felhővel együtt tovarohant, szerte a fekete világba.

Marija Andrejevna úgy érezte, hogy a szíve megáll: egész teste remegett.

Mintha a föld alól jönne felé a dal:

*... A múltat végképp eltörölni,
Rabszolgahad, indulj velünk!
A föld fog sarkából kidőlni,
Semmik vagyunk – minden leszünk! ...*

MASODIK RESZ

– Én, Oleg Kosevoj, az Ifjú Gárda tagjainak sorába lépve, fegyvertársaim, sokat szenvedett szülőhazám, egész népem színe előtt ünnepélyesen esküszöm, hogy a szervezet valamennyi parancsát feltétlenül és ellentmondás nélkül teljesítem, és hogy mindent, ami az ifjú Gárdával végzett munkámmal összefügg, a legmélyebb titokban tartom. Esküszöm, hogy irgalmatlanul bosszút állok felgyújtott, szétrombolt városainkért és falvainkért, embereink kiontott véréért, hős bányászaink vértanúhaláláért. És ha a megtorlás életemet követeli, odaadom habozás nélkül. Ha pedig kínvallatás közben vagy pusztá gyávaságból megszegném szent eskümet, legyen örökre átkozott nevem és minden hozzátartozóm, engem pedig érjen utol elvtársaim bosszúálló keze. Véért vért, halálért halált!

– Én, Uljana Gromova, az Ifjú Gárda tagjainak sorába lépve, fegyvertársaim, sokat szenvedett szülőhazám, egész népem előtt ünnepélyesen esküszöm . . .

– Én, Ivan Turkenyics, az Ifjú Gárda tagjainak sorába lépve, fegyvertársaim, sokat szenvedett szülőhazám, egész népem előtt ünnepélyesen esküszöm . . .

– Én, Ivan Zemnuhov . . . ünnepélyesen esküszöm . . .

– Én, Szergej Tyulenyin . . . ünnepélyesen esküszöm . . .

– Én, Ljubov Sevcova . . . ünnepélyesen esküszöm . . .

Valószínű, hogy Szergej Levasov egyáltalán nem értette meg Ljubkát, amikor első ízben kopogtatott az ablakán, ő meg kiszaladt hozzá, aztán az egész éjszakát átbeszélgették – isten tudja, miket gondolt róla!

Az bizonyos, hogy az utazás első bonyodalma már itt támadt Szergej Levasovval kapcsolatban. Persze, régi jó barátok voltak, és Ljubka nem utazhatott el anélkül, hogy előtte ne szóljon Szergejnek. Szergej, amikor Andrej bácsi még szabadon volt, az ő tanácsára állt be teherautósofőrnek az „igazgatóság” garázsába. Ljubka az utcáról egy kisfiút küldött el érte – a gyerekek mind szerették Ljubkát, mert jellemben és modorban mindenképp hozzájuk hasonlított.

Szergej egyenesen a munkából, késő este jött hozzá, ugyanabban a munkaruhában, melyben Sztálinóból érkezett. A német megszállás alatt még a bányászoknak sem járt munkásruha. Szergej nagyon piszkos, fáradt és rosszkedvű volt.

Hogy a lány hová és miért utazik, ezt nem szokta firtatni, de egész este csak ezen töprengett, és szörnyű hallgatásával teljesen kihozta sodrából Ljubkát. A lány végül is nem bírt magával és ráförmedt: mije ő Szergejnek, felesége, szerelme, vagy mi? Ő semmiféle szerelemre nem gondolhat, amikor még oly sok minden vár rá az életben – mi jut eszébe, igaz is, hogy így gyötöri? Ők csak egyszerűen elvtársak, és nem tartozik neki számadással. Oda utazik, ahová akar . . . családi ügyben.

Ljubka látta, Szergej nem nagyon hiszi, hogy Ljubkának dolga van, hanem egyszerűen féltékenykedik. Ez némi gyönyörűséget okozott neki.

Ljubkának alaposan ki kellett volna aludnia magát, de a fiú ott maradt, és esze ágában sem volt elmenni. Olyan makacs természete volt, hogy egész éjjel itt ült volna, ha Ljubka végül ki nem zavarja. Azt mégsem akarta, hogy a fiú ilyen rossz hangulatban legyen az ő távolléte alatt, azért kikísérte, a kertkapu előtt karon fogta, és egy rövid pillanatig hozzásimult, aztán beszaladt a házba, nyomban levetkőzött, és lefeküdt anyja mellé.

Persze, a mamával is nehéz volt az ügy. Ljubka tudta, milyen

keserves lesz az anyjának egyedül maradnia, annyira tehetetlen volt az élet bajaiban, de a mamát könnyű félrevezetni. Ljubka körülcirógatta, mindenfélét összebeszért neki, s anyja elhitte, amit mondott. Ott is aludt el anyja ágyában.

Alig virradt, Ljubka felébredt, és halkan énekelgetve készült az útra. Elhatározta, hogy kíméli a legjobb ruháját, inkább egyszerűen, de azért lehetőleg tetszetősen öltözködik, hogy feltűnjék. Legszebb kék, valódi krepdesin ruháját, kék cipőjét és csipkés fehérneműjét, valamint selyemharisnyáját becsomagolta kis bőröndjébe. Vagy két óra hosszat hajlongott kombinében és bugyiban két egészen egyszerű, nagyon kicsi tükör között. De a kis tükörben sehogy sem láthatta meg a fejét. Így hát jobbra-balra forgott, és miközben folyton dudorászott, hol egyik, hol másik izmos, vajszerű lábát nyújtotta ki, melyeken takaros, apró ujjai rózsállottak. Aztán felvette öves harisnyakötőjét, tenyerével végig simította rózsaszín talpát, felhúzta testszínű harisnyáját, krémszínű cipőjét, magára hullajtotta suhogó babos-pettyes és az ég tudja, milyen más ríktó színcsudával tarkított ruháját. Ugyanakkor harapott is valamit, és megállás nélkül duruzsolt.

Könnyed izgalmat érzett, de ez nemhogy elgyengítette volna, inkább felélénkítette. Végeredményben egyszerűen boldog volt, hogy ő is csinálhat végre valamit, és erejét nem kell hiába pazarolnia...

Tegnapelőtt egy zöld autó fékezett le Sevcovék háza előtt. Olyan volt, mint a többi hosszított karosszériájú autó, mely Vorosilovgrádból hozott élelmet a német közigazgatás tisztjei számára. A sofőr – egy csendőrkatona – mondott valamit a mellette ülő géppisztolyosnak, aztán leugrott a kocsiról, és bement a házba. Ljubka elébe ment. A sofőr már az ebédlőben volt, és ott alaposan körülnézett. Aztán hirtelen Ljubkára pillantott, és mielőtt megszólalt volna, Ljubka a fiú mozdulataiból és arcának valamilyen megmagyarázhatatlan vonásaiból megértette, hogy orosz. És csakugyan, a sofőr tiszta orosz nyelven kérdezte:

– Nem kaphatnék vizet maguknál a gépemnek?

Orosz, a német csendőrség egyenruhájában – ez ugyan rosszul választotta meg a házat.

– Eredj vízért a mocsárhoz! Érted? – mondta Ljubka, és kekre meresztett kék szemmel nyugodtan nézett rá.

Gondolkodás nélkül is tudta, hogy mit mondjon ennek a német egyenruhás orosznak. Ha ez a csendőr valami rosszat akar vele tenni, sikoltozva kirohan az utcára, fellármázza az egész negyedet, hogy így meg úgy, a katona verni kezdte, mert azt mondta neki, hogy menjen a völgybe vízért. De ez a furcsa katonasofőr egyetlen mozdulatot sem tett. Elnevette magát, és azt mondta:

– Maga nagyon gorombán dolgozik. Ebből még baja lehet! ...
– gyorsan körülnézett, nem áll-e valaki mögötte, és hadarva folytatta:

– Varvara Naumovna kérte, mondjam meg, hogy ő nagyon szeretné már látni.

Ljuba elsápadt, és akaratlanul is feléje lépett. De a katona a kérdezősködést megelőzve, szájához emelte vékony, fekete ujját.

Ljuba után kilépett a tornácra. A lány két kezével tartott egy vízzel teli vödört, és kutatóan nézett a sofőr szemébe. De az már nem törődött vele, fogta a vödört, és az autóhoz ment.

Ljubka szándékosan nem ment utána. Az ajtó résén át figyelte. Abban reménykedett, hogy ha visszahozza a vödört, valamit mégis megtud majd tőle. De a sofőr beleöntötte a vizet a hűtőbe, a vödört a kiskertbe dobta, beszállt a kocsiba, becsapta az ajtót, és az autó elindult.

Ljubkának tehát Vorosilovgrádba kellett mennie. Az Ifjú Gárda szervezeti rendjére való tekintettel természetesen nem utazhatott el anélkül, hogy Oleget ne értesítse. Igaz, már azelőtt is célozgatott rá, hogy Vorosilovgrádban is vannak olyan ismerősei, akik hasznára lehetnek az ügynek. Most azt mondta neki, itt az idő, hogy felkeresse őket. De Oleg nem járult hozzá azonnal az utazáshoz. Megkérte, hogy várjon egy darabig.

Alaposan el is csudálkozott, amikor néhány órával a beszélge-

tés után megjelent nála Nyina Ivancova, és azt mondta, hogy el-
utazhatik. Mi több, Nyina kijelentette:

– Beszélj ott, ahol leszel, embereink pusztulásáról, nevezd
meg őket, és mondd meg, hogy szinte elevenen ásták el őket a
parkban. Aztán azt is mondd el, hogy mindezek ellenére a
munka halad. Az öregek arra kérnek, hogy így beszélj! Beszélj
az Ifjú Gárdáról is.

Ljubka nem állta meg, hogy meg ne kérdezze:

– Honnan tudhatja Kasuk, hogy ott minderről beszélhetek?

Nyina még a sztálinói földalatti munkában szerzett óvatosság-
gal csak a vállát vonta, de aztán eszébe jutott: Ljubka teljes jog-
gal dönthet úgy, hogy nem adja át, amivel megbízták. És Nyina
közömbös hangon mondta:

– Valószínű, hogy az idősebbek tudják, kihez mégy.

Ljubka csodálkozott, hogy ez az egyszerű gondolat nem jutott
eszébe.

Mint – Vologya Oszmuhinon kívül – az Ifjú Gárda többi tag-
ja, Ljubka Sevcova sem tudta, de nem is igyekezett megtudni,
hogy Oleg Kosevoj a krasznodoni földalattiak közül kivel áll ösz-
szeköttetésben. De Filipp Petrovics pontosan tudta, hogy Ljub-
kát miért hagyták Krasznodonban, és azt is, hogy Vorosilovgrád-
ban kivel áll kapcsolatban.

Hideg nap volt, a felhők alacsonyan húztak el a sztyepp fö-
lött. Ljubka nem érezte a hideget. A szél arcát kipirosította,
csapdosta tarka ruháját. Egyik kezében kis bőröndje, a másik-
ban könnyű nyári kabátja – így állt Ljubka a vorosilovgrádi or-
szágúton.

A tovaszáguldó német teherautókról katonák és őrvezetők
hívták hadonászva, olykor cinikusan mutogattak feléje, hanem
Ljubka megvetően hunyorgatott, és rájuk sem hederített. De mi-
kor egy világos, hosszú, alacsony autó közeledett feléje, a sofőr
mellett német tiszttel, hanyagul felemelte a kezét.

A tiszt, egyenruhája színehagyott hátát mutatva, gyorsan a
hátsó ülés felé fordult; valószínűleg valami felettes ült ott. Az
autó nyikorgó fékezéssel megállt.

– Setzen Sie sich! Schneller!* – mondta a tiszt, kinyitotta az ajtót, és szája szögletéből Ljubkára mosolygott. Újra becsukta az ajtót, a hátsó ajtóhoz nyúlt át, és azt nyitotta ki.

Ljubka lehajtotta a fejét, s bőrröndjét és kabátját maga elé tartva, belibbent az autóba. Az ajtó becsapódott mögötte.

A kocsi eliramlott, csak úgy fütyült a szélben.

Ljubka mellett ernyedtt, sovány, főtarcú, simára borotvált ezredes ült, szalagos csíptetővel, fején magas, napszíttá tányérsapkával. A német ezredes is, Ljubka is egyaránt kihívóan végignézték egymást, mindegyik a maga módján. Az ezredes: mert ő volt a hatalom, a lány: mert mégiscsak erősen inába szállt a bátorsága. A fiatal tiszt, aki elől ült, megfordult, és szintén Ljubkát nézte.

– Wohin befehlen Sie zu fahren?** – kérdezte a simára borotvált ezredes egy afrikai bozótlakó mosolyával.

– Egy szót sem értek! – felelte Ljubka vontatottan. – Beszéljen oroszul vagy hallgasson.

– Hová... hová? – mondta oroszul az ezredes, és bizonytalanul mutatott a távolba.

– Kinyögte, hálistennek – mondta Ljubka. – Vorosilovgrádba – azaz Luganszkba... verstehen? Nahát!

Csak ki kellett nyitnia a száját, hogy elmúljon a félelme. Nyomban ura volt a helyzetnek. Olyan könnyen és simán beszélt, hogy mindenki, a német ezredes is, magától értetődőnek tartott mindent, amit mondott vagy tett.

– Mondja, hány óra van?... Óra, óra! – kérdezte Ljubka, és ujjával csuklója fölé bökött.

Az ezredes kinyújtotta hosszú karját. Kabátja ujját följebb rántotta, és könyökét gépiesen behajtva, Ljubka szeméhez tolta hamuszín, ritkás szőrű csuklóját a négyszögletes órájával.

Végső fokon nem kell nyelvtudás ahhoz, hogy az emberek szükség esetén megértsék egymást.

Ki ez a lány? Színésznő. Nem, nem színházban játszik, hanem

* Üljön be! Gyorsabban!

** Hova parancsolja, hogy elvigyük?

táncol és énekel. Vorosilovgrádban sok a lakás, ahol megszállhat, rendes társasága van, mert egy ismert nagyiparos, egy gorkovkai bányatulajdonos lánya. Sajnos, a szovjet rendszer megfosztotta mindentől. Szerencsétlen apja Szibériában pusztult el. Feleséget és négy lányt hagyott árván. A lányok nagyon szépek. Igen, ő a legfiatalabb. Nem, igazán nem veheti igénybe az ezredes vendégszeretetét, ez árnyat boríthatna rá, mert ő egyáltalán nem olyan – ő jó családból való. A címét persze odaadja, de még maga sem tudja, hol száll meg. Ha az ezredes megengedi, akkor majd megállapodik a hadnaggyal, hol találkozhatnak.

– Úgy látszik, Rudolf, a maga esélyei jobbak!

– Ha így áll a helyzet, akkor igyekszem mindent elkövetni az ön érdekében, *Herr Oberst!*

– A front messze van?

– Olyan ott a helyzet, hogy jobb, ha egy ilyen szép kislány nem érdeklődik eziránt. Annyi bizonyos, hogy nyugodtan alhatik. A napokban elfoglaljuk Sztálingrádot. Már betörtünk a Kaukázusba. Ez megnyugtatta? Ki mondta, hogy a felsődoni front nincs is olyan messze? ... Ó, ezek a német tisztok! Kiderül, hogy nagyon soknak eljár a szája ... Azt mondják, hogy minden szép orosz lány kém, igaz ez? ... Jó – ez azért történhetett meg, mert azon a frontszakaszon magyarok állanak. Persze, a magyarok jobbak, mint ezek a bűdös románok és a makarónifalók, de egészen mégsem lehet megbízni bennük ... A front képtelenül hosszú, óriási embertömeg nyomja Sztálingrádot. Próbálja csak meg mindennel ellátni ezt a tömeget! Megmutatom ezt kis kacsója vonalain, adja csak ide a kis kezét ... Látja, ez a nagy vonal, ez Sztálingrádnak, ez a szakadozott meg Mozdoknak megy – maga nagyon állhatatlan jellem ... Most vegye ezt milliószor, és meg fogja érteni, hogy a német hadsereg hadbiztosának vasidegekkal kell rendelkeznie. Nem, ne gondolja, hogy a hadbiztos csak a katonák alsónadrágjával törődik, akad nála egy és más szép lányok részére is, csudaszép holmik, például ide, a lábacsákára meg ide – érti, mit gondolok? Talán nem utasít vissza egy kis csokoládét? Egy csöpp bor sem ártana

- ebben a pokoli porban!... Persze, teljesen érthető, ha egy fiatal lány nem iszik, de - francia pezsgőt! Rudolf, állítsa meg a kocsit...

Az autó megállt, körülbelül kétszáz méternyire egy sztanyica előtt, mely az országút két oldalán húzódott. És mindhárman kiszálltak. Itt, ezen a helyen, egy völgy szélén poros út vezetett a faluba. A lejtős völgyoldal, melyet alacsony füzes és már szikkadó fű nőtt be, szélmentes volt. A hadnagy azt mondta a sofőrnek, hogy hajtson a völgy széléhez. A szél belekapott Ljubka szoknyájába, a lány lefogta kezével, s a tiszteket megelőzve szaladt az autó után. Cipője nyomban tele lett az út száraz homokjával.

A hadnagy, akinek arcát Ljubka még nem is látta, mert folyvást fakó hátát mutatta, a katonasofőr segítségével puha bőrkoffert és világossárga, finom fonású, nehéz kosarat cipelt ki a gépből.

A völgy szélmentes lejtőjén, sűrű, szikkadt fűvön helyezkedtek el. Ljubka nem ivott bort, akárhogy kínálgatták. De annyi finom falatot raktak eléje, hogy ostobaság lett volna visszautasítania. Hiszen színésznő volt, egy nagyiparos lánya, így hát annyit evett, amennyi csak belefért.

De a cipőjébe csúszott homok nagyon zavarta. Gyorsan átgondolta, hogyan viselkedhetik hasonló helyzetben egy nagyiparos lánya, és egyszerűen lehúzta krémszínű cipőjét, kirázta a homokot. Letörölte selyemharisnyás kis lába sarkát, és úgy maradt, harisnyában. Ez nyilván helyénvaló volt. A német tisztek mindenestre természetesnek találták.

Nagyon szerette volna megtudni, hogy hány német hadosztály áll a Krasznodonhoz legközelebb eső frontszakaszon, mely egyben a Rosztov-terület északi része felé húzódott. Ljubka a náluk elszállásolt német tisztektől már tudta, hogy a Rosztov-terület egy része még a mi kezünkben van. És Ljubka az ezredes bosszúságára, aki inkább lírai, mint harcászati hangulatban volt, egyre azon sopánkodott, hogy a frontot egész biztosan éppen

ezen a ponton törik át majd a vörösök, s ő megint a bolsevikok rabságába jut.

Az ezredes végül is zokon vette ezt a kishitűséget. Micsoda, hogy valaki ennyire nem bízik a német fegyverekben! És – verdammt nochmal! – kielégítette a lány kíváncsiságát.

Míg falatozott, a sztanyica felől valami zűrzavaros és egyre növekvő láрма, rendetlen léptek dobogása hallatszott. Kezdetben nem figyeltek rá, de a távolról jövő zaj egyre közeledett, míg végül aztán teljesen betöltött mindent maga körül. Mintha menetelő emberek hosszú, végtelen sora kígyózna feléjük. Már innen, a völgy lejtős oldaláról is látni lehetett azt az óriási porfelhőt, melyet az országút felett oldalt sodort el a szél. Most már emberi hangok, kiáltások értek hozzájuk – durva férfihangok és keserves női jajgatás, mintha halottat siratnának.

A német ezredes, a hadnagy és Ljubka felálltak, és kiegyenesedtek a völgyoldalnál. Román katonáktól és tisztektől körülvelt szovjet hadifoglyok hosszú oszlopa kanyarodott ki a sztanyicából az országútra. Az oszlop mentén öreg és fiatal kozákasszonyok futkostak összevissza. Itt-ott áttörték a román katonák sorát, a foglyokhoz szaladtak, és hol az egyik, hol a másik feléjük nyúló fekete, száraz kézbe kenyérdarabot, paradicsomot, tojást, olykor egész cipót, sőt teli batyut nyomtak.

A félmeztelen hadifoglyokon csak rongyos, elfeketült, porlepte katonanadrág és gimnasztyorka lógott. Legtöbbjük mezítláb vagy szörnyen rongyos bakancsban, háncsbocskorban vánszorgott tovább. Szakálluk kinőtt, olyan soványak voltak, hogy rongyaik szinte pusztá csontvázakon fityegtek. És különös, hogy mégis valami halvány mosollyal nézték a menet mentén futkosó, jajveszékélő asszonyokat, akiket a katonák ököllel és puskatussal kergettek szét.

Csak egy röpké másodperc telt el, hogy Ljubka a völgyoldal mögül mindezt meglátta. A következő pillanatban, maga sem tudva, mikor és hogyan, már felkapott a fűre terített kendőről néhány fehér zsemlét és más egyebet. Aztán úgy, ahogy volt, harrisnyában, a poros országútra rohant, bevetette magát a menet-

oszlopba. A zsemlét, ennivalót egymás után nyomta a feléje nyújtott fekete kezekbe. Egy román katona meg akarta ragadni, s ő igyekezett elrugaszkodni tőle. Ökölcsapások zúdultak rá. Fekét behúzta, hol egyik, hol másik könyökével próbálta elhárítani az ütéseket, közben ezt kiabálta:

– Üss, üss, kutya, csak a fejemet ne!

Egy erős kéz kitepte a menetből. Az országút árkában találta magát, és látta, hogy a német hadnagy teljes erővel arcul vágja a román katonát, a dühöngő ezredes előtt pedig – aki fogát csikorgató, nagy vörös kutyaéhoz hasonlított – egy salátazöld egyenruhás román tiszt állt vigyázban, és a régi rómaiak nyelvén dadogott valamit.

Csak akkor tért megint magához, mikor krémszínű cipője ismét a lábán volt, és az autó a német tisztekkel Vorosilovgrád felé repítette. Az volt a legcsodálatosabb a dologban, hogy Ljubka viselkedését a német tisztek magától értetődőnek tartották.

Elhaladtak a német ellenőrző őrség mellett, és a városba értek.

A hadnagy hátrafordult, és megkérdezte Ljubkát, hol tegye le. Ljubka már újra visszanyerte önuralmát, és a karjával előre mutatott. Egy ház előtt, amely megfelelhetett egy bányatulajdonos lánya igényeinek, megállíttatta a gépet.

A hadnagy kíséretében, aki a bőrröndöt cipelte, kabátját karjára véve az ismeretlen ház bejárata felé tartott. Egy pillanatra habozott – most búcsúzzon el a hadnagytól, vagy előtte kopogtasson be az első lakásba? Bizonytalanul nézett a hadnagyra, aki félremagyarázta ezt a pillantást, és szabad kezével magához szorította a lányt. A következő pillanatban Ljubka, minden különösebb felháborodás nélkül, elég keményen a hadnagy rózsaszín arcába vágott, és felfutott a lépcsőn. A hadnagy természetesen találta a dolgot, és azzal a fintorral, melyet régi regényekben fanyar mosolynak neveztek, alázatosan vitte utána a bőrröndöt.

Az emeletre érve, Ljubka kis öklével olyan erélyesen dörömbölt az első ajtón, mint aki most jön haza hosszú távollét után.

Magas, sovány hölgy nyitott ajtót. Fejtartása büszkeséget és megütközést árult el. Arcán ha nem is elmúlt szépsége, de bizonyos szépítési kísérletek nyomait viselte. Ljubkának határozottan szerencséje volt.

– Danke schön, Herr Leutnant!* – mondta Ljubka bátran, szörnyű kiejtéssel, egész német szókészletét kimerítve, aztán a bőröndje után nyúlt.

A hölgy olyan iszonyattal nézett a német hadnagyra és a fel-tűnő, tarkaruhás német nőre, hogy irtózatát sehogy se tudta leplezni.

– Moment!** – mondta a hadnagy, és gyors mozdulattal noteszt vett elő a vállán függő térképtartóból. Fekete ceruzával néhány sort írt, aztán kitépett egy lapot, és Ljubkának adta.

A címe volt. Ljubkának nem volt ideje, hogy elolvassa, se arra, hogy megfontolja, hogyan viselkedne most egy bányatulaj-donos lánya. Gyorsan keblébe rejtette a címet, és könnyedén a tisztelgő hadnagy felé biccentve az előszobába lépett. Hallotta, hogy az asszony egész sor kulccsal, retesszel és lánccal újra be-zárja mögötte az ajtót.

– Mama! Ki volt az? – kérdezte egy leányhang a szoba mé-lyéből.

– Maradj csendben! Mindjárt jövök! – mondta a hölgy.

Ljubka bement a szobába, egyik karján a bőrönd, a másikon a kabátja.

– Engem ide szállásoltak be magukhoz... Nem zavarok? – kérdezte, és barátságosan nézett a lányra, aztán körültekintett a jól bútorozott, de kissé elhanyagolt lakásban, mely elég tágas volt. Orvos, mérnök vagy professzor lakhatott benne, de érezni lehetett, hogy az, akinek a részére ilyen szépen berendezték a lakást, jelenleg nem tartózkodik itt.

– Érdekes! Ki tette ide magát? – kérdezte nyugodt csodálko-zással a lány. – A németek vagy kicsodák?

* Köszönöm szépen, hadnagy úr!

** Egy pillanat!

Ez a kislány nyilvánvalóan éppen most ért haza. Barna sapka volt rajta, arcát kicsípte a szél. Tizennégy év körüli, telt nyakú, pirospozsgás, erős gyerek volt. Fenyőgombához hasonlított, amelybe valaki eleven, barna szemet nyomott.

– Tamocska! – mondta az anyja szigorúan. – Ez egyáltalán nem tartozik ránk!

– Hogyne tartozna ránk, ha a mi lakásunkba szállásolták! Engem egyszerűen érdekel...

– Bocsánat, maga német? – kérdezte zavartan a hölgy.

– Nem, orosz... Én... színésznő vagyok – mondta Ljubka nem valami meggyőzően.

Kis szünet állott be, mely alatt a kislány tisztába jött Ljubkával.

– Az orosz színésznők evakuáltak!

És a fenyőgomba égőpirosan a felháborodástól kilebbent a szobából.

Szóval Ljubkának fenéig ki kellett ürítenie a keserű poharat, mely megszállott területen a győztes minden gyönyörűségét megmérgezi. Az nem is lehetett vitás, hogy ehhez a lakáshoz ragaszkodni kell, éspedig ugyanabban a szerepben, amelyben fogadták.

– Nem sokáig maradok itt, majd keresek állandó lakást magamnak – mondta, mert mégis igyekezett jobb véleményt kelteni maga iránt. Még egyszer hozzátette: – Istenbizony, keresek! Hol öltözködhetnék át?

Fél óra múlva az orosz színésznő kék selyemruhában, kék cipőben, karjára vetett kabátjával lassan ballagott a vasúti átjáró irányában a völgy felé, mely kettéosztja a várost, és folytatta útját a kétoldalt kikövezett utcán fel a hegynek, Kamennij Brod felé. Vendégszereplésre jött, és állandó lakást keresett.

Ivan Fjodorovics óvatos ember volt. Egyetlen földalatti címben sem bízott azok közül, amelyeket Vorosilovgrádban kapott. De Jakovenko halála, aki először esett el a területi párttitkárok közül, szükségessé tette, hogy Ivan Fjodorovics ellátogasson Vorosilovgrádba. Mint merész ember, megkockáztatta, hogy felhasználja régi ismeretségeit, felkeresse felesége barátnőjét, egy magányos, csöndes asszonyt, akinek a családi élete boldogtalan volt. Masa Subinának hívták. Műszaki rajzolóként dolgozott a mozdonygyárban, és nem evakuált a gyárával sem az első, sem a második alkalommal, kizárólag szülővárosához való ragaszkodásból. Minden és mindenki ellenére meg volt győződve róla, hogy a várost sohasem adják fel, és hogy hasznára lehet a köznek.

Ivan Fjodorovics felesége tanácsára határozta el, hogy felkeresi Masa Subinát. Azon az éjszakán döntött így, amikor feleségével együtt Marfa Kornijenko pincéjében ült.

Feleségét nem vihette magával. Ez nagyon feltűnő lett volna; éveken át együtt dolgoztak Vorosilovgrádban. Jekatyerina Pavlovnának különben is jobb volna itt maradnia, a körzet partizáncsoportjaival és a földalatti szervezetekkel való összeköttetés miatt. És még ott a pincében úgy határoztak, hogy Jekatyerina Pavlovna egyelőre Marfánál marad mint rokon, és ha lehet, egy közeli faluban vállal tanítónői állást.

És amikor így határoztak, önkéntelenül is az jutott eszükbe, hogy házaseletük óta most először kell elválniuk. Olyan időben, amikor – úgy lehet – soha többé nem látják egymást.

Hallgattak, és sokáig ültek egymást átkarolva. És hirtelen azt érezték, micsoda boldogság így ülni, egymást átölelve, ebben a sötét, nyirkos pincében.

Mint sok, régen egybeforrt családban, melyet a közös nézetek s a férj, feleség és gyermekek dolgos élete kovácsolt össze, szoros összetartozásuknak már nem állandó érzéskitörésekben kellett megnyilvánulnia. Olyan rejtetten élt bennük a szeretet, mint a parázs a hamuban. És ez a parázs az élet megpróbáltatásai, tár-

sadalmi megrendülések, bajok és örömök idején hirtelen fel-fel-lángolt. Milyen hatalmas erővel jutottak ilyenkor eszükbe első találkozásaik a luganszki parkban. Az akácok mindent elárasztó illata, az ifjúságuk fölé boruló csillagos égbolt, a szárnyaló, fiatalos álmok, a szerelem első öröme, az első gyermek születésének boldogsága és eltérő jellemük első fanyar gyümölcsei! És mégis, mily csodás gyümölcsök voltak ezek!

Csak gyenge lelkek omlanak össze ilyesmitől. Az erősek örökké egybeforrnak tőle.

A szerelemnek kellenek az élet kemény megpróbáltatásai, és kell annak eleven emléke, hogy miként kezdődött. Az első együvé fűzi a férfit és nőt, a másik engedi, hogy elszürküljön az érzés. Milyen nagy a közös út összekötő ereje, ha egy érzés melengeti szíveteket, s ennek erejét egyetlen szó fejezi ki: „Emlékszel?...” De még csak nem is visszaemlékezés ez, hanem az ifjúság örökéző fénye, mely további útra, a jövőbe hív. Boldog az, aki ezt az érzést szívében megőrizte...

Íme, ezt a boldogságot érezte Ivan Fjodorovics és Katya Marfa Kornyijenko sötét pincéjében.

Ültek és hallgattak, a szívében pedig egyre zengett: „Emlékszel? Mondd, emlékszel?”

Különösen emlékezetes volt kölcsönös vallomásuk napja. Már hónapok óta együtt jártak, és Katya valójában már mindent tudott a férfi szenvedélyes szavaiból és viselkedéséből. De sehogy sem engedte meg neki, hogy nyilatkozzon, maga pedig semmit sem ígért.

Ivan Fjodorovicsnak egyszer sikerült rábeszélnie Katyát, hogy jöjjön el érte szállása udvarába – akkor a területi pártiskola hallgatója volt. Már nagy győzelem volt az is, hogy Katya beleegyezett: azt jelentette, hogy nem restelkedik Ivan Fjodorovics társai előtt. Hiszen ebben az órában a foglalkozások már véget értek, és a hallgatók az udvaron nyüzsögtek.

És Katya eljött. Az udvaron sokan voltak. Középen gorodkit*

* Népszerű orosz játék

játszottak. Köztük volt Ivan Fjodorovics is. Lehajtott gallérú ukrán inget viselt, derékszínór nélkül. Víg volt és felhevült. Katyához szaladt, köszönt neki, és azt mondta: „Várj egy kicsit, mindjárt befejezzük...” A hallgatók nézték őket, aztán helyet szorítottak Katjának, s ő nézte a játékot, de csak Ivan Fjodorovicsot figyelte.

Mindig is zavarta egy kicsit, hogy a fiú nem magas termetű. Most először állapította meg, hogy milyen erős, ügyes és merész. A legbonyolultabbul elhelyezett figurákat is kiverte egyetlen botdobással. Katya érezte, hogy mindezt az ő kedvéért teszi. Egész idő alatt folyton az ellenfelét ugratta.

Akkor aszfaltozták először a Lenin utcát. Forró nap volt, és ők boldogan lépkedtek a puha aszfalton. Ivan Fjodorovics ukrán ingét akkor már zsinór fogta át a derekán. Szőke haja hullámozott a szélben, s ő beszélt, egyre beszélt. Egy sarki árustól szárított datolyát vásárolt, és egy papírzacskóban maga előtt tartotta. A datolya meleg és édes volt, de csak Katya evett belőle, mert a fiú egyre beszélt. Katya főleg arra emlékezett vissza, hogy ezen a nagyszerűen aszfaltozott utcán nem volt szemétláda, ahova a datolyamagot beköphette volna. Kénytelen volt a szájában tartani abban a reményben, hogy egy kevésbé szép utcán majd eldobhatja.

A fiú hirtelen elhallgatott, és olyan szemmel tekintett a lányra, hogy az zavarba jött.

– Most fogom magam – mondta a fiú –, és az egész utca szemeláttára megcsókollak.

A lányon hirtelen valamilyen harcias érzés vett erőt; féloldalt nézett Ivan Fjodorovicsra, és azt mondta:

– Csak azt próbáld meg, a szemedbe köpöm az összes datolyamagot!

– Sok van? – kérdezte a másik teljesen komolyan.

– Majdnem egy tucat!

– Szaladjunk a parkba! Futólépés... – kiáltotta, és arra sem hagyva időt, hogy a lány magához térjen, kezénél fogva maga után húzta. És nevetve, senkivel sem törődve a parkba futottak.

„Emlékszel? Emlékszel, milyen volt az az éjszaka ott a parkban?”

Most itt, a sötét pincében, úgy, mint akkor a luganszki parkban, Katya bizalommal szorította forró arcát a férjéhez, valahol annak erős válla, nyaka és puha szakála közt. Így ültek virradatig, és még csak el sem szunyókáltak. Aztán Ivan Fjodorovics egy pillanatra még erősebben magához húzta feleségét, majd kissé elvonta az arcát, és enyhített karja szorításán.

– Ideje, itt az ideje, fecském, galambocskám – mondta.

De az asszony nem húzta el tőle az arcát. És így ültek, amíg egészen ki nem világosodott.

Ivan Fjodorovics Kornij Tyihonovicsot unokájával a mi-tyanszki erdőbe küldte, hogy tudják meg, mi lett az osztaggal. Ivan Fjodorovics sokáig oktatta az öreget: hogyan kell dolgozni a kisebb csapatokkal, miképpen kell parasztokból, kozákokból és a faluban rejtőző volt katonákból új partizáncsoportokat alakítani.

Amíg Marfa enni adott nekik, egy öregember, Marfa távoli rokona, átjutott Marfa gyermekeinek megfigyelővonalán, és pontosan ebédidőben beállított. A nagyon kíváncsi természetű Ivan Fjodorovics azonnal belekapaszkodott az öregbe, meg akarta tudni, miként vélekedik egy ilyen egyszerű falusi bácsi a jelenlegi helyzetről. Ugyanaz a szikár, sokat tapasztalt öreg volt, aki annak idején Kosevojékat vitte kocsiján, s akitől a német hadbiztosok valóban elszedték a pejlovát, amiért aztán vissza is jött szülőfalujába. Az öreg nyomban látta, hogy nem közönséges emberrel van dolga, s ezért ravasz feleletet adott.

– Hát a helyzet az, hogy több mint három hétig vonult át a katonaság. Nagy erő vonult erre. A vörösök most nem is jönnek vissza, nem... Hiábavaló minden szóbeszéd, amikor látod, hogy egyre mennek a Volga felé, Kujbisev irányába. Moszkva körülvárva, Leningrádot elfoglalták. Hitler azt mondta, hogy Moszkvát kiéhezteti, és úgy veszi be...

– Nyilván szóról szóra el is hitted ezeket a hazugságokat – mondta Ivan Fjodorovics, és szemében ravasz-kás szikrák gyúl-

tak. – Hát, tisztelt barátom, arról van szó, hogy miután egyforma természetünk van, add ide a ruhád, cipőd, én meg cserébe odaadom az enyémet.

– Hát erről van szó? – kérdezte oroszul az öregember, aki nyomban megértett mindent. – Ebben a minutumban hozom a ruhát.

Az öregember ruhájában, batyuval a vállán, csoszogott be Ivan Fjodorovics – aki bár nem volt idős bácsi, de szakálla igen tekintélyessé bozontosodott – Masa Subina lakásába, mely Kamennij Brodban volt.

Különös volt így álruhában ballagni szülővárosa utcáján.

Itt született, itt dolgozott évek hosszú során át. Sok-sok vállalat, hivatal, klub és lakóház épült fel ezalatt, nagyon sok az ő közreműködésével. Emlékezett rá, mint vetették fel a városi szovjet elnökségének ülésén például ennek a kis virágos parknak a tervét. Személyesen ügyelt rá, hogyan mérik, cövekelik ki, hogyan ültetik be bokrokkal. Mennyit fáradozott szülővárosa szépítésén! Egyre szidták mégis a városi szovjetben, hogy a házak és utcák nem elég tiszták. Igazuk is volt.

Most a bombázás romba döntötte az épületek egy részét. A védelem napjainak hevében nem is tűnt fel, hogy mennyire élettelenítették a várost. De nem is ez a legfontosabb: néhány hét alatt úgy tönkrement ez a város, mintha új urai maguk se hinnék el, hogy örök időre itt maradnak. Az utcákat nem öntözték, nem söpörték, a parkokban elhervadtak a virágok, a gyepet burján verte fel, papírhulladék, cigarettavég repült a szélsodorta vastag, vöröses utcaporban.

Vorosilovgrád a szénvidék egyik fővárosa volt. Valamikor több árut szállítottak ide, mint az ország sok más kerületébe együttvéve. Az utcákon jól öltözött, tarka tömeg sürgött-forgott. Látszott rajta, hogy déli város, mert tele volt gyümölcssel, virággal, galambbal. Most a lakosság meggyérült, megszürkült. Az emberek, mintha kedvüket szegték volna, színtelen-egyformán öltöztek. Úgy látszott, mintha nem is mosakodnának. Az utca külső színeit ellenséges, főleg német és olasz, de román és magyar

tisztek egyenruhája, vállpántjai, fémjelvényei adták meg. Csak az ő szavuk volt hallható, csak az ő gépeik száguldoztak, kürtjeiket harsogtatva, hatalmas porfelhők között az utcákon. Ivan Fjodorovics még soha nem érzett olyan mély, személyes sajnálatot és szeretetet városa és lakosai iránt, mint ebben a pillanatban.

Úgy érezte magát, mint az, akinek háza volt, és kiűzték belőle, és aki most titokban viaszasompolyog, és látja, hogy az új gazdák szétlopdesták javait, ráteszik mindenre mocskos mancsaikat, ami drága előtte, megalázzák hozzátartozóit, és ő mindezt csak nézi, nézi, de nincs ereje, hogy szembeszálljon velük.

Ez a megalázottság és elhanyagoltság ült felesége barátnőjén is. Sötét, elviselt ruha volt rajta, szőke haja rendetlen; régen nem mosott lábán félretaposott papucs. Látszott, hogy így is alszik, mosdatlan lábbal...

– Masa, hogy feledkezhetik meg egy ember ennyire magáról! – fakadt ki Ivan Fjodorovics.

Az asszony egykedvűen nézett végig magán, és azt mondta:

– Igazán? Észre sem vettem. Mindenki így él, de jobb is így, legalább nem kezdenek ki az emberrel... Egyébként víz sincs a városban.

Elhallgatott, és Ivan Fjodorovics csak most vette észre, hogy mennyire lesoványodott. Szobája sivár, nincs benne semmi megihitség. Eszébe jutott, hogy talán éhezik, hogy rég eladhatott minden értékes holmit.

– Tudod mit, együnk valamit... Nekem egy asszony mindenféle harapnivalót készített; okos, jó asszony – mondta Ivan Fjodorovics zavartan, és a batyujában motozott.

– Istenem, hát azt hiszi, az a bajom? – és Masa a kezébe rejtette arcát. – Vigyen el innen magával! – fakadt ki hirtelen vad szenvedéllyel. – Vigyen el Katyához, minden munkára kész vagyok, mindenre! A szolgálójuk leszek, csak legyen vége ennek az örökös megaláztatásnak, ennek a tétlen, céltalan életnek, lassú haldoklásnak!

Mint mindig, most is magázta a férfit, bár Katyával való há-

zassága óta ismerte: Katyához pedig gyerekkori barátság fűzte. Ivan Fjodorovics már azelőtt is kitalálta, hogy az asszony azért nem tegezi, mert nagynak véli a távolságot, mely őt, az egyszerű műszaki rajzolókat a tekintélyes pártmunkástól elválasztja.

Mély ráncok rajzolódtak ki Ivan Fjodorovics széles homlokára, és kék, élénk szeme kemény és töprengő kifejezést öltött.

– Egyenesen és lehet, hogy gorombán beszélek veled – mondta, és elfordította róla a tekintetét. – Masa! Ha rólad vagy rólam lenne szó, elvihetnélek Katyához, elrejtenelek mind a kettőtöket, magam is elbújnék – tette hozzá rosszálló, keserű mosollyal. – De én az állam szolgálja vagyok, és szeretném, ha te is az lennél. Nemhogy elvinnélek innen magammal, de ide, a pokol legforróbb tűzébe akarlak bedobni. Mondd meg őszintén: beleegyezel-e? Van annyi erőd?

– Mindenre kész vagyok, csak ne kelljen így élni, ahogy most élek! – mondta az asszony.

– Ez nem felelet – szólt Ivan Fjodorovics keményen. – Én kiutat ajánlok neked, de nem azért, hogy megmentsd a lelkedet. Azt kérdem: kész vagy-e szolgálni a népet és az országot?

– Kész vagyok – felelte halkan az asszony.

Ivan Fjodorovics az asztal sarkán át odahajolt hozzá, és megfogta a kezét.

– Összeköttetést kell teremtenem a városban itteni embereimmel, de nem bízhatok meg egyetlen címben sem, melyet átadtak nekem. Bátornak és ravasznak kell lenned, mint magának az ördögnek, ellenőrizned kell a címeket, amiket rád bízok. Vállalod?

– Vállalom.

– Ha lebuksz, lassú tűzön fognak kinezni. Nem áruisz el?

Az asszony hallgatott, mintha saját lelkét tenné mérlegre.

– Nem árulom el – mondta.

– Akkor ide hallgass . . .

S a kormos konyhalámpa komor fénye mellett még közelebb hajolt az asszonyhoz, úgyhogy az meglátta a férfi halántékán vöröslő friss sebhelyet, és egy címet adott neki ugyanott, Kameninij Brodban. Ez a cím valamennyinél megbízhatóbbnak látszott,

és különösen fontos volt. Rajta keresztül akart összeköttetést teremteni az Ukrán Partizánparancsnoksággal és értesülni mindenről, ami nemcsak itt a területen, de az egész szovjet földön és a világban történik.

Masa kész volt azonnal elindulni, és áldozatkészséggel vegyes tapasztalatlansága szívébe markolt Ivan Fjodorovicsnak. Az a dévaj kis szikra-ördög fél lábon ugrálva megint egyik szeméből a másikba szökött.

– Mit gondolsz! – mondta, és tekintete vígan és jólelkűen szemrehányó volt. – Az ilyen feladat finom munkát kíván, úgy szólván, mint egy divatáruüzletben. Fényes nappal, szabadon mégy el oda, majd kioktatlak, hogy és miként. Azonkívül be kell biztosítanod magad minden oldalról. Ki a házigazdád?

Masa egy mozdonygyári öreg munkásnak a házában bérelt szobát. Kis kőház volt, egy folyosó – mindkét végén kijáratral – két részre osztotta. Egyik ajtó az utcára, a másik az udvarra nyílt, az udvart alacsony kőkerítés vette körül. A ház egyik felében egy szoba és konyha, a másik felében két kis szoba volt. Az egyikben Masa lakott. Az öreg munkásnak sok gyereke volt, de azok már rég szerteszéledtek. A fiúk közül ki a hadseregben szolgált, ki evakuált, a lányok férjnél voltak más városokban. Masa szavaiból ítélve, a gazda körültekintő, kissé emberkerülő könyvmoly, de becsületes ember.

– Majd úgy mutatom be, mint falusi bácsikámat, mint nagybátyámat, anyai részről. Anyám szintén ukrán nő volt. Azt mondom, hogy magam írtam: jöjjön fel, mert az élet itt nagyon nehéz.

– Hát akkor csak vezesd nagybátyádat a gazdádhoz: megnézzük, miféle emberkerülő az – mondta Ivan Fjodorovics mosolyogva.

– Ugyan, ugyan, már micsoda munkáról lehetne szó, min dolgozzunk? – mormogta komoran az „emberkerülő”, és nagy ritkán ráemelte kidüledt szemét Ivan Fjodorovics szakállára, jobb halántékán levő sebforradására. – Kétszer egymás után magunk vittük ki a gyárfelszerelést. A német többször bombázott minket.

Mozdonyokat építettünk, tankokat és ágyúkat építettünk, most meg petróleumfűzőt meg öngyújtót javítunk... A műhelyépületek ugyan megmaradtak, és ha alaposabban nekifeküdnék, itt-ott még valamelyes felszerelést is találnánk a gyárban, de minden dolog úgyszólván igazi gazdát kíván. A németek meg... – és legyintett kis keze görcsös öklével. – Nem komoly nép!... Aprólékos és tolvaj. Elhiszed-e, ebbe az egy gyárba három tulajdonos érkezett egyszerre! A Krupp (a gyár valamikor Hartmanné volt, hát Krupp összevásárolta a Hartmann-részvényeket), aztán jött a Vasútigazgatóság és harmadiknak a Villamossági Társaság, mely a mi villanyerőművünket kapta meg. Igaz, hogy ezt a mieink távozása előtt felrobbantották... Jártak-keltek a gyárban, és uzsgyi, osztozkodjunk, osszuk a gyárat háromfelé! És világ csúfjára: a szétrombolt gyárat, akár a muzsikok a nyomorult kis földsávjukat a cár alatt, elkerítik, körülölelőzik, még a gyárudvar összekötő nagy útját is, mint a disznók, keresztül-kasul túrják, és gödröket ásnak ezeknek az oszlopoknak. Elosztották, elkerítették; azután a megmaradt felszerelést egyenként magukkal vitték Németországba. Azzal az anyaggal pedig, ami olcsóbb és csekélyebb értékű, jobbra-balra kereskednek, mint a spekuláns a zsibvásáron. A mi munkásunk meg mulat rajtuk. Na, jó gazdát adott az isten!... A mi fajtánk, tudod, ezekben az években már jökora lendülethez szokott, az ő számára nemcsak hogy a németnek dolgozni, de még a németet nézni is tiszta csömör... Általában mulatsz rajta, de a könnyeiden keresztül...

Ott ültek a mécses komor világa mellett, a hosszú szakállú Ivan Fjodorovics, a csendes Masa, az összekuporodott öregasszony meg az „emberkerülő”. Idomtalan árnyékuk hol közeledett, hol távolodott, aztán szétfolyt a falon meg a mennyezeten, s ahogy ott ültek, megannyi barlanglakóhoz hasonlítottak. Az „emberkerülő” már hetven körül járt. Kicsi, szikár termetű volt, csak a feje nagy, hogy nyilván nehezen tudta a vállán tartani. Komoran, monoton hangon beszélt, s minden, amit mondott, valami dörmögő bu-bu-bu-ban folyt össze... De Ivan Fjodoro-

vicsnak mégis jólesett hallani, nemcsak azért, mert az öreg okosan és helyesen beszélt, de mert tetszett neki, hogy ez a munkás-ember olyan körültekintően és részletesen elemezi egy véletlenül elébe toppant muzsiknak a német uralom igazi helyzetét.

Ivan Fjodorovics sem állta meg, és elmondta véleményét.

– Mi a faluban pedig úgy gondolkozunk: annak, hogy ő itt, Ukrajnában fejlessze az ipart, semmi értelme, van iparuk Németországban, tőlünk kenyeret és szemet akar a német. Ukrajna – gyarmat, mi pedig – négerek vagyunk a szemében... – Ivan Fjodorovicsnak úgy tűnt, hogy az „emberkerülő” csodálkozva nézi, mire elnevette magát és folytatta: – Nincs abban semmi csodálatos, hogy a muzsik így gondolkozik, a mi népünk alaposan kifejlődött. – És Ivan Fjodorovics tekintetében megint táncra perdült az a dévaj kis szikra, és vígan ugrándozott egyik szeméből a másikba.

– Hát... ez így is van... – mondta az „emberkerülő”, aki egyáltalán nem ütközött meg Ivan Fjodorovics okoskodásán. – No, jól van, gyarmat: hát a mezőgazdaságot fejlesztették-e a németek? Nem!

Ivan Fjodorovics csendesen felnevetett.

– Őszi vetést a szántatlan földre meg az őszi és a tavaszi búza tarlójára. A földet meg kézi kapával műveljük. Érthető, mennyit vethetünk el, így van?

– Így van! – mondta az „emberkerülő”, aki ezen sem csodálkozott. – Nem tudnak gazdálkodni, megszokták, hogy másoktól vegyék el, amire szükségük van, mint a zsiványok; ebből élnek, és, engedelem, ilyen kultúrával akarják meghódítani az egész világot. Ostoba vadállatok – mondta az öreg minden indulat nélkül.

„Ejha, apám, ilyen földművesnek, mint amilyen jómagam vagyok, nyugodtan száz pont előnyt adhatsz!” – gondolta magában nagy gyönyörűséggel Ivan Fjodorovics.

– Senki sem látta, amikor idejött az unokahúgához? – kérdezte, mit sem változtatva hangján az öreg.

– Látott vagy nem látott – mitől féljek? A pajírjaim példás rendben vannak.

– Ezt értem – mondta az „emberkerülő” kitérően – de, teszem, itt az a rend, hogy be kell magát jelentenem a rendőrségen. Ha nem marad itt hosszabb ideig, akkor megleszünk bejelentés nélkül is. De már megmondom egyenesen, Ivan Fjodorovics, hogy azonnal megismertem, hiszen hányszor járt nálunk a gyárban, ne adj isten, hogy valamilyen szemét ember is felismerje . . .

Nem, a feleségének ezerszer igaza volt, amikor egyre azt hajtogatta, hogy Ivan Fjodorovics burokban született.

Másnap korán reggel Masa elment az adott címre, és egy ismeretlen emberrel tért vissza, aki Ivan Fjodorovics és Masa nagy ámulatára úgy köszöntötte az „emberkerülőt”, mintha csak tegnap váltak volna el egymástól. Tőle tudta meg Ivan Fjodorovics, hogy az „emberkerülő” az ő emberük, akit földalatti munkára hagytak vissza.

Megtudta Ivan Fjodorovics azt is, hogy milyen mélyen hatoltak be a németek az országba. A sztálingrádi nagy csata kibontakozásának napjai voltak ezek.

Ivan Fjodorovics a következő napokon azzal foglalkozott, hogy helyreállítsa a megszakított összeköttetéseket a városban és környékén.

Ennek a munkának kellős közepén hozta el az az ember, akinek segítségével rátalált a szervezetre, a „komédiás Ljubkát”.

Ivan Fjodorovics, miután mindent meghallgatott, amit Ljubka a krasznodoni börtön foglyainak elpusztításáról tudott, néhány pillanatig komoran, szótlánul ült. Nem volt ereje, hogy megszólaljon. Sajnálta, kimondhatatlanul sajnálta Matvej Kosztyijevicsét és Valkót. „Micsoda derék kozákok voltak!” – gondolta. És hirtelen a felesége jutott eszébe: „Hát az hogy él ott egymagában? . . .”

– Igen . . . – mondta – ez a földalatti munka nehéz munka. Ilyen nehéz még nem volt a világon – fel-alá járkált a szobájában, miközben úgy beszélt Ljubkával, mintha önmagával vitatkozna. – Ezt az illegitimitást a külföldi intervencióhoz, a fehéruralom alát-

tihoz hasonlítják, de össze lehet-e ezeket hasonlítani? Ezek a hóhérok olyan terrort fejtenek ki, hogy a fehérek csecsemők voltak hozzájuk képest. Ezek milliószám pusztítják az embereket . . . De most olyan előnyünk van, amellyel akkor nem rendelkezünk. A mi földalatti embereink és partizánjaink pártunk, államunk egész hatalmára, Vörös Hadseregünk erejére támaszkodnak. Partizánjaink öntudatosabbak, szervezettebbek, technikájuk, fegyverzetük és híradószolgálatuk fejlettebb. Ezt kell megmagyarázni a népnek. És ellenségeinknek van egy gyenge oldala, olyan gyenge, hogy nincs párja: buták, ostobák. Mindent előírás szerint csinálnak, vaksötétben élnek népünk közt, és semmit sem értenek . . . És ez az, amit ki kell használnunk! – megállt Ljubka előtt, aztán tovább járkált fel s alá, egyik sarokból a másikba. – Mindent meg kell magyarázni a népnek, hogy tanulja meg lóvá tenni őket, hogy ne féljen tőlük. Meg kell szervezni a népet, aztán a nép maga is megtalálja az erejét: mindenütt kis földalatti csoportokat kell alakítani, hogy a bányákban és a falvakban működjenek. Ne az erdőkben bujkáljanak – az ördögbe is, a Donyec-medencében élünk! –, hanem be kell mennünk a bányákba, falvakba, még a német intézményekbe is: a munkaközvetítő hivatalokba, az előljáróságokba, az igazgatóságokba, a falusi parancsnokságokba, a rendőrségbe, sőt a Gestapóba is! Belső kártevással, rombolással, irgalmatlan terrorral mindent felbomlasztani . . . Helyi lakosok kis csoportjai: munkások, parasztok, fiatalok, öt ember, nem több, de ezek mindenütt és mindenkor ott legyenek . . . Hazugság! Vacog a foga a németnek, úgy fél! – fakadt ki Ivan Fjodorovics a bosszúvágy olyan izgalomában, hogy ez az indulat átragadt Ljubkára, akinek hirtelen a lélegzete is elakadt. Itt Ivan Fjodorovicsnak eszébe jutott, mit mondott Ljubka: „Az idősebbek megbízásából.” – Nálatok tehát jól mennek a dolgok? Így van ez másutt is. Áldozatok nélkül nem megy semmi . . . Téged hogy hívnak? – kérdezte most Ivan Fjodorovics, és megint megállt előtte. – Az a véleményem, halod, hogy ilyen helyes, takaros lány ne legyen Ljubka, hanem

Ljuba! – és szemében megint ugrándozni kezdett az a virgonc szikra. – Mit akarsz mondani, beszélj! . . .

Ljubka most egy pillanatra maga elé képzelte azt a szobát, ahol sorba álltak mind a heten. Az ablak mögött alacsony felhők úsztak el. Egyenként kiléptek, sápadtan elmondták az esküt, a hangjuk magasan csengett, hogy leplezze szavuk izgatott remegését. Az eskü, amelyet Oleg és Vanya Zemnuhov szerkesztett, és amelyet valamennyien elmondtak, abban a pillanatban valahogy elkülönült tőlük, föléjük emelkedett, és forróbbá, szilárdabbá vált minden törvénynél. Amikor Ljubka minderre visszaemlékezett, újra erőt vett rajta az izgalom, elsápadt, és fehér arcából különös fénnel világított ki hideg, acélkék gyerekszeme.

– Nekünk tanácsra és segítségre van szükségünk – mondta.

– Ki az a nekünk?

– Az Ifjú Gárdának . . . Parancsnokunk Ivan Turkenyics, a Vörös Hadsereg hadnagya. A németek sebesülten körülzárták, de megmenekült. Politikai megbízottunk Oleg Kosevoj, a Gorkij Iskola tanulója. Ebben a pillanatban harmincan tették le a hűségesküt . . . Ötösével vannak megszervezve, pontosan úgy, ahogy maga mondta. Oleg indítványa volt . . .

– Bizonyára az idősebb elvtársak tanácsolták neki – mondta Ivan Fjodorovics, aki egyszeriben mindent megértett –, de mindig, derék legény az a maguk Olegje! . . .

Ivan Fjodorovics szokatlan élénken ült az asztalhoz, Ljubkát leültette magával szemben, és kérte, nevezze meg a vezetőség minden tagját, és röviden jellemezze mindegyiket.

Amikor Ljubka Sztahovicshoz ért, Ivan Fjodorovics összeráncolta szemöldökét.

– Megállj – mondta, és megérintette a kezét. – Mi a keresztnéve?

– Jevgenyij.

– Az egész idő alatt magukkal volt, vagy csak most érkezett valahonnan?

Ljubka elmondta, hogyan jelent meg Sztahovics Krasznodonban, és mit mesélt magáról.

- Ezzel a fiúval legyetek óvatosak, figyeljétek, próbáljátok ki... - és Ivan Fjodorovics elmondta, milyen különös körülmények között tűnt el Sztahovics a partizánosztagból. - Csak német pórázon ne legyen - mondta elgondolkozva.

Ljubka arca nyugtalanságot árult el, annál is inkább, mert nem szerette Sztahovicsot. Egy ideig szótlánul nézte Ivan Fjodorovicsot, aztán kisimult az arca. Szeme felderült, és nyugodtan mondta:

- Nem, ez lehetetlen. Egyszerűen megijedt és elment...

- Miért gondolod?

- A fiúk régen ismerik. Komszomolista, kissé nagyképű, de olyasmire képtelen. Nagyon rendes családból származik, az apja öreg vájár, fivérei kommunisták, és a fronton vannak... Nem, lehetetlen.

Gondolkodásmódjának különös tisztasága ámulatba ejtette Ivan Fjodorovicsot.

- Eszes kislány vagy! - mondta a lánynak, érthetetlen szomorúsággal a szemében. - Volt idő, amikor mi is így okoskodtunk. De nézd csak, a dolog így áll - s most úgy beszélt vele, mint egy gyerekkel -: a világon sok a romlott ember, aki úgy váltogatja a meggyőződését, mint a ruháját. Van aztán olyan is, aki álarcban jár. A fasiszták meg világszerte milliószám nevelik az ilyen fattyúkat. És vannak egyszerűen gyenge jellemű emberek, akiket meg lehet törni.

- Nem, ez lehetetlen - ismételte Ljubka, Sztahovicsra gondolva.

- Adja isten, hogy úgy legyen. Ha pedig csak gyáva volt, akkor máskor is gyáva lesz.

- Elmondom Olegnek - szólt Ljubka kurtán.

- Megértettél mindent, amit mondtam?

Ljubka bólintott.

- Hát így csináljátok... Te összeköttetésben vagy azzal az emberrel, aki ide hozott? Tartsd vele a kapcsolatot.

- Köszönöm - mondta Ljubka, és derűs szemmel nézett rá. Mindketten felálltak.

- Hát... add át harcos bolsevik üdvözetünket az ifjúgárdista elvtársaknak... - és nem nagy, de kemény mozdulatú kezével vigyázva megfogta a lány fejét, megcsókolta egyik, aztán másik szemét, majd gyöngéden eltolta magától. - Eredj - mondotta.

38.

Vorosilovgrádi párnapos tartózkodása alatt Ljubka annak az embernek volt alárendelve, aki Ivan Fjodoroviccsal összehozta. Ez az ember igen fontosnak tartotta, hogy Ljubka kapcsolatot teremtsen a német hadbiztosezredessel és segédtsíztjével, és hogy ezek révén olyan lakásba kerüljön, ahol másnak gondolják, mint aki valójában.

Új titkos írást nem kellett tanulnia. Még mindig azt használták, amit elutazása előtt a tanfolyamon tanult. Ellenben rádióleadót kellett magával vinnie, mert Vorosilovgrádban nagyon nehezen dolgoztak vele.

Ez az ember megtanította, hogy gyakran változtassa helyét, nehogy a titkos leadók után nyomozó németek felfedezzék. Ne üljön örökösen Krasznodonban, hanem utazzék Vorosilovgrádba, más helyekre, és ne csak azokat az összeköttetéseket tartsa, amelyekkel már rendelkezik, hanem igyekezzék újakat teremteni német, román, olasz és magyar tisztekkel.

Sikerült megállapodni a háziasszonnyal, akinél lakott, hogy Vorosilovgrádba jöve, nála száll majd meg, mivelhogy azok a lakások, amelyeket ajánlottak, sok tekintetben nem felelnek meg igényeinek. A fenyőgombához hasonló kislány továbbra is határtalanul megvetette, de az anyja belátta, hogy Ljubka mégiscsak ártatlanabb a német tiszteknél.

Ljubka most sem tehetett mást, ismét útba eső német autón kellett utaznia. Ezúttal azonban személyautó előtt már nem emelte fel a karját, inkább az egyszerű katonákhoz, teherkoszokra kéredzkedett fel. A katonák szívesebbek és kevésbé gya-

nakvók is voltak. Ljubka bőröndjében pedig, a holmik között, ott lapult az a bizonyos valami.

Vöröskeresztes kocsiba került, egy egészségügyi főhadnagy, néhány hadnagy és öt-hat szanitéc-katona közé. Be voltak csípve, és ez is kezére játszott Ljubkának, aki már meggyőződött arról, hogy a részeg németet könnyebb lóvá tenni, mint a józant.

Kiderült, hogy spirituszt visznek egy frontkórházba. Sok-sok spirituszt, lapos kannákban. Ljubka egyszerre ráeszmélt, milyen kitűnő lenne egy kevés spirituszt szerezni tőlük. A szesz minden zárat és ajtót felnyit, ezért mindent lehet kapni.

Végül is rávette az egészségügyi főtsisztet, hogy sötét éjszaka ne menjenek ezzel a szörnyen nehéz vöröskeresztes teherkocsi-val, hanem éjszakázzanak egy jó ismerősénél Krasznodonban, ahová ő éppen vendégszereplésre utazik. Halálra ijesztette anyját, amikor ennyi részeg német tiszttel és katonával betoppant a lakásba.

A németek egész éjszaka szakadatlanul ittak, és Ljubkának táncolni kellett, hiszen színésznőnek adta ki magát. Igazán késhegyen táncolt, mégis túljárt az eszükön. Egy időben kezdett ki a tisztekkel és a katonákkal. A féltékeny katonák folyton megzavarták a tiszteket, aminek következtében az egészségügyi szolgálat főtsíjtje csizmájával hasba rúgott egy szanitécet.

És miközben így elszórakoztak, Ljubka hirtelen elnyújtott éles „policáj”-fütytyöt hallott az utca felől. A „policáj” valahol a Gorkij Klub környékén fütyült, teljes erővel, nyilvánvalóan egy pilanatra sem vette ki szájából a sípot.

Ljubka nem értette meg azonnal, hogy ez riadójel. A fütyty egyre erősödve közeledett a házhoz. Az ablakok alatt egyszerre hangos lábdobogás támadt, és ugyanolyan hirtelen el is múlt – egy ember rohant végig az utcán a „Kis Sanghaj” irányában, amelynek házai a völgy mentén sorakoztak egymás hegyén-hátán. Némi idő múlva a teljes erőből fütyülő „policáj” nehéz csizmája dübörgött az ablak alatt.

Ljubka és a valamennyire józan németek kiszaladtak a tornácra. Csendes, meleg, sötét éjszaka volt. A távolodó éles fütyty

és a kézilámpa reszkető fénynyalábja jelezte az utcán, merre fut a „policáj”. És mintegy visszhangként beleszóltak az éjszakába a piactéren és a völgyvonulaton túli üres területen álló csendőr-őrszemek, sőt a távoleső második számú vasúti átjáró felől is felhangzott a fütty.

A német szanitécek hosszabb ideig tétováztak, hiszen olyan részek voltak, hogy alig álltak a lábukon. Egy darabig mély hallgatásba merülve ácsorogtak a tornácon. Aztán a rangidős tiszt villanylámpáért küldött egy egészségügyi katonát. A lámpa fénye végigsiklott a kiskerten, az elhagyott virágágyakon, a kerítés maradványán és az orgona legázolt, széttört bokrán. Bevilágította az udvaron álló teherkocsit. Aztán valamennyien visszatértek a házba.

Ugyanakkor Oleg jelentékenyen megelőzve üldözőjét, meglátta a piactéren felvillanó lámpa fényét. A csendőrség épülete felől „policájok” futottak szembe vele. Megértette, hogy a „Kis Sanghaj” viskóiban nem tud majd elrejtőzni. A németek betanított kutyái – amelyeket csak azért tartottak ezeken a helyeken, mert a németek közül senki sem akart az agyagviskókban lakni – ugatásukkal elárulnák. Abban a pillanatban, amikor ezt elgondolta, már jobbra fordult, a „Nyolcház” felé, és odasimult a legközelebbi típusház árnyékos falához. Egy vagy két perc múlva a „policáj” már el is csörömpölt mellette nehéz csizmájában. Olyan közel rohant el, hogy füttye még sokáig csengett Oleg fülében.

Várt egy darabig, aztán óvatosan elindult – vissza ugyanazon az utcán, melyen az előbb végigrohant, vissza, a dombok felé.

Izgalmát, mely fékezhetetlen vidámsággá nőtt, amikor a klub tornácán felfedezte a „policájt”, és elfutott előle, nyugtalanság váltotta fel. Hallotta a piac és a második átjáró környékén a füttyjeleket, és megértette, hogy mulasztása nehéz és veszélyes helyzetbe juttatta nemcsak önmagát, hanem Szerjozskát Valjával és Sztyopa Szafonovot Toszja Mascsenkóval együtt.

Ez volt az első kísérletük a röpiratokkal, amelyeket Oleg és

Vanya Zemnuhov írtak. A lakosságnak ebből a vállalkozásukból kellett tudomást szereznie az Ifjú Gárda létezéséről.

Mennyi erőt pazaroltak Sztahovics javaslatának visszautasítására, aki úgy vélte, hogy egy és ugyanazon éjszakán az egész várost tele lehet ragasztani röpiratokkal, hogy így egyszerre gyakoroljanak nagy hatást a lakosságra. Oleg, miután közelebbről megismerte Sztahovicsot, nem kételkedett őszinteségében, de értelmetlennek tartotta, hogy Sztahovics nem látja be: minél több embert vonnak be az ügybe, annál könnyebb a lebukás! Sajnos, Szerjzszka Tyulenyin, mint mindig, most is a szélsőségek felé hajlott.

De Turkenyics és Vanya Zemnuhov Oleget támogatták. Egyelőre csak egy kerületben ragasszák ki a röpiratokat. Bizonyos idő múlva egy másikban, aztán a harmadikban, de úgy, hogy mindig hamis nyomra tereljék a rendőrség figyelmét.

Oleg azt javasolta, hogy a gyerekek párosával járjanak: egyik előszedi a felhívást, a másik a ragasztót keni, és míg az egyik ragaszt, a másik elrejtí a ragasztós palackot. Feltétlenül fiú és leány járjon együtt: hogyha a „policáj” rajtuk üt, a késői sétát szerelmi motívumokkal lehessen magyarázni.

Enyv helyett felhígított mézet használtak ragasztásra. Az enyvet valahol meg kellett volna főzni, ami egyedül is nyomra vezetheti a „policáj”-t, nem is szólva arról, hogy nyomot hagy a ruhán. Ezenkívül ecset és edény kellett volna az enyvhez, míg a mézet kisebb bedugaszolt orvosságos üvegben tarthatták, és az üvegből egyenesen a felhívás hátsó lapjára önthették.

Oleg a felhívások éjszakai kiragasztásán kívül kidolgozott egy nagyon egyszerű tervet, röpiratok, felhívások terjesztésére olyan helyeken, ahol kisebb-nagyobb tömegek jönnek össze – például mozikban, a piacokon, a munkaközvetítő hivatal előtt.

Az első éjszakai operáció színhelyéül az 1. számú bánya környékét, a hozzá csatlakozó „Nyolcház”-at és a piacot választották. A piacot Szerjzszka és Valja, a „Nyolcház”-at Sztjopa Szafonov és Toszja kapta. Az 1. számú bánya környékét Oleg vállalta.

Oleg persze nagyon szeretett volna Nyinával menni, de mégis úgy beszéltek meg, hogy Marinával, szép nénikéjével megy.

Úgy döntöttek, hogy Turkenyics maradjon otthon, hogy ebben az első esetben, amikor a gyerekeknek még semmi tapasztalatuk nincs, a párok mindjárt a feladat végrehajtása után jelenthessék a parancsnoknak, hogyan mentek végbe a dolgok.

Amikor már mind szétszéledtek, Oleg akaratlanul is arra gondolt, milyen jogon vonta bele egy ilyen veszedelmes ügybe egy hároméves gyermek anyját, hiszen még Kolja bácsival, a gyermek apjával sem tanácskozott erről.

Persze, nem volt helyes felborítani a tervet, de Olegen akkor már olyan gyerekes szenvedély vett erőt, hogy úgy döntött: egyedül megy.

Estefelé, amikor a városban még szabad volt a közlekedés, Oleg néhány röpcédulát dugott a kabátja belső zsebébe, a mézzel telt üvegcsét pedig a nadrágja zsebébe tette, és elment hazulról. Azon az utcán ment végig, ahol Oszmuhin és Zemnuhov lakott. A völgyvonulatot ott érte el, ahol az 5. számú bányához vezető út szelte át. Ez a völgy választotta el a „Nyolcház”-at attól a térségtől, ahol a csendőrség épülete állott. Itt a völgyvonulat lakatlan volt. Oleg a völgytől jobbra fordult, és mielőtt még elérte volna a „Kis Sanghaj” viskóival beépített sík területet, a dombok felé kanyarodott. A dombok hosszú, változatos láncolatban húzódtak tova, ott ment át a vorosilovgrádi országút is. A dombok uralkodtak a város e része felett.

Oleg a domboktól majdnem eltakarva addig ment, ahol a vorosilovgrádi országutat egy másik, a város központjából Pervomajkába menő út szelte át. Itt lefeküdt, és megvárta, amíg besötétedik. A kiszáradt dudva között fekvé jól láthatta az útkereszteződést, Pervomajka szélét az országút túlsó oldalán és a felrobbantott 1. számú bányát óriási salakdombjával, lejjebb pedig a Gorkij Klubot, ahol Ljuba Sevcova lakott, a „Nyolcház”-at és a térséget a Vorosilov Iskolával és a csendőrséggel.

Az Oleget közvetlenül fenyegető „policáj”-őrhely az útkereszteződésnél állott, ahol két „policáj” teljesített szolgálatot. Az

egyik nem hagyhatta el az útkereszteződést, és ha unalmában sétára szánta magát, csak az országút mentén járt fel s alá. A másik őr az útkereszteződéstől az 1. számú bányáig és tovább a Gorkij Klubtól cirkált végig azon az utcán, ahol Ljuba Sevcova lakott, egészen a „Kis Sanghaj”-ig.

A szomszédos őrhely a piac környékén állott, itt is két „policáj” teljesített szolgálatot, egyikük állandóan a piactéren posztolt, másikuk a piactól addig a pontig cirkált, ahol a „Kis Sanghaj” viskói a nagy „Sanghaj” házaiba olvadtak.

Az éjszaka fekete volt és olyan csendes, hogy a legkisebb zajt is hallani lehetett. Most Oleg csak saját hallásában bízhatott.

A röpiratokat az 1. számú bánya bejáratára és a Gorkij Klub falára kellett ragasztania. Úgy döntöttek, hogy lakóházakra nem ragasztanak röpcédulát, nehogy bajba keverjék a lakókat. Oleg lesompolyodott a dombrol, és a legszélső típusháznál állt meg. Itt kezdődik Ljuba Sevcova utcája. Az 1. számú bánya bejáratí bódéja éppen szemben volt Oleggel, csak a tér választotta el tőle.

Hallotta a két „policáj” beszélgetését. Egy szempillantásra az arcukat is látta, ahogy az öngyújtó lángja fölé hajoltak. Ki kellett várni, amíg a cirkáló „policáj” lefelé indul az utcán, különben a nyílt téren csípi el Oleget. De a „policájok” sokáig beszélgettek.

Végre a cirkáló „policáj” elindult, időnként villanylámpával világítva meg maga előtt az utat. Oleg egy ház mögött állt, és hallotta a „policáj” lépteit. Alighogy eltávolodtak a léptek, Oleg kiment az utcára. Még mindig hallotta a nehéz csizmák döngését. A „policáj” zseblámpája már távolabb vibrált, és Oleg láthatta, hogy elhagyta a Gorkij Klub épületét. Végre a „policáj” eltűnt Sevcovék háza mögött, ahol a völgyvonulat meredek lejtője kezdődött. Csak a fel-fellobbanó távoli lámpafény jelezte, hogy a „policáj” időnként bevilágítja maga előtt az utat.

Mint a visszavonulóktól felrobbantott többi nagy bánya, az 1. számú sem dolgozott. De Schweide hadnagy parancsára a bányában igazgatóságot állítottak fel a német bányász-zászlóalj tisztjeiből. S azok a munkások, akik nem tudtak vagy akiknek

nem sikerült evakuálni, minden reggel munkába mentek – „helyreállítás” céljából. Hivatalos iratokban így nevezték a romos udvar kitisztítását. Néhány tucat ember unottan lézengett az udvaron. Egyik helyről a másikra talicskázták a romokat és a szemetet.

Most csendes és komor volt itt minden.

Oleg felragasztotta a röpiratot a bányát körülvevő kőfalra, aztán a portásbódén is átragasztotta a hirdetménytábla mindenféle értesítéseit és parancsait. Sokáig nem maradhatott itt – nem azért, mert a portás megláthatná, hiszen a jó öreg mélyen aludt, hanem mert a cirkáló őr visszatértében a bánya mellett mehet el, és rávilágíthat a bódéra. De nem hallotta az őr lépteit, és a távoli lámpafényt sem látta: úgy látszik, hogy az őrt a „Kis Sanghaj” mellett valami feltartóztatta.

Oleg átment a téren, és a klub épületéhez ért. Nagy hodály volt ez az épület, a legkényelmetlenebb és leghidegebb az egész városban, ezért szinte teljesen lakhatatlan. Most is kongott az ürességtől. Homlokzatával arra az utcára nézett, amelyen a „Nyolcház”-ból, Pervomajkából és a környék tanyáiról kora reggeltől a piacra jártak az emberek, és amely a Vorosilovgrádba és Kamenszkba irányuló forgalom fő útvonala volt.

Oleg ragasztani kezdett a homlokzati részen, amikor hirtelen meghallotta a „policáj” letről, a völgy felől közeledő lépteit. Oleg megkerülte az épületet, és a túlsó oldalon bújott el. A „policáj” lépéseinek zaja egyre közeledett, de aztán az épületnél egyszerre megszakadt. Oleg dermedten várta, hogy mikor megy tovább a „policáj”. Várt egy percet, kettőt, ötöt, de nem hallott lépéseket.

Hátha a „policáj” hirtelen a klub falára világított, meglátta a felhívást, és megállt, hogy elolvassa: természetes, hogy akkor nyomban lekaparja, és megállapítja, hogy nemrég ragasztották ki. Várható volt, hogy ezután lámpával körüljárja az épületet, hiszen annak, aki felragasztotta a röpiratot, nem volt ideje más-hová bújni, mint a klubépület mögé.

Oleg lélegzetét visszafojtva hallgatózott. Csak szíve dobogását hallotta. Kedve lett volna elugrani a faltól és rohanni, de meg-

értette, hogy ez veszélyt hozhatna rá. Nem, nincs más kiút, meg kell tudnia, hová lett a „policáj”.

Kikandikált a sarok mögül – semmi gyanús nesz. A falhoz lapulva óvatosan, lábujjhegyen lépkedett az utca felé. Néhányszor megállt, hallgatózott. Körös-körül minden csendes volt. Így ment az épület következő sarkáig, ott egyik kezével a falhoz támaszkodott, a másikkal átfogta a házsarkot és széttekintett. Keze alatt most hirtelen letört egy darab vakolat, és a földre zuhant! Olegnek úgy rémlett – szörnyű dőrejjel. Ebben a pillanatban Oleg a feljáró alsó lépcsőfokán cigarettatüzet látott, és ebből megértette, hogy a „policáj” egyszerűen azért állt meg, hogy kifújja magát és rágyújtson. A cigaretta tüze ebben a pillanatban felfelé lendült. A lépcsőről valami zaj hallatszott. Oleg erősen elrúgta magát a faltól, és futásnak eredt, lefelé az utcán, a völgyvonulat felé. Éles fütty csapott az éjbe, és Olegre egy pillanat századrésze alatt fénycsóva esett, de néhány ugrással kiépté belőle magát.

Az igazság kedvéért meg kell állapítani, hogy a közvetlen veszély pillanatától fogva Oleg már nem követett el meggondolatlanságot. El tudta volna csalni a „policáj”-t a „Nyolcház” telepre, ő meg elrejtőzhetett volna Ljubkánál vagy Ivancovéknál, de nem akarta kellemetlen helyzetbe juttatni őket. Úgy is tehetett volna, mintha a piac felé rohanna, és valójában a „Sanghaj”-ba megy, ahol az ördög sem találhatná meg. De ezzel árthat Szerjocsának és Valjának. Ezért Oleg inkább a „Kis Sanghaj” felé futott.

De most, mikor arra kényszerült, hogy mégiscsak a „Nyolcház” felé forduljon, nem igyekezett a telep központja felé, nehogy Sztjopa Szafonovot és Toszját bajba juttassa.

Visszament a dombokra, az útkereszteződéshez, ahol a posztoló „policáj” kezébe kerülhet.

Kínozza a barátjaiért való nyugtalanság és az egész operáció esetleges kudarcának tudata. És mégis a gyerekes pajkosság érzése kerekedett felül benne, amikor a „Kis Sanghaj” felől dühös kutyaugatást hallott. Elképzelte, hogyan találkozott az őt üldöző

és a csendőrlaktanyánál őrséget álló „policáj”, hogyan tárgyalták meg az ismeretlen tettes eltűnését, hogyan szaladgálnak most lámpásaikkal körbe-körbe.

A piacon már elhallgatott a sípolás. Oleg a domb tetejéről a lámpák fényének felvillanásából megállapíthatta, hogy a vele szembefutó „policáj”-ok az üres térségen át visszamennek a csendőrségre, az őt üldöző „policáj” pedig az utca távolabbi részén áll, és egy házra világít.

Meglátta-e a „policáj” a klubépület falára ragasztott felhívásokat? Nem, persze hogy nem. Különben nem ült volna cigarettázva a feljárat lépcsőjén. Most már miközben keresték, felfordíthatták volna tőle az egész „Nyolcház”-at.

Megkönnyebbült a lelke.

Még alig pirkadt, amikor Oleg, megállapodás szerint, háromszor, alig-alig hallhatóan megkopogtatta Turkenyics ablakát. Turkenyics szinte zajtalanul kinyitotta az ajtót. A konyhán és a szobán át, melyben emberek aludtak, lábujjhegyen mentek Vanya szobájába. A szekrénykén bádoglámpa világított. Látni lehetett, hogy Vanya még nem feküdt le. Ahogy megpillantotta Oleget, arca nem árult el semmiféle örömet, inkább szigorú és sápadt volt.

- L-l-lebukott va-va-laki? - kérdezte erősen dadogva Oleg, aki szintén nagyon sápadt volt.

- Nem, minden rendben van - mondta, és kikerülte Oleg tekintetét. - Ül le... - egy kis székre mutatott, maga pedig megvetett ágya szélére ült. Látszott, hogy egész éjszaka hol fel s alá járt kis szobájában, hol ágya szélén üldögélt.

- És hogy ment minden? Sikerült? - kérdezte Oleg.

- Sikerült - felelte Turkenyics, még mindig nem pillantva Olegre. - Valamennyien idejöttek - Szerjozska és Valja, Sztjopa és Toszja... Te, tehát te egyedül voltál? - Turkenyics Olegre emelte szemét, aztán újra lesütötte.

- H-h-hogyan tudtad meg? - kérdezte kisfiúsan büntudatos arccal.

- Nyugtalanokdtunk miattad - mondta kitérően Turke-

nyics –, aztán nem bírtam ki és Nyikolaj Nyikolajevicshez mentem, hát látom: Marina otthon van. A gyerekek mind itt akartak rád várni, de én lebeszéltem őket. Ha lebukott – mondtam –, még rosszabb, ha az egész társaságot éjnek idején itt találják. Holnap pedig tudod, milyen nehéz napjuk lesz a gyerekeknek: megint piac, megint munkaközvetítő hivatal.

Oleg fokozódó büntudattal, melyről nem tudta, honnan ered, röviden elmondta, hogyan jutott a bányától a klubig, és hogy ott mi történt. Lassan-lassan mégis felélénkült, és visszaemlékezett minden kis részletre.

– Aztán, amikor a veszély elmúlt, én, bocsáss meg, kissé könnyelműsködtem, és visszafelé még két röpiratot kiragasztottam a Vorosilov Iskolára.

És széles mosollyal nézett Turkenyicsre.

Turkenyics némán hallgatta, felállt, kezét zsebébe mélyesztette, és egy darabig felülről nézett a kisszéken ülő Olegre.

– Hát ide hallgass, mondok neked valamit, de ne haragudj... – mondta Turkenyics csendes hangján. – Első és utolsó eset, hogy ilyen ügyben eljársz. Megértetted?

– N-n-nem, nem értettem meg – mondta Oleg. – A feladatot sikeresen hajtottam végre, de zavar nélkül ilyen ügy sohasem megy. Ez nem s-s-séta, ez harc, ahol jelen van az e-e-ellenség is.

– Nem az ellenségről van szó – mondta Turkenyics –, de nem szabad gyereknek lenni, sem neked, sem nekem! Igen, igen, bár én idősebb vagyok, de ez rám is vonatkozik. Én tisztellek téged, ezt te tudod, ezért is beszélek így veled. Jó fiú vagy, erős és a tudásod alighanem nagyobb, mint az enyém, de te kisfiú vagy... Hiszen alig tudtam lebeszélni a gyerekeket arról, hogy a segítségére menjenek. Lebeszéltem őket, de szinte magam mentem – mosolygott Turkenyics. – Azt hiszed talán, hogy mi öten csak teérted izgultunk? Nem, az egész ügyért! Ideje már, barátom, megszoknod, hogy te már nem vagy te, és én nem vagyok én... Egész éjjel szidtam magam, hogy elengedtelek. Van-e most jogunk komoly ok nélkül, számárságokért kockáztatni magunkat? Nem, barátom, erre nincs jogunk! És bocsáss meg, de ezt

az ügyet a vezetőség elé viszem döntésre. Vagyis, hogy különleges utasítás nélkül sem te, sem én ne vehessünk részt ilyen operációkban.

Oleg gyermekes arckifejezéssel hallgatva, komolyan nézett rá. Turkenyics ellágyult.

– Én, barátom, nem elszólásként mondtam, hogy neked, úgy lehet, több a tudásod, mint nekem – mondta Turkenyics némi büntudattal a hangjában. – Ez nevelés kérdése. Én a gyermekkoromat, úgy mint Szerjodzka, mezítláb, az utcán töltöttem, és bár tanultam, de igazi tudáshoz csak felnőttkoromban kezdtem jutni. A te anyád mégiscsak tanítónő, nevelőapád politikailag képzett ember volt, az én öregeim meg... magad is jól tudod – és Turkenyics jóságos tekintettel fordult a másik szoba felé. – Hát legfőbb ideje, hogy te a tudásodat igazi ügynek áldozd. Érted? „Policájokat” ugratni, ez, barátom, annyi, mint pocsolyában úszkálni! A gyerekek nem ezt várják tőled. És ha már komolyan beszélünk... – Turkenyics mutatójával sokatmondóan mutatott valahova magasra a háta mögé – ezek az emberek, tudod-e, milyen reményeket fűznek hozzád?

– M-milyen jó fiú is vagy te, V-Vanya! – mondta Oleg csodálkozva, és Turkenyicsre mosolygott. – Igazad van, százszor is i-i-igazad van – mondta, és megrázta a fejét. – Hát jó, vidd a vezetőség elé, ha már...

Elnevelték magukat.

– De mégis csak gratulálnom kell a sikeredhez, el is felejtettem... – nyújtotta a kezét Turkenyics.

Már pirkadt, amikor Oleg hazakerült. És Ljubka, aki Oleghez készült, éppen akkor kísért ki német vendégeit. Nem aludt egész éjszaka, mégsem tudta nevetés nélkül megállni, amikor látta, hogy a részeg németekkel teli teherautó ittas sofőrjével együtt kacskaringós csigavonalban robogott végig az utcán.

Anyja folyton szidta Ljubkát, de ő négy nagy spiritusszal teli kannára mutatott, melyeket az éjszaka folyamán sikerült leemelnie az autóról. És anyja – bár igen egyszerű asszony volt – megértette, hogy Ljubka számításból cselekedett így.

„Emberek! Krasznodoniak! Bányászok! Kolhozparasztok!

Hazudik a német! Moszkva a miénk volt, most is az, és a miénk is marad! Hitler hazudik, amikor a háború végéről beszél. A háború csak most lángol fel. A Vörös Hadsereg még visszatér a Donyec-medencébe.

Hitler Németországba űz bennünket, hogy az ő gyáraiban dolgozva, apáink, férjeink, fiaink és lányaink gyilkosává legyünk.

Ne menjetek Németországba, ha azt akarjátok, hogy rövidesen otthon, szülőföldetekön ölelhessétek férjetekeket, fiatokat, fivéreteket!

A németek kínoznak, gyötörnek bennünket, meggyilkolják legjobbainkat, hogy megijesszenek, hogy térdre kényszerítsenek minket.

Üssétek az átkozott megszállókat! Jobb harcban elpusztulni, mint rabságban élni!

A haza veszélyben van, de elég erős ahhoz, hogy szétzúzza az ellenséget. Az Ifjú Gárda röplapjain el fogja mondani nektek az igazságot, bármilyen keserű is legyen az Oroszország számára. Az igazság győz!

Olvassátok, rejtsetek el röpiratainkat, adjátok át tartalmukat házról házra, telepről telepre.

Halál a német megszállókra!

Az Ifjú Gárda”

Hogyan került ez a kis röpcédula, melyet egy iskolásfüzet kitépett lapjára írtak, az emberektől nyüzsgő piactér hirdetőtáblájára, ahova valaha a Szocialista Haza című kerületi újság oldalait ragasztották ki, s amelyen most sárga-fekete német plakátok éktelenkedtek?

A falvakból és sztanyicákból már éjszaka megérkeztek az emberek a vasárnapi vásárra, ki szatyorral, ki batyuval. Némely asszony, lehet, csak egy árva, rongyba csavart tyúkocskát hozott. Akinél azonban jobban termett a főzelékféle, vagy egy kevés

lisztje maradt a tavalyi aratástól, az talicskán hozta be javait a városba. Ökörnek híre-hamva sincs – mindent elvitt a német, hogy a lovakról ne is beszéljünk!

Hej, ezek a talicskák még sokáig, de nagyon sokáig emlékeztetnek lesznek. Ezek nem olyan egykerekű taligák voltak, melyeken agyagot lehet szállítani, hanem két magas kerékkel felszerelt taligák, melyeket nyelüknél fogva maga előtt tol az ember. Ezeken a taligákon mindenfélét lehet szállítani. Ezer és ezer ember járta velük porban, esőben, tikkasztó napsütésben, sárban, hóban, fagyban véges-végig a Donyec-medencét, hogy árut vigyen a vásárra, de inkább azért, hogy hajlékot vagy sírt kereszen magának.

Még az éjszaka folyamán főzeléket, gabonát, szárnyast, gyümölcsöt, mézet hoztak be a szomszédos falvak lakói. A városi ember pedig pirkadáskor mindenféle holmit hozott a vásárra, ki sapkát, ki alsóneműt, ki sálát, ki papucsot vagy pedig szögeket, fejszét, sőt mit sem érő limlomokat, de előfordult, hogy kalikót vagy pedig valamilyen régimódi csipkés ruhát a nagyanyó féltve őrzött ládájából.

Ritkán akadt manapság olyan elszánt, buta vagy egyszerűen szemétember, aki haszonlesésből ment volna a piacra; ebben az időben az ínség meg a nyomor űzte vásárra az embereket. Német márka járta most az ukrán földön, s ki tudja, valódiak-e vagy sem, tartják-e magukat? Aztán az igazat megvallva, kinek van német márkája? Nem, akkor inkább jobb a régi módszer, mely nagyapáink idejében járta, és hányszor segített a szűkös esztendőben: én – neked, te – nekem . . . és kora hajnaltól nyüzsgőnek az emberek a vásártéren megállás nélkül.

És mindenki látta: áll a hirdetőtábla a vásár szélén, a helyén áll, hosszú évek óta. És mint a legutóbbi időben mindig, német plakátok vannak rajta. De az egyiken, nevezetesen éppen azon, amelyen legyező alakban elhelyezett fényképek azt ábrázolják, hogyan vonulnak fel Moszkvában a német hadak, hogyan fürdenek a Névában a Petropavlovszki-erőd mellett a német tisztek, milyen rangosan sétálnak karonfogva lányainkkal a sztálingrádi

kőparton – éppen ezen a plakáton jelent meg az a bizonyos másolóceruzából oldott tintával akkurátusan megírt fehér lap.

Először csak egy ember állt oda kíváncsian, aztán ketten jöttek, és nemsokára nagy tömeg, főleg asszonyok, öregek, serdülők szorongtak a hirdetőtábla előtt, és nyújtogatták a nyakukat, hogy elolvashassák az írást, és akad-e teremtetett lélek, aki közbönsen megy el egy csoportosulás mellett, mely megfeszített figyelemmel mereszti szemét egy fehér papírlapra – különösen vásáron!

A hirdetőtáblára kifüggesztett papírlap előtt óriási tömeg tolongott. Akik elől álltak, hallgattak, de nem mentek tovább, ellenállhatatlan erő kényszerítette őket arra, hogy újra meg újra elolvassák az írást. A mögöttük állók igyekeztek a táblához férközni, zajongtak, mérgelődtek, és egyre kérdezték, mi is van oda írva. Bár senki sem válaszolt, az egyre növekvő tömeg jól tudta, mit hirdet ez a kis fehér, iskolai füzetből kitépett papírlap: „Nem igaz az, hogy a német katonák díszmenetben vonulnak a Vörös téren! Nem igaz, hogy német tiszték fürödnek a Petropavlovszki-erőd mellett! Nem igaz, hogy karonfogva sétálnak lányainkkal Sztálingrád utcáin! Nem igaz, hogy a Vörös Hadsereg nincs többé, hogy frontjainkat mongolok tartják, akiket az angolok béreltek fel!” Mindez hazugság. Az igazság pedig az, hogy a városban itt maradtak saját embereink, akik ismerik az igazságot, és rettenthetetlenül hirdetik ezt az egyetlen igazságot a népnek.

Most egy szikár, hihetetlenül nyakigláb ember, keskeny koponyájú fején régimódi sapkával, „policáj” feliratú karszalaggal, borjúbőr csizmájába gyűrt kockás nadrágban és ugyancsak kockás kabátban, mely alatt sárga zsinóros, nehéz pisztolytáskája rejtőzködött, furakodott be a tömegbe. Egész fejével kimagasodott. Az emberek ránéztek, megismerték Ignat Fomint, és ijedten vagy szolgálatkészen helyet szorítottak neki.

Szerjozska Tyulenyin szemére húzta sapkáját, hogy Fomin ne ismerhesse fel, és meghúzta magát az emberek között. Tekintetével megkereste a tömegben Vaszja Pirozsokot, és Fomin felé

kacsintott. De Pirozsok tudta, mi a teendője, s már oda is furakodott Fominhoz a hirdető tábla mellé.

Pirozsok és Kovaljov, bár kivágták őket a rendőrségtől, jó viszonyban voltak a rendőrökkel, akik egyáltalán nem viseltettek előítélettel botlásaikkal szemben. Fomin megfordult, meglátta Pirozsokot, de nem szólt semmit. Együtt estek neki a lapnak. Fomin körmével próbálta lekaparni, de a papírlap tartósan volt odaragasztva a német plakátra. Így hát felszakította a plakátot, és egy darabjával együtt letépte az írást, összegyúrte, és zsebre vágta.

– Mit csoportosulnak? Mire kíváncsiak? Mars innen! – sziszegte a tömeg felé fordítva sárga féregképét, és apró, szürke szeme majdnem kiugrott ráncai pókhálójából.

Pirozsok, mint egy fekete kígyó, sürgött-forgott Fomin körül, és kisfiús hangján elkiáltotta magát.

– Hallották? Oszolj, uraim, jobb lesz, ha elszélednek!

Fomin széttárta hosszú karját, ágaskodott a tömeg fölött. Pirozsok egy pillanatra valósággal hozzáragadt. A tömeg visszahúzódott, és oszolni kezdett. Pirozsok előrefutott.

Fomin mogorván ballagott nehéz, nyers borjúbőr csizmájában. Az emberek abbahagyták ügyleteiket, és ki ijedten, ki csodálkozva, ki meg kárörvendve nézett rá: Fomin hátán, kockás kabátja közepén egy papírlap díszelgett, melyen nagy, nyomtatott betűk hirdették:

„Darab kolbászért, kupica pálinkáért, pakli dohányért eladtad népedet a németnek. Ezért aljas életeddel fizetsz! Vigyázz!”

Senki sem állította meg Fomint, és ő ezzel a baljóslatú figyelmeztetéssel a hátán vonult végig a vásáron, és ment a rendőrségre.

Szerjozska szőke és Pirozsok fekete kobakja itt is, ott is felbukkant vagy elmerült a vásári tömegben, úgy sodródva a nyüzsgő emberek között, mint érthetetlen pályájukon az üstökösök. Már nincsenek egyedül. Valamelyik fordulónál egyszerre csak feltűnik a halk szavú, szerényen öltözött, okos szemű Toszja Mascsenko-szőke feje. S ha pedig Toszja Mascsenko feje itt van,

akkor valahol a közelben megtalálhatod a tőle elmaradhatatlan Sztjopa Szafonov lenszőke fejét is. Szerjzszka acélszürke, éles tekintetű szeme találkozik a tömegben Vityka Lukjancsenko bársonyos barna tekintetével. A két pillantás keresztezi egymást, aztán szétválík. A bódék és vásári polcok között ott kereng az aranyos farkcsú Valja Borc is, karján kis kosár, durva szősszel betakarva, de hogy mit árusít, mit vesz, azt senki sem látja.

És az emberek röpiratokat találnak a szatyrokban és üres zsákokban, sőt egyenesen a vásáros polcán levő káposztafej alól is kimered valamilyen sárgásbarna, sötétzöld betűkkel vagy valószínűs hieroglifákkal teleírt papírlap vagy egy egyszerű papírsáv, melyen nyomtatott betűvel ilyesmi olvasható:

„Nem kell a hitleri kétszáz gramm, éljen a szovjet kilogramm!”

S az emberek szíve feldobogott.

Szerjzszka már számtalanszor végigcirkálta az árusok asztalait, aztán befordult a zsibvásárra, ahol kéz alatt árusítottak, és ott Natalja Alekszejevna, a városi kórház orvosába ütközött. Az orvosnő poros sportszandálban állt az asszonyok között, és pufók gyerekezésében egy pár apró, alaposan elviselt női cipőt kínált megvételre. Zavarba jött, amikor ráismert Szerjzszkára.

– Jó napot! – mondta a fiú szintén zavarban, és megemelte a sapkáját.

Natalja Alekszejevna szemében ebben a pillanatban felszikkasztott az a jól ismert egyenes, irgalmatlanul tárgyilagos tekintet, pufók kezével ügyesen papírba csavarta a cipőt, és azt mondta:

– Nagyon jó, szükségem van rád.

Szerjzszkának a vásárról Valjával együtt kellett volna a munkaközvetítő hivatalhoz mennie, ahonnan ma viszik el Verhnyeduvannájára a Németországba hajtott fiatalok első csoportját. És Valja hirtelen meglátta, hogy Szerjzszka valamilyen asszonyfrizurás – messziről úgy látszott – gömbölyű kislány társaságában kivált a tömegből, elindult Li Fan-csi vályogkunyhói felé, és ott eltűnt. Büszkesége tiltotta, hogy kövesse őket. Telt felsőajka megrándult, tekintete elhidegült, és kosarával karján, melyben a

krumpli alatt még néhány máshová szánt röpirat maradt, büszke léptekkel megindult a munkaközvetítő hivatal felé.

A munkaközvetítő hivatal földszintes, fehér épülete előtti tere fenn a dombon német katonák láncza zárta le. A kordon mögött azok a fiatal emberek, akiknek ma el kell hagyniuk szülővárosukat; szüleik, rokonaik is ott szorongtak a domboldalon batyukkal és bőröndökkel, de egyszerű kíváncsiskodók is a közeliükbe furakodtak. Borús idő volt az utóbbi napokban, de a sötét felhőket vadul úzó szél elkergette az esőt. A szél tépte, cibálta az asszonyok és leányok tarka ruháját a domboldalon, és nehéz porfelhőket zúdított a kerületi végrehajtó bizottság és a „veszett földesúr” háza előtti útra.

Keserves látványt nyújtott az asszonyok, lányok, serdülő fiúk tömege; mozdulatlanul, fásultan túrték sorsukat. Ha itt-ott megszólalt valaki, halkan és suttogva beszélt, még sírni sem mertek hangosan. Az egyik anya csak csorgó könnyeit törölgeti, lánya pedig hirtelen zsebkendőjébe temeti arcát.

Valja megállt a lejtőn, a tömeg szélén, ott, ahonnan be lehetett látni az 1. számú bánya környékét és a vasúti pályatest egy részét.

A városból egyre több ember jött ide. Azok a gyerekek, akik a piacon röpiratokat terjesztettek, szintén majdnem mind ide jöttek. Valja egyszerre megpillantotta Szerjozska: a vasúti töltésen ballagott, leszegett fejjel, hogy a szél el ne sodorja a sapkáját. Pár pillanatra eltűnt a szeme elől, aztán újra felbukkant a dombkanyarnál. Toronyiránt ment, a tömeget fürkészte, és már messziről meglátta Valját. A lány önérzetesen biggyesztette telt, piros ajkát.

Valja nem nézett rá, és semmit sem kérdezett tőle.

– Natalja Alekszejevna – mondta a fiú csendesén, látva, hogy Valja haragszik.

Odahajolt a lány füléhez, és ezt suttogta:

– A krasznodoni telepen egész csoport gyerek szervezkedett... Csak úgy maguktól... Szólj Olegnek...

Valja volt a parancsnokság összekötője. Bölintott. Ebben a pil-

lanatban meglátták Uljana Gromovát, amint a „Nyolcház” felőli úton egy sapkás és nagykabátos ismeretlen lánnyal közeledett. Ulja és ez a lány a széllel küszködve, az arcukat a porfelhő elől félrefordítva, együtt cipeltek egy bőröndöt.

– Ha esetleg oda kell menni, vállalod? – súgta ismét Szerjzszka.

Valja bólintott.

Oberleutnant Sprick, a munkaközvetítő hivatal igazgatója végre megértette, hogy ezek a fiatal emberek vég nélkül ott fognak állni a katonák sorfala mögött, ha nem siettetik őket. Kilépett a tornácra simára borotváltan, de már nem a bőrből készült rövidnadrágban, ahogy a forró napokon járt-kelt a hivatalban és az utcán, hanem ez alkalommal egyenruhában, írnoka kíséretében, és elkiáltotta magát, hogy az elutazók vegyék át igazolványaikat. Az írnok ukrán nyelven megismételte parancsát.

A német katonák a rokonokat és kísérőket nem engedték át a láncon. Megkezdődött a búcsúzkodás. Anyák és lányaik most már tartózkodás nélkül, hangosan felzokogtak. A fiúk tartották magukat, szörnyű volt látni arcukat, amikor anyjuk, nagyanynjuk, nővérük a mellükre borult, és az elaggott apák, akik húsz-harminc éve dolgoztak a föld mélyén, s nemegyszer néztek farkasszemet a halállal, megtörten törölgették bajuszukról könnyeiket.

– Ideje... – mondta Szerjzszka komolyan, és igyekezett Valja előtt leplezni felindulását.

A lány sírással küzdött, nem hallotta őt, és a tömeggel együtt gépiesen a munkaközvetítő hivatal felé tartott. Ugyanilyen gépiesen előhúzott a krumpli alól egy négyrét hajtott röpcédulát, s valakinek a kabátzsebébe vagy egyszerűen bőröndszija vagy a kosár spárgája alá dugta.

A lánc elé érve, a tömeg hirtelen megtorpant, aztán pánikszerűen visszahömpölygött, és magával sodorta Valját. A kísérők között nagy számban voltak olyan fiatalok – lányok, fiatalasz-

szonyok –, akik bátyjukat vagy nővérüket kísérve, véletlenül átkerültek a kordonon, és többé nem tudtak kijutni onnan. Ez anynyira mulattatta a német katonákat, hogy találomra kiragadtak a tömegből kezük ügyébe eső fiúkat és lányokat, és behurcolták a lánc mögé. Kiáltozás, könyörgés, zokogás tört ki. Egy asszony hisztériás rohamot kapott. A fiatalság irtózáttal hátrált a lánc-tól.

Szerjozska, nem tudni, honnan, hirtelen előkerült, arcán a fájdalom és vad düh tükröződött, megragadta Valját, kihúzta a tömegből, és Nyina Ivancovához vitte.

– Hála isten... Ezek a vadállatok még... – Nyina megragadta őket erős, nőies, barna kezével. – Ma 5-kor Kasuknál... értesítsd Zemnuhovot és Sztahovicsot – súgta Valjának. – Uljánát nem láttátok? – és elszaladt, hogy megkeresse Ulját. Nyina, akárcsak Valja, a parancsnokság összekötője volt.

Valja és Szerjozska egy darabig még egymás mellett álltak, nem volt kedvük elválni egymástól. Szerjozska arckifejezése olyan volt, mintha a következő pillanatban valami nagyon, de nagyon fontos dolgot akarna mondani, de semmit sem szólt.

– Megyek – mondta Valja lágyan.

Mégis ott állt még egy kis ideig, aztán Szerjozskára mosolygott, elszégyellte magát, és lefutott a dombról kosarával kezében, aprókat lépve erős, napégette lábával.

Ulja közvetlenül a lánc mellett állt, arra várt, hogy Valja Filatova kijöjjön a munkaközvetítő hivatalból. Az a német katona, aki Valját bőröndjével együtt átengedte a láncon, Ulját is meg akarta ragadni, de a lány rávetette nyugodt, hideg tekintetét. Pillantásuk találkozott, és a katona szemében valami emberi kifejezés villant fel. Elengedte Ulját, elfordult, és dühösen ráordított egy fiatal, fedetlen fejű, szőke asszonyra, aki sehogyan sem akarta kiengedni a kezéből fiát, egy tizenhat év körüli kamaszt. Végül az asszony eltépte magát fiától, s ekkor kiderült, hogy nem a fiút, hanem őt hurcolják el. A fiú úgy zokogott, mint egy kisgyerek, amikor nézte, hogyan megy be anyja batyujával

kezében az épületbe, melynek küszöbén még egyszer megfordult és rámosolygott.

Ulja és Valja egész éjszaka Filatovék kicsi, őszi virágokkal teli szobájában ültek egymást átölelve. Valja töpörödött, öreg anyja hol előkerült, simogatta és csókolta őket, hol újra meg újra elrendezte Valja bőröndjében a holmikat, vagy csendesen üldögélt a karosszékekben, mely a szoba sarkában állt. Valja távoztával teljesen egyedül maradt.

Valja sírástól kimerülten szintén csöndesen ült, csak olykor remegett meg Ulja ölelésében. De Ulja iszonyattal érezte, hogy ami most következik, az teljesen elkerülhetetlen. Hirtelen felnőtté váltan, megindultan és valamilyen anyás és egyben gyermeki érzéssel egyre simogatta Valja szőke fejecskéjét.

A sötét szoba lámpájának gyér világánál csak a kék láng s az öregasszony arca és keze volt látható.

Bár sohase kellett volna végigélni mindezt! Az öreg édesanya és Valja búcsúzása, a végtelen út a süvöltő szélben, bőrönddel a kezében, ez az utolsó ölelés a német katonák láncá előtt!

De mindez megtörtént... És még mindig tart... Ulja komor, elszánt arccal állt a német katonák láncá előtt, és nem vette le szemét a hivatal ajtajáról.

A fiatal fiúk, lányok, fiatal asszonyok, akik átmentek a láncon, egy vaskos őrzető parancsára a fal mellett egy csomóba rakták bőröndjeiket, batyujukat – azt mondták nekik, hogy holmijukat autón viszik utánuk –, és bementek a munkaközvetítőbe. Nyemcsinova az Oberleutnant ellenőrzése mellett egy lapot adott át nekik, az egyetlen okmányt, mely egész távollétük alatt minden német hatóság előtt igazolja kilétüket. A lapon nem volt sem családnév, sem utónév, csak egy szám és a város neve. Ezzel a lappal léptek ki a házból, és az őrzető parancsára beálltak a téren kigyózó sorba.

Kijött Valja Filatova is, tekintetével barátnőjét kereste, néhány lépést tett feléje, de az őrzető megragadta, és a sorba taszította. Valja a harmadik vagy negyedik sor távol eső végére jutott, és a két barátnő nem láthatta egymást.

Ez a szörnyű, eszeveszett elválás valahogy jogot adott az embereknek ahhoz, hogy érzéseiket szabadon kifejezzék. A tömegben tolongó asszonyok megkísérelték áttörni a kordont, gyermekeiknek utolsó búcsúszavakat vagy tanácsokat kiáltottak. A sorokban várakozó fiatalok, akiknek zöme lány volt, mintha valamilyen más világba tartoznának, félhangon vagy csak kendőjük lobogtatásával válaszoltak, vagy szótlanul nézték drága szeretteiket, s arcukon peregetek a könnyek.

Most Oberleutnant Sprick nagy, sárga csomaggal kezében kilépett az épületből. A tömeg elcsendesült. Minden tekintet rásegeződött.

– Stillgestanden!* – vezényelte az Oberleutnant.

– Stillgestanden! – ismételte iszonyú hangon a kövér őrvezető.

A sorok kővé dermedtek. Oberleutnant Sprick az első oszlophoz ment, vastag ujjával minden négyes sor szélén álló ember tarkóját megbökte. Így számolta össze őket. Az oszlopban több mint kétszázan voltak.

Az Oberleutnant átadta az iratcsomót a vaskos őrvezetőnek és intett. Egy csoport katona előrerohant, hogy utat nyisson a tömegben. Az oszlop az őrvezető vezényszavára megfordult, megindult s a vaskos őrvezetővel az élen, a kísérő katonáktól körülvéve, nehézkesen útnak eredt.

A katonáktól viasszorított tömeg az oszlop mellett hömpölygött. A zokogás, jajveszékelés, sírás egyetlenegy sóhajban forrt össze, melyet tovasodort a szél.

Ulja menet közben lábujjhegyre emelkedett, egyre Valját kereste, és végre megtalálta.

Valja tágra nyitott szemmel tekingetett körül, barátnőjét kereste, és szemében végtelen keserűség tükröződött, amiért ebben az utolsó pillanatban nem láthatta Ulját.

– Itt vagyok, Valjecska, itt vagyok, veled vagyok!... – kiáltotta Ulja, de a tömeg hátraszorította.

Valja nem látta és nem hallotta őt, és egyre kereste gyötrődő tekintetével.

Ulját a tömeg többször elsodorta a menet mellől. Néhányszor mégis meglátta még Valja arcát, azután a menet elvonult a „veszett földesúr” háza mögött a második vasúti átjáróhoz, és Valja végleg eltűnt a szeme elől.

– Ulja – szólt Nyina Ivancova, aki hirtelen felbukkant Ulja előtt –, téged kereslek. Ma ötkor Kasuknál... Ljubka megérkezett...

Ulja nem is hallotta mindezt, szótlanul nézett Nyinára feketé, félelmes szemével.

40.

A kissé sápadt Oleg kabátja belső zsebéből noteszt húzott elő, elmélyülten lapozgatott benne, és leült az asztalhoz, melyen egy üveg vodka, csészék és tányérok álltak, de minden harapnivaló nélkül. Szótlanul, komoran a többiek is leültek, ki az asztalhoz, ki a díványra. Mind némán nézték Oleget.

Tegnap még valamennyien csak iskolatársak voltak, gondtalan és könnyelmű gyerekek, most pedig szinte mindegyik búcsút mondott a tegnapnak. Attól fogva, hogy esküt tettek, mint-ha szakítottak volna a régebbi könnyelmű pajtáskodással, hogy helyette új, magasabbrendű kapcsolat fűzze őket egymáshoz: a közös eszme, a közös szervezet elvtársi kapcsolata, a vér szövetsége – mert szülőföldjük felszabadításáért mindegyik kész volt életét áldozni.

Kosevojék tágas szobája semmiben sem különbözött a többi típusház szobáitól. Félérett paradicsomokkal telerakott festetlen ablakpárkánya, a diófa dívány, amelyen Oleg aludt, Jelena Nyikolajevna ágya a számtalan dagadozó és csipkés huzatú párnával, ez a szoba – mely most illegális találkozóhely lett – még a szülői ház régebbi, gondtalan életére emlékeztette őket.

És Oleg sem volt már Oleg, hanem Kasuk: ez nevelőapjának

neve volt, aki fiatal korában egész Ukrajnában ismert-partizán, élete utolsó éveiben pedig a kanyevi mezőgazdasági osztály vezetője lett. Oleg mozgalmi névként vette fel a nevét, mert hozzá kapcsolódtak a partizánharc hősi legendáiról kialakuló első fogalmi és az a bátor nevelés, melyben nevelőapja mezei munkán, vadászaton, a lovak körül s a dnyeperi csónakázások alkalmával részesítette.

Fellapozta azt az oldalt, melyen ott sorakoztak titkos írással írt jegyzetei, és megadta a szót Ljuba Sevcovának.

Ljubka hunyorogva felállt a díványról. Maga elé képzelte egész utazását, amely tele volt hihetetlen nehézségekkel, veszélyekkel, találkozásokkal, kalandokkal – két éjszaka is kevés lenne, hogy mindent elmondjon.

Még tegnap ott állt az útkereszteződésnél nehéz bőröndjével, most pedig újra barátai között van.

Ahogy Oleggel előzőleg megállapodott, bejelentette a vezetőségnek, amit Ivan Fjodorovics Sztahovicsról mondott. Természetesen nem említette Ivan Fjodorovics nevét – akit különben rögtön megismert –, hanem azt mondta, hogy véletlenül találkozott valakivel, aki egy partizáncsapatban volt Sztahoviccsal.

Ljubka egyenes, félelmet nem ismerő lány volt, sőt, ha valakit nem szeretett, a maga módján kegyetlen is tudott lenni. És nem titkolta el az „ismeretlennek” azt a véleményét, hogy Sztahovics esetleg a németeknek dolgozik.

Miközben Ljuba beszélt, a vezetőség tagjai szinte féltek Sztahovicsra nézni. De ő látszólag nyugodtan ült, sovány kezét az asztalra helyezte, és merően maga elé nézett. Arckifejezése határozott volt. De Ljubka utolsó szavainál hirtelen megváltozott.

Erőfeszítése, amellyel tartotta magát, semmivé vált, ajka felnyílt, karját széttárta, megbántva, csodálkozva és ugyanakkor őszintén nézett rájuk. Egyszeriben olyan lett, mint egy kisfiú.

– Ezt... ezt mondta?... Ilyet gondolhat rólam? – ismételte néhányszor, és megbántott gyerektekintetét Ljubka szemébe szegezte.

Mind hallgattak. Sztahovics a tenyerébe hajtotta arcát, s így ült egy darabig. Aztán levette kezét, és csendesen mondta:

– Olyan gyanúba keveredtem, hogy én... Mért nem mondta meg neked is, hogy már egy teljes hete űztek-hajszoltak bennünket, s azt mondták nekünk, hogy csoportokra kell oszlanunk? – pillantott Ljubkára, majd tekintete megint végigfutott a jelenlevőkön. – Én, amikor a bokorban feküdtem, azt gondoltam: át-törésre készülnek, hogy megmeneküljenek, és ha nem is mind, de legtöbben odavesznek; én is velük együtt pusztulok, de én még megmenekülhetek, és használhatok az ügynek... Akkor így gondolkoztam... Most persze értem, hogy ez csak ürügy volt. Rettenetes, félelmetes sortűz volt... – folytatta Sztahovics gye-rekesen. – De mégsem hiszem, hogy olyan nagy bűnt követtem el... Hiszen ők is mentették magukat... Már sötétedett, és akkor eszembe jutott: „Úszni jól tudok; ha egyedül leszek, talán nem is vesznek észre a németek”. Amikor a többiek mind továbbrohantak, én még egy darabig ott feküdtem, a tűz azon a helyen megszűnt, aztán egy másikon újra feléledt. „Na, most” – gondoltam magamban, és hátamon fekvé ellöktem magam a parttól; csak az orrom volt kint a vízből. Jó úszó vagyok, előbb a közepéig mentem, aztán lefelé sodortattam magam. Így menekültem meg... Ilyen gyanúsítás!... Hát lehetséges ez? Hiszen végeredményben az az ember is menekült! Gondoltam, ha már jól tudok úszni, legalább vegyem is hasznát. És a hátamon le-úsztam. Így menekültem meg!

Sztahovics megtépázva ült, és olyan volt, mint egy kisfiú.

– Tételezzük fel, jó, meg akartál menekülni – mondta Vanya Zemnuhov –, de mért mondtad nekünk, hogy egy partizánosztag parancsnoksága küldött?

– Azért, mert úgy is volt, hogy el akartak küldeni. Úgy gondolkoztam: azzal, hogy életben maradtam, semmi sem változik! Végeredményben nemcsak az irhámát mentettem meg, hanem harcolni akartam és akarok a németek ellen, és tapasztalataim is vannak, hiszen részt vettem az osztag megszervezésében, harcban is álltam. Ez volt az oka, hogy így beszéltem.

A rendkívül feszült hangulat Sztahovics magyarázata után kisé megennyhült. De mégis nagyon kellemetlen volt ez a história. Még csak ez hiányzott nekik!

Mindenki előtt világos volt, hogy Sztahovics igazat mond, de ugyanakkor azt is érezték, hogy helytelenül járt el, és hogy eljárását ostobán magyarázza; mindez bántó és érthetetlen volt. Fogalmuk sem volt arról, mitévők legyenek vele.

Sztahovics valóban nem volt úgynevezett „idegen elem”. Nem volt törtető, nem vadászott személyes előnyökre. Olyasfajta fiú volt, aki kicsi kora óta nagy emberek közelében sütkérezett, s akire kissé károsan hatott a nagy emberek hatalmának némely külső megnyilvánulása, éppen abban a korban, amikor még nem értette a népi hatalom igazi tartalmát és jelentőségét, s nem érte fel ésszel, hogy ezek az emberek szakadatlan munkával, jellemük állandó fejlesztésével harcolták ki e hatalomhoz való jogukat.

Az eszes gyerekek minden könnyen sikerült, már az iskolában fölfedezték a város nagyjai, és pedig azért, mert kommunista bátyjai is nagy emberek voltak. Gyerekkora óta ilyen emberek között forgolódott, megszokta, hogy pajtásai előtt úgy beszéljen róluk, mint magához hasonlókról. Sokat olvasott, de felületesen. Értette a módját, hogy szóban és írásban szabadon fejezze ki gondolatait, de ezek nem a sajátjai voltak, mert ilyenmiről még szó sem lehetett, hanem mások eszméi, amiket gyakran hallott, s ilyen körülmények között, bár még semmit sem csinált életében, a kerületi Komszomol-bizottság tagjai mégis „aktívnak” tekintették. Azok a komszomolisták, akik személyesen nem ismerték, a gyűléseken pedig mindig az elnökségben vagy a szónoki emelvényen látták, hol a kerületi, hol a területi bizottság munkatársának vélték. Nem értette meg a vezetők tevékenységének mélységesen népi tartalmát, de pompásan tájékozódott személyi és hivatali viszonyaik felől, ki kivel verseng, ki kicsodát támogat, és az a téves felfogás alakult ki benne, hogy a hatalom művészete nem a nép becsületes szolgálata, hanem az

emberek közötti ügyes manőverezés azért, hogy minél többen támogassák.

Átvette az emberek kedélyes, vállveregető modorát, amellyel egymással érintkeztek, goromba szókimondásukat és független ítékezéseiket, mert nem értette meg, milyen hosszú és tövises út áll e modor mögött. Ahelyett, hogy az ifjúság sajátos közvetlenségével és élénkségével fejezte volna ki érzelmeit, mindig tudatosan tartózkodó volt, mesterkéltén halk, egyenletes hangon beszélt, különösen, ha ismeretlen emberrel tárgyalt telefonon, és általában jól értette a módját, hogy pajtásai előtt kidomborítsa kiválóságát.

Így szokta meg gyermekkorától, hogy ő nem hétköznapi ember, hogy számára nem kötelezők az emberi együttélés mindennapos szabályai.

Miért kellene neki másokhoz hasonlóan elpusztulnia, miért ne menthetné meg életét úgy, mint az a partizán, akivel Ljubka találkozott? És mily joggal illethette az az ember ilyen gyanúval, amikor nem ő, Sztahovics, hanem más, sokkal felelősebb emberek hibásak abban, hogy az osztag ebbe a helyzetbe jutott?

Miután a gyerekek tétován hallgattak, Sztahovics némi bátorságra kapott. De Szerjozska hirtelen és élesen közbeavatott:

– A tűzharc más helyen kezdődött, ő meg a hátára fekszik és úszik. De a tűz azért keletkezett, mert a csapat át akart törni. Ilyenkor minden ember számít. Tehát azért szánta el magát mindenki a halálra, hogy ő megmenekülhessen? . . .

Vanya Turkenyics, a parancsnok senkire sem nézett, csendesen, katonásan ült. Arcáról rendkívüli tisztaság és bátorság tükröződött. Ezt mondta:

– A katona kötelessége, hogy teljesítse a parancsot. Te meg elszaladtál a harc idején. Röviden: dezertáltál. Nálunk a fronton ezért főbelövés járna, vagy büntetőzászlóaljba osztának be. Ott az emberek vérükkel vezeklik le bűnüket . . .

– Én nem sajnálom a véretem – mondta Sztahovics és elsápadt.

– Elbizakodott vagy, és semmi más! – mondta Ljubka.

Mindenki Olegre nézett: mi az ő véleménye? És Oleg nyugodtan jelentette ki:

– Vanya Turkenyics már mindent elmondott, ahhoz nincs mit hozzátenni. De Sztahovics magatartásából arra is következtethetünk, hogy nem ismeri a fegyelmet... Megmaradhat-e egy ilyen ember az osztag vezetésében?

Alig mondta ki ezt Oleg, egyszerre kitört mindenkiből, ami a szívét nyomta. A fiúk vad szenvedéllyel rontottak Sztahovicsnak. Hiszen együtt tették le az esküt – hogyan esküdhetett Sztahovics, amikor ilyen bűn terheli a lelkiismeretét, mért nem ismerte be előttük a dolgot? Micsoda elvtárs az, aki képes így meggyalázni azt a szent napot? Magától értetődik, hogy egy percig sem maradhat tovább a szervezet vezetésében. A lányok, Ljubka és Ulja, még csak szóra sem érdemesítették, annyira megvetették Sztahovicsot, akit ez a hallgatás mindennél inkább lesújtott.

Teljesen elvesztette a fejét, és miközben egyikről a másikra igyekezett nézni, megalázottan ismételtette:

– Hát igazán nem hisztek nekem? Próbáljatok ki bármivel...

Ekkor Oleg tanúbizonyságát adta annak, hogy már nem Oleg, hanem Kasuk.

– De ugye, magad is megérted, hogy nem maradhatsz a vezetésben? – kérdezte.

Sztahovics kénytelen volt elismerni, hogy természetesen nem maradhat.

– Az a fontos, hogy magad megértse ezt – mondta Oleg. – Megbízást kapsz tőlünk, nem is egyet. Ki fogunk próbálni. Őt embered továbbra is megmarad, és bő alkalmad nyílik, hogy visszaszerezd tiszta nevedet...

Ljubka hozzátette:

– És milyen jó családból való – egyenesen megdöbbenő!

Megszavazták, hogy Sztahovicsot eltávolítják az Ifjú Gárda vezetéséből. Ő egy darabig lehajtott fejjel ült, aztán felállt, erőt vett magán, és azt mondta:

– Magatok is látjátok, hogy nagyon-nagyon nehéz számomra

ez az ügy. De tudom, hogy nem járhattok el másként, és nem haragszom rátok. Esküszöm! – a szája megremegett, és kirohant a szobából.

Utána nagy, nehéz csend ült a szobában. Nehéz volt ez az első komoly csalódás egy elvtársban, és kínos volt valakinek az elevenére tapintani.

De Oleg széles mosollyal, kissé dadogva megjegyezte:

– M-m-még jóváteszi, gyerekek, istenuccse!

Vanya Turkenyics csendes hangján támogatta Oleget.

– Azt hiszitek, a fronton nem történik meg ilyesmi? Az újonc kezdetben gyáváskodik, aztán olyan harcos lesz belőle, hogy csak!...

Ljubka megértette, hogy itt az ideje beszámolni az Ivan Fjodorovicssal való találkozásról. Igaz, elhallgatta, hogy milyen úton-módon került össze vele. Különben sem volt joga tevékenysége egyik-másik részletéről beszélni. Fel s alá járva a szobában, szemléltetően mutatta be, miként fogadta Ivan Fjodorovics, és mit mondott. Valamennyien felélénkültek, amikor Ljubka elmondta, hogy a partizánparancsnokság képviselője elismerte őket, hogy Oleget megdicsérte, és búcsúzáskor megcsókolta Ljubkát. Amiből látható, hogy valóban elégedett volt.

Izgatottan és boldogan, sőt némileg csodálkozva, mert hiszen új megvilágításban látták most magukat, csoportba verődve szorongatták egymás kezét és gratuláltak egymásnak.

– De Vanya, gondold csak el, gondold csak el! – mondta Oleg boldogságtól sugárzó, gyerekes arccal Zemnuhovnak. – Az Ifjú Gárda él, létezik, még a területi vezetőség is elismerte!

Ljubka átölelte Ulját, akivel a Turkenyicsnél lefolyt megbeszélésen barátkoztak össze, de még nem ért rá üdvözölni. Most megcsókolta, mintha a testvére volna.

Aztán Oleg újra noteszébe tekintett, és Vanya Zemnuhov, akit a múlt ülésen ötös csoportok szervezésével bíztak meg, azt indítványozta, hogy jelöljenek újabb csoportvezetőket, mert a szervezet növekszik.

– Talán Pervomajkával kezdjük? – és professzoros szemüvege mögül vígan Uljára pillantott.

Ulja felállt, és szelíden leengedte karját. Minden arcon önkéntelenül visszatükröződött a gyönyörűség boldog, önzetlen érzése, melyet a fiatal lány szépsége kivált minden tiszta lélekből. Ulja azonban nem vette észre, hogy gyönyörködnek benne.

– Mi, vagyis Tolja Popov és én, Vitya Petrovot és Maja Peglivanovát ajánljuk – mondta, és látta, hogy Ljubka felindultan néz rá. – A „Nyolcház”-ban pedig Ljuba szedje össze a gyerekeket. Szomszédok leszünk... – folytatta nyugodt, szabad althangján.

– Ugyan, igazán... – Ljubka elpirult, és legyintett fehér kis kezével – miféle szervező tehetség vagyok én?

De valamennyien helyeselték Ulja ajánlatát, és Ljubka egyszeriben megnyugodott. A következő pillanatban már a „Nyolcház” szervezőjének látta magát, és ez nagyon tetszett neki.

Vanya Turkenyics úgy vélte, itt az ideje, hogy előterjessze azt a javaslatot, amelyben Oleggel az éjszaka megállapodtak. Mindent elmondott, ami Oleggel történt, és ami nemcsak Oleget, hanem az egész szervezetet is veszélyeztette. Javasolta, hozzanak határozatot, mely egyszer s mindenkorra megtiltja Olegnek, hogy a vezetőség engedélye nélkül operációkban részt vehessen.

– Azt hiszem, ezt a javaslatot meg sem kell magyarázni – mondta. – Természetesen ennek a határozatnak rám is kell vonatkoznia.

– I-i-igaza van – mondta Oleg.

A javaslatot egyhangúlag elfogadták. Aztán Szerjozska felállt, és nyomban zavarba jött.

– Nekem két közölnivalóm is van – kezdte merészen, és előretolta vaskos ajkát.

Hirtelen olyan mulatságosnak tűnt a gyerekek előtt, hogy egy darabig szóhoz sem engedték jutni.

– Nem, előbb erről az Ignat Fominról akarok beszélni. Hát igazán meddig tűrjük ezt a szemetet! – fakadt ki Szerjozska, és egyszeriben vörös lett a dühtől. – Ez a júdás eladta Osztapcsu-

kot, Valkót és azt sem tudjuk, hány bányászunk élete szárad még a lelkiismeretén!... Hogy mit ajánlok? Azt, hogy öljük meg – mondta Szerjozska. – Bízhatok meg engem, mert így is, úgy is megölöm – mondta, és mindenki előtt világos volt, hogy Szerjozska valóban végez Ignat Fominnal.

Oleg arca komollyá vált, homlokára mély ráncok ültek. A vezetőség tagjai hallgattak.

– Helyes! Helyesen beszél – szólalt meg Vanya Turkenyics nyugodt, csöndes hangon. – Ignat Fomin embereink gaz árulója. Fel kell kötni, hogy az emberek lássák. És plakátot kell a mellére tűzni, hogy miért akasztottuk fel. Hogy másoknak intő példaként szolgáljon. Helyes! – mondta szokatlan kemény hangon. – Ők talán irgalmaznának nekünk? Rám és Tyulenyinre kell bízni ezt a dolgot.

Látva, hogy Turkenyics egyetért Tyulenyinnel, a többiek valahogy megkönnyebbültek. Bármennyire gyűlölték is az árulót, az első pillanatban nagyon nehéz volt ilyen gondolattal megbárátkozni. No de Turkenyics megmondta a véleményét, szavának súlya van: ő idősebb elvtársuk, a Vörös Hadsereg tisztje. Szóval így van rendjén.

– Persze, erre engedélyt kell kapnunk az idősebb elvtársaktól – mondta Oleg –, de ehhez közös határozatot kell hoznunk. Előbb szavazásra bocsátom Tyulenyin Fominra vonatkozó indítványát, aztán azt a javaslatot, hogy kit bízunk meg a végrehajtással – egészítette ki Oleg.

– A kérdés eléggé világos – mondta Vanya Zemnuhov.

– Igen, a kérdés világos, de Fomin ügyét mégis külön szavazásra bocsátom – válaszolta Oleg makacsul.

Valamennyien megértették, miért ragaszkodik ehhez Oleg. Valamennyien esküt tettek. És mindegyikük önmagában is tartozik újra dönteni efölött. Komor csöndben megszavazták Fomin kivégzését, és az ítélet végrehajtásával Turkenyicset és Tyulenyint bízták meg.

– Helyes határozat! Így kell ezzel a szeméttel elbánni! –

mondta Szerjzowska, és a tekintete vad lángot vetett. – Áttérek a második jelentésre . . .

Natalja Alekszejevna, a kórház orvosnője, az a párnás kezű asszony, akinek szűrős tekintete annyi gyakorlatiasságra vall, közölte Szerjzovskával, hogy a várostól tizennyolc kilométerre fekvő lakótelepen, melynek szintén Krasznodon a neve, a fiatal-ság csoportot szervezett a német megszállók elleni harcra. Natalja Alekszejevna maga nem tartozott a csoporthoz. Munkástelepi lakótársnője, Antonyina Jeliszenko tanítónő révén értesült a szervezetről, akinek megígérte, hogy segíteni fog összeköttetést létesíteni a várossal.

Szerjzowska indítványára a vezetőség Valja Borcot bízta meg, hogy teremtsen kapcsolatot ezzel a csoporttal. Távollétében bízták meg, mert Valja, Nyina és Olja Ivancova mint összekötők nem vettek részt a vezetőség tanácskozásán, hanem Marinával az udvaron levő fészerben ültek, és figyelőszolgálatot teljesítettek.

Az Ifjú Gárda vezetősége élt az alkalommal, mert Jelena Nyikolajevna és Kolja bácsi néhány napra Marina környékbeli rokonságához ment látogatóba, hogy különböző háztartási és ruha-holmit gabonára cseréljen be, Vera Vasziljevna nagyanyó pedig úgy tett, mintha valóban elhinné, hogy a gyerekek kedélyes találkozássra gyűltek össze, és Marinát kisfiával a fészerben helyezte el.

Amíg odabent ülészttek, sötétedni kezdett, és Vera nagyanyó váratlanul benyitott a szobába. Vén pápaszemének egyik törött szárát fekete cérnával tekerte körül. Szemügyre vette az asztalt, és megállapította, hogy a vodkásüveg érintetlen, a csészék üresek.

– Legalább teát innátok! Már felforrt a víz – mondta iszonyú zavarba hozva a földalattiakat. – Marinát rábeszéltem, hogy feküdjön le a fészerben a kisfiúval, ott tisztább a levegő . . .

Nagyanyó behozta Valját, Nyinát és Olját, előteremtette a teáskannát, és nem is az ebédlőszekrény, hanem a komód egyik láthatatlan fiókjának láthatatlan zugából néhány cukorkát ko-

tort elő, aztán betette az ablaktáblákat, meggyújtotta a bádoglámpát és távozott.

Most, hogy magukra maradtak ezzel a füstölgő, rossz lámpával, melynek remegő kis fénye csak olykor-olykor világított meg egy-egy arcélt, ruhát, bútordarabot, most valóban összeesküvőkhöz hasonlítottak. Egyszerre mélyebben, tompábban, határozottabban szólt a hangjuk.

– Ki akarja Moszkvát hallani? – kérdezte Oleg csendesen. – Egy feltétellel: semmit se kérdezzetek! ... – Oleg kiment az udvarra, majd azonnal visszajött.

– Kis türelem ... – mondta, és eltűnt Kolja bácsi sötét szobájában.

A gyerekek némán ültek, nem tudták, higgyenek-e vagy ne higgyenek neki.

De lehet-e tréfálni ilyesmivel most, ilyen időben?

– Nyinocska, gyere, segíts egy kicsit – szólt néhány perc múlva Oleg a szobából.

Nyina bement hozzá.

Kolja bácsi szobájából felhallatszott az a félhangos, jól ismert, de szinte már elfelejtett halk sziszegés, könnyű recsegés, utána muzsikaszó: valahol táncoltak. Német indulók töredékeinek állandó vibrálása. Éltesebb, nyugodt férfihang angol nyelven felsorolta a földkerekségen elesettek számát; valaki szakadatlanul beszélt, beszélt német nyelven, szaporán, bőszen, mintha attól félne, hogy nem engedik végighadarni mondanivalóját.

És egyszerre a levegőben halk recsegés hallatszott, majd mint ha a messzeségből hullámszerűen áradna a szobába, nagyon is érthetően, könnyedén és ünnepélyesen Levitan rádióbemondó ismerős, bársonyos mély hangja szólalt meg.

– A Szovjet Tájékoztató Iroda ... szeptember 7-i ... hadijelentése ... esti közlemény ...

– Jegyezni! Jegyezni! – szisszent fel hirtelen Vanya Zemnuhov, és maga is ceruza után kapott. – Holnap közzétesszük!

A messzi szabad földről, ezer és ezer kilométer távolságból, szabadon szólt a hang:

– ... Csapataink szeptember hetedikén Sztálingrádtól dél-nyugatra, valamint Novorosszijszk és Mozdok körzetében súlyos harcokat vívtak az ellenséggel... Az arcvonal többi szakaszán lényeges változás nem történt...

Mintha a nagy harc visszhangja morajlott volna fel a szobában.

Előrehajoltak, testük megfeszült, mint az íj, így hallgatták a fiúk és lányok a szabad föld szavát, és a kormos lámpafényben sötét, nagy szemük volt, mintha ikonfestő keze alól került volna ki.

A küszöbön ott állt Vera nagyanyó, szikáran, barázdákkal teleszórt bronzszínű „Dante”-arcával, de senki sem vette észre.

41.

Villanyáramot csak a német hivatalok kaptak. Kolja bácsi azt használta fel, hogy az igazgatóságához és a katonai parancsnokságához vezető villanyvezeték nem az utcán, hanem a szomszédos ház udvara mellett húzódott el, egy oszlop pedig éppen Korosztijlovék házánál állott. A rádiókészüléket szobájában, a komód és a padlódeszka alatt rejtette el, használatkor a vezetéket a szellőztető ablakon át egy hurokkal ellátott lécs segítségével kapcsolta a fővezetékbe.

A Szovjet Tájékoztató Iroda jelentése... Ha törik, ha szakad, de nyomda kell!

Vologya Oszmuhin, Zsora Arutyunyanc és a „Mennydörgés”-Tolja a betűknek csak egy részét találták meg a parkban. Akik elásták a betűket, bizonyára nem tudták tartóval együtt lerakni őket, sietve bedobálták egy gödörbe, és földdel takarták be. A német katonák pedig, mikor autóik és légvédelmi ágyúik számára kiásták a földet, eleinte nem értették meg, miről van szó, és a földdel együtt a betűk egy részét is szétszórták. Aztán észbe kaptak, és jelentést tettek feljebbvalójuknak, mire a betűket valahol letétbe helyezték. Egy kevés mégis ottmaradt a gödör fe-

nekén. A fiúk egymás után több nap túrták a földet a tervrajzban megjelölt helytől néhány méteres körben, és meg is találták a maradékot. Lutyikov munkájához nem feleltek meg ezek a betűk, és Filipp Petrovics megengedte Vologyanak, hogy azokat az Ifjú Gárda használja fel.

Vanya Zemnuhov bátyja, Alekszandr, aki a jelen pillanatban a hadseregben szolgált, nyomdász volt, és sokáig dolgozott a Szocialista Haza című helyi újság nyomdájában, ahol Vanya gyakran felkereste. És most Vanya felügyelete alatt Vologya kis nyomdagépet állított össze. A gép fémrészét Vologya lopva esztergályozta össze a mechanikai műhelyben. Zsora meg egy nagy faládát készített, amelyben mindezt el kell majd helyezni, azonkívül szedőszekrényt is csinált a betűk részére.

Zsora apja asztalos volt. Igaz ugyan, hogy Zsora minden várákozása ellenére sem apja, sőt, „kemény jellemű” anyja sem fogott fegyvert, amikor a németek bevonultak, Zsora azonban nem kételkedett, hogy fokozatosan megbarátkoztatja őket dolgaival. Hosszas fontolgatás után megállapította, hogy mivel anyja nagyon is erélyes asszony, azért később kell megnyerni az ügynek. Apjával fogja kezdeni. Zsora apja idősebb, csendes ember volt, fiának csak az álláig ért. A fiú mind jellemében, mind természetben az anyjára ütött, de még hajszíneben is, mely fekete volt, mint a holló szárnya. Zsora apja erősen elégedetlenkedett ugyan, hogy a „földalattiak” kiskorú fián keresztül ilyen kényes megbízást adtak neki, de felesége elől titkolva, megcsinálta a ládát is és a szedőszekrényt is. Persze nem tudhatta, hogy Zsora és Vologya milyen nagy emberek: egy-egy ötös csoport vezetői.

A gyerekek barátsága most már olyan szorossá vált, hogy egy napig sem tudtak meglenni egymás nélkül. Csak Zsorának Luszja Oszmuhinával való viszonya maradt a régi feszült, hivatalos.

Kétségtelen, hogy Luszja és Zsora esetében két különböző jellem ütközött össze. Mindketten nagyon sokat olvastak.

Zsora a tudományos-politikai természetű munkákat szerette, míg Luszját főleg a szenvedélyek kötötték le a könyvekben. Be kell vallanunk, hogy néhány évvel idősebb is volt Zsoránál. Igaz,

hogy amikor Zsora időnként bepillantgatott a ködös jövődőbe, jólesett tudnia, hogy Luszja nemsokára tökéletesen fog beszélni a világ három legnagyobb nyelvén, de mégis úgy vélte, hogy az ilyenfajta műveltség nem eléggé alapos. Talán nem volt tapintatos, amikor azt akarta, hogy Luszja építész-mérnök legyen.

Már találkozásuk első pillanatában, mint két villogó acélpenge, keresztezte egymást Luszja világos, fellobbanó tekintete és Zsora fekete, elszánt pillantása. Együttléteik alatt, bár legtöbb esetben nem voltak egyedül, állandóan vitatkoztak egymással. Ilyenkor Luszja gőgös és kíméletlen, Zsora pedig kifejezetten tartózkodó és oktató modorú volt.

Elérkezett végre a nap, amikor négyen összegyűltek Zsora szobájában: Zsora, Vologya Oszmuhin, „Mennydörgés”-Tolja és Vanya Zemnuhov, idősebb elvtársuk és vezetőjük, akit nem mint költőt, hanem mint az Ifjú Gárda röpiratainak és jelmondatainak szerzőjét mindenkinél jobban érdekelt a „nyomda”. Íme, a kis nyomdagép készen állt. Tolja Orlov szipogva, köhécselve néhányszor körüljárta vele a szobát, szemléltetve, hogy szükség esetén egy ember is elviheti a gépet.

Volt lapos ecsetjük, hengerük, hogy a festéket szétmázolják a betűkön, de nyomdafesték helyett Zsora apja, aki örök életében fafestéssel és lakkozással foglalkozott, saját szavai szerint „eredeti keveréket” készített számukra. Nyomban fiókokba osztották a betűkészletet, és a rövidlátó Vanya Zemnuhov, aki minden betűt „ó”-nak olvasott, Zsora ágyán ült, és egyre arról beszélt, hogy képtelen megérteni, mint lehet egy és ugyanazon betűkből az egész orosz ábécét összeállítani.

Éppen ebben a pillanatban kopogott valaki a lefüggönyözött ablakon, de a fiúk nem ijedtek meg: a németek és a „policáj” még egyetlen esetben sem merészkedett ki a lakótelep e távoli részébe. Valóban Oleg és Turkenyics jöttek el. Sehogy sem tudtak otthon ülni, nekik is kedvük támadt valamit kinyomtatni tulajdon nyomdájukban.

Aztán kiderült, hogy egyáltalán nem pusztán érdeklődni jöttek: Turkenyics félrehívta Zsorát, és kiment vele a kertbe, Oleg

pedig, mintha mi sem történt volna, ottmaradt, és segített Vologyának és Toljának.

Turkenyics és Zsora leheveredtek a virágágyak között az ősziessen melegítő napfényben. A napot gyakran eltakarták a rohanó felhők, föld és fű még nedves volt az esőtől. Turkenyics Zsorához hajolt, és a fülébe súgott valamit.

Ahogy elvárta, Zsora nyomban keményen, határozottan válaszolt.

– Helyes! Ez igazságos és tanulságos a többi gazember részére! Magától értetődik, hogy benne vagyok!

Miután Oleg és Vanya Turkenyics megkapták a földalatti területi pártbizottságtól az engedélyt, nagyon-nagyon kényes dolog maradt hátra: olyant találni a fiúk közül, aki nemcsak meggyőződésből és fegyelemből vállal ilyen feladatokat, de akinél a kötelességtudás már elérte azt a magas erkölcsi fokot, amikor rendíthetetlen akarattá keményedik, és a kéz már nem remeg.

Turkenyics és Szerjzszka Tyulenyin előbb Szergej Levasovra gondoltak, aki kemény gyerek volt, és sok mindenben ment át. Aztán Kovaljovban egyeztek meg: vakmerő, lelkes, és rendkívül erős. Ilyen ember kellene még ide. Szerjzszka Pirozsokot is ajánlotta, de Turkenyics elvetette, mert Pirozsok nagyon is kalandos természetű. Legjobb pajtása, Vityka Lukjacsenko ellen maga Szerjzszka emelt kifogást – sajnálatból. Végül is Zsorában állapodtak meg. És nem csalatkoztak.

– Még nem egyeztetek meg a bíróság tagjait illetően? – kérdezte Zsora. – Fölösleges, hogy a bíróság hosszas vizsgálódással töltsen az idejét, az a fontos, hogy a vádlott tisztán lássa: bíróság ítélete alapján végzik ki!

– Magunk állítjuk össze a bíróságot – mondta Turkenyics.

– A nép nevében ítélkezünk fölötte. Most mi itt a nép törvényes képviselői vagyunk... – és Zsora bátor fekete szeme felcsillant.

„Csuda egy kölyök!” – gondolta Turkenyics.

– Még kellene valaki – mondta.

Zsora elgondolkozott. Vologyára gondolt, de Vologya túlságosan érzékeny lelkű ilyen feladathoz.

– Van a csoportban egy Ragyik Jurkin nevű fiú. Ismered? A mi iskolánkból való. Azt hiszem megfelelne.

– Gyerek még. Túlságosan érzékeny . . .

– Mit beszélsz! Ugyan, a gyerekek semmit sem vesznek a szívükre! Csak mi, felnőttek élünk át mindig valamit – mondta Zsora –, de a gyerekek semmit sem vesznek a szívükre. Nyugodt, elszánt gyerek az!

Mialatt Zsora apja a fészerben dolgoztatott, Zsora tetten érte anyját, amint a kulcslyukon leskelődött. Zsora kénytelen volt kijelenteni, hogy ő teljesen önálló ember, elvtársai pedig felnőtt férfiak: ne csodálkozzék, ha holnap netalán mind megnősülnek.

Zsora és Vanya Turkenyics éppen idejében tértek vissza: a betűket szétválogatták, és Vologya néhány sort már ki is szedett a keretbe. Zsora habozás nélkül benyomta az ecsetet az „eredeti keverék”-be. Vologya a szedésre egy papírlapot csapott, és végiggördítette rajta a hengert. A nyomtatott szöveg gyászkeretben jelent meg a rögzítőhasábok miatt, melyeket Vologya tapasztalatlanságból nem gyalult meg eléggé a mechanikai műhelyben. Azonkívül a betűk különböző méretűek voltak. De ezzel hamar megbékültek. Mindennél fontosabb volt, hogy valódi, hamisítatlan nyomtatott szöveg feküdt előttük, és mindenki elolvashatta, mit szedett ki Vologya Oszmuhin.

„Ne vonulj félre Vanyával ne idegesít hiába úgyis tudjukmia szíved titka aiaiai!”

Vologya megmagyarázta, hogy e sorokat Zsora Arutyunyanc-hoz írta, és a lehetőséghez képest főleg i betűs szavakat szedett ki, még az „ajajajj”-t is i-vel szedte, mert ebből volt a legtöbb a nyomda betűkészletében. Az írásjeleket pedig azért nem szedte ki, mert elfelejtette, hogy azokat is úgy kell szedni, mint az egyes betűket.

Oleg egyszerre tűzbe jött.

– Tudjátok-e, hogy Pervomajkán két lány kéri felvételét a Komszomolba? – kérdezte, és végignézett a fiúkon.

– Az én csoportomban is van egy gyerek, aki be akar lépni – mondta Zsora. Ez a gyerek azonos volt az előbb említett Ragyik Jurkinnal, minthogy Zsora Arutyunyanc ötös csoportja egyelőre csak Ragyik Jurkinból állott.

– Az Ifjú Gárda nyomdájában ideiglenes Komszomol-tagkönyveket is tudunk majd előállítani! – kiáltott fel Oleg. – Mert hiszen jogunk van tagokat felvenni: szervezetünket hivatalosan elismerték!...

... Bárhová ment, akárhogy lóbálta kezét, lábát a nyakigláb ember, keskeny koponyájával, régimódi ellenzős sapkájával, arca ezer ráncba rejtőző kigyószemével: már halott volt.

A bosszú nyomon követte éjjel-nappal, amikor ügyeletes volt, amikor razziákon vett részt, az ablakon át leste, amikor feleségével szemlét tartott a holmik és rongyok fölött, melyeket egy meggyilkolt ember családjától szedett el, a bosszú tudott minden gaztettéről, és valamennyit nyilvántartotta. A bosszú egy fiatal fiú képében követte nyomon, aki még valósággal gyerek volt. Ez a fiú gyors volt, mint a macska, a szeme még sötétben is látott. De ha Fomin tudta volna, milyen irgalmatlan ez a mezítlábás bosszú, akkor már most beszüntetett volna mindenféle tevékenységet, mely még az élet látszatát keltette.

Fomin halott volt, mert valamennyi cselekedetében, gonosz tetteiben már csak nem is a gazdagodás és a megtorlás vágya, hanem a tisztességes, rendes életmód álcája alá rejtett határtalan, feneketlen düh vezérelte önmaga ellen, mindenki ellen, még a németek ellen is.

Ez a düh már régen észrevétlenül kimarta Fomin lelkét, de még sohasem volt annyira szörnyű és reménytelen, mint most, amikor elvetemült élete utolsó pillére is kidőlt. Bármilyen szörnyűek voltak gaztettei, mégis abban reménykedett, hogy akkora hatalomra tesz szert, hogy az emberek félnek majd tőle, és félelmükben tisztelni fogják, meghajolnak előtte, és ő köztisztelettől övezve végre behajózik a gazdagság és függetlenség révébe, mint ahogy ez a régi időkben szokás volt.

És kiderült, hogy még csak reménye sem volt arra, hogy új

életet biztosító „tisztos” javakat szerezhessen. Ellopta azoknak a holmiját, akiket elfogott és megölt. A németek mindezt elnézték neki, és úgy kezelték, mint egy megvetendő bérencet; a markukban tartott sötét gazembert és tolvajt látták benne. Fomin tudta, hogy csak addig kell a németeknek, amíg mindezt az ő érdekükben, uralmuk megszilárdítása érdekében csinálja, de ha uralmuk egyszer megerősödik, és eljön a törvényes rend, az Ordnung ideje, kirúgják, vagy egyszerűen elteszik láb alól.

Igaz, hogy sokan rettegetek tőle, de mint mindenki, ezek is megvetették és kikerülték. Miután nem tudta megalapozni életét, s nem tudott köztisztéletet kivívni, még a felesége birtokába került apró értéktárgyak és rongyok sem okoztak neki gyönyörűséget. A feleségével rosszabbul éltek, mint a vadállatok. A vadállatnak a napfény, a falás, élete továbbsszaporítása mégis csak örömet okoz...

Elfogatásokon és razziákon kívül Fomin, mint minden „poli-cáj”, őrszolgálatot is teljesített az utcán, vagy valamely hivatalos helyiség előtt.

Ezen az éjszakán az igazgatóság előtt volt őrségen, mely a parkban levő Gorkij Iskola épületét foglalta el.

Szélrohamok süvítettek a fák vékony törzsei között, tépték a lombot, a fasorokban nyirkosan hullottak alá a falevelek. Apró, permetező eső esett, az ég sötét és zivataros volt. A sötétség mögül ugyan kiderengett valami gyenge hold- vagy csillagfény, de ettől még csak sötétebbé és ködösebbé váltak a fák, és koronájuk nedves pereme mintha beleolvadt volna az égbe.

Az iskola téglalapúlete és a nyári színház komor, magas faváza a fasoron át feketén nézett farkasszemet egymással.

Fomin fekete, feltűrt gallérú, szorosan begombolt, bokáig érő kabátban járkált fel-alá a fasorban, a két épület között. A parkba már nem ment be, hanem mint a megkötözött eb, melyet láncra nem enged, megállt néha a kapu bolthajtása alatt, és valamelyik oszlopra támaszkodott. Így állt, és belemeredt a sötétbe, a Szadovaja irányába, ahol emberek laktak, amikor egy kéz hátulról iszonyú erővel úgy átfogta a torkát az állkapcsa alatt, hogy

még hörögni sem tudott. Majd hátragörbítette, hogy hátgerincében megroppant valami, és lezuhant a földre. Ugyanabban a pillanatban többen is megragadták. Egyik kéz továbbra is a torkát szorította, egy másik acélerővel befogta az orrát, valaki pöcköt nyomott görcsösen kitátott szájába, és durva szövésű törülközővel szorosan körültekerte az arca alsó felét.

Amikor feleszmélt, már összekötözött kézzel-lábbal feküdt a hátán a kapu fa bolthajtása alatt, fölötte fekete ívként függött a zavaros ég egy hasadéka fénytelen, foszladozó, gomolygó ködével.

Kétoldalt mozdulatlanul állt néhány sötét emberi alak: az arcukat nem láthatta!

Az egyik, aki magas termetével kivált az éj sötétjéből, felnézett a bolthajtásra, és morogva mondta:

– Itt a legalkalmasabb . . .

Egy cingár kisfiú, fürgén dolgozva hegyes könyökével, térdével, felmászott a boltív tetejére, néhány pillanatig tett-vett az ív közepén, és Fomin egyszerre meglátta, hogy vastag hurokban végződő kötél lóg fölötte, lassan hintázva a zavaros és bizonytalan szürkességben.

– Kettős matrózcsomóra kösd – mondta zordan egy valamivel idősebb fiú, akinek sapkaellenzője feketén meredt az éjbe.

Fomin már hallotta valahol ezt a hangot. Egyszerre maga előtt látta „sanghaji” szobáját, telerakva faládikóba ültetett fikuszvirággal, látta az asztalnál ülő tagbaszakadt, foltos arcú embert, és látta a fiút is. Ignat Fomin a nyirkos, hideg földön kétségbeesetten vergődött hosszú testével, úgy rángatózott, mint egy óriáshernyó. Vonaglása közben elcsúszott arról a helyről, ahová fektették, de egy zömök termetű, erős karú és hihetetlen széles vállú legény, bő matrózköpenyhez hasonló kabátban, lábával visszatolta a helyére.

Fomin Kovaljovra ismert ebben az emberben, aki, mielőtt kidobták, együtt szolgált vele a rendőrségen. Fomin Kovaljovon kívül még az igazgatóság sofőrjére is ráismert, egy szintén izmos, széles vállú fiúra. Még ma is ott látta a garázsban, ahová szol-

gálata előtt benézett, hogy cigarettára gyújtson. Bármilyen furcsa volt most ebben a helyzetben, de Fominnak eszébe jutott, hogy valószínűleg ez a sofőr a fő okozója az igazgatóság gépkocsijait ért számtalan és teljesen érthetetlen balesetnek, amiről a német vezetőség oly gyakran panaszkodik, erről haladéktalanul jelentést kellene tennie. De ebben a pillanatban a feje fölött megszólalt egy hang, mely csendesen, ünnepélyesen és némi örményes kiejtéssel hirdette ki:

– A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége nevében...

Fomin megdöbbsent, az égnek emelte szemét, és a szürkés homályban megint maga előtt látta a vastag kötélhurkot, aztán a cingár gyereket, aki csendesen ült a boltív gerendáján, és lenézett rá. Az örményes hang elhallgatott. Fominon olyan kétségbeesett rémület vett erőt, hogy újból vadul rángatózni kezdett. Néhányan erősen megragadták, álló helyzetbe emelték, a keresztgerendán ülő cingár fiú pedig lerántotta a törülközőt, mely leköttötte Fomin állkapcsát, és a férfi nyakába helyezte a hurkot.

Fomin ki akarta lökni szájából a pecket, néhány görcsös mozdulatot végzett a levegőben, aztán függve maradt fekete, végig begombolt, hosszú kabátjában. A lába majdnem hogy a földre ért, Vanya Turkenyics a Szadovaja utca felé fordította Fomin fejét, és egy biztosítótűvel papírt tűzött a mellére, melyen meg volt írva, milyen gonosztett miatt végezték ki Ignat Fomint.

Aztán szétváltak, mindegyik ment a maga útjára, csak a kis Ragyik Jurkin ment Zsorához a telepre, hogy ott éjszakázzék.

– Hogy érzed magad? – kérdezte Zsora, félelmesen suttogva az egész testében remegő Ragyiktól, és fekete szeme fel-felcsillant a sötétben.

– Aludni szeretnék, alig állok a lábamon... Megszoktam a nagyon korai lefekvést – mondta Ragyik, és szelíd, félős szemével Zsorára nézett.

Szerjozska Tyulenyin töprengve állt a park fái alatt... Megtörtént hát, amire esküvel tett fogadalmat azon a napon, amikor megtudta, hogy azt a nagy, derék embert Fomin kiadta a németeknek. Szerjozska nemcsak követelte az ítélet végrehajtását, ha-

nem erre áldozta minden fizikai és erkölcsi erejét. Ime, megtörtént... A megelégedés és a siker öröme mellett a megtorlás égő vágyának utolsó fellobbanása váltakozott benne a szörnyű fáradtsággal és a meleg fürdő utáni vággyal. Rettenetesen vágyódott, hogy elbeszélgessen egy jó baráttal valamiről, ami nagyon-nagyon messze van, s ami éppolyan egyszerű és tiszta, mint a falevelek suttogása, a patak csörgedezése vagy a fáradt, lehunytt szempillákon átszivárgó napfény...

A legnagyobb boldogság az volna, ha együtt lehetne most Valjával. De azt sohasem tudná megtenni, hogy éjnek idején menjen hozzá, főleg ha a lány anyja és kishúga is ott vannak... Aztán Valja nem is volt a városban, tegnapelőtt kiment a Krasznodon-telepre, és azóta is ott van...

Igy történt, hogy ezen a különös, zavaros éjszakán, amikor az égen minduntalan nehéz esőfelhők rohantak végig, melyekből aprószemű eső permetezett, Szerjozska Tyulenyin fogvacogva, hidegtől csonttá dermedt meztelen lábbal, egy szál ingben, csuromvizesen bekopogtatott Vanya Zemnuhov ablakán.

Kis bádoglámpafénynél, elsötétített ablak mögött ültek a konyhában. A lámpa olykor nagyokat sercegett, a kemencén hatalmas családi teafőző szuszogott. Vanya elhatározta, hogy megmosdatja barátját meleg vízben. Szerjozska maga alá rejtve meztelen lábát, a tűzhelyhez húzódott. A szél neki-nekiiramodott az ablaknak, milliárd harmatcsepp szórta be az üveget, és a vízcseppek kopogása meg a szél zúgása még itt, ebben a szegényes kis konyhában, a bádoglámpa remegő fénye mellett is arról beszélt, milyen rossz lehet most magányos utasnak lenni a sztyeppeken, és milyen jó nekik itt a meleg kis konyhában.

Vanya – az orrán szemüveg, a lábai meztelenek – megszólalt mély basszus hangján:

– Magam előtt látom kis kunyhójában... körös-körül üvölt a hóvihar, csak öreg dajkája, Arina Rogyionovna* van vele... Üvölt a hóvihar, a dajka ül a rokka mellett, pereg a rokka, a kályhában pattog a tűz... Nagyon-nagyon megértem őt, magam is

* Arina Rogyionovna, A. Sz. Puskin, a nagy orosz költő dajkája volt

falusi vagyok, anyám pedig – magad is tudod – írástudatlan asszony: falusi, mint a tied ... Mintha most is magam előtt látnám a vityillónkat... A padkán fekszem, hat éves vagyok, Szasa bátyám éppen hazajött az iskolából, verseket tanul... Vagy emlékszem, bárányt kerít a nyájból, és én megülöm a bárányt, megsarkantyúzom a háncsbocskorral, mire ledob magáról...

Vanya egyszerre elkomorodott, elhallgatott, aztán folytatta:

– ... Persze, nagy öröm volt, amikor barátai közül valaki felkereste. Láttam például, hogy Puscsin jött hozzá. Hallja, szól a szánkó csengője. Hát ez – gondolja – kicsoda? Csak nem a zsan-dárok jöttek érte? Nem, ez Puscsin, a barátja ... Vagy egymagában ül a dajkájával, valahol messze, hóba süppedt, sötét, világ-talan falu, mert akkor még szövétnekkel világítottak ... Emlékszel? ... „Az eget viharköd üli.” Valószínűleg emlékszel rá. Engem mindig megkap ez a hely ...

És Vanya valami okból Szerjzovska elé állt, és mély hangon szavalni kezdett:

*Eh, ne búsulj – igyunk egyet,
Gyermekségem társa, te!
Búfelejtőt! Hol a serleg?
Szíviünk a bajt rázza le.*

*És dalold el, hogy a tenger
Partján élt egy kismadár,
És meséld el, hogy ment reggel
A kútra a kisleány ...**

Szerjzovska a tűzhelyhez húzódva hallgatott, és csak duzzadt ajkát biggyesztette el, de Vanyára vetett pillantása komor és gyöngéd volt. A kemencén álló teafőzőn táncolt a fedő, vígan buzogott a víz.

* Lányi Sarolta fordítása

– Elég a versekből! – Vanya mintha magához tért volna. – Vetközz le! Nézd, barátocskám, most először is megmosdatlak – mondta vígan. – Nem, testvér, nem, nem, testvér, vetközz le egészen, mit restelled magad! Még szivacsról is gondoskodtam.

Miközben Szerjozska lassan levetkőzött, Vanya leemelte a tea-főzőt, mosdótálat vett elő a búbos kemence mögül, rátette a kissozókra, és egy egyszerű, már megkezdett, rossz szagú mosdószappan-darabot tett a szék sarkára.

– Mifelénk, a Tambov-terület egyik falujában élt egy öregember. Örök életében mindig fürdömester volt Szandunov kereskedő moszkvai fürdőjében – mondta Vanya, lovaglólülésben ülve a kissozókra, és szétterpesztette két hosszú, meztelen lábát. – Tudod te, mi az, hogy fürdömester? Mondjuk, fürdőbe mégy. Tegyük fel, hogy valami uraság volnál, vagy egyszerűen lusta vagy egyedül mosakodni, hát hívod a fürdömestert, és akkor ez a szakállas ördög alaposan megdöngönyöz téged, érted? Hát az a bizonyos öregember elmondta, hogy élete során nem kevesebb, mint másfélmillió embert mosdatott meg. Képzeld, és még büszkélkedett vele, hogy annyi embert mosott tisztára! De hiszen tudod, milyen az ember, egy hét múlva megint piszkos.

Szerjozska elnevette magát, lerúgta utolsó ruhadarabját, jó meleg vizet öntött a tálba, és gyönyörűséggel dugta bele sörtés, göndör hajját.

– A ruhatárad irigylésre méltó – mondta Vanya, miközben a tűzhely fölé akasztotta barátja nedves holmiját –, még az enyémenél is elnyűttebb. Te azonban, amint látom, érted a rendet. Most önts még, kérlek, ebbe a pogány vödörbe és a mosdótálba, na, még egyszer, ne félj, ha szét is fröcskölöd a vizet, majd feltörlöm.

Az arca hirtelen komor, egyben alázatosan mosolygó kifejezést öltött. Még jobban nekifeküdt a munkának, és hosszú, csontos két keze olyan furcsán mozgott, mintha nem is hozzá tartoznának. Közben még mélyebbre süllyesztette basszus hangját:

– Forduljon meg uraságod, mivelhogy a hátához kezdenék.

Szerjozska szótlánul szappanozta be a spongyát, felkacsintott barátjára, és prüszkölve elnevette magát. Odaadta a spongyát

Vanyának, két kezével a székre támaszkodott, és Vanya felé fordította lebernált, csontos, de izmos hátát, tüskésen kidomborodó lapockáival.

Vanya rövidlátóan sikálta Szerjzszka hátát, aki váratlanul uraskodóan rá morgott:

– Mi van, barátom? Elgyengültél vagy lusta vagy? Nem vagyok veled megelégedve, öregem...

– A hiányos táplálkozás az oka! Uraságod is tudhatná! – mondta Vanya komolyan, büntudatosan és basszus hangon.

Ekkor felnyílt a konyhaajtó, és Vanya meg Szerjzszka – az egyik csontkeretű pápaszemével az orrán, felgyúrt ingujjban, a másik meztelen, beszappanozott hátal – egyszerre fordultak meg. Vanya apja állt az ajtóban alsóruhában. Állt szikáran, soványan, leeresztve súlyos kezét, mely éppen olyan volt, mint Vanyáé, és fehéres, kimeredt szemmel nézte a fiúkat. Csak állt, nem szólt egy szót sem. Aztán megfordult és kiment. A fiúk hallották, hogy csoszog át az előszobán a szobába.

– A vihar elvonult – mondta Vanya nyugodtan, de már nem sikálta olyan lelkesülten Szerjzszka hátát. – Nem ártana egy kis borra való, nagyságos uram!

– Majd ád az isten! – válaszolta Szerjzszka, aki nem volt meggyőződve arról, hogy így mondják-e a fürdőmesternek, aztán mélyet sóhajtott.

– Szóval nem tudom, nálatok hogy és mint áll a helyzet, de úgy látom, sok bajunk lesz derék szüleinkkel – mondta Vanya nagyon komolyan, mikor Szerjzszka tisztán, rákvörösen és szépen megfésülve megint ott ült a kemence mellett az asztalnál.

Szerjzszkát azonban nem nyugtalanította ez a kérdés. Szórakozottan nézett Vanyára.

– Nem adnál valami papirost és ceruzát? Én mindjárt elmegek. Írnom kell valamit – mondta.

Mialatt írt, a rövidlátó Vanya úgy tett, mintha valamit tenné a konyhában.

„Valja, sohasem hittem volna, hogy annyira a szívemre veszem, hogy egyedül mentél el. Egyre arra gondolok: mi van ve-

led? Valja! Maradjunk mindig együtt, és csináljunk mindent együtt! Valja, ha elpusztulok, csak egyre kérlek: gyere el a síromhoz, és emlékezzél meg rólam jószívú, csendes pár szóval.”

... És két meztelen lába már a hosszú, kerülő utat tapossa a „Sanghájokon”, völgyön, vizmosáson át; az üvöltő szélrohamoktól és a dermesztő esőtől korbácsolva már a parkban jár, aztán a „Fás”-on, mindezt csak azért, hogy virradatkor Valja kishúgának, Luszjának átadhassa ezt az írást.

42.

„És mi lesz anyával?” – ez a gondolat mérgezte meg a séta minden gyönyörét azon a borús reggelen, amikor Valja Natalja Alekszejevna-val a sztyeppen ballagott. Natalja sportszandálos kerek kis lába fürgén, aprózva tapodta a nedves, fénylő utat.

Valjának ez volt az első önálló veszélyes munkája – de anyja, az anyja! ... Hogy nézett lányára, amikor az könnyedén kijelentette, hogy néhány napra vendégségbe megy Natalja Alekszejevna-hoz. Milyen hideg zuhanyként hathatott rá lánya önzése – akkor, amikor nincs itt az apa, és ő annyira egyedül van! ... És ha anyja már gyanít is valamit?

– Toszja Jeliszenko, akihez most elviszem magát, tanítónő, anyám szomszédja, helyesebben Toszja és anyja együtt laknak anyámmal egy kétszobás lakásban. Önálló, szilárd jellemű, magánál sokkal idősebb lány, és őszintén bevallom, zavarban lesz, hogy egy bozontos szakállú illegális bácsi helyett egy szép kislányt viszek hozzá – mondta Natalja Alekszejevna, aki, mint mindig, most is azon volt, hogy pontosan fejezze ki mondanivalóját, és egyáltalán nem törődött azzal, milyen hatást vált ki szavaival. – Jól ismerem Szerjozskát, egészen komoly fiú, és bizonyos tekintetben hiszek neki, jobban, mint magamnak. Ha Szerjozska azt mondta, hogy maga a kerületi szervezettől való, akkor ez így is van. Én pedig segíteni akarok maguknak. Ha Toszja nem lenne magához elég őszinte, forduljon Kolja Szumszkojhoz, mert abból,

ahogy Toszja a fiúval viselkedik, úgy gondolom, hogy Kolja a vezetőjük. Ők ugyan Toszja anyjának és az én anyámnak is úgy állítják be a dolgot, hogy csak érzelmi kapcsolat fűzi őket egymáshoz, de jómagam, bár túl sok munkám miatt még nem értem rá elrendezni a magánéletemet, nagyszerűen tájékozódok a fiatalság dolgaiban. Tudom, hogy Kolja Szumszkoj Lida Androszovába szerelmes, aki – mondta rosszállóan Natalja Alekszejevna – kacér teremtés, de kétségtelenül tagja a szervezetnek – tette hozzá pusztán igazságérzetből. – Ha szükségesnek látja, hogy Kolja Szumszkoj személyes összeköttetésbe lépjen a kerületi szervezettel, mint a kerületi munkaközvetítő hivatal orvosa, élni fogok jogommal, és adok neki két napi betegszabadságot – valamilyen kis bányában dolgozik, pontosabban, ki- meg betekeri a csavarokat.

– És a németek elismerik a maga igazolványait? – kérdezte Valja.

– A németek! – kiáltotta Natalja Alekszejevna. – Nemcsak hogy elismerik, de még tisztelik is, mint minden hivatalos papírt. A bánya igazgatása a mi kezünkben van. Persze, az igazgató mellett, mint mindenütt, a német műszaki parancsnokság egy embere áll, valamilyen őrvezető – fakutya... Mi, oroszok annyira egyformák vagyunk előttük, hogy sohasem tudják, ki jött munkára, ki nem...

Minden úgy történt, ahogy Natalja Alekszejevna megjósolta. Valjának két napot kellett eltöltenie ezen a telepen, szétszórt, barátságtalan, kaszárnyszerű épületek, hatalmas közethegyek, kihűlő félben levő salagkulák között, ahol híre-hamva sem volt zöld lomboknak, pázsitnak. Olyan emberek között kellett lennie, akikkel nehéz volt elhitetni, hogy az ő fekete bársony szempillái és arany varkocsai mögött az Ifjú Gárda tekintélye áll.

Natalja Alekszejevna anyjának háza a telep egy régi, legsűrűbben lakott negyedében állt, mely számos tanya összeépüléséből keletkezett. Még kis kertek is akadtak a házikók előtt, de ezek már elhervadtak. Az utcákat feláztatta az eső, az iszapos sár tér-

dig ért, és nyilvánvaló volt, hogy a tél beálltaig meg kell békélni ezzel a sárral.

Ezekben a napokban valamilyen román egység vonult végeláthatatlan sorokban a telepen keresztül Sztálingrád felé. Az ágyúk és szekerek az elébük fogott sovány, vergődő lovakkal órákig álltak a sárban, a szekereket hajtó katonák pusztai dudához hasonló hangon oroszul szidták az egész telepet.

Toszja Jeliszenko, egy huszonhárom év körüli, erőteljes, szép ukrán lány, akinek kegyetlenségig szenvedélyes fekete szeme volt, kereken kijelentette Valjának, hogy a kerületi központ, úgy látszik, nem értékeli kellőképpen egy olyan fontos bányatelep jelentőségét, mint Krasznodon-telep. Miért nem kereste fel mind ez ideig egyetlen vezető sem a telepet? Miért nem küldtek kérésükre felelős embert, aki útba igazítaná őket, hogyan kell dolgozniok?

Valja teljes joggal kijelentette, hogy ő az ifjúsági szervezet, az Ifjú Gárda megbízásából van itt, amely a földalatti kerületi pártbizottság vezetése alatt dolgozik.

– És mért nem jött el valaki az Ifjú Gárda vezetőségéből? – mondta Toszja, és a szeme veszedelmesen csillogott. – Nekünk is van ifjúsági szervezetünk – tette hozzá önérzetesen.

– Én a vezetőség megbízottja vagyok – és Valja is önérzetesen vonta fel piros felsőajkát –, de hogy a vezetőség egyik tagját ideküldjük egy szervezethez, amely még semmit sem csinált, az meggondolatlanság lenne, és sértené a konspiráció szabályait. Ha csak valamit is konyít az ilyen természetű dologhoz, megérti ezt – tette hozzá Valja.

– Semmit sem csinálunk? – kiáltott fel mély felháborodással Toszja. – Szép kis vezetőség! Hiszen azt sem tudják, mit csinál a szervezetük! Nem leszek ostoba, hogy olyannak számoljak be a munkámról, akit nem ismerünk.

A két szép, önérzetes lány talán sohasem egyezik meg egymással, ha Kolja Szumszkoj nem siet Valja segítségére.

Igaz, amikor Valja említést tett Koljáról, Toszja úgy tett, mintha nem ismerné. Valja ekkor egyenesen és hidegen kijelen-

tette: az Ifjú Gárda tudja, hogy Kolja vezető szerepet játszik a szervezetben, és ha Toszja nem hozza össze vele, Valja maga fogja megkeresni.

- Érdekes lenne megtudni, hogyan - mondta Toszja némi nyugtalansággal.

- Akár Lida Androszován keresztül.

- Lida Androszova sem fog magával szemben másként viselkedni, mint én!

- Annál rosszabb... Akkor magam fogom megkeresni, és miután nem tudom a címét, annak a veszedelemnek tehetem ki, hogy esetleg nyomára vezetem a németeknek...

Erre Toszja megadta magát.

Minden másként alakult, amikor Kolja Szumszkojnál voltak, aki a telep legszélén, egy terjedelmes falusi házban lakott, mely már a sztyeppre nézett. Apja azelőtt csillás volt, életük félig-meddig falusi módon folyt.

Szumszkoj sasorrú, barna hajú, értelmes arcú fiatalember, zaporozsjei őseitől merészséget és ravaszságot örökölt, ugyanakkor nyíltszívű és kedves modorú volt. Most, hunyorgó szemmel figyelte Valja büszke és Toszja szenvedélyes magyarázatát, aztán váratlanul intett a lányoknak, és kiment velük. Létrán felmászott a padlásra. A lányok utána. Egy felriasztott galambraj nagy zajjal röppent az égbe; egyik-másik galamb Szumszkoj vállára, fejére ült, s igyekezett a kezére szállni. A fiú odatartotta karját egy csodaszép vezérgalambnak, mely oly kecses volt, mintha csigavonalzóval vágták volna ki, és tolla vakító fehér, hamisítatlan galambfehér színben ragyogott.

A padláson még egy herkulesi termetű fiatalember tartózkodott, aki nagy zavarba jött az ismeretlen lány láttára, és hevenyében szénával letakart valamit maga mellett. De Szumszkoj jelezte, hogy minden rendben van. A Herkules mosolygott. Eltolta a szénát, és Valja egy rádiókészüléket pillantott meg.

- Vologya Zsdanov... Ez meg Névtelen Valja - kezdte Szumszkoj komolyan. - Itt vagyunk: Toszja, Vologya és jómagam, három pokolra érett bűnös, a szervezet hármas vezetősége

- mondta, miközben a galambok turbékolva, olykor szárnyverdesve simultak hozzá.

Míg azon tanakodtak, elmehet-e Szumszkoj Valjával a városba, Valja magán érezte a Herkules tekintetét, és ez zavarba hozta. Ismert az ifjúgárdisták között ilyen óriást, például Kovaljovot, akit jóságos természete és nagy ereje miatt „kiscár”-nak neveztek. Ez a fiú azonban rendkívül nemes, szabályos arányú jelenség volt, arcban, termetben egyaránt, a nyakát mintha bronzból öntötték volna, erő, nyugalom és szépség áradt belőle. Érthetetlen, hogy miért jutott Valjának most a mezítlábás Szerjozska az eszébe, és miért támadt egyszerre olyan boldog fájdalom szívében, hogy mély hallgatásba merült.

Mind a négyen a padlás végébe mentek, és Kolja Szumszkoj hirtelen elkapta a vezérgalambot, amely a karján ült, és előbb lefelé, aztán felfelé lendítette: teljes erővel felhajította a borús, permetező égbe. A többi galamb is felszállott. Valamennyien követték a padlás ferde ablakrésén át a hímet. A hím nyílegyenesen hasítva a levegőt, úgy eltűnt a magasban, mint szentlélek az égben.

Toszja Jeliszenko tapsolt, elragadtatva felsikoltott, aztán leült. Olyan boldog arckifejezéssel sikoltott fel, hogy valamennyien feléje fordultak és nevettek. Hangjának, szemének ragyogása mintha azt mondta volna: „Azt gondoljátok, hogy komisz vagyok, pedig láthatjátok, milyen helyes lánnyal van dolgotok.”

A reggel már a sztyeppen, a városhoz vezető úton lelte Valját és Kolja Szumszkojt. Az éjszaka lemosta a ködöt az égről, és a nap oly szikrázó hévvel sütött, hogy körös-körül minden felszáradt. A sztyepp hervadt fűvével szélesen terült a láthatár széleig, de a kora ősz olvadt rézpompájában mégis nagyon szép volt. Vékony, hosszú ökörnyál húzott a levegőben. Német szállító repülőgépek zakatolása hallatszott - mind egy irányban, Sztálingrád felé tartottak -, aztán újra csendes lett a sztyepp.

Félúton Valja és Szumszkoj egy domb napsütötte tövében leültek pihenni. Szumszkoj rágyújtott.

Nótaszó ütötte meg a fülüket. Az ének szabadon csengett a sztyeppen. Ismerős dal volt, melynek muzsikája nyomban visszhangra talált Valja és Szumszkoj szívében... „Bús kurgánok alusznak...” Nekik, a donyeci sztyepp szülötteinek drága, ott-hont idéző daluk volt ez, de hogyan került ide ezen a reggelen?... Valja és Kolja könyökükre támaszkodva, gondolatban velük dalolták a dalt, mely közelebb, egyre közelebb ért hozzájuk. Két hang énekelte, egy férfi és egy nő. Két nagyon fiatal hang fújta kétségbeesetten, elszántan, az egész világot kihívóan:

*Bús kurgánok alusznak,
Napperzselten nyugosznak,
S fehér ködök szállanak
A tavasz egén;*

*A dús lombú berkeken,
A zöldellő földeken,
A donyeci réteken
Ballag egy legény...*

Valja felkészült a dombra. Lopva körülnézett, aztán derékig kiegyenesedett, és elnevette magát.

Az úton, egymás kezét fogva, ballagott feléjük Vologya Oszmuhin és a húga, Ludmilla. Ők énekeltek, helyesebben: ordították a kurgán dalt.

Valja leszaladt, és mint gyerekkorában, teljes iramban rohant feléjük. Szumszkoj nem is csodálkozott, csak lassan követte a lányt.

– Hova mentek?

– Falura, a nagyapóhoz, egy kis kenyeret falni... Ki ez, aki utánad lóg?

– A mi gyerekeink közül való... Kolja Szumszkoj, a te-
lepről.

- Ajánlhatok még egy jelentkezőt, édes testvéremet, Ludmillát, itt a sztyeppen tett vallomást az imént - mondta Vologya.

- Valja, ítéljen maga: nem disznóság-e, amikor mindenki ismer, a tulajdon testvérem meg egyre titkolja a dolgokat előttem, holott mindent látok; azt is beleszámítva, hogy betűk vannak nála, meg hogy valamilyen rettenetes szagú főzetet kotyvaszt, amellyel mosni szokta ezeket, egy részét már megmosta, a másikat még nem, amikor ma hirtelen... Valja! Tudja, mi történt ma? - kiáltott fel Luszja, és az odaérkező Szumszkojra pislogott.

- Várj - szólt közbe Vologya nagyon komolyan. - A mechanikai műhely gyerekei saját szemükkel látták, és ők mondták el nekem a dolgot... Szóval, mennek a park mellett, és látják, hogy a kapuban valaki lóg. Fekete, hosszú felöltő van rajta. A mellén írás. Eleinte azt hitték, hogy a németek kötöttek fel valakit a mieink közül. Közelebb mennek, hát - Fomin. Tudod, az a szemét „policáj”. A papíron meg ez áll: „Így bánunk el minden árulóval!” Kész. Érted? - mondta Vologya, és suttogásra halkította a hangját. - Ez aztán igen! - kiáltott fel. - Fényes nappal két óra hosszat lógott ott. Ez volt az őrhelye. A „policáj”-ok közül senki sem járt még arra. Rengeteg sok nép nézte, mindenki erről beszélt.

Arról, hogy a vezetőség halálra ítélte Fomint, sem Valja, sem Vologya nem tudott, de még csak fel sem tételezték, hogy ilyen határozatot hozhatnak. Vologya biztosra vette, hogy a földalatti bolsevik szervezet csinálta. De Valja hirtelen úgy elhalványodott, hogy még aranybarnára égett arcán is átütött a sápadtság: ismert valakit, aki képes volt erre.

- És mondd, részünkről minden szerencsésen folyt le, áldozat nincs? - kérdezte, de alig tudta a szavakat kiejteni.

- Fényesen sikerült! - kiáltotta Vologya. - Senki sem tud semmit. Minden a legnagyobb rendben van. De nálunk otthon - valóságos színház... Anya meg van győződve róla, hogy én akasztottam fel a kutyát, és egyre azt jósolgatja, hogy engem

is felkötnék. Én meg titokban meglököm Luszykát és mondom: „Látod, anya kissé nehezen hall, hőemelkedése is van. Ideje el- látogatni a nagyapóhoz.”

- Kolja, menjünk - fordult Valja váratlanul Szumszkojhoz.

A hátralevő úton Valja úgy sietett, hogy majdnem maga mö- gött hagyta útítársát. Kolja nem tudta megérteni, honnan ez a hirtelen változás. A lány cipősarka már házuk tornácán kopog- gott, Szumszkoj zavartan követte, és belépett az ebédlőbe.

Az ebédlőben némán és feszélyezetten, akár egy születésnap- i ünnepségen, ültek egymással szemben Marija Andrejevna, fe- kete ruhában, mely szorosan feszült telt alakjára, és a sápadt kis Luszya, aranyosan csillogó, vállig érő szőke hajjal.

Amikor Marija Andrejevna meglátta nagyobbik lányát, fel- ugrott, mondani akart valamit, nagyot sóhajtvá hozzárohant, de ugyanakkor gyanakodva nézte hol Valját, hol Szumszkojt. Még- sem tudott uralkodni magán, és ész nélkül csókolgatni kezdte a lányát. Csak most érezte meg Valja, hogy anyja ugyanazt az iszonyatot élte át, mint Vologya anyja: azzal gyanúsította lá- nyát, tulajdon édes gyermekét, Valja Borcot, hogy részes Fo- min kivégzésében, és hogy ezért volt távol ezekben a napokban.

Valja elfeledkezett Koljáról, aki zavartan álldogált az ajtó- nál. Anyjára nézett, és ez volt a szemében: „Mit mondjak ne- ked, anyám, mit?”

A kis Luszya most odalépett Valjához, és szótlanul kezébe nyomott egy papírlapot. Valja gépiesen széthajtotta a levelet. Még mielőtt elolvasta volna, máris megismerte az írást. Boldog, gyerekes mosolyra derült leburnult, piros arca. Szumszkojra pil- lantott, miközben nemcsak arca, hanem nyaka is tűzpiros lett. Aztán kézen ragadta anyját, és magával húzta a másik szobá- ba...

- Mama - mondta -, mama! Az, amire te gondolsz, ostoba- ság. De igazán nem látod be, nem érted, mi az, amiért én és va- lamennyi társam élünk, nem érted, hogy lehetetlen másként él- nünk, mama? - Valja boldog, pirosra gyúlt arccal beszélt, és egyenesen anyja szemébe nézett.

Marija Andrejevna egészségtől duzzadó arca elhalványodott, és szinte átszellemült.

– Lányom! Isten áldjon meg! – mondta Marija Andrejevna, noha egész életében, az iskolában és az iskolán kívül is, a válásellenes felvilágosítást szolgálta. – Áldjon meg az isten! – mondta, és szava zokogásba fulladt.

43.

Nehéz annak a szülőnek, aki nem ismeri gyermeke lelkivilágát. Látja, hogy gyermeke titokzatos és veszélyt hozó dolgokat művel, de képtelen behatolni rejtett világába, és arra sincs ereje, hogy eltiltsa a titkos tevékenységtől.

Vanya apja komor tekintetéből már a reggeli tea mellett megérezte a vihar közeledtét. Ki is tört, amikor Nyina nővére vízért ment a kútra, és onnan magával hozta Fomin kivégzésének hírért, és elmondta, miket beszélnek az emberek.

Apja arca azonnal színt váltott, és sovány képén kidagadtak állkapocsizmai.

– Mi itthon nyilván közelebbi értesüléseket szerezhethetnénk – szólt epésen, és nem nézett a fiúra. Szeretett ilyen kifejezésekkel élni. – Mit hallgatsz? Beszélj! Hiszen te, hogy úgy mondtam, köztük élsz – mondta halkan az öreg.

– Kik között? A rendőrök között vagy mi? – kérdezte Vanya és elsápadt.

– Miért járt itt tegnap ez a Tyulenyin? Még hozzá tilos időben?

– Ki törődik az idővel? Mintha Nyinka nem járna tilos időben találkára! Beszélgetni jött. Nem először történt...

– Ne hazudj! – fakadt ki az öreg, és tenyere élével az asztalra ütött. – Ezért börtön jár. Ha ő nem is félti a fejét, hogyan vállaljuk majd a felelősséget mi, a te öreg szüleid?

– Másról beszélsz, apám – mondta Vanya csendesen, felállt és nem vette tudomásul, hogy apja egyre dőngeti az asztalt:

„Igen, arról beszélek!” – Azt akarod megtudni – folytatta a fiú –, hogy benne vagyok-e a földalatti szervezetben. Ezt akarod megtudni. Nem, nem vagyok benne. És Fomin dolgát is csak Nyinától tudtam meg. De azt megmondom: úgy kellett neki, ennek a szemétnek! És láthatod Nyina szavaiból, hogy így gondolkoznak az emberek is. Magad is így gondolkozol. De nem titkolom: minden erőmből segítségére vagyok az embereinknek. Valamennyiünknek segítenünk kell nekik, és én – komszomolista vagyok! Nem szóltam erről sem neked, sem anyámnak, miért nyugtalanítsalak benneteket, hiába...

– Hallottad, Nasztaszja Ivanovna? – és az öreg szinte tébolyodottan meredt fakó szemével az asszonyra. – Itt van, bánatot okoz nekünk!... Nem szégyelled magad? Egész életemben csak értetek dolgoztam. Elfelejtetted, hogy éltünk mi otthon? Tizenkét család élt a házban, csak gyerek huszonnyolc volt. Ti értetek, gyerekekért, facsartuk ki, anyád meg én, minden csepp erőnket. Nézz anyára, mi lett belőle... Alekszandrt taníttattuk, nem fejezte be az iskolát. Nyinát taníttattuk, ez sem tanult végig; minden reményünk benned volt, te meg magad tolod hurrokba a fejed. Anyádra nézz! Két szemét érted sírja ki, te meg semmit sem veszel észre!

– Hát szerinted mit kellett volna tennem?

– Eredj dolgozni! Nyinka dolgozik, dolgozz te is! Ő könyvelő, és segédmunkásnak ment, de te?

– Kinek dolgozzak? A németeknek? Hogy még többet ölhessenek meg a mieink közül? Igen, ha visszajöttek a mieink, elsőnek álllok be dolgozni... A fiad, az én bátyám a Vörös Hadseregben van, te meg azt parancsolod nekem, menjek segíteni a németnek, hogy minél gyorsabban megölje a fiadat – mondta Vanya dühösen.

Már szemtől szemben álltak egymással.

– És mit zabáljunk? – kiáltott az apa. – És akkor jobb lesz, ha az első, akiért töröd magad, elárul? Elad a németeknek? Hát ismered te az embereket, akár azokat is, akik az utcánkban laknak? Tudod, hogy mifélék? Hogy ki min töri a fejét? Én tudom.

Mindenkinek megvan a maga gondja, mindenki önző. Te vagy az egyetlen, aki másokért töröd magad.

– Nem igaz! Miféle önzés volt például a te részedről, amikor segítettél evakuálni az állami javakat, apám?

– Nem énrólam van szó!

– Rólad! Honnan veszed, hogy te jobb vagy a többinél? – kérdezte Vanya, és egyik keze ujjával az asztalra támaszkodott, miközben makacsul előrehajtott szemüveges fejét. – Önzés! Mindenki csak magáért! Én meg azt kérdezem tőled, apám, vajon önzésből jártál-e be a munkahelyedre, amikor már nem kellett volna, még éjszaka is, betegen, hogy segíts csomagolni – nem a saját holmidat? Hát azt hiszed, hogy csak magad vagy ilyen a világon? Még tudományos szemmel nézve is indokolatlan...

Nővére, Nyina, aki, vasárnap lévén, otthon tartózkodott, az ágyon ült, nem nézett a vitázókra, hanem csak ült, mint mindig, és lehetetlen volt kiokoskodni, hogy mire gondol. Anyjuk meg, ez a korán és erősen megöregedett, jólelkű, gyöngye akaratú asszony, aki egész életében a földeken és a kemence körül robotolt, most mindennél jobban retteg attól, hogy Alekszandr Fjodorovics dühében kiátkozza és elkergeti a házból Vanyát. És amikor az öreg beszélt, hízelgően bólintgatott feléje, hogy kissé megszelídítse, amikor meg a fiú beszélt, megint csak az urára nézett, de hamiskás mosollyal hunyorgatva, mintha ezekkel a jelekkel akarná rávenni az öreget, hogy mégiscsak hallgasson a fiúra, bocsásson meg neki, bár ők ketten – öregek – nagyon jól tudják, hogy milyen esztelenség, amit a fiú itt összehord.

Az apa színevesztett orosz ingére húzott kabátban állt a szoba közepén; félig megroggyant, öreg lábán papucs, térdén kipúposodó, foltozott nadrág, és hol görcsösen a mellére nyomta, hol csüggedten leejtette öklét, aztán rákiáltott a fiúra:

– Nem a tudománnyal, hanem az élettel bizonyítok!

– Hát a tudomány nem az életből való?... Nem te vagy az egyetlen, aki keresi az igazságosságot! – mondta Vanya várat-

lan hévvel. – Te még azt is szégyelled, hogy szereted a jót, az igazat.

– Nincs okom szégyenkezésre.

– Akkor meg bizonyítsd be, hogy nincs igazam! Kiabálással engem nem lehet meggyőzni. Meg tudok békélni a dologgal, hallgatok is. Úgy van. Cselekedni azonban úgy fogok, ahogy a lelkiismeretem mondja.

Az öreg váratlanul megtört, és szeme elborult.

– Látod, Nasztaszja Ivanovna – mondta vékonykás hangon –, kitanítottuk a fiúcskáinkat... Kitanítottuk, és többé nincs szüksége ránk: agyó!... – széttárta karját, megfordult és kiment.

Anasztaszija Ivanovna szapora léptekkel követte. Nyina fel sem emelte a fejét, ült az ágyon és hallgatott.

Vanya céltalanul botorkált egyik sarokból a másikba, aztán leült, és sehogy sem tudta lelkiismeret-furdalását lecsillapítani. Mint máskor, most is megkísérelte, hogy bátyjának szánt versbe öntse bánatát:

*Egyetlen hűséges barátom,
Bátyám, meghitt Szasám ...*

Nem.

Meghitt barátom, hű fivérem ...

Nem, a versbe szőtt üzenet sehogy sem sikerült. Azonkívül nem is tudta, hogyan küldje el bátyjának.

Megértette, hogy mit kell tennie: Klavához kell mennie Nyizsnje-Alekszandrovszkijba.

Jelena Nyikolajevna Kosevaja kétszeresen gyötrődött azon, hogy nem tudta, mitévő legyen: megtiltsa-e fiának a földalatti munkát, vagy ellenkezőleg, segítsen-e neki? Mint minden anyát,

öt is éjjel-nappal, szakadatlanul gyötörte a bánat: a fiúért való rettegés megbénította minden cselekedetét, testileg, szellemileg kifacsarta, és mély ráncokat rótt az arcára. Félelme olykor szinte állati rettegéssé fajult: úgy érezte, hogy törni-zúzni, ordítani kell, hogy erőszakkal ki kell tépni a fiút szörnyű sorsának karmaiból, amit ő maga idézett elő magának.

De ott élt lelkében elhunyt férje, Oleg nevelőapja, élete egyetlen mélységes, szenvedélyes szerelmének emléke, és benne magában is olyan izzó harci tűz lobogott, hogy képtelen volt nem együttérezni fiával.

Gyakran megbántva érezte magát: hogyan tud előtte, édesanyja előtt titkolózni? Hiszen a fia olyan őszinte, szerető, gyöngéd, szófogadó volt mindig! De leginkább az bántotta, hogy anyja, Vera nagyanyó valószínűleg tudott unokája összeesküvéséről, és szintén tikelődött előtte. Sőt, a jelek szerint még Kolja fivére is részt vesz az összeesküvésben. És úgy látszik, hogy még egy voltaképpen idegen nő: Polina Georgijevna Szokolova, azaz Polja néni is – ahogy a Kosevoj családban hívták – közelebb áll Oleghez, mint az édesanyja. Hogyan, mikor és hogyan kezdődött ez?

Azelőtt Jelena Nyikolajevna és Polja néni olyan elválaszthatatlan barátnők voltak, hogy mikor az egyikről beszéltek, önkéntelenül a másikra is gondoltak. Úgy barátkoztak, ahogy csak közös munkával és közös gondolatokkal egymáshoz fűzött, érett és megpróbáltatásokon átment asszonyok tudnak barátkozni. De a háború kezdetekor Polja néni egyszerre csak zárkózottá vált. Nem járt többé Kosevojékhoz. Amikor pedig Jelena Nyikolajevna régi szokásához híven meglátogatta, Polja néni egyenesen zavarba jött. Azért, mert tehenet vett, és most tejjel kereskedik. És természetesen azért is, mert Jelena Nyikolajevna rossz néven veheti tőle, hogy ahelyett, hogy hazájáért dolgozna, most egyszerre csak saját magával törődik. Jelena Nyikolajevna meg valahogy nem tudott mindezekről Poljával beszélni. Így történt, hogy barátságuk magától felborult.

Polina Georgijevna csak akkor jelent meg újra Kosevojék há-

zában, amikor a németek már a városban garázdálkodtak. Őszinte, vérző szívvel jött, és Jelena Nyikolajevna fellelte benne a régi barátot. Most már gyakrabban találkoztak, hogy szívből kibeszéljék magukat, és könnyítsenek lelkükön, de mint mindig, most is inkább Jelena Nyikolajevna beszélt, a csendes és szerény Polja néni meg csak nézett rá fáradt és okos tekintettel. De akármilyen csendes volt is, Jelena Nyikolajevna mégiscsak észrevette, hogy régi barátnője valósággal elvarázsolta Oleget. Elég volt Polina Georgijevnának megjelenni a házban, és Oleg máris ott termett mellette. Nemegyszer fogta el a kettejük villámgyors tekintetét. Olyan emberek tekintetét, akiknek van mit mondaniok egymásnak. És csakugyan, mikor Jelena Nyikolajevnának valamiért a másik szobába kellett mennie, és aztán hirtelen újra visszatért, érezte, hogy visszatéréssel megszakította különös beszélgetésüket. És amikor Jelena Nyikolajevna távozáskor az előszobába kíserte barátnőjét, ez szégyenlősen és sietve azt mondta: „Nem, ne zavartasd magad, Lenocska, kitálalok én magam is!” Sohasem mondott azonban ilyesmit, ha Oleg akarta kikísérni.

Hogyan történhetett mindez? Hogyan viseljen el ilyesmit egy anya? Ki értheti meg jobban a fiát, mint az édesanyja? Ki osztzik problémáiban, gondolataiban, és ki oltalmazhatja meg anyjánál hívebben a szeretet erejével, az élet válságos pillanataiban? Egy belső hang azt mondta, hogy Oleg főleg azért titkolózik előtte, mert nem bízik benne.

Mint minden fiatal anya, ő is leginkább csak a jót látta meg egyetlen fiában, de Jelena Nyikolajevna ezenkívül valóban ismerte Oleget.

Attól a perctől, hogy a városban fel-felbukkantak a titokzatos röpiratok, Ifjú Gárda aláírással, Jelena Nyikolajevna bizonyos volt abban, hogy Oleg nemcsak tagja ennek a szervezetnek, hanem vezető szerepe van benne. Nyugtalanzkodott, büszke volt, szenvedett, de azt viszont lehetetlennek tartotta, hogy erőszakkal bírja őszinteségre a fiút.

Csak egyszer esett meg, hogy odavetve megkérdezte:

- Kivel barátkozol leginkább mostanában?

Oleg szokatlan ravaszsággal másra terelte a szót, úgy tett, mintha folytatni akarná a Lena Pozdniseváról való beszélgetést, és kissé zavartan ezt mondta:

- N-n-nyina Ivancovával b-b-barátkozom.

Anyja belement a játékba, és ő sem volt őszinte, amikor azt kérdezte:

- És Lena?

A fiú szó nélkül elővette naplóját, és anyjának adta, aki elolvasta, mit érzett fia Lena Pozdniseva iránt régebben, és hogyan gondolkozik felőle most.

De ezen a reggelen, mikor szomszédaitól megtudta, hogy Fomin kivégezték, majdnem állati sikolyban tört ki. Összeszorította száját, és ágynak dőlt. Vera nagyanyó rendületlenül és oly titokzatosan, mint egy múmia, hideg borogatást rakott a homlokára.

Jelena Nyikolajevna, mint a többi szülő is, egy pillanatig sem gyanúsította fiát azzal, hogy részese Fomin kivégzésének. De milyen szörnyű világ az, amelyben a fiú forog, és milyen rettenetes ez a harc! És milyen megtorlás vár rá... Bár lelke még mindig nem talált tanácsot fia számára, érezte, hogy végre szakítani kell ezzel az iszonyú titkolódzással. Lehetetlen így élni tovább!...

Közben a fiú, mint mindig, most is rendesen felöltözve, jól megmosakodva, pirospozsgásan, fejét válla közé húzva - egyik válla valamivel magasabb a másiknál - ott ült a fészerben, a priccsen. Vele szemben egy fatönkön a nagyorrú, barna, fürgé mozdulatú Kolja Szumszkoj. Nyakig elmerültek a sakkjátékban.

A játék teljesen lekötötte figyelmüket. De időnként olyankor mondtak egymásnak, hogy beavatatlan ember megrögzött gonosztevőket látott volna bennük.

Szumszkoj: Ott a vasútállomáson van egy gabonagyűjtő rak-tár... Ahogy az első csépelt gabonát odavitték, Kolja Mironov és Palaguta zsizsiket eresztett bele...

Csend.

Kosevoj: A gabonát betakarították?

– Kényszerítik az embereket, hogy betakarítsák... Zöme még kazalban áll: nincs hol csépelni, nincs mivel elszállítani.
Csend.

– A kazlakat fel kell gyújtani... A bástyád veszélyben van!
Csend.

Kosevoj: Az jó, hogy a szovhozban a mi gyerekeink vannak. A vezetőségben megtárgyaltuk a kérdést, és határozatot hoztunk: legyen meg minden tanyának a maga sejtje. Van fegyveretek?

– Kevés.

– Szerezni kell.

– Honnan?

– A sztyeppen van elég. És lopjatok is tőlük. Meglehetősen gondtalanul élnek...

Szumszkoj: Bocsánat – sakk...

Kosevoj: Ej, testvér, megjáród, mint agresszor!

– Nem vagyok agresszor!

– De kötekedsz, mint valami csatlós állam.

– Az én helyzetem inkább francia jelleget ölt – mondta Szumszkoj mosolyogva.

Csend.

Szumszkoj: Bocsáss meg a kérdésért: azt az illetőt nem a ti közreműködésetekkel akasztották fel?

Kosevoj: Tudja az ördög...

– Helyes – mondta Kolja látható gyönyörűséggel. – Az a véleményem, hogy ezeket lehetőleg mind agyon kellene ütni, és pedig egyszerűen lesből. És nem annyira a szolgát, mint a gazdát.

– Abszolút igazad van. Nagyon gondtalanul élnek.

– Tudod, megadom magam, igen – mondta Szumszkoj –, a helyzet reménytelen, és azonkívül haza is kell mennem.

Oleg gondosan elrakta a sakkfigurákat, aztán az ajtóhoz ment. Kitekintett és visszajött.

– Most pedig leteszed az esküt...

Minden különösebb átmenet nélkül, teljes nagyságukban ki-
egyenyedtek (Oleg kissé vállasabb volt), és combjukhoz szorí-
tott kézzel, szemtől szembe, egyszerű, nyílt tekintettel néztek
egymásra.

Szumszkoj gimnasztyorkája zsebéből egy darabka papírt vett
elő. Elsápadt.

– Én, Nyikolaj Szumszkoj – mondta tompa hangon –, az Ifjú
Gárda tagjainak sorába lépve, fegyvertársaim, sokat szenvedett
szülőhazám, egész népem színe előtt ünnepélyesen esküszöm...
– olyan izgalom fogta el, hogy hangja egyszerre acélos harso-
gásba csapott át, aztán attól félve, hogy az udvaron meghallják,
lefojtotta hangját. – Ha pedig kínvallatás közben vagy pusztá
gyávaságból megszegném szent eskümet, legyen örökre átko-
zott nevem és minden hozzátartozóm, engem pedig érjen utol
elvtársaim bosszúálló keze! Vérért vért, halálért halált!

– Gratulálok!... Mától fogva életed nem a tiéd, hanem a
párté, az egész népé... – mondta mély érzéssel Oleg, és meg-
szorította a kezét. – Tenéked teszi le esküjét a krasznodoni cso-
port.

Most azonban legfontosabb, hogy bejusson a házba, amikor
anyja már alszik, vagy úgy tesz, mintha aludna, csendesen le-
vetkőzzön, és be az ágyba. Így nem kell elfordítani tekintetét
anyja meggyötört, tiszta szeme elől, és nem kell úgy tennie,
mintha élete semmiben sem változott volna.

Lábujjhegyen, miközben maga is érezte, milyen nagy darab
ember, besurrant a konyhába, halkán kinyitotta az ajtót, és be-
lépett a szobába. Az ablaktáblák, mint mindig, szorosan be-
zárva és elsötétítve. Ma begyújtottak a kemencébe, s így a szoba
tűrhetetlenül fűledt volt. A kis konyhalámpa, amelyet egy fel-
fordított öreg bádogdobozra állítottak, hogy ne kormozza be az
asztalterítőt, rávilágított a homályban rejtőző, meghitt bútorok
kiszögelléseire, körvonalaira.

Anyja, mint mindig, most is takarosán, de ruhástul és megfésülten ült a megvetett ágyon, ölébe ejtve barna bőrrű, finoman erezett kezét, és a kis lámpa fényébe meredt.

Milyen csendes a ház! Kolja bácsi, aki mostanában minden idejét barátjánál, Bisztrinov mérnöknél tölti, hazajött már és alszik. Marina szintén. Kis unokaöccse valószínűleg régen alszik már, álomba csücsörítve kis száját. Alszik nagyanyó is, még csak nem is hortyog. Az óra ketyegése sem hallatszik... Egyedül anya nem alszik. Szépséges, drága anyám!

Csak el ne árulja, hogy mit érez!... Szép lassan, lábujjhegyen elsurranni mellette, és be az ágyba, s aztán tettetni, hogy már alszik!

És a nagy, nehéz testű fiú lábujjhegyen odamegy anyjához, térdre hull előtte, ölébe rejti fejét. Érti anyja kezét az arcán, érzi testének drága melegét és valami távoli, enyhe, lányos jázminillatot, más illatot is, mely félig a kesernyész ürömvirág-
ra, félig a bazsalikomlevélre emlékezteti. De nem mindegy, hogy mire?

– Szépséges, drága anyám! Gyönyörűm! – suttogja, és lobo-
gása besugározza anyját. – Hiszen te mindent tudsz, mindent megértesz, te legdrágább a világon!

– Mindent megértetek – válaszolta anyja alig hallhatóan, oda-
hajolva fia fölé, de valahogy maga elé meredve.

A fiú keresi anyja szemét, de ez selymes hajába rejti, és suttogja, egyre suttogja:

– Mindig... mindenütt... ne félj, fiam... légy erős... sas-
fiókám... utolsó leheletedig...

– Na, jó, jó... ideje lefeküdni – mormogja Oleg gyöngéden.
– Akarod, kibontom a hajad.

És mint kicsi korában, ujjával kitapogatja, aztán egymás után kihúzza a hajtűket anyja hajából. Az meg, arcát rejtegetve, a fiú kezére támasztja fejét. Oleg kihúzza az utolsó hajtűt is, kiszabadítja a dús fürtöket, melyek kígyózva omlanak, olyan susogással, mint aminővel az alma esik kint a kertben, és ez a hajzuhatag mindenestül eltakarja anyját.

Vanya Zemnuhovnak a törzs engedélyére lett volna szüksége, hogy néhány napra ellátogasson Nyizsnye-Alekszandrovszkijba.

– Nemcsak arról van szó, hogy a kislányt meglátogassam – mondta Olegnek. – Már régen foglalkozom azzal a tervvel, hogy rábízom a kozáktanyák egész ifjúsági szervezetének vezetését – tette hozzá kicsit zavartan.

De Oleg alighanem elengedte a füle mellett Vanya halaszt-hatatlan indokait.

– Várj néhány napig – mondta. – Lehet, hogy más megbízatást kapsz... Jó... jó, ugyanott – tette hozzá széles mosollyal Oleg, mert látta, hogy Vanya arca hirtelen zárkózott lett. Vanya arca mindig ilyenné vált, amikor nem akarta, hogy kitalálják, mit érez.

Polina Georgijevna az utóbbi napokban állhatatosan követelte Olegtől, hogy küldjön egy értelmes fiút Lutyikov rendelkezésére. A fiúnak összekötőnek kellene lennie a Krasznodon-Nyizsnye-Alekszandrovszkij-i különleges útvonalon. Oleg Vanyára gondolt.

Polja néni, amikor közölte Filipp Petrovics kívánságát, többször hangoztatta:

– De igazán értelmes, nagyon kötelességtudó fiú legyen. A legértelmesebb és a legmegbízhatóbb.

És az Oleggel folytatott beszélgetés másnapján a rövidlátó Vanya meztelen lábán vászoncipővel, fejére kötött zsebkendővel – melynek négy füle négyfelé ágaskodott – már ott ballagott a sztyeppi úton, a langyos napsugárban, a betakarítatlan, csenevész gabonaföldek között.

Vanya, megbízatása fontosságának teljes tudatában, új feladatán gondolkodva – ez a töprengésre való hajlamosság jellemezte leginkább a rövidlátó fiút – ment, mendegélt a sztyeppen, ment lakott helyeken keresztül, és szinte észre sem vette, mi akad útjába.

Ha történetesen idegen ember – már amennyiben szó lehet

ilyesmiről – a német megszállás alatt levő kerületekbe toppan, elámult volna az eléje táruló szokatlan, hol megrendítően komor, hol váratlanul ellentétes képeken. Tízével, százával talált volna elhamvadtt utcasorokat, ahol falvak, sztanyicák és tanyák helyén csak kormosan ágaskodó kemencekürtők, hideg, üszkös fa hevert, s csak egy-egy elhagyott macska kóborolt, sütkérezett a félig leégett és burjánnal benőtt, napos tornácon. Talán olyan tanyára is bukkant volna, ahová a német be sem tette a lábát, egy-két magányosan csatangoló német martalócot nem számítva.

De akadtak olyan helységek is, ahol a német rendszer úgy szilárdult meg, ahogy legelőnyösebb és leghasznosabb volt az ő szempontjukból, ahol a nyílt katonai garázdálkodás, az átvonuló csapategységek rablása, legváltozatosabb erőszakoskodása, bestialitása sem nagyobb, sem kisebb méretű nem volt, mint amennyit Oroszország történelme a német katonai megszállóuralom részéről általában megszokott, és ezeken a területeken a német garázdálkodás úgyszólván a legjellegzetesebben nyilvánulhatott meg.

Ilyen hely volt a Nyizsnye-Alekszandrovszkij tanya is, ahol Klava Kovaljova és anyja menedéket találtak rokonaiknál.

A kozák gazda, anyja édestestvére, a háború kitöréséig egyszerű kolhozparaszt volt. Se brigádvezető, se lovász. Olyan egyszerű kolhozparaszt volt, aki családjával együtt az artyel közös földjén dolgozott valamelyik brigádban, és abból éltek, amit munkaegységeikért megkerestek, és amit a háztáji gazdaság megtermett.

Ivan Nyikanorovicsnak – Klava nagybátyjának – családja a németek megjelenése óta nem szenvedett sem többet, sem kevesebbet, mint amennyit általában a történelem során közönséges, egyszerű parasztházak szenvedtek a német megszállás alatt. Az előnyomuló német hadsereg elrabolta jószágát, baromfiját, élelmiszerkészleteit, mindent, ami szeme elé került, szóval igazán alaposan kifosztotta, de mégsem teljesen, mert nincs a kerek világon olyan paraszt, aki, mint az orosz, több évszázados ta-

pasztalattal rendelkeznék, miként kell zord időkben javait el-rejteni.

Miután a német hadsereg továbbvonult, és az „új rend”, az Ordnung lassacskán megalakult, Ivan Nyikanorovicsnak meg a többi parasztnak tudtára adták, hogy a Nyizsnye-Alekszandrovskij-i kolhoz örök használatra kiutalt földje, csakúgy, mint a többi föld, a német állam tulajdona lett. De – tette hozzá a ki-jevi Reichskomissar útján az „új rend”, az Ordnung – a földet, amelyet nehéz munkával és vesződsséggel sikerült egyetlenegy hatalmas szövetkezetté egyesíteni, ezt a földet megint felosztják apró gazdaságokra, s ezek egy-egy kozák egyéni használatába mennek át. De! Ez a rendszabály csak abban az esetben lép életbe, ha minden kozáknak és földművesnek meglesz a maga mezőgazdasági szerszáma és igásállata. És mert az adott pillanatban nem rendelkeznek ezzel, a föld megmarad előbbi állapotában, de már mint a német állam tulajdona. Megmunkálására egy-egy sztarosztát állítanak a tanya élére, orosz embert, akit természetesen a németek neveznek ki – ki is nevezték őket –, a parasztokat pedig tíz gazdaságonként osztják fel. Minden tíz gazdaság élére orosz tizedesparaszt kerül, orosz, de természetesen a németek nevezik ki – ki is nevezték őket –, a parasztok a földeken végzett munkáért bizonyos mennyiségű gabonát fognak kapni. És hogy a parasztok jól dolgozzanak, vegyék tudomásul, hogy csak azok kapnak majd magánhasználatra földet, akik most dolgoznak.

Hogy jól dolgozzanak a nagy darab földön, e célra a német állam jelenleg nem tud sem gépet, sem üzemanyagot adni. És persze jószágot sem. Ezért kaszával, sarlóval, kapával kell dolgozniuk, és igásállat híján fogják be saját teheneiket. Aki pedig sajnálja a tehenét, aligha számíthat arra, hogy valamikor földet kap magángazdálkodásra. Eltekintve attól, hogy ilyen munka nagyon nagy erőfeszítéseket követel, a német nemcsak nem igyekezett együtt tartani ezt az erőt, hanem mindent latba vetett, hogy a lakosság legegészségesebb, legmunkaképesebb részét Németországba hajtsa.

Minthogy a német állam ebben a pillanatban még nem tud számot adni arról, hogy saját szükségleteire mennyi hús, tej, tojás kell, bevezetésül a következőket szedte be Nyizsnye-Alekszandrovszkij tanyán: öt udvaronként egy tehenet, udvaronként egy sertést, ezenkívül ötven kiló burgonyát, húsz darab tojást és háromszáz liter tejet. De mert még többre is szükségük lehet – és ez a szükséglet állandóan fennállt –, azért a kozákok és parasztok nem vághatják le saját céljaikra a jószágot és a baromfit. Ha pedig végszükség esetén mégis le akarják vágni a disznajukat, akkor négy udvar együtt levághat egy-egy disznót, mely esetben három disznót a német államnak kötelesek beszolgáltatni.

Hogy mindezt Ivan Nyikanorovics és a többi paraszt gazdaságából kifacsarhassák, a tanyatizedeseken és a sztarosztákon kívül megszervezték a kerületi mezőgazdasági kommandatúra hivatalát, élén Sanders Sonderführerrel. Ez a Sonderführer, tekintettel a forró éghajlatra, Oberleutnant Sprickhez hasonlóan egyenruha-kabátban és rövid bőrnadrágban utazta be a falvakat és a tanyákat. A kozákasszonyok keresztet vetettek, ha meglátták őket, és köptek, mintha a sátán toppant volna eléjük. Ez a kerületi mezőgazdasági kommandatúra a sokkal népesebb körleti mezőgazdasági kommandatúra alá tartozott, melynek Sonderführer Glücker volt a parancsnoka, aki ugyan hosszú nadrágban járt, de már olyan magas állást töltött be, hogy onnan sehova sem ereszkedett le. A körleti kommandatúra fölött – Stander őrnaggyal az élén – a Landwirtschaftsgruppe vagy röviden „La” állt. Ez a csoport azonban, bár már olyan elérhetlenségben lebegett, hogy egyszerűen senki sem látta, mégiscsak a 9. számú Wirtschaftskommandónak, rövidítve a „Wikdo 9”-nek egyik osztálya volt, doktor Lüde parancsnoksága alatt, mely egyrészt a Vorosilovgrádban székelő Feldkommandatúra – magyarán a csendőrhivatal –, másrészt a kijevi Reichskomissar hatáskörében álló állami földbirtok-főigazgatóság egyik szerve volt.

Ivan Nyikanorovics és a falujabeli kozákság nyakán érezte e

naplopó és zsivány hivatalnokok mindinkább terhesedő ranglétráját. Érthetetlen nyelven beszéltek, de azért etetni kellett őket. Ivan Nyikanorovicsék saját bőrükön érezték az urak tevékenységének gyümölcseit, és megértették, hogy a német hatalom nemcsak baromian kegyetlen – ezt már az első pillanatban tapasztalhatták –, de nem is komoly, hanem tolvaj, mondhatni ostoba hatalom.

Amiért is Ivan Nyikanorovics és falubelije, valamint a környékbeli sztanyicák és tanyák – Gundorovszkaja, Davidov, Markarov Jar és más helyek – lakosai úgy kezdtek viselkedni a német hatalommal szemben, ahogy önérzetes kozákoktól várni lehetett, ha ilyen ostoba zsarnoksággal kerülnek szembe – vagyis lóvá tették a németeket.

A német államhatalom becsapása leginkább abban nyilvánult meg, hogy igazi munka helyett látszatomunkát végeztek; ha lehetett, elherdálták a javakat, a kevés kis termést meg suttyomban udvaraikba hordták, a jószágot, a baromfit, élelmiszert elrejtették. És hogy könnyebben lóvá tehessek a németet, a kozákok és a parasztok azon voltak, hogy a tanyatizedések és a falusztaroszták saját embereik közül kerüljenek ki. Mint minden vérszívó rendszer, ha hatalomra jut, a német is talált elegendő fenevadat, hogy sztarosztáknak tegye meg őket, de mint mondani szokás: az ember nem él örökké. Volt sztaroszt, nincs sztaroszt – eltűnt, mint a kámfor...

Klava Kovaljova tizennyolc éves volt, és igen távol állt ezektől a dolgoktól. Csak azért szenvedett, mert a szabad életnek vége, tanulni nem lehet, barátnője nincs, nem tudni, mi van az apjával. Azzal szépítgette idejét, hogy Vanyáról ábrándozott, és pedig világos, határozott képekben – hogy ez az átkozott zűrzarvar egyszer véget ér, férjhez megy, gyerekei lesznek, és nagyon-nagyon jól fognak élni együtt a gyerekeikkel.

És azzal is szépítgette napját, hogy olvasott. De Nyizsnye-Alekszandrovszkijban nagyon nehéz volt könyvhöz jutni. Amikor meghallotta, hogy a tanyára a még idejében evakuált, régi tanítónő helyére új, már a német kerületi hatóságtól kinevezett

tanítónő érkezett, Klava úgy vélte, hogy nincs abban semmi elítélendő, ha könyvet kér az új tanítónőtől.

A tanítónő az iskolaépületben, ugyanabban a kis szobában lakott, melyben annak idején a régi tanítónő, és a szomszédok szerint annak bútorait és holmiját használta. Klava kopogtatott, és választ nem várva, erős, kerek kezével felnyitotta az ajtót. Belépett a lefüggönyözött szobába, mely a ház árnyékos oldalán volt, és lopva körülnézett, ki van a szobában. A tanítónő éppen tollseprővel tisztogatta az ablakpárkányt. A zajra megfordította a fejét, miközben erősen ívelt, sűrű szemöldökét felhúzta, maga meg visszatorpant, és az ablakpárkányhoz simult. Aztán felegyenesedett, és figyelmesen szemügyre vette Klavát.

– Maga...

Nem mondta végig, bocsánatkérően elmosolyodott, és a lány elé ment.

Csinos, világosszőke asszony volt. Ruhája egyszerű, szürke szeme nyílt, szigorú tekintetű, szája éles vonalú. De annál kedvesebb volt tiszta mosolya, mely időnként végigsuhant az arcán.

– Az iskolai könyvtár szekrénye összetört. Az iskolában németek laktak, kitépett könyvlapok heverték az illemhelyen, de valami megmaradt, majd megnézzük együtt – mondta a szőke asszony, és oly szabatosan, kifogástalanul ejtette ki a szavakat, ahogyan csak igazi, jó orosz tanítónő beszélhet. – Maga idevalósi?

– Mondhatni, hogy idevalósi – szólt Klava bizonytalanul.

– Miért szólta el magát?

Klava zavarba jött.

A tanítónő mereven a szemébe nézett.

– Ülünk le.

Klava állva maradt.

– Én láttam magát Krasznodonban – mondta a tanítónő.

Klava konokul, szótlánul nézett rá.

– Azt hittem, elutazott – folytatta a tanítónő, és arcán ismét megjelent tiszta mosolya.

– Sehová sem utaztam.

– Szóval csak elkísért valakit.
– Honnan tudja? – Klava ijedt kíváncsisággal meredt rá.
– Tudom... De ne nyugtalankodjék... Biztosan azt gondolja, hogy a németek neveztek ki és...

– Semmit se gondolok.
– De igen, ezt gondolja – a tanítónő felnevetett, még az arca is kipirult. – Kit kísért el?

– Apámat.
– Ugyan, dehogy az apját!
– Igenis, apámat.
– Hát jó, és ki az apja?
– A tröszt alkalmazottja – mondta Klava pipacsvörösén.
– Üljön hát le, ne féljen tőlem.

A tanítónő gyöngéden megérintette Klava kezét. Klava leült.

– A barátja elutazott?
– Miféle barátom? – Klavának még a szíve is gyorsabban kezdett dobogni.

– Ne titkolózzék, mindent tudok... – a tanítónő szeméből teljesen eltűnt minden szigorúság, jólelkű, huncut nevetéstől ragyogott.

„Ha megölsz, akkor sem mondom meg” – gondolta magában Klava, és egyszerre dühbe gurult.

– Fogalmam sincs, miről beszél... Nem is jó így beszélni – mondta és felállt.

A tanítónő nem bírta tovább, csengő nevetésben tört ki. Napbarnított kezét összecsapta, és szőke fejét hol jobb, hol bal oldalra hajtotta.

– Drága gyermekem... bocsásson meg... de hiszen úgy látom a szívét, mint a tenyeremet – mondta, gyorsan felállt, és kemény kis kezével magához vonta, sőt kissé megszorította Klavát. – Csak tréfálok, maga pedig ne féljen tőlem. Én közönséges, egyszerű orosz tanítónő vagyok. Élni kell, nemde? És nem kell feltétlenül rosszat tanítani, még a németek alatt sem...

Az ajtón hangosan kopogtak.

A tanítónő elengedte Klavát, odasietett az ajtóhoz, és félig kinyitotta.

– Marfa . . . – mondta halkan, de örömmel.

Magas, erős csontú asszony lépett a szobába, fején vakító fehér kendő, hóna alatt kis batyu, meztelen lába poros volt az úttól.

– Adjisten – mondta, és kérdően nézett Klavára. – Szinte a szomszédban lakunk, és már régen meg akartam látogatni – mondta hangosan a tanítónőnek, s úgy mosolygott, hogy erős fogai kifehérltek.

– Hogy is hívják magát? . . . Klava! Bevezetem a tanterembe, keressen valamilyen könyvet, csak ne menjen el. Én nemsokára szabad leszek.

– Nos, mi van? – kérdezte Jekatyerina Pavlovna izgatottan az asszony felé fordulva.

Marfa erős, dolgos, leburnult kezével betakarta a szemét, és még fiatalos szája sarkára komor ránc ült.

– Nem tudom, jó-e, rossz-e – kezdte, és leengedte kezét. – A Pogorelij tanyáról jött egy ember, azt mondja, él az én Gorgyij Kornyijenkóm. Fogságban van. Katyerina, adj tanácsot! – mondta, és felemelte a fejét. – Pogorelijben, az erdőgazdaságban foglyok dolgoznak. Persze, németek vigyáznak rájuk. Vagy hatvan ember vágja a fát a német hadsereg számára: az én Gorgyijom is ott van. Barakkban laknak, odébbállni lehetetlen . . . Már felpuffadt a sok éhségtől. Mit gondolsz, menjek el oda?

– Hogy tudtad meg?

– Mások is dolgoznak ott a foglyokon kívül. Így esett, hogy egy tanyabeli emberrel tudott beszélni. A németek nem is sejtik, hogy idevalósi.

Jekatyerina Pavlovna egy darabig szótlanul nézte. Olyan esettel áll szemben, amikor nem lehetett igaz tanácsot adni. Marfa hetekig ott élhet a Pogorelij tanyán, kibújhat a bőréből, és lehetséges, hogy mégsem találkozhat férjével. A legjobb esetben csak messziről láthatnák egymást, de ezzel csak azt érné el, hogy férjét a testi kínokon kívül még elviselhetetlen lelki gyötrelmek-

nek is kitenné. Még ennivalót sem juttathat hozzá. El lehet képzelni, hogy milyen egy hadifogoly-barakk.

- Azt tedd, amit a lelkiismereted mond.

- Te elmennél? - kérdezte Marfa.

- Elmennék - mondta mélyet sóhajtva Jekatyerina Pavlovna.

- És elmész te is, csakhogyl hiába . . .

- Azt gondolom én is, hogy hiába . . . Nem megyek - mondta Marfa, és kezével eltakarta szemét.

- Kornyij Tyihonovics tud a dologról?

- Azt mondja, ha engedélyt kapna rá, ki tudná szabadítani . . .

De Jekatyerina Pavlovna arca elkomorodott. Tudta, hogy a Kornyij Tyihonovics parancsnoksága alatt álló partizáncsoportot nem szabad mellékes célra felhasználni.

A német hadsereg legfontosabb közlekedési vonalai most a Vorosilovgrád-területen vittek keresztül. Minden, kivétel nélkül minden, ami Ivan Fjodorovics Procenko rendelkezésére állott, minden, amit újra létesített, arra irányult, hogy megnyerjék a Donyec-medencétől száz és száz kilométerre zajló nagy sztálingrádi csatát.

A terület partizáncsapata számtalan apró csoportra oszlott, valamennyi partizánosztága most az országutakon, sztyeppi utakon és a kelet meg dél felé tartó három vasútvonalon tevékenykedett. Mégis kevés volt ez az erő. És Ivan Fjodorovics, akinek tartózkodási helyéről csak Jekatyerina Pavlovna, a felesége, Marfa Kornyijenko és Krotova, az összekötő tudott, a terület összes földalatti kerületi pártbizottságainak munkáját kártevésre és szabotázsra kapcsolta át a közlekedési vonalakon.

Jekatyerina Pavlovna jól tudta ezt, mert az összeköttetés számtalan szála az ő pontos kis kezében futott össze, tőle pedig csak egyetlen szál vezetett Ivan Fjodorovicshoz. Ez volt az oka, hogy Kornyij Tyihonovicsnak Marfa útján közvetített javaslatára semmit sem válaszolt, bár megértette, hogy Marfa éppen a javaslat miatt jött hozzá titkos reménységgel.

Jekatyerina Pavlovnának nem közvetlenül, hanem Marfa - jobban mondva Marfa lakása - révén volt kapcsolata a férjével.

Jekatyerina Pavlovna azonban még csak nem is kérdezősködött Ivan Fjodorovics felől: tudta, hogy ha Marfa nem szól, akkor nincs hír felőle.

Klava meg ott állt a könyvszekrény előtt. A könyvek gyerekkora könyvei: szomorú viszontlátás volt ez gyerekkori barátai-val. És szomorú volt nézni az üres, fekete iskolapadokat is. Az alkonyati nap ferdén esett az ablakra, a csendes, sűrű sugárban a búcsúzás bánatos, érett mosolya játszott. Klava olyan sivárszomorúnak találta az életet, hogy még kíváncsiság sem gyötörte, honnan ismeri a tanítónő.

– Nos, választott valamit? – a tanítónő merőn Klavára nézett, kemény száját összeszorította, és szürke szemében valamilyen nagyon távoli bánat lappangott. – Látja: az élet belekap az emberbe, és olykor nagyon-nagyon kegyetlen – mondta. – Amíg fiatalok vagyunk, hiúk vagyunk, nem tudjuk, hogy az, amit kapunk tőle, örökre a miénk. Ha újra olyan lehetnék, mint maga most, akkor talán tudnám. De azt hiszem, nem fejeztem ki magam érthetően... Ha megjön a barátja, feltétlenül ismertessen meg vele...

Jekatyerina Pavlovna nem gondolhatta, hogy Vanya Zemnuhov ebben az időben már Nyizsnye-Alekszandrovszkijban volt, és egyenes megbízással megy hozzá.

Vanya átnyújtotta a Krasznodon-kerületi földalatti pártbizottság tevékenységéről szóló rejtjeles jelentést, Jekatyerina Pavlovna pedig előszóval adta át neki Ivan Fjodorovics rendelkezéseit, hogy a krasznodoni földalatti szervezetet fejlesszék harcos partizánosztaggá, és fokozzák az útvonalakon kifejtett diverziós tevékenységet.

– Mondja el, hogy a fronton egyáltalán nem rossz a helyzet. Úgy lehet, nemsokára valamennyiünknek fegyverrel a kezében kell síkra lépnünk – mondta Jekatyerina Pavlovna, kutatóan nézve az előtte ülő kissé esetlen ifjúra: ugyan mi rejlik a szemüvege mögött?

Vanya szótlánul, magába roskadtan ült ott, és kezével szaka-

datlanul igazgatta széthulló hajfűrtjeit. Ő, ha ez az asszony tudta volna, milyen hatalmas láng fűtötte az ifjú lelkét!

Aztán mégis beszélgetni kezdtek.

– Szörnyű az emberi sors! – mondta Jekatyerina Pavlovna, aki akkor tudta meg Vanyától, mint pusztult el Matvej Koszti-jevics és Valko. – Osztapcsuk családja – ahogy maguk hívják – ott maradt a németeknél. Talán halálra kínozták, talán ott barangol szegény asszony a gyerekeivel valahol idegenek között, egyre reménykedve, hogy eljön majd, megmenti őt is, gyerekeit is, ő meg már régen nincs az élők között... Vagy teszem azt, volt nálam egy asszony... – Jekatyerina Pavlovna Marfáról és férjéről beszélt. – Pár lépés választja el őket, és még csak meg sem láthatják egymást. Aztán a férfit elhajszolják valahová az isten háta mögé, és ott pusztul el... Ugyan miféle halált érdemelnek ezek a németek?... – mondta, és erős kis keze ökölbe szorult.

– Pogorelij nincs messze tőlünk, ott lakik egy fiú a mieink közül – mondta Vanya, és Viktor Petrov jutott az eszébe. Ködös, zavaros gondolata támadt. Olyan ködös, hogy még számot sem tudott adni róla magának. – Sok ott a fogoly? Nagy az őrség? – kérdezte.

– Próbáljon meg visszaemlékezni, hány emberünk maradt még Krasznodonban, aki alkalmas lenne szervező munkára – kérdezte hirtelen, rejtett összefüggéssel Jekatyerina Pavlovna.

Vanya megnevezte őket.

– És a katonák közül, akik a körülzárás miatt vagy más okból ott maradtak?

– Ilyen is akad... – Vanya azokra a sebesültekre gondolt, akiket magánlakásokon rejtettek el. Szerjozskától tudta, hogy Natalja Alekszejevna titokban orvosi segítséggel látja el őket.

– Mondjátok meg nekik, ki küldött titeket azért, hogy kapcsolatba lépjetek velünk, és bevonjátok őket... Hamar, nagyon hamar szükségetek lesz rájuk, mégpedig azért, hogy titeket, fiatalokat vezessenek. Jó gyerekek vagytok, de ők idősebbek nálatok – mondta Jekatyerina Pavlovna.

Vanya kifejtette tervét, amely szerint Klava lakásán összekötőpontot szándékozik teremteni, hogy az Ifjú Gárda kapcsolatot tarthasson a falusi ifjúsággal, és kérte, hogy Jekatyerina Pavlovna segítsen ebben Klavának.

– Jobb, ha Klava nem tudja, ki vagyok – mosolygott a tanítónő –, egyszerűen csak barátkozni fogunk.

– Mégis, honnan ismer maga minket? – Vanyán erőt vett a kíváncsiság.

– Ezt én soha meg nem mondom maguknak, mert nagyon, de nagyon zavarba jönnének – mondta Jekatyerina Pavlovna, és arcán pajkos mosoly villant fel.

– Miféle titkaitok lehetnek? – kérdezte Klava féltékenyen Vanyától, amikor teljes sötétben ültek Ivan Nyikanorovics és Klava anyjának szobájában, aki már régen, de különösen az átkelésnél lezajlott események óta családtagként kezelte Vanyát, és ebben a pillanatban nyugodtan aludt a tarka, dagadt, a megfuladásig forró, tollas kozák dunyha alatt.

– Tudsz titkot tartani? – kérdezte Vanya, Klava füléhez hajolva.

– Még kérdezed? ...

– Esküdj meg!

– Esküszöm ...

– Azt mondta a tanítónő, hogy egy krasznodoni ember itt a közelben bujkál, és kérte, közöljük ezt a hozzátartozóival, aztán megint csak jelentéktelen dolgokról beszéltünk ... Klava! – mondta most a fiú halkán, ünnepélyesen. – Szervezetet alakítottunk, a németek ellen harcolunk. Belépsz?

– Te tagja vagy?

– Természetesen.

– Akkor belépek! – odanyomta kis meleg ajkát a fiú füléhez. – Hiszen a tiéd vagyok. Érted?

– Akkor tedd le az esküt. Oleggel együtt fogalmaztuk meg, emlékezetből tudom, és neked is meg kell tanulnod.

- Megtanulom, hiszen egészen a tiéd vagyok . . .
- Meg kell szervezned a fiatalságot itt és a szomszédos tan-
nyákon.
- Neked mindent megteszek.
- Ne nézd olyan könnyelműen a dolgokat. A bukás – halál . . .
- Számodra?
- Számomra is.
- Kész vagyok veled együtt pusztulni . . .
- Én azonban jobban szeretnék életben maradni veled.
- Ez persze sokkal jobb.
- Tudod, nekem a fiúknál ágyaztak, mennem kell, nem illik
késni . . .
- De miért mész oda? Hiszen én a tied vagyok! Érted? Egé-
szen a tied! – súgta Klava, és újra odaért meleg szájával Vanya
füléhez.

45.

Szeptember vége felé Pervomajka bányatelepen – ide számítva a „Nyolcház” és vidékét és az 1. számú bánya környékét – az Ifjú Gárda volt az egyik legerősebb földalatti ifjúsági szervezet. A pervomajkai iskola minden tevékenyebb felsőosztályos tan-
ulóját bevonták a szervezetbe.

A pervomajkaiak rádiókészüléket állítottak fel, a Szovjet Tá-
jékoztató Iroda jelentéseit és röpiratokat adtak ki, amiket irkák
lapjaira másoltak le tussal.

Mennyit vesződtek ezzel a rádiókészülékkel! Összelopkodták
a legkülönbözőbb házakban felfedezett, régen sutba dobott, ösz-
szetört, olcsó készülékek alkatrészeit. A moldovai Borisz Glavan,
aki szüleivel Besszarábiából evakuált, és Krasznodonban telepe-
dett le – harci neve a csoportban „Aleko” volt –, elvállalta, hogy
a lomokból kitűnő rádiókészüléket szerkeszt. De hazamenet az
utcán elfogta egy „policáj”. Rádióalkatrészek és lámpák voltak
nála.

Glavan csak románul tárgyalt a rendőrségen, kiabált, méltatlankodott, hogy a „policáj” megélhetési forrásától fosztja meg családját, mert mindez az anyag arra kellett neki, hogy öngyújtókat készítsen belőle, és esküdözött, hogy panaszt tesz majd a román katonai parancsnokságon. Krasznodonban állandóan álmásozott az átvonuló román csapatok néhány tisztje. Glavan lakásán valóban felfedeztek néhány kész és készülőben levő öngyújtót – és tényleg abból élt, hogy öngyújtókat fabrikált. A „policáj” elengedte a szövetséges hatalom e képviselőjét, bár a rádióalkatrészeket elkobozta. De Glavan azért mégis felszerelte a rádiókészüléket, éspedfg bizonyos tartalék részekből, melyeket már előbb elrejtett.

A pervomajkaiak önálló összeköttetésben álltak a környező tanyákkal, Lilja Ivanyihina útján, aki a fogság után felépülve tanítónőnek ment a Szuhodol tanyára. A pervomajkaiak voltak a fő fegyverszállítók. A fegyvereket a sztyeppen szedték össze, miközben néha nagyon távol eső kirándulásokra szánták el magukat, hogy felkeressék a Donyec mentén lezajlott ütközetek színhelyét. A fegyvereket másrészt az ideiglenesen elszállásolt német és román katonáktól, tisztektől lopkodták. Miután a pervomajkai szervezet ifjú tagjait felszerelték, a többi fegyvert Szerjozska Tyulenyinnak adták át, aki elraktározta azokat. A raktár helyét Szerjozska kívül csak igen kevesen ismerték.

Ahogy az Ifjú Gárdában Oleg Kosevoj és Ivan Turkenyics, Krasznodon-telepen Kolja Szumszkoj és Toszja Jeliszenko, magában Pervomajkában Ulja Gromova és Anatolij Popov volt a szervezet lelke.

A pervomajkai csoport vezetősége Tolja Popovot nevezte ki parancsnokának, és ez az ifjú a Komszomolban elsajátított szervező képességével és komolyságával a felelősségteljes fegyelem és elszánt bátorság pecsétjét ütötte a pervomajkai ifjúság vállalkozásaira. Akcióik rendkívül gondosan megszervezett és pontos összműködésen alapultak.

Ulja Gromova volt a vállalkozások kezdeményezője és a pervomajkai felhívások és röpiratok zömének szerzője. Csak most

derült ki, milyen óriási erkölcsi tekintélye volt ennek a lánynak társnői és elvtársai körében, még abból az időből, amikor velük egyenlőként a többivel együtt tanult, sétált a sztyeppen, énekelt, táncolt, költeményeket szavalt nekik, és vezette a pionírokat. Ez a sudár lány megkapóan szép volt, nehéz fekete hajfonataival, erős fényben szikrázó, tiszta szemével, melyben titokzatos erők vibráltak. Inkább hallgatag, mint féktelen, inkább nyugodt, mint szenvedélyes volt, bár ez is, az is egybeolvadt benne.

Jellemző az ifjúságra, hogy a felszínes és a valódi, az érdekes és az unalmas, a hazug és a jelentőségteljes dolgok felett nem a tapasztalat és kutatás alapján, hanem első tekintetre, első szóra, úgyszólván kapásból ítélkezik. Uljának most nem volt barátnője, aki különösen közel állott volna hozzá, egyenlően figyelmes, jóakarató és igényes volt mindenkivel szemben. De ha a lányok csak két-három szót váltottak vele, azonnal megérezték, hogy nem lelki sivárság van a modora mögött, hanem komoly elgondolások és gazdag érzésvilág, emberek más és más megítélése, az emberekhez való más és más viszony, és hogy ez a belső világ páratlan szigorban nyilvánul meg, különösen akkor, ha valaki rászolgált az erkölcsi elítélésre. Ha ilyen jellem magával egyenrangúnak tart bennünket, ez kitüntetésszámba megy, nem is szólva arról, hogy milyen hatást vált ki, ha csak egy rövidke pillanatra a szívét is kitárja.

Ugyanígy viselkedett Ulja a fiúkkal is. Egyik sem állíthatta, hogy a lány barátságosabb vele, mint mással, egyetlenegy fiú sem akadt, aki ezt magára vonatkoztatva feltételezhette volna. Tekintetéből, mozdulatából minden fiú megértette, hogy nem hiú, beképzelt egyéniséggel, még kevésbé sivár lélekkel van dolga, de érezték azt is, hogy igazi szenvedély szunnyad benne. De akit ez a szenvedély eláraszthatna, azt Ulja még nem találta meg. Arra meg képtelen volt, hogy elaprózza magát. Ulját a fiúk azzal a be nem vallott félnék és önzetlen imádatlaltal vették körül, amely csak az erős lelkű és tiszta lányoknak jut.

Ez, nem pedig olvasottsága meg okossága volt az oka, hogy

Ulja olyan természetesen, szinte még maga előtt is észrevétlenül meghódította barátnői és társai szívét.

A lányok mostanában leginkább az Ivanyihin nővéreknél találkoztak, gyülekeztek, kötözőcsomagokat készítettek itt a sebesülteknek.

A kötszert még Ljubka kaparintotta el azoktól a német tisztektől és egészségügyi katonáktól, akik annak idején náluk mulatoztak. Csak úgy mellékesen szerezte meg, nem is tulajdonított különösebb fontosságot a dolognak. Amikor azonban Ulja tudomást szerzett a kötszerekről, nyomban rájött, hogyan lehetne legjobban hasznosítani.

– Minden fiúnál legyen egy ilyen kötszercsomag, arra az esetre, ha majd harcolniuk kell – mondta Ulja.

Lehetséges, hogy tudott már valamit, mert azt is hozzátette:

– Hamarosan eljön az idő, amikor valamennyien megmozdulunk, és akkor nagyon sok kötszerre lesz szükségünk.

Ulja csak megismételte, amit Vanya Zemnuhov mondott a vezetőségi ülésen. Arról pedig sejtelve sem volt, hogy a fiú honnan szerezte értesüléseit.

Így hát ültek, és kötszercsomagokat csináltak. Még Sura Dubrovina, a diáklány is, aki a múltban kis individualistának számított, részt vett a munkában, mert Maja Peglivanova iránti barátságból szintén belépett az Ifjú Gárdába. A vékonyka Szasa Bondarova kijelentette:

– Tudjátok, lányok, kikre hasonlítunk most? Öreganyókra, akik valamikor bányában dolgoztak, aztán nyugdíjba kerültek, vagy gyermekeik gyámkodására szorultak. De sokszor láttam őket nagyanyámnál! Mint mi mostan, ők is mindennap összegyültek a nagyanyámnál: az egyik kötött, a másik varrt, a harmadik pasziánszozott, a negyedik segített nagymamának krumpelit tisztítani, és – mind hallgatott... Hallgatott, hallgatott, aztán az egyik felállt, nyújtózkodott, és azt mondta „Hát, menyecskék, mi lenne, ha szereznénk egy kis gondúzt?”... Az öregek mosolyogtak, valamelyik azt mondta: „Bizony nem ártana egy kevéske frissítő”... És megkezdték a gyűjtést. Fejenként tizenöt

kopejkát adtak össze. Alig nézel körül, a kis butykos már az asztalon áll. Nem kell sok itóka az ilyen öreg néniknek. Isznak egy gyűszűnyit, megtörlik kezük fejével a szájukat, és nótába fognak: „Hej gyűrűcském, aranyos gyűrűcském...”

– Ej, ez a Szaska mindig kitalál valamit! – nevetnek a lányok.
– És mi lenne, ha mi is énekelnénk olyasfélét, mint az öregek?

Közben megjött Nyina Ivancova is, aki mostanában ritkán járt ide s csak azért, hogy együtt legyen néha a lányokkal. Mostanában mindig mint a vezetőség összekötője jelent meg, de hogy hol van ez a vezetőség, és kikből áll, azt nem tudták a lányok. A vezetőséget úgy képzeltek el, hogy valahol bizonyos felnőtt férfiak ülnek a föld alatt, jobban mondva föld alatti fedezékben. A falakon mindenütt térképek, az illető férfiak állig felfegyverezettek, és nyomban rádióösszeköttetésbe tudnak lépni a fronttal. Még talán Moszkvával is. Lám, megjött Nyina Ivancova, és kihívta Ulját az utcára, és a lányok azonnal tudták, hogy Nyina valamilyen új utasítást hozott. És valóban, néhány perc múlva Ulja visszatért, és azt mondta, hogy el kell mennie... Aztán magához intette Maja Peglivanovát, és közölte vele, hogy a sebkötöző csomagot osszák szét házanként. Hét-nyolc darabot azonnal vigyenek az ő lakására. Lehet, hogy rövidesen szükség lesz rájuk.

Negyed óra sem telt el, amikor Ulja, összefogva szoknyáját, először az egyik, aztán a másik hosszú, formás lábát lendítette át a palánkon, átmászott Popovék kertjébe, ahol a száradó fűben, az öreg meggyfák árnyékában, egymással szemben, az üzég sapkás Anatolij Popov és a fekete hajú Petrov heverészett, és a terület térképét tanulmányozta.

Már messziről észrevették Ulját, s amikor a lány odaért, halgan beszélgetve nézegették tovább a térképet. Ulja lányos kézmozdulattal hátradobta arcába hulló haját, összefogta szoknyáját, térdét egymáshoz szorítva leguggolt, és szintén a térkép tanulmányozásába merült.

Az ügy, amelyről Viktor és Anatolij már tudott, és amiért elhívták Ulját, a pervomajkaiak első komoly tűzpróbája volt: az

Ifjú Gárda vezetősége parancsot adott, hogy szabadítsák ki a Pogorelij tanya erdőgazdaságában dolgozó hadifoglyokat.

– Az őrség szállása messze van? – kérdezte Anatolij.

– Az őrség magán a tanyán lakik, jobbra az úttól. A barakk meg az erdő melletti tisztáson áll, emlékszel? Ezelőtt valamilyen raktár volt ott. Csak priccseket csináltak, aztán drótsövénnyel vonták be. És mindössze egy őrszem... Azt hiszem, leghelyesebb, ha az őrséget bántatlanul hagyjuk, és csak az őrszemet szereljük le. Pedig kár: mindegyiket meg kellene fojtani – mondta Viktor haragosan.

Viktor Petrov nagyon megváltozott apja pusztulása óta. Sötét bársonyzubbonyban feküdt a fűben, komoran, elszántan nézte Anatolijt; száraz fűszálat rágcsált, és kedvetlenül mondta:

– Éjszakára lakat alá teszik a foglyokat, de magunkkal hozzuk Glavant a szerszámokkal, az zajtalanul elintézi mindent...

Anatolij Uljára nézett.

– Mi a véleményed? – kérdezte.

Ulja ugyan nem hallotta a beszélgetés elejét, de közös munkájuk első percétől kezdve magától adódott, hogy félszóból is mindent megértett. Most is rögtön tudta, mivel elégedetlen Viktor.

– Értem Vityát, persze, nagyon jó lenne egy csapásra az egész őrséget elintézni. De ilyen hadműveletekre mi még nem vagyunk elég érettek – mondta nyugodt alt hangján.

– Ez az én véleményem is – válaszolt Anatolij. – Ott kell kezdeni, ahol egyszerűbb, és ahol a legcélravezetőbb.

A következő este öt fiú surrant be sorjában a Donyec partján fekvő Pogorelij tanya körüli erdőbe. Anatolij és Viktor meg iskolatársaik: Vologya Rogozin, Zsenya Sepelov, aki a legkisebb volt közöttük, és Borisz Glavan. Mindannyiuknál volt revolver. Viktor ezenkívül apja öreg finn kését is magához vette. Ezt a finn kést mostanában mindig bársonyzubbonya alatt hordta. Borisz Glavan harapófogót, feszítővasat, csavarhúzóhozott magával.

A délvidéki sztyepp kora őszi csillagos ége borult fölénk: a

hold nem világított. A fiúk a folyó jobb oldali, meredek partján feküdtek. A cserjés, amely itt egészen a vízpartig ért, halkan susogott alattuk, a víz ezüstösen vibrált, és szinte zajtalanul hömpölygött, csak valahol lent, az omladozó parti homokban kapott el vagy engedett tova egy-egy gallyat olyan csámcsogó zajjal, mint amikor a kisborjú szopik. A túlsó parton a sztyepp ködös, alig szürkülő homályba süllyedt.

Megvárták az éjfélt, amikor őrsváltásra került a sor.

Oly szép és titokzatos volt ez a kora őszi éj, a folyón túl alig-alig ezüstlő ködös párakkal, halkan neszelő susogással, hogy a fiúkat különös érzés fogta el. Nehéz volt elszakadniuk ettől a folyótól, a susogástól, hogy egy rozsdás drótsövénynél néma harcba kezdjenek a német őrszemmel. Hisz ez a víz, az éj suttogása mind-mind olyan ismerős, meghitt volt; s ami előttük állt, azt életükben először kell megtenniük, s még azt sem tudták, hogyan fogjanak hozzá. De eltitkolták egymás előtt ezt az érzést, és egészen halkan arról beszélgettek, aki kedves volt szívüknek.

– Vitya, emlékszel erre a helyre? Ez az a bizonyos hely... igaz? – kérdezte Anatolij.

– Nem, az kissé lejjebb van, ott a partomlásnál, ahonnan a csámcsogás hallatszik. Mert nekem akkor át kellett úsznom a túlsó partra, és egyre attól féltem, hogy téged egyenesen az örvénybe sodor.

– Utólag bevállhatom, hogy alaposan megijedtem – mondta gyerekes mosollyal Anatolij –, már szinte fuldokoltam...

– Zsenya Moskov és én éppen kiléptünk az erdőből. Piff-puff, hogy az ördög vinné el!... És ami a legfőbb, nem tudtam úszni – szólt közbe egy nyakigláb, igen cingár fiú: Vologya Rogozin, akinek mélyen szemére húzott sapkája óriási ellenzöben végződött, és tökéletesen eltakarta arcát. – Nem, ha Zsenya Moskov a meredekről amúgy ruhástul bele nem veti magát a vízbe, akkor nem viszed el szárazon – szólt oda Viktornak.

– Persze hogy nem! – ismerte be Viktor. – És most mit halasz Moskovról?

– Semmit – mondta Rogozin –, csak azt, hogy alhadnagy, a legalacsonyabb rangú tiszt, méghozzá a gyalogosoknál. Ezek a kis tisztek úgy potyognak, mint ősszel a légy...

– Hát nagyon csöndes ez a ti Donyecetek. Nézzétek csak meg a mi Dnyeszterünket! Az igen, az aztán folyó – mondta Borja Glavan, könyökére támaszkodva, és fehér foga felvillant a homályban. – Hömpölyög, rohan. Gyönyörű! Ha nálunk elmerülsz, akkor aztán nincs menekvés! Aztán ide figyelj, miféle erdő is ez a tiétek? Mi is sztyeppen élünk, de nekünk olyan erdők van a Dnyeszternél, hogy még! Nyárfák, lucok, két kézzel nem fogod át, és a csúcsa – majdnem az égig ér...

– Ugye, szívesen élnél ott? – mondta Zsenya Sepelov. – Mégis felháborító, hogy az emberek nem élhetnek ott, ahol jólesik nekik... Mindennek a háború az oka és általában... Éljen mindenki ott, ahol szeretne. Tetszik Brazília – tessék! Én a magam részéről nyugodtan elélnék a Donyec-medencében. Nekem igazán nagyon tetszik itt...

– Ide hallgass, ha csakugyan nyugodtan akarsz élni, akkor gyere el hozzánk béke idejére Szorokába, a járási székhelyre. Vagy inkább a falunkba, még a neve is, barátocskám, szépen hangzó, történelmi név: Cárgrád! – és Glavan halkán felnevetett. – Csak aztán ne válassz valami fáradságos munkakört. Ne adj' isten, hogy például jószágbeadási meghatalmazottnak csapj fel. Légy, mondjuk, a helyi Vöröskereszt Egyesület elnöke. Nem lesz más gondod, mint a fodrász, munka egyáltalán nincs, csak jó borocskát iszogatsz. Isten bizony, irigylésre méltó foglalkozás! – mondta vígan Glavan.

– Csöndesebben, már nagyon jókedvű vagy! – szólt Anatolij barátságosan.

Megint megütötte fülüket a folyó felől a csámcsogó, szopásra emlékeztető zaj.

– Ideje már... – jegyezte meg Anatolij.

A természet egyszerű, közvetlen átérzése, az élet csöndes boldogsága, mely az előbb meglegyintette őket, hirtelen eltűnt.

Viktor vezetésével – aki itt minden bokrot ismert – megkerül-

ték az erdőt, s az irtás szélén egyenként a sűrűbe sompolyogtak, ahonnan még nem látszott a barakk. Itt feküdtek egy darabig. Hallgatóztak. Csodálatos csend ült körös-körül. Viktor jelt adott, mire továbbkúsztak.

Már ott feküdtek az erdő szélén. A ferde tetejű, magas barakk előttük feketéllett. Közönséges barakk volt, de most, hogy foglyokat tartottak benne, zordnak és iszonyatosnak látszott. Környéke kopár és pusztá volt. Balra az őrszem fekete alakja sötétlett. Távolabb balra az út húzódott. Az út két oldalán tanyaházak. De ezeket már nem lehetett látni.

Körülbelül fél óra volt hátra az őrségváltásig. Ezalatt szótlannul feküdtek, és le nem vették szemüket az ór sötét, mozdulatlan alakjáról.

Végre valahonnan, előlről, kissé bal felől, közeledő léptek zaja hallatszott, és bár még nem látták, de hallották, hogy két ember lépést tartva közeledik az úton. A vezető és a leváltó ór érkezett meg. Fekete alakjuk az őrszem felé tartott, aki meghallva lép-teiket, „vigyázz”-ba merevedett.

Elfojtott német vezényszó hallatszott, utána fegyverzörgés, valaki összecsapta a csizmasarkát. Két alak távozott. Lépésük kopogott. A köves úton egyre távolodott, tompult, aztán egészen elhalt a léptek zaja.

Anatolij óvatosan Zsenya Sepelov felé fordította fejét, de ez már a sűrű mélyébe kúszott. Az volt a feladata, hogy megkerülve a tanya szélét, figyelőállást foglaljon el a kis ház mellett, melyben az őrség lakott.

Az ór, akár a farkas a ketrecben, fel s alá járkált a drótsövénnyel. Vállán puskával, gyors léptekkel mozgott, és hallatszott, hogy a tenyerét dörzsölgeti: alighanem fázott, mert álmos volt.

Anatolij odaért Viktor kezéhez, mely nagyon forró volt, és gyöngéden megszorította:

– Talán együtt? – suttogta, Viktor füléhez nyomva ajkát.

Ez már baráti gyengeség volt. Viktor tagadóan intett a fejével és előremászott.

Anatolij, Borisz Glavan és Vologya Rogozin visszafojtott léleg-

zettel lesték őt és az őrt. Azt hitték, minden kis zörej, melyet mászás közben okozott, elárulja Viktort. A fiú egyre távolodott tőlük, bársonyzubbonya eggyé olvadt a környezettel, sem látni, sem hallani nem lehetett. Érezték, hogy most . . . most kell megtörténnie . . . és kimeredt szemmel követték az őr fekete alakját. De az őr változatlanul járt fel és alá a drótkerítés mellett. Semmi sem történt, s nekik úgy rémlett, végtelen sok idő telt el azóta, hogy Viktor eltűnt mellőlük. És nemsokára pirkad . . .

Viktor azzal a félig elfelejtett, még pionír korából való játékszenvedéllyel, hogy túljárjon az őr szerepét játszó pajtás eszén, a földhöz lapulva kúszott előre. Hasa nem érte a földet, hanem előírás szerint zajtalanul és hajlékonyan előretette előbb a jobb kezét, aztán a bal lábát, másik kezét, utána a jobb lábát. Ha az őr feléje közeledett, Viktor mozdulatlanul meredt; mikor az őr továbbment, folytatta a kúszást, és szinte fékezte magát, hogy a kelleténél gyorsabban ne kússzon.

A szíve erősen dobogott, de félelmet nem érzett. Addig a pillanatig, amíg kúszni kezdett, arra kényszerítette magát, hogy apjára gondoljon, mert újra meg újra fel akarta élesztetni a boszszú tüzét. Most teljesen elfeledkezett erről, és minden lelkierejét arra összpontosította, hogy észrevétlenül közelíthesse meg az őrt.

Így kúszott egészen a drótsövénykerítés sarkáig, és ott mozdulatlanul merevedett. A drótsövény szabályos négyszögben vette körül a barakkot. Az őr ellépdelt a szemben levő sarokig, megfordult. Viktor elővette finn kését, foga közé szorította, és feléje kúszott. Szeme már úgy megszokta a sötétséget, hogy még a drótot is tisztán látta. Az jutott eszébe, hogy valószínűleg az őr szeme is hozzászokott a sötétséghez, és közvetlen közelébe érve biztosan észreveszi, hogy ott fekszik előtte a földön. De az őr a drótsövény bejáratához kerülve megállt. Viktor tudta, hogy ez nem egyszerű bejárat, hanem olyan különleges felszerelésű, szöges dróttal átvont spanyollovassféle. Feszülten várt, de az őr vállára akasztott fegyverrel, kezét zsebre vágva, háttal a barakknak megállt, és kissé lehajtott a fejét.

Viktor most ugyanazt érezte, amit pajtásai, akik dermedten

lesték: mi lesz? Úgy tetszett, hogy már nagyon sok idő múlt el, és nemsokára kivilágosodik. Már nem is törődött azzal, hogy az őt most könnyebben megláthatja, főleg könnyebben meghallhatja, mert a saját lépteinek zaja nem vonja el figyelmét az egyéb zörejeiktől. Viktor most már egyenesen feléje kúszott. Alig két méter választotta el tőle. Az őt zsebre vágott kézzel, puskával a vállán, sapkás, ide-oda kókadó fejét lehorgasztva, továbbra is a helyén állt... Viktor nem emlékezett rá, hogy tett-e még pár kúszó mozdulatot, vagy egyszerre ugrott fel, de már az őt mellett volt, és dőfésre emelte a kést. Az kinyitotta szemét, hirtelen Viktor felé fordult – nagyon öreg, sovány német volt, arca csupa borosta. A szeme tébolyodottan kimeredt. Még arra sem volt ideje, hogy kivegye kezét a zsebéből. Csak furcsa, hörgésszerű kiáltás tört ki a torkán.

– A-a-a!...

Viktor teljes erővel vágta bele finn kését a katona nyakába, balra az állától. A tőr a kulcscsont alatt markolatig hatolt a puha húsba. A német összeesett. Viktor rázuhant, hogy még egyszer beleszúrjon, de a német már alig-alig vergődött, és szájából bugyogva tört elő a vér. Viktor felállt, eldobta a véres kést, és nyomban utána hányni kezdett, de olyan erővel, hogy kezével befogta a száját, mert attól félt, hogy meghallják.

Ebben a pillanatban már ott volt mellette Anatolij, aki visszanyomta kezébe a finn kést, és odasúgta:

– Fogd, még nyomra vezet...

Viktor eldugta a kést, Rogozin pedig megfogta a kezét, és azt mondta:

– Gyerünk.

Viktor elővette revolverét. Rogozinnal az úthoz mentek és lehasaltak.

Borja Glavan attól félve, hogy a sötétben belebotlanak a tüskés spanyollosokba, drótvágójával szakszerűen utat nyitott két oszlop között a drótsövényen, aztán Anatolijjal a barakk ajtajához rohant. Ujja hegyével kitapogatta az ajtózárt. Egyszerű vasretesz volt, függő lakattal. Glavan feszítővassal letörte a lakatot.

Félretolták a reteszt, és vad izgalomban kinyitották az ajtót. Elviselhetetlen, dohos, meleg bűz csapott feléjük. Az emberek felébredtek, az ajtótól jobbra, balra alakok tolongtak, akik félálomban rémült kérdésekkel fordultak egymáshoz.

– Elvtársak!... – mondta Anatolij, de a felindulás elvágta a szavát.

Ujjongó, elfojtott kiáltások törtek ki, de lepisszegették a kiáltókat.

– Vonuljanak az erdőn át a folyóhoz, aztán tovább, ki felfelé, ki lefelé a vízen – mondta Anatolij, aki már uralkodott magán.

– Gorgyij Kornyijenko itt van?

– Jelen! – hallatszott a tolongó emberi testek közül.

– Menjen haza a feleségéhez... – Anatolij kiment a barakkból, és megállt az ajtónál.

– Megmentőnk!... Örök hála!... Szabadítónk!... – hallotta Anatolij.

Az első menekülők nekiszaladtak volna a spanyollosoknak, de Glavan ott termett, és a drótsövény kijáratához irányította őket. A foglyok a kijárat felé tódultak. Valaki mindkét karjával vállon ragadta Anatolijt, és lihegve, boldogan súgta a fülébe:

– Tolja!... Tolja!...

Anatolij megremegett, és feléje fordította arcát.

– Zsenya Moskov! – mondta Anatolij, aki valamilyen ismeretlen okból nem is csodálkozott a találkozáson.

– Megismertelek a hangodról – mondta Moskov.

– Várj! Menjünk együtt...

A pirkadat még messze volt, amikor Anatolij és Viktor elváltak a fiúktól, és a csontig aszott, mezítlábas, bűdös rongyokba burkolt ótvaros Zsenya Moskovval együtt egy keskeny, burjános szakadéokban ledőltek a fűbe.

Csodának tűnt, hogy kiszabadították Zsenya Moskovot, akiről rövid idővel ezelőtt a Donyec partján beszélgettek. Anatolij kimerült volt, tele boldog izgalommal. Folyton a kitűnően sikerült vállalkozás hol egyik, hol másik mozzanatáról beszélt, dicsérte Viktort, Glavant és a többi fiút, aztán megint arra tért át, ho-

gyan szabadították ki Zsenya Moskovot. Viktor komoran, szűkszavúan válaszolgatott. Moskov meg egész idő alatt hallgatott. Végül Anatolij is elnémult. A szakadék csöndes, nagyon csöndes és sötét volt.

Egyszerre valahol lejjebb a Donyecen tűzfény csapott az égre. Hirtelen lobbant fel, elborította a fél eget, mely így óriási lepelként függött a tűzvész fölött. Még a szakadék is megvilágosodott.

– Hol lehet ez? – kérdezte halkán Viktor.

– Gundorovszkaja körül – mondta Anatolij rövid hallgatás után. – Ez Szerjozska – folytatta letompítva hangját. – Kazlak égnek. Minden áldott éjjel gyújtogatja őket.

– Nem ezt tanultuk az iskolában. Az élet széles, tiszta útja fénylett előttünk, és lám, mivel kell foglalkoznunk! – fakadt ki hirtelen Viktor. – Nincs más kiút.

– Fiúk! Hát igazán szabad vagyok? Fiúk... – kiáltotta hirtelen rekedt hangon Zsenya Moskov, két kezébe temetve arcát, s odaborult a szikkadt fűre.

46.

Eljött az idő, amikor még a hajléktalanok is féltek talicskájukkal az országúton és a földutakon járni. Félreeső dűlőutakon vagy egyenesen magán a sztyeppen mentek, mert olyan gyakran futottak aknára és robbantak fel a teher-, személy- és benzintartályos kocsik.

Még voltaképen el sem csendesedett egy nagy robbanás híre valahol délen, Matvej Kurgan és Novosahtinszk között, amikor más fontos hír kapott szárnyra, mely arról szólt, hogy északon Sztarobelszk és Belovodszk között egy teljes benzin-karaván pusztult el.

Hirtelen a Sztálingrádba vezető fő országúton levegőbe repült a Krepenka-patak fölötti vasbeton híd, és még elképzelni is alig lehetett, hogyan történhetett meg: a híd Bokovo-Platovo nagyközségben állott, és erős német őrség biztosította. Alig múlt el né-

hány nap, és a Voronyezs–Rosztov vasútvonalon, Kamenszk mellett robbant fel egy másik óriási vasúti híd. A hidat egy német géppisztolyos raj őrizte négy nehéz gépágyúval. A robbanás olyan nagy volt, hogy Krasznodonban is hallották.

Oleg kitalálta, hogy ez a robbanás a krasznodoni és kamenszki földalatti pártszervezetek közös erőfeszítésének eredménye volt. Úgy jött rá, hogy két héttel a robbanást megelőzően Polina Georgijevna, Lutyikov megbízásából, ismét egy összekötőt követelt Kamenszk felé.

Oleg Olja Ivancovát jelölte ki.

Olja két hét alatt egyetlenegyszer sem bukkant fel az Ifjú Gárda „munkaterületén”, bár Oleg megtudta Nyinától, hogy Olja többször is visszatért Krasznodonba, majd megint eltávozott. Oleg lakásán néhány nappal a nevezetes robbanás után jelent meg, és mint az Ifjú Gárda összekötője szerényen teljesítette mindennapi kötelességeit. Bár Oleg tudta, hogy semmit sem szabad tőle kérdezni, olykor mégis rajtakapta magát, hogy kíváncsian és érdeklődéssel néz a lány arcába. De Olja, mintha mit sem vett volna észre, továbbra is nyugodt, szűkszavú, egyenletes modorú maradt. Mozdulatlan, erős, szabálytalan arcvonásaira nagyon ritkán derült mosoly – mintha ezt az arcot egyenesen titoktartásra teremtették volna.

Ebben az időben a kerület útjain és messze túl azoknak határain már az Ifjú Gárda három állandó harci csoportja működött.

Az első csoport a Krasznodon és Kamenszk közötti úton leginkább német tiszteket vivő személyautókra támadt. A csoportot Viktor Petrov vezette.

A második csoport a vorosilovgrádi és lihajai országúton állt lesben német benzintartályokat szállító teherautókra. Megölték a sofőrt és az őrséget, a benzint pedig az útszéli árokba folytatták. Ennek a csoportnak a vezetője a fogságból kiszabadított Zsenya Moskov, a szovjet hadsereg alhadnagya volt.

A harmadik – Tyulenyin csoportja – mindenütt ott volt. Feltartóztatta a német fegyvert, élelmiszert és ruhafelszerelést szál-

lító teherautókat, s a csapattól elmaradt, köbor német katonákra vadászott, még bent a városban is.

A csoportok harcosai egyesével mentek munkára, és így is tértek vissza a feladat végrehajtása után: fegyverét mindenki a sztyepp egy meghatározott helyén elásva tartotta.

Az Ifjú Gárda a német fogságból kiszabadított Moskov alhadnaggyal újabb, tapasztalt vezetőre tett szert.

Moskov már rendbe jött a szenvedések után. Olyan erős volt ez a tagbaszakadt fiú, mint a fiatal tölgy.

Lassan, kacsázva járt-kelt, nyaka köré sálat tekert, ami nagyon kövérítette. Csizmáját és kalocsniját egy hasonló termetű „policájról” szedte le a Sevirevka tanyai „policáj”-őrs megsemmisítésekor. Nagyon mérges természetűnek látszott, de igazában jólelkű volt. A frontszolgálat és különösen az, hogy a fronton felvették a pártba, szilárdná és fegyelmezetté tette.

Lakatos volt, és ennek megfelelően vállalt munkát a 10. számú Igazgatóság mechanikai műhelyében; Lutyikov ajánlatára bevették az Ifjú Gárda vezetőségébe.

Bár egynéhány zajos haditett volt már az Ifjú Gárda mögött, egyáltalán nem látszott, hogy a németeket nyugtalanította volna a szervezet létezése.

Ahogy a patakok és folyók az emberi szem számára láthatatlan, parányi, föld alatti vizek mozgásából keletkeznek, úgy olvadt össze az Ifjú Gárda tevékenysége emberek millióinak mélyen elrejtett, szélesen hömpölygő mozgalmaival, amik arra törekedtek, hogy ismét visszatérjen a németek érkezése előtti természetes élet. A megszállók ellen irányuló nagy és kis vállalkozásoknak ebben az útvesztőjében a németek hosszú ideig nem vették észre az Ifjú Gárda nyomait.

A front olyan távolra került, hogy a Krasznodonban állomásozó németek már a német Reich valamilyen isten háta mögötti helységének nézték a várost. És ha az utakon nem működtek volna partizánok, azt lehetett volna hinni, hogy itt örök időkre megvetette lábát az „új rend”.

A frontok nyugaton és keleten, északon és délen mindenütt

elcsendesedtek, mintha csak a nagy sztálingrádi csata morájára figyeltek volna. Szeptemberben és októberben a Sztálingrád és Mozdok körzetében folyó harcokról szóló rövid napi jelentések tartalma megszokott és változatlan volt, úgy látszott, már sohasem lesz másképp.

A Krasznodonon keresztül nyugatra hajtott hadifoglyok áradata kiapadt. Ám nyugatról keletre szakadatlanul vonultak a német és román csapatok, hadtáposzlopok, ágyúk és tankok; mentek, és nem tértek vissza; egyre újak jöttek. Krasznodonban szünet nélkül megszálltak, éjszakáztak német és román katonák, tisztak, és úgy látszott, hogy ez már örökké így marad.

Korosztyilovék és Kosevojék házában néhány napig egyszerre szállt meg egy német tiszt, úgynevezett „csodarepülő”, aki sebesülés utáni szabadságról tért vissza, meg egy román tiszt a szolgálójával, egy jókedvű legénnyel, aki oroszul beszélt, és fokhagymafejtől a családi fényképkeretig mindent zsebre vágott, ami a keze ügyébe került.

A salátazöld egyenruhás román tiszt, akinek gallérját és válllapját aransujtás díszítette, alacsony, fekete hajú, dülledt szemű, igen fürge emberke volt; még az orra hegye is állandóan mozgott. Miután megtelepedett Kolja bácsi szobájában, egész nap polgári ruhában járta a várost, és vizsgálta a bányákat, a hivatalkákat, a csapatrészeket.

– Miért jár a gazdád civilruhában? – kérdezte Kolja bácsi a tisztiszolgát, akivel már-már baráti viszonyra lépett.

A víg tisztiszolga felfújta arcát – mint a cirkuszban –, tenyerével rácsapott, a kilökött levegő nagyot durrant, és nagyon megnyerően mondta:

– Kém!...

E beszélgetés után Kolja bácsi nem találta meg többé a pipáját.

A német „csodarepülő” a nagyszobát foglalta le, és Jelena Nyikolajevnát nagyanyóhoz, Oleget pedig a fészerbe kényszerítette. Nagy darab, szőke, vörös szemű legény volt, tele a Franciaországban és Harkovnál vívott harcokért kapott érdemrendek-

kel. Amikor odahozták a parancsnokságról, bámulatosan részeg volt, és néhány napig csak azért maradt itt, mert éjjel-nappal megállás nélkül ivott, és nem tudott kijózanodni. A ház összes lakóit be akarta vonni az ivásba a románok kivételével. Ezekről egyszerűen nem vett tudomást. Egy pillanatig sem volt képes egyedül, társalgás nélkül élni, és elviselhetetlen német-orosz keveréknyelven magyarázgatta, miként öli meg előbb a bolsevikokat, majd az angolokat, aztán az amerikaiakat, és hogy milyen jó lesz ezek után az élet. Ott-tartózkodása utolsó óráiban komorsága, úgy látszott, elérte a végső fokot.

- Sztálingrád!... Ha!... - mondta, és felemelte vörös mutatóujját. - A bolsevik lő... Puff!... Nekem kaput!... - és vigasztalan könnyek lepték el vörös szempilláját.

Elutazása előtt annyira kijózanodott, hogy az udvaron még lelőtt néhány tyúkot. Nem tudta, hová rejtse a zsákmányt, a tyúkokat a lábuknál zsineggel átkötötte, és otthagytá a tornácon, mialatt összeszedte holmiját.

A román tisztiszolga odaintette Oleget. Felfújta arcát, és kipukkasztotta, akár a bohóc. Rámutatott a tyúkokra.

- Civilizáció - mondta barátságosan.

E találkozás után Oleg nem találta meg többé a zsebkését.

Krasznodonban az „új rend” alatt ugyanúgy kikristályosodott a német tömegből a „társaság krémje”, mint Heidelbergben vagy Baden-Badenben a hamisítatlan hivatalnoki és társadalmi ranglétra. A ranglétra legmagasabb fokán Brückner Hauptwachtmeister, Balder Wachtmeister és Schweide hadnagy, az igazgatóság feje állott. Schweide, miután megszokta a német üzemek egyszer s mindenkorra meghatározott, minden szempontból „tisztá” feltételei között a munkát, maga sem vette észre, hogyan változtatta valamilyen sajátos gazdálkodási programmá azt, amit egy alkalommal Barakov előtt teljesen érthetetlennek talált az alája rendelt üzemek helyzetében. Valóban, ha nincsenek munkások, nincsen felszerelés, nincsenek szerszámok, ha nincsen szállítás, bányafa, akkor tulajdonképpen bánya sincs, és szén sincs. Olyanformán tett eleget kötelességének, hogy reggelente

ellenőrizte, adnak-e az orosz kocsisok zabot az igazgatóság német lovainak. Azután aláírta az aktákat. A hátralevő időt mind nagyobb energiával saját baromfiudvarának, disznóóljának és tehénistállójának, valamint a német ügyvezetőség tisztviselői részére rendezett estélyek előkészítésének szentelte.

A ranglétra következő, valamivel alacsonyabb fokán helyezkedett el Feldner, Schweide helyettese, Oberleutnant Sprick és Sonderführer Sanders, az, aki állandóan rövidnadrágban járkált. Még lejjebb Szolikovszkij, a „policáj”-főnök és Sztacenko polgármester. Ez az utóbbi méltóságteljes úr, már kora reggel részeg volt, és mindennap meghatározott időben esernyősen taposott át a sáron, és ment a városi előljáróságra; ugyanolyan akkurátusan távozott is onnan, mintha valóban „előljárt” volna. A lépcső legalsó fokán Fenbong altiszt volt a katonáival, pedig valójában ők vitték az ügyeket.

Ő, milyen sivár és boldogtalan volt az egyébként kedves bányásztelep, amikor megindultak az őszi esők. Az utcák sárosak, a házak tüzelő és világítás nélkül; lerombolt, elhordott kerítések, feldúlt virágoskertek, üres házak kitört ablakokkal. A holmit az átvonuló csapatok, a bútort pedig a német hatóságok vitték el, hogy lakásuk otthonosabb legyen. Az emberek annyira lefogytak, annyira tönkrementek, hogy ha találkoztak, nem ismertek egymásra. Megesett, hogy hirtelen megálltak az utca közepén, vagy felriadtak éjszaka: „Hát valóság ez? Nem álmodom? Nem kísértés? Vagy megbolondultam?”

És egyszerre, nem tudni, honnan, a falra vagy a távírópóznára került egy kis átázott felhívás, amelyen Sztálingrád izzó neve égeti a szívet. És az utakon feldübörgő robbanások újra meg újra azt jelentették: „Nem, ez nem álom, nem kísértés, ez valóság. És a harc tovább tart.”

Egy ilyen komor délelőtt, amikor már napok óta szakadt a szeles, őszi eső, egy alacsony, szürke német autó hozta Ljubkát Vorosilovgrádból. A fiatal német hadnagy előzékenyen kiugrott az autóból, kitárta az ajtót, tisztelgett, a lány pedig nem nézve

sem jobbra, sem balra, kezében kis bőrröndjével a tornác felé szaladt.

Ez egyszer anyja, Jefroszinya Mironovna már nem állta meg, és amikor lefeküdtek, rászólt:

– Vigyázhatnál magadra, Ljubocska... tudod, hogy mit beszélnek rólad? „Nagyon barátkozik a németekkel!”

– Ezt beszélik? Ez nagyon jó, mamácskám, nagyon jó – mondta Ljubka, fel-felnevetett, és kalácsformába összekuporodva nyomban elaludt.

Amikor Vanya Zemnuhov másnap reggel megtudta, hogy visszaérkezett, hosszú lábával szinte rohant az óriási pusztán, mely utcájukat a „Nyolcház”-tól elválasztotta, és térdig sárosan, csontig ázva berontott Sevcovék nagyszobájába. Még csak nem is kopogtatott.

Ljubka egyedül volt, egyik kezével kis tükröt tartott maga elé, a másikkal hol fésületlen hullámos haját rendezgette, hol végigsimogatta derekán egyszerű zöld háziruháját, majd meztelen láb többször átszelve a szobát, így morfondírozott:

– Eh, te Ljubka, Ljubuska! Ugyan miért is szeretnek téged oly nagyon a fiúk, egyszerűen érthetetlen... Mi szép van benned? Fúj! A szád nagy, a szemed kicsi, arcod szabálytalan, az alakod... Na, az alakod megjárja... Nos, az alakod kétségkívül megjárja. De általában ha vesszük... Legalább te futnál utánuk, de erről szó sincs. Fúj! Fiúk után futni! Nem, az ilyet egyszerűen nem értem...

És hol az egyik, hol a másik oldalra hajtva fejét a tükör előtt, megrázta fürtjeit, és meztelen lábbal csattogva, körültáncolta a szobát, miközben ezt énekelte:

*Ljubka – Ljubocska,
Ljubocska – galambocska*

Vanya rendületlen nyugalommal szemlélte a jelenetet, aztán úgy látta, hogy ideje köhinteni egyet.

Ljubka nem jött zavarba, hanem kihívó arckifejezéssel lassan

leengedte a kézitükröt, megfordult, és kék szemét hunyorgatva hangosan elnevette magát.

– Már előre látom Szerjzovska Levasov sorsát – mondta Vanya mély basszusán. – Nyilván magától a caricától* kell aranytopánkát szereznie számodra.

– Tudod, Vanya, egyszerűen csodálatos, még téged is jobban szeretlek, mint ezt a Szerjzovskát – mondta Ljubka kicsit zavartan.

– Őszintén bevallom, olyan rövidlátó vagyok, hogy minden lányt egyformának találok. Én a hangjuk után különböztetem meg őket, és nekem az olyan tetszik, akinek legalább olyan mély a hangja, mint valami diakonnak, de a tied olyan, mint a kisharang! – mondta Vanya rendületlenül. – Ki van itthon nálatok?

– Senki. Mama Ivancovéknál van.

– Akkor ülj le. Tedd el a tükröt, idegesít... Ljubov Grigorjevna! Súlyos napi gondjaidban eszedbe jutott-e, hogy közeledik a Nagy Októberi Forradalom huszonötödik évfordulója?

– Természetesen – mondta Ljubka, bár az igazat megvallva, egyszerűen elfeledkezett róla.

Vanya a füléhez hajolt, és valamit súgott neki.

– Hű, de pompás! Nagyszerű, gyerekek! Miket ki nem talál-nak! – és tiszta szívből, minden teketória nélkül szájon csókol-ta Vanyát, aki zavarában majdnem leejtette szemüvegét...

– Mama, festettél te már valamikor ruhafélét?

Anyja Ljubkára nézett, nem értette, mit akar.

– Mondjuk, volt egy fehér blúzod, és azt akartad, hogy... kék legyen?

– Persze, hogy festettem, kislányom.

– És pirosra is festettél?

– Az mindegy, hogy milyen színre.

– Taníts meg, mama, talán megfestek valamit.

* Cárnő

- Maruszja néni, festettél-e te már ruhát? - kérdezte Vologya Oszmuhin nagynénjétől, Litvinovától, aki gyerekeivel Oszmuhinék közelében lakott.

- Hát persze hogy festettem, Vologya!

- Tudnál-e két-három párnahajat vörösre festeni?

- De lehet, hogy fog a piros festék, Vovocska, mindened vörös lesz tőle.

- Nem, nem fogok aludni rajtuk, nappalra kellene, olyan szép az ilyen párna...

- Apa, meggyőződtem róla, hogy te nagyszerű festéket készítesz nemcsak fára, hanem még fémre is. Tudnál-e vörösre festeni egy lepedőt? Tudod, ezek a földalattiak megint kérnek: „Adj egy vörös lepedőt!” Mi a véleményed? - kérdezte Zsora Arutyunyanc apjától.

- Festeni, azt lehet. De... mégis, egy lepedőt? És anyád? - kérdezte kissé szorongva az öreg.

- Ideje már, hogy eldöntsétek, ki az úr a házban! Itt az ideje!... A kérdés világos. Egy vörös lepedő kell.

Attól kezdve, hogy Valja Borc megkapta Szerjozska üzenetét, a lány sohasem beszélt előtte erről az írásról, és Szerjozska sem említette. De ettől a naptól elválaszthatatlanok voltak. Alig kelt fel a nap, már keresték egymást. Legtöbbször Szerjozska mutatkozott a „Fás”-ban, ahol nemcsak megszokták a cingár, drótsörényű fiút, aki még ezekben az esős októberi napokban is cipő nélkül járkált, de meg is szerették. Valja édesanyja is, de különösen a kis Luszja, bár a fiú rendszerint hallgatott, ha bent voltak a szobában.

Luszja egyszer megkérdezte tőle:

- Maga miért nem szeret cipőben járni?

- Meztláb könnyebb táncolni - mondta Szerjozska mosolyogva.

De attól kezdve cipőt húzott - eddig egyszerűen nem volt ideje, hogy kifényesítse.

Azokban a napokban, amikor az ifjúgárdisták körében olyan

szenvedélyes érdeklődés támadt a kelmefestés iránt, Szerjzovska és Valja parancsot kaptak, hogy – immár negyedszer – röpiratokat terjesszenek a Nyári Színház mozielőadásán.

A Nyári Színház – ezelőtt Lenin Klub – magas és széles faépületben volt. Kényelmetlen, mindig huzatos színpadára az előadások idején lepedőt feszítettek ki, a nézőtéren pedig cövekel, festetlen falócák hátrafelé emelkedő sorai álltak. Krasznodon elfoglalása után a németek saját filmjeiket mutatták be itt, leginkább harctéri híradókat. Olykor vándorcirkusz-társulatok léptek fel. A nézőtér ülőhelyei számozatlanok voltak, a belépés díja mindenki számára egyforma – a színházlátogató erélyétől és ügyességétől függött, milyen helyet fogott.

Valja, mint mindig, a kijáráttal szemben, a nézőtér egyik hátsó ülésén, Szerjzovska a kijáráttól feljebb, a nézőtér első sorai-ban helyezkedett el. Abban a pillanatban, amikor a fény kialudt, de a padsorokban még dült a harc a helyekért, széles ívben dob-ták a röpiratokat a közönség közé.

Kiáltozás, halk sikolyok. A röplapokat szétkapdosták. Szerjzovska és Valja, ahogy megbeszélték, a színpadtól számított negyedik támasztópillérhez vonultak. Általában több volt a néző, mint a hely. Szerjzovska és Valja a bejárat mögött tolongó állóközönség közé furakodott. Abban a pillanatban, amikor a vetítőfülke kék, szikráktól porzó fénypásmáját a lepedőre lövellte, Szerjzovska könyökével meglökte Valját. A színpad felé hunyorított. A színpad felső részén, a fél teret betakarva, nagy sötétvörös zászló lengett, fehér körrel, benne fekete horogkereszt. A német fasiszta zászló meg-meglebbent a nézőtér fülledt levegőjében.

– Én a színpadra megyek. Te a közönség között húzódj kifelé, és elegyedj szóba a jegyszedőnővel... Ha takarításhoz kezdenének, legalább öt percig tartóztasd fel őket – súgta Szerjzovska Valja fülébe.

Valja szótlanul bólintott.

A színpadon a film német fölírása fölött fehér betűs orosz szöveg jelent meg: „Első élmények”.

- Aztán hozzád? - kérdezte kissé félénken Szerjозska.

Valja újra szóltanul bólintott.

Alig aludt el a fény az utolsó rész előtt, Szerjозska eltávozott Valja mellől és eltűnt... Olyan hirtelen tűnt el, ahogyan csak ő tud eltűnni. A padsor szélén tolongó állóközönség körében senki se moccan. Valja mégis kíváncsi volt, hogy csinálja ezt Szerjозska. Lassan a kijárat felé tartott, de közben folyton a kis ajtót figyelte a színpadtól jobbra. Mert Szerjозska csakis ezen az ajtón át surranhatott észrevétlenül a színpadra. Az előadás véget ért, a közönség zajongva tódult a kijárat felé, a nézőtér kivilágosodott, és Valja semmit sem látott.

A tömeggel együtt sodródott ki a színházból, és megállt a kijáratnál szemben levő fák alatt. A park sötét, hideg, nyirkos volt, a még le nem hullt falevelek zizegtek a nedves levegőben, úgy suttoztak egymással, mintha sóhajtoznának. Már az utolsó nézők is elhagyták a színházat. Valja a jegyszedőnőhöz szaladt, és lehajolt, mintha földön keresne valamit a nyitott ajtajú nézőtérről kihulló fénykockában.

- Nem talált itt egy olyan kicsi bőrszénnyt?

- Ugyan, kislány, volt is arra időm, amikor a közönség csak most távozott - mondta az élemedett jegyszedőnő.

Valja ide-oda hajolva matatott a piszkos padlón.

- Itt kell lenni valahol. Tudja, kijövök, a zsebkendő után nyúlok, kissé továbbmegyek, és látom, nincs meg...

A jegyszedőnő körülnézett.

Ugyanakkor Szerjозska nem a kisajtón, hanem egyenesen a zenekari korláton át a színpadra mászott, és teljes erőből rángatni kezdte a zászlót. Le akarta tépni a felső kampóról, de a zászló nem engedett. Szerjозska kissé feljebb kapaszkodott bele. Felugrott. Egy pillanatig így lógott a levegőben, kezében a zászlóval. A zászló leszakadt. Szerjозska zászlóstul majdnem belezuhant a zenekarba.

Ott állt egyedül a színpadon, a félhomályos, üres színházteremben, melynek szélesen kitért ajtajai a parkra nyíltak. Szerjозska gondosan, minden sietség nélkül előbb félbe, aztán négy-

rét, majd nyolcrét hajtogatta az óriási fasiszta zászlót, hogy a zubbonya alá rejthesse.

Az őr kívülről bezárta a gépészfülke ajtaját, és a sötétből a nézőtérre kiáradó fénybe lépett. A jegyszedőnő Valja felé tartott, aki még mindig a földön keresgélt.

– Égnek a lámpák! Mintha nem tudnád, mi jár ezért! – morgott mérgesen az őr. – Csavard el, zárunk!

Valja odaszaladt az őrhöz, és megfogta kabátja hajtókáját.

– Bácsi, csak egy pillanatra! – mondta könnyörögve. – Elejtettem az erszényemet. Egy pillanatra, senki nem veszi észre – ismételte, és nem engedte el a kabátját.

– Hol a fenébe találod meg itt! – mondta az őr, akit Valja könnyörgése megpuhított. Ő maga is szétnézett.

Ebben a pillanatban egy feltűnően kövér, a pocakjához képest rendkívül vékony lábú fiú mélyen szemre húzott sapkában kiszökött a színházból. Nagyokat ugrott, fájdalmasan elbégette magát.

– Me-e-e-e...

És eltűnt a sötétben.

Valjának még sikerült kétszínűen felkiáltani:

– Milyen kár!...

De annyira elragadta a nevetés, hogy arcát kezébe rejtve, fuldokolva rohant el a színháztól.

47.

Oleg kimagyarázkodott anyjával, s így tevékenységének már semmi sem állta útját. Az egész ház részt vett munkájában, rokonai és elsősorban anyja segítőtársai lettek.

Ki tudta volna megmondani, hogy a tizenhat esztendőes ifjú szívének melyik csücskében olvadtak össze az idősebb nemzedékek tapasztalatai, melyeket észrevétlenül merített könyvekből, nevelőapja elbeszéléseiből, de különösen közvetlen irányítójával, Filipp Lutyikovval folytatott beszélgetéseiből – hogyan

olvadt össze a szívében mindez a maga és társai szerelte tapasztalatokkal, az első kudarcok és az első eredmények tapasztalataival. Bármint legyen is, de az Ifjú Gárda kibontakozó tevékenysége folyamán Oleg egyre nagyobb és nagyobb befolyást gyakorolt társaira, s ezt ő maga is egyre világosabban látta.

Közlékeny, életvidám és közvetlen természetével nemcsak a társai feletti basáskodást tartotta visszataszítónak, hanem már azt is, ha valaki nem vette figyelembe véleményüket, tapasztalataikat. De egyre inkább rájött, hogy tevékenységük sikere vagy kudarca legtöbbször attól függött, hogy ő, Oleg, mennyire ítélte meg helyesen a dolgokat, vagy mennyire tévedett.

Mindig tette kész, mindig derűs volt, de ugyanakkor akkurátus, megfontolt és igényes. Amikor saját magáról volt szó, még kibújt belőle a kisfiú. Szeretett volna röplapokat ragasztani, boglyákat felgyűjtani, fegyvereket szerezni és rajtaütni a németeknek. De végre megértette a mindenért és mindenkiért rá háruló felelősséget és belenyugodott.

Barátság fűzte egy nálánál idősebb, páratlanul egyszerű, igen bátor, hallgatag és romantikus lelkű lányhoz, akinek dús fekete haja ragyogó csigákban omlott erős, kerek vállára, akinek szép karját a nap szinte feketére égette, nagy, barna szeme fölött pedig merész vonalú, szenvedélyes szemöldök ívelt. Nyina Ivanova megértette, kitalálta a fiú minden pillantásának, mozdulatának értelmét. Félelem és ellentmondás nélkül, pontosan hajtotta végre utasításait.

Fejük búbjáig beletemetkezve a munkába, hol röpiratokkal, hol valamilyen tereprész rajzával, hol pedig ideiglenes Komszomol-tagkönyvekkel foglalkozva órákig ülhetek szótlanul egymás mellett, és sohasem unatkoztak. Ha pedig megszólaltak, beszédük igen-igen magasröptű volt. Képzeletüket megragadta az emberi szellem minden nagyszerű vívmánya, mindaz, ami felfogóképeségük számára hozzáférhető volt. Néha, amikor kettesben voltak, minden ok nélkül olyan vidámság fogta el őket, hogy egyszerre felnevettek. Oleg ellenállhatatlan, kitörő kamaszkacajjal úgy nevetett, hogy miközben még a könnyei is kicsor-

dultak, szakadatlanul dörzsölgette ujjai hegyét, a lány hol bizakodó, halk, lányos derűvel, hol meg váratlanul asszonyosan, kissé rejtelmesen, mintha valamit titkolna előtte.

Oleg egyszer szörnyű zavarban megkérte Nyinát, hogy egy verset mondhasson el neki.

– Kiét? A tiedet? – kérdezte csodálkozva a lány.

– Nem, ide hallgass . . .

És belekezdett, erősebben dadogva, mint máskor, de már az első sorok után uralkodott magán:

*Dalolj, barátnőm, harci nótát,
Ne búslakodj, a holnap int,
Mert holnap újra visszatérnek
Tűzszárnnyú vörös sólymaink.
Megjönnek, s szélesre kitárják
Börtönök s pincék ajtaját,
S forró napunk majd felszárítja
Szempilláid könnycsepp-csillagát.
S megint vidám s szabad leszel te,
S vörös Május 1. int le ránk,
S mi megbosszuljuk szenvedésed,
Drága, szeretett, nagy hazánk . . .*

– Itt még nincs egészen vége – mondta Oleg ismét zavarban.

– Itt lehet, az áll majd, hogy együtt beléptünk a hadseregbe . . . Szeretnéd?

– Ezt nekem írtad? Igen? – kérdezte Nyina, és tekintetének ragyogó tűzével árasztotta el a fiút. – Azonnal megéreztem, hogy a te versed. Miért nem említetted soha, hogy írsz?

– Resteltem – mondta széles mosollyal Oleg, aki nagyon örült, hogy tetszett a verse. – Már régen írok, de nem mutatom meg senkinek. Leginkább Vanya előtt resteltem. Tudod, hogy ír. Nálam, úgy érzem, baj van a verslábakkal, a ritmust is nehezen találom el – mondta boldogan, hogy Nyina szépnek találta versét.

Igen, így történt, hogy Oleg, életének legsúlyosabb napjaiban, ifjú erői kivirágzásának legboldogabb korszakába lépett.

November hatodikán, az októberi ünnep előestéjén az Ifjú Gárda vezetősége teljes létszámban összegyűlt Kosevojék lakásán. Valja Borc, Nyina és Olja Ivancova összekötők is részt vehettek a gyűlésen. Oleg ezt a napot azzal akarta emlékeztetni, hogy ünnepélyesen felveszik a Komszomolba Ragyik Jurkint.

Ragyik Jurkin már nem volt az a régi, csöndes, szelíd szemű kisfiú, aki egykor azt mondta Zsora Arutyunyancnak: „Hisz én megszoktam, hogy korán lefeküdjek.” Fomin kivégzése után Ragyik Jurkint beosztották Tyulenyin harccsoportjába, és ő is részt vett a német teherautók ellen intézett éjszakai rajtaütésekben. Elég önérzetesen ült az ajtó mellett egy széken, és szemrebbelés nélkül, merőn nézett maga elé, mialatt Oleg röviden megnyitotta a tanácskozást, Tyulenyin pedig Ragyik jellemrajzát ismertette. Néha elfogta a kíváncsiság, ugyan kifélék, mifélék ezek a fiúk, akik az ő sorsáról döntenek – és hosszú szürke pillái alatt rejtőző nyugodt tekintetével végignézett a vezetőség tagjain, akik a vendégségre terített nagy ebédlőasztal körül ültek. Két lány – az egyik szőke, a másik fekete – olyan barátságosan mosolygott rá, és mind a kettő olyan gyönyörű volt, hogy Ragyik rettenetes zavarba jött, és rögtön elkapta róluk a tekintetét.

– K-k-i óhajt kérdést intézni Ragyik Jurkin elvtárshoz? – kérdezte Oleg.

Mindenki hallgatott.

– Mondja el életrajzát – mondta Vanya Turkenyics.

– M-m-mondd el az életrajzodat...

Ragyik Jurkin felállt, az ablakra nézett, és mint annak idején a leckét az iskolában, csengő hangon mondta.

– 1928-ban születtem Krasznodon városban. A Gorkij Iskolában tanultam... – ezzel véget is ért Ragyik Jurkin életrajza. Maga is érezte, hogy ez édeskevés, mire kevésbé önérzetesen tette hozzá: – Amióta a németek bejöttek, nem tanulok...

Mindannyian hallgattak.

- Társadalmi munkát végeztél? – kérdezte Vanya Zemnuhov.
- Nem végeztem – fakadt ki mély, kisfiús sóhajjal Ragyik.
- A Komszomol feladatait ismered? – kérdezte újra Vanya, és csontkeretű pápaszemén keresztül feléje nézett.

- A Komszomol feladata: üsd a fasiszta német megszállókat, amíg egy szál marad belőlük! – mondta Ragyik Jurkin igen határozottan.

- Hát... azt hiszem, a fiú elég képzett politikailag – szólt Turkenyics.

- Felvenni, persze! – szólt Ljubka, aki szívből kívánta, hogy Ragyik Jurkin dolga sikerüljön.

- Felvenni! Felvenni! – mondták a vezetőség többi tagjai.

- Ki van amellett, hogy Ragyik Jurkint felvegyük a Komszomolba? – kérdezte széles mosollyal Oleg, és maga is felemelte a kezét.

Valamennyien felemelték a kezüket.

- E-egyhangúlag – mondta Oleg és felállt. – Gyere ide!

Ragyik kissé elhalványodott, és Turkenyics meg Ulja Gromova között, akik utat nyitottak neki, miközben nagyon komolyan néztek rá, odament az asztalhoz.

- Ragyik – szólt Oleg ünnepélyesen –, a vezetőség nevében átnyújtom ideiglenes Komszomol-tagkönyvedet. Úgy vigyázz rá, mint a becsületedre. A tagdíjat az ötös csoportban fizeted. Amikor a Vörös Hadsereg visszatér, a kerületi Komszomol-bizottság ezt az ideiglenes tagkönyvet állandóval cseréli fel...

Ragyik kinyújtotta lebarnult, sovány kezét, és átvette tagkönyvét. A tagkönyv ugyanakkora volt, mint az igazi, és kemény, kétrét hajtott térképpapírból készült. A címlapon, fent, apró, ugráló nyomdabetűkkel szedett sor: „Össz-szövetségi Lenini Kommunista Ifjúsági Szövetség.” Kissé lejjebb, de vastagabb betűkkel: „Ideiglenes Komszomol-tagkönyv.” A második oldalon bal felől Ragyik családi, kereszt- és apai neve, születési éve; lejjebb a belépés kelte: „1942. november 6-án”, még lejjebb: „A tagkönyvet a krasznodoni Ifjú Gárda Komszomol-szervezete

állította ki. Titkár: Kasuk”. A tagkönyv jobb felén rubrikák a befizetett tagdíjak nyilvántartására.

– Bevarrom a kabátbélésembe, és mindig magamnál hordom majd – mondta alig hallhatóan Ragyik, és kabátja zsebébe rejtezte a könyvecskét.

– Elmehetsz – mondta Oleg.

Valamennyien gratuláltak Ragyiknak, és sorban megszorították a kezét.

Ragyik kiment a Szadovaja utcára; az eső elállt, de az idő szel és hideg volt. Alkonyodott. Ragyiknak az volt a megbízatása, hogy ezen az éjszakán, három fiúból álló csoport élén, nagy, ünnepi feladatot hajtsen végre. Szíve fölött ott érezte a tagkönyvet, és komoly, boldog arccal tartott hazafelé. A második vasúti átjáró előtt, az ereszkedőnél, ahol a kerületi végrehajtó bizottság háza állt, melyben most a német mezőgazdasági kommandatúra székel, Ragyik alig észrevehetően húzta el a száját, fülsiketítőt füttyentett, csak azért, hogy a németeket bosszantsa.

Ezen az éjszakán nemcsak Ragyik, hanem majdnem az egész szervezet részt vett a nagy, ünnepi feladat végrehajtásában.

– Ne feledjétek el: aki már kész, azonnal ide hozzám! – mondta Oleg. – Kivéve a pervomajkaiakat.

A pervomajkaiak az Ivanyihina nővérek lakásán külön októberi estét rendeztek.

Oleg Turkenyics, Vanya Zemnuhov és a két összekötő – Nyina meg Olja – ottmaradtak a szobában. Oleg arca egyszerre izgalmat árult el.

– K-k-kislányok, d-d-drágák, itt az indulás ideje – mondta erősen dadogva.

Odament Nyikolaj Nyikolajevics ajtajához és bekopogott:

– Marina néni! – I-i-indulás!

Marina kabátban, menet közben kötve fel kendőjét, kijött a szobából. Nyomában Kolja bácsi. Utánuk nagyanyó és Jelena Nyikolajevna.

Marina, Olja és Nyina felöltöztek, és kimentek a házból. Nekik kellett örködniök most az utcán.

Veszélyes, vakmerő vállalkozás volt ez ebben az órában, amikor a lakosság még ébren volt, az utcán jártak-keltek.

De vajon tehettek-e mást?

Leszállt az alkony. Vera nagyanyó leengedte a függönyt, és meggyújtotta a bádoglámpát. Oleg kiment az udvarra Marinához. Elhúzódtak a ház mellől.

– Senki.

Kolja bácsi most a kémlelőablakon kidugta a fejét, körülnézett, és egy villanydrótot nyújtott Olegnek. Oleg a drótot egy lécre erősítette, azt pedig odaakasztotta a villanyvezeték oszlopára. Léc és oszlop eggyé olvadt a sötétben.

Oleg, Turkenyics és Vanya Zemnuhov Kolja bácsi szobájában, az íróasztal mellett ültek, ceruzával a kezükben. Vera nagyanyó kifürkészhetetlen arckifejezéssel, Jelena Nyikolajevna előreha-jolva, kissé naiv, ijedt tekintettel ült az ágyon, és a rádiókészülékre meredt.

Csak Kolja bácsi tudta pontosan és nyugodt kézzel azonnal a kellő hullámhosszra beállítani... Egyenesen tapsviharba kapcsolódtak... A légköri zavarok miatt alig tudták kivenni, mit mond a szónok:

„Eltársak... A szovjet forradalom győzelmének huszonötödik évfordulóját ünnepeljük ma országunkban. Huszonöt éve, hogy országunkban megteremtődött a szovjetrendszer. A szovjetrendszer fennállásának következő, huszonhatodik évének küszöbén állunk...”

Turkenyics komoly és nyugodt arccal, Vanya szemüvegét valósággal a füzetre szorítva, sietve jegyeztek. Nem volt nehéz leírni, mit mondott: Sztálin nyugodtan beszélt. Olykor néhány pillanatig nem beszélt, s akkor hallották, hogy vizet tölt a pohárba, aztán visszateszi helyére a poharat. Mégis az első percekben minden figyelmüket megfeszítették, hogy egy szót se mulasszanak el. Aztán megszokták a beszéd ritmusát, és akkor szinte megigézte őket annak az eseménynek a rendkívülisége, melynek részesei lettek.

Aki még sohasem ült fűtetlen szoba vagy nyirkos fedezék füs-

tölgő lámpafénye mellett, koldusan, letaposottan, meggyalázottan – míg odakint őszevi vihar dúl, aki titkos rádióján dermedt ujjal sohasem fogta el szülőföldje hullámhosszát, meg sem értheti, milyen érzéssel hallgatták itt a Moszkvából jövő szavakat:

„... az emberevő Hitler azt mondta: »Meg fogjuk semmisíteni Oroszországot, hogy soha többé talpra ne állhasson.« Úgy látszik, ez világos, bár kissé ostoba.”

A nagyteremből idehallatszó nevetés egyszerre mosolyt csalt ki arcukra. Vera nagyanyó még el is takarta kezével a száját.

„Nekünk nem feladatunk, hogy Németországot megsemmisítsük, mert Németországot nem lehet megsemmisíteni, mint ahogy Oroszországot sem lehet megsemmisíteni... De a hitleri államot meg lehet és meg is kell semmisíteni. Első feladatunk éppen az, hogy a hitlerista államot és sugalmazóit megsemmisítsük.”

A beszéd minden egyes mondatát követő tapsvihartól a hallgatók legszívesebben elragadtatott ujjongásban törtek volna ki. S mert ezt nem teheték, csak egymásra néztek.

Mindaz, ami eddig öntudatlanul szunnyadt lelkükben – a tizenhat éves fiúétól az öreg asszonyokig –, most egyszerű, igaz tények, számadatok alapján és a jövőbe vetett szenvedélyes hitük révén életre kelt bennük.

Ezek az egyszerű emberek, akiknek szörnyű gyötrelmek és leírhatatlan vértanúság jutott osztályrészül, most az ő szavával szölettek a világhoz:

„A hitlerista gazemberek sanyargatják, gyilkolják országunk megszállt területeinek lakosságát, férfiakat és nőket, gyerekeket, öregeket, fivéreinket és nővéreinket... Csak becsületüket vesztett, állati színvonalra süllyedt, aljas és elvetemült emberek engedhetnek meg maguknak ilyen gyalázatosságokat ártatlan, fegyvertelen emberekkel szemben... Ismerjük ezeknek a gyalázatosságoknak tetteseit, az »európai új rend« építőit, mindezeket az újdonsült főkormányzókat és kormányzókat, parancsnokokat és alparancsnokokat. A megkínzott emberek tizezrei ismerik nevüket. Vegyék tudomásul ezek a hóhérok, hogy nem bújhatnak

ki az őket gaztetteikért terhelő felelősség alól, és nem kerülhetik el a megkínzott népek büntető kezét . . .”

A reménység és a bosszú szavai voltak ezek . . .

Egy óriási világ lehelete vette most körül ellenséges katonák csizmájától sárba taposott kis városukat, a szülőföld együttérzése, Moszkva éjszakai szívverése töltötte be a szobát, s boldogságot sugárzott lelkükbe, hogy ők is részesei ennek a világnak.

A lelkesedés vihara zúgott minden köszöntő szava után.

„Dicsőség partizánjainknak és partizánnőinknek!”

– Hallottátok?! – kiáltotta Oleg, és csillogó, boldog szemmel tekintett rájuk.

Amikor Kolja bácsi kikapcsolta a rádiót, iszonyú csönd állott be. Alighogy szólt – s már mindennek vége . . . csak a szellőztetőablak zörgött. Odakint őszi szél dühöng. Egyedül ültek a félhomályos szobában, és beláthatatlan távolság választotta el őket attól a világtól, mely az imént küldte feléjük üzenetét.

48.

Az éjszaka olyan sötét volt, hogy a járókelők még a közvetlen közelből sem látták meg egymást. Hideg, nyirkos szél rohant végig üvöltve az utcán, örvénylett táncolva az útkereszteződéseknél, végigrobajlott a háztetőkön, belenyögött a kéményekbe, és sivítva füttyült a távíródrótok között. Úgy kellett ismerni a várost, ahogy ők ismerték, hogy a feneketlen sárban, vaksötétben pontosan odataláljanak a bánya kapujához.

Máskor ezen az útszakaszon – a vorosilovgrádi országúttól a Gorkij Klubig – cirkált az ügyeletes „policáj”. De most a sár és szélvihar nyilván tető alá kergette.

A kapus bódéja téглаépítmény volt, nem is bódé, hanem valószínű torony, erőszerű bástyafokokkal. Alul iroda, ami egyben a bánya bejárata volt. A toronytól jobbra-balra magas kőfal.

Az isten is arra teremtette őket, hogy együtt végezzék el ezt a munkát – a széles vállú Szergej Levasov és a formás, izmos lábú

Ljubka, aki olyan volt, mint az eleven tűz. Szergej terpeszállásban Ljubka felé nyújtotta a kezét. A lány a sötétben, csak úgy vaktában, nyomban megtalálta, és halkan felnevetett. Sárképő lábát könnyedén Levasov térdére tette, egy pillanat, s már a fiú vállán állt, és a kőfal peremébe kapaszkodott. Szergej erősen tartotta Ljubka lábát, hogy le ne essen. Szoknyája úgy csapkodott a fiú feje fölött, mint egy zászló. Ljubka a kerítésre hasalt, s egyik kezével a kőfal belső oldalába kapaszkodott. Ahhoz nem volt elég erős, hogy felhúzza Szergejt, de saját magát tartani tudta, amíg Szergej, keményen a lány derekába kapaszkodva és lábát a falnak támasztva, elérte a fal peremét, és felhúzódott melléje.

A vastag fal teteje bordás, nedves, és így csúszós is volt. De Szergej jól megvetette a lábát, arccal a torony falához simult, és széttárt karral belekapaszkodott. Ljubka most már a maga erejéből mászott Szergej vállára (nagyon erős gyerek ez a Szergej), a bástyafokok egy magasságban voltak a mellével, és könnyedén mászott fel a torony tetejére. A szél úgy cibálta Ljubka szoknyáját, mintha a következő pillanatban le akarná lökni onnan . . . De a nehezén már túl volt . . .

Blúzából kis göngyöleget vett elő, kitapogatta a zászlószegélyen áthúzott spárgát, és vigyázva, hogy a szél idő előtt ki ne bontsa, odakötötte a zászlórúdhoz. Alig engedte el, a szél olyan vad dühvel csapott bele, hogy Ljubkának nagyot dobbant a szíve az izgalomtól. Aztán elővett egy másik, rövidebb spárgát, és a résen belül is odaerősítette a rúdhoz a zászlót. Ugyanezen a módon, vagyis Szergej vállán leereszkedett a kőfalra, de arra már nem szánta el magát, hogy a sárba leugorjon. Leült hát, és lelógatta a lábát. Szergej ugrott le elsőnek. Halkan felszólt hozzá, és feléje tárta a karját. Ljubka semmit sem látott, de a hangjából sejtette, hol van. Majd elállt a szívverése, amikor kinyújtotta a kezét, szemét behunyta és leugrott. Szergej karjába esett, önkéntelenül átölelte a nyakát, és a fiú így tartotta néhány pillanatig. De kiszabadította magát, a földre ugrott, és a fiú arcába lehelve, felindultan súgta:

- Szerjозska, hozzuk el a gitárt, mit gondolsz?
- Rendben van! És át is öltözködöm, mert alaposan összemáztál a sárcipőddel – mondta Szerjозska boldogan.
- Nem, nem! Jó lesz így is – nevetett Ljubka.

... Valjának és Szerjозska Tyulenyinneк a legveszedelmesebb terület, a város központja jutott. A kerületi végrehajtó bizottság, vagyis a munkaközvetítő hivatal előtt német őrség állott, az igazgatóság előtt egy „policáj” volt ügyeletes, a domb lejtőjén csendőrség... De a szélvihar és a koromsötétség segítségükre volt. Szerjозskát a „veszett földesúr” elhagyott háza érdekelte, és mialatt Valja azon az oldalon vigyázott, amely a végrehajtó bizottság épületére nézett, Szerjозska az omladozó padláslépcsőn – amit még a „veszett földesúr” életében támasztottak oda – tizenöt perc alatt mindent elintézett.

Valja szörnyen fázott, és örült, hogy minden simán és gyorsan ment, de Szerjозska odahajolt az arcához, és csöndesen nevetett.

- Van még egy zászlóm tartalékban. Gyerünk az igazgatósághoz!

- Hát a „policáj”?
- Hát a tűzoltólépcső?

Igaz, a tűzoltólépcső a főbejárattal szemben levő épületrészen állott.

- Gyerünk!

Tintaszerű sötétség ereszkedett le a vasúti sínhez, és sokáig bukdácsoltak a talpfákon. Valjának úgy rémlett, hogy már Vehrnyeduvannaja körül járnak, de nem: Szerjозska úgy látott a sötétben, mint a macska.

- Itt vagyunk! – mondta. – Te csak gyere utánam, mert bal felől lejtő van, és egyenest a „policáj”-iskolánál köthetsz ki.

A park fái között dühöngött a szél, tépte a csupasz gallyakat, és hideg zuhannyal verte Valja és Szerjозska arcát. Szerjозska gyorsan és magabiztosan vezette Valját fasorból fasorba. Ez kitalálta, hogy az iskola felé közelednek. Szélverte bádogteteje messzire hallhatóan csattogott az éjszakában.

A vaslépcső, amin Szerjzowska felkúszott, már nem remegett, de a fiú még mindig nem tért vissza. Valja a sötétben egymagában álldogált a lépcső alján. Milyen sivár, milyen szörnyű ez az éjszaka, zörgő, csupasz faágaival!... És milyen gyöngék és tehetetlenek ebben a sötét, iszonyú világban, anyja is, ő is, a kis Lusza is... S az apja? Az talán ott barangol valahol hajléktalanul, félvakon... Valja előtt megjelent a donyeci sztyepp végtelen pusztasága, látta a felrobbant bányákat, a nyirkos kisvárosokat, a munkástelepeket világítás nélkül, tele német csendőrökkel. Egyszerre azt hitte, hogy Szerjzowska sohasem jön vissza ezen a vaslépcsőn, és félni kezdett. Szemét elöntötte a könny. Ebben a pillanatban megérezte, hogy a lépcső újra remeg, és egyszerre megnyugodott.

– Itt vagy? – a fiú rámosolygott a sötétben.

Valja érezte, hogy Szerjzowska feléje nyújtja a kezét, mire ő is odaadta a magáét. A fiú keze hideg volt, mint a jég... Miket élt át ez a cingár fiú, elnyűtt, soha be nem gombolt kabátkájában, lyukas cipőjében, mellyel immár órák óta tapossa a hideg sarat, úgyhogy a cipőben szuttyog a víz! Valja mindkét kezével megfogta a fiú arcát. Az is jéghideg volt.

– Hiszen te félig megfagytl! – mondta, és nem vette le kezét az arcáról.

A fiú hallgatott. Így álltak. Csak a csupasz ágak zörögtek fölöttük. Aztán súgva mondta:

– Elég volt a keringésből... Ugorjunk át a kerítésen...

Valja elvette a kezét.

A szomszédék oldala felől közeledtek Olegék házához. Szerjzowska hirtelen megragadta Valja kezét. Mindketten a falhozapultak. Valja nem is sejtette, mi történt, és hallgatózva Szerjzókához hajolt.

– Ketten jöttek szembe velünk. Amikor meghallottak minket, ők is megálltak... – suttogta.

– Képzeldés!

– Gyerünk be az udvarba...

De alig kerülték meg a szomszédék felől a házat, amikor Szer-

jozska újra megállította Valját: az a másik kettő a ház ellenkező felén ugyanazt tette.

– Hallucinálsz valószínűleg...

– Nem, ott állnak!

Most Kosevojéknál megnyílt az ajtó, valaki kilépett, és beleütközött azokba, akik elől Szerjozska és Valja bujkáltak.

– Ljubka? Miért nem jöttök be? – hallatszott Jelena Nyikolajevna halk hangja.

– Cs-s-s-s!

– A mieink! – mondta Szerjozska. Kézen fogta Valját, és maga után húzta.

A sötétben Ljubka halk nevetését hallották. Ljubka, Szergej Levasov a gitárral, Szerjozska meg Valja a nevetéstől fulladozva, egymás kezét rángatva beszaladtak Kosevojék konyhájába. Olyan vizesek, sárosak és boldogok voltak, hogy Vera nagymama égne emelte virágos blúzba bújtatott csontos karját, és azt mondta:

– Irgalmazzatok, jó emberek!

Még sohasem volt részük ilyen estében, mint amilyen ez volt. Bádoglámpa világánál, fűtetlen szobában s olyan városban, melyben már több, mint három hónapja uralkodtak a németek.

Hihetetlen, hogyan fértek el egy díványon – szám szerint tizenketten. Szorosan egymáshoz simulva, fejüket összedugva olvasták a beszédet, és arcukon minden visszatükröződött, amit a rádió mellett ülve vagy az éjszaka sarát taposva átéltek. A szerelem is az arcukon ragyogott, amelyet páran közülük egymás iránt éreztek, és amely mint az áram csapott át a többiekre is; különös boldogság sugárzott az arcukon, olyan érzés, amely akkor keletkezik az ifjú szívekben, amikor valami nagyszerű célt tűznek maguk elé, éppolyat, mint ami most is betöltötte az életüket. A barátság, a tiszta ifjúság boldogsága fénylett arcukon és a töretlen bizalom, hogy minden-minden jóra fordul. Még Jelena Nyikolajevna is fiatalnak és boldognak érezte magát köztük. Csak Vera nagymama, aki fekete tenyerébe hajtotta száraz arcát,

nézte őket öregsége távlatából, végtelenül féltő, mély sajnálattal. Mozdulatlan tekintettel, szótlánul nézte őket . . .

A fiatalok végigolvasták a beszédet és elgondolkoztak. Nagyanyó hirtelen huncutul elmosolyodott.

– Hej, hej, csak nézlek benneteket, fiúk és lányok – mondta –, hát így is lehet! Ilyen nagy ünnepen! Asztalhoz! . . . Van itt még egy kis ital, már csak az illendőség, a jó szokás kedvéért is . . .

– Jaj, nagyanyó, te vagy a legdrágább a világon . . . Asztalhoz, asztalhoz! – kiáltotta Oleg.

A legfontosabb az volt, hogy senki se kiabáljon. Mulatságos volt, amikor kórusban nyomban pisszegtek, ha valaki nagyon kieresztette a hangját. Biztonság kedvéért elhatározták, hogy sorban őrködnek a ház előtt, és micsoda multság volt őrségre kergetni azt, aki már túlságosan is jól érezte magát a párjával, vagy csak egyszerűen jókedvű volt.

A keseszőke Sztyopa Szafonov rendes körülmények között mindenhez a világon hozzá tudott szólni, de ha egy keveset ivott, egyre csak vesszőparipáján nyargalt. Szeplős kis orrát gyöngyös verejték lepte el, és szomszédjának, Nyina Ivancovának buzgón mesélt a flamingómadárról. Rápisszegtek, és haladéktalanul őrségbe küldték. Abban a pillanatban tért vissza, amikor félretolták az asztalt, Szergej Levasov pedig a gitár után nyúlt.

Szergej Levasov az oroszok gondtalan egykedvűségével játszott. Különösen orosz munkások között terjedt el ez a játékmódor: a zenélő egész testtartása, de különösen arca teljesen közönyös; nem néz a táncolókra, a nézőkre és természetesen a hangszerére sem, mintha a világon semmi sem érdekelné. A keze magától dolgozik, de úgy, hogy attól mindenkinek táncolhatnékja támad.

Szergej Levasov gitárja egy háború előtti divatos külföldi bosztonba kezdett. Sztyopa Szafonov Nyina elé lépett, és táncra hívta.

A „komédiás Ljubka” persze mindenkinnél szebben táncolta ezt a külföldi táncot. A férfiak között Vanya Turkenyics volt az el-

ső. Magas, sudár termetű, kiváló modorú fiatalember – igazi tiszt! Ljubka először vele táncolt, aztán Oleggel, aki az iskolában a legjobb táncosok egyike volt.

Sztyopa Szafonov is állhatatosan forgatta a csöndes, hallgatólag, szinte megmerevedett Nyinát, egyedül csak vele táncolt, és közben igen részletesen magyarázta, hogy miben különbözik a flamingókakas tollazata a flamingótyúkétól, hogyan és hányat tojik ez a tyúk.

Nyina arcára egyszerre kiült a harag és kijelentette:

– Nekünk, Sztyopa, nagyon kényelmetlen együtt táncolnunk, mert te alacsony vagy, a lábamra lépsz, és folyton jár a szád.

Ezzel kitépte magát a fiú karjából és elszaladt.

Sztyopa Szafonov Valjához iparkodott, de ez már Turkenyicscel táncolt, így Olja Ivancovát fogta el. Olja nyugodt természetű, komoly lány volt, és még hallgatagabb, mint nővére. Sztyopa teljesen büntetlenül beszélhetett neki csudamadarairól.

De nem felejtette el a sérelmét, és egy alkalmas pillanatban szemével megkereste Nyinát. Nyina Oleggel táncolt. Oleg biztosan és nyugodtan vezette a nagy, erős lányt. És Nyina ajkára öntudatlan mosoly ült, szeme boldogan ragyogott. Egyszerre megszépült.

Az általános vigalomban Vera nagyanyó sem bírta magával, és nagyot rikkantott:

– Hát ez is tánc? Lám, mit ki nem találnak ott külföldön! Szerjodzka, gyerünk azzal a hopakkal . . .

Szergej Levasov szemrebbenés nélkül áttért a hopakra. Oleg két ugrással átszökött a szobán, derékon kapta nagyanyót, és az öregasszony fesztelenül, korához képest meglepően könnyedén nekilendült Oleggel, nagyokat koppantva cipője sarkával. Szoknyája sötét szegélye csöndesen, ütemesen hullámozott a padló fölött. Látszott, hogy nagyanyó hozzáértően és mértéktartóan táncol. Nem is a lába, hanem inkább a karja és az arca árult el szilajtságot.

Semmiben sem tükröződik oly híven egy nép jelleme, mint dalaiban és táncaiban. Oleg szélesre kihajtott inggallérral, hom-

lokára hulló verejtékes hajfürtökkel, ujjongó dévajsággal – ami azonban csak meg-megremegő szemöldökén villogott –, szabadon, merészen vágta fel fejét, guggoló táncléptekkel és olyan vadbetyárosan, legényesen forgott körbe, hogy belőle is, nagyanyóból is nyomban kibújt az igazi ukrán.

A fehér fogú, fekete szemű, szép Marina, aki az ünnep kedvéért felvette összes nyakékét, nem bírta tovább, szintén táncra perdült. Toppantott cipője sarkával, széttárta karját, mintha keble a boldogságtól pattanásig feszülne, és Oleg körül fergeteges forgásba kezdett. De Kolja bácsi utánaszökkent és megragadta, mire Oleg újra derékon kapta nagyanyót, és vele folytatta a táncot.

– Jaj, itt halsz meg, te vénség! – mondta az öregasszony. Arca céklapiros lett, lezuhant a díványra, és kendővel legyezte magát.

Mindenki zsivajgott, forgott tapsolt. A tánc félbeszakadt, de Szergej Levasov változatlan közönnyel csak húzta a hopakot, mintha egyáltalán nem tartozna rá, ami körülötte történik, aztán váratlanul félbehagyta, és rátette kezét a húrra.

– Ukrajna győzött! – kiáltotta Ljubka. – Szerjodzka! Játssz valami orosz!

Szergej Levasov még hozzá sem ért a húrhoz, amikor Ljubka már belekapott az „orosz”-ba, és nyomban olyan „kopogós”-t vágott ki két csattogó cipősarkával, hogy nem is volt érdemes figyelni, csak a lábára. Így lengett körbe, így vitte ütemesen körbe a fejét, karját, lábát, és Szerjodzka Tyulenyinhez érve nagyot koppintott, kissé hátraszökkent, és ezzel táncba hívta a fiút.

Szerjodzka ugyanazzal az egykedvű arccal, amellyel az orosz munkásemberek nemcsak muzsikálnak, de táncolnak is, egykedvűen Ljubkához ment, és szakadt, agyonfoltozott cipőjével halk kopogósba fogott. Aztán, ahogy szokás, eltávolodott. A lány keszkenőt rántott elő, feléje ment, toppintott, körbelendült, közben utolérhetetlen művészettel szegte fel a fejét, és csak néha lepte meg nézőjét egy-egy alig észrevehető dévaj és tréfás mozdulattal, melyben, úgy látszott, egyedül csak kis orra vett részt.

Szerjodzka szótlánul nyomon követte, és elszántan baktatott utána, egykedvűen, lelógó karral és olyan határtalan odaadással, amennyi kissé komikusnak ható igyekezetéből tellett.

Ljuba az egyre gyorsabb gitárszó nyomán most hirtelen aprózni kezdte az ütemet, egyszerre Szerjodzskához fordult, aki szintén feléje táncolt, és olyan elszántan, olyan reménytelen szerelmi elragadtatásban csattogtatta rongyos cipőjét, hogy csak úgy porzott róla a sok odatapadt, rászáradt sár.

Ez a tánc a legvadabb mámor tánca volt, a „virtus”-é, de a mélyen elrejtett virtusé. Az ördög tudja, mit csinált Ljuba remek, izmos lábaival – az arca kipirult, fürtjei remegtek, mint az olvasztott színarany –, de ott is ragyogott minden arcon az elismerés! „Lám, a mi Ljubánk!” Csak Szergej Levasov, aki szerelmes volt belé, nem nézett rá, arca szigorúan egykedvű maradt, csak erős, ideges ujjai futottak ide-oda a húrokon.

Szerjodzka e pillanatban olyan mozdulattal, mintha sapkáját akarná földhöz vágni, hirtelen Ljubkához fordult, és a tánc ütemére végigkergette Ljubkát a nézők gyűrűjén. Aztán mind a ketten hirtelen megálltak, és páros topogásba fogtak. Körülöttük mindenki nevetett, tapsolt, adta az ütemet. Ljubka meg egyszerre eiszomorodott, és azt mondta:

– Hát ez a mi orosz táncunk . . .

És nem is táncolt többet. Csak ült Szergej Levasov mellett, és kis fehér kezét a fiú vállára tette.

Az Ifjú Gárda ezen a napon a földalatti kerületi pártbizottság engedélyével pénzbeli segítséget adott néhány nagyon rossz viszonyok közt élő frontkatona-családnak.

Az Ifjú Gárdának nem annyira a tagdíjakból volt pénze, mint inkább a német teherautókról lopott cigaretta, gyufa, fehérneműk, élelmiszerek és különösen a spiritusz eladásából.

Vologya Oszmuhin napközben elment nagynénjéhez, Litvinovához, és egy borítékot adott át neki szovjet pénzzel. A szovjet pénz a márkával együtt forgalomban volt, de csak nagyon alacsony értékben.

– Maruszja néni, ezt neked és Kalerija Alekszandrovnának

küldik a földalattiak – mondta Vologya. – Vásárolj valamit a gyerekeknek a nagy ünnep alkalmából...

Kalerija Alekszandrovna Litvinova szomszédja volt, szintén szovjet tiszt felesége. Sok gyermekük volt, nagyon nyomorogtak: a németek nemcsak minden holmijukat elszedték, de teherautón még a bútoraik nagy részét is elvitték.

Kalerija Alekszandrovna és Maruszja néni elhatározták, hogy díszes vacsorával ülik meg az ünnepet, kevés kisüstön főtt pálinkát vásároltak, búzalisztból káposztával és burgonyával töltött pirogot sütöttek.

Este nyolc órakor Kalerija Alekszandrovna házában, ahol anyjával és gyermekeivel lakott, összegyűltek Jelizaveta Alekszejevna – Vologya anyja –, Ludmilla és Maruszja néni a két lányával. A fiúk, arra hivatkozva, hogy társaiknál van dolguk, későbbre ígérték látogatásukat. A felnőttek ittak valamicskét, és mérgelődtek, hogy ilyen ünnepet suttyomban kell megülniök. A gyerekek félhangon néhány szovjet dalt énekeltek. Erre a szülők sírva fakadtak. Luszja nagyon unatkozott. Aztán lefektették a gyerekeket.

Már elég későre járt az idő, amikor Zsora Arutyunyanc megjött. A világos szobába toppanva rettentő zavarba jött, nemcsak azért, mert nyakig sáros volt, hanem mert még egy fiú sem volt ott, s ő most kénytelen volt odaülni Luszja mellé. Zavarában lehajtott egy fél pohár pálinkát, mellyel Luszja kínálta meg és berúgott. Amikor Vologya és Tolja Orlov megérkeztek, Zsora olyan komoly volt, hogy pajtásai megérkezése sem segített mélységes borúján.

A fiúk is ittak. A felnőttek külön beszélgettek. A gyerekek elejtett szavaiból Luszja megértette, hogy a fiúk nem vendégségben voltak.

– Honnan? – kérdezte suttogva Vologya, és „Mennydörgés”-Tolja vállán át Zsorához hajolt.

– A kórháztól – mondta Zsora zordul. – És ti?

– Az iskolánktól – és Vologya, akinek keskeny, sötét szeme ra-

vaszul csillogott, még közelebb hajolt Zsorához, és valamit a fülébe súgott.

– Micsoda? Nem álcázás? – kérdezte Zsora, akinek komorsága felengedett egy pillanatra.

– Nem, nem. A legkomolyabban! – mondta Vologya. – Az iskolát sajnálom, de egye fene, újat építünk.

Lusztját bántotta, hogy titkolóznak és közbeszólt:

– Ha pedig találkoztátok, akkor légy szíves, és ülj otthon. Egész nap jöttek-mentek a fiúk meg valamiféle lányok: „Vologya itthon van? Vologya itthon van?”

„Mennydörgés”-Tolja szürkésszőke üstökével, csontos végtagjaival hirtelen felállt, és kissé bizonytalanul mondta:

– Üdvözlök mindenkit a Nagy Októberi Forradalom huszonötödik évfordulója alkalmából!

Bátorságra kapott, mert berúgott. Nekipirult, szeme zavarossá vált, és Vologját valamilyen Fimocskával kezdte ugratni.

Zsora senkihez sem fordult, komoran meresztette maga elé feketé, örmény szemét, és azt mormogta:

– Természetes, ez nem korszerű, de én megértem Pecsorint*. Természetes, ez talán nem felel meg a mi társadalmunk szellemének... de más esetekben éppen ilyen magatartást érdemelnek meg... – elhallgatott, aztán komoran hozzátette: – A nők...

Lusztja tüntetően felállt helyéről. „Mennydörgés”-Toljához ment, és gyöngéden csókolni kezdte a fiút:

– Toljecska, hiszen te egészen részeg vagy...

Általában olyan zűrzavar keletkezett, hogy Jelizaveta Alekszejevna végre is határozottan és gyakorlatiasan kijelentette: ideje már hazamenni.

Marusztja néni, aki a házról és a gyerekekről gondoskodni szokott, már hajnalban felébredt. Papucsot húzott, magára kapta háziruháját, gyorsan befűtött, feltette a teafőzőt, aztán elgondolkozva állt az ablakhoz, mely a pusztá térségre nézett. Bal felől a gyermekkórház és a Vorosilov Iskolát, jobb felől a dom-

* Lermontov: *Korunk hőse* című regényének főszereplője

bőg a kerületi pártbizottság épületét és a „veszett földesúr” házát lehetett látni. Maruszja néni hirtelen felsikoltott... A Vorosilov Iskola tetején, komor és szakadozott, alacsonyan gomolygó felhők alatt vörös zászlót lobogtatott a szél. Hol olyan erővel kapott bele, hogy a vászon szabályos négyszöggé feszült, hol szabadjára engedte, s akkor ráncokban omlott le, és csak a széle kígyózott fel és alá.

Még nagyobb zászló lobogott a „veszett földesúr” házában. A ház előtt, a tolólétra alján nagy csoport német katona és néhány polgári ruhás ember állott, s a zászlót nézte. Két katona a létra fokán állott, az egyik azon a helyen, ahol a létra a tetőre kapaszkodott, a másik valamivel lejjebb. Vagy a zászlót nézték, vagy a lentiekkel beszélgettek. De valamiért egyik sem mászott feljebb, és nem szedte le a zászlót. A zászló a városnak a legmagasabb pontján méltóságteljesen, szabadon lengett-lobogott.

Maruszja néni, mint aki esztét veszttette, cipőt húzott, és még kendőt sem véve, csak úgy fésületlenül átszaladt a szomszédaszszonyhoz.

Kalerija Alekszandrovna hálóingben, dagadt lábbal térdelt az ablakpárkányon, és valóságos önkivületben meredt a zászlóra. Sovány és sötétbarna arcán csak úgy patakzottak a könnyek.

– Maruszja! – mondta. – Maruszja! Ezt a mi számunkra, szovjet emberek számára csinálták. Emlékeznek ránk, a mieink nem feledkeztek meg rólunk. Én... én... gratulálok neked...

Egymáshoz rohantak és összeölelkeztek.

49.

Nemcsak a „veszett földesúr” házában és a Vorosilovról elnevezett iskola épületén lengett a vörös zászló. Ott lengett az igazgatóságon, a volt kerületi fogyasztási szövetkezet házában, a 12., a 7–10., a 2. és az 1. számú bányákon, a pervomajkai és a krasznodoni munkástelep bányái fölött.

Az emberek a város minden részéből odagyűltek a zászlókat

nézni. Az épületek és a gyári bejáratok előtt valóságos tömegek csoportosultak. A csendőrök és a „policájok” majd kibújtak a bőrükből, noszogatták, kergették a népet, de arra egy sem volt hajlandó, hogy levegye a zászlót. Minden zászlónyél végén egy darab vászon fehérlett, fekete írással: „Aláaknázva”.

Fenbong altiszt felkúszott a Vorosilov Iskola tetejére, s egy dróthuzalt fedezett fel, mely a zászlónyélről a padlásablakon át vezetett. A padláson, az eresz alatt valóban ott feküdt egy akna, még csak nem is volt álcázva.

De sem a csendőrség, sem az SS-parancsnokságon nem akadt ember, aki értett volna az aknához; Hauptwachtmeister Brückner autóját Rovenyikibe, a körzeti csendőrparancsnokságra küldte aknaszedőként. De Rovenyikiben sem akadt hozzáértő ember, mire az autó továbbszáguldott Vorosilovgrádba.

A Vorosilovgrádból két óra körül megérkezett aknaszedők leszerelték az iskola padlásán levő aknát, de máshol semmiféle aknát nem fedeztek fel.

A Nagy Októberi Forradalom tiszteletére kitűzött krasznodoni vörös zászlók híre végigfutott a Donyec-medence minden városán és lakótelepén. A német csendőrség szégyenletes kudarcát már nem lehetett eltitkolni a Juzovka-területi Feldkommandant, Klehr vezérőrnagy előtt. Brückner mester parancsot kapott, ha törik, ha szakad, nyomozza ki és kerítse kézre a földalatti szervezetet, különben elveszti vállpántja ezüststráfcijait és lefokozzák.

Miután halvány fogalma sem volt a szervezetről, melyet fel kellett göngyölítenie, Brückner mester úgy járt el, ahogy hasonló esetben minden csendőrség és Gestapo eljárna: megint kidobta „sűrű hálóját” (mint annak idején Szergej Levasov kifejezte magát). A városban és környékén százával fogdosott össze ártatlan embereket. De akármilyen sűrű volt a háló, a kerületi pátszervezetből, amelynek megbízásából a zászlókat kifüggesztették, és az Ifjú Gárda tagjai közül senki sem került bele. A németek fel sem tételezték, hogy ez a szervezet fiatal fiúkból és lányokból áll.

Nehéz is volt ilyesmit feltételezni, amikor a legszörnyűbb le-

tartóztatások éjjelén Sztjopa Szafonov, a legjelentősebb földalattiak egyike, oldalt hajtva lencsőke fejét, megnyálazta ceruzája hegyét, és a következőket írta naplójába:

„Öt órakor hozzám jött Szenyka, vendégségbe hívott a »Galambos«-ba, azt mondta, jóképű lányok lesznek. Elmentünk, egy darabig ott ültünk: kettő-három a lányok közül megjárta, a többi vacak...”

November végén az Ifjú Gárda tanyai emberektől megtudta, hogy a németek Rosztov felől másfélezer marhát számláló óriási gulyát hajtanak a hátországba. A gulya már átkelt a kamenszki hídon, s a Donyec innenső partján közeledik lassan a felé a terület felé, melyet a folyó és a Kamenszk-Gundorovszkaja földút határol. A gulyát a Don vidéki ukrán parasztokon kívül fegyveres német őrség, tizenkét-tizenhárom élemedett korú hadtápszolgálatos katona kíséri.

Tyulenyin, Petrov és Moskov csoportjai, amint megtudták a dolgot, puskákkal és géppisztolyokkal felfegyverkezve még az éjszaka folyamán lesben álltak a fahíd mellett, a Felső-Donyec menti cserjés, parti dombokon, ott, ahol az országút átszeli a partakot. Felderítették, hogy az óriási gulya tőlük öt kilométernyire éjszakázik kazlak között, melyeket a pásztorok és a katonák takarmánynak hánynak szét.

Nyirkos havas eső esett, nyomban elolvadt, s piszkos, nyirkos iszappá vált a lábuk alatt. A fiúk mázsányi sárkölöncöket hurcolva cipőjükön a sztyepről, egy csomóba verődtek, egymás mellett melegedtek és tréfálkoztak.

– Mi tagadás, kedves kis üdülőhelyre bukkantunk!

A pirkadás olyan sötét, zavaros, álmos és hosszadalmas volt, mintha a hajnal azon gondolkoznék, hogy „érdemes-e ilyen förtelmes időben egyáltalán megvirradni? Eh, a másik oldalra fordulok, és alszom tovább!...” De a kötelességtudat legyőzte a félálombeli tunya bölcselkedést, és a reggel mégiscsak rávirradt a donyeci földre. Az esővel, hóval és köddel csatakos levegőben csak háromszáz lépésnyire lehetett ellátni.

Turkenyics parancsára, aki mind a három csoport vezetője

volt, a fiúk megmerevedett kezükben készen tartva a fegyvert, elhelyezkedtek a patak jobb partján, ott, ahol a németeknek a hídra kellett lépniük.

Oleg, aki szintén részt vett a vállalkozásban, és Sztahovics, akit azért vittek magukkal, hogy a harcban próbára tegyék, szintén a jobb parton hasalt, de kissé lejjebb, ahol a patak elkanyarodott.

Sztahovics, amióta kitették a vezetőségből, az Ifjú Gárda számos vállalkozásában vett részt, és szinte teljesen visszaszerezte jó hírét. Ez annál könnyebb volt, mert az Ifjú Gárda tagjainak zöme általában mindig is becsülte.

Az emberi természet olyan – és gyakran egészen biztos ítéletű emberek is ilyenek –, hogy nem szívesen változtatják meg egy emberről alkotott véleményüket még akkor sem, ha már kiderült, hogy az illető egyáltalán nem az, akinek mutatkozott. „Megjavul! ... Egyikünk sem szent” – mondják ilyenkor.

Nemcsak az Ifjú Gárda egyszerű tagjai, akik mit sem tudtak Sztahovicsról, de a vezetőséghez közel álló fiúk többsége is megszokásból úgy bánt Sztahoviccsal, mintha semmi sem történt volna.

Oleg és Sztahovics szótlánul feküdtek a bokorban, a nyirkos harasztban, nézték a csupasz és vizes dombokat, és tekintetük szinte átfúrta a gomolygó, havas eső ködös hálóját. Már hallható volt száz és száz marha egyre növekvő, közelgő bőgése, mely olyan pokoli hangzavarban olvadt össze, mintha ezer örög fújná dudáját.

– Inni akarnak – mondta Oleg csendesen. – Idehajtják őket itatásra a patakhoz. Éppen a kezünk ügyébe ...

– Nézd! Nézd – mondta Sztahovics izgatottan.

Előttük, bal felől, hatalmas, rótbarna marhafejek – egy, kettő, három, tíz, húsz – erdeje tört elő a ködből, vékony, egyenes és befelé kunkorodó szarvakkal: testük láthatatlan volt a földig sűrűsödő ködben, és szarvuk közvetlenül a sima homlokcsontból nőtt ki. Mint kísértetek tódultak ki egymás után a ködből.

Valószínű, hogy nem a gulya eleje, hanem bal szárnyának a

vége ért oda; mögötte a hatalmas gulya morajló bőgése, száz és száz súlyos test egymáshoz súrlódása, ezer és ezer pata topogása rengette a földet.

Oleg és Sztahovics ebben a pillanatban élénk német szóra figyeltek fel, mely jobb felől közeledett feléjük az úton. A beszélgetés elárulta, hogy a németek kipihenték magukat és jókedvűek. Vigan taposták bakancsaikkal a sarat.

Oleg és Sztahovics meggörnyedve odafutottak, ahol a többiek feküdtek.

Turkenyics az agyagos partmosás szélén állott, alig tíz méterre a hidtól, bal kezében géppisztoly, és kissé kidugva fejét a száraz fűcsomók közül, a messze húzódó útra nézett. Turkenyics lábánál a gesztenyebarna Zsenya Moskov ült, géppisztolyát a bal kezére akasztotta, dühös volt, és a hidat bámulta. A fiúk megfelelő térközben feküdtek a part mentén. Elöl Szerjozska, a végén Viktor. Mindkettőnél géppisztoly.

Oleg Sztahovicskal Moskov és Tyulenyin között helyezkedett el.

Az idősebb német katonák gondtalan, lassú beszéde már szinte a fejük fölött hallatszott. Turkenyics fél térdre ereszkedett, és beállította géppisztolyát. Moskov lefeküdt, megigazította nedves vattazekéjét, és szintén beállította fegyverét.

Oleg egy gyermek csodálkozó érdeklődésével nézte a hidat. Azon egyszerre lépések kopogtak. Elviselt, piszkos köpenyben egy csoport német katona lépett a hídra, gondtalanul vállra vagy hátra vetett fegyverrel.

Az elsők között haladt egy lompos, lencsőke, cingár őrzetű. Mesélt valamit, és időnként visszafordult, hogy hátul is hallják. Körülnézett, s a parton fekvő fiúk felé fordította fejét. A többi katona is a messziről jött ember akaratlan érdeklődésével szemlélte jobbra-balra a partot. De mivel nem számítottak arra, hogy itt partizánokkal találkozhatnak, nem is vettek észre semmit.

Ebben a pillanatban éles, fülsiketítő, egy irányba tömörülő kattogással megszólalt Turkenyics géppisztolya, utána Moskové,

azután egy harmadik, negyedik. Közben a puskák szakadozott egyes tüze.

Minden olyan váratlanul történt, és annyira nem hasonlított ahhoz, amit Oleg előre elképzelt, hogy nem is volt ideje lőni. Az első pillanatban gyerekes kíváncsisággal figyelt, aztán eszébe jutott, hogy hiszen neki is lőni kell, de akkorra már véget is ért minden. A hídon nem volt látható egyetlenegy német katona sem; a legtöbb elesett. Két német, aki éppen a tüzelés pillanatában ért a hídroz, viisszaszaladt az útra. Szerjzovska s nyomában Moszkva, majd utánuk Sztahovics felrohantak a felső partra, és lelőtték őket.

Turkenyics néhány fiúval felfutott a hídra. Ott még vergődött egy német. Végeztek azzal is. Aztán a tetemekeket lábuknál fogva a bokrok közé vonsozták, hogy az útról meg ne láthassák őket. Fegyvereiket elszedték. A teheneke, amelyek a patak mentén sok kilométernyire elszéledten legeltek, lassan a vízhez húztak – két lábbal a parton állva vagy mind a négygel a vízben –, áthúztak a túlsó oldalra, felfűjták nedves orrukat, és olyan hatalmas csámcsogással itták a vizet, mintha egész sor szivattyúgép dolgozna a közelben.

Az óriási gulyában akadtak közönséges igásökrök, vörösek, szürkék, tarkák; nagyon lassú, vastag szarvú, nagyszügyű bikák, mintha acélból öntötték volna hatalmas dupla patáikat; különféle fajú teheneke, kecses üszők és kidagadt oldalú, hasas állatok, meg nem fejt, duzzadó tőgyűkkel, melyeken dús csöcsök vöröslöttek; különös, világosvörös, büszke teheneke olyan szarvakkal, amelyek egyenesen a lapos homlokcsontból nőttek ki, továbbá nagy csontú, fekete-tarka hollandusok, tekintélyes fehér homlokkal, mintha csipkés fehér fejkendőben és kötényben kényeskednének.

A pásztorok, élemedett apók, már csaknem olyan lassúak voltak, mint a jószág, és különben is annyi viszontagságon mentek keresztül a háborúban, hogy egyáltalán nem is érdeklődtek, mi is volt ez a lövöldözés, ami itt a közelben és a gulya mögött hallatszott. Egy csomóban, csendesen dohányozva ültek a vi-

zes fűvön. De amikor a fegyveres embereket meglátták, felálltak.

A fiúk tisztelettudóan levették sapkájukat, és köszöntötték az öregeket.

– Adjon isten, elvtárs urak – mondta egy szürke, gomba formájú, görbe lábú bátyó. Vászoning volt rajta, azon nyers, ujjatlan birkabőr mellény.

Abból ítélve, hogy fonott korbács és nem hosszú szíjú karikás volt a kezében, a főcsordás lehetett. Nyilván meg akarta nyugtatni a többi öreget, mert hozzájuk fordulva így szólt:

– Hiszen partizánok! . . .

– Engedelmet, jó emberek – és Oleg feltette sapkáját –, a német őrséggel végeztünk, most már segítsenek a jószágot szétkergetni, hogy ne maradjon a németeknek . . .

– Hm . . . szétkergetni! . . . – szólalt meg némi hallgatás után egy másik kis fürgé öreg. – Végeredményben a mi tulajdon jószágunk, a Don mellékéről . . . miért is hajtanánk idegen földre? . . .

– Hát vissza akarják hajtani? – kérdezte széles mosollyal Oleg.

– Hát ezt már vissza nem hajtod – mondta a kis öreg szomorúan.

– De ha szétkergetjük, talán a mieink kezére jut . . .

– Ajajaj! Micsoda erő! – mondta egyszerre a kis öreg, és kétségbeesetten a fejéhez kapott.

A fiúk megértették, mi mindent éltek át ezek a bátyók, akiket arra kényszerítettek, hogy a rengeteg jószágot szülőföldjükről idegen, német földre hajtsák . . . Megsajnálták az öreget is, a barmokat is. De késlekedni nem volt szabad.

– Bátya, add csak ide a karikásodat! – mondta Oleg, a kis öreg kezéből kivette a hatalmas ostort, és a nyáj felé ment.

Miután szomjukat oltották, az ökrök és tehének lassan áthúzódtak a patak túlsó partjára. Egy részük elbarangolt, a hervadt fűvet legelte, miközben nagyokat fújt a nedves, kopár földre. Egy másik rész várakozva állt, a hátát az esőnek tartva vagy körülnézett: hol vagytok, pásztorok? Mit tegyünk most ezután?

Oleg, mintha örök életében mást sem tett volna, határozott

biztonsággal és nyugalommal félretolta az egyik tehenet, a másikat nyakán, hasán megpaskolta. Nagyokat durrantott karikásával, s így vágott utat magának a marhák között. Átgázolt a patakon, és befurakodott a gulya legsűrűjébe. A birkabőr mellesleges öreg a korbáccsal segített neki. A többi pásztor is utánuk jött, a fiúk is. Ordítózás és karikások suhogtatása közben ügyel-bajjal kettéválasztották a gulyát, ami elég sokáig tartott.

– Hát ennek így semmi értelme – mondta a birkabőr mellesleges öreg. – Sivíts közéjük azzal a géppisztollyal, így is, úgy is megette a fene...

– Ajajaj! – Oleg úgy összeráncolta az arcát, mintha valami nagy fájdalom állt volna belé, aztán tekintete egyszerre megkeményedett. Lerántotta válláról a géppisztolyt, egy sorozatot beleeresztett a gulyába.

Pár ökör meg téhen felbukott, mások sebesülten, bögve kitörték a sztyeppre. Az egész innenső fele, megérezve a löpor és vér szagát, félkörben vágatott szerte a sztyeppen, csak úgy döngött alattuk a föld. Szerjzszka és Zsenya Moskov géppisztolyából a gulya másik felét vették tűz alá, és ez is nekiiramodott a sztyeppnek.

A fiúk futva követték, s ahol pár tucat marha összeverődött, közéjük lőttek. Az egész sztyepp valósággal rengett a lövésektől, marhabögéstől, paták döngésétől, ostorcsattogástól és az emberek szörnyű keserves rikoltásától. Egyik-másik bika, miután rohanás közben meglőtték, hirtelen megtorpant, elülső lábára ereszkedett, aztán orra bukott. A meglőtt tehenek bögve emeltek magasra, aztán erőtlenül újra lehajtották gyönyörű fejüket. Rengeteg állati tetem vöröslött a ködben a fekete földön...

Amikor a fiúk – mindegyik a maga útján – egyenként hazaszállingóztak, még soká találoztak a sztyeppen hol itt, hol ott feltűnedező ökrökkel, tehenekkel.

Rövid idő múltán füst szállt föl a sztyeppen. Szerjzszka Tyulenyin Turkenyics megbízásából felgyújtotta a fahidat, amely csodálatosképpen még épségben volt.

Oleg és Turkenyics együtt mentek el.

– Megfigyelted ezeket a teheneket? Különös szarvuk mintha egyenesen a homlokcsontból nőne ki, s végük felé megkunkorodik, csak épp hogy össze nem ér – mondta Oleg lelkesen. – Ezek a Szalszki sztyepp keleti részéről valók, bár lehet, hogy egyenesen Asztrahanyból. Indiai fajta... Még az „Arany Horda” idejéből maradt itt...

– Honnan tudod? – kérdezte Turkenyics kétkedve.

– Kicsi koromban nevelőapám mindig magával vitt, amikor jószág ügyében járt-kelt az országban. Tudós ember volt ezen a téren.

– Hanem Sztahovics ma derekasan harcolt! – mordta Turkenyics.

– I-igen – mondta Oleg kissé bizonytalanul, nem valami meggyőzően. – Sokat utazgattam akkortájt nevelőapámmal... Tudod... a Dnyeper, napsütés, rengeteg nyáj a sztyeppen... És ki hitte volna, hogy én... hogy mi... – Oleg megint összeráncolta arcát, mintha fájna valamije, aztán legyintett, és attól fogva szótlanul ment egészen hazáig.

50.

Azok után, hogy a németek fondorlatos úton Németországba hajtották a városi lakosság egy részét, az emberek megértették, mi vár rájuk, mi fenyegeti őket, és igyekeztek kibújni a munkaközvetítő hivatalnál való jelentkezés alól.

Az embereket lakóházaikban vagy az utcán fogdosták össze, mint a rabszolgakereskedés idején az afrikai bozótokban a négereket.

A Vorosilovgrádban megjelenő Új Élet című újság, amelyet az ottani Feldkommandatúra hetedik osztálya adott ki, minden számában közölt néhány levelet, melyekben a Németországba hurcolt gyerekek arról értesítik szüleiket, hogy ott milyen jól élnek. Szabadok, jól tartják őket, és jól is keresnek.

Krasznodonba is érkeztek nagy ritkán levelek az elhurcoltak-

tól, akik általában Kelet-Poroszországban dolgoztak – a lehető legszilányabb munkát végezték –, mezőgazdasági napszámosok, házicselések voltak. A levelek a cenzúra láttamozása nélkül érkeztek, nagyon sokat lehetett olvasni a sorok között, de az amúgy is szűkszavú üzenetekben főleg a külső körülményekről írtak. A legtöbb szülő azonban egyáltalán nem kapott hírt.

Egy asszony, aki a postán dolgozott, megmondta Uljának, hogy a Németországból érkező leveleket a csendőrség külön embere kezeli a postán. Ez a csendőr tud oroszul. A levelek zömét visszatartja, asztalfiókjába dobja, ott tartja zár alatt. Mikor egy nagy csomó összegyűl, akkor elégeti.

Az Ifjú Gárda vezetőségének utasítására vezette Ulja Gromova azt a munkát, amely az ifjúságnak Németországba való toborzása ellen irányult. Röpiratokat írt és adott ki, a városban munkát szerzett azoknak, akiket az elhurcolás veszélye fenyegetett, vagy Natalja Alekszejevna segítségével betegség címen segített rajtuk. Sőt, ha kellett, tanyákon bújtatta el a nyilván tartott és megszökött gyerekeket.

Ulja nemcsak utasításra foglalkozott ezzel, hanem kötelességének is tartotta. Talán némileg bűnösnek érezte magát, hogy Valját nem sikerült szörnyű sorsától megóvnia. Lelkiismerete egyre jobban furdalta, mert sem ő, sem Valja anyja nem kapott hírt a lánytól.

December első napjaiban a postán dolgozó asszony segítségével a pervomajkai fiúk ellopták a ki nem kézbesített leveleket a cenzor fiókjából. Most Ulja előtt feküdtek egy zsákban.

A hideg beálltával Ulja megint bent lakott a házban, családjánál. Mint a legtöbb ifjúgárdista, Ulja is titkolta szülei előtt, hogy tagja a szervezetnek.

Nehéz perceket élt át, mikor szülei, akik nagyon féltették, munkába akarták küldeni. Ágyban fekvő anyja hol félőrrülten meredt rá nagy, fekete, vadmadár-szemével, hol sírva fakadt, míg az öreg Matvej Makszimovics hosszú évek óta most először rivallt rá a lányára. Egészen kopaszodó feje búbjáig elvörösödött. De hatalmas csontjai és szörnyű öklei ellenére is volt va-

lami megindító az öregedő emberben, kopaszodó feje vékony hajfoszlányaiban és tehetetlenségében, hogy nem tudott a lányára hatni.

Ulja kijelentette, hogyha apja vagy anyja még egyszer a legkisebb szemrehányást teszik, elmegy a háztól.

Matvej Makszimovics és Matrjona Szaveljevna szörnyen megdöbbentek: legkedvesebb gyerekük volt. Most jöttek rá először, hogy az öreg Matvej Makszimovics elvesztette hatalmát lánya fölött. Az anya pedig sokkal betegebb volt, semhogy küzdhetne vele.

Ulja eltitkolta tevékenységét, de annál odaadóbban végezte a háztartási kötelezettségeit, és ha hosszabb időre elment hazulról, azzal mentegette magát, hogy az élet olyan sivár és megálázó, hogy szüksége van barátnői társaságában egy kis szórakozásra. De egyre gyakrabban érezte magán anyja megbántott, merev tekintetét. Igen, anyja a szívébe látott. Apját meg valahogy feszélyezte a lánya, és jelenlétében inkább hallgatott.

Anatolijéknál más volt a helyzet. Hogy apja a frontra ment, Anatolij lett a család feje; anyja, Taiszja Prokofjevna és kishúga valósággal istenítették, és mindenben engedelmeskedtek neki. Lám, Ulja azzal a zsák levéllel sem otthon ült, hanem Anatolijnál. A fiú aznap Lilja Ivanyihinához ment Szuhodolba. Ulja befúrta hosszú ujját a borítékba, amelyeket a cenzúra már felvágott, kivette a leveleket, átfutotta az első sorokat, és az asztalra dobta.

Hagyományos, naiv köszöntés szülőkhöz, testvérekhez – kereszt- és családnevek villantak fel szeme előtt. Annyi levél volt, hogy pusztán átnézésük is nagyon sok időt kívánt. Valja nem irt...

Ulja összekuporodva, kezét térdére támasztva ült, és erőtlenül nézett maga elé... A házban csönd volt. Taiszja Prokofjevna és Anatolij kishúga már aludtak. A bádoglámpa gyöngye lángjáról vékony füst kerengett felfelé, és ide-oda imbolygott Ulja lehetőségétől. Feje fölött a rozsdamarta konyhaóra tiktakolva számolta a másodperceket. Popovék háza, ugyanúgy, mint az övéké, ma-

gányosan állott a többi tanyaház között, és az az érzés, hogy élete bizonyos mértékben elkülönült a többi embertől, már gyermekkorától végigkísérte Ulját. Különösen őszi és téli éjszakákon érezte ezt. Popovéknak gondosan, jól megépített házuk volt, és a téliesen barátságtalan szél zúgása alig szűrődött be az ablak-táblákon.

Ulja teljesen elhagyatottan érezte magát ebben a világban, mely tele volt mindenféle titokzatos, barátságtalan hangokkal, és elgondolkozva bámulta a hol hamvadó, hol meg fellobbanó kormos lámpafényt.

Miért is olyan a világ, hogy az emberek sohasem tudják egymás előtt igazán kiönteni a szívüket? . . . Miért van az, hogy bár a lelkük – Ulja és Valja lelke – már gyermekkoruk óta annyira összeforrt, mégsem hagyta el az otthonát érte, nem mondott le az élet megszokott örömeiről, barátairól, hogy megmentse Valját, hogy ott teremjen mellette, felszárítsa könnyeit, és megnyissa előtte a szabadság útját? . . . „Mert mindez lehetetlen . . . Mert lelkedet Valjánál fontosabb ügynek, szülőfölded felszabadításának szentelted – válaszolt egy belső hang. – Nem, nem – mondta magának –, ne keress magyarázatokat! Akkor sem tetted meg, amikor még nem lett volna késő. Mert nem volt szeretet a szívedben, mert te is csak olyan vagy, mint a többi.”

„De vajon csakugyan késő, lehetetlen megtenni?” – kérdezte. Gyerekes ábrándozásba merült: hősies embereket látott, akik hajlandók vele minden nehézséget leküzdeni, félrevezetik a német kommandósokat, és ott, abban az iszonyú országban rátalál majd Valjára, és így szól hozzá: „Mindent megtettem, semmit sem sajnáltam, csakhogy megmentselek, és íme, most szabad vagy!” Jaj, ha ezt tehetné! De nem! Ilyen emberek nincsenek. Ulja pedig egymagában gyöngye erre a feladatra. Nem, ezt csak egy ifjú, igazi barát tehetné meg, ha Valjának akadt volna ilyen barátja . . .

De vajon neki magának van-e ilyen barátja? Ki vállalt volna kockázatot érte, ha ő maga kerül hasonló helyzetbe? Nem, neki sincs ilyen barátja. És ilyen barát nincs is a világon . . .

Vajon akad-e a földön olyan ember, akit megszeret?... Milyen is lehet? Még sohasem láttam, csak a lelkében élt. Nagy, igaz, erős, férfias és jóságos tekintetű ember. Hogy vágyódott a szerelem után! Lehunyni a szemét, feledni mindent, és egészen átadni magát... Fekete szemében, melyben a lámpafény kormos-aranyos kis lángja játszott, e boldog, győzelmes érzés lidércfénye hol felszikkasztott, hol meg eltűnt.

Egyszerre halk, nagyon halk sóhaj ért a füléhez, mely valami elfojtott hívásra hasonlított. Megrázkódott. Finom metszésű orra megremegett... Semmi, Anatolij kishúga sóhajtott álmában. Előtte az asztalon egész halom levél. A lámpafény hegyes kis nyelvről vékony füstfonál keringett felfelé. Az ablaktáblán alig-alig hallatszott be a szél zúgása, a konyhaóra meg egyre ütötte a másodperceket: tik-tak, tik-tak...

Ulja arcát halvány pír futotta el. De magának sem tudott számot adni arról, hogy mi kergette arcába a vért, talán hogy ábrándozása miatt abbahagyta a munkát, vagy pedig az ábrándokban lehetett olyasvalami, amit szégyellt. Megharagudott önmagára, és figyelmesebben kezdte olvasni a leveleket. Igyekezett olyanokra találni, amelyeknek hasznát vehetik.

Ulja Oleg és Turkenyics előtt állt és kijelentette:

- Nem, csak olvasnátok ezeket a leveleket! Iszonyat... Natalja Alekszejevna azt mondja, hogy a németek összesen nyolcszáz embert hurcoltak el a városból. De titokban újabb névsort állítottak össze másfélezer emberről, címekkel és egyéb adatokkal... Nem, valami elrettentő dolgot kell csinálni, rajtuk kell ütni, amikor elvisznek egy csoportot. Talán azt a Spricket kellene megölni!

- Megölni, az sohasem árt, d-d-de újat küldenek a helyébe - jegyezte meg Oleg.

- Meg kell semmisíteni a névsorokat... Tudom is, hogyan: fel kell gyűjtani a munkaközvetítő hivatal - fakadt ki Ulja, és az arca égett a bosszúvágytól.

Az Ifjú Gárda egyik legvakmerőbb tette volt ez, melyet Szerjzszka Tyulenyin és Ljuba Sevcova Vityka Lukjancsenko segítségével hajtottak végre.

Az idő már teljesen télnek fordult, éjszakáinként erős hidegek jártak: a gépkocsiktól feltúrt sár és a barázdák reggelre keményre fagytak, és csak a déli napsütés olvasztotta meg őket.

Vityka Lukjancsenkoék veteményeskertjében találkoztak. Végigmentek a vasúti sínen, aztán toronyiránt nekivágtak a dombnak. Szerjzszka és Vityka vitték a benzinkannát és a gyújtóanyaggal telt palackokat. Fegyver volt velük.

Ljuba felszerelése egy üveg mézből, néhány ecsetből és az Új Élet című újság példányaiból állott.

Az éjszaka olyan csendes volt, hogy kerülniük kellett a legcsekélyebb zajt is. Egyetlen hibás lépés, a legkisebb vigyázatlanság a bádogkannával elárulhatta volna őket. Emellett olyan koromsötét volt, hogy bár kitűnően ismerték a terepet, néha mégsem tudtak azonnal tájékozódni, hogy hol járnak. Egyet léptek, aztán hallgatóztak, megint elindultak, és újra hallgatóztak.

Úgy érezték, mintha megállt volna az idő. Akármilyen furcsa volt, de amikor meghallották a munkahivatal őrének lépteit, kevésbé féltek. Az őr bakancsainak kopogása hol felverte az éj csendjét, hol meg elhalkult. Valószínűleg akkor, amikor megállt és hallgatózott, vagy pedig egyszerűen csak megpihent a lépcsőfeljáró mellett.

A széles homlokzatú munkaközvetítő lépcsőfeljárata a mezőgazdasági kommandatúrára nézett. Még mindig nem látták az őrt, de lépteiből arra következtettek, hogy már az épület oldalához értek, mire balról megkerülték, hogy a hosszú fal mögül közelítsék meg.

Itt, körülbelül húsz méternyire a háztól, Vityka Lukjancsenko visszamaradt, hogy kisebb legyen a zaj, míg Szerjzszka és Ljubka odalopóztak az ablakhoz.

Ljubka mézzel bekente a hosszúkás formájú alsó ablak üvegét, és kiemelte. Ez a munka türelmet kívánt. Ugyanúgy tettek a belső ablaküveggel is.

Ezután pihentek. Az őr a tornácon topogott, nyilván fáradt volt. Soká kellett várniok, amíg megint elindult. Attól féltek, hogy a tornácon állva esetleg meghallja Ljubka lépteit, mikor az épületben tesz-vesz. Most elindult az őr, és Szerjzowska kissé leguggolt, hogy Ljubka alá tartsa összekapcsolt kezét. Ljubka belefogódzkodott az ablakráamába. Egyik lábával Szerjzowska összekulcsolt kezére lépett, a másikkal átlendült az ablakpárkányon, és belülről a falba fogódzkodva, lovaglólülésben a párkányra ült, miközben érezte, hogy az éles ablakráma belehasít a combjába. Nem volt ideje, hogy ilyen csekélységgel törődjék. Mind mélyebbre ereszkedett lábával, hogy elérje a padlót. A következő pillanatban már bent is volt a szobában.

Szerjzowska átadta a benzines kannát.

A lány elég sokáig maradt benn. Szerjzowska már nyugtalanodott, hogy a sötétben beleütközik egy ablakba vagy székbe.

Amikor Ljubka megint felbukkant az ablakban, erős benzinszag áradt belőle. Ránevetett Szerjzowskára, átemelte lábát az ablakpárkányon, aztán kinyújtotta a kezét, majd a fejét, Szerjzowska meg hónaljon fogta, hogy könnyebben kimászhasson.

Szerjzowska egyedül maradt a benzinszagú ablaknál. Ott maradt, amíg Ljubka és Vityka – számítása szerint – már elég messze jártak az épülettől.

Ekkor az inge alól egy gyújtópalackot vett elő, és a tátongó ablakon át a szobába vágta. Olyan erősen lobbant fel, hogy egy pillanatra elvakította. A többi palackot nem dobta be, hanem elrohant a dombon át a vasúti sínek felé.

Az őr rákiáltott, utána lőtt. Golyó süvített el fölötte, de nagyon magasan. A táj hol megviláglott valami élettelen fénnel, hol újra besüppedt a sötétségbe. Egyszerre lángoszlop csapott fel a magasba, és a környék nappali fényben úszott.

Ezen az éjszakán Ulja ruhástul feküdt le. Halkan, hogy senki meg ne hallja, olykor odalopódzott az ablakhoz, és kissé félrehúzta a függönyt. Minden sötét volt. Nyugtalanodott Ljubka és Szerjzowska miatt, és időnként azt hitte, hiába is gondolta ki az

egészet. Az éjszaka lassan haladt. Ulja végül kimerülten elaludt.

Mintha valaki meglökte volna, úgy riadt fel, és egy széket felborítva, nagy zajjal az ajtóhoz rohant. Anyja felébredt, és félálmában ijedten rászólt, de Ulja nem válaszolt, hanem egy szál ruhában az udvarra rohant.

A város fölött s a dombok mögött izzó piros tűzfény lobogott. Távoli lövések hallatszottak, és Uljának úgy tűnt, hogy sikolyokat is hall. A lángok visszfénye még a város távoli részén is kiemelte a vastag sötétségből a házak és melléképületek tetejét.

A tűzvész nem keltette Uljában azt az érzést, amit várt: a lángtenger és visszfénye az épületeken, a kiáltások és lövések, anyja ijedt hangja – mind-mind valamilyen zavaros, riasztó érzéssé folyt össze lelkében. Rettegett Ljubáért és Szerjozskaért, és attól is félt, milyen hatása lesz ennek az ügynek egész szervezetükre. Attól rettegett, hogy ebben a szörnyű, de elkerülhetetlen romboló munkában elvesz az, ami a legfontosabb, legmagasztosabb a világon, s amit ő a szíve mélyén érzett. Most fogta el először ilyen nyugtalanság.

51.

1942. november 22-én a Vorosilovgrád-terület összes kerületeiben titkos rádiófelvevők egész sora vette át a Szovjet Tájékoztató Iroda legfrissebb közleményét arról, hogy a szovjet csapatok elvágták a sztálingrádi német front két vasúti vonalát, és rengeteg foglyot ejtettek. S az egész, láthatatlan földalatti munka, melyet Ivan Fjodorovics Procenko apránként, nap mint nap készített elő és irányított, hirtelen az előtérbe került, s az „új rend” elleni általános népi mozgalom alapja lett.

Minden nap új híreket hozott arról, hogy a szovjet csapatok egyre több sikert aratnak Sztálingrádnál. És minden, ami óhaj és reményként bizonytalanul forrott minden szovjet ember lelkében, most izzó vérhullámként csapott a szívbe: „Megkezdődött!”

Polina Georgijevna november 30-án kora reggel, mint szokott, tejet vitt kannájában Lutyikovnak. Filipp Petrovics semmit sem változtatott életrendjén, mióta munkába állt a főműhelyben. Ezen a hétfő reggelen Polina Georgijevna felöltözve találta Lutyikovot, abban a régi ruhájában, melyet a fém és a gépolaj már kissé megviselt. Ugyanaz az öltöny volt rajta, amit a megszállás előtt is munkában viselt. Az irodában kék munkaköpenyt húzott erre a ruhára. A különbség csak az volt, hogy régen ezt a köpenyt az iroda szekrényében tartotta, most pedig összegöngyölve hóna alatt vitte haza esténként. A vászonköpeny már ott feküdt a konyhaszéken, várta, hogy Filipp Petrovics elfogyassza reggelijét.

Lutyikov leolvasta az asszony arcáról, hogy híreket hoz, mégpedig nagyon jó híreket. Kissé eltréfálkozott Pelageja Iljinyicsnával, bár erre semmi oka nem volt – Pelageja Iljinyicsna, szokásához híven, ezekben a hónapokban sem adta tanújelét annak, hogy tud valamit –, szóval kicsit tréfált vele, aztán Polina Georgijevnával a szobájába ment.

– Ezt itt külön magának másoltam le... Tegnap este hallgatták le – mondta Polina Georgijevna felindultan, és kabátja alól apró betűs írást vett elő.

Tegnap reggel a Szovjet Tájékoztató Iroda legutolsó jelentését hozta el a szovjet csapatok hatalmas tánadásáról a központi fronton Velikije Luki és Rzsev körzetében. A mostani jelentés arról szól, hogy csapataink elérték a Don keleti partját.

Filipp Petrovics egy darabig szótlánul nézte a papírlapot, aztán szigorúan Polina Georgijevnára nézett, és azt mondta:

– Kaput... Hitler kaput...

Úgy mondta ezeket a szavakat, ahogy a fültanúk szerint a magukat megadó német katonák szokták. De ő nagyon komolyan ejtette ki e szavakat, és átölelte Polina Georgijevnát. Az asszony szemében a boldogság könnyei csillogtak.

– Sokszorosítsuk? – kérdezte.

Az utóbbi időben szinte egyáltalán nem terjesztettek röpiratokat, csak a Szovjet Tájékoztató Iroda nyomtatott jelentéseit

ragasztották ki. Ezeket a jelentéseket a szovjet repülőgépek dobálták le előre meghatározott helyeken. A tegnapi jelentés azonban olyan fontos volt, hogy Filipp Petrovics elrendelte a röpirat kibocsátását.

– A két jelentést együtt adjuk ki. Még ezen az éjszakán kiragasztjuk – mondta. Öngyújtót vett elő, a hamutartó felett elégette a papírt, és a pernyét kiszórta a kertbe.

Fagyos levegő csapott Lutyikov arcába. Pár pillanatig a fagy verte kerti napraforgó és tök levelein ülő zúzmarát nézte.

– Erősen fagyott? – kérdezte. Hangjából gond csendült ki.

– Mint tegnap. A tócsák fenéig befagytak, és nem olvadnak meg.

Filipp Petrovics homlokát ráncok barázdálták. Néhány pillanatig töprengve állott az asszony előtt, aki várta, hogy valamilyen rendelkezést ad, de a férfi nyilván elfeledkezett róla.

– Megyek – szólt csendesén az asszony.

– Igen, igen – mondta Lutyikov, mintha hirtelen magához tért volna, és olyan mélyet, olyan nehezet sóhajtott, hogy Polina Georgijevna szinte azt gondolta: „Talán csak nem beteg?”

Filipp Petrovics nem volt egészséges: podagra és kezdődő asztma bántotta, de már régen betegeskedett, és mély töprengését nem ez váltotta ki.

Filipp Petrovics tudta, hogy a veszély az ő helyzetükben mindig onnan csap le, ahonnan nem várják.

Lutyikov mint a szervezet vezetője kedvező helyzetben volt. A német közigazgatással nem volt semmilyen közvetlen kapcsolata. Át tudta húzni számításait, és ezért nem vonhatták felelősségre. A német közigazgatás előtt Barakov viselte a felelősséget. Éppen azért ott, ahol a termelésről volt szó, Barakov – Lutyikov útmutatása alapján – mindent megtett, hogy mind az igazgatóság, mind a munkások szemében olyan igazgatóként tűnjön föl, aki a németek érdekeit szolgálja. Mindent, egyet kivéve: Barakovnak nem volt szabad meglátnia mindazt, amit Lutyikov a németek ellen tesz.

Kívülről ez így festett: Barakov, az erélyes, tevékeny, paran-

csoló igazgató minden erejét latba veti, hogy a főműhely termeljen, s ezt mindenki látja; a láthatatlan, szerény Lutyikov pedig mindent szétrombol – s ezt senki sem látja. Nem megy a munka? Nem, általában megy, de lassan, lassabban, mint kellene. Hogy miért? Mindig egy a válasz: „Nincs munkás, nincs felszerelés, nincs szerszám, nincs szállítás, ahol pedig nincs, ott ne keress.”

Lényegében Barakov és Lutyikov között ilyen volt a munkamegosztás. Barakov tiszteletteljesen vette át főnökétől az intézkedések és rendelkezések egész halmazát, figyelmeztette rájuk Lutyikovot, és veszekedett, tevékenykedett, hogy végrehajtsák ezeket a rendelkezéseket. Lutyikov meg mindent felborított.

Barakov lázasan igyekezett helyreállítani a termelést – teljesen eredménytelenül. De ez a tevékenység kitűnően fedezte Barakovnak egy másik, igen szemléltető eredményeket felmutató tevékenységét: Barakov szervezte és vezette azokat a partizán rajtaütéseket és azt a diverziós munkát, amelyek a krasznodoni és szomszédos kerületeken átvezető utakon zajlottak le.

Lutyikov Valko pusztulása után magára vállalta a városi és kerületi bányák és egyéb üzemek szabotázszevékenységének szervezését, elsősorban a központi elektrotechnikai műhelyekben, mert nagyrészt ezektől függött a bányákban és a többi üzemből a felszerelés helyreállítása.

A kerületben sok üzem volt, a német közigazgatás azonban megfelelő számú megbízható ember híján nem tudta ellenőrizni őket. És mindenütt burjánzott egyszerűen a „lógás”, ahogy a nép nevezte. Az emberek nem dogoztak, hanem „lógak”.

Akadnak emberek, akik önkéntesen, saját kezdeményezésükre vállalták, hogy főszerepet játszanak a „lógás” megszervezésében.

Például Nyikolaj Nyikolajevics barátja: Viktor Bisztrinov az igazgatóságon dolgozott mint ügyvezető vagy inkább írnok. Hivatásos, képzett mérnök volt, de nemcsak hogy semmit nem csinált az igazgatóságban, hanem maga köré gyűjtötte mindazo-

kat, akik a bányákban nem csináltak semmit, és arra tanította őket, hogy hogyan kell megszervezni az általános naplopást.

Egy idő óta eljárógatott hozzá az öreg Kondratovics is, aki elvtársai – Sevcov, Valko és Kosztyijevics – pusztulása után olyan egyedül maradt, mint egy vén, kiszáradt tölgy a sztyeppen. Az öreg nem kételkedett abban, hogy a németek a fia kedvéért túrik, aki itallal kereskedett, és így a „policájok” és a csendőrség altisztjeivel barátkozott.

Egyébként igen ritka, őszinte pillanataiban a fia beismerte, hogy a német uralom nem olyan előnyös számára, mint a szovjet rendszer.

– Nagyon elkoldusodtak az emberek, nincs pénzük – vallotta be némi nehezteléssel.

– Várj csak, hazajönnek még a fivéridek a frontról, azonmód felakasztanak. És a mennyek országába jutsz, ahol nem leszen se szomorúság, se fogak csikorgatása – mondta nyugodt, rekedt hangján az öreg.

Kondratovics most sem dolgozott sehol, egész nap ott lézengett a kis bányák és a bányászházak környékén, és így lassan gazdag anyagot gyűjtött a német bányaigazgatás gázságáról, korlátoltságáról és teljes kudarcáról. Mint tapasztalt, alapos szaktudású öreg munkás egyre jobban megvetette a németeket, miután meggyőződött gazdasági kontárságukról is.

– Ítéljenek maguk, ifjú mérnök elvtársaim – mondta Bisztrinovnak és Kolja bácsinak. – Az égvilágon minden a kezükben van, és az egész területben összesen két tonna szenet bányásznak naponta! Na, jó, értem, ez a kapitalizmus, mi pedig magunknak dolgozunk. De az ő hátuk mögött, a fenébe is, másfél évszázad van, nekünk meg összevissza huszonöt esztendő – mire tanították akkor őket? Hozzá még – németek, az egész világ csak őket dicséri, híres pénzpolitikuskok, és micsoda világrablást szerveztek! Pfuj, uram irgalmazz!... – mondta különös mély, rekedt hangján.

– Jöttment népség! A XX. században azonban sehogy sem sikerül nekik a rablás. 1914-ben is elverték őket, most is megkap-

ják a magukét. Mindent elharácsolnak, de hogy hogyan kell valamit csinálni, arról fogalmuk sincs. Lumpen-csőcselék meg kispolgárok a világ nyakán... Teljes gazdasági csőd az emberiség szeme láttára... – dühöngött Bisztrinov fogait csikorgatva.

Ez a két fiatal mérnök meg az elaggott munkás minden napra kidolgoztak egy tervet, hogyan gáncsolják el azt a csekélyke buzgalmat is, melyet Schweide úr a széntermelésbe fektetett.

Így támogatta egész sor ember a párt földalatti kerületi bizottságának munkáját.

Nehezebb és veszedelmesebb volt Lutyikov feladata a műhelyben, ahol dolgozott. Ezt a szabályt tartotta szem előtt: feltétlenül teljesíteni a termelést érintő minden jelentéktelen intézkedést, de elhúzni a végtelenségig a nagyobb, fontosabb rendelkezések végrehajtását. A műhelyekben a német uralom első napjától elkezdtek néhány prés- és szivattyúfelszerelés javítását a nagyobb bányák részére, de mind a mai napig semmit sem javítottak meg, semmit sem állítottak helyre.

De azért mégsem lehetett olyan nehéz helyzetbe sodorni Barakov igazgatót, hogy minden intézkedés eredménytelen legyen. Éppen ezért bizonyos munkákat egészen vagy majdnem egészen elvégeztek, de aztán valamilyen váratlan baleset hirtelen mindent elrontott. Állandóan elromlott a motor – egy kis homokot szórtak bele. Amíg a motort javították, beállítottak egy dinamót, de hirtelen leállt a dinamó is: hideg vizet öntöttek a túlmelegedett hengerbe. Filipp Petrovicznak a legkisebb kártevéshez is minden műhelyben megvoltak az emberei, akik látszólag engedelmeskedtek a saját műhelyfőnöküknek, valójában pedig Lutyikov utasításait hajtották végre.

Barakov az utóbbi időkben sok új munkást állított be, főleg volt katonákat. A kovácműhelyben a szovjet hadsereg két kommunista tisztje dolgozott mint kovács. Azoknak a partizán csapatoknak a parancsnokai voltak, amelyek éjszakánként romboló tevékenységet fejtettek ki a környékbeli országutakon. Hogy a munkából való távolmaradásukat igazolják, azt a gyakorlatot vezették be, hogy az embereket egyszerűen más kerületekben

fekvő üzemeikbe küldték szerszámokért vagy a felszerelés kiegészítése végett. És hogy gyanút ne keltsenek a többi munkásban, akiket nem vontak be a földalatti szervezetbe, időnként őket is elküldték szerszámokért. A munkások meggyőződtek róla, hogy lehetetlen felszerelést vagy szerszámokat beszerezni, a német közigazgatás pedig látta, hogy Barakov és a műhely vezetője hogyan töri magát. Mégsem ment rendben semmi.

A műhelyek a krasznodoni földalatti szervezet fő központjává váltak: mindenki előtt ismeretlen valaki egy helyen összpontosította, kézben tartotta az erőket: könnyen és egyszerűen lehetett velük kapcsolatot tartani. De ennek is megvolt a veszélyes oldala.

Barakov bátran, állhatatosan és szervezeten dolgozott. Mint katona és mérnök a kis dolgokra is figyelt.

- Nálam minden úgy megy, mint a karikacsapás – mondta Filipp Petrovicsnak egy ritka, jókedvű pillanatában. – Miért lennének ők okosabbak nálunk? – tette hozzá. – Ha meg mi vagyunk az okosabbak, akkor túl kell járnunk az eszközön. Ezt meg is tesszük.

Filipp Petrovics mellére ejtette tömör állkapcsát, úgy hogy arca még puffedtebbé vált – ez nála mindig az elégedetlenség jele volt, és azt mondta:

- Túl könnyelműen ítélsz, hiszen ezek németek, fasiszták! Igaz, hogy sem okosabbak, sem ravaszabbak nálad. Érdeklis is őket az, hogy igazad van-e vagy sem. Észreveszik, hogy nem mennek a dolgok, és úgy kicsavarják a nyakadat, hogy egy arcizmus sem rándul meg. És a helyedre egy csirkefogót állítanak. És valamennyiünknek vagy befellegzett, vagy ellóghatunk! De elszökni nincs jogunk. Nem, testvér, mi késhegyen táncolunk, és ha már óvatos vagy, akkor légy háromszorosan az.

Erre gondolt Filipp Petrovics homályos szobájában, nehézkesen forgolódva az ágyon, és szemét kerülte az álom. Aztán meg arra is gondolt, hogy az idő egyre múlik, múlik...

Minél inkább elhúzódott a rendelések teljesítése, minél több üzemzavar, robbanás és baleset volt Barakov rovásán, annál

kétségesebbé vált a helyzete a német közigazgatás előtt. De még ennél is veszedelmesebb volt az, hogy időközben a műhelyekben egyre több ember, köztük nem egy tapasztalt szakmunkás, ismerte fel – hiszen fel kellett ismernie – a tényt, hogy tudatos kártevő van az üzemben.

Barakovot, aki folyton a németek között forgolódott, jól beszélt németül, és megkövetelte a munkát, a munkások a németek emberének tartották. Elkerülték. A műhelyekben tehát alig érhetette gyanú! Gyanússá csak Filipp Petrovics válhatott. Amúgy is kevés ember akadt Krasznodonban, aki elhitte, hogy Lutyikov őszintén dolgozik a németeknek. Lutyikov olyan orosz munkás volt, akit régen a munkásosztály lelkiismeretének neveztek. Mindenki ismerte, mindenki megbízott benne – a nép pedig nem téved.

Lutyikov közvetlen rendelkezése alatt a műhelyben néhány tucat ember dolgozott. De bármilyen szótlan is volt Filipp Petrovics, bármilyen szerényen is viselkedett, a szakmunkások biztosan észrevették, hogy az öreg, ha kissé bizonytalan és bátor-talan is a nehézségek miatt, a futólag kiadott rendelkezései ár-tanak a termelésnek.

Tevékenysége olyan apróságokból állt, melyeket egyenként észre sem lehetett venni. De idővel a sok kicsi sokra ment, és Filipp Petrovics is egyre feltűnőbbé vált. Túlnyomóan saját emberei vették körül. Jól látta, hogy alárendeltjei között sok olyan akad, mint gazdasszonya, Pelageja Iljinyicsna. Mindent látnak, együtt éreznek vele, de nem beszélnek erről, még saját maguk előtt sem. De ahhoz, hogy leleplezzék, nincs szükség sok gazem-berre, ehhez egyetlen gyáva is elég.

A főműhelyek legfontosabb feladata Krasznodon legnagyobb szivattyúházának helyreállítása volt. Ez látta el vízzel a legtöbb bányát, a város központi negyedét, sőt magát a főműhelyt is. A helyreállítással körülbelül két hónappal ezelőtt Barakovot bíz-ták meg, ő pedig Lutyikovnak osztotta ki ezt a munkát.

Ezt az egyszerű munkát, mint a többit is, teljesen ésszerűtle-nül végezték. De a szivattyúház nagyon fontos volt. Feldner úr

többször is ellenőrizte a munkát, és nagyon mérgelődött a munkálatok lassú haladása miatt. De Filipp Petrovics, azzal az ürüggyel, hogy előbb ki kell próbálni, még akkor sem adta át rendeltetésének, amikor már elkészült. Ebben az évben szokatlanul hideg reggelek voltak. A szivattyúház pedig ott állott vízzel telítve.

Szombaton a munka után Filipp Petrovics elindult, hogy átadja a szivattyút. Egyre elégedetlenkedett, hogy a tartály és a csövek folynak. Különös gondossággal erősítette meg a csavarokat és a csöveket. A munkavezető szótlánul nyomon követte, látta, hogy minden rendben van – nem szólt semmit. A munkások az utcán várakoztak.

Filipp Petrovics végre a munkavezetővel együtt kiment a munkásokhoz. Kivette kabátja zsebéből dohányzacskóját, egy cigarettapapír méreteire összehajtott Új Életből szakított cigarettapapírt, és szótlánul sorba kínálta a munkásokat szűzdohánnyal. Az emberek örömmel nyúltak a zacskó felé. Akkor tájt a szűzdohány is ritkaságszámba ment. Szénával kevert vacakot szívtak, amit úgy neveztek, hogy „nagyanyám matraca”.

A munkások ott álldogáltak a szivattyúháznál, nem beszélgettek, csak fújták a füstöt. Kérdően néztek hol a munkavezetőre, hol Lutyikovra. Ez pedig elszívott cigarettáját a földre dobta és szétaposta.

– Nos, most már úgy látszik, kész – mondta. – De ma nyilván már nincs kinek átadni: késő van. Várjunk hétfőig.

Érezte, hogy az emberek valahogy bizonytalanul néznek rá: már tegnap is erősen fagyott.

– Ki kellene a vizet eresztetni – mondta félig kérdően a munkavezető.

– Talán már itt a tél? – kérdezte Lutyikov szigorúan.

Kerülte a munkavezető tekintetét. De akaratlanul is összenéztek. És Filipp Petrovics látta, hogy a másik is mindent megértett. De alighanem a többi is, mert a várakozás valahogy kényelmetlen lett.

– Gyerünk!

Az emberek mélyen hallgatva távoztak.

Erre a jelenetre gondolt Filipp Petrovics, amikor kinyitotta a kis ablakot, és meglátta a hideg marta napraforgón és tökön az ezüst zúzmarát.

Ahogy Filipp Petrovics elképzelte, az egész brigád valóban ott várta a szivattyúháznál. Meg sem kellett mondani neki, hogy a csövek bedagadtak, aztán megrepedtek, az egész szerkezet használhatatlanná vált, és hogy előről kell kezdeni mindent.

– Sajnálom . . . De ki gondolta volna! Ilyen hideget! – mondta Filipp Petrovics. – No de nem esünk kétségbe! A csöveket kicseréljük. Igaz, hogy csövek nincsenek, de majd igyekszünk valahol megfelelőket találni.

Valamennyien félve néztek rá. Megértette, hogy becsülik bátorságáért, és szörnyülködnek azon, amit tett. De még jobban borzadnak nyugalmától.

Igen, azok, akikkel Lutyikov együtt dolgozott, az ő emberei voltak. De meddig lehet játszani a tűzzel?

Barakov és Lutyikov a köztük való kölcsönös viszonyuk iratlan törvénye szerint sohasem találkoztak munkán kívül, nehogy bárki is megsejtse barátságukat, nehogy bárki is arra gondolhasson, hogy szolgálati ügyeken kívül másról is beszélgethetnek egymással. Ha sürgősen beszélniük kellett, Barakov irodájába hívatta Lutyikovot, de előtte és utána föltétlenül behívatott más műhelyfőnököket is.

Ez egyszer nem halaszthatták el megbeszélésüket.

Filipp Petrovics műhelybeli kis irodájába ment. A székre dobta összehajtogatott munkaköpenyét, melyet hóna alatt mindig magával hordott, levette sapkáját, felöltőjét, lesimította ősz haját, kis kefével rendbe hozta rövidre nyírt, kemény bajuszát, és Barakovhoz indult.

A műhely irodája egy udvari téglalapú épületben volt.

A legtöbb krasznodoni hivatalban és lakásban ezen a télen hidegebb volt, mint az utcán. De a főműhely irodájában éppen olyan meleg volt, mint minden olyan hivatalban és lakásban, ahol németek dolgoztak vagy laktak. Barakov jól fűtött irodájá-

ban ílt, széles gallérú, szépen vasalt kék ingben, amelyen élénk színű nyakkendő feküdt. Barakov nagyon lefogyott, arca lesült, s így még fiatalosabb lett. Megnövesztette a haját, mely hullámos fürtben hullott a homlokába. Fürtje és állgödröcskéje, nagy szeme, tiszta, egyenes, bátor tekintetével, kemény vonalú szája jelenlegi helyzetében fokozott benyomást tett az emberre.

Barakov az irodájában ült, és határozottan semmit sem csinált. Nagyon megörült Lutyikovnak.

– Tudod már? – kérdezte Filipp Petrovics. Leült vele szemben, és kifújta magát.

– Úgy kell nekik! – Barakov telt ajkán derű suhant végig.

– Nem, én a Tájékoztató Iroda jelentéséről beszélek.

– Azt is tudom... – Barakovnak saját rádiókészüléke volt.

– Na és hogy lesz itt nálunk Ukrajnában? – kérdezte mosolyogva Lutyikov ukránul, aki orosz ember volt, de a Donyec-medencében nőtt fel, és olykor megengedett magának ilyen szabadosságot.

– Hát hogy? – válaszolt neki Barakov ugyancsak ukránul. – Minden módon fel fogunk készülni... – Barakov kört irt le a levegőben úgy, hogy Filipp Petrovics tökéletesen megértette, mit ért „minden módon” alatt. – Amint közelednek a mieink... – Barakov határozatlanul forgatta az asztal fölött a kezét, és mozgatta az ujjait.

– Pontosan... – Filipp Petrovics meg volt elégedve társával.

– Holnap az egész tervet elibéd terjesztem... Nincs hiány fiúkban, csak a pukkanós pálcákban, aztán meg a cukorkákban... – Barakov ezt valahogy ritmusban mondta el, és elnevette magát. Arról volt szó, hogy ember van elég, csak a puska és a lőszer kevés.

– Megmondom a gyerekeknek, hogy feküdjenek neki a dolognak. Szereznek azok mindent. Nem a szivattyúházzal van szó – mondta Filipp Petrovics, aki hirtelen áttért arra, ami leginkább nyugtalanította. – Nem erről van szó! Hanem arról!... Magad is tudod...

Barakov orrnyerjét éles ránc barázdálta.

- Tudod mit javasolok? Én téged elbocsátalak a munkából - mondta keményen. - Azzal vádollar, hogy befagyasztottad a szivattyúházat. Kidoblak.

Filipp Petrovics elgondolkozott. Ez is lehet az egyik megoldás.

- Nem - szólt kis idő múlva. - Nincs hová elrejtőznöm. De ha lenne is, nem szabad. Nyomban kiszaglásznak, és akkor neked is befellegzett. Veled együtt másoknak is. Olyan helyzetet, mint most a mienk, elveszteni - nem, ez nem megy - mondta határozottan. - Tartsuk szemmel, milyen a mieink helyzete a fronton. Ha csapataink gyorsan közelednek, akkor olyan odaadással, olyan tűzzel kezdünk dolgozni a németeknek, hogyha valaki gyanakodott volna is ránk, nyomban belátná, hogy tévedett: a német dolga rosszul áll, mi mégis iparkodunk! Úgyis a miénk lesz minden.

Barakovot az első pillanatban megkapta ez a rendkívül egyszerű okoskodás.

- De ha közeledik a front, akkor minket fegyverjavításra kényszerítenek - mondta.

- Ha a front közeledik, a fenébe rúgjuk az egészet, és parti-zánnak megyünk.

„Erős az öreg” - gondolta gyönyörűséggel Barakov.

- Meg kell teremteni a vezetés második központját - mondta Lutyikov - és pedig a főműhelyen kívül, nélkülünk, mintegy tartalékként. - Valamilyen megnyugtató, félig tréfás megjegyzést akart tenni, mint például: „Persze, nincs is rá szükség”, „voltaképpen pusztá óvatosság az egész” stb., de érezte, hogy sem neki, sem Barakovnak nincs erre a megnyugtatóra szüksége, és ezt mondta: - Embereink tapasztaltak, és szükség esetén nélkülünk is megbirkóznak a helyzettel.

- Igaz.

- Össze kell hívni a kerületi pártbizottságot. Hiszen utoljára még a németek bevonulása előtt hívtuk össze. Hol a párton belüli demokrácia? - Lutyikov szigorúan nézett Barakovra, és utána nyomban hunyorgott.

Barakov elnevette magát: a kerületi pártbizottságot valóban

nem hívták össze, minthogy ez a körülmények miatt egyenesen lehetetlen volt. A legfontosabb kérdésekben mégis a kerület többi vezető emberével tanácskozva döntöttek.

Filipp Petrovics a műhelyen át a kis irodájába ment, és meglátta Moskovot, Vologya Oszmuhint és Tolja Orlovot.

Filipp Petrovics úgy tett, mintha ellenőrizné a munkát, végigment a műhely fele hosszát elfoglaló faliasztal mellett, amelyen a lakatosok dolgoztak. A fiúk, akik éppen ebben a pillanatban hagyták abba a gondtalan diskurálást és cigarettázást, az illendőség kedvéért reszelőik után nyúltak.

Amikor Filipp Petrovics közelebb jött, Moskov ránézett, és félhangosan, gonosz mosollyal megkérdezte:

– Nos, elővett?

Filipp Petrovics megértette, hogy Moskov már értesült a szivattyúház dolgáról, és Barakov iránt érdeklődik. Moskov és a többi gyerek nem ismerte igazán Barakovot, és a németek emberének tartotta.

– Ne is kérdezd ... – Filipp Petrovics megrázta a fejét, mintha valóban fejmosást kapott volna. – Hogy megy a munka? – kérdezte, és Oszmuhin satuja fölé hajolt, mintha az alkatrészt nézné, és bajsza mögül ropogtatva a szót, csendesen mondta: – Oleg ma éjszaka legyen nálam, úgy, mint akkor ...

A krasznodoni földalatti szervezetnek még egy sebezhető pontja volt: az Ifjú Gárda.

52.

Minél jelentősebb sikereket aratott a Vörös Hadsereg, már nemcsak Sztálingrád körletében meg a Donnál, hanem Észak-Kaukázusban és Velikije Luki körül is, az Ifjú Gárda tevékenysége annál szélesebben bontakozott ki, annál elszántabb lett.

Az Ifjú Gárda már az egész kerületet behálózó, egyre növekedő szervezetté vált. Száznál több tagja volt. És hányan voltak a szervezeten kívüli segítők!

A szervezet növekedett, növekednie kellett, mert feladatai is szaporodtak. Végeredményben erre volt hivatva. Igaz, a fiatalok megéreztek, hogy valamiképpen feltűnőbb a munkájuk ahhoz az időhöz képest, amikor megkezdték tevékenységüket. De mit lehet tenni, ez bizony teljességgel elkerülhetetlen volt.

De minél szélesebb méreteket öltött az Ifjú Gárda munkája, annál szűkebbre szorult körülötte a Gestapo és a rendőrség „sűrű hálója”.

Az egyik vezetőségi ülésen Ulja váratlanul megkérdezte:

– Ki ismeri közülünk a morzejeleket?

Senki sem érdeklődött, mire jó ez, és senki sem tréfálkozott Uljával. Talán most először jutott eszükbe, hogy bizony a vezetőség tagjait is letartóztathatják. De erre csak futólagosan gondoltak. Hiszen eddig még semmi veszély sem fenyegette őket.

És éppen ebben az időben hívta Lutyikov személyes találkozóra Oleget.

Nem látták egymást első találkozásuk óta, s mind a ketten úgy találták, hogy a másik nagyon megváltozott.

Filipp Petrovics még erősebben őszült. Valahogy megszélesedett, meghízott. De érezni lehetett, hogy ez nem egészséges hízás. Beszélgetés közben gyakran felállt, hogy néhány lépést tegyen a szobában. Oleg hallotta lélegzetét: nyilván nehezebbre esett nagy testét cipelni. Csak a szeme tekintett a régi szigorral. Abban nyoma sem volt a fáradtságnak.

Lutyikov pedig észrevette, hogy Oleg fizikai értelemben is megnőtt. Teljesen felnőtt, legszebb korában levő fiú volt. Csontos arcának vonásai mintha mélyebbre húzódtak volna. De ha elmosolyodott, nagy szemében felcsillant a régi kisfiú. Mostani együttlétük alatt többnyire elgondolkozva, görnyedten állt, fejét a nyaka közé húzta, és homlokát széles ráncok barázdálták.

Filipp Petrovics részletesen, fürkészve, többször is visszatérve ugyanarra a kérdésre, érdeklődött az Ifjú Gárda régi és újonnan alapított csoportjai felől, neveket, jellemzéseket kért. Oleg érezte, hogy nem a külső események érdeklik, amikről Polina Georgijevnától úgyis értesül, hanem inkább a szervezet belső

helyzete és különösen az, hogyan látja Oleg a szervezet helyzetét.

Lutyikovot az érdekelte, hogy a szervezet tagjai mennyire tudnak egymásról, miként tartják fenn a vezetőség és a csoportok közti összeköttetést, az egyes csoportok egymással való kapcsolatát. Megemlítette a gulya esetét, és sokáig érdeklődött afelől, hogy a vezetőség hogyan értesítette a csoportot a készülő akcióról, hogy a csoporton belül a vezető miként értesítette a gyerekeket, és végül hogyan gyülekeztek. Érdekeltek a hétköznapiabb vállalkozások is, mint például a röpiratok kiragasztása, de ez is főleg az összeköttetés és a vezetés szempontjából.

Ismételjük, Filipp Petrovics bárkivel beszélgetett, mindig meghallgatta a másik véleményét, és a magáéval nem sietett előhozakodni. Sohasem igyekezett a másik nyelvén beszélni, de valahogy mégis úgy adódott, hogy öreggel, fiatallal mindig úgy beszélt, mint vele egyenrangúval.

Oleg megérezte ezt. Filipp Petrovics úgy tárgyalt vele, mint politikai vezetővel, akinek meghallgatja a véleményét. Más időkben ez boldog büszkeséggel töltötte volna el a szívét. De megérezte, hogy Filipp Petrovics kissé elégedetlen az Ifjú Gárdával. Filipp Petrovics kérdezgette, aztán egyszerre felállt, fel s alá járkált, ami pedig nem volt szokása. Aztán már nem is kérdezett, hanem csak folyton járkált. Oleg is hallgatott. Végre Filipp Petrovics nehézkesen a székbe ereszkedett, és a szemben ülő fiúra emelte szigorú tekintetét.

– Megnőttetek, a szervezet is megnőtt – mondta Filipp Petrovics –, és ez jól van így. Nagyon hasznos, hogy vagytok. Eljön az idő, amikor jó szóval emlékeznek meg rólatok. Most azonban azt mondom, hogy egyáltalán nincs rendben a dolgok... Engedélyem nélkül egyetlenegy embert se vegyetek fel a szervezetbe. Elég! Eljött az idő, hogy még a legfélénkebbek, a leglustábbak is segíteni fognak bennünket, de nem kötelező, hogy ezek szervezetünk tagjai legyenek. Érted?

– Értem – mondta halkan Oleg.

– Az összeköttetés terén... – Filipp Petrovics rövid szünetet

tartott – kisipari módon dolgoztok. Túl sokat szaladgáltok egymáshoz, lakásról lakásra. De leginkább a tiedre és a Turkenyicsére. Ez veszedelmes. Ha én, mondjuk, az utcátkban laknék, felfigyelnék rá: miért szaladgálnak hozzátok fiúk, lányok, nap mint nap, sötét éjjel is, amikor pedig tilos a közlekedés? Miért szaladgálnak olyan sokat? Az egyszerű lakos is így gondolkozik. De **amazok** keresnek benneteket, mert már régen felfigyeltek rátok. Fiatalok vagytok, néha, ugye, összetalálkoztok, nem a politika, egyszerűen a mulatság kedvéért? – kérdezte Filipp Petrovics jóindulatú, kissé huncut mosollyal.

Oleg zavartan, mosolyogva bölintott.

– Ez pedig nem jó. Úgy kell, hogy ezentúl kissé unatkozzatok. Megjönnek a mieink, lesz elég alkalom a vígságra – mondta nagyon komolyan Filipp Petrovics. – A vezetőséget is ritkábban hívjátok össze. Háborús időket élünk. Van parancsnokotok, komisszárokat, dolgozátok úgy, mint a fronton, háborús föltételek között. Az összeköttetést pedig a ti szervezetetek színvonalán kell tartani. Jó lenne, ha olyan helyet gondolnátok ki, ahová mindenki bejárhat szabadon, és senkinek sem tűnik fel. Mi van most a Gorkij Klubban?

– Üresen áll – mondta Oleg. Eszébe jutott, hogyan ragasztotta ki a röpiratot a klub falára, miközben majdnem a „policáj” kezébe került... „Milyen régen is volt ez” – gondolta. – A klub nem lakható, azért áll üresen – magyarázta.

– Forduljátok a hatósághoz, és csináljátok belőle rendes klubot.

Oleg egy darabig hallgatott, homlokát ráncolta.

– Nem értem – mondta.

– Nem nehéz megérteni: a klub az ifjúságért, a lakosságért készült. Szervezzétek meg azokat a fiúkat, lányokat, akik távol állnak a politikától, és csak szórakozni szeretnének; válasszatok ki egy csoportot, amelyik kezdeményezi az egészséget, ti is legyetek benne, forduljátok a polgármester úrhoz: engedje meg, hogy használhassátok a klubot. Mondjátok meg neki, hogy kultúr-munkát akartok végezni, az új rend szellemében. És hadd szóra-

kozzanak a fiatalok, merl így csak tétlenül ödöngenek, és nem csoda, ha ártalmas gondolatok támadnak a fejükben. Maga ez a gaz polgármester persze nem tud határozni, hanem főnökeihez fordul. Azok meg lehet, hogy megengedik. Maguk is majd megfúlnak az unalomtól – mondta Lutyikov.

Oleg korát meghaladó, különleges gyakorlati érzékével nyomban megértette, hogy a klubba be lehet építeni a szervezet vezetőit, és rajtuk keresztül összeköttetést tarthatnak fenn az ötös csoportok vezetőivel. De Oleg lelkiismeretét felkavarta az a lehetőség, hogy akarata ellenére belekeveredik abba az életbe, amelyet annyira gyűlölt, hogy ő valamilyen módon részesévé lehetne az idegen világ elvetemült cselekedeteinek, s nap mint nap a maga személyével fedezné az emberek előtt, vagy pedig akár közvetve is előmozdítaná ezeket a legaljasabb tetteket. Nem, mindent megtesz, csak ezt nem! Szótlanul lehajtotta fejét, mert nem volt ereje, hogy Filipp Petrovics szemébe nézzen.

– Gondoltam is – mondta nyugodtan Lutyikov. – Nem értettél meg! Pedig ha megértesz, az nagy ajándék lenne számomra és az egész szervezet számára is – Filipp Petrovics felállt, és nehéz léptekkel rótt a szobát. – Kisfiú, aztán attól fél, hogy bepiszkolódik... Aki igazán tiszta, azt nem lehet bemocskolni. De mi-féle agitátoraik is vannak nekik? Egy hangszórót a klubba, az magától is kiabál! Úgy kell megcsinálni a dolgot, hogy a klub a mi kezünkben legyen. A mi agitációink nem hangos, de erősebb az övékénél. Megmondom őszintén, hogy egy kicsikét mi is oda-dörgölődünk majd hozzátok. Igaz, úgy, hogy észre sem veszitek majd, amiért előre bocsánatot kérek. A klub programja semleges lesz. Ha olyan gyerekekkel dolgozol, mint, mondjuk, Moskov, Zemnuhov vagy Oszmuhin, de még inkább Ljuba Sevcova, akkor ezek kitűnően megszerveznek a számodra mindent...

És az öreg Lutyikov még sokáig beszélt, igyekezett meggyőzni fiatal elvtársát még azután is, amikor Oleg már megegyezett vele. Oleg kissé restelkedett is, hogy hamis érzésnek adta át magát.

- Mindezt azért mondom, mert nyilván elvtársaid ugyanazt mondják majd neked, amit te mondtál nekem. Azért szóltam, hogy tudjad, mit válaszolj nekik - mondta Lutyikov, és egyre tanította, tanította Oleget.

Vanya Zemnuhov, Moskov és két lány, aki nem volt tagja az Ifjú Gárdának, az 1. számú bánya igazgatóságának támogatásával felkeresték Sztacenko polgármestert. Valóban az ifjúság egy csoportját képviselték, melyet ebből az alkalomból sikerült tömöriteniök.

Sztacenko az előjáróság fűtetlen és piszkos helyiségében fogadta őket. Mint mindig, most is részeg volt, és vastag ujjú apró kezét az asztal zöld posztójára fektetve, mozdulatlan arccal figyelte Vanya Zemnuhovot, aki fölöttébb szerény, előzékeny és közlékeny volt, de csontkeretes pápaszemén keresztül nem a polgármestert, hanem a zöld posztót nézte.

- A városban olyan hírek terjednek, hogy a német hadsereg Sztálingrád alatt vereséget szenvedett. Ezzel kapcsolatban az ifjúság gondolatvilágában - Vanya bizonytalanul gyúrta ujjával a levegőt - bizonyos ingadozás tapasztalható. Paul úr - az 1. számú bánya zászlóaljának meghatalmazottját nevezte meg - és ... úr - a városi előjáróság közoktatásügyi osztályfőnökének nevét említette - szíves támogatásával, amiről polgármester úr valószínűleg értesült már, és végül egyszerűen az ifjúság nevében, mely ellentmondás nélkül áll az új rend mellé, kérjük, mégpedig személyesen öntől, Vaszilij Illarionovics, akinek megértő szívét ismerjük ...

- Részemről, uraim ... Fiúk! - kiáltott fel Sztacenko egyszerre barátságosan. - A városi előjáróság ... - mondta, és szemébe könny szökött.

Sztacenko is, az urak is, a fiúk is jól tudták, hogy a városi előjáróság maga semmit sem határozhat el, mert minden döntés a csendőr főtörzsőrmester kezében van. De Sztacenko „mellette volt”, mert maga is - mint Filipp Petrovics helyesen állapította meg - „majd megfulladt az unalomtól”.

Így történt, hogy a főtörzsőrmester engedélyével 1942. december 9-én, a Gorkij nevét viselő klubban lezajlott az első műsoros est.

A nézők télikabátban, katonaköpenyben, báránybőr bundában ültek és álltak. A klubot nem fűtötték, de kétszer annyi néző gyűlt össze, mint amennyi hely volt, s nemsokára izzadni kezdett a párás plafon.

Az első padsorokban foglaltak helyet Hauptwachtmeister Brückner, Wachtmeister Balder, Leutnant Schweide, helyettese, Feldner, Sonderführer Sanders a mezőgazdasági kommandatúra teljes személyzetével, Oberleutnant Sprick Nyemcsinovával, Sztacenko polgármester, Szolikovszkij rendőrfőnök a feleségével és Kulesov, a nemrég mellé rendelt vizsgálóbíró, egy előzékeny, csendes, kövér és szeplős arcú, kék szemű, vörös, gyér szemöldökű úr, akin hosszú fekete kabát volt, kubánka-kucsmájának vörös posztóján pedig keresztbe varrott aranypaszománt ékeskedett. Jelen voltak még Paul, Juner, Becker, Blochke, Schwartz urak és a bányászászlóalj tizedesei. Eljött Surka Reiband tolmács, a Hauptwachtmeister főszakácsa, valamint Schweide hadnagy szakácsa is.

A hátsó padsorokban az átvonuló német és egyéb csapatok katonái, csendőr- és „policáj”-legénysége foglalt helyet. Ruházatuk elütött a helybeli lakosság kopott ruháitól, fakó kendőitől. Nem volt jelen Fenbong altiszt, aki túl volt terhelve munkával, és különben sem szeretett szórakozni.

A vendégek ott ültek a régi, nehéz színpadi függöny előtt, amelyet a Szovjetunió sarló-kalapácsos címere díszített. De amikor a függöny felgördült, a színpad hátsó falán látható lett a Führer óriási mellképe, melyet – az arcvonások némi torzításával – helybeli művészek alkottak.

Az előadás egy ősrégi egyfelvonásos bohózzal kezdődött, melyben Vanya Turkenyics játszotta a menyasszony élemedett apjának szerepét. Művészi elveihez és hagyományaihoz híven Danyilics kertészt alakította. A közönség tapsviharral fogadta

és kísérté kedvencét. A németek nem nevettek, mert Hauptwachtmeister Brückner nem nevetett. De a rövid bohózat után Brückner mégis egymásra ejtette tenyerét. Erre a többi német is tapsolt.

A pengetős zenekar – élén a város két legkitűnőbb gitárosával: Vitya Petrovval és Szergej Levasovval – az „Őszi keringő” című zeneművet játszotta, majd a „Kimegyek a patakra” kezdetű dalt.

Sztahovics, a rendező és konferanszié, fekete öltönyben, vakító fényes cipőben, angolos eleganciával, tartózkodóan lépett a színpadra.

– A Luganszk-területi operettszínház művésznője... Ljubov Sevcova!

Taps.

Ljubka világoskék selyemruhában, világoskék cipőcskében jelent meg, és Valja Borc kíséretével, aki egy alaposan lehangelődött zongoránál ült, néhány szomorú, majd víg dalt adott elő. Sikere volt, sokszor kihívták. Végül, mint a fergeteg, a színpadon termett, de most már rikítótarka ruhában és krémszínű cipőben, szájharmónikával, és csinos két lába a jó ég tudja, miféle táncra perdült. A németek tomboltak az elragadtatástól, és szűnni nem akaró tapsvihar zúgott.

Sztahovics sötét öltönyében újra megjelent.

– Cigány románc-paródia... Vlagyimir Oszhumin. Gitáron kíséri Szergej Levasov.

Vologya előbb, nem tudni, miért, a kezét tördelte, miközben nyakát egészen természetellenesen nyújtogatta, aztán hirtelen, minden átmenet nélkül vad táncra perdült, s közben énekelt: „Édesanyám, de unalmas”. A zord arcú Szergej Levasov komoran követte gitárjával, mint egy Mefisztó.

A közönség kacagott. A németek is.

Vologyát újrázták. Egészen különös fejforgatással énekelt, miközben a Führer mellképének szegezte tekintetét.

Beszélj, meséld el hát, csavargó:

Ki szült világra, hol hazád?

Hej, megkapod érdem szerint, ne félj te,

Csak keljen a nap, a ragyogó . . .

Hej, elmerülsz álomba, mélybe . . .

A nézők felugráltak helyükről, és üvöltöttek az elragadtatástól. Vologyát számtalanszor kihívták.

Az estély Kovaljov és társai cirkuszi mutatványaival ért véget.

Míg a klubban tartott az előadás, Oleg és Nyina lehallgatták rádión a legutolsó híreket a szovjet csapatoknak a Közép-Don körletében véghezvitt előnyomulásairól. Novaja Kalitva, Kantyemirovka s Bogucsar, vagyis azoknak a pontoknak az elfoglalásáról, amelyeket a németek ez év júniusában szálltak meg, hogy aztán onnan dél felé törjenek előre.

Oleg és Nyina reggelig másolták a jelentést, és egyszerre katogó robajt hallottak a fejük fölött. Megrendülten felfigyeltek. Kiszaladtak az udvarra. A tiszta téli levegőben, szabad szemmel láthatóan, szovjet bombavetőők úsztak el a város felett. Nem siettek, motorjaik zengő zakatolással töltötték meg a messzeséget, és valahol Vorosilovgrád alatt bombákat dobtak le. Ide hallatszott a bombák tompa robaja. Ellenséges vadászgépek, légvédelmi ágyúk nem zavarták a szovjet bombavetőket, s ezek nyugodtan úsztak Krasznodon felett visszafelé.

53.

1942 történelmi hónapjaiban – novemberben és decemberben – a szovjet emberek, de különösen, akik mélyen a németek hátában éltek, nem láthatták azoknak az eseményeknek valódi méreteit, amelyek ezzel az egy, szimbólummá vált szóval vonultak be a népek örök emlékezetébe: Sztálingrád.

Sztálingrád – ez a szó nemcsak egy, a Volgához tapadó szűk kis földdarabnak és a porig lerombolt városnak a történelemben

példátlanul álló védelmét jelenti egy olyan ellenség ellen, mely a fegyvernemek univerzális összeegyeztetésével és a technika elképesztő gazdagságával olyan óriási mennyiségű erőt összpontosított, amelyet az emberiség történetében lezajlott legnagyobb csaták sem ismertek.

Sztálingrád: olyan hadvezérek zsenialitásának nagyszerű megnyilatkozása volt, akiket már az új, a szovjet rendszer nevelt föl. A lehető legrövidebb idő – nem egészen másfél hónap – alatt, egyetlen egységes terv alapján (mely három, külön-külön is mesterműnek bizonyult szakaszban valósult meg) a szovjet csapatok a Volga és Don menti sztyeppek óriási térségein huszonkét hadosztályt zártak körül, és az ellenség harminchat hadosztályát verték szét. És mindössze egy hónap kellett ahhoz, hogy a körülzárt ellenség megsemmisüljön vagy foglyul essen.

Sztálingrád: az új, szovjet rendszer nevelte emberek szervező tehetségének legragyogóbb bizonyítéka. Hogy ezt megérthessük, elég elgondolnunk, hogy emberben és hadfelszerelésben milyen óriási tömegeket kellett egységes terv és egységes akarat szerint mozgatni, micsoda hatalmas ember- és anyagtartalékot kellett a terv megvalósításához létrehozni! Milyen hatalmas szervező erő és anyagi felkészültség kellett ahhoz, hogy ezt az óriási tömeget a frontra szállítsák. Végül világtörténelmi jelentőségű az a tanító- és nevelőmunka, amelynek eredményeként a szakaszvezetők-től a marsallokig katonai és politikai tekintetben nagyszerűen képzett parancsnokok és hadvezérek vezették ezt a megmozdulást, millió és millió felfegyverzett ember öntudatos mozgalmává változtatva azt.

Sztálingrád: milyen nagyszerűen bebizonyítja az egységes tervvel gazdálkodó új társadalom fölényét az anarchista termelési módot folytató régi társadalommal szemben. Egyetlen régi típusú állam sem tudott volna végrehajtani ilyen ellentámadást másfél évvel azután, hogy az ellenség Európa legtöbb államának ipari és mezőgazdasági erejétől támogatott több milliós hadserege elképzelhetetlen pusztulást és rombolást okozva betört az

országba. Egyetlen régi típusú állam sem tudta volna így megteremteni egy hasonló ellentámadás gazdasági feltételeit.

Sztálingrád: a tőke láncaitól megszabadult nép lelkierejének és bölcs történelemszeretetének megnyilatkozása. És ezzel örökre bevonult a történelembe.

Mint a többi szovjet ember, Ivan Fjodorovics Procenko sem ismerhette azoknak az eseményeknek igazi méreteit, melyeknek részese és szemtanúja volt. De mert rádión és néhány emberen át kapcsolatot tartott az Ukrán Partizán Vezérkarral és a dél-nyugati front haditanácsával, amelynek elsőként kellett Ukrajnába bevonulni, Ivan Fjodorovics mégiscsak többet tudott, mint a Vorosilovgrád-területen harcoló többi szovjet ember: tudomása volt a szovjet csapatok támadó hadműveleteinek jellegéről és méreteiről.

Ivan Fjodorovics csak addig volt Vorosilovgrádban, amíg a város mind a négy földalatti kerületi pártbizottságának tevékenységét kibontakoztatta. De amikor híre jött, hogy a szovjet csapatok a Közép-Donon áttörték a német frontot, Ivan Fjodorovics több ízben megváltoztatta tartózkodási helyét. November közepétől főleg a terület északi kerületeiben működött.

Senki sem súgta meg Ivan Fjodorovicsnak, hogy most éppen ezekben az északi kerületekben kell tartózkodnia. De a józan ész vagy ösztöne rávezette, hogy most ott kell lennie, ahol legközelebb van a szovjet front, és ahol a partizánosztagek leggyorsabban léphetnek együttműködésre a reguláris szovjet hadsereggel.

Közeledett az idő, amelyre Ivan Fjodorovics olyan régóta várt, az idő, amikor a kis partizán csoportokat ismét hadműveletekre alkalmas osztagokká lehet egyesíteni.

Ivan Fjodorovics most a Belovodszk-kerület egyik falujában, Marfa Kornijenko rokonainál talált helyet, ugyanott bújt meg a fogságból kiszabadult gárdaőrmester, Gorgyij Kornijenko, Marfa férje is. Kornijenko partizán csoportot szervezett a faluban, mely rendes feladatai mellett Ivan Fjodorovicsot is megővta minden kellemetlenségtől. A Belovodszk-kerület partizán csoportjainak parancsnoka annak a szovhozak az igazgatója

volt, amelyben nyáron a krasznodoni Gorkij Iskola tanulói dolgoztak, s aki utolsó teherautóját Marija Andrejevna Borc rendelkezésére bocsátotta a tanulók evakuálására. Neki adott parancsot Ivan Fjodorovics, hogy vonja össze csoportjait a Belovodszk-kerületben, és alakítson egy kétszáz főből álló osztagot.

A világ még nem értesült a szovjet csapatoknak a Közép-Donnál végrehajtott hatalmas támadásáról, amikor Ivan Fjodorovics rádiója rejtjeles jelentést fogott el arról, hogy a szovjet csapatok keleten a Csir folyónál, a bokovi kerületben, északkeleten a Novaja Kalitva és Monasztirscsina közti szakaszon mélyen áttörték a német állásokat. Ezzel egy időben Ivan Fjodorovics parancsot kapott, hogy minden rendelkezésére álló partizánert dobjon át az ellenség közlekedési vonalaira: északon Kantyemirovkánál, keleten Millerovónál, Glubokojénál, Kamenszknél és Lihajánál. A front haditanácsa adta ezt a parancsot.

– Eljött a mi időnk is! – kiáltott fel Ivan Fjodorovics ünnepélyesen, és átölelte rádiósát.

Összeesőköltöztak, mint két testvér. Ivan Fjodorovics hirtelen könnyedén ellökte a rádióst, és azonmód, kabát nélkül kiszaladt a házból.

Tiszta, hideg, csillagos éjszaka volt. Az utolsó napokban csak úgy szakadt a hó; a kunyhók tetői és a távoli halmok csendesen szunyókáltak a hótakaró alatt. Ivan Fjodorovics ott állt, nem érezte a hideget, melle feszült. Mohón szívta magába a fagyos levegőt, a könny csorgott az arcán és nyomban ráfagyott.

Közel egy órába telt, amíg Ivan Fjodorovics lakásához ért. A rádiósát a készülékkel együtt magával vitte. Gorgyij Kornyijenko, az óriási gárdista, aki nemrég tért vissza egy akcióról, amelynek során egy tanyai „policáj”-őrsöt semmisítettek meg, mélyen aludt. De nyomban elszállt szeméről az álom, amikor Fjodorovics megrázta a vállát, és közölte vele a nagy újságot.

– Monasztirscsina mellett! – kiáltotta Kornyijenko, és szeme feltüzelt. – Hiszen én magam is erről a frontról való vagyok, ott estem fogságba . . . Emlékezz rá, hogy mit mondok: a mieink néhány nap múlva itt lesznek.

Az öreg katona nagyot krákogott az izgalomtól, és öltözködni kezdett.

Az északi partizáncsoportokat Gorgyij Kornijenkónak rendelték alá, és ő köteles volt haladéktalanul támadásba menni a Markovka-Kantyemirovka körletben. Ivan Fjodorovicsnak a rádióssal és a rádióval meg két partizánnal Gorogyiscse faluba kellett mennie. A faluban állomásozott osztagával a szovhoz igazgatója. Ivan Fjodorovics megértette, hogy elérkezett az idő, amikor leghelyesebb, ha az osztagnál van.

A bolyongás napjaiban állandó összekötője feleségének a barátnője, Masa Subina volt, akit Vorosilovgrádból vitt magával. Mint gondolta, Subina azok közé az állhatatos és hűséges emberek közé tartozott, akik olyan határtalanul szerények, hogy csak éles szemű szervezők ismerhetik fel és választhatják ki őket a tömegből. Ezek az emberek azután, miután a választás rájuk esett, emberfeletti munkát végeznek, miközben egészen elfeledkeznek önmagukról, és észre sem veszik, hogy az ő vállukra nehezedik főnökeik és vezetőik feladatainak gyakorlati végrehajtása. Ilyen emberek segítsége nélkül még a legnagyobb feladatokat sem lehet megoldani.

Masa Subina már nem tudta megkülönböztetni a napot az éjszakától, annyi volt a dolga. Ha az emberek, akik mellette dolgoztak, számot akartak volna adni maguknak arról, hogy mi a legjellemzőbb az ő életében és munkájában, megdöbbenve állapították volna meg, hogy senki sem tudja, mikor alszik ez az asszony. Ha aludt is, olyan keveset, főleg olyan észrevétlenül, hogy úgy látszott, mintha egyáltalán nem is szokott volna aludni.

Ennek az asszonynak a lelke, mindenki számára észrevétlenül, a munka legnagyszerűbb pátoszában égett. Egyetlen öröm melegítette szívét, hogy nem él egyedül, elhagyottan. Igaz, hogy nem érintkezhetett barátnőjével, Katyával. Katyával csak Marfa Kornijenko útján volt kapcsolata. De Masa tudta, hogy egyetlen és legjobb barátnője valahol a közelben él, és a közös ügyért dolgozik. Masa Ivan Fjodorovicsot lelke teljes, önzetlen odaadá-

sával szolgálta, mert az annyi sok ember közül őt választotta ki, és megbízott benne. És ezért a bizalomért kész volt életét áldozni.

Ivan Fjodorovics az óriási események jelentőségének hatása alatt – melyekért ő is megtette a magáét – utolsó rendelkezéseit adta át Masának.

– Marfánál személyesen találkozol majd a mityakinszki osztag parancsnokával. Tevékenységi köre: a Glubokojéba és Kamenszkbe vezető országút. Haladéktalanul menjenek át támadásba, dolgozzanak éjjel-nappal, lélegzethez se jusson az ellenség. Marfa pedig mondja meg Katyának, hogy haladéktalanul hagyja abba a tanítószkodást, és jöjjön ide...

– Ebbe a lakásba? – kérdezte Masa.

– Ebbe... Te meg egy percet sem vesztesz eredj Kszenyija Krotovához. Az utat tudod?

– Megtalálom.

Amikor Ivan Fjodorovics Masának megadta feladatait, ezt a címet közölte vele: Uszpenka falu, orvosi rendelő, Valentyina Krotova orvos. Kszenyija Krotova, Valentyina nővére most öszszekötő Jekatyerina Pavlovna – Procenko felesége – és a Dontól délre fekvő kerületi pártbizottságok között.

– Kszenyijának megmondd: tevékenységi köre a Lihaja, Sahti, Novocserkasszk, Rosztov, Taganrog felé vezető utak – folytatta Ivan Fjodorovics. – Éjjel-nappal, megállás nélkül dolgozzanak, nehogy az ellenség lélegzethez jusson. Szállják meg a lakott helységeket mindenütt, ahol közel a front, így vonják magukra a németek figyelmét... A Katyánál levő központi találkozóhelyet természetesen felszámoljuk. A fő találkozóhely most Marfánál lesz. A jelszót megváltoztatom... – Masa füléhez hajolt, és közölte vele a jelszót. – Nem felejtetted el?

– Nem.

Gondolkozott, aztán azt mondta:

– Ez minden.

– Minden? – Masa ránézett. Csak egyet kérdezett volna: „Hát én?” De tekintete semmit sem árult el.

Ivan Fjodorovics, mint jó emlékezőtehetségű ember, gondolatban ellenőrizte, nem felejtett-e el valamit. És eszébe jutott, hogy nem intézkedett, mi legyen Masával.

- Igen... Amint eléred Kszeniját, ő rendelkezik veled. Együtt dolgoztok majd mint Marfa összekötői. Közöld velük a nevemben, hogy ne küldjenek téged többé sehová.

Masa lesütötte szemét. Elképzelte, miként megy ezentúl egymagában, egyre távolabb és távolabb ezektől a helyektől, ahová ha ma nem, holnap visszatérnek a mieink. Igen, néhány nap múlva ott, ahol ő most Ivan Fjodorovicssal beszél, hírmondó sem marad az ellenségből, és újra jogaiba lép az a ragyogó világ, amelyet oly soká vártak, s amelyért örömmel áldozzák életüket.

- Nos, Masa - mondta Ivan Fjodorovics -, nincs időnk, sem neked, sem nekem... Köszönök neked mindent...

Keményen átölelte, és megcsókolta a száját. Masa egy szempillantásra karjában nyugodott, és képtelen volt válaszolni.

Úgy volt öltözve, mint a legszegényebb asszonyok a német megszállás alatt. Fogta a batyuját, és kiment a házból. Ivan Fjodorovics nem kísérte ki. És Masa megindult távoli, magányos útjára ebben a korai pirkadatban. A hó ropogott a lába alatt, és ennek az észrevétlen, szürke, de acélos lelkű, már nem fiatal asszonymak most szinte lányos volt az arca.

Rövid idő múlva Ivan Fjodorovics is útra kelt kis csoportjával együtt. Hideg, csendes reggel köszöntött rájuk. Élettelen párák között jött a korai, kemény, hideg téli hajnal. Amerre a szem ellát, a földön és az égen semmi mozgás, egy hang, még a téli szellő suhogása sem volt hallható ezen a végtelen, fehér pusztaságon, csak valahol a mélyedésekben szürkéltek a völgyteknők és fent a bokrokkal csipkézett dombtetők. Körös-körül hóborítottan aludt a világ. Minden barátságtalan, szegényes, hideg, néptelen volt, és úgy látszott, hogy így is marad mindörökké. Ivan Fjodorovics ezen a végtelen pusztaságon ballagott, és lelkében a győzelmi fegyver dörgése hullámszólt.

Közel öt nap telt el ama csendes reggel – amikor Ivan Fjodorovics elindult az osztaghoz – s a késő este között, amikor egy zsákmányolt, műprémből készült német csuklyába öltözött partizán egy gorogyiscsei elhagyott parasztházba Ivan Fjodorovics-hoz vitte a feleségét, Katyát. A gigászi ütközet eget és földet rengető dőreje végighullámozott az átfoghatatlan nagy pusztaságon. És Ivan Fjodorovics ott ült, és nézte felesége szép arcát.

Körülöttük mintegy varázslatosan forgott, sistergett és villogott minden. Éjszakánként látni lehetett a világítórakéták fényét, sőt tíz-húsz kilométerre az ágyúk torkolattüzét. Dörgött az ég és a föld. Gigászi páncélos- és légiütközetek bontakoztak ki. Ivan Fjodorovics osztagának emberei tudták már, hogy egy páncéloshadtest közeledik feléjük, melyet éppen most tüntettek ki a „gárdista” elnevezéssel, és képtelenek voltak megszabadulni az illúziótól: úgy érezték, hogy valósággal hallják már a tankóriások acéltalpának csikorgását. Szovjet és ellenséges repülőök fehér csavarvonalakat rajzoltak az égbe, melyek aztán órák hosszat mozdulatlanul maradtak a fagyos levegőben.

A német csapatok, mögöttes területüket folyton változtatva, nyugat és délnyugat felé vonultak az országutakon, de már megszámlálhatatlanul sok dűlőút Ivan Fjodorovics kezében volt. Mint ahogyan nagy vereségek idején lenni szokott, amikor a győző keményen támad, ellenállóképes erőiket a németek is a fő veszedelem elhárítására vetették be. Nem a partizánoktól fájt a fejük.

A kisebb és nagyobb helységekben, különösen a Felső-Donyecbe torkolló Kamisnaja, Gyerkul, Jevszug folyó partján, ahol ezelőtt tartós jellegű erődítések álltak, most pedig sietve új védővonalak épültek, német helyőrségek állomásoztak. Minden ilyen megerősített pont körül, még akkor is, ha azok az őket megkerülő és rajtuk túlhaladó szovjet hadsereg mögött maradtak, kemény és hosszas harcok bontakoztak ki. A német helyőrségek az utolsó emberig harcoltak; Hitler parancsban adta ki: visszavonulás nincs, senki meg nem adhatja magát. A dűlőutakon menekülő német katonák és tisztek egyes elszigetelt cso-

portjai – szétvert vagy elfogott csapattestek maradványai – a partizánok zsákmányává lettek.

Hogy milyen gyorsan bontakozott ki a szovjet csapatok támadása, azt abból is meg lehetett látni, hogy ez alatt az öt nap alatt a németek hátában levő repülőtereket, amelyek hónapok óta szinte elhagyatottan állottak, egyszerre működésbe helyezték, és az egész szovjet légierő rájuk vetette magát. A német távbombázó légierőt sürgősen a hátsóország mélyébe helyezték át.

Ott ültek ketten az elhagyott viskóban. Katya, aki éppen hogy levetette falusi félbundáját, hidegtől pirosan, és Ivan Fjodorovics az álmatlanságtól feketén. A kis ördögszikrák vígan ugrándoztak egyik szeméből a másikba, és Ivan Fjodorovics azt mondta:

– Mindent megteszünk, amit a gárdapáncélos hadtest politikai osztálya elrendel. Nem lesz benne hiba – és elnevette magát. – Katya, azért hívtalak, mert ezt senki másra nem bízhatom. Kitalálsz, mire gondolok?

Katya még érezte első, szenvedélyes ölelését és csókjait. Szeme még harmatos volt a csóktól, és ragyogva nézett férjére. De a férfi csak arról tudott beszélni, ami ebben a pillanatban a legfontosabb volt, és ami foglalkoztatta. Az asszony nyomban kitalálta, miért hívatta. Nem, nem is kellett találgatnia, rögtön megértette, amikor találkoztak. Nem múlik el néhány óra, s ő megint elhagyja férjét és elmegy – tudta, hová. Hogy honnan tudta, képtelen lett volna megmagyarázni. Egyszerűen szerette Ivan Fjodorovicsot. És Jekatyerina Pavlovna férje kérdésére csak bólintott, újra ráemelte könnyes, fénylő szemét, amely oly gyönyörűen ragyogott kemény rajzú, napsütötte, kissé szigorú arcában.

Ivan Fjodorovics gyorsan felállt, megnézte, zárva van-e az ajtó, és hátizsákjából néhány darab negyedrért hajtott cigaretta-papírt vett elő.

– Nézd... – vigyázva az asztalra tette a papírokat. – A szöveg, mint látod, teljesen rejtjeles. A térképet azonban nem lehet rejtjelezni.

Valóban, a papírlapok mindkét oldalán, kitűnően meghegyezett ceruzával oly aprón teleírva, hogy nehéz volt elképzelni, mint lehet az emberi kéz műve, az egyik papíron a Vorosilovgrád-terület térképe, tele mindenféle négyzetekkel, köröcskékkel, háromszögekkel. Ez volt csak a lelkiismeretes munka! Hiszen a legvaskosabb jel levéltetű, a legkisebb gombostűfej nagyságú volt! Öt hónap alatt gondosan összegyűjtött, ellenőrzött és kiegészített legfrisebb jelentések összegezése volt ez a védőövezet legfőbb vonalainak, az erősítések, a tűzállások és repülőterek, a légvédelmi ütegek, a gépkocsiparkok, a javítóműhelyek elhelyezéséről, a csapatok, helyőrségek számáról, fegyverzetéről és sok egyébről.

– Mondd meg, hogy Vorosilovgrádban és a Donyecen adataim sok mindenben megváltoztak, éspedig az ellenség javára. De a Donyec előtt minden változatlan. Azt is jelentsd, hogy a Miuszt nagyon erősítik. Következtetéseiket vonják le ők maguk, ez nem az én dolgom. De neked megmondom: a Miusz erősítése azt jelenti, Hitlernek már nincs semmi reménye, hogy megtartsa Rosztovot. Érted?

Ivan Fjodorovics hangosan, szívből felnevetett. Így szokott nevetni családja, különösen gyermekei körében, azokban a ritka pillanatokban, amikor teljesen szabad volt. Egy pillanatra elfelejtették, hogy milyen munka áll előttük. Ivan Fjodorovics két kezébe fogta az asszony fejét, kissé távol tartotta magától, gyengéden, kedvesen nézte az arcát, és egyre ismételte:

– Ah, fecském, drága fecském... Igen! – kiáltotta. – Hiszen a legfontosabbat még el sem mondtam: a mieink ukrán földre léptek. Örvendezz!

Hátizsákjából nagy, vászonra ragasztott haditérképet vett elő, és az asztalra terítette. Az első, ami Katya szemébe ötlött: piros és kék ceruzával vastagon aláhúzott helységek a Vorosilovgrád-terület északkeleti részén, amelyeket már elfoglaltak a szovjet katonák. Katya szívét forró hullám öntötte el: néhány helység már egész közel esett Gorogyiscséhez.

Ivan Fjodorovics és Katya azokban a napokban találkoztak,

amikor a nagy sztálingrádi csata második és harmadik szakasza még nem zárult le, és a bekerítés második gyűrűje még nem fogta át teljesen a sztálingrádi német seregeket. De már ezen az éjszakán tudták, hogy a német csapatokat, amelyek a Kotyelnikovó-körzetben a sztálingrádi sereg segítségére törtek, szétverték, és már szállingóztak az első hírek arról is, hogy csapataink Észak-Kaukázusban támadásba mentek át.

– A lihaja–sztálingrádi vasútvonalat a mieink két helyen is átvágták, itt Csernisevszkájánál és Tacinszkájánál – mondta jókedvűen Ivan Fjodorovics –, de Morozovszkot még tartják a németek. – Itt pedig, a Kalitva folyó mentén, szinte az összes helységeket elfoglalták a mieink. A millerovo–voronyezsi vasútvonalat Millerovótól egész eddig a Kantyemirovkától északra eső pontig megszállták. De Millerovo még a németeké. Alaposan megerősítették. Valószínű, hogy a mieink megkerülték. Látod, hogy törtek előre tankjaikon – Ivan Fjodorovics lassan végighúzta az ujját, és Katyára nézett.

Katya megfeszített figyelemmel nézte a térképet, éppen azon a helyen, ahol a mieink leginkább megközelítették Gorogyiscsét, és tekintete hirtelen felvillant. Ivan Fjodorovics megértette, miért néz így, és hallgatott. Katya elkapta tekintetét a térképről, és egy darabig maga elé meredt. De ez már a régi, okos, elgondolkozó, kissé bánatos nézése volt. Ivan Fjodorovics sóhajtott, aztán a rejtjeles papírlapokat a nagy térképre tette.

– Ide nézz, mindenre pontosan emlékezned kell, mert útközben már nem nézhetsz a térképre – mondta. – A papírokat úgy rejtse el, hogy szükség esetén... Egyszóval, lenyeled. És jól gondold meg, ki vagy. Mondjuk, menekülő. Menekülő tanítónő, mondjuk, Csirről. Szüksz a vörösök elől. Így beszélsz majd a németek és a „policájok” előtt. A lakosságnak pedig azt mondod: „Megyek Csirből a rokonaimhoz, Sztarobelszkbe – nehéz egyedül élni!” A jó emberek megsajnálják, s meleg kályhához ültetnek, a rosszak nem találják rajtad különösebb kifogásolnivalót – mondta Ivan Fjodorovics csendes, tompa hangon, és nem nézett a feleségére. – Ne feledd: olyan front, ahogy itt képzelik, nincs.

Tankjaink itt is, ott is támadnak. A német megerősített helyeket kerüld el, hogy ne lássanak meg. De mindenütt találkozhatasz véletlenül németekkel, ezektől kell leginkább félned. Ahogy azonban eléred itt ezt a határvonalat, tovább ne menj, itt várd be a mieinket. Látod, ezen a helyen a térképen nincs semmi bejegyezve, erről semmit sem tudunk. Kérdezősködnöd pedig tilos, veszélyes. Keress valami magányos öregasszonyt vagy fiatalasszonyt, akinek a férje a fronton van, és maradj nála. Ha megkezdődik az ütközet, bújjatok a pincébe, és maradjatok ott...

Mindezt nem is kellett volna elmondania Katyának, de legalább tanácsaival szeretett volna segíteni neki. Boldogan ment volna el Katya helyett.

- Amint elindulsz, értesítést küldök oda, hogy útnak indultál. Ha nem jönnek elébed, ha nem várnak, jelentkezzél az első értelmes emberünknel, és kérd meg, hogy kíséren el a páncélos-hadtest politikai osztályához... - most hirtelen szikra parázslott fel a szemében. - Amikor pedig már a politikai osztályon vagy, ne feledd el örömdben, hogy férjed is van, és kérd meg őket, adják le nekem: „Megérkezett, minden rendben!”

- De nem! Inkább azt mondom: támadjanak gyorsabban, és szabadítsák ki az emberemet, vagy engedjenek vissza hozzám - nevetett Katya.

Ivan Fjodorovics egyszerre zavart lett.

- Erről nem akartam beszélni, de most mégis - mondta, és az arca elkomolyodott. - Akármilyen gyorsan támadnak is a mieink, nem várhatom meg őket. A mi feladatunk visszavonulni a németekkel együtt. A mieink - ide, mi a németekkel - oda. Most elválaszthatatlanok vagyunk a németektől. Amíg az utolsó német katona ki nem megy a Vorosilovgrád-területről, mindig és mindenütt verni fogom őket. Másként mit gondolnának rólam a mi sztarobelszki, vorosilovgrádi, krasznodoni, rubezsanszki, krasznolucsszki parasztjaink és földalatti harcosaink? Annak pedig semmi értelme, hogy visszatérj hozzám: nem, arra semmi szükség. Hallgass rám... - és kemény kezével megszo-

rította az asszony vékony csuklóját. – Ne maradj a hadtestnél, nincs ott semmi dolgod, hanem kérd, hogy bocsássanak a front haditanácsának rendelkezésére. Találkozol Nyikita Szergejevics Hruscsovval, megkéred, adjon szabadságot, hogy a gyerekekhez menj. Nincs ebben semmi szégyellni való. Hiszen azt sem tudjuk, hol vannak a gyerekek. Szaratovban-e vagy másutt? Élnek-e, egészségesek-e?

Katya ránézett, és nem válaszolt. A távoli éjszakai harc robaja megrendítette a kis viskót.

Ivan Fjodorovics szíve tele volt szeretettel és mélységes sajnálattal iránta, barátnője, a szeretett asszony iránt. Hiszen egyedül csak ő, Ivan Fjodorovics tudta, hogy valóban milyen gyöngéd, remek asszony Katya. Hogy milyen emberfeletti erővel győzte le a veszélyeket, nélkülözést, megalázást, jó barátok halálát és pusztulását. Ivan Fjodorovics szerette volna Katyát minél gyorsabban elküldeni a szabad emberek közé, abba a boldog világba, ahol gyerekei élnek. De Katya nem erre gondolt.

Katya egyre csak nézte Ivan Fjodorovicsot, aztán kiszabadította kezét, és gyengéden végigsimogatta szőke haját, amely az utóbbi időben a halántékán megritkult, s így magas homloka még magasabbnak látszott. Katya gyengéd kezével végigsimította puha haját, és azt mondta:

– Ne mondj... ne mondj nekem semmit!... Ne mondj semmit, mindent tudok. Ők tudják, milyen feladatot adjanak, és én nem is kéredzkedem el sehová. Amíg te itt dolgozol, mindig olyan közel leszek hozzád, amennyire csak megengedik.

Ivan Fjodorovics ellenkezni akart, de az arca hirtelen ellágyult. Megfogta Katya kezét, arcát felesége tenyerébe hajtotta, és így maradt pár percig. Aztán Katyára emelte kék szemét, és nagyon csendesen mondta:

– Katya...

– Igen, mennem kell – mondta Katya és felállt.

Medveszerű, óriási termetű öreg kísérte. Helybeli ember. „Foma apó”-nak hívta mindenki. Útjuk elején, amikor Jekatyerina Pavlovna és Foma apó még beszélgettek egymással, Katya megtudta, hogy Kornyijenkónak hívják, igen, a népes Kornyijenko családból, a donyeci sztyepp első ukrán őslakóinak leszármazottja, és mint minden Kornyijenko, távoli rokonságban áll Gorgyij Kornyijenkóval.

Aztán már nem beszélgettek tovább.

Egész éjjel mentek, hol falvak mentén, hol egyszerűen a sztyeppen. A hó éppen csak hogy befedte a mezőt. Még nem volt nehéz rajta a járás. Olykor a láthatár északi vagy déli szélén fényszórók világítottak fel, és nyomban újra eltűntek. Ott északon és délen nagy országutak húzódtak el. És nagyon messziről gépek zakatolását lehetett hallani. Délen Millerovo, északon Barannikovka körzetében szétvert német csapatok vonultak vissza. Barannikovka volt a Vorosilovgrád-terület első helyége, melyet csapataink elfoglaltak.

Jekatyerina Pavlovna és Foma apó keletnek tartottak, de gyakran irányt változtattak, hogy elkerüljék a falvakat és a sztyepp erődítményeit. Az út rendkívül hosszúnak tűnt Katyának, mégis egyre közelebb és közelebb értek a harci körzethez: az ágyúk nehéz moraja mind hallhatóbbá vált, és a láthatár szélén hol itt, hol ott egyre erősebben villantak fel a torkolattüzek. Reggel felé apró, száraz hó esett, mely minden zajt elfojtott, és körös-körül minden láthatatlanná vált.

Katya foltozott, szegényes nemezcizmában volt. A hátán daróbatyu, melyet befödött a hó. És körülötte minden – Foma, az óriás öreg, prémes sapkájával, melynek fülvédője kétfelé ágaskodik, lépteik zaja és ez a hó, mely ott csillámlik a szeme előtt –, minden kísértetiesnek látszott. Katya szunyókálásba, félálomba merült. Hirtelen kemény földet érzett a lába alatt. Foma apó megállt, Katya ránézett, és valami egyszerre belenyilallott az asszony szívébe: itt el kell válniuk.

Foma apó gyöngéden és gondterhelten nézett az asszony szemébe, barna keze meg a mezei útra mutatott, amelyen éppen haladtak. Katya arrafelé nézett. Már világosodott. Az öreg nagy kezét az asszony vállára tette, magához húzta, bajuszával, szakállával megcsiklandozta a fülét, arcát, ahogy suttogott:

– Nem több, mint kétszáz szazseny*, tudja-e?

– Isten vele – suttogta válaszul Katya.

Ment, ment egy darabig az úton, aztán visszafordult. Foma Kornijenko még mindig ott állt. Katya megértette, hogy az öreg ott áll, amíg el nem veszi a szeme elől. És valóban, vagy ötven métert ment, és még mindig láthatta szürkés körvonalait, az öreg hóval borítottan, akár a télapó, állt, állt az úton. De amikor az asszony harmadszor tekintett hátra, az öreget már nem látta.

Ez volt az utolsó falu, ahol Katya még számíthatott embereire. További útján már csak magában bízhatott. A kis falu két keletre néző magaslati erődítés mögött bújtt meg. Ez a németek hevenyészett erődítési övezetének csak egy része volt. A valamirevaló házakat, mint ahogy Ivan Fjodorovics jelezte, az erődítések német tisztjei és az alosztály-parancsnokságok foglalták el.

Ivan Fjodorovics figyelmeztette feleségét, hogy helyzetét még jobban megnehezíti, ha érkezésekor a falut olyan csapatrészek árasztották el, amelyeket a mieink a Kamisnaja folyónál kivertek a német védelem vonalából. Ez a kis folyó, mely a Donyec mellékfolyójába, a Gyerkulba ömlik, északról dél felé a Rosztov-terület közelében, a kantyemirovka–millerovói vasútvonallal párhuzamosan veszi útját. Jekatyerina Pavlovna úti célja a Kamisnaja folyócska mentén levő falvak egyike volt, ahol várja majd a mieinket.

Katya a hóesés pókhálóján át meglátta az első viskó körvonalait. Letért a mezei útról. Megkerülte a falut úgy, hogy állandóan szemmel tartotta a háztetőket. Azt mondták neki, hogy az ő viskója szám szerint a harmadik. Egyre jobban világosodott,

* Egy szazseny 2,13 méter

Katya a kis házhoz ment, és a zárt ablaktáblákhoz simult. Odabent csend volt. Katya nem kopogott, hanem ujjával megkaparta az ablaktáblát, úgy, ahogy tanácsolták.

Sokáig senki sem válaszolt. Szíve erősen dobogott. Végre egy gyermek hangja szólalt meg csendesen odabent. Katya még egyszer megkaparta az ablaktáblát. Kis lábak csoszogtak a földes padlón, az ajtó felnyílt, Katya bement.

A ház teljesen sötét volt.

– Honnan jön? – kérdezte csendesen ukránul egy gyermekhang.

Katya megmondta a jelszót.

– Mama, érted? – kérdezte a fiú.

– Csendesen... – suttogta egy női hang. – Te talán nem értesz oroszul? Hiszen ez orosz asszony, nem hallod? Jöjjön ide, üljön az ágy szélére. Vezesd ide, Szasko...

A fiú hideg kezével megfogta Jekatyerina Pavlovnának a bekecse ujjában felmelegedett kezét, és maga felé húzta.

– Várj csak, leveszem a bekecsemet – mondta Katya.

De egy női kéz nyúlt felé, kivette kezét a fiú kezéből, és magához vonta.

– Üljön csak bekecsben. Nálunk hideg van. Nem találkozott német járőrökkel?

– Nem.

Jekatyerina Pavlovna ledobta batyuját, levetette fejkendőjét, lerázta róla a havat, aztán kigombolta bekecsét. Két szélén szépen megrázta, és csak aztán ült le az asszony mellé az ágyra. A fiú nesztelenül az ágy másik oldalára ment, és Katya, bár nem hallotta, de anyai ösztönével megérezte, hogy a fiú anyja meleg testéhez simul.

– Sok a német a faluban? – kérdezte Katya.

– Hát nem nagyon. Azok most nemigen éjszakáznak itt fenn, hanem lent húzódnak meg a pincékben.

– Pincékben... – nevetett a fiú. – Fedezékekben.

– Mindegy. Azt mondják, erősítéseket kell kapniok. Itt tartják majd a frontot.

– Mondja, magát Galina Alekszejevnának hívják? – kérdezte Katya.

– Hívjon csak Galjának, nem vagyok én öreg, Galja Kornyijenko a nevem.

Meg is mondták jó előre Katyának, hogy még egy Kornyijenkóba botlik majd.

– Maga a mieinkhez megy? – kérdezte a fiú csendesen.

– A mieinkhez. Oda lehet jutni?

A fiú hallgatott. Aztán titokzatos arccal mondta:

– Voltak, akik odajutottak.

– Régen?

A fiú nem válaszolt.

– Én meg hogy hívjam magát? – kérdezte az asszony.

– Az irataim szerint Verának.

– Legyen Vera; az emberek itt a mieink, elhiszik. Aki nem hiszi, az sem szól senkinek. Lehet, hogy akadna olyan rossz ember, aki feladná magát, de ki merésze ezt most? – mondta nyugodt mosollyal az asszony. – Tudja mindenki, hogy jönnek a mieink... Vetkezzen le, és feküdjön az ágyba, betakarom, hogy melegebb legyen. Én a fiúval együtt fekszem, így melegebb.

– Hogy megfosszam az ágyától? Nem, nem – mondta Katya élénken –, elfekszem én a padkán, még a padlón is, teljesen mindegy, mert úgysem alszom.

– Aludjon csak, nekünk meg úgyis fel kell már kelnünk.

A házban valóban nagyon hideg volt, érezni lehetett, hogy a tél beállta óta nem fűtöttek. Katya már megszokta, hogy a házakat a német megszállás óta nem fűtik, s hogy az ételt – a legegyszerűbb levesfélét vagy burgonyát – hevenyében készítik el. forgács- vagy szalmatűzőn.

Katya levetette a bekecsét, a nemezcsizmát és lefeküdt. A háziasszony egy vattapaplannal és egy rövid bundával takarta be. És Katya észre sem vette, hogy elaludt.

Szörnyű, robajló ütés költötte fel, és Katya nem annyira halotta, mint inkább egész testében érezte az ütést. Semmit sem értve felemelkedett az ágyban. Ebben a pillanatban újabb és

újabb robbanásoktól remegett meg minden. Katya hallotta a motorok dörgő zúgását. A repülőgépek, egyik a másik után, egész alacsonyan repültek a falu fölött, aztán egyszerre szinte elképzelhetetlen meredek vonalban a magasba csaptak. Katya nemcsak megértette, hanem egyszerűen meghallotta a motor-zúgásból, hogy ezek, a mi „Iljusin”-jaink.

– A mieink! – kiáltotta.

– Igen, a mieink – mondta tartózkodóan a fiú, aki ott ült a padkán az ablak mellett.

– Szasko, öltözz fel, maga is öltözködjön, Vera, mit álltok így! A mieink, persze hogy a mieink, de hogyha közénk vágnak, többé fel nem kelsz! – mondta Galja, aki seprűvel a kezében a szoba közepén állt.

Galja a hideg ellenére mezitláb állt a földes padlón, karja is meztelen, a fiú ugyancsak levetkőzve állt az ablak mellett.

– Semmit sem vágnak közénk – mondta a fiú a nők fölötti fölény tudatában. – Az erődítéseket bombázzák.

Leült a padkára, maga alá húzta keresztbe tett lábát. Vézna kis gyerek volt, egy felnőtt ember komoly tekintetével.

– A mi „Iljusin”-jaink, ilyen időben! – mondta izgatottan Katya.

– Nem, éjszaka kiderült – mondta a fiú, aki észrevette Katyának a zúzmarás ablakra vetett tekintetét. – Most jó idő van, nem süt a nap, de megszűnt a havazás.

Katya, aki mint tanítónő megszokta az ilyen korú iskolás gyerekeket, megérezte, hogy érdekli a fiút, s az igen szeretné, ha felfigyelne rá. De a fiú ugyanakkor annyira önérzetes volt, hogy sem mozdulataiban, sem hangjában nem lehetett semmi szerénytelenséget felfedezni.

Katya meghallotta a légvédelmi géppuskák veszett kopácsolását valahol a falu előtt. Bármennyire izgatott is volt, mégis észrevette, hogy a németeknek itt még nincsen légvédelmi tüzésük. Ez azt jelentette, hogy ez az erődítési vonal váratlanul és hirtelen lett fontos a védelem szempontjából.

– Csak gyorsabban jönnének a mieink! – mondta Galja. –

Nekünk még pincénk sincs. Amikor csapataink visszavonultak, a német repülőgépek elől a szomszéd pincébe bújtunk, vagy pedig egyenesen neki a mezőnek; befekszünk a dudvába vagy a mezsgyébe, a fűbe nyomjuk a fejünket és várunk . . .

Újabb bombarobbanások – egy, kettő, három – remegtették a házat, repülőgépeink ordítva száguldottak el a falu felett és csaptak a magasba.

– Jaj, drágáink, hiszen ezek a mieink! – kiáltott fel Galja, leguggolt, és a fülére nyomta a kezét.

Ez az asszony, aki a repülőgépek lármájára leguggolt, a kerület partizánjainak fő szállásadója volt. Galja Kornijenko lakásán keresztül vonult keletre a fogságból vagy körülfűrészből menekülő vöröskatonák fő áradata. Katya tudta, hogy Galja férje a háború kezdetén elesett, és két kisgyermek a megszállás alatt vérhasban meghalt. Volt valami naiv és nagyon emberi Galja akaratlan mozdulatában: kisebbnek látszani, elrejtőzni a veszedelem elől, ha csak azzal is, hogy a robbanásokat nem hallja, bedugja a fülét. Katya odarohant Galjához és átölelte.

– Ne féljen, ne féljen! . . . – kiáltotta Katya mély együttérzéssel.

– Hiszen én nem félek, de asszonynak így illik – Galja feléje fordította szemölcsös, nyugodt arcát, és elnevette magát.

Jekatyerina Pavlovna ebben a házikóban töltötte az egész napot. Nagy kitartással húzta estig, mert nagyon szeretett volna továbbmenni, hogy a mieinkkel találkozzék. „Iljusin”-jaink vadászgépek kíséretében egész nap bombázták a falu előtti erődítéseket. Nem voltak sokan, mindössze két-három gépből álló alakulat. Néhány berepülést végeztek, lezúdították bombáikat, új bombákért, üzemanyagért mentek, és megint visszatértek. Így tartott ez reggeltől egészen az est beálltáig.

A falu felett egész nap tartott a légi harc vadászgépeink és a német „messzer”-ek között. Néha hallani lehetett, hogyan húztak el mély bűgással, nagyon magasan a szovjet bombázók a németek valamelyik távoli védővonala felé. Valószínű, hogy a Donyecbe ömlő Gyerkul folyó menti erődítéseket bombázták, ott

a mityakinszki osztag táborra mellett, ahol egy agyagbarlangban rejtőzik Ivan Fjodorovics „gazik”-ja.

Napközben néhányszor német csatarepülők repültek el felettük, és valahol nem messze, talán a Kamisnaja folyócskán túl, bombát dobtak le. Abból az irányból szakadatlanul morajlott a nehéztüzérségi tűz.

Egyszer ágyútűz támadt a német erődítési vonalon túli, közelebb eső sávon is, ott, ahová Jekatyerina Pavlovna útja vezetett. Mintha az ágyúzás távolabb keletkezett volna, aztán közelebb jött, valahol egész közel elérte csúcspontját, majd hirtelen elcsendesedett. Este megint feléledt a harc, a lövedékek közvetlenül a falu előtt csapódtak be. A német ágyúk néhány percig válasszoltak. Olyan sűrűn lőttek, hogy a házban lehetetlenné vált a beszélgetés.

Jekatyerina Pavlovna és Galja sokatmondóan összenéztek. Csak a kis Szasko meredt rejtélyes arccal maga elé.

A falu lakói az ágyú- és légiharc miatt házaikban, pincéikben rejtőztek. Így Jekatyerina Pavlovna megszabadult a látogatóktól. A németeket pedig éppen eléggé lefoglalta a maguk dolga. Úgy látszott, mintha az egész falu kihalt volna, csak éppen az egyetlen házikóban élnének hárman: két nő és egy fiú.

Minél közelebb volt az indulás döntő, talán végzetes pillanata, Katya annál kevésbé tudott magán uralkodni. Galjától folyton az út felől kérdezősködött, hogy akadna-e valaki, aki megmutatná. De Galja egyre csak azt mondta:

– Ne nyugtalankodjon, pihenjen. Ráér még nyugtalankodni.

Lehet, hogy Galja maga sem tudott semmit, és egyszerűen sajnálta Katyát, amitől az csak idegesebb lett. De azért, ha egy idegen most benyitna a házba, és Katyával beszélne, nem vehetné észre, hogy mit élt át ezekben a percekben.

Ahogy esteledett, és az „Iljuszín”-ok befejezték utolsó körtancukat, elhallgattak a légvédelmi géppuskák, körös-körül minden elcsendesedett, és csak a beláthatatlan, óriási messzeségben folytatta érthetetlen, dolgozó életét a háború. A kis Szasko leengedte keresztbe rakott nemezcizmás lábát – a csizmát napközben

húzta fel –, az ajtóhoz ment, és szótlanul magára dobta irhabundáját, melynek bőre valaha fehér volt, most azonban piszkos-szürkében játszott.

– Ideje menned, Verocska – mondta Galja –, legfőbb ideje. Azok a gazok ott, most éppen pihenni térnek egy kis időre. A szomszédok közül pedig most már könnyen benyithat valaki, jobb, ha nem látnak itt!

A homályban alig lehetett látni az arcát. Hangja tompán csengett.

– Hova készül ez a fiú? – kérdezte Katya valami furcsa ijedtséggel.

– Semmi, semmi – felelte Galja sietve. Türelmetlenül szaladgált ide-oda a szobában, és segített öltözködni Katyának és a fiának.

Katya anyás gyöngédséggel nézte Szasko sápadt kis arcát. Ő volna hát az a híres vezető, aki öt hónapon át az ellenséges erődítmények mögé kísért annyi embert, magánosokat, csoportokat, egész osztagokat, száz és száz, de talán ezer és ezer embert a mieink közül? A fiú most már nem nézett Katyára. Szíjjal leszorította irhabundáját, és minden mozdulatával mintha azt mondaná: „Eleget nézhettél, mégsem találtad ki! Most pedig jobb, ha nem zavarasz.”

– Várjon egy kicsit! Kimegyek, körülnézek, aztán majd szólok – mondta Galja, ahogy segített Jekatyerina Pavlovnának felhúzni a nedves, megmerevedett bekecset és a batyut hátára venni. – Hát búcsúzzunk jó órában... Isten segítse...

Megcsókolták egymást, és Galja kiment a házból. Katya nem is csodálkozott, hogy az anya még csak el sem búcsúzott a fiától. Katya már semmin sem csodálkozott. Megértette, hogy a „megszokott dolog” kifejezés itt nem helytálló. Maga Katya például biztosan megcsókolta volna, szívéhez szorította volna a fiát, ha ilyen halálosan veszedelmes útra kél. De belátta, hogy Galjának mégis igaza volt. Talán, ha Galja másként viselkedik, a kis Szasko ellenségesen elhúzódik gyöngédsége elől, hiszen az ilyesmi most csak ártana elszántságának.

Katyát feszélyezte, hogy egyedül maradt Szaskóval. Úgy érezte, hogy minden, amit mond, hamisan hangzik. De mégsem állhatta szó nélkül, és igen tárgyilagos hangon mondta a fiúnak:

- Ne messzire gyere velem, csak mutasd meg, hol mehetek át az erődítmények között. Aztán magam is megtalálom az utat.

Szasko hallgatott. Nem nézett rá. Ebben a pillanatban Galja kinyitotta az ajtót, és suttogva mondta:

- Mehetsz, senki sincs odakint . . .

Borús és csendes volt az éjszaka. Nem nagyon hideg, és nem is nagyon sötét. A téli köd leple mögött alighanem ott leselkedett a hold, és a hó is világított.

Szaskón nem kucsma, hanem egy nagy, egészen elnyűtt ellenzős sapka volt. Kesztyű nem volt a kezén. A lábán nemezcsizma. Így indult el. Nem nézve sem jobbra, sem balra, egyenesen nekivágott a mezőnek. Ha egyszer az anyja azt mondta, hogy nincs kinn senki, akkor úgy is van.

Az egymásba szaladó dombok, amelyeken keresztül kellett menniök, északról délre húzódtak, vízválasztóként a Gyerkul és mellékfolyója, a Kamisnaja között. A falu két alacsony dombhát mögött feküdt. A két domb a Gyerkul irányában húzódott a sztyepp felé, de mind alacsonyabban, és végül beleolvadt a sztyeppbe. Szasko egyenesen a mezőnek tartott, és oldalt kerülte meg a falut, hogy átvágja a két dombhát egyikét. Katya tudta, miért választotta Szasko éppen ezt az irányt: bármily keveset is emelkedett a dombhát a sztyepp felé, mire elhagyták, már nem lehetett meglátni őket a faluból. Ezután Szasko a dombhát másik oldalára tért, és ennek mentén keletnek fordult. Most a német védőállásokkal megerősített dombokra merőleges irányban mentek.

Szasko attól kezdve, hogy elindultak, egyetlenegyszer sem nézett hátra, hogy útitársa követi-e. Katya engedelmesen követte. Porhóval takart ritkás tarlón mentek. A tarló olyan völgyteknőben volt, mint amilyenben a falu feküdt. Akárcsak az elmúlt éjszaka, az országútról most is hol észak, hol dél felől tisztán hallhatóan ért el ide is a visszavonuló német csapatok zaja. Az ágyú-

szó erre ritkább volt, de délnyugaton, Millerovo alatt megerősödött. Valahol nagyon messze, valószínűleg a Kamisnaja folyócska felett, német világítóbombák függöttek lámpasorként a levegőben. Olyan messzi, hogy csak fényük volt látható, de a félhomályt nem oszlatták el. Ha ilyen lámpa valamelyik magaslat előtt függne, Szaskót és Katyát messziről is tisztán láthatták volna.

A puha havon nesztelenül jártak, csak a nemezcizmák talpa alatt ropogott a hó. Aztán véget ért a tarló. Szasko körülnézett, intett Katyának, hogy jöjjön közelebb. Amikor Katya odaért hozzá, a fiú leguggolt, és intett Katyának, hogy guggoljon le ő is. Katya egyszerűen a hóba ült, a bekecsére. Szasko ujjával hirtelen az asszonyra, aztán magára mutatott, és kelet irányában vonásokat húzott a hóban. Irhabundájának ujja csuklójára lógott. Szasko kiszabadította kezét, és két vonással sietve egy virágágyhoz hasonló dombocskát rajzolt ki. Katya megértette, hogy a fiú megrajzolta útjuk irányát és az akadályt, amelyet le kell győzniük. Aztán a dombocskán át a hóban két helyen is utat vágott, ujjával megjelölte az útmenti erősítéseket. Aztán előbb az egyiken, majd a másikon vonalat húzott végig. Katya tudta, hogy a két arra vezető utat mutatja.

Mosolygott, mert eszébe jutott Szuworov mondása: minden katonának meg kell értenie hadműveletét. Ennek a tízéves Szuvorovnak ő, Katya volt az egyetlen katonája. Bólintott, hogy megértette a „hadműveletet”, és aztán továbbmentek.

Most kerülő úton északkeleti irányban bandukoltak. Így mentek egészen a sűrű szögesdrót-mezőig. Szasko intett, hogy Katya feküdjék le. De ő maga a szögesdrót mentén továbbment. Nemsokára eltűnt Katya szeme elől.

Katya látta, hogy odább drótakadály vonala húzódik körülbelül tizenkét sorban. A vonal régi volt. A drót rozsdás. Meg is érintette. Nem hagytak itt nyomot az „Iljusin”-ok. A németek ezeket valószínűleg a partizánok ellen állították fel: a domb hátát védték, éspedig meglehetősen távol a főerősítésektől.

Micsoda gyötrelmes várakozás! Az idő múlt, és Szasko nem volt sehol. Eltelt egy óra, kettő, és a fiú még mindig nem tért

vissza. De Katya nem érte nyugtalankodott, harcosgyerek ez, meg lehet benne bízni.

Olyan soká feküdt mozdulatlanul, hogy remegni kezdett a hidegtől. Egyik oldaláról a másikra forgolódott, végre nem bírta tovább és felült. Nem, hadd ítélje el ez a kis Szuvorov, de ha már ilyen sokáig magára hagyta, akkor legalább megismerkedik a vidékkel. Ha a fiú kiegyenesedve ment, és nem kúszott, akkor úgy lapulva ő is tehet pár lépést.

De alig tett vagy ötven lépést, amikor egyszerre olyasvalamit vett észre, hogy váratlan örömeben megremegett. Egy friss gránáttölcser sötétlett előtte. A lövedék nemrégén robbanhatott, feltúrta a fekete földet, és szétszórta a hóra. Igen, lövedék és nem repülőgépről ledobott bomba tölcseire volt. Ezt onnan lehetett tudni, hogy a kivetett földet egy irányba, egyfelé szórta, éspedig arra az oldalra, ahonnan Katya és Szasko jöttek. Látni lehetett, hogy Szasko is észrevette, mielőtt továbbment volna. Lábnyomai arra mutattak, hogy körüljárta a gránáttölcser.

Katya végignézett a havon. Más tölcser is keresett, de hiába, legalábbis itt, a közvetlen közelben. Leírhatatlan, egészen különös izgalom fogta el: ezt a tölcser csak a mi gránátunk okozhatta. De ez nem távolható, nehézágyú lövedéke volt. Közepes kaliberű ágyú robbanása vetette fel a földet. Nem is olyan nagy távolságról lőhettek a mieink. Valószínűleg annak a kemény tűzérési tűznek volt egyik nyoma ez a tölcser, amit alkonyat előtt Galja kunyhójában hallottak.

Közel vannak a mieink! A szomszédban! Mit érezhetett ez az asszony, aki öt hónapig gyermekeitől távol, szörnyű és szakadatlan harcban egy pillanatig sem feledkezett el álmáról, amikor egy vérző, katonaköpenyes ember a meggyalázott hazai föld rögére lép, és ölelésre tárja ki testvéri karját? Hogyan vágyódott ez után az Ember után, aki ebben a pillanatban közelebb állt hozzá, mint férje vagy fivére!

Nemezcshima puha zaját hallotta a hóban, Szasko jött vissza. Eleinte alig vette észre, hogy irhabundája, térde és bőrcsizmája nem annyira havas, mint földes volt. A fiú közeledett, kabát-

ujjába húzta be kezét. Valószínűleg sokat kellett csúsznia-mász-
nia, és alaposan átfázott. Katya kíváncsian meredt a fiú arcá-
ba: milyen hírt hoz? De a fiú arca az óriási, fülére eső sapka
alatt elszánt volt. Csak éppen egy tiltó mozdulatot tett: „Itt nem
lehet átmenni!”

Ez a mozdulat lesújtotta Katyát. A fiú a gránáttölcsért mérte,
aztán Katyára nézett. Tekintetük találkozott, és Szasko szeme
hirtelen mosolyra derült. Nyilvánvaló, hogy mikor először látta
a tölcser, éppen azt érezte, mint az előbb Katya. Megértette
Jekatyerina Pavlovnát, és ez volt mosolyában: „Nincs abban
semmi, hogy itt nem mehetünk át. Találunk majd más utat.”

Viszonyuk megváltozott. Megértették egymást. Ezután sem
beszéltek, de már megbarátkoztak.

Az asszony elképzelte, hogy csúszott négykézláb a megfa-
gyott földön ez a fiú. De egy percre sem pihent. És most int,
hogy kövesse. S a régi nyomon visszafelé indulnak.

Nehéz lenne megállapítani, mit érzett az asszony, ha erre a
gyerekekre gondolt. A barátság, a bizalom, az engedelmesség és
a tisztelet keveredett benne az anyaság érzésével. Helyesebben:
mindez együtt.

Katya nem kérdezte, miért nem mehetnek itt át. Egy pilla-
natig sem kételkedett benne. Tudta, hogy a fiú nem hazafelé
fordul, hanem kerülő úton mennek az erősítésen átvezető má-
sodik úthoz. Nem ajánlotta fel neki kesztyűjét, hogy felmele-
gítse a kezét. Tudta, hogy úgysem fogadja el.

Egy idő múlva újra északnak, majd északkeletnek fordultak.
Újra drótakadályhoz értek, de ez már a másik domb hajlatát
övezte. Szasko előrement, Katya meg újra várta, várta. Végre
megjelent Szasko, a földtől még piszkosabban, óriási ellenzős
sapkájával a két fülén és kezét újra a kabátujjába bújtatva.
Katya a havon ült, úgy várta. A fiú fél szemmel rákacsintott és
elmosolyodott.

Katya mégiscsak felajánlotta neki a kesztyűt. De a fiú nem
fogadta el.

Az, ami legnehezebbnek tűnt Katyának – és ez valóban gyak-

ran fordul elő az életben –, nemcsak hogy könnyűnek, de valósággal jelentéktelennek bizonyult. Igen, észre sem vette, miként mentek át két megerősített pont között. Egyébként ez volt útjának legkönnyebb része. És csak aztán értette meg, hogy miért. Eszébe sem jutott később, hogy meddig tartott, csak mentek, aztán mászni kezdtek. Csak arra emlékezett, hogy az „Iljusin”-ok nappali munkája az egész vidéket felforgatta. Ezt nem felejtette el, mert mikor kiérték a mezőre, bekecse, bőrcsizmája és kesztyűje csupa föld volt, akárcsak Szaskóé.

Még hosszú ideig járták ezután ezt a széles, apró halmokkal beszórt mezőt a tiszta hóban. Végre Szaskó megállt. Hátrafordult, és bevárta Katyát.

– Ott lesz az út? Látod? – kérdezte suttogva, és kinyújtotta a kezét.

Megmutatta, hogy érhet ki a mezei útra, mely a falut, ahonnan elindultak, összeköti a tanyával. Ezen a tanyán át kell majd továbbmennie. Most jutott abba az övezetbe, ahol férje, Ivan Fjodorovics szerint kevés német erődítmény volt ugyan, de a németek gyors visszavonulása miatt szörnyű a zűrzavar. Ebben az övezetben az egyes szétszórt, visszavonuló csapatok ideiglenes erődítéseket emelhetnek, és utóvédharcokra kerülhet sor. Bármikor találkozhat menekülő egységekkel vagy csapataiktól elszakadt katonákkal. Bármelyik falu váratlanul a német védelem legelső vonalába kerülhet. Ivan Fjodorovics éppen ezért ezt a szakaszt tartotta a legveszedelmesebbnek.

De eltekintve az országutakon visszavonuló német csapatok lármájától és délnyugaton Millerovo alatt az ágyútűztől, itt semmi sem emlékeztetett arra, amit Ivan Fjodorovics mondott.

– Szerencsés utat – és Szaskó leengedte a kezét.

És ekkor Katyát olyan végtelen anyai gyengédség fogta el... Meg akarta ragadni ezt a gyereket, szívéhez szorítani és soká-soká úgy tartani, hogy megvédje az egész világtól. Ez persze elronthatta volna a viszonyukat.

– Isten veled. Köszönöm, hogy segítettél! – lehúzta a kesztyűjét. Kezet nyújtott.

– Sok szerencsét – ismételte Szasko.

– Igaz, el is felejtettem – mondta Katya futó mosollyal. – Miért nem mehettünk azon az úton?

Szasko komoran válaszolt:

– A fritzek éppen a halottaikat temették. Nagy-nagy gödröt ástak.

És kegyetlen, csöppet sem gyermekes mosoly suhant át az arcán.

Katya menet közben többször visszafordult, hogy láthassa a fiút. De Szasko egyetlenegyszer sem nézett hátra. Rövidesen eltűnt a homályban.

S itt érte Katyát életének legnagyobb megrázkódtatása, amely örökké emlékezetében marad. Alig tett kétszáz lépést, és számítása szerint már ki is kellett volna érnie az útra, amikor a dombra érve, váratlanul óriási tankot látott közvetlenül maga előtt. A tank hosszú ágyúcsöve egyenesen arra meredt, amerről Katya jött fel a dombig. A tank tornyán különös, sötét és valamilyen gömbfélével koszorúzott jelenség ötlött a szemébe. Ez hirtelen megmozdult. Egy tankista volt. Ott állott, bordázott sisakjában a toronynyílásban.

A tankista oly gyorsan fordította Katya felé a géppisztolyát, mintha már régen várt lövésre készülne. Nagyon nyugodtan mondta:

– Állj!

Csendesen, ugyanakkor hangosan, parancsolóan és egyben udvariasan mondta ezt, mert hiszen nővel volt dolga. De ami a legfontosabb: tiszta orosz nyelven szólt.

Katyának nem volt ereje felelni, és könnyek patakzottak a szeméből.

Jekatyerina Pavlovna két tankhoz érkezett. A második szintén a domb mögött állott, de az út másik oldalán, úgyhogy Katya az első pillanatban nem vette észre. A páncélos élosztag biztosító járőrei voltak. Az a tankista, aki Katyát megállította, a tank és a biztosító járőr parancsnoka volt. Rangját egyébként nemigen lehetett kitalálni, mivel a tiszt közönséges kezeslábasban volt. Mindezt Katya csak később tudta meg.

A parancsnok rászólt, hogy jöjjön le a dombról. Ő maga egy másik tankistával együtt kiugrott a tankból. Míg a parancsnok megkérdezte, hogy kicsoda, Katya az arcát figyelte. Egészen fiatal volt. Halálosan fáradt lehetett, és a hosszú álmatlanságtól szinte leragadt a szeme. Látszott, hogy nagy erőfeszítéssel tartja nyitva.

Katya elmondta, hogy kicsoda, és hova megy. A tiszt arca azt fejezte ki, hogy minden, amiről az asszony beszél, igaz is lehet, nem is. De Katya nem vette észre ezt az arckifejezést, csak azt a fiatal, halálosan fáradt, dagadt szemű arcot látta, és szemében meg-megcsillantak a könnyek.

A sötétségben egy motorkerékpár kanyarodott ki az útra. Lefékezett a tanknál, és minden különösebb hangsúly nélkül megkérdezte:

– Mi történt?

Katya ebből azt gondolta, hogy a motorkerékpárost miatta hívták. Az alatt az öt hónap alatt, amelyet az ellenség hátában töltött, megszokta, hogy olyan apróságokat is felfedezzen, amit azelőtt észre sem vett. Mert ha a tank rádión is jelez arra a pontra, ahol a motorkerékpáros tartózkodott, akkor sem érhetett ilyen gyorsan ide. De akkor hogyan hívhatták ide?

Ekkor ért oda a másik tank parancsnoka. Futólag Katyára nézett. Aztán a két parancsnok és a motorkerékpáros félrehúzódt, és egy darabig egymással beszéltek. A motorkerékpáros ezután újra eltűnt a sötétségben.

A tisztek Katyához léptek, és az idősebbik kissé feszélyezet-

ten megkérdezte, vannak-e igazolványai. Katya azt felelte, hogy okmányait csak a felsőbb parancsnokságon mutathatja meg.

Egy darabig szótlanul álltak, aztán a fiatalabbik mély baritonján megkérdezte:

– Hol jött át? Alaposan meg vannak erősítve?

Katya mindent elmondott az erődítményekről. Elbeszélte, hogy ment át köztük egy tíz év körüli fiúval. Azt is elmondta, hogyan temették el a németek halottaikat, és miként látta meg a mi lövedékünk okozta gránátöltséért.

– Ahá! Lám, hova csapott le! Látnod? – kiáltott fel a második tiszt, és gyerekes mosollyal nézett az idősebbre.

Csak most értette meg Katya, hogy mi is volt az az ágyúzás, amit napközben és estefelé Galja házában hallott. Igen, páncélos élosztagunktól eredt, amikor az ellenség erődítményeit támadták.

Ettől a perctől Katya és a tisztek közti viszony barátságosabbá vált. Katya még azt is meg merte kérdezni a parancsnoktól, hogyan hívták oda a motorkerékpárost. A parancsnok elmagyarázta, hogy a tank hátsó részében levő lámpa fényjelzésével.

Ahogy így beszélgettek, oldalkocsis motorkerékpár futott be hozzájuk. Katjának is tisztelgett. Érezhető volt, hogy nemcsak közéjük valónak, hanem fontos embernek is tartja.

Attól a pillanattól kezdve, hogy az oldalkocsiba ült, teljességgel új érzés fogta el, ami aztán a Vörös Hadsereghez való megérkezése után még néhány napig benne élt. Kitalálta, hogy csak egy páncélos alegységhez került, mely az ellenségtől megszállt területre tört elő. Az ellenséges erőknek már semmiféle jelentőséget nem tulajdonított. A németek és minden, amit átélt, a nehéz úttal együtt nemcsak hogy mögötte maradt, hanem szinte elsüllyedt benne.

Micsoda erkölcsi határ választotta el mindattól, ami még néhány perce körülvette! Olyan emberek voltak körülötte, akik ugyanúgy éreztek, úgy szenvedtek, gondolkoztak, mint ő. Az életet is ugyanúgy látták, mint ő. És ez olyan óriási világ volt, hogy azzal összemérve, amelyben eddig élt, egyszerűen határ-

talannak látszott. És akár egy évig is száguldhathatna a motorkerékpáron, még mindig ez az élet venné körül, ahol nem kell titkolódnia, hazudni, és ahol nincs semmiféle természetellenesség. Igen, Katya újra magára talált s most már – örökre.

Fagyos szél vágta az arcát, de olyan érzés feszült benne, hogy dalolni szeretett volna.

A motorkerékpáros vagy két perc múlva kissé fékezett, és felkanyarodott egy behavazott, nyáron alighanem fenéig kiszáradt padak hídjára. A mély, lejtős szélű völgyvonulatban Katya egyszerre vagy tíz tankot és egynéhány teherautót pillantott meg. A gépkocsik távolabb, az úton lapultak. Rajtuk és mellettük géppisztolyosaink és gépesített gyalogosaink ültek, álltak: a legeslegegyszerűbb géppisztolyosok téli kucsmában és vattás kabátban.

Itt már várták Katyát. Alig ért le a motorkerékpár a hídról, amikor két, kezeslábast viselő tankista ment Katyához, és kiségtette az oldalkocsiból.

– Bocsásson meg, elvtársnő... – a tankista már idősebb ember volt, tisztelgett, és csiri tanítónői nevén szólította meg, azon a néven, amire a hamis okmányt kiállították – bocsánat, de ez a kis formaság elengedhetetlen.

Zseblámpával felülről lefelé megvilágította a személyazonossági okmányt, s nyomban visszaadta.

– Minden rendben van, kapitány elvtárs – fordult egy másik tankistához, akinek arcát homlokán, orrnyergén és bal felén egyetlen friss, éppen behegedt forradás szelte át.

– Átfázott? – kérdezte a kapitány, és Katya a szelíd, gyöngéd és bársonyos csengésű hangból és szerény, de ugyanakkor bátor és parancsoló magatartásából megsejtette, hogy ez a tankcsapat parancsnoka. – Sajnos, arra sincs időnk, hogy rendesen felmelegedjék. Indulnunk kell. Egyébként... ha nincs ellenére... – nehézkes, ügyetlen mozdulattal egy, a válláról a derekáig lelógó kulacsot vett elő, és kihúzta a dugóját.

Katya két kézzel szóltalanul fogta meg a kulacsot. Nagyot húzott belőle.

- Köszönöm.
- Még!
- Nem, elég.
- Parancsunk van, hogy haladéktalanul a hadtestparancsnokságra vigyük önt, és pedig tankon – mosolygott a kapitány.
- Idejövet igaz, hogy széttapostuk az ellenséget, de az ördög tudja, milyen a zóna!

- Honnan tudta a nevemet? – kérdezte Katya. Közben a szesz úgy égette, mint a tűz.

- Várják önt.

Tehát Ivan Fjodorovics, az ő Vanyája mindent előkészített. Melege lett.

Újra el kellett mondania, mit tud a falu előtti erődítésekről. Eltalálta, hogy a tankok azonnal a magaslatok elfoglalására indulnak. És valóban, amíg a toronyba, onnan pedig a hideg tankba segítették, a tankok körös-körül váratlanul szörnyű erővel felbőgtek, és a géppisztolyosok tankjaikra ugráltak.

A tank személyzete, melyen útját folytatnia kellett, négy emberről állott. Mindegyiknek megvolt a maga helye. Jekatyerina Pavlovnát a padlóra ültették le. A gépben kevés volt a hely. Katya négy férfi közé szorult. Az egész személyzetből csak a vezető nem volt sebesült.

A parancsnok a fején volt megsebesülve. A vastag vattarétegbe burkolt fejnek kicsi volt a sisak, s ezért a parancsnok közönséges katonasapkát vett fel. Sebesült keze nyakába kötözött pólyában nyugodott. Ösztönösen vigyázott, hogy oda ne érjen valamihez. Olykor egy-egy lökéstől megrándult az arca.

Akárcsak a többiek, ő sem szívesen vált meg a bajtársaitól, és eleinte nem volt valami barátságos Katyához. Hiszen miatta irányították őket hátra. Kiderült, csak a parancsnok és a vezető tartoztak a tank eredeti állományához. A két másik tankistát valósággal kényszeríteni kellett, hogy két egészségessel cseréljenek. Abban a pillanatban, amikor Katyát a tankhoz vezették, a tank parancsnoka és a kapitány között kisebb csatározás zajlott le, természetesen teljesen illendő hangon, de mindkettő

részéről szörnyű arckifejezéssel. De a forradásos arcú kapitány szívósan kitartott a maga álláspontja mellett, és felhasználta Katya utazását, hogy az osztagot megszabadítsa a sebesültektől.

De induláskor, látva, hogy egy fiatal nő is velük tart, a tankisták megenyhültek. Megtudták, hogy Katya éppen most jutott át azokon az erődítéseken, amelyeket az osztagnak most el kell foglalnia. A tankisták felélénkültek. Valamennyien fiatalok voltak, Katyánál öt-hat évvel fiatalabbak.

A parancsnok elrendelte, hogy nyissák ki a „második front”-ot. Így nevezték az amerikai húskonzerveket. A tankisták egy pillanat alatt kinyitották a „második front”-ot, óriási karajokat szeltek kenyerükből. A parancsnok bal kezével felajánlotta Katyának kulacsát. A kulacsot Katya nem fogadta el, de a húst meg a kenyeret nagy étvággyal ette. A többiek sorban nekies-tek a kulacsnak, és tökéletes volt a bajtársi hangulat.

Olyan iramban haladtak előre, amilyen gyorsan csak lehetett. Katya feje jobbra-balra ingott. A lövész a torony nyitott nyílá-sánál lehajolt.

– Főhadnagy elvtárs – hallja?

– Megkezdődött? – kérdezte rekedten a parancsnok, és lábával megbökte a vezető vállát.

A vezető fékezett, és a beálló csendben valamennyien hallot-ták az ágyútüzet. Ez az éjszakát betöltő zaj abból az irányból ért hozzájuk, ahonnan Katya érkezett.

– Ahá, a fritzeknek nincs világítórakétájuk! – mondta elége-detten a toronyból a lövész, és megint kidugta a fejét. – A mieink remekül mennek előre. Látom az ágyúk lobbanását.

– Hadd nézzem meg én is!

A főhadnagy helyet cserélt a lövésszel, és óvatosan kidugta bekötött fejét. Amíg nézelődött, a tankisták, elfeledkezve Ka-tyáról, megbeszélték a helyzetet, és megint méltatlankodtak, hogy nincsenek tankjaikon.

A parancsnok nagy óvatosan húzta vissza bepólyázott fejét. Arcán is látszott, hogy beteg. De nem feledkezett meg Katyá-ról, és azonnal leintette a vitát. Katya mégis leolvasta az arcá-

ról, mennyire kesereg, hogy nem vehet részt a harcban. Kénytelen volt megengedni embereinek, hogy – mielőtt továbbmenének – egyenként megnézzék, mi történik odakint.

Általában valamennyien kissé nyomott hangulatban voltak. De Jekatyerina Pavlovna találékony asszony volt, és érdeklődni kezdett a tankisták dolgai felől. A csikorgó gépben nehezen ment a beszélgetés, kiabálni kellett. A visszaemlékezéstől újra jó hangulat támadt. Zavaros előadásukból Jekatyerina Pavlovna előtt körülbelül kialakult a haditevékenység hozzávetőleges képe ebben az övezetben.

A szovjet tankok Rosszos és Millerovo között nagy szakaszon áttörték a voronyezs-rosztovi vasútvonalat, és kiverték a németeket a Kamisnaja s ettől északra a Novo-Markovka helység körzetének védelmi övezetéből, és elérték a Gyerkul felső folyását. A visszavonuló németek sietve kiépítették a Kamisnaja és Gyerkul közötti vízvázasztót elülső védelmi övezetté, azoknak a magaslatoknak egy részével együtt, amelyek mellett Katjának sikerült elhaladnia. Az új védelmi vonal Limarovka, Belovodszk, Gorogyiscse között húzódott – azokon a helyeken, ahol most Ivan Fjodorovics osztagai dolgoznak –, egészen a Donyecig, ahol a mityakinszki osztag bázisa volt. Katya jól ismerte ezeket a helyeket, de csak most tudta értékelni a szovjet csapatok csapásainak hatalmas jelentőségét. Ugyanakkor mindazokat a nehézségeket is látta, amelyek csapataink előtt állnak. Feladatuk az volt, hogy legyőzzék Gyerkul, Jevszug, Ajdar és Borovaja megerősített partjait, megszállják a sztrobelszksztanyicsno-luganszki vasútvonalat, végül magát a Donyec folyót is.

A páncélos élosztag, mellyel Katya találkozott, már második napja elszakadt csapatától, és ez tizenöt kilométerre követte. Az osztag, nyugati irányban haladva, szétzúzta az ellenségnek valamennyi ellenállási pontját, elfoglalt néhány tanyát és helységet, köztük azt is, amelybe Katjának Ivan Fjodorovics rendelkezése szerint be kellett térnie.

Ez a mi tankunk napközben biztosító szolgálatot tartott, és ott

volt a Katya előtt ismert magaslat elleni támadásban. Az élbiztosító rész hirtelen ellenséges erősítésre bukkanva, ágyú- és géppuskarészeket nyitott, és magára vonta az ellenséges tüzet. Ebben a támadásban sebesült meg a tank parancsnoka a fején és a karján.

Annyira eltávolodtak a harc színhelyétől – és ezen már bizony nem változtathattak –, hogy Katya és a vezető kivételével pihenni és aludni akartak, mint minden katona, akinek véletlenül módja van erre a harc után. Katya szívből sajnálta őket.

Így hagytak el néhány helységet. A vezető hirtelen Katyához fordult.

– Jönnék a mieink!

Eddig mindig az utat használták. Most kikanyarodtak a mezőre, és a vezető megállította a tankot.

Késő éjszaka volt. A csendet csak a távoli és közeli harcok ismert zaja szakította meg. És ebben a csendben egyre közelebből és erősebben hallhatták a szemben mozgó fémtömegek zúgását és csikorgását. A vezető letakart lámpák fényével jelzett. A tank parancsnoka és a lövész kimászott a gépből. Katya meg kinézett a toronyból.

Motorkerékpárosok száguldottak el mellettük az úton. A sztyeppen tankok és páncélautók jelentek meg. Dübörgésükkel megtelt az éjszaka. Katya kendőjén kívül kesztyűjével is betapasztotta fülét. A tankok csikorogva másztak el előttük, kipufogójuk élesen szólt, tömörek, súlyosak, fekete ormányúak, hatalmasak és félelmetesek voltak. Mindezt a benyomást még fokozta a sötétség.

Magányos tankjuk mellett most kis páncélosautó állt meg. Két köpenyes katona szállt ki belőle. Egy darabig egymás fülébe kiáltozva beszélgettek a tank parancsnokával. Olykor Katyára néztek, aki a toronyban állott. Aztán a két katona a páncéloskosiba szállt, és a páncélosáradat a sztyeppre vágatott.

A tankok gépesített gyalogsággal megrakott tehergépkocsikkal váltakoztak. A gépek könnyedén tovagördültek. A géppisztolyo-

sok a sztyeppen álló magányos tank felé néztek, ahol egy nőt láttak, aki kesztyűjével takarja el a fülét.

Katyát meghökkentette a nehéz fémtömegek és az emberek tömegeinek mozgása a sötétben, melyek mintha összeolvadtak volna a fémmel. És éppen ebben a pillanatban új érzés csatlakozott a belső felszabadulás érzéséhez, mely nemrég erőt vett Katyán, és ez az új érzés sokáig fogva tartotta. Úgy érezte, mintha mindezt nem ő, hanem másvalaki látná és élné át. Mintha álomban látná magát. Most először érezte, hogy elszokott attól a világtól, mely oly hihetetlen erővel tört be a lelkébe. És a körülötte nyüzsgő arcok, események, beszélgetések kaleidoszkópjában az egymást kergető régi és új fogalmak között soká nem tudta föl-lelni magát.

És annál inkább szeretne volna látni Ivan Fjodorovicsot, érezni közelségét. Nyugtalan-sága gyötrődéssé fokozódott. A szerelem és a bánat megsebezte szívét, és mindez annál reménytelenebb és kilátástalanabb volt, mert Katya már régen elfeledkezett arról, hogy mi a gyengeség.

A Vörös Hadsereg, mellyel Jekatyerina Pavlovna találkozott, már tudta, hogy győztes.

Másfél év alatt nemcsak hogy nem romlott le a hadsereg felszerelése, hanem olyan fegyverzettel került Jekatyerina Pavlovna elé, mely sokkal hatalmasabb, mint az ellenség ereje a meg-aláztatások örökké emlékezetes napjaiban, amikor a fasiszta horda felfegyverezve mindennel, amit a leigázott Európa adhatott, feltartóztathatatlanul hömpölygött az izzó donyeci sztyepeken. De még csodálatosabbak voltak az emberek, akikkel a sors most összehozta Katyát. Igen, akik így kaleidoszkóp-szerűen kerültek Jekatyerina Pavlovna elé, már újavágású emberek voltak. Ezek nemcsak a hatalmas új technikát sajátították el, hanem szellemiségükkel mintha már az emberiség történetének új, magasabb klasszisaiba léptek volna.

Katya előtt olykor kínosnak tűnt, hogy ezek az emberek anyyira megelőzték őt, hogy már sohasem érheti utol őket.

A tank, „válogatott” személyzetével, a sebesült főhadnagy pa-

rancsnoksága alatt Katyát a páncélosdandár törzséhez vitte, mellyel útközben találkoztak. Voltaképpen inkább csak a dandár parancsnoka volt itt a hadműveleti csoporttal. Egy tanyán helyezkedtek el. A tanyán alapos nyomokat hagyott a tegnapi harc.

Fiatal, szikrázó tekintetű ezredes fogadta az asszonyt az egyetlen épen maradt kunyhóban. Az ezredes arca, akárcsak a tisztjeié, fekete volt az álmatlanságtól. Bocsánatot kért, hogy csak így fogadhatja, maga is csak egy pillanatra szaladt ide, és máris tovább kell állnia. De azt ajánlja Katyának, maradjon itt, és aludja ki magát.

– Nemsokára ideérkezik egy másik kötelékünk, lesz, aki gondoskodik magáról – mondta.

A házban jól befűtöttek. A tiszték rávették Katyát, hogy vesse le bekecsét és melegedjék fel.

Akárhogy szétverte is az ellenség a tanyát, kiderült, teli van asszonnyal, gyerekekkel és öregekkel. A szovjet katonák, főleg a páncélosok, öröm és újdonság volt részükre. A lakosok mindenütt összegyűltek, ahol katonák, de különösen ahol tiszték bukkantak elő. A híradósok már telefonvonalat húztak ebbe a házba meg a szomszédba is. Előkészítettek mindent a törzs és hivatal részére.

Katya teát ivott, valódi teát. Fél óra múlva már felvette a parancsnok terepjárója, és a hadtestparancsnokságra vitte. Most csak egy géppisztolyos őrmester kísérte. A páncélos főhadnagy bebugyolált fejével és a lobogó tekintetű, fekete ezredes a többi arccal együtt mind kihullottak Katya emlékezetéből.

A reggel fagyos volt. Köd lepte be a vidéket, de valahol lent, a köd mögött felkelt a nap, s Katya egyenesen a nap felé robogott.

Nagy országúton mentek. Szembe velük csapatok jöttek. A terepjáró időnként ráment a vékony hóval fedett sztyeppre, Katyának csak így sikerült oly gyorsan elérni a hadtest törzsét. A gép nemsokára a Kamisnájának sekély, de igen zavaros vizén gázolt át, mely jégtörmeléket, havas szemetet és homokot

sodort tova a szakadatlanul átvonuló csapatok, sőt sok helyütt a tankok és ágyúk nyomában is.

Nemsokára ritkult a köd. A nap, amelybe be lehetett tekinteni, alacsonyan függött a láthatáron. Katya a folyó mentén, annak mindkét partján német erősítéseket látott. Ezeket most a mieink szállták meg. A vidéket körös-körül erősen felfúrták az ágyúlövedékek, tankok, vontatótraktorok, amelyek új állásokba vitték a nehézlövegeket.

A folyón túl a délnyugat felé vonuló rengeteg csapat és a fogságba esett, hátrafelé hömpölygő németek tömegeitől még nehezebben lehetett mozogni az országúton. A foglyokat kisebb-nagyobb csoportokban vitték. Kiegett köpenyben, piszkosan, borostásan baktattak a feltört országúton vagy a sztyeppen, a vereség és a fogság gyalázatával sújtottan. A vidék, amelyen átvonultak, szörnyű pusztításaik nyomát viselte. A termékeny, évszázadok óta kenyeret adó sztyepp tépetten feküdt, a falvak felégetve, lerombolva. Itt-ott kiegett tankok, szétroncsolt teherautók váza, eltalált löveg csőve vagy repülőgép fekete horogkeresztes szárnya ágaskodott ferdén az ég felé. A sztyeppen és az úton ellenséges katonák hullái feküdtek görbére fagyva. Nem volt, aki eltakarítsa őket. A tankok és nehézágyúk átmentek rajtuk, szörnyű lepénnyel lapítva őket.

A katonák, akik a támadó hadoszlopokban meneteltek, vagy a tankokban, teherautókban ültek, fáradtan bár, de lelkesülten a közel tíz napja tartó hősie és súlyos viszontagságokkal gazdag, diadalmas ütközetől, már nem törődtek az ellenség hulláival. Csak Katya nézett le rájuk időnként megvető egykedvűséggel.

De az ütközet – a történelem egyik legnagyobb csatája –, a hitleristák sztálingrádi nagy vereségének egyik láncszeme, egyre szélesebben és hatalmasabban bontakozott ki. A csata délnyugati irányba terelődött. A felszívódó ködben hol itt, hol ott szikráztak fel a légi harcok. Nehézágyúk dübörögtek a végtelen sztyeppen, ameddig csak a szem ellátott, gigászi csapat- és fegyverszállítmányok, élelmiszerrel és tüzérségi lőszerrel teli vonatok követték az óriási hadműveleteket.

Katya dél felé érkezett a páncélos gárdahadtest törzséhez. Ekkorra már egészen kiderült, eltekintve a tüzektől eredő füsttől, ami beleolvadt a ködpárába. Igazában ez sem törzs volt, hanem ideiglenes hadtestparancsnokság egy Millerovótól északra eső vasúti állomás véletlenül épen maradt téглаépületében. Az állomás lakóépületéből kő kövön nem maradt. De mint a legtöbb éppen hogy felszabadított helyen, itt is mindenekelőtt az tűnt fel, hogy az emberek milyen csodálatos gyorsan egyeztették össze a háborús körülményeket a következetesen rendes kerékvágásba jutó szovjet élettel.

Az első, akit Katya a katonák közül itt a parancsnokságon meglátott, egy ember volt, aki nyomban felidézte benne a békés élet képét, Ivan Fjodorovicsot, családjukat és saját tanítói, majd közoktatásügyi tevékenységét.

– Andrej Jefimovics! Drága! – ezzel az önkéntelen kiáltással rohant hozzá és átölelte.

Az Ukrán Partizán Törzskar egyik vezetője volt. Öt hónappal ezelőtt ő látta el Ivan Fjodorovicsot instrukciókkal, amikor az földalatti munkáját megkezdte.

– Akkor már öleljen meg mindenkit – szólt egy szikár, fiatal tábornok, ahogy kemény, szürke és okos szemével Katyára nézett.

Katya látta a tábornok szigorú, kifogástalanul borotvált, leburnult arcát, őszülő halántékát, és hirtelen zavarba jött. Arcát kezébe temette, fejét meleg, puha, sötét parasztkendőjébe rejtette. Így állt bekecsében, bőrcsizmájában, elrejtett arccal, a fesszes tartású katonák között.

– Hát tessék, zavarba hozta az asszonyt! Nem tud vele bánni – mosolygott Andrej Jefimovics.

A tiszték nevettek.

– Bocsásson meg... – és a tábornok vékony keze éppen hogy odaért az asszony vállához.

Katya levette kezét az arcáról. Szeme ragyogott.

– Semmi, semmi!

A tábornok lesegítette róla a bekecset.

Mint a legtöbb mai szovjet tábornok, a hadtest parancsnoka is fiatal volt beosztásához és rangjához képest. A tábornokot, úgy látszik, semmi sem zökkentette ki nyugalmából. Erre valottak pontos és akkurátus mozdulatai, kedves, tartózkodó humora és előzékenysége. És ugyanilyen nyugodtak, tárgyilagosak, előzékenyek és kellemesek voltak a körülötte levő katonák is.

Amíg Ivan Fjodorovics rejtjeles jelentését kibetűzték, a tábornok gondosan az asztalra terített nagy haditérképre tette a Vorosilovgrád-terület selyempapírosra rajzolt parányi vázlatait, úgy, ahogy annak idején Ivan Fjodorovics. (Nehéz volt elképzelni, hogy ez csak tegnapelőtt éjjel történt!) A tábornok vékony ujjával lesimította a cigarettapapírokat, és megelégedetten mondta:

– Ez aztán a munka, ezt értem!... A fenébe is! – kiáltott fel hirtelen. – Azok már megint megerősítik a Miuszt. Figyeljen csak ide, Andrej Jefimovics...

Andrej Jefimovics a térkép fölé hajolt, és éles vonalú arcán most élénkebben mutatkoztak az öreges kis ráncok. A többi parancsnok is a kis selyempapírok fölé hajolt.

– Nekünk már nem lesz dolgunk velük a Miuszon. De tudja-e, hogy mit jelent ez? – kérdezte a tábornok, és hosszú pillái mögül vidáman Andrej Jefimovicsra tekintett. – Nem olyan ostobák azok: most valóban ki kell vonulniuk Észak-Kaukázusból és Kubanyból.

A tábornok felnevetett. De Katya elpirult. Hiszen Ivan Fjodorovics elgondolása is éppen ez volt.

– És most nézzük meg, mi az új itt számunkra – a tábornok kezébe vette a haditérképen fekvő erős nagyítóüveget, és a kis köröket és jeleket figyelte a selyempapíron, amiket Ivan Fjodorovics rajzolt. – Ez ismerős, ez is... így, így... – Ivan Fjodorovics jeleit minden magyarázó szöveg nélkül betűzte ki, mert a magyarázó szöveg még rejtjeles volt. – Nos, kiderül, hogy a mi Vaszilij Prohorovicsunk nem is olyan használhatatlan, te meg egyre hajtogatod, hogy a felderítés rossz, a felderítés rossz! –

mondta a tábornok finoman leplezett iróniával a mellette álló fekete bajszos ezredesnek, a hadtest vezérkari főnökének.

Egy nagyon alacsony termetű, kövér és kopasz parancsnok, akinek hiányzott a szemöldöke, világos, élénk szemében leírhatatlan ravaszsággal elébe vágott az ezredes válaszában.

– Értesüléseinket, hadtestparancsnok elvtárs, ugyanabból a forrásból kaptuk – mondta zavartalanul.

Ez volt Vaszilij Prohorovics, a hadtest felderítő szolgálatának parancsnoka.

– Ó, ó, én meg azt hittem, hogy maga szerezte őket – mondta csalódottan a tábornok.

A tisztak nevettek, de Vaszilij Prohorovicsot nem bántotta a tábornok gúnyos megjegyzése, sem tiszt elvtársainak nevetése; látni lehetett, hogy megszokta az ilyesmit.

– Nem, tábornok elvtárs, figyeljen csak ezekre az adatokra, itt Gyerkul előtt. Ezek régi adatok. Mi itt már többet tudunk – mondta nyugodtan.

Katya érezte, hogy Vaszilij Prohorovics válasza valahogy csökkentette az Ivan Fjodorovics értesüléseinek jelentőségét. Pedig miattuk tette meg Katya az egész utat.

– Az elvtárs, aki ezeket az értesüléseket átadta nekem – szólt élesen az asszony –, az az elvtárs megkért, hogy figyelmeztessem önöket: az ellenség visszavonulásával kapcsolatos összes új adatokat megadja majd rádión, és én azt hiszem, már jelzi is. Ez a térkép itt a magyarázatokkal együtt a terület helyzetéről nyújt általános képet.

– Igaz – bólintott a tábornok. – A térképre inkább Vatutyin és Hruscsov elvtársaknak van szükségük. El is küldjük nekik, mi pedig csak azt használjuk fel belőle, ami minket illet.

Már késő éjszaka volt, amikor Jekatyerina Pavlovna végre elérhette, hogy Andrej Jefimovicsal szíve szerint elbeszélgessen.

Zsákmányolt német lámpák fényénél álltak – és nem ültek – egy teljesen üres, jól befűtött szobában, és Katya megkérdezte:

– Hogyan került maga ide, drága Andrej Jefimovics?

– Miért csodálkozik, hiszen Ukrajna földjére léptünk! Még

kicsi darab föld, de a miénk. A kormány visszatért a hazai földre, és helyreállítja a szovjetrendszert – Andrej Jefimovics mosolygott, és apró ráncokkal telerajzolt férfias arca nyomban megfiatalodott. – Csapataink, mint ismeretes, mostantól együttműködnek már az ukrán partizánokkal. Hogy is lehetnének meg nélkülnk? – tetőtől talpig végignézte Katyát, és szeme felragyogott. Hirtelen megint elkomolyodott. – Azt akartam, hogy ma pihenjen, holnap aztán majd beszélgetünk a dologról. De hiszen maga hős! – kissé zavarba jött, de azért határozottan nézett Katya szemébe. – Mi ugyanis holnap vissza akarjuk magát küldeni, egyenesen Vorosilovgrádba. Sok olyasmit kell sürgősen megtudnunk, aminek csak maga járhat utána... – elhallgatott, aztán csendesesen és kérdően mondta: – Persze ha nagyon elgyötörte az út...

De Katya nem engedte, hogy befejezze. Szíve tele volt büszkeséggel és hálával.

– Köszönöm – szólt alig hallhatóan –, Andrej Jefimovics, köszönöm... És többet ne is mondjon nekem. Semmi sem tehetne ilyen boldoggá – folytatta felindultan, és lebaremolt, kemény rajzú arca a világosszőke hajkoszorúval egyszerre úgy megszépült. – Egyetlen kérésem van: küldjenek azonnal. És ne a front politikai osztályához. Nincs szükségem pihenésre!

Andrej Jefimovics elgondolkozott. Megcsóválta a fejét, aztán elmosolyodott.

– De hiszen nem olyan sürgős az ügy – mondta. – Kissé ki egyenesítjük az arcvonalat, megvetjük a lábunkat az elfoglalt területen. Gyerkult, de még inkább a Donyecet úgy kapásból nem lehet megszervezni. És ott van még Millerovo meg Kamenszk. De magának van mit elmondania a politikai osztálynak. Szóval, egyelőre nem kell sietnünk. Két-három nap múlva indulhat...

– De miért nem holnap?! – kiáltott Katya. Szíve bánattal és szeretettel telt meg.

Harmadnap este Jekatyerina Pavlovna megint ott volt az is-

merős faluban, Galja házában. Ugyanabban a bekecsben, fekete, meleg kendőben és a csiri tanítónőnek ugyanazzal az írásával.

A mieink már elfoglalták a falut. De az északra és délre néző dombok még mindig az ellenség kezén voltak. A német erődítések vonala a Kamisnaja és Gyerkul folyók közti vízválasztón nyugatra egészen a Gyerkulig ért.

A kis Szasko éjszaka éppen olyan szótlanul és pontosan vezette Katyát, ugyanazon az úton, ahol valamikor Foma apó vezette őt, és eljutott ahhoz a kunyhóhoz, melyben annak idején Ivan Fjodorovics látta el az útra jó tanáccsal.

Itt egy a sok Kornyijenko közül tudatta vele, hogy Ivan Fjodorovics értesült erről az útról. Ő maga egészséges, de egyelőre nem láthatják egymást.

Most már kísérők nélkül járt éjjel-nappal, naponta két-három órát pihenve csupán. Így ért el Marfa Kornyijenkóhoz. Itt halotta a megrendítő hírt Masa Subina pusztulásáról.

A németek nyomára jutottak az Uszpenszkoje falu orvosi rendelőjében levő földalatti találkozóhelynek. A Krotova nővéreket egy emberük, aki a rendőrségen dolgozott, idején figyelmeztette. Egérutat nyertek, és a velük kapcsolatban álló földalatti szervezeteket is sikerült értesíteniök, hogy a lakást felfedezték, de Marfa Kornyijenko már csak akkor tudta meg ezt, amikor Masa útban volt Uszpenszka felé.

Sehogy sem sikerült Masát útközben figyelmeztetni. A csendőrség kezébe került, és ott Uszpenszkában halálra kínozták. Masa Subina, mint a rendőrségen dolgozó emberünk közölte, mindvégig tagadta kapcsolatát a földalatti szervezettel. Senkit sem adott német kézre.

Szörnyű hír volt. De Katyának arra sem volt joga, hogy a lelkét sanyargassa: szüksége volt az erejére.

Két nap múlva már Vorosilovgrádban volt.

A megszállt területeken még a legelmaradottabb, a háborúhoz nem konyító emberek is látták: a hitleristáknak végük van.

A fronttól oly távoli helyeken, mint Krasznodonban, mindezt elsősorban a hitleristák rangban és rablásban fiatalabb cimboráinak: a magyar és olasz zsoldosoknak meg az Antonescu-hadsereg maradékainak futásából értették meg.

Az utak tömve voltak menekülő román tisztekkel és katonákkal, akiknek sem gépkocsijuk, sem tűzérésük nem volt. Éjjel-nappal megállás nélkül vonultak vissza szekereiken, félig megdermedt lovaikon vagy gyalogosan, és miközben kezüket megpörkölődött szegélyű köpenyük ujjába dugták, mentek, egyre mentek, és csúcsos, kecskeszőr kucsmáik meg tábori sapkáik alatt lefagyott képüket törülközőkkel, női selyembugyogókkal tekerték körül.

Egyik szekér megállott Kosevojék udvarán. Ismerős tiszt ugrott le róla, és csaknem ajtóstul rontott a házba. A tisztiszolga – aki, hogy lefagyott fülét eltakarja, gallérjába húzta fejét – a tiszt nagyobb s a maga kisebb bőröndjét cipelte utána.

A tiszt számos arcdaganattal, de aransujtásos vállpánt nélkül jelent meg. Berohant a konyhába, és nyomban melegíteni kezdte a kezét a tűzhely fölött.

– Na, hogy és mint? – kérdezte Kolja bácsi.

A tiszt fintort ugyan nem csinálhatott – mert fagyott orrát egyáltalán nem tudta megmozdítani –, de olyan arcot vágott, mintha Hitlert akarná utánozni, ami bajuszkája és tébolyodott tekintete révén sikerült is. Szóval, Hitlert utánozta, és lábujj-hegyre emelkedve úgy tett, mintha futna. Még csak nem is mosolygott, annyira komolyan vette a dolgot.

– Megyünk haza a nagyságához! – mondta jólelkűen a tisztiszolga, félénken pislogott a tisztre, és közben Kolja bácsira kacintott.

Felmelegedtek, ettek, ittak, és éppen hogy kimentek bőröndjeikkel, amikor nagyanyó valami titkos belső sugallatra fel-

emelte Jelena Nyikolajevna ágytakaróját, és felfedezte, hogy két lepedő eltűnt.

Olyan dühbe gurult, hogy egyszerre megfiatalodott. A vendégek után vetette magát. Éktelen kiabálást csapott a kerítésnél, úgyhogy a tiszt látta: micsoda botrány lesz itt mindjárt ezzel az öregasszonnyal! Megparancsolta szolgáljának, hogy nyissa ki a kis bőröndöt. A tisztiszolga bőröndjében valóban megtalálták az egyik lepedőt. Nagyanyó kirántotta és rákiáltott:

– És a másik?

A tisztiszolga gyilkos tekintetet vetett gazdájára, de az már felkapta bőröndjét, és a szekérre mászott. El is vitte a lepedőt Romániába, hacsak valamilyen ukrán vagy moldvai partizán nem vette magához, miután a nemes rómaiak e kései utódát tisztiszolgájával együtt a másvilágra irányította.

Olykor a legkockázatosabb, meglepetésszerű vállalkozás jobban sikerül a leggondosabban előkészített akciónál is. De gyakran a legfontosabb, legjobban kidolgozott terv is kudarcot vall, egyetlenegy téves lépés miatt.

December 30-án este történt, hogy Szerjozska és Valja néhány pajtásukkal a klubba menet, egy zsákokkal megrakott német teherautóra figyelt fel. Vezető és őrizet nélkül állt egy ház előtt.

Szerjozska és Valja felmásztak a kocsira, végigtapogatták a zsákokat: minden jel szerint újévi ajándékok voltak bennük. Előző este kevés hó esett, utána kissé fagyott, a hó világított, az utcán sok járókelő – a fiúk mégis megkockáztatták, hogy néhány zsákot ledobjanak, és a környező udvarokon és fészerekben rejtésük el.

Zsenya Moskov, a klub igazgatója és Vanya Zemnuhov, a klub művészeti vezetője utasították a fiúkat, hogy amint a hallgatóság elszéledt, nyomban hozzák az ajándékokat a klubba. Akad ott elég zug pincehelyiség.

A gépkocsi körül ekkor már német katonák tolongtak. Köztük egy kutyaprém galléros bundába és pótanyagból készült nemez-

csizmába öltözött részeg tizedes vadul szitkozódott. Egy házírú-
has asszony meg váltig hajtogatta, hogy ő semmiért sem felelős.
Végül is a németek felmásztak a gépre. Az asszony hazafutott, a
németek meg a vasúti átjáró irányában elrobogtak a csendőrség
felé.

A fiúk közben a klubban elrejtették a zsákokat.

Másnap reggel Vanya Zemnuhov és Moskov a klubban talál-
koztak, és úgy döntöttek, hogy az ajándékok egy részét, különö-
sen a cigarettát, még ma, újév előestéjén piacra dobják. Pénz
kellett a szervezetnek. Véletlenül Sztahovics is ott volt, és helye-
selte a tervet.

Német holmikkal sokan kereskedtek így. Nem volt ritka jelen-
ség a piacon: elsősorban maguk a német katonák, akik élelmi-
szerre, meleg ruhafélére, vodkára cseréltek cigarettát, dohányt,
kézilámpát, benzint. A német holmi kézzől kézre járt, a „poli-
cáj” elnézte az ilyesmit. Moskov egész sereg utcagyereket talált,
akik örömmel adtak el bizonyos részesedés mellett cigarettát.

De ezen a napon a rendőrség házkutatást tartott a lopás szín-
helyével szomszédos házakban, és nem akadt az elveszett aján-
dékok nyomára. Így hát azt figyelte, nem árusít-e valaki a pia-
con ilyen holmit. Egy cigarettáárus gyereket maga Szolikovsz-
kij, a rendőrfőnök csípett el.

A fiú a vallatásnál azt mondta, hogy egy bácsinál cserélte be
kenyérért. A fiút korbáccsal verték. De olyan utcagyerek volt,
akit nem először vertek korbáccsal, azonkívül nem olyan fából
faragták, hogy elárulja pajtásait. Csúnyán elverték, és bedobták
egy cellába. Ott tartották estig.

Brückner mester, akinek a rendőrfőnök többek között erről a
német cigarettákkal kereskedő és elfogott fiúról is jelentést tett,
összefüggést sejtett az ügy és a gépkocsiról történt lopás között,
és személyesen akarta kihallgatni a fiút.

A cellájában alvó fiút késő este felzavarták, és előállították
Brückner mester szobájába, aki két csendőrtiszt, a rendőrfőnök
és a tolmács társaságában várta.

A fiú elhadarta a magáét.

Brückner dühbe gurult. Fülön fogta, és saját kezűleg hurcolta végig a folyosón.

Belökték egy cellába, melyben két véres deszkadikó állott. A plafonról kötelek lógtak, a hosszú, gyalulatlan kecskelábú asztalon puskatisztító réz vessző, ár meg villanydrótokból összecsavart vassodrony és egy balta feküdt. A vaskályha izzott. A sarokban vízzel telt vödrök. A falak mentén, mint a fürdőkádban, két lefolyó.

Az asztalnál csontszemüveges, vaskos, kopasz, fekete egyenruhás német ült. Dohányzott. Nagy, vörös kezét világos szőrzet borította.

A fiú ránézett a németre, megremegett, és bevallotta, hogy a cigarettákat Moskovtól, Sztahovicstól és Zemnuhovtól kapta a klubban.

Ezen a napon jött Krasznodonba egy pervomajkai lány, Virikova. Az újévi vásáron véletlenül találkozott egy régi iskolatársával. Egy padban ültek valamikor. A háború óta nem látlák egymást, mert Ljadszkaja apját a krasznodoni telepre helyezték át.

Nem is voltak igazi jó barátok – úgy nevelték őket, hogy mindig a maguk kis előnyeivel törődjenek, és az ilyen nevelés nem teremti igazi barátságot. De egyformán gondolkoztak, félszavakból megértették egymást, érdekeik is azonosak voltak, és kölcsönösen igyekeztek hasznot húzni egymásból. Szüleiktől és azok baráti körétől gyerekkoruk óta nem tanulhattak mást, csak azt, hogy mindenki a maga hasznát keresi, s hogy az ember célja, rendeltetése a harc, nehogy háttérbe szorítsák, sőt, hogy jól éljen a többiek rovására.

Az iskolában Virikova és Ljadszkaja különféle társadalmi munkát végeztek. Hozzáértően és szabadon dobálóztak beszéd közben olyan szavakkal, amelyek korszerű társadalmi és erkölcsi fogalmakat fejeztek ki. De úgy gondolták, hogy ezek a társadalmi kötelezettségek, ezek a szavak, sőt az iskolában szerzett tudás is csak arra jó, hogy elleplezzék önző céljaikat: mindent és mindenkit a maguk érdekében kihasználni.

Nagyon örültek, hogy találkoztak, de nem mutatták. Barátságosan nyújtották egymásnak kövér, merev kezüket. A kis Virikova füles sapkában volt, olcsó télikabátja gallérjából kikandikált két szőke varkocsa. Ljadszkaja jól megtermett, vörös hajú, széles vállú, festett körmű lány. Félrehúzódtak a piaci nyüzsgésben, hogy nyugodtan beszélgethessenek.

– Na, szép felszabadítók ezek a németek! – mondta Ljadszkaja. – „Kultúra, kultúra”, és csak azon vannak, hogy minél többet zabáljanak, hogy potyázzanak: majd megfizeti a Puskin-szobor... Nem, nem, én mégiscsak valami mást, többet vártam tőlük... Hol dolgozol?

– Az egykori jószágbegyűjtő központban... – Virikova arca sértődött, gonosz kifejezést öltött: végre-valahára talált valakit, akivel kibeszélheti magát, aki a németeket helyes szemszögből ítéli meg. – Kenyér csak kétszáz gramm, ez az egész... Ostobák! Egyáltalán nem értékelik, ha valaki magától jelentkezik munkára. Nagyon kiábrándultam belőlük – mondta Virikova.

– Én mindjárt láttam, hogy ennek semmi értelme, és nem is jelentkeztem – legyintett Ljadszkaja. – Eleinte, igaz, nem éltem rosszul. Kedves kis társaságunk volt; a portékájukkal egyre jártam a sztanyicákat... Aztán egy lány, személyi okokból, feljelentett, hogy nem jelentkeztem a munkahivatalban. Fityiszt neki! Volt a társaságban egy hivatalnok a munkaközvetítőből. Olyan idősebb, mulatságos pofa, nem is német, hanem valamiféle Laringiából való. Sétáltam, együtt jártam vele, később még ő maga szerzett nekem cigarettát és szeszt. Aztán beteg lett, és egy vad hólyagot küldtek a helyébe. Az meg egyenesen a bányába rendelt. Tudod, az sem boldogság, egész nap a csörlővel vesződni. Azért is jöttem ide, talán ki tudok könyörögni valamiféle jobb munkát a közvetítőtől... Kit ismersz ott?

Virikova szeszélyesen biggyesztette le ajkát.

– Még csak ők kellenének!... Azt mondom, legjobb a katona. Először, mert csak ideig-óráig marad itt, aztán elmegy, nincs semmi kötelezettség. És nem is olyan zsugori. Tudja, hogy hol-

nap a fűbe haraphat, és azért örül, ha kirúghat a hámból . . . Eljöhethnél egyszer hozzánk!

– Hogy menjek! Tizenennyolc kilométer vagy mennyi a ti Pervomajkátokig!

– No és olyan régóta nem a tied ez a Pervomajka? . . . Nézz el hozzám, mondd el, hogy helyezkedtél el. Valamit mutatok majd neked, valamivel meg is ajándékozhatlak, érted? Gyere el!

– és Virikova egykedvűen odanyújtotta vaskos kis kezét.

Este a szomszédasszony, aki a közvetítőben járt, Virikovának pár soros írást adott át, Ljadszkaja küldte, hogy a „ti közvetítők”-ön még rémesebb hólyagok vannak, mint a telepen, „hogy semmit sem sikerült elérnie”, és teljesen „letörve” megy haza.

Újév éjszakáján a rendőrség Pervomajkában és több más negyedben házkutatást tartott. Virikovánál megtalálták ezt az írást. Könnyelműen öreg iskolafüzetek közé dugta. A házkutatást végző Kulesov vizsgálóbírónak nem került nagy fáradságába, hogy Virikovától megtudja barátnője nevét. Virikova ijedtében rendkívül buzgón számolt be Ljadszkaja németellenes érzelmeiről.

Kulesov ráparancsolt Virikovára, hogy ünnep után jelentkezék a rendőrségen, és magával vitte az írást.

Elsőnek Szerjzszka tudta meg Moskov, Zemnuhov és Sztahovics lefogatását. Értesítette Nagya és Dasa nővéreit és Vityka Lukjancsenkót is, aztán Oleghez szaladt. Itt találta Valját és az Ivancova nővéreket: minden reggel Olegnél találkoztak, hogy átvegyék a napi feladatokat.

Oleg és Kolja ezen az éjszakán lehallgatták és mindjárt leírták a Szovjet Tájékoztató Iroda jelentését a Vörös Hadsereg hathetes sztálingrádi offenzívájának eredményeiről és az egész óriási német hadcsoport kettős gyűrűvel való bekerítéséről.

A lányok ujjongva vették körül Szerjzszkát, és kezét szorongatták, ahogy elmondták a nagyszerű eseményt. Akármilyen kemény volt Szerjzszka, mégis megremegett a szája, mikor a

lányokkal viszont ő közölte a rettenetes újságot. Hogy mi történt a városban.

Oleg egy darabig két kezét összefonva, sápadtan hallgatott. Homlokát mély, hosszú ráncok keresztettk. Aztán elszánt arccal felállt.

– Lányok – kezdte csendesen –, hozzátok ide Turkenyicset és Ulját. Keressétek meg a gyerekeket, akik közel álltak a vezetőséghez. Mondjátok meg nekik, hogy mindent rejtсенek el. Amit nem lehet eldugni, azt meg kell semmisíteni. Közöljétek velük, hogy két óra múlva értesítjük őket a továbbiakról. Figyelmeztessétek hozzátartozóikat is. És ne feledkezzetek meg Ljuba anyjáról – tette hozzá. (Ljuba Vorosilovgrádban volt.) – Nekem most kis időre el kell mennem.

Szerjozska felvette vattázott zekéjét, rossz sapkáját. A nagy hidegekben is ezt viselte.

– Hová mégy? – kérdezte Oleg.

Valja egyszerre elpirult: azt hitte, Szerjozska azért öltözött fel, mert el akarja kísérni.

– Öröködöm kicsit az utcán, míg együtt vagytok – mondta Szerjozska.

Most először fogták fel, hogy ami Moskovval, Vanyával, és Sztahoviccsal történt, az velük is megeshetik minden pillanatban.

A lányok megbeszélték, hogy ki hová megy és eltávoztak. Szerjozska az udvaron megállította Valját.

– Aztán alaposan nézz körül. Ha nem leszünk itt, eredj Natlja Alekszejevnához a kórházba, ott rád találok, nélküled sehová sem megyek.

Valja némán bólintott, és Turkenyicshez futott.

Oleg szokott járásával igyekezett Polina Georgijevnához. A munkaközvetítő hivatal mellett lakott az egyik utcában.

Amikor Oleg benyitott hozzá, Polina Georgijevnát békés munkálkodás közben találta: éppen burgonyát tisztított, amit aztán a kályhán gőzölgő vaslábosba dobott. Ez a nyugodt, kiegyensúlyozott asszony egyszerre elsápadt, amikor Oleg elmondta,

hogy elvtársait letartóztatták. Kezéből kiesett a kés. Pár percig szóhoz sem jutott. Aztán erőt vett magán.

Munkaszünet volt, az emberek nem dolgoztak. Újév első napja. Nem volt tanácsos fényes nappal Filipp Petrovicshez menni, azok után, hogy reggel vitt neki tejet. De el sem lehetett halasztani: most talán nem órák, hanem percek alatt kell majd sok minden fölött dönteni.

Polina Georgijevna, bár mindent tudott az Ifjú Gárdáról, megkérdezte Oleget, hogy a lebukottak közül tud-e valaki Olegnek és Turkenyicsnek a kerületi pártbizottsággal való kapcsolatairól. Természetes, hogy az összes letartóztatottak tudtak ilyen összeköttetésről, de egyikük sem sejtette a személyt. Moskov maga is kapcsolatot tartott a kerületi pártbizottsággal, de ő minden tekintetben megbízható volt. Zemnuhov csak Polina Georgijevna révén állt összeköttetésben a bizottsággal. Az asszony azonban jól ismerte Vanyát, miatta igazán nem kellett félni semmitől.

Kár, hogy Sztahovics túl sokat tudott az Ifjú Gárdáról. Oleg becsületes, de gyenge jellemű embernek írta le.

Polina Georgijevna Oleget a lakásban hagyta, és kioktatta, hogyan viselkedjék, ha idegen nyit be.

Elképzelhető, milyen végtelen hosszúnak tűnt Olegnek ez az óra. Szerencsére senki sem jött. Csak a szomszédokat hallhatta, akik a falon túl motoszkáltak.

Végre megjött az asszony... A hideg pirosra csípte az arcát. S látni lehetett rajta, hogy Filipp Petrovics megtalálta a módját, hogy reményt öntsön a szívébe.

– Ide hallgass – kezdte, és levetve kendőjét, begombolt kabátban leült Oleggel szemben. – Azt üzenete, hogy ne csüggedjetek. És hogy menjetek el tüstént, távozzatok Krasznodonból: a vezetőség minden tagja és minden teremtetett lélek, aki közel áll a vezetőséghez vagy a letartóztatottakhoz. A szervezet munkájára két-három megbízható gyereket hagyjatok itt. A legalkalmasabbat küldjétek hozzám és menjetek. Ki hova tud, falura, városokba. Minél messzebbre innen. A vezetőknek és a hozzájuk közel állóknak azt tanácsolja, hogy az északi körzetekbe, a Do-

nyec mögé. Ott vagy átmehetnek a fronton, vagy megvárhatják, amíg a mieink visszajönnek . . . Várj, még nem vagyok készen – folytatta, hogy megelőzze Oleg kérdését. – Meghagyta, hogy egy címet adjak át neked. Hallgass meg figyelmesen – Polina Georgijevna arca hirtelen megkeményedett, mint a kő. – Ezt a címet egyedül csak Turkenyiccsel szabad közölni. És csak ti ketten használhatjátok fel a címet. Senki más a világon! Érted? Akármilyen drága legyen is előttetek a fiúk vagy lányok élete – mondta csendesén Polina Georgijevna, és figyelmesen nézett Olegre. S a fiú tudta, hogy kire gondol az asszony.

Egy darabig még ott ült, válla közé húzva a fejét. Homlokát olyan ráncok barázdálták, mint egy felnőttét.

– N-ne-künk f-feltétlenül erre a címre kell mennünk, n-ne-kem és T-T-Turkenyicsnek? – kérdezte csendesén.

– Nem, természetes, hogy nem . . . De ez a legmegbízhatóbb cím: ott nemcsak elbújtanak benneteket, hanem munkát is kaptok.

Az asszony leolvasta Oleg arcáról, mennyire gyötrődik. A fiú azonban egészen más kérdést intézett hozzá, mint amelyet Polina Georgijevna várt.

– Hát a fiúk ott a börtönben? Elmenjünk, amikor még meg sem próbáltuk, hogy kiszabadítsuk őket?

– Rajtuk most úgysem segíthettek – mondta Polina Georgijevna váratlanul keményen. – A pártbizottság mindent megtesz, amit csak lehet. S a Gárda ittmaradt gyerekeit is bevonjuk. Ki legyen a vezető?

– Marad Popov Anatolij – mondta Oleg némi gondolkodás után. – Ha vele valami történik, akkor Kolja Szumszkoj! Ismeri? Elhallgattak. Olegnek indulnia kellett.

– Mégis, hová akarsz menni? – kérdezte halkan Polina Georgijevna, oly meghatottan, mint aki családjával együtt nagyon szereti a fiút. És Oleg ezt meg is érezte.

Arca úgy elszomorodott, hogy az asszony már megbánta a kérdést.

– Polina Georgijevna – dadogta Oleg szörnyen küszködve –, m-maga tudja, hogy miért nem élhetek ezzel a c-címmel...

Igen, tudta: Nyina! Oleg nem hagyhatta el Nyinát...

– Megpróbáljuk majd, hogy együtt menjünk át a fronton – folytatta Oleg. – Isten vele!

Átölelték egymást.

Amíg Oleg távol volt, lakásán megjelent Vanya Turkenyics, majd rövidesen Sztyopa Szafonov és Szergej Levasov. Nem sokkal utánuk hívás nélkül jött Zsora Arutyunyanc, de Oszmuhin nélkül. Vologya ma, január elsején reggel töltötte be tizennyolcadik életévét. Ludmilla húga ebből az alkalomból pár meleg gyapjúzoknit kötött neki, és együtt elmentek falura, nagyapjukat meglátogatni.

Turkenyics kiküldte a fiúkat, hogy a házat minden irányban őrizték.

Nem várták meg Ulját, aki messze lakott, hanem ketten, Turkenyics és Szerjozska, megkezdték a tanácskozást.

Mitévők legyenek? Ez volt az egyetlen kérdés, melyre választ kell adni, éspedig azonnal. Valamennyien megértették, hogy nemcsak a foglyokról van szó, hanem az egész szervezet sorsáról. Várják meg, hogyan fordul az ügy? Minden pillanatban lefoghathják őket. Elbújni? De hová? Mindenki ismeri őket.

Megjött Valja, utána Ulja Oljával és Nyina Ivancovával, akikkel útközben találkozott. Nyina közölte, hogy a klub előtt német csendőrök és „policájok” őrködnek, senkit sem eresztenek be; az egész város értesült már a klubvezetőség letartóztatásáról és arról, hogy a pincében megtalálták a német újévi ajándékokat.

Turkenyicsnek és Nyinának az volt a véleménye, hogy a letartóztatás kizárólag az újévi ajándékokkal függ össze. Akármilyen nagy csapás is ez, még nem jelenti a szervezet leleplezését.

– A fiúk nem adnak ki – mondta Turkenyics meggyőződéssel.

És most belépett Oleg. Szótlanul, mélyen elgondolkozva ült az asztalhoz. Aztán a nagymama szobájába hívta Turkenyicset. Átadta neki a címet, amelyet Polina Georgijevnától kapott. Pár szót beszélgettek, aztán kimentek a lányokhoz és Szerjozskaéhoz,

akik komor csöndben várták őket. Kérdően és reménykedve néztek Olegre.

Oleg arca beszéd közben egyre keményebb, szinte irgalmatlan lett.

- L-l-le kell mondanunk arról, hogy lehetséges b-b-bárminő kedvező kiút - kezdte nyíltan, bátran körülnézve -, akármilyen fájdalmas és nehéz, de nem is gondolhatunk arra, hogy itt megvárhatjuk a bevonuló Vörös Hadsereget, hogy segíthetünk neki. Tudomásul kell vennünk, hogy még azt sem hajthatjuk végre, amit, mondjuk, holnapra terveztünk... Különben elpusztulunk, és mások is velünk együtt - alig tudott uralkodni magán. Társai sápadtan, mozdulatlanul hallgatták. - Hónapok óta nyomoznak utánunk a németek. Tudják, hogy létezőnk. Most belepottyantak a szervezet kellős közepébe. Még akkor is, ha az ajánlékokon kívül semmi mást sem tudtak, mint ahogy nem tudnak - hangsúlyozta -, mindenkit elfognak, aki a klub köré csoportosult, azonkívül még pár tucat ártatlant is... Hát mit tegyünk? - elhallgatott. - El kell mennünk. El ebből a városból. Igen, szét kell széledni. Valamennyiünknek. A Krasznodon-telepi gyerekeket aligha érinti ez a letartóztatás. Ugyanígy a pervomajkaiakat sem. Azok dolgozhatnak tovább - Oleg egyszerre nagyon komolyan nézett Uljára -, Ulja kivételével. Őt mint a vezetőség tagját minden pillanatban leleplezhetik... Becsületesen harcoltunk, és jogunk van azzal a gondolattal elszéledni, hogy kötelességünket teljesítettük. Három elvtársunkat elvesztettük, köztük a legjobbak legjobbját, Vanya Zemnuhovot. De kishitúság és csüggedés nélkül kell elmennünk, mert mindent megtettünk, ami tőlünk telt.

Elhallgatott. És senki sem akart és nem is tudott beszélni.

Öt hónap óta dolgoztak együtt, az öthónapos német uralom alatt, amikor minden egyes nap fizikai és erkölcsi terhével, kemény erőfeszítéseivel sokkal több volt más, közönséges napoknál. Hogy elröpült ez az öt hónap! És hogy megváltozott minden ezalatt! Mi mindent ismertek meg... Nagyszerűt és szörnyűségeset, jót és aljasat. Lelkük ragyogóan szép lelkesedésével szol-

gálták a közös ügyet és egymást is . . . Csak most látták tisztán, hogy milyen szervezet volt az Ifjú Gárda, és mennyivel tartoznak neki. És most úgyszólván saját maguknak kell feloszlatni.

A lányok – Valja, Nyina, Olja – csöndesen sírtak. Ulja látszólag nyugodtan ült, de tekintete megkeményedett. Szerjoszka az asztal fölé hajtotta fejét, lebiggyesztette duzzadt ajkát, és körmét végighúzgálta az asztalterítő mintáján. Turkenyics is hallgatott, és acélkék szemével szótlanul nézett maga elé; finom rajzú szája kemény, elszánt volt.

– Más v-v-vélemény nincs? – kérdezte Oleg.

Nem volt más vélemény. De Ulja ezt mondta:

– Nem látom szükségesnek, hogy azonnal elmenjek. Nekünk, pervomajkaiaknak nemigen volt dolgunk a klubban. Várok, talán folytathatom a munkát. Óvatos leszek . . .

– El kell menned! – mondta Oleg, és nagyon komolyan nézett rá.

Szerjoszka, aki mindeddig hallgatott, hirtelen megszólalt:

– Föltétlenül el kell mennie!

– Óvatos leszek – ismételte Ulja.

Nehéz szívvel, egymás tekintetét elkerülve, elhatározták, hogy Anatolij Popov, Szumszkoj és Ulja személyében – ha az utóbbi itt marad – háromtagú vezetőséget hagynak itt távozásuk után. Ha Ljuba visszatér, és olyan a helyzet, hogy szintén itthon maradhat, ő lesz a negyedik. Elhatározták, hogy lehetőség szerint minél előbb elmennek. Oleg kijelentette, hogy csak addig marad itt az összekötő lányokkal, amíg mindenkit figyelmeztet, és amíg kapcsolatot teremt Popovval és Szumszkojjal. De a vezetőség tagjai és a hozzájuk közel állók közül ma senki sem alhatik otthon.

Behívták Zsorát, Szergej Levascovot, Sztjopa Szafonovot, és közölték velük a vezetőség határozatát.

Aztán elbúcsúztak. Ulja odament Oleghez. Átölelték egymást.

– K-k-köszönöm – mondta a fiú –, köszönöm, hogy olyan voltál, amilyen vagy . . .

A lány gyengéden megsimogatta Oleg haját.

De mikor aztán a lányok kezdtek búcsúzkodni Uljától, Oleg nem bírta tovább. Kiment az udvarra. Szerjозska utána. Kabát nélkül álltak a hidegben, 1943 telének hunyorkáló napja alatt.

– Megértettél mindent? – kérdezte Oleg komoran.

Szerjозska bólintott.

– Mindent... Azt hiszem, Sztahovics nem bírja ki... Igaz?

– Igaz, de nem szabad beszélni ilyesmiről, nem szabad kételkedni benne, amikor még semmit se tudunk. Biztos, hogy kínozzák már, mi meg szabadok vagyunk.

Elhallgattak.

– Hová készülsz? – kérdezte Szerjозska.

– Megpróbálok átjutni a fronton.

– Én is... Menjünk együtt?

– Persze. Csakhogy velem lesz Nyina és Olja is.

– Azt hiszem, Valja is velünk tart – mondta Szerjозska.

Szergej Levasov komor, nehézkes mozdulattal köszönt el Turkenyicstől.

– Várjál, mi van veled? – kérdezte Turkenyics, ahogy figyelmesen végignézte.

– Egyelőre maradok – felelt Levasov komoran.

– Nem okos dolog – szólt Turkenyics csendesen. – Te nem segíthetsz rajta, és nem védheted. Meg sem várhatod. Addig elfognak. Ő meg ügyes kislány: vagy ellóg, vagy lóvá teszi őket.

– Nem megyek! – mondta Levasov.

– Jöjj át velünk a fronton! – mondta Turkenyics keményen.

– Engem még nem váltottak le, és én ezt parancsolom!

Levasov hallgatott.

– Na, komisszár elvtárs, átmész a fronton? És ez végleges? – kérdezte Turkenyics, mikor meglátta a bejövő Oleget. Haragudott, hogy Oleg visszautasította a mindkettőjük részére adott címet, de nem tartotta időszerűnek, hogy az ellenkező véleményét bizonygassa Olegnek. Amikor megtudta, hogy már alakult egy ötös csoport, megrázta a fejét: hát kicsit sok lesz ennyi együtt... Tehát viszontlátásra itt mint a Vörös Hadsereg harcosai!

Kezet fogtak, már éppen meg akarták csókolni egymást, amikor Turkenyics hirtelen kitepte magát, legyintett és kiszaladt. Szergej Levasov megcsókolta Oleget, és Turkenyics után ment.

Sztyopa Szafonovnak rokonai éltek Kamenszkben: elhatározta, hogy ott várja be a Vörös Hadsereget. Viszont Zsora cudarul gyötrődött, de erről senkinek sem szólhatott. Megértette, hogy ittmaradnia lehetetlen. Talán mégiscsak novocserkasszki bácsikájához kell mennie, akit annak idején nem sikerült elérniök Zemnuhovval. Zsora egyszerre visszaemlékezett a Vanyával tett útjukra, könnyek lepték el a szemét, és kiballagott az utcára.

Egy darabig még ottmaradtak öten: Oleg, Szerjozska és a lányok. Úgy döntöttek, hogy Szerjozska már ne is menjen haza, hanem Vitya Lukjancsenko útján értesítse szüleit.

Aztán Valja, Nyina és Olja elindultak, hogy a többieket is értesítsék a határozatról. Szerjozska kabátot húzott, és őrt állt: megértette, hogy Olegnek most egyedül kell maradnia családjával.

Már akkor, amikor nagyanyó kiskamrájában összejöttek, tudta a család, hogy Zemnuhovot és társait letartóztatták, s hogy a fiatalok erről tanácskoznak.

A házban fegyverek, zászlókra szánt vörös vásznak, röpiratok voltak. Jelena Nyikolajevna és Kolja bácsi most mindezt más-hova vitte vagy elégette. A rádiókészüléket Kolja bácsi a konyha alatti pincébe ásta el. Jól letaposta földdel és savanyú káposztával teli hordót gurított föléje.

Amikor mindezzel végeztek, a rokonok Kolja szobájába gyűltek, és csak Marina hároméves kisfiának fecsegésére és csintalankodására böktek ki egy-egy szót. Várták, mint a halálraítéltek, a tanácskozás végét.

Mikor az utolsó pajtás is elbúcsúzott, Oleg végre belépett a szobába. Mindenki feléje fordult. A lelki harc és idegfeszültség nyomai már eltűntek arcáról, de eltűnt az oly gyakran felvillanó gyerekes kifejezés is. Szeme nagyon szomorú volt.

- Mama... - kezdte - és te is, nagyanyó... te is, Kolja és Marina... - nagy kezét rátette a kisfiú fejére, aki ujjongva

ölelte át lábát. – El kell válnom tőletek. Segítsetek összeszedni valamit. Aztán utoljára még együtt ülünk, mint valamikor... régen – és szemében gyöngéd, távoli mosoly tükröződött.

Mind felálltak és körülvették...

...Tesz-vesz, motoszkál az anyakéz, tesz-vesz, rakosgatja a patyolatgyöngye gyerekruhákat már akkor is, amikor még nincs itt, akit öltöztetni kell, amikor az még szíve dobogtató gyöngye kis kopogással jelentkezik anyja méhében. Tesz-vesz, első sétára bugyolálja, iskolába öltözteti, aztán első utazásra készíti elő, hosszabb távozásra. Ez az élet: búcsúzás és találkozás. A boldogság ritka, a szív örökké gyötrődik. Tesz-vesz az anyakéz, amíg van kinek, amíg van remény, ha már az sincs, halotti ruhába öltözteti fiát.

Akad munkája mindenkinek. Kolja bácsival az iratokat rendezgették. A naplót el kell égetni. Valaki bevarrta Oleg kabátjába a Komszomol-tagkönyvet és a megmaradt üres tagkönyvek néhány példányát. Egy rend fehérneműt szedtek össze. Berakták a hátizsákjába az élelmiszert, szappant, fogkefét, tűt fehér és fekete cérnával. Szerjозska Tyulenyinneк találtak egy öreg füles szőrmekucsmát és még élelmiszert, a másik hátizsákba is, hiszen öten lesznek.

Mégsem sikerült úgy üldögeálniük, ahogy valamikor... Szerjозska hol bejött, hol megint kiment. Aztán Valja, Nyina és Olja visszajött. Már éjszaka lett. Búcsúzni kellett.

Nem sírt senki sem. Vera nagyanyó mindenkit alaposan végignézett, az egyiknek begombolta a kabátját, a másiknak a hátizsákját igazította meg. Egyenként jóságosan magához szorította, aztán ellökte őket. Oleget tovább tartotta, miközben éles állát odanyomta a fiú sapkájához.

Oleg kézen fogta anyját, és átvezette a másik szobába.

– Bocsáss meg nekem – mondta.

Az anya kirohant utánuk az udvarra. A hideg végigvágott rajta. Nem látta, csak hallotta, hogy csikorog a hó a távozők talpa alatt, ezt is csak alig-alig észlelte, aztán megszűnt minden. Ő meg állt a sötét, csillagos éjszakában.

Hajnal felé, miután egy percre sem hunyta le a szemét, Jelena Nyikolajevna dörömbölést hallott. Gyorsan ruhát vett magára és kiszólt.

– Ki az?

Négyen jöttek: Szolikovszkij rendőrfőnök, Fenbong altiszt és két katona. Oleget keresték. Jelena Nyikolajevna azt mondta, hogy a fiú falura ment, ruhát élelmiszerre cserélni.

Felkutatták a házat, és letartóztatták az összes lakókat, még Vera Vasziljevna nagyanyót és Marinát is, hároméves kisfiával. Nagyanyó alig tudta értesíteni a szomszédokat, hogy ügyeljenek a házra.

A fogházban külön cellákban helyezték el őket. Marina kisfiával egy cellába került, mely teli volt olyan asszonyokkal, akiknek nem volt semmi közük az Ifjú Gárdához. De köztük volt Marija Andrejevna Borc és Szerjozska Tyulenyin nővére, Fenya, aki gyerekeivel külön lakott a szüleitől. Fenyától megtudta Marina, hogy az öreg Tyulenyinék – Alekszandra Vasziljevna, sőt a nyomorék „nagyapó” a mankójával – szintén fogságba kerültek, míg Nagya és Dasa nővéreinek sikerült továbbállniuk.

57.

Vanya Zemnuhovot hajnaltájt fogták el. Éppen úton volt, hogy Nyizsnyaja-Alekszandrovkában meglátogassa Klavát. Még pirkadatkor kelt fel. Karéj kenyeret tett zsebébe, felvette kabátját, füles kucsmáját, és kilépett az utcára.

Hajnalodott. Rendkívül tiszta, széles, élénksárga sáv feküdt a láthatár szélén, szürkésrózsaszín párák alatt, melyek elmosódtak a kristályos égen. Néhány rózsaszínű és sárga, gomolygó, de áttetsző párafelhő lebegett a város fölött. Vanya mindebből mit sem látott, de gyermekkorából emlékezett rá, milyen a téli kora reggel, és arcán, így szemüveg nélkül – szemüvegét, hogy be ne párasodjék, zsebében őrizte –, boldog kifejezés ült. Így fogadta azt a négy, a ház felé közeledő embert is, amíg rájuk nem ismert:

német csendőrök voltak és Kulesov, a rendőrség új vizsgálóbírója.

Abban a pillanatban, amikor egészen melléje értek, és Vanya megismerte őket, Kulesov már kérdezett is tőle valamit. Vanya megértette, hogy érte jöttek. Ekkor, mint életének minden döntő pillanatában, fagyos nyugalom fogta el. Kulesov kérdésére higgadtan felelt.

– Igen, én vagyok – mondta Vanya.

– Jól belénk futottál... – így Kulesov.

– Értesítem a hozzátartozóimat – folytatta Vanya. De tudta, úgysem engedik meg, hogy bemenjen a házba; megfordult, és bekopogott a közeli ablakon. De nem az üvegen, hanem úgy ököllel az ablakfélfán.

Kulesov és a csendőr megragadták, lefoglák kezét. Kulesov pedig villámgyorsan megmotozta kabát- és nadrágzsebeit.

Megnyílt a kémelőablak, és kinézett a nővére. Vanya nem látta arckifejezését.

– Mondd meg apának és anyának, hogy behívtak a rendőrségre, ne nyugtalankodjanak, nemsokára visszatérek – mondta.

Kulesov gúnyosan prüszkölt, megrázta a fejét, és a német katonával felment a tornácra. Házkutatás. A német őrmester egy másik katonával a házak mentén húzódó keskeny csapáson, amelyet néhány járókelő taposott a sekély hóba, elvitte Vanyát. Az őrmester és a közlegény két oldalról a friss havat taposta, Vanya meg ott haladt közöttük.

A fiút, úgy, ahogy volt, kabátban, füles kucsmában és nyűtt, félretaposott sarkú cipőjében egy szűk, sötét kamrába lökték. A kamra falát kiverte a dér, padlója síkos volt. Rázárták az ajtót. Egyedül maradt.

A mennyezet alatti keskeny résen alig-alig szivárgott be a reggeli világosság. Nem volt itt sem lóca, sem priccs. A sarokban egy vödör átható bűzt terjesztett.

Megrohanták a gondolatok: miért fogták el, megtudtak-e valamit a munkájáról, egyszerűen csak gyanús-e, vagy elárulta valaki? Mi van Klavával, szüleivel, társaival? De mint mindig,

most is uralkodott magán: „Nyugalom, Vanya, csak nyugalom.” Ebben a pillanatban ez volt a legésszerűbb és a legfontosabb. „Türelem, majd meglátjuk, miről van szó...”

Vanya dermedt kezét kabátja zsebébe dugta, a falhoz kuporodott, kucsmás fejét lehajtotta, és így maradt sokáig, maga sem tudta, meddig, talán néhány óra hosszat. Végtelen türelme volt.

A folyosón szakadatlanul lépések kopogtak, hol erre, hol arra. A cellák ajtaját egyre csapkodták. Olykor beszédfoszlányok értek a füléhez.

Aztán hallani lehetett, hogy az ő ajtaja előtt topognak, és egy rekedt hang megkérdezte:

– Itt van? ... Brückner mesterhez!

Az, aki beszélt, továbbment. A zárban pedig megcsikordult a kulcs.

Vanya elhúzódott a faltól, és felemelte a fejét. Egy német katona, nem az, aki idehozta, hanem valószínűleg a folyosóügyletes, lépett be, kulccsal a kezében. Vele egy ismerős arcú „policáj”. A fiúk akkortájt alaposan tanulmányozták a „policájokat”. Vanyát a „policáj” Brückner mester fogadószobájába vezette, ahol egy ugyancsak őrizet alatt álló kisfiút talált. Az egyik cigarettaárust.

A kisfiú sápadtan, mozdulatlanul meredt Vanyára. Rántott egyet a vállán, orrán át levegőt szívott be és elfordult.

Vanya kicsit megkönnyebbült. Mégis mindent kell tagadnia. Mert ha beismeri, hogy loptak, és pedig azért, mert kellett a pénz, akkor majd azt követelik, hogy adja ki társait, akikkel együtt kereskedett. Nem! Kár is arra gondolni, hogy jóra fordul a dolog...

A német írnok kijött Brückner szobájából, és félreállva kitárta az ajtót:

– Eredj... eredj... – mondta a „policáj”, ijedten sürgetve Vanyát, és az ajtó felé tolta. A másik „policáj” nyakon fogta a fiút, és Vanya után lökte. Majdnem egy időben értek a szobába. Mögöttük becsapódott az ajtó. Vanya levette sapkáját.

Odabent néhány ember tartózkodott csak. Vanya megismerte

Brückner mestert, aki az egyenruhája gallérjából kidudorodó vastag nyakával hátravetette magát az asztalnál, és kerek bagolyszemével rámeredt.

– Közelebb! Milyen csendes lettél!... – mondta rekedt hangon Szolikovszkij, aki hatalmas kezében korbácsot suhogtatva állt Brückner mester mellett.

A másik oldalon Kulesov vizsgálóbíró állt. Kinyújtotta hosszú karját, és odarántotta a kisfiút az asztalhoz.

– Ő az? – kérdezte, és halk nevetéssel Vanya felé hunyorított.

– Ő... – mondta alig hallhatóan a fiú, nagyot sóhajtott, és meg se mozdult.

Kulesov elégedetten nézett Brückner mesterre és Szolikovszkijra. Az asztal másik végén a tolmács tiszteletteljesen Brücknerhez hajolva magyarázta, mi történt. Vanya felismerte Surka Reibandot, akit, mint mindenki Krasznodonban, ő is jól ismert.

– Megértetted? – Szolikovszkij Vanyára nézett keskeny, hunyorgó szemével. Szeme úgy feküdt pofacsontjai mélyén, mintha valami domb mögül tekintene ki. – Mondd el Brückner mesternek, mivel foglalkoztál! Gyorsan!

– Nem tudom, miről beszél – mondta Vanya mély hangján, és egyenesen Szolikovszkijra nézett.

– Látod? – Szolikovszkij méltatlankodva bámult Kulesovra. – Ilyen nevelést adott nekik a szovjet rendszer!

Mikor Zemnuhov megszólalt, a fiú rémülten pillantott rá, és hideglelősen összekuporodott.

– Nem bánt a lelkiismeret? – Legalább ezt a fiút sajnálnád, aki miattad szenved – szólt szemrehányóan Kulesov. – Nézd, mi van ott!

Vanya odanézett, ahová Kulesov mutatott. A fal mellett nyitott zsák feküdt, amelyből kiszóródott az ajándéktárgyak egy része.

– Nem tudom, mi közöm nekem ehhez? Ezt a fiút most látom először – mondta Vanya, aki egyre nyugodtabb lett.

Brückner, akinek Surka Reiband mindent lefordított, úgy látszik, unta a dolgot, és Reibandra hunyorítva morgott valamit.

Kulesov tisztelettel elhallgatott, Szolikovszkij kiegyenesedett, és vigyázzba merevedett.

– Brückner mester azt parancsolja, mondd el, hányszor támadtál gépkocsikra. Mi volt a célod? Kik voltak veled? És azonkívül mit csináltatok? Egyszóval mindent, mindent... – mondta hidegen Reiband, de nem nézett Vanyára.

– Hogy támadhatnék meg én egy gépkocsit, amikor olyan rövidlátó vagyok, hogy téged sem látlak! Ezt te magad is tudod! – vágott vissza Vanya.

– Kérem, feleljen Brückner úrnak...

De Brückner előtt nyilván már minden világos volt, mert ujjával intett, és csak ennyit mondott:

– Fenbonghoz vele!

Egyszerre minden megváltozott. Szolikovszkij galléron ragadta Vanyát, megrázta, kihurcolta az előszobába, maga felé fordította, és korbáccsal jobbról-balról végighúzott az arcán. Piros csíkok lepték el Vanya képét. Az egyik ütés bal szemét érte, s ez azonnal folyni kezdett. A kísérő „policáj” nyakon ragadta, és Szolikovszkijjal együtt rúgva-lökve taszigálta végig a folyosón.

Egy helyiségbe rúgták be, ahol Fenbong altiszt ült két SS-katonával. Kimerülten dohányoztak.

– Gazember, ha azonnal ki nem adod a cinkosaidat... – sziszegte szörnyű hangon Szolikovszkij, és rettenetes tenyerével, vaskaromszerű ujjáival Vanya arcába markolt.

A katonák végigszívták cigarettájukat, eltaposták a csikket, aztán lassú, megfontolt mozdulatokkal letépték Vanya felöltőjét, ruháját, és meztelenül a véres dikóra lökték.

Fenbong vörös karja végtelen nyugalommal válogatott az asztalon heverő villanydrótból csavart vesszők között. Egyet Szolikovszkijnak adott, a másikat magához vette, és suhogtatva kipróbálta a levegőben. És mind a ketten, egyik a másik után ütni kezdték Vanya meztelen testét, de úgy, hogy a drótot lecsapáskor mindig maguk felé rántották. A katonák Vanya fejét és lábát fogták le. Már az első ütésnél ellepte a vér.

Amikor így verni kezdték, Vanya megesküdt, hogy többé ki nem nyitja a száját, nem válaszol semmiféle kérdésre, és még csak fel sem sóhajt. És hallgatott egész idő alatt. Olykor abbahagyták a verést, és Szolikovszkij megkérdezte:

– Megjött-e már az eszed?

Vanya szótlánul feküdt, nem emelte fel a fejét, mire újra ütni kezdték.

Talán nincs félórája, hogy ugyanitt, ugyanezen a dikón Moskovot verték így. Moskov, akárcsak Vanya, tagadta, hogy benne lenne a lopásban.

Sztahovics messze, a város szélén lakott. Őt később fogták el.

Sztahovics, mint a magafajta fiatalok, akiket a hiúság mozgat, talán olykor többé-kevésbé helyt is tud állni, sőt, ha mások előtt tetszeleghet, különösen, ha azok imponálnak neki, valamilyen hisztériás hőstettre is képes. De így egymagában, szemben a veszéllyel, gyávának bizonyult.

Már akkor elvesztette a fejét, amikor letartóztatták. De olyan csavaros esze volt, hogy azon nyomban tíz és száz erkölcsi kibúvót talált, mellyel enyhíthet helyzetén.

Sztahovics, amikor a fiúval szembesítették, nyomban megértette, mi az egyetlen bizonyíték ellene és letartóztatott társai ellen: az újévi ajándékok ügye. És már eszébe is jutott, hogy az egész esetet bűnügyi útra kell terelni. Töredelmesen bevallja, hogy ők hárman a tettesek, szörnyű szegénységről, éhségről beszél, és forró könnyeket ejtve megfogadja, hogy becsületes munkával fogják levezekelni bűnüket. Mindezt olyan őszintén játszotta meg Brückner mesterék előtt, hogy azok nyomban megértették, milyen emberrel van dolguk. Azonnal, még ott a hivatalszobában verni kezdték, és követelték, nevezze meg bűntársait: hiszen ők hárman a klubban voltak a kérdéses estén, és így ők maguk nem is oszthatták szét a zsákmányt.

Szerencséjére elérkezett Brückner mester és Balder Wachtmeister ebédideje. Sztahovicsot addig békében hagyták.

Este kíméletesen bántak vele. Megígérték, hogy menten szabadon bocsátják, ha megmondja, ki lopta el a gépkocsikról az

ajándékokat. Megint azt felelte, hogy ők hárman. Erre átadták Fenbongnak, és ez addig nyúzta-gyötörte, amíg kiszedte belőle Tyulenyin nevét. De hogy ki volt a többi?... Nem, azokat a sötétben nem tudta felismerni.

A szerencsétlen nem tudta, hogy Tyulenyin kiadásával még szörnyűbb kínvallatás örvényébe vetette magát, mert akiknek a kezében volt, azok tökéletesen tisztában voltak vele, hogy akkor kell végleg megtörni valakinek az ellenállását, amikor az gyöngeséget árul el.

Ütötték-verték, fellocsolták, újra ütötték-verték. Már reggel felé járt, amikor teljesen elvesztve emberi mivoltát, könyörögni kezdett: ilyen gyötrelmeket ő nem érdemelt meg, mert csak végrehajtotta mások akaratát; voltak emberek, akik parancsoltak neki, hadd feleljenek azok!

És kiadta az Ifjú Gárda vezetőségét az összekötőkkel együtt. Csak Uljana Gromovát nem árulta el, az ég tudja, miért. Egy pillanat századrészen felvillant szeme előtt a lány gyönyörű fekete szeme, és nem nevezte meg.

Ezekben a napokban a csendőrök Krasznodon-telepről előállították Ljadszkáját, és szembesítették Virikovával. Mindegyik a másokban látta balsorsát, és a rendíthetetlen nyugalma Balder meg a nevető Kulesov előtt olyan veszekedést csaptak, mint két piaci kofa. Kölcsönösen mindent elmondtak egymásról.

- Bocsánatot kérek, de hiszen te voltál a pionírvezető... - kiáltotta Ljadszkaja olyan vörösen, hogy még a szeplői is eltűntek csontos arcáról.

- Ugyan, ugyan, egész Pervomajka tudja, ki látogatta az Oszo-aviahim-kört*!... - felelte Virikova, ökölbe szorítva kezét, és hegyes varkocsaival szinte ledöfte gyűlölt vetélytársnőjét.

Majdnem hajba kaptak. Szétválasztották és egy napra fogva tartották őket. Aztán egyenként Balder Wachtmeister elé kerültek. Ott Kulesov előbb Virikovát, aztán Ljadszkáját karon ragadva, a fülükbe sziszegte:

* Honvédelmi sportegyesület

– Ne add itt az angyalt! Beszélj, ki van a szervezetben!

Virikova is, Ljadszkaja is zokogva esküdöztek, hogy nemcsak nem tagjai a szervezetnek, hanem egész életükben gyűlölték a bolsevikokat, a bolsevikok meg őket. Megnevezték az összes komszomolistákat és aktívabb gyerekeket, akik Pervomajkában és Krasznodon-telepen maradtak. Nagyszerűen ismerték volt iskolatársaikat, tudták, ki hol lakik, milyen társadalmi munkát végzett, milyen meggyőződésű, és mind a kettő meglehetősen egybehangzóan felsorolt vagy két tucat gyereket, aki az Ifjú Gárdával összeköttetésben állt.

Balder Wachtmeister megfélemlítésül azt mondta külön mind-egyiknek, hogy nem hisz bennük. Nem hiszi el, hogy nem tartoznak a szervezethez. Kötelessége, hogy az általuk kiszolgáltattott gonosztevőkkel együtt szörnyű kínvallatás alá vesse őket... De sajnálja a lányokat... és van egy kiút...

Virikovát és Ljadszkaját egyszerre bocsátották ki a börtönből, és mindegyik meg volt győződve róla, hogy a másik sem került ki tisztán az ügyből. Egyébként huszonhárom márka havi fizetést utaltak ki nekik, s mintha mi sem történt volna, egykedvűen kezet fogtak egymással.

– Ezt olcsón úsztuk meg – mondta Virikova. – Nézz el hozzám alkalomadtán...

– Hát bizony olcsón. Majd benézek hozzátok – felelte Ljadszkaja.

És elváltak.

58.

A letartóztatásokban valami furcsa mutatkozott, s hírük nyomban szárnyra kelt a városban. Előbb a vezetőség elmenekült tagjainak szüleit tartóztatták le, aztán elfogták Arutyunyanc, Szafonov és Levasov szüleit, vagyis azokét az egyszerű tagokét, akik közel álltak a vezetőséghoz, és szintén elhagyták a várost.

Váratlanul fogták el Toszja Mascsenkót és az Ifjú Gárda néhány más tagját. De miért éppen őket és nem másokat?

Akik még szabadlábon voltak, nem is sejtették, hogy az újabb letartóztatások dagályát és apályát Sztahovics okozza, vallomásának szörnyű viharával. Ha elárult valakit, rövid pihenőt kapott. Aztán újra kezdték a kínvallatást, amíg ki nem adott valakit.

De Lutyikov és Barakov földalatti szervezetéből még senkit sem bántottak, bár Moskov, Zemnuhov és Sztahovics letartóztatása óta több nap múlt el. A központi főműhelyben is minden maradt a régiben.

Vologya Oszmuhin, aki az újév első három napját nagybátyjánál, falun töltötte, január 4-én munkába állt. Anyjától már előző nap megtudta a letartóztatásokat és az Ifjú Gárda vezetőségének intézkedését, hogy haladéktalanul hagyja el a várost. Vologya azonban megtagadta a távozást.

– A fiúk nem árulnak el – mondta anyjának, aki előtt már semmi értelme sem volt titkolózni.

Több oka volt, miért nem akart Vologya elmenni a városból. Sajnálta magára hagyni anyját és nővérét, különösen azért, mert családja miatta nem tudott idejekorán evakuálni. A fő ok azonban az volt, hogy Vologya nem vett részt a megbeszélésen Oleg lakásán, és így el sem tudta képzelni, milyen veszély fenyegeti. Úgy vélte, a vezetőség kissé elsiette a dolgot. Mind a három letartóztatott fiú Vologya legjobb barátai közé tartozott, bízott bennük. Sőt, Vologya bátor lelkében megszülettek („így tenne Vaszka Buszlaj is!”*) a nagy kiszabadítási tervek, fantasztikusnál fantasztikusabb elképzelések.

De alig jelentkezett a műhelyben, Lutyikov valamilyen címen tüstént behívatta irodájába. Hiszen az Oszmuhin-háznak régi barátja volt, és aztán azért is, mert őt ismerte legjobban a gyerekek közül. Filipp Petrovics nagyon szerette Vologyát. Nemcsak a tapasztalat és józan ész, hanem a szíve is megsúgta az

* Orosz mondai hős

öregnek, milyen szörnyű veszedelem fenyegeti ifjú barátját és tanítványát. Filipp Petrovics utasította Vologyát, hogy azonnal hagyja el a várost. Semmiféle magyarázat nem érdekelte. Kemény volt és irgalmatlan. Nem tanácsolt, hanem parancsolt.

De már késő volt. Vologyának még ahhoz sem volt ideje, hogy gondolkozzék: mikor és hová menjen. Ott, a munkahelyén letartóztatták.

A Sztahovicsot vallató hóhérok nemcsak azt akarták kicsikarni a fiúból, hogy leplezze le az Ifjú Gárda tagjait, hanem azt is, hogy adja meg a városi bolsevik földalatti szervezethez vezető nyomot. Sok jel arra mutatott, hiszen a józan ész is ezt súgta a csendőrség tisztjeinek és közlegényeinek, hogy az ifjúság felnőttek vezetése alatt dolgozik. Így hát a krasznodoni összeesküvés központja a bolsevikok földalatti szervezete.

De Sztahovics valóban nem tudta, hogy Oleg milyen útonmódon érintkezett a kerületi pártbizottsággal. Csak azt vallhatta, hogy ez a kapcsolat fennáll. Amikor azt kezdték kérdezni tőle, hogy a felnőttek közül ki járt leggyakrabban Kosevojék lakásán, gondolatban mindenkit felsorolt, és végül megnevezte Szokolovát. Az első időszakban, amikor még a vezetőség tagja volt, majd amikor a szervezet ügyeiben esetről esetre Olegnél járt, valóban gyakran találkozott Polina Georgijevnával. Ezelőtt semminemű kapcsolatot sem látott Polina Georgijevna látogatásai és az Ifjú Gárda munkája között. De eszébe jutott, hogy Oleg olykor visszavonulva sugdolózott Polina Georgijevnával, és Sztahovics megnevezte Szokolovát.

Szokolovától a fonál elsősorban a nehézkes, hallgatag, titokzatos Lutyikovhoz vezetett. Brückner mester előtt az sem tűnt véletlennek, hogy a letartóztatott Moskov és Oszmuhin Lutyikov műhelyében dolgoztak. Életrajzi adataival együtt összeállították a központi főműhelyben előfordult üzemi balesetek és kártevések lajstromát is.

Január 5-én hajnalban Polina Georgijevna, mint mindig, tette vitt Filipp Petrovicsnak és kendője alatt röplapokat, melyeket Filipp Petrovics írt az Ifjú Gárda nevében. A röplapokban

egy szó sem volt a letartóztatásokról. Filipp Petrovics ezzel azt akarta bizonyítani, hogy az ellenség melléfogott. Az Ifjú Gárda él és működik.

Este, amikor a munkából hazatért, a konyhában, Pelageja Iljicsnánál találta feleségét, Jevdokija Fjodorovná-t és Raja lányát, akik látogatóba jöttek a tanyáról. A ház hangos volt az örömtől. Filipp Petrovics tisztába öltözött, friss fehér inget vett fel, sötétkék nyakkendőt kötött, és felöltötte ünnepi ruháját, amelyet Pelageja Iljinyicsna előzetesen kitisztított. Ebben az ünnepi ruhában, nyugodtan és kitűnő hangulatban ült együtt övéivel a sötétség beálltaig, és úgy eltréfálkozott velük, mintha mi sem történt volna.

Tudta-e Filipp Petrovics, hogy a pusztulás veszedelme már ott lebeg a feje fölött? Nem, nem tudta, nem is tudhatta. De mindig gondolt rá, mindig készen volt rá, különösen az utóbbi időben érezte, hogy a veszedelem fokozódik.

A szórtlan Schweide egyre gyakrabban támadt Barakovra, és féktelen dühében kártevással gyanúsította. Ki kezeskedhetett arról, hogy nem bukkant-e nyomra?

Néhány nappal ezelőtt négy fuvar szén ment a legközelebbi falvakba, állítólag azzal a céllal, hogy kenyérre cserélik. Már maga a tény is, hogy a főműhely területéről szenet visznek ki, az „új rend” hallatlan megsértése volt. De Filipp Petrovics és Barakov nem tehettek mást, várni pedig nem várhattak: a szén alatt fegyvert csempészték ki a krasznodoni partizáncsoportnak, mely most olvadt bele a mityakinszki osztagba. Ki kezeskedhetett arról, hogy ez a vakmerő vállalkozás észrevétlen marad?

Az ellenség egymás után tartóztatta le az Ifjú Gárda tagjait. Ki tudhatta, mi okozta a szervezet egész csoportjainak lebukását?

Mindezt megértette és megérezte az öreg Filipp Petrovics. De sem útja, sem módja nem volt a visszavonulásra. Nagyszerű lelke nem volt itt, hanem valahol a folyókon és sztyeppeken, fergetegeken és tavakon túl, a felszabadító nagy hadseregnél. Bármiről beszélt feleségével és lányával, mindig visszatért csa-

pataink gigászi támadásának témájához. Hogyan hagyhatná el puszta feltevések alapján őrhelyét éppen abban a pillanatban, amikor a legtöbbet várják tőle? Még néhány hét vagy talán csak néhány nap, és ő végre ledobhatja magáról a lelkét leigázó szolgaság álarcát, és megmutathatja igazi, becsületes arcát!... És ha talán nem is érheti meg ezt a ragyogó órát, akadnak, akik nélküle is végigviszik az ügyet. Még azon az emlékezetes beszélgetésen, Barakov irodájában, megalakították a kerület második, „tartalék” pártbizottságát. Ennek átadták az összekötők és a találkozóhelyek címét.

Filipp Petrovics ünneplő ruhában és jókedvűen ült, talán valamivel beszédesebben és szívélyesebben, mint egyébként. A kislánya nevetős tekintettel nézte. De Jevdokija Fjodorovna, aki az élet hosszú útját járta együtt férjével, és hangulatának még legcsekélyebb árnyalatát is észrevette, nyugtalan, kutató tekintettel nézte, és ez a tekintet azt mondta: „Akármilyen jókedvű vagy, akárhogy kiöltözködtél, valahogy valami nem teszszik nekem.”

Lutyikov, amikor felesége kiment a konyhába, és a maga női dolgairól beszélgetett Pelageja Iljinyicsnával, gyorsan közölte lányával az Ifjú Gárdában történt letartóztatásokat. A tizenhárom éves Raja hallomásból tudott az Ifjú Gárda létezéséről, ki találta, mivel foglalkozik édesapja, de érdeklődni nem mert.

– Ne maradjatok nálam soká, ne is éjszakázzatok itt. Innen úgyis csak a sztyeppen át kell mennetek, éjszaka senki meg nem lát – szólt halkan Filipp Petrovics. – Mamának mondd, hogy így, úgy, jobb, ha hazamentek. Neki úgyis hiába magyaráznád meg – mondta Filipp Petrovics kissé gunyoros mosollyal.

– Veszedelem fenyeget téged? – kérdezte Raja és elsápadt.
– Egyelőre semmi közelebbi. De a mi fajtánkat mindig fenyegeti veszedelem, megszoktam az ilyesmit. Az életemet tettem fel erre az ügyre. Szeretném, ha te is ilyen lennél – mondta nyugodtan.

A lány elgondolkozott, aztán vékony kezével átfogta apja nyakát, és arcához simult. Anyjuk, mikor bejött, csodálkozva

nézte őket. Filipp Petrovics tréfásan kikísérte a házból feleségét és lányát. Nem először találkoztak a megszállás ideje alatt. Jevdokija Fjodorovna megszokta már, hogy férje szigorú lesz, ha családi dolgok zavarják a munkában. Nemigen tudta megállapítani, tulajdonképpen mikor van igaza a férjének, és bármennyire is fájdalmas volt, engedett neki.

Jevdokija Fjodorovna szemében férje ebben a kitűnően vasalt kabátban szinte más ember volt. Hirtelen csókolni kezdte simára borotvált, mégis szúrós arcát. Még valahol a nyakkendője körül is csókolgatta, aztán egyszerre a szíve fölé borult. Lutyikov erős álla megrándult, s egy tréfás megjegyzéssel gyöngéden eltolta magától feleségét. Lánya szemében könnyek csillogtak, elfordult, és meghúzta anyja ruhájának az ujját.

Polina Georgijevnát ezen az éjszakán tartóztatták le. Hatodikán reggel pedig letartóztatták – nem lakásukon, hanem a főműhelyben – Filipp Petrovicsot és Barakovot. Velük együtt még néhány tucat embert vittek el a műhelyekből. Mint Filipp Petrovics fel is tette, egyáltalán nem is kerestek bizonyítékokat: a letartóztatottak többségének semmi kapcsolata nem volt a szervezettel.

„Mennydörgés” Tolját nem tartóztatták le sem azon a napon, amikor Vologyát elvitték, sem a műhelyekben történt tömeges elfogatáskor. Alig-alig tudta kihúzni az időt a munka végéig, és nyomban Jelizaveta Alekszejevnához és Luszjához sietett. Azok már mindent tudtak.

– Mit művelsz! Hiszen ez öngyilkosság! Azonnal menekülj! – Jelizaveta Alekszejevna anyai kétségbeesésében rákiáltott.

– Nem megyek – szólt csendesen Tolja. – Minek menjek? – és csak legyintett.

Nem, sehová sem mehet, amíg Vologya a börtönben ül.

Rábeszélték, aludjék náluk. De ő elment Vityka Lukjacsenkóhoz tanácsért. Hogyan lehetne kiszabadítani a gyerekeket? Éjszaka indult, szokás szerint megkerülte a „policáj”-őrszemeket. Ő, de végtelenül elhagyatott volt most szülővárosában, amikor nincsen Vologya, nincsen Zemnuhov, Moskov, Zsora Arutyu-

nyanc és a többiek... Két érzés viharzott benne: a kétségbeesés és a megtorlás.

Reggel felé erős ajtódörömbölés verte fel Oszmuhinékat. Jelizaveta Alekszejevna sajátos rettenthetetlenségével minden kérdés nélkül nyitotta ki az ajtót, és szinte hátratántorodott. Az ajtóban Tolja Orlov állt. Összefagyottan, olyan fakón, hogy alig lehetett ráismerni. Szeme mélyen beesett, arca komor tűzben égett.

– Olvassa... – és összegyűrt papírt nyújtott Jelizaveta Alekszejevnának.

Amíg Luszjával olvasták, izzó szenvedélyességgel mondta:

– Nem, maguknak elmondhatom, maguknak el kell mondanom a teljes igazságot... Vitya egy sebesült katonától kapta, akit valamikor a lakásán bújtatott. Vityával egész éjjel ragasztottunk az egész városban. A kerületi pártbizottság rendelte el. Ma éjjel egész sor ember ragasztotta a röplapokat. És most a város minden pontján, a tanyákon és munkástelepeken, mindenütt olvassák! – Tolja elkeseredésében nem tudta abbahagyni, mert egyre úgy rémlett neki, hogy nem a lényegyet mondja.

De Jelizaveta Alekszejevna és Luszja nem hallgattak rá, csak olvasták:

„Krasznodon polgárai! Bányászok, kolhozparasztok, alkalmazottak! Szovjet emberek! Fivéreink! Nővéreink!

Fut már a Vörös Hadsereg által szétzúzott ellenség. Tehetetlen, állati dühében ártatlan embereket fogdos össze, és leírhatatlanul kegyetlen kínvallatásoknak veti alá őket. De ne felejtsek el ezek a szörnyszülöttek: itt vagyunk! Minden csepp kiontott szovjet vérért aljas életükkel fizetnek majd! Reszkessenek bosszúunktól! Álljatok bosszút az ellenségen, semmisítsétek meg az ellenséget! Vérért vért! Halálért halált!

A mieink jönnek! A mieink jönnek!

A SZK(b)P Krasznodon-kerületi földalatti pártbizottsága.”

Az első napokban, amikor a letartóztatások megkezdődtek, Ulja nem aludt otthon. De ezek az elfogatások, mint Oleg föltételezte, nem érintették Pervomajkát és Krasznodon-telepet. Ulja visszatért szüleihez.

Amikor különböző helyeken töltött éjszakák után végre saját ágyában ébredt fel, Ulja valamilyen belső parancsra kiszakította magát töprengéseiből, és teljes odaadással csak házimunkával foglalkozott: felmosta a padlót, asztalt terített. Anyja egyszeriben felderült lánya jelenlététől. Sőt fel is kelt, hogy az asztalnál egyék. Apja komor és szótlan volt. Azokon a napokon, amikor Ulja nem aludt otthon, hanem csak napközben nézett haza egy-két órára, hogy viszontlássa övéit, vagy valamit magával vigyen, ezeken a napokon Matvej Makszimovics és Matrjona Szaveljevna csak a városban történt letartóztatásokról beszélgettek, és valósággal kerülték egymás tekintetét.

Ulja megpróbált közömbös dolgokról beszélgetni, anyja ügyetlenül támogatta, de mindez oly hamis volt, hogy abba hagyták. Ulja észre sem vette, hogy edényt mosogat, és hogy leszedi az asztalt.

Apja gazdasági ügyekben eltávozott hazulról.

Ulja anyjának háttal, az ablaknál állt. Kedvenc fehérbabos sötétkék ruhája volt rajta. Súlyos, hullámos haja lágyan, szabadon verte a vállát, s leomlott a derekáig. A verőfény áttört az izzadó ablaküvegen, és átvilágított a lány halántékán kígyózó rakoncátlan fürtökön.

Ulja az ablaknál állt, és halkán dúdolva nézett ki a sztyeppre. Amióta bejöttek a németek, egyszer sem énekelt. Anyja valami harisnyafélén dolgozott, és félig ült az ágyban. Csodálkozott, amikor meghallotta, hogy lánya énekel, és még a kézimunkát is félretette. A lány kellemes alt hangján valami egészen ismeretlen dalt énekelt.

*Szolgáltad nem soká, de híven
Szülőhazád szent, nagy ügyét . . .*

Matrjona Szaveljevna még sohasem hallotta ezeket a szavakat. Valami nagyon nehéz, mély szomorúság ömlött el lánya énekén.

*De feltámadt a bosszúállás,
S erősebb lesz, mint mi vagyunk . . .*

Most félbeszakadt a dal, s Ulja csak állt, állt némán, a sztyeppre bámulva.

– Mit énekeltél? – kérdezte az anyja.

– Csak úgy eszembe jutott – mondta Ulja anélkül, hogy megfordult volna.

Ebben a pillanatban valaki feltépte az ajtót, és Ulja nővére szaladt be lihegve. Testesebb volt Uljánál, piros arcú, szőke, mint az édesapja, de arca most eltorzult a rémülettől.

– Popovékhoz csendőrök jöttek – mondta fuldokló suttogással, mintha attól félne, hogy szava áthallatszik Popovékhoz.

Ulja megfordult.

– Űgy! . . . akkor jó lesz továbbállni – szólt nyugodtan, az ajtóhoz ment, lassan felvette kabátját, és kendőt terített magára. De ekkor már nehéz léptek döngtek a tornácon. Kissé odahajolt a tarka virágos vászonfüggönyhöz, mely a téli melegruhafélét takarta el, aztán az ajtó felé fordult.

Így, ebben a helyzetben emlékezett rá anyja élete végéig: tarka virágos vászonfüggöny előtt állva, melyből élesen vált ki arcéle, remegő orrcimpája. És hosszú pillája úgy borult szemére, mintha a kitörő lángot akarná elfojtani. Fehér kendője, melyet nem volt ideje megkötni, kétoldalt vállára hullott.

Szolikovszkij rendőrfőnök és Fenbong altiszt lépett a szobába, mögöttük fegyveres katonák.

– Hát itt van a szépség! – kezdte Szolikovszkij. – Nem volt

ideje? Ajajaj! – és rátekintett a gyönyörű lányra, aki kabátban, kendőben állt előtte.

– Drágáim! Édeseim! – könyörgött nekik az anyja, miközben megpróbált felkelni az ágyból. Ulja keményen rávillantotta szemét. Erre anyja elnémult. Csak alsó állkapcsa remegett.

Megkezdődött a házkutatás. Az apa is megjött. Az ajtónál topogott, de a katona nem engedte be a szobába.

Ugyanakkor Anatolijnál is házkutatást tartottak. Kulesov végezte.

Anatolij sapka nélkül, kibombolt kabátban állt a szoba közepén, egy német katona fogta hátul a kezét. A „policáj” ráfordult Taisza Prokofjevára:

– Adj kötelet, hallod?

Az erős Taisza Prokofjevna dühtől pirosan kiáltott rá:

– Megkerültél, hogy még én adjak kötelet a tulajdon fiamat megkötözni!

– Adj neki, mama, kötelet, hogy ne ugasson – mondta Anatolij, és remegett az orrcimpája. – Mindössze hatan vannak, hogy vigyenek egyet, ha nincs megkötözve? ...

Taisza Prokofjevna sírva fakadt, kiment a kamrába, és oda dobta a kötelet a fia lábához.

Ulját ugyanabba a nagy cellába vitték, amelyben Marina ült a kisleányával meg Marija Andrejevna Borc, Fenya, Tyulenyin nővére, az ifjúgárdisták közül pedig Anja Szopova, aki Sztahovics csoportjába tartozott – egy szőke, telt mellű leány, akit már annyira megvertek, hogy feküdni is alig tudott. A cellából mindenkit elvittek, akit valami más ügyben fogtak el, de még így is egy nap alatt megtelt pervomajkai lányokkal. Köztük volt Maja Peglivanova, Szasa Bondarova, Sura Dubrovina, az Ivanyihina nővérek és mások.

Nem volt se lóca, se fekhely, a lányok és asszonyok a padlón heverték. A helyiség annyira zsúfolt volt, hogy a pára csöpögött a falról.

A szomszédos, ugyancsak tágasabb cellában a jelek szerint a

fiúkat helyezték el. Szakadatlanul hozták a foglyokat. Ulja átkopogott:

– Ki van ott?

Válasz:

– Ki kérdezi?

Ulja megnevezte magát. Anatolij felelt vissza. Itt leginkább pervomajkai fiúk voltak: Viktor Petrov, Borja Glavan, Rogozin, Zsenya Sepelov, Szasa Bondarova bátyja – Vaszja; ezeket mind egy időben fogták el. A lányok még ilyen szörnyű körülmények között is valahogyan meghittebben érezték magukat, hogy a pervomajkai fiúk mellettük voltak.

– Nagyon félek a kínzástól – mondta Tonya Ivanyihina őszintén. Ennek a nyakigláb lánynak gyerekes volt az arca, hosszú haja tömötten hullott vállára. – Én persze meghalok, és egy szót sem szólok, de mégis nagyon félek.

– Nem kell félni, közel vannak a mieink, még az is lehet, hogy megszökhetünk! – mondta Szasa Bondarova.

– Lányok, ti határozottan nem vagytok tisztában a dialektikával – szólt közbe Maja, és akármilyen keserves volt a helyzetük, egyszerre elnevelték magukat. Furcsa volt, hogy valaki ilyen szavakat használjon a börtönben. – Természetes! Minden gyötrelemhez hozzá lehet szokni! – mondta nyugodtan Maja.

Estére elcsendesedett a börtön. A cella mennyezetén homályos villanylámpa pislákkolt. A lámpát dróttal fonták körül. A cella sarkai sötétbe merültek. Olykor távoli német kiáltás hallatszott kintről, néha valaki elrohant a cella előtt. Máskor fegyvercsörtetés közben nehéz bakancsok dübörögtek végig a folyosón. Egyszer valamennyien felugrottak, mert iszonyú sikoly riasztotta fel őket: férfihang volt, és ezért mindennél szörnyűbbnek tűnt.

Ulja átkopogott a fiúkhoz.

– Nem a ti cellátokban?

Azt felelték:

– Nem, a nagyoknál... – így nevezték a felnőtt földalattiakat.

A lányok hallották, hogy a szomszéd cellából kivittek valakit. Nyomban utána kopogás hallatszott.

– Ulja... Ulja...

A lány válaszolt.

– Viktor beszél... most vitték el Tolját.

Ulja egyszerre egészen tisztán látta maga előtt Anatolij arcát, örökösen komoly szemét, mely úgy tudott ragyogni, hogy egyenesen sütött az emberre. A lány megrázkódott, amikor arra gondolt, hogy mi vár a fiúra. Ebben a pillanatban kint megcsikordult a zár, az ajtó szélesen kitárult, és egykedvűen szólalt meg egy hang:

– Gromova!...

A következőkre emlékezett vissza: néhány percig Szolikovszkij előszobájában állott. A szobában valakit vertek. Az előszoba pamlagán ott ült Szolikovszkij felesége, csigába sütött vörös hajjal, kezében szatyor, és ásítva várta az urát. Mellette egy kislány ugyancsak csigás frizurával, álmosan süteményt majszolt. Az ajtó kinyílt, a szobából felismerhetetlenné dagadt, összevert arccal Vanya Zemnuhovot vezették ki. Majdnem beleütközött Uljába, s a lány szinte felkiáltott az iszonyattól.

Aztán Szolikovszkijjal együtt Brückner mester előtt állt. A német, nyilván nem először, teljesen egykedvűen tette fel kérdéseit. Surka Reiband, akivel a háború előtt a klubban többször táncolt, és aki szívesen legyeskedett volna körülötte, most úgy tett, mintha egyáltalán nem ismerné, és gépiesen fordította le a kérdéseket. De Ulja nem hallgatta, mert még amikor szabadlábban volt, elkészült rá, mit mondjon letartóztatása esetén. Nyugodtan felelte:

– Nem válaszolok a kérdésekre, mert nem ismerem el jogukat, hogy bíraskodjanak felettem. Tegyenek velem, amit akarnak, de többet tőlem nem hallanak...

Brückner mester, aki az utóbbi napokban nyilván nemegyszer hallott ilyesmit, már nem is haragudott, csak felemelte az ujját, és ezt mondta:

– Fenbonghoz!

Nem a vallatás gyötrelmei voltak rémesek – mert minden kint el tudott viselni, még csak nem is emlékezett, hogyan és mivel ütötték. Az volt a rettenetes, amikor rárohantak, hogy levetköztessék, és ő, hogy megmeneküljön érintésüktől, szemük láttára maga volt kénytelen levetközni.

Amikor visszavitték a cellába, a folyosón éppen szemben hozták vele Anatolij Popovot. Szőke feje hátracsuklott, keze lelógott a padlóig, szája sarkából vastag sugárban ömlött a vér.

Ulja arra gondolt, hogy erősen kell magát tartania, ha vissza-kerül a cellába, és remélte, hogy ez sikerül is. Ahogy belépett, a kísérő „policáj” elkiáltotta magát:

– Ivanyihina Antonyina!

Ulja az ajtóban keresztezte Tonyát, aki iszonyattal, remegő szemmel pillantott rá. Aztán becsapódott mögötte az ajtó. Ebben a pillanatban átható gyereksikoly zajdult végig az egész börtönön, de nem Tonyától, hanem más kislánytól eredt.

– A kisebbik lányomat fogták el! – kiáltotta Marina Andrejevna Borc. Mint a nőténytigris ugrott az ajtónak, és dörömbölni kezdett öklével. És egyre kiáltotta: – Luszja!... Elvittek téged is, kicsinyem! Engedjenek ki!

Marina kislfia felébredt, és sírva fakadt.

60.

Ezekben a napokban Vorosilovgrádban, Kamenszkben, Rovenyikiben látták Ljubkát. Egyszer még az ostromlott Millerovóba is eljutott. Ellenséges tiszti ismeretségi köre alaposan kiszélesedett. Zsebei tele voltak ajándék keksszel, csokoládéval. Mindenkit szívesen kínált meg vele.

Hihetetlen elszántan és könnyelműen kerengett az örvény szélén, gyermekmosollyal és hunyorgó szemmel, melyből időnként kegyetlen szikra csapott ki.

Ljubka megint összekerült a német hadbiztos ezredessel, és volt olyan perce, mikor kétség fogta el, megússza-e vajon szá-

razon a dolgot. Az egész hadbiztosság, az ezredessel az élén, eltávozott Vorosilovgrádból, éspedig hallatlan sietséggel. A pállott arcú, kókadt ajkú ezredes, aki minél többet ivott, annál merevebbé lett, akárcsak a többi német tiszt, kétségbeejtően rossz hangulatban volt.

Ljubka csak azért úszta meg simán a dolgot, mert a németek sokan voltak, kölcsönösen zavarták egymást, veszekedtek, s végül is Ljubka megint csak ott találta magát abban a lakásban, ahol a fenyőgombaszerű lány lakott. Még egy finom gyümölcsíz-konzervet is hozott magával, amelyet a még mindig reménykedő hadnagy ajándékozott neki.

Ljubka levetkőzött a fűtetlen, magas mennyezetű szobában, és bemászott az ágyba. Ebben a pillanatban szörnyű dörömbölés riasztotta fel. Ljubka felkapta a fejét. A szomszéd szobában felébredt a fenyőgombalány anyja. Az ajtót döngették, mintha be akarnák törni. Ljubka villámgyorsan kiugrott a takaró alól – a hideg miatt harisnyában és ujjas kombinében aludt –, felhúzta cipőjét, és ruhájába bújt. A szoba teljesen sötét volt. A háziasszony remegve kérdezte az előszobában: ki az? Durva hangok válaszoltak. Németek voltak. A lány azt gondolta, hogy a részeg tisztek jöttek hozzá. Szörnyű zavarban volt.

Még arra sem volt ideje, hogy megfontolja, mihez fogjon, amikor három vastag talpú, patkós bakancsú német rontott a szobába. Az egyik zseblámpával világított rá.

– Licht! – kiáltott egy hang, melyben Ljubka a hadnagyéra ismert.

Igen, ő volt és két csendőr. A hadnagy arca valósággal eltorzult a dühtől, amikor a háziasszonytól kapott éjjelilámpát magasan feje fölé emelve, Ljubkára nézett. Átadta a lámpát az egyik csendőrnek, maga pedig teljes erővel arcul vágta Ljubkát. Aztán szétterpesztett ujjakkal szétdobálta a széken heverő apró toalett-tárgyakat, mintha keresne valamit. Szájharmonika feküdt a zsebkendő alatt. Leesett a padlóra. A hadnagy rálépett, és dühében széttaposta.

A csendőrök házkutatást tartottak, a hadnagy elment, és

Ljubka megértette, hogy nem ő hozta a csendőroket, de azok mégis a hadnagy segítségével jutottak Lubka nyomára. Kipattant valahol valami, de hogy mi, nem tudhatta.

A háziasszony és a fenyőgomba öltözködni kezdtek, s a hidegtől vacogva nézték a házkutatást. Jobban mondva csak a háziasszony nézte, míg a fenyőgomba izzó érdeklődéssel és kíváncsian meredt Ljubkára, s le nem vette róla a szemét. Az utolsó pillanatban Ljubka szenvedélyesen magához szorította a fenyőgombát, és belecsókolt kemény arca közepébe.

Ljubkát a vorosilovgrádi csendőrségre vitték. Egy tiszt átnézte a papírjait, és tolmács útján megkérdezte, ő-e Ljubov Sevcova, és hogy melyik városban lakik. A vallatásban részt vett egy fiú is, aki a sarokban ült, de Ljubka nem látta az arcát. A fiú állandóan rángatózott. Ljubkától, apró tárgyak kivételével, elvették a bőröndjét, ruháival, holmijával együtt. Csak gyümölcsízes doboza maradt meg, kérésére nála hagyták a nagy gyapjúkendőt is, melyet néha nyakára csavart, hogy most abba göngyölje, amije megmaradt.

Így jelent meg – élénk tarka selyemruhában, kis batyujában szépítőszerekkel és egy gyümölcsízes konzervvel – a pervomajkaiak cellájában, nappal, amikor éppen javában tartottak a kihallgatások.

A „policáj” kinyitotta az ajtót és belökte:

– Nesztek, itt a vorosilovgrádi színésznő!

Ljubka a hidegtől pirosan, hunyorgó szemmel nézett körül, ki van a cellában, és meglátta Ulját, Marinát a kisfiával, Szasa Bondarovát, összes barátnőit. Keze a batyuval lehanyatlott, arcáról eltűnt a pír. Egyszerre hófehér lett.

Abban az időben, amikor Ljubkát átvitték a krasznodoni börtönbe, a cellák annyira zsúfolva voltak felnőttekkel, ifjúgárdistákkal, hozzátartozóikkal és barátaikkal, hogy sokan gyerekeikkel együtt a folyosókon heverték. Pedig Krasznodon-telep még hátra volt.

A városban tovább folytak a letartóztatások, aszerint, amint Sztahovics vallott vagy pihent. Vergődő, megkínzott állattá ta-

posva azzal vásárolt magának pihenést, hogy egyre újabb társait árulta el, de minden árulása csak újabb és újabb gyötrelmet jelentett neki. Így árulta el Kovaljov és Pirozsok történetét. Így jutott eszébe, hogy Tyulenyinnak volt egy barátja, a nevét ugyan nem tudta, de emlékezett bizonyos ismertetőjelekre és arra, hogy a fiú a „Sanghaj”-ban lakik.

Hirtelen eszébe jutott Oszmuhinnak egy Tolja Orlov nevű barátja. És most a meggyötört Vologya meg a hősies lelkű „Mennydörgés”, nehéz karjukat lógatva, szemtől szemben álltak Balder szobájában.

– Nem ismerem. Most látom először – mondta Tolja halkan.

– Egyáltalán nem ismerem – így Vologya is.

Sztahovics emlékezett rá, hogy Vanya Zemnuhov szerelme Nyizsnyaja-Alekszandrovkán lakik. És pár nap múlva már ott állt Brückner mester előtt a felismerhetetlenségig összevert Zemnuhov meg a kissé kancsalító Klava. A lány alig hallhatóan mondta:

– Valamikor együtt tanultunk... A háború kezdete óta nem láttam. Hiszen én falun laktam.

Zemnuhov hallgatott.

Az egész Krasznodon-telepi csoportot a helyi börtönben tartották. Ljadszkaja, aki a csoportot elárulta, nem tudhatta, ki milyen szerepet töltött be a szervezetben, de tudott például Lida Androszova és Kolja Szumszkoj barátságáról.

A szép Lida Androszovát, akinek olyan hegyes kis álla volt, mint a kis rókának, puskaszíjjal verték. Azt követelték, mondja meg, milyen szerepe volt Szumszkojnak a szervezetben. Lida Androszova fennhangon számolta a rá mért ütések, de megtagadta, hogy egy szóval is válaszoljon a kérdésekre.

Hogy az idősebbek ne lehessenek hatással az ifjabb nemzedékre, külön tartották őket, és ügyeltek, hogy semmiféle kapcsolat se legyen közöttük.

Mindkét csoportot kegyetlenül kínozták. De még ennek a hóhéri, bestiális munkának sem volt semmi hatása. Nem akadt senki, egyetlenegy sem, nemcsak az edzett bolsevikok között, de

az ifjúgárdisták között sem, aki beismerte volna, hogy tagja a szervezetnek, vagy aki valakit elárult volna.

Ez a példátlan állhatatosság lassan-lassan elkülönítette a közel száz, szinte gyerekszámba menő fiút és leányt a velük együtt letartóztatott rokonok és hozzátartozók tömegétől. Hogy saját helyzetükön javítsanak, a németek fokozatosan szabadon engedték azokat, akik véletlenül kerültek oda és a szülőket, akiket tús gyanánt fogtak el. Így engedték szabadon Kosevoj, Tyulenynin, Arutyunyanc és mások hozzátartozóit. Kikerült Marija Andrejevna Borc is. A kis Lusztját egy nappal előbb engedték ki, és Marija Andrejevna csak akkor győződött meg keserű könnyek között arról, hogy anyai szíve nem csalta meg, mert a kislány csakugyan börtönben volt. A hóhérok kezében most csak a felnőtt földalattiak csoportja maradt, Lutyikovval az élen, meg az Ifjú Gárda tagjai.

Az elfogottak hozzátartozói reggeltől estig ott tolongtak a börtönépület előtt, megfogták a börtönbe menő és kijövő „policájokat”, német katonákat, könyörögtek, adjanak valami hírt, vagy adják át nekik, amit hoztak. Ha szétzavarták őket, megint összeverődtek, egyre többen lettek, mert járókelők, egyszerű érdeklődők is csatlakoztak hozzájuk. A deszkapalánkon át néha kihallatszott a meggyötörtek jajveszékelése, s hogy ezt megakadályozzák, a börtönben reggeltől estig bömböltették a gramofont. A város lázban vergődött. Nem volt ember, aki ezekben a napokban ne fordult volna meg a börtön körül. Brückner mester kénytelen volt kiadni a parancsot, hogy vegyék át a letartóztatottaknak hozott ruhaneműt és ennivalót. Így tudta meg Filipp Petrovics és Barakov, hogy az általa létrehozott kerületi pártbizottság él, működik, és módot keres arra, hogy a „nagyokat” és „kicsiket” kiszabadítsa.

Bármilyen természetellenes volt a fiatalok előtt a bestiális német börtönviszonyok között lezajló élet, mivel közel két hete már börtönben voltak, lassan sajátságos légkör alakult ki közöttük. És így a testi és lelki gyötrelmek ellenére a szeretet és a

barátság lett úrrá rajtuk, sőt még némi derű és szórakozás is akadt.

– Lányok, akartok gyümölcsíz? – kérdezte Ljubka, a cella közepén a földre ülve, és felbontotta batyuját. – Barom! Szétta-posta a szájharmonikámat! Mihez fogjak most szájharmonika nélkül...

– Várj csak, úgy elhúzzák a hátadon a nótádat, hogy elmegy a kedved a harmonikázástól! – szólt rá Sura Dubrovina.

– Hát így ismered te Ljubkát? Azt hiszed, pityeregni vagy hallgatni fogok, amikor ütnek? Káromkodom és ordítok. Így: „Á-á, ostobák! Miért veritek Ljubkát?” – sikította.

A lányok nevettek.

– Igaz is, lányok, minek panaszkodni! Kinek könnyebb? Szüleinknek még rosszabb. Ők, szegények, még azt sem tudják, mi van velünk. És mi vár még rájuk... – mondta Lilja Ivanjihina.

Ez a kerek arcú, szőke lány alighanem sok mindent átélt a koncentrációs táborokban, mert semmire sem panaszkodott, mindenkiről gondoskodott. Ő volt a cella jó szelleme.

Este Ljubkát Brückner mesterhez vitték. Nem mindennapi kihallgatás volt: a csendőr- és rendőrparancsnokok mind itt voltak. Ljubkát nem verték, sőt alattomos-gyöngéden bántak vele. A lány teljesen uralkodott magán, és minthogy nem volt biztos abban, hogy mit és mennyit tudnak felőle, a szokásos módon, ha németekkel volt együtt, kacérkodott, nevetett, és úgy tett, mint-ha egyáltalán nem tudná, miről van szó. Értésére adták, nagyon jó lenne, ha kiszolgáltatná a rádióadót és vele együtt a titkos jelírást is.

A németek ezt csak találomra mondták, mert nem voltak közvetlen bizonyítékaik, de nem kételkedtek benne, hogy jó helyen puhatolóznak. Tudták, hogy Ljubka a szervezethez tartozott, és könnyen rájöhettek, miért utazgatott Ljubka annyit és barátkozott a németekkel. A német kémelhárítónak adatai voltak, hogy ezen a területen több titkos rádióadó működik. Az a fiú, aki jelen volt Ljubka kihallgatásán a vorosilovgrádi csendőrsé-

gen, Borka Dubinszkij kompániájához tartozott, együtt végezte vele a tanfolyamot, és kivallotta, hogy Ljubka is részt vett a titkos tanfolyamon.

Ljubkának azt mondták, hogy gondolja meg, nem lenne-e jobb mindent töredezmesen bevallani, és visszaküldték a cellába.

Az anyja tele szatyor ennivalót küldött neki. Ljubka a padlón ült, lába közt a szatyor, és egymás után szedte ki belőle a kétszersültet, tojást, miegymást, és fejét jobbra-balra ingatva énekelte:

*Ljubka, Ljubocskám, Ljubám, galambocskám,
Nincs nekem módomban jóllakatni téged.*

A „policájnak”, aki az ennivalót hozta, azt mondta:

– Mondd meg anyámnak, hogy Ljubka él, egészséges, és azt kéri, hogy minél több borscsot küldjön! – majd a lányokhoz fordult:

– Lányok, ide! . . .

Végül mégiscsak Fenbong kezei közé került, aki keményen elbánt vele. De Ljubka állta a szavát, úgy káromkodott, hogy nemcsak a börtönben, de kint a téren is meghallhatták.

– Barom! Kopasz hólyag, te! . . . Kuvaszfajzat . . . – ezek voltak a legenyhébb jelzők, amelyekkel Fenbongot elárasztotta.

Amikor másnap Fenbong, Brückner és Szolikovszkij jelenlétében, sodrott dróttal verte, Ljubka, akárhogy harapta össze ajkát, mégsem tudta visszatartani könnyeit. Visszatért a cellába szótlanul, hasra feküdt, és fejét kezébe temette, hogy ne lássák az arcát.

Ulja világos, kötött blúzban – amelyet otthonról küldtek neki – a cella egyik sarkában ült, és rejtelmes, csillogó szemmel mesélt a körülötte kuporgó lányoknak. „A Szent Magdaléna-kolostor titkai”-ról. Mostanában nap mint nap mesélt valami folytatásos érkézfeszítő históriát. Elmondta a „Bögöly”, a „Jégház”, a „Margó királynő” történetét.

A cella ajtaja nyitva volt, hogy kissé szellőzzék. Az orosz „policáj” ott ült az ajtóval szemben egy széken, és szintén odafigyelt „A Szent Magdaléna-kolostor titkai”-ra.

Ljubka kissé kipihente magát és felült. Szórakozottan hallgatta Ulja meséjét, közben meglátta Maja Peglivanovát, aki már több napja feküdt a sarokban anélkül, hogy egyszer is felkelt volna. Virikova elárulta, hogy valamikor az iskolai Komszomol-szervezet titkára volt, és most mindenkinél kegyetlenebbül kínozták. Ljubka meglátta Maját, és úgy érezte, hogy keresnie kell valakit vagy valamit, akin kitölthetné tehetetlen bosszúvágyát.

– Szasa... Szasa... – szólt halkán Bondarovához, aki ott ült az Ulját hallgató csoportban – valahogyan nagyon elhallgattak a fiúk...

– Igen...

– Talán csak nem hagyták el magukat?

– Tudod, őket még kegyetlenebbül gyötrik – mondta Szasa és felsóhajtott.

Szasa Bondarova modora és hangja kissé fiús volt, és csak a börtönben nyilatkoztak meg benne bizonyos lányos vonások. Szinte restellte, hogy csak most, ilyen későn.

– Gyerünk, rázzuk fel őket egy kicsit – mondta Ljubka élénken. – Rajzoljunk róluk karikatúrát!

Ljubka fejpárnája alól papírt és egy darabka ceruzát vett elő. A ceruza egyik vége kék, a másik vörös volt. Szasával együtt, egymással szemben hasra feküdtek, és suttogva megbeszélték a karikatúrát. Aztán összevetve, elkapva egymástól a ceruzát – iszonyú sovány, óriási fiút rajzoltak. Úgy legörbítették az orrát, hogy az a fiú fejét majdnem a földre húzta, és orra a padlót érte. Kék ceruzával rajzolták, arcát meghagyták fehérnek, de az orrát vörösre kenték, alatta pedig:

*Hej, fiúk, mért lóg az orrotok,
Vagy talán elszontyolodtatok?*

Ulja befejezte meséjét. A lányok felálltak, nyújtózkodtak, elvonultak zugaikba, egy-kettő odament Ljubkához és Szasához. A karikatúra kézről kézre járt. A lányok kacagtak.

– Lám, az őstehetséget nem lehet elpusztítani!

– De hogyan juttassuk el hozzájuk?

Ljubka elkapta a papirost, és az ajtóhoz ment.

– Davidov! – szólt kihívóan a „policájhoz”. – Add át a fiúknak az arcképüket . . .

– Honnan van papírod, ceruzád, mi? Istenbizony bejelentem a parancsnoknak, majd megmotoz! – mondta mogorván a „policáj”.

Surka Reiband épp akkor ment végig a folyosón, és meglátta az ajtóban Ljubkát.

– Na, hogy vagyunk, Ljubka? Mikor utazunk Vorosilovgrádba? – kérdezte kötekedően.

– Veled soha. Azaz utazom, ha ezt átadod a fiúknak. Lerajzoltuk az arcképüket . . .

Reiband megnézte a karikatúrát, csontos véreb-arca elmosolyodott, és odatolta a papírt Davidovnak.

– Add oda! Mi van ebben? – kérdezte fölényesen és továbbment.

Davidov tudta, hogy Reiband közel áll a parancsnokhoz: mint valamennyi „policáj”, ő is igyekezett a kedvében járni. Szó nélkül kinyitotta a fiúk ajtaját, és bedobta a papírt. A cellából hangeszt hallatszott ki. Néhány perc múlva kopogtak a falon:

– Ezt csak ti gondoljátok, lányok. Házunk lakói tisztességesen viselik magukat . . . Vaszja Bondarov beszél, üdvözlöm a nővéremet . . .

Szasa a fejpárnája alól egy üveggöcsögöt vett elő, melyben anyja tejet küldött, odaszaladt a falhoz és átkopogott.

– Vaszja, hallod?

Aztán a göcsögöt a fenekével a falhoz szorította, és száját az üveghez közelítve elénekelt Vaszja kedvenc dalát, a „Szulikó”-t.

De alig fogott az énekhez, a kis dal minden szava az elmúlt

csodaszép idők emlékét idézték fel Szasában, és hangja megtört. Lilja odament hozzá, és karját simogatva jóságosan suttogetta:

– Na, nem kell . . . Nyugodj meg . . .

– Magam is gyűlölöm, ha elerednek ezek a sós vízcseppek – mondta Szasa, és idegesen felnevetett.

– Sztahovicsot! – hallatszott Szolikovszkij rekedt hangja kint a folyosón.

– Kezdődik . . . – mondta Ulja.

A „policáj” becsapta az ajtót, és ráfordította a kulcsot.

– Jobb oda sem hallgatni – mondta Lilja. – Uljecska, te ismered kedvenc versemet; mondd el a „Démon”-t, mint akkor, emlékszel? . . .

. . . A földi élet, földi vész

– kezdte Ulja, és felemelte karját.

Akárhogy éled – már enyész

Mégis – a bíró elébe néz,

Ki, bár ítél – meg is bocsáthat!

De nékem, mint a létezés,

Éppúgy örökké tart a bánat,

És sírban sem pihenhet el!

Majd kígyó módra átölel,

Majd tűz, mely kínzó lánggra lobban,

Majd mint kolonc, szívemre dobban.

Megdönthetetlen, síri fal,

*Hol szenvedély, remény kihal!**

Ó, hogy megremegtették ezek a sorok a lányok szívét, mintha csak azt mondanák: „Ez rólatok szól, még meg sem született szenvedélyeitekről, elpusztult álmaitokról . . .”

Ulja elmondta a költeménynek azt a részét is, melyben az an-

* Radó György fordítása

gyal magával viszi Tamara lelkét. Tonya Ivanyihina így szólt:

– Látjátok? Az angyal mégis megmentette! Milyen szép ez ...

– Nem! – mondta Ulja, még mindig azzal az elszánt tekintettel, ahogyan szavalt. – Nem! Én elrepültem volna a Démonnal! Gondoljátok el, fellázadt az isten ellen!

– Hát aztán! A mi népünket nem töri le senki se! – pattant fel Ljubka hirtelen, és szeme szenvedélyes tűzben égett. – Akad-e még egy ilyen nép a világon? Van-e még egy népnek ilyen lelke? Van-e nép, mely ennyit el tud viselni? ... Lehet, hogy mi elpusztulunk, de én nem félek. Egyáltalán nem félek – mondta olyan erővel, hogy teste megremegett. – De nagyon szeretnék ... nagyon szeretnék leszámolni velük, azokkal ott! Meg szép nótákat dalolni. Ilyen időkben biztos, hogy sok szép új dalt írtak odaát, a mieinknél! Gondoljátok csak el, hat hónapig, mint a sírveremben, úgy éltünk a németek alatt: se dal, se kacaj, csak sóhaj, vér és könny.

– Mi pedig kezdjünk most nótába, de úgy, hogy a nyavalya törje ki őket! – kiáltotta Szasa Bondarova, és vékonyka barna kezét mintha taktusra emelné, énekelni kezdte:

*Völgyvidéken és hegygerincen át
Tör előre a hadsereg ...*

A lányok felálltak, elkapták a nótát, és Szasa köré csoportosultak. A börtönben végighullámozott a dal. A lányok hallották, hogy a szomszéd cellában a fiúk is hozzájuk csatlakoztak.

A cella ajtaja nagy lármával felpattant, és a „policáj” ijedt, dühös arccal rájuk sziszegett:

– Elment az eszük vagy mi! Csendet!

*Dicső tettünk nem múlik el soha,
Évek múltán se halavány,
Mert a várost elfoglalta
Sokezernyi partizán ...*

A „policáj” becsapta az ajtót és elszaladt.

Rövidesen nehéz léptek döngtek végig a folyosón. Brückner mester mélyen lelógó, szorosra fűzött hassal, sárgás arcán sötét szemgödrökkel, nyakán vastag hajhúrkákkal ott állt az ajtóban, ujjai között szivar füstölgött:

– Platz nehmen! Ruhe!* – tört ki belőle éles és fültépő hangon, mintha riasztópisztolyt sütött volna el.

*Mint a lángfényű jeltüzek,
Éjjel ostromolták Szpasszkot,
Volocsajev elesett...*

énekelték a lányok.

Csendőrök és „policájok” törtek be a cellába. A szomszédban a fiúknál verekedés támadt. Itt pedig a lányok lezuhantak a padlóra.

Ljubka egyedül maradt állva a szoba közepén, csípőjére tett kézzel, kemény, senkire nem néző szemmel meredve maga elé, aztán Brückner felé tartva, egészen szokatlan kedvvel táncolni kezdett.

– Ah! Te pestis! – hördült fel Brückner. Óriási kezével megragadta Ljubkát, törte-gyúrta kezét, és ki akarta hurcolni a cellából.

Ljubka a fogát csikorgatta, majd hirtelen lehajtotta fejét, és belevágta fogait Brückner nagy, sárga bőrű, ráncos kezébe.

– Verdammt nochmal! – Brückner felordított, és a másik kezével ütni kezdte Ljubka fejét. De ez nem engedte el a kezét.

A katonák nem egykönnyen tépték le róla, aztán Brückner segítségével, aki véres kezével a levegőben hadonászott, kihurcolták Ljubkát a folyosóra.

A katonák tartották Ljubkát, Brückner mester meg Fenbong pedig sodrott villanydróttal ütni kezdték a száradófélben levő sebhelyeket. Ljubka dühösen harapdálta ajkát és hallgatott. Egy-

* Leülni! Csöndet!

szerre valahol nagyon magasan a cella fölött motorberregés hallatszott. Megismerte ezt a zörejt, és a lelke diadallal telt meg.

– Á! Rühes kutyák! Á! Üssetek, üssetek! Megszólaltak már ott fenn a mieink! – kiáltotta.

A repülőgép zúgása hangosan tört utat a cellába. Brückner és Fenbong abbahagyták a kínzást. Valaki eloltotta a villanyt. A katonák elengedték Ljubkát.

– Á! Gyávák! Gazemberek! Ütött az órátok, ti szörnyetegek, utolsók! . . . – sikította Ljubka, de nem volt ideje, hogy megforduljon a véres dikón, csak a lábával topogott eszeveszetten.

Egy bombarobbanás hulláma megremegtette a börtönépületet. A repülőgép a várost bombázta.

Ezen a napon fordulat következett be az ifjúgárdisták életében: nem tagadták többé, hogy a szervezethez tartoznak, és nyíltan harcoltak kínzóikkal. Gorombáskodtak hóhéraikkal, nevettek rajtuk, a cellákban forradalmi dalokat énekeltek, táncoltak és zajongtak, mikor valamelyiküket vallatásra vitték.

De a győtrelem, amiben ezentúl részük volt, már elképzelhetlenné vált az emberi tudat, elgondolhatatlanná az emberi értelem és lelkiismeret számára.

61.

Oleg mint aki társai közül a legjobban ismerte a front helyzetét, egyenesen északi irányba vitte a többieket. Úgy gondolta, hogy valahol Gundorovszkaja körül átkelnek a befagyott Felső-Donyecen, és eléri a voronyezs–rosztovi vasútvonalon fekvő Glubokaja állomást.

Egész éjjel mentek. A nehéz gond, hogy mi van hozzátartozóikkal, pajtásaikkal, egy percig sem hagyta el őket. Az egész utat majdnem szótlanul tették meg.

Reggelre Gundorovszkáját megkerülve, baj nélkül jutottak át a Donyecen, és a jól lehangerezett hadi országútra léptek, mely a

régi agyagút helyén épült. A Dubovoj tanya felé indultak szállást keresni, hogy felmelegedjenek, és enni kapjanak.

Szélcsend volt. A nap már felkelt, és kissé melegített is. A sztyeppen fehéren csillogtak a kunhalmok és a szakadékok. Az országúton a hó olvadni kezdett, kétoldalt az árkok széle kibújt a jégtakaró alól, itt-ott párák emelkedtek, és érezni lehetett a föld szagát.

Az országúton, de különösen a dombokról messzire látható dűlőutakon, gyalogösvényeken időnként német gyalogos, tüzérségi, híradós és hadtáp-csapatrészek szétforgácsolt roncsai jöttek velük szembe, oly ezredekből, amelyek nem kerültek ugyan a nagy sztálingrádi katlanba, de a későbbi harcokban szenvedtek vereséget. A visszavonuló németek már nem hasonlítottak azokhoz, akik öt és fél hónappal ezelőtt ezer és ezer gépkocsin betörték. Szakadt köpenyben s – hogy valami meleget tartson – rongyokkal átkötött bakancsban jártak, borostásan, s arcuk-kezük olyan piszkos, elvadult, fekete volt, mintha most bújtak volna ki a kéményből.

Egy ízben egy keletről nyugat felé húzódó gyalogúton egy csoport olasz katona szelte át útjukat, nagyrészt fegyvertelenül. Akinek pedig volt fegyvere, az is tusával felfelé, vállára támasztva hordta. Tisztjük könnyű nyári körgallérban volt, fejét sapka módjára gyermeknadrággal bugyolálta körül. Szamáron lovagolt katonái között, nyereg nélkül. Óriási bakancsai épp csak hogy barázdát nem húztak az úton. Olyan mulatságos s egyben jelképes értelmű látvány volt a meleg délvidék megfagyott orrú fia itt az orosz havon, hogy a gyerekek összenéztek, és elnevették magukat.

Békés polgárokkal is sűrűn találkoztak, akiket a háború szakított el tűzhelyüktől. Senki sem törődött a két fiúval és a három lánnyal, amint hátizsákkal a vállukon ballagtak a havas úton.

Mindez persze emelte hangulatukat. Az ifjúság gondtalan könnyelműségével, mely nem mérlegeli a reális veszedelmet, már a front túlsó oldalán látták magukat.

Nyina nemezcizmában és füles sapkában, amely alól hajfürt-

jei meleg kabátja gallérjára omlottak, egészen kipirosodott a vándorlástól. Oleg csak őt nézte. Ha szemük találkozott, egymásra mosolyogtak. Szerjозska és Valja hólabdázásba fogtak, és egymást kergetve-hajszolva, társaikat messze maguk mögött hagyták. A nyugodt és hallgatag Olja, aki legidősebb volt köztük, és a ruhája is sötét volt, anyai megértéssel nézte őket.

A Dubovoj tanyán egy napot és éjszakát töltöttek, és úgy sutytyomban a frontesemények iránt érdeklődtek. Egy félkezes hadirokkant, aki nyilván a körülxárás után telepedett itt meg, azt ajánlotta, folytassák útjukat északra, Gyacschino falu felé.

Ebben a faluban és a környező tanyákon több napig meghúzták magukat, az egyre változó német csapatok és a pincékben megbújó helyi lakosok között. A harc vonal közvetlen közelében voltak, szakadatlanul dörögtek feléjük az ágyúk, lángcsóvák világították be az éjszakát. Szovjet repülőgépek bombázták a németek hadtápkörleteit, és nyilvánvaló volt, hogy a front a szovjet csapatok csapásától megrendült, mert a német hadigépezet körs-körül nyugat felé áramlott.

A szemközt jövő katonák görbén néztek rájuk, a lakosság pedig nem merte befogadni őket, hiszen nem tudták, mifélek. Még hogy így, öten átlépják a frontot, vagy akár csak egyszerűen ott ragadjanak valahol, amikor minden mozdulat fölöttébb veszélyes volt? ... Egy tanyán a gazdasszony nagyon barátságtalanul mérte végig őket, aztán éjjel melegen felöltözött és eltávozott. Oleg, aki nem aludt, felköltötte társait, továbbálltak, és nekivágtak a sztyeppnek. A másodnapja dúló szél kegyetlenül vágta őket az alvás melege után, nem tudtak ellene védekezni. Ilyen elhagyatottnak, kitalítottnak még sohasem érezték magukat. Ekkor megszólalt Olja, a legidősebb.

– Ne haragudjatok rám azért, amit mondok – kezdte, és nem nézett senkire, miközben kabátja ujjával védte magát a szélről. – Öten együtt sohasem lépjük át a frontot. És valószínű, hogy asszonynak vagy lánynak egyáltalán nagyon nehéz átmenni rajta – előbb Olegre, aztán Szerjозskára nézett. Ellenvetést várt, de a fiúk hallgattak. Mert úgy volt, ahogy mondta.

- Nekünk, lányoknak útjukra kell engednünk a fiúkat - folytatta keményen. Nyina és Valja megértették, hogy róluk beszél. - Nyina, talán ellenkezel majd, de anyád rám bízott téged. Elme-
gyünk Fokino faluba, ahol egy osztálytársnőm lakik, akivel együtt tanultam a főiskolán, elbűjtat bennünket, és nála bevár-
juk a frontot.

Oleg először nem tudta, mit is mondjon. Szerjoszka és Valja is hallgattak.

- Mért ellenkeznék? Nem - nem ellenkezem - mondta Nyina, és majdnem sírva fakadt.

Így álltak mind az öten némán küszködve, és nem tudták rá-
szánni magukat az utolsó lépésre. Ekkor Oleg azt mondta:

- Oljának igaza van. Miért tegyük ki ilyen veszélynek a lá-
nyokat, amikor más, egyszerűbb megoldás is van? És az is igaz,
hogy nekünk is könnyebb lesz így. M-m-menjetek - hirtelen
csuklani kezdett, átölelte és megcsókolta Olját.

Aztán odament Nyinához, és a többiek mind elfordultak. Nyi-
na szenvedélyesen magához rántotta. és csókkal borította a fiú
arcát. Oleg átölelte a lányt, és megcsókolta a száját.

- E-e-émlékszel, egyszer milyen tolakodó voltam, e-e-egyre
kértelek, engedd meg, hogy m-megcsókoljam az arcod, e-e-em-
lékszel, hogy könyörögtem? „Csak az arcodat, na, érted, egysze-
rűen cs-cs-csak az arcodat”... és lám, most csókolózhatunk.
E-e-émlékszel? - suttogta ragyogó, gyerekes boldogsággal.

- Emlékszem, mindenre emlékszem, többre emlékszem, mint
el tudod képzelni... Sosem felejtlek el. És várni foglak - sut-
togta.

Oleg megint megcsókolta, aztán kiszabadította karját.

Olja és Nyina elindultak, néhány lépés után még egyszer visz-
szakkiáltottak, majd olyan hirtelen tűntek el, hogy sem látni, sem
hallani nem lehetett őket, csak a forgószél söpörte a fagyott hó-
kérget.

- És ti? - kérdezte Oleg Valját és Szerjoszkat.

- Mi csak megpróbáljuk valahogy együtt - mondta Szerjoszka

büntudattal. – A front mentén megyünk, talán átcsúszhatunk. Hát te?

– Én mégis itt próbálkozom. Itt legalább ismerem a terepet. Újra kinos hallgatás.

– Édes pajtásom, ne restelld magad, ne horgaszd le a fejedet... N-na! – mondta Oleg, mert tökéletesen megértette, mi történik Szerjozska lelkében.

Valja erőteljesen átölelte Oleget. Szerjozska nem szerette a gyöngédséget: megszorította Oleg kezét, aztán kicsit vállon lökte, majd anélkül, hogy egyszer is megfordult volna, elment. Valja utána szaladt.

Ez január hetedikén történt.

De ők sem tudtak átmenni kettesben a fronton. Egyre csak ki-be járták a falvakat, így értek el Kamenszkbe. Testvéreknek mondták magukat, akik lemaradtak szüleiktől a közép-doni harcok körzetében. Az emberek megsajnálták őket: valahol a hideg agyagos földön fekhelyet ágyaztak nekik, és ők, mint két nyomorgó testvér, összeölelkezve aludtak. Reggel felkeltek és továbbálltak. Valja azt akarta, hogy már a legközelebbi ponton lépjek át az arcvonalat, de a gyakorlatiasabb Szerjozska sehogy sem akart még átlépni a fronton.

Valja végre megértette, hogy Szerjozska nem is akar átmenni, amíg ő vele van: Szerjozska egyedül akárhol átcsúszhatna, de fél, hogy a lány vesztét okozza. Akkor ezt mondta Valja:

– Hiszen én magam mindig el tudok helyezkedni itt a faluban, és megvárhatom, amíg a front áthúzódik a vidéken.

Szerjozska erről hallani sem akart.

A lány mégis túljárt az eszén.

Mindenben, különösen amióta együtt dolgoztak, Szerjozska intézkedett, Valja meg engedelmeskedett, de személyes ügyekben mindig föléje kerekedett, és a fiú maga sem vette észre, hogy a lány pórázán halad. Most is olyanformán beszélt, hogy Szerjozskának könnyebb volna egyedül eljutni a Vörös Hadsereg egyik csapatrészéhez, ott elmondhatná, hogy Krasznodonban sorban el-

pusztulnak a gyerekek, aztán ugyanazzal a csapattal megmenthetné társait a pusztulástól, és őt, Valját is magával vihetné.

– Én valahol a közelben várok majd rád.

Valja nagyon fáradt volt. Mélyen elaludt, s mikor reggel felébredt, Szerjozska nem volt sehol: sajnálta a búcsú kedvéért felkölteni.

Valja egyedül maradt.

Ezt a január 11-ről 12-re virradó éjszakát Jelena Nyikolajevna soha életében nem felejtette el. A család aludt már, amikor valaki halkán kopogott az utca felőli ablakon. Jelena Nyikolajevna azonnal meghallotta, és nyomban tudta, hogy ki az.

Oleg lefagyott arccal egy székre roskadt. Annyira fáradt volt, hogy még a sapkáját sem vette le. Mindenki felébredt, nagyanyó meggyújtotta a bádoglámpát, és az asztal alá állította, hogy az utcáról ne lássák a fényt; a rendőrség naponta többször benézett hozzájuk. Oleg ott ült alulról megvilágítva, sapkája deres volt a jégtől, az arccsontján fekete folt. Nagyon lesoványodott.

Több ízben is megkísérelte, hogy átlépje a frontot, de sikertelenül, mert egyáltalán nem ismerte a korszerű tűzállások rendszerét, a kis egységek és csoportok elhelyezkedését a védőharcban. Ahhoz túlságosan nagy volt, ruhája meg túl sötét, hogy észrevétlenül kússzon a havon. Azonkívül meg állandóan üldözte a gondolat, hogy mi van a gyerekekkel a városban. Végül is meggyőzte magát arról, hogy ilyen hosszú idő után észrevétlenül visszatérhet a városba.

– Mi hír Zemnuhovról? – kérdezte.

– Semmi új... – mondta anyja, és igyekezett elkerülni fia pillantását. Levette Oleg sapkáját, kabátját. Nem volt min teát forralni. A háziak egyre összenéztek, mert attól féltek, hogy minden pillanatban elfoghatják.

– Hát Ulja? – kérdezte.

Hallgattak.

– Ulját is elvitték – mondta halkán anyja.

- És Ljuba?
- Szintén...

Oleg arca egyszerre megváltozott, és némi hallgatás után megkérdezte:

- Mi van a Krasznodon-telepen?

Lehetetlen volt tovább így gyötörni, és Kolja bácsi megmondta:

- Könnyebb lenne megnevezni azokat, akik még szabadon vannak.

És elmesélte, hogy a központi főműhelyben jelentős számú munkáscsoportot tartóztattak le Lutyikovval és Barakovval együtt. Most már senki sem kételkedhet Krasznodonban abban, hogy ezek a mi embereink voltak, akiket különleges feladattal hagytak itt a német front hátában.

Oleg lehajtotta a fejét, és nem szólt többet.

Tanácskoztak, aztán elhatározták, hogy eljuttatják Oleget Marina rokonaihoz egy faluba. Kolja bácsi vállalta, hogy még ma éjszaka elkíséri. A rovenyiki úton mentek, a néptelen, végtelen hómezőn. A sztyepp fölött a csillagok békés, kék fénye ragyogott.

Bár egyáltalán nem pihent a több napos bujdosás után, mikor sokszor étlen-szomjan rótta a front mögötti utakat, és az otthoni hírek ellenére Oleg teljesen ura volt önmagának, és útközben kikérdezte Kolja bácsit az Ifjú Gárda felgöngyölítésének, Lutyikov és Barakov letartóztatásának részleteiről. Elmondotta, hogyan fulladtak kudarcba kísérletei.

Nem vették észre, hogy a hosszú emelkedő végére értek, és feljutottak a sztyepp legmagasabb pontjára, ahonnan az út meredeken ereszkedett le a körülbelül ötvenméternyre fekvő faluhoz, mely már előttük feketéllett.

- Faluba tévedtünk, meg kéne kerülni – szólt Kolja bácsi.

Letértek az útról, és balfelől – szintén jó ötvenméternyre a falutól – mentek tovább. A hó csak helyenként, a gödrökben volt mély.

Éppen átszeltek egy dűlőutat, mely a faluba vezetett, amikor a szélső házból néhány sötét alak rohant feléjük. Rekedt német hangok kiáltozása...

Kolja bácsi és Oleg minden megállapodás nélkül visszarohantak az útra.

Oleg érezte, hogy ereje elhagyja, hallotta, hogy üldözői mind közelebb érnek hozzá. Összeszedte utolsó erejét, de elcsúszott, és a földre zuhant. A következő pillanatban üldözői már rávetették magukat, és hátracsavarták a kezét. Két német Kolja bácsi után vetette magát, és revolverrel utána lőtt. Néhány perc múlva visszatértek, és nevetve mondták el, hogy nem sikerült elfogniuk.

Oleget egy nagy házba vitték, amelyben azelőtt valószínűleg a falusi szovjet székel, most a sztaroszta irodája volt. A padlóra hintett szalmán néhány csendőr feküdt. Oleg megértette, hogy csendőrörsbe buktak. Az asztalon sötét bőrrel átfont tábori telefon állott.

A tizedes magasabbra csavarta a lámpabelet, aztán dühösen rátámadt Olegre és megmotozta. Semmi gyanúsat nem talált, mire lerántotta a fiú kabátját, és gondosan végigtapogatta. Nagy, lapos ujjai a körmök körül kiszélesedtek; módszeresen és ügyesen dolgozott.

Az ujjá odaért a bélésbe varrt Komszomol-tagkönyv kemény fedeléhez, és Oleg tudta, hogy mindennek vége.

A tizedes tenyerével betakarta az asztalra tett tagkönyvet és az ideiglenes üres tagkönyveket, leült a telefon mellé, és rekedt hangon belekiáltott. Aztán letette a kagylót, és odaszólt annak a katonának, aki behozta Oleget.

A tizedes egy másik katona kíséretében, aki a szánkót hajtotta, csak a következő éjszakán vitte el Oleget Rovenyki város csendőr- és rendőrparancsnokságára és adta át az ügyeletes csendőrnek.

Oleg teljesen egyedül volt a cellában, és térdeit átfogva töprengett a sötétben. Arca után mindenki nyugodtnak és határozottnak vélte volna. Amíg a sztaroszta irodájában ült, és mialatt idehozták, bőven volt ideje gondolkozni Nyináról, anyjáról és arról, hogy milyen botor módon jutott az ellenség kezére. De most mindez lehullott róla. Arra sem gondolt, hogy milyen sors vár rá.

Tudta. Nyugodt és elszánt volt, mert számvetést csinált rövid életéről.

„Hát igen, tizenhat éves vagyok, nem az én hibám, hogy életem ilyen rövidre sikerült!... Mi az, ami megfélemlíthetne? A halál? Kínzás? El fogom viselni... Persze, úgy szerettem volna meghalni, hogy emlékem ott éljen az emberek szívében. Most hadd pusztuljak el ismeretlenül... Hát aztán! Így pusztul el most sok millió, mint én, tele erővel és életkedvvel. Miben hibáztatom magam? Nem hazudtam, nem kerestem a könnyű életet. Néha persze könnyelműsködtem, lágyszívúságem miatt olykor gyöngé voltam talán... kedves Olezska, te csélcsap! De végeredményben ez nem is olyan szörnyű hiba, ha az ember mindössze tizenhat éves... Még azt a kevés boldogságot sem élvezhettem, amiben részem lehetett volna, ami kijárt. Mégis boldog vagyok! Boldog, hogy nem csúszkáltam előttük, mint a féreg, hogy harcoltam... Anyám mindig így szólított: »Kis sasom, te!« Nem csalom meg a hitét és elvtársaim bizalmát sem. Hadd legyen a halálom olyan tiszta, amilyen életem volt – nem szégyellem megmondani magamnak... Meghalsz, és hozzád méltóan halsz meg, csapodár Olezska.”

Arcvonásai kisimultak, végigfeküdt a síkos, fagyott padlón, feje alá gyűrte sapkáját, és mélyen elaludt.

Felnyitotta szemét, mert megérezte, hogy valaki áll előtte. Reggel volt.

Félig betéve maga után a cella ajtaját, kozák köpenyben és lengyel konfederatka sapkában, mely alig-alig fért el feje búbján, nagy darab, málnaszín orrú öregember állt előtte, arca tele szeplővel, örülten villogó szeme szüntelenül könnyezett.

Oleg fölült, és csodálkozva nézte.

– Én meg gondolom: miféle is ez a Kosevoj?... Ő meg, tes-sék, milyen... Kis vipera! Semmirevaló!... Sajnálom, hogy téged a Gestapo vesz kezelésbe – én jobban csinálnám. De én csak a különleges esetekben ütök... Hát ilyen vagy te! Pedig olyan a híred, mint Dubrovszkijnak. Olvastad Puskind? Á, vipe-rafajzat!... Sajnálom, hogy nem az én kezembe kerültél – s az

őreg lehajolt Oleghez, és hunyorgatva a tébolyodott, vizenyős fél szemével és pálinkaszagot lehelve Olegre, rejtelmesen suttozta: – Csodálkozol, miért vagyok itt ilyen korán? – barátságosan és bizalmasan hunyorgott Olegre. – Egész társaságot szállítok oda... – dagadt ujjával az ég felé mutatott. – Borbéllyal jöttem, előzőleg mindenkit megborotválunk – suttozta. Aztán kiegyenesedett, krákogott, fölemelte nagyujját, és azt mondta: – Kultúrmódon!... Te a Gestapo vonalán mégy, nem irigyellek. Au revoir! – konfederatkája ellenzőjéhez emelte reszkető, puffadt ujját és kiment. Valaki becsapta utána az ajtót.

Amikor Oleget átvitték a közös fogdába, ahol távolabbi vidékekről való ismeretlen emberek ültek, megtudta, hogy Orlov, a rovenyki rendőrfőnök volt nála, aki valamikor Gyenyikin alatt szolgált mint tiszt. Rettenetes hóhér és szörnyeteg.

Három-négy óra múlva Oleget kihallgatásra vitték. Kizárólag a Gestapo foglalkozott vele, a tolmács is német tizedes volt.

A szobában több német csendőrtiszt tartózkodott. Valamennyien leplezetlen kíváncsisággal, ámulattal, néhányan egyenesen mint valami jelentős személyiségre néztek rá. Sok dologban még gyerekes volt, s nem is gondolt arra, hogy elterjedt az Ifjú Gárda híre, s hogy jómaga Sztahovics vallomása révén meg azért is, mert ilyen sokáig nem tudták elfogni, legendás alakká vált. Egy német hallgatta ki, aki olyan hajlékonynak látszott, mint valami ázalékállat, amelynek nincs csontja. Szeme körül mély, lila karikák sötétlettek. A karikák a fekete szempillák sarkából indultak el, bekanyarodtak a pofacsontra, hullafoltszerűen veszték el a sovány arcon, és olyan természetellenessé tették azt, hogy illet csak legrosszabb álmában lát az ember.

Követelte, hogy tárja fel az Ifjú Gárda tevékenységét, nevezze meg tagjait és munkatársait. Oleg azt mondta:

– Az Ifjú Gárdát én egyedül vezettem, s egyedül én felelek azért, amit a tagok utasításomra elkövettek... Beszelnék az Ifjú Gárda tevékenységéről, ha a nyilvánosság előtt, a bíróságon tárgyalnák az ügyemet. De a szervezet szempontjából teljesen haszontalan lenne erről olyanoknak beszélni, akik ártatlan-

nokat gyilkolnak le – elhallgatott, és nyugodtan végignézett a tiszteken –, és akik voltaképpen maguk is hullák.

A hulla német mégis tovább vallatta erről-arról.

– Ez az utolsó szavam – mondta Oleg, és lesütötte szemét.

Oleget a Gestapo kínzókamrájába hurcolták, és megkezdődött az a szörnyű gyötrelmek, melyet nemhogy elviselni, de leírni sem tud az ember, akinek lelke van.

De Oleg a hónap végéig szenvedte ezt az életet. Nem ölték meg, mert Klehr vezérőrnagyot, a terület hadtápfőparancsnokát várták, aki személyesen akarta kihallgatni a szervezet vezetőit, és maga akart határozni sorsukról.

Oleg nem tudta, hogy Filipp Lutyikovot is ugyanide, a rovenyki Gestapóhoz hozták kihallgatásra a Feldkommandanthoz. Az ellenségnek nem sikerült megtudnia, hogy Lutyikov volt a krasznodoni földalatti bolsevik szervezet vezetője, de érezték és látták, hogy ez a legjelentősebb a foglyok között.

62.

Három könnyűgéppuska-fészek lőtte, mint egy háromszög minden egyes sarkából, a dombok közötti völgyet, mely egy két-púpú teve nyergéhez hasonlított. A golyók szétfröcskölték a havas sarat. Célt tévesztett golyók sivító „i-ú... i-ú”-val fütyültek el a füle mellett. De Szerjozska már a nyereg túlsó oldalán volt. Két erős kéz elkapta csuklóját, és behúzta a fedezékbe.

– Nem szégyelled magad? – mondta a nagy szemű, de apró termetű tizedes, tiszta kurszki nyelvjárással. – Miféle dolog ez? Orosz gyerek és ilyet... Megijesztettek, vagy talán ígértek valamit?

– Én a tiétek vagyok, a tiétek – és Szerjozska idegesen felnevetett. – A papírjaim a vattabélésbe vannak bevarrva, vigyenek a parancsnokhoz. Jelentést kell tennem neki.

A hadosztály vezérkari főnöke és Szerjozska ott álltak a parancsnok előtt a tanya egyetlen ép házában. A házat valamikor

akácok vette körül, most ezt az akácot a tüzérség és a légierők szétbombázták. Itt volt a hadosztály parancsnoksága, csapatok erre nem vonultak, gépkocsin tilos volt erre járni, s éppen ezért a tanyán is, a házban is nagy volt a csend, leszámítva a dombok mögött zajló száztorkú harci morajt.

– Nemcsak a papírokból ítélek, hanem abból is, amit ez a leányke mond. Úgyszólván mindent tud: ismeri a terepet, a nehéztüzérség állásait, még a 27., 28., 17. négyzetek tűzállásait is – a vezérkari főnök még felsorolt néhány számot. – Amit mond, az sokban megegyezik a felderítés adataival, sőt helyenként még pontosabb. Mellesleg a part erősen szakadozott. Emlékszik? – kérdezte a vezérkari főnök, egy göndör hajú fiatal ember, ezredesi rangjelzéssel. Időnként szája sarkán szívtá be a levegőt, amitől arca fájdalmasan megrándult – fáj a foga.

A hadosztályparancsnok nagy figyelemmel nézte Szerjoszka Komszomol-tagkönyvét és elég kezdetlegesen kiállított „hivatalos” papírját, melyen Turkenyics parancsnok és Kasuk politikai biztos saját kezükkel igazolják, hogy Szergej Tyulenyin tagja a Krasznodon városában működő Ifjú Gárda földalatti szervezetnek. Alaposan áttanulmányozta a tagkönyvet és az igazolványt, aztán mindkettőt visszaadta, de nem a vezérkari főnöknek, akitől kapta, hanem Szerjoszskának, miközben nyers és őszinte érdeklődéssel nézte végig.

– Ű-ű-űgy... – mondta a hadosztály parancsnoka.

A vezérkari főnök arca valósággal eltorzult a fogfájástól, amikor a szája szögletén megint levegőt szívott a fogára, és ezt mondta:

– Fontos jelentenivalója van, amelyet csak önnel akar közölni.

Szerjoszka mindent elmondott az Ifjú Gárdáról, és kifejezte azt a véleményét, hogy a hadosztálynak kétségkívül azonnal támadásba kell lépnie, hogy a börtönben ülőket kiszabadítsa.

A vezérkari főnök meghallgatta Szerjoszka Krasznodon elleni haditervét. Elmosolyodott, de ugyanabban a pillanatban csöndesen felsóhajtott, és az arcához kapott. A hadosztályparancsnok

nem mosolygott, nyilván nem tartotta olyan nagyon valószínűtlennek a krasznodoni támadást. Megkérdezte:

– Kamenszket ismered?

– A déli végét és a környékét. Onnan jöttem . . .

– Fjodorenko! – kiáltotta olyan hangosan a parancsnok, hogy valahol megzörrentek a konyhaedények.

Rajtuk kívül senki sem volt a szobában, de Fjodorenko mintha az égből pottyant volna le, már ott termett a parancsnok előtt, és úgy csapta össze a sarkát, hogy valamennyien egyszerre jókedvre derültek.

– Parancsára!

– A gyerekek csizmát – először. Ebédet – másodszor. Aztán hadd aludjék a melegben, amíg nem hívom.

– Parancsára: cipő, ebéd, hadd aludjon, amíg nem hívatja!

– Melegben . . . – és a parancsnok figyelmeztetően emelte fel ujját. – Mi van a fürdővel?

– Meglesz, tábornok elvtárs!

– Na, eredj!

Szerjozska és Fjodorenko őrzetű, aki komázva fogta át a vállán, kimentek a házból.

– A főparancsnok jön – mosolygott a parancsnok.

– Igen? – kérdezte felragyogó arccal a vezérkari főnök, és egyszeriben elfeledkezett a fogáról.

– Át kell költözni a fedezékbe. Rendeld el, hogy fűtsék be, mert tudod, milyen Kolobok*! – mondta jókedvű mosollyal a hadosztály parancsnoka.

„Kolobok”, akiről szó esett, ebben az időben még aludt. Parancsnoki posztján aludt, és ez nem ház, nem lakóhelyiség volt, hanem fedezék az erdőben. Bár a hadsereg nagyon gyorsan nyomult előre, „Kolobok” ragaszkodott elvéhez, hogy ne maradjanak a lakott részben, hanem minden új helyen foglalják el a német fedezékeket, ha pedig azok romosak, ássanak újakat a maga és vezérkara részére. Ehhez az elvhez akkor kezdett ra-

* Kolobok – magyarul: guruló cipő

gaszkodni, mikor a háború első napjaiban nem egy kiváló parancsnok és elvtárs ellenséges légitámadásban pusztult el. Nem tartották fontosnak fedezéket ásatni.

A hadseregparancsnok nemrég még azt a hadosztályt vezette, ahova most Szerjodzka Tyulyenyin került. Ugyanennek a hadosztálynak pontosan fél év előtt együtt kellett volna működnie Ivan Fjodorovics Procenko partizánosztagával. A hadsereg parancsnoka – régebben ennek a hadosztálynak a parancsnoka – ugyanaz a tábornok volt, akivel Ivan Fjodorovics a Krasznodon-kerületi pártbizottság helyiségében személyesen megállapodott, és aki előbb Vorosilovgrád, aztán Kamenszk védelmében és a továbbiakban az 1942. júliusi és augusztusi emlékezetes visszavonulás idején kifejtett mesteri utóvédharcaival tűnt ki.

A hadseregparancsnok apjától, nagyapjától hamisítatlan, községes parasztnévet örökölt. Neve e harcok után kiemelkedett a többi hadvezetőé közül, és örök emlékezetében maradt a Felső-Donyec és Közép-Don lakosságának. Most pedig, két hónappal a délnyugati front harcai után, ismertté vált az egész országban, akárcsak a többi hadvezetőé, akik a nagy sztálingrádi hőskölte-ményben örökítették meg soha nem hervadó dicsóséggel nevüket. Katonái hívták Koloboknak, de ezt ő nem is sejtette.

Ez a név talált külsejére: alacsony, széles vállú, domború mellű, telt, de markáns, egyszerű orosz arcú ember volt. Nehézkos külseje ellenére fürge mozgású. Apró szemű, nyugodt, derűs tekintetű, mozgékony és ügyes. De nem a külseje miatt nevezték Koloboknak.

A körülmények egybeesésével ugyanazokon a helyeken támadott most, amelyeken júliusban és augusztusban visszavonult. Bár az akkor, azokban az emlékezetes napokban lezajlott harcok nagyon súlyosak voltak, elég könnyen szakadt el az ellenségtől, úgy eltűnt ismeretlen irányban, hogy az ellenség bottal üthette a nyomát.

Aztán beleolvadt azokba a csapatokba, amelyekből a továbbiakban a délnyugati front alakult, és velük együtt jól a földbe ásta magát. Ott ült a harcok végéig, amíg a veszett dühvel táma-

dó ellenség pozdorjává nem tört rendíthetetlen ellenállásán. Akkor aztán a többiekkel együtt előmászott a föld alól, s előbb ezzel a hadosztállyal, majd egy egész hadsereg élén zúdult az ellenségre; ezrével szedte a foglyokat, százával az ágyúkat, túlrohanta és maga mögött hagyta a végső leszámolásig a szétvert ellenséges csapatokat; ma az egyik lábával a Donon, a másikkal a Csiren, holnap egyik lábával a Csiren, a másikkal a Donyecen...

Akkor született meg valamilyen katonaszív legmélyén az a kerek kis szó, hogy „kolobok”, és ez örök időkre hozzáragadt.

Szerjozska január közepének azokban a döntő jelentőségű napjaiban került a mieinkhez, amikor a voronyezsi, délnyugati, doni, déli, észak-kaukázusi, Kaukázuson túli, volhovi és leningrádi front gigászi támadása már kibontakozott. Az a támadás, mely a Sztálingrád alatt körülzárt német fasiszta csapatok végleges szétzúzásához és elfogásához, a közel kétéves leningrádi blokád áttöréséhez és másfél hónap alatt a következő városok felszabadításához vezetett: Voronyezs, Kurszk, Harkov, Krasznodar, Rosztov, Novocserkasszk és Vorosilovgrád.

Szerjozska azokban a januári napokban érkezett a mieinkhez, amikor új, hatalmas páncélostámadás kezdődött a német védelmi övezet ellen a Gyerkul, Ajdar, Oszkol – a Donyec bal parti mellékfolyóinak – vonalán, amikor a kamenszk–kantyemirovkai vasútvonalon csapataink megsemmisítették a német helyőrség utolsó ellenállását a megszállt Millerovóban, két nappal megelőzően pedig elfoglalták Glubokaja vasútállomást, és átkelésre készültek a Felső-Donyecen.

Mialatt a hadosztályparancsnok Szerjozskával beszélgetett, a hadseregparancsnok aludt, mert ő is – mint a többi hadseregparancsnok – a legfontosabb hadműveleti munkát éjjel készítette elő és végezte el: éjjel, amikor a többiek aludtak, és így nem zavarták a hadsereg mindennapos ügyeivel. De Misin törzsőrmester, a Nagy Péter-termetű Misin, akinek ugyanaz volt a szerepe a hadsereg-parancsnokságnál, mint Fjodorenkónak a hadosztály-parancsnokságnál, megnézte karján az ajándékba kapott zsákmány órát: ideje van-e már felköltöni?

A hadseregparancsnok voltaképpen sohasem aludhatta ki magát, de most még a szokottnál is korábban kellett felkelnie. A körülmények úgy játszottak össze – s ez egyáltalán nem ritka a háborúban –, hogy annak a hadosztálynak kell majd most elfoglalnia Kamenszket, amely júliusban a várost védelmezte. Soraiban persze már kevés öreg katona harcolt. Parancsnoka, aki nemrég lett tábornokká, akkoriban egy ezred parancsnoka volt. Még akadt néhány ilyen „agg” tiszt, mint ő, de közlegény bizony már csak elvétve: a hadosztály kilenctized része új emberekből állt, akikkel a közép-doni támadás előtt erősítették meg őket.

Misin törzsőrmester megnézte karóráját, aztán odament a priccshez, amelyen a tábornok aludt. Valójában egy kétemeletes deszkaépítmény volt. A tábornoknak, aki nem szerette a fedezék nyirkosságát, a felső polcon vetettek ágyat.

Misin szokás szerint előbb erélyesen megrázta a tábornokot, aki oldalra fordulva, egy nyugodt lelkiismeretű ember gyermeki ártatlanságával aludt. Ez a rázás természetesen nem szakította meg a tábornok rendíthetetlen álmát, csak bevezetés volt. Misin egyik karját a tábornok alá tolta, a másikkal a hóna alatt könnyedén átfogta, vigyázva, mint egy gyermeket, s úgy emelte le az ágyról.

A tábornok, aki hálóingben aludt, tüstént felébredt. Szeme olyan tisztán tekintett Misinre, mintha nem is aludt volna.

– Igen, köszönöm, – mondta, és lesimítva haját, könnyed mozdulattal leugrott az ágyról, és a székre ült. Körülnézett, hogy hol a borbély. Misin papucsot dobott a lába alá.

A borbély óriási csizmában – a katonablúza fölé húzott fehér köpenyben – a fedezék konyharészén már javában szappanozott. Most nesztelenül ott termett a tábornoknál, nyakába nyomta hófehér szalvétáját, és néhány szempillantás alatt lenge mozdulatokkal hatalmas habtörneget vert az egynapos, kemény, sötétbarna borostákra.

Negyed óra sem telt bele, és a tábornok felöltözve, begombolt köpenyben ott terpeszkedett a kis asztal mellett, és amíg a reggelit tálalták, átfutott néhány iratot, melyet a hadsegéd

gyors egymásutánban húzott elő egy piros bélésű bőrtáskából. Elsőnek az éppen most érkezett jelentést adta oda Millerovo elfoglalásáról. De ez nem volt már újság, mert a tábornok tudta, hogy Millerovónak éjjel vagy reggel feltétlenül el kell esnie. Aztán mindenféle hétköznapi dolog következett.

– Az ördögbe is, mért engedték ki a kezükből ezt a csemegét, ha már egyszer a kezükbe került! ... Szafronovot Vitézségi Érem helyett a hadi Vörös Zászlóra felterjeszteni! A hadosztályban alighanem úgy gondolkoznak, hogy közkatonákat csak éremre lehet ajánlani. Az érdemrend csak tiszteknek jár ki! ... Ezt meg mért nem lőtték főbe? Úgy látszik, ez nem haditörvényszék, hanem az „Érzelgős lelkek” szerkesztősége. Azonnal főbe lőni, különben őket állítom haditörvényszék elé! ... Az ördögbe is, mi ez: „Kéretik helyettesítésre meghívatni” ... Én katona vagyok, de becsületszavamra, nem szabad így oroszul beszélni. Mondd meg Klepikovnak, aki ezt olvasatlanul aláírta, hogy olvassa el, javítsa ki a hibákat kék vagy vörös ceruzával, aztán jöjjön hozzám személyesen ezzel az írással! Hallod-e, micsoda zöldségeket szedtél össze mára! Várjanak, mindenki várjon – és a tábornok erélyesen nekilátott a reggelinek.

A hadseregparancsnok már megitta a kávéját, amikor egy közepes termetű, nagy, fehér homlokú – amit a kezdődő kopaszodás még jobban kiemelt –, gondosan lesimitott, rőthajú, a halántéknál már ezüstös árnyalatú, nyugodt modorú, akkurátus mozgású, aktatáskás tábornok tűnt fel a reggeli mellett. Külseje inkább tudósra, mint katonára vallott.

– Ül le – mondta a hadsereg-főparancsnok.

A vezérkari főnök fontos ügyekben jött, sokkal fontosabbakban, mint amilyenekkel a hadsegéd foglalkoztatta parancsnokát. Mielőtt a tárgyra tértek volna, a főnök mosolyogva nyújtott át a tábornoknak egy moszkvai újságot. A legfrissebbet. Repülőgép hozta az arcvonalba, és ma reggel már szét is osztották a hadsereg parancsnokságai között.

Az újság közölte a kitüntetett és előléptetett tiszték, táborno-

kok névsorát, köztük olyanokét is, akiket ez a hadsereg terjesztett elő.

A tábornok, katonás, őszinte érdeklődéssel, gyorsan és fennhangon olvasta végig a névsort. Ha ismerősre akadt az akadémiáról vagy a Honvédő Háborúból, a vezérkar főnökére pillantott, hol elismerően, hol csodálkozva, hol kételkedően vagy pedig egyszerűen örvendezve, különösen, ha a név az ő hadseregéből való volt.

A névsorban szerepelt annak a már többszörösen kitüntetett parancsnoknak a neve is, aki a régebben „Kolobok” vezetése alatt álló hadosztály jelenlegi parancsnoka volt. Ebből a hadosztályból került ki a vezérkari főnök is. A hadosztályparancsnokot most egy régebbi ügyért tüntették ki, de elég sok időbe került, míg az előterjesztés végigjárta az instanciákat, és csak most hozták nyilvánosságra.

– Nem a legjobbkor tudja meg. Most, amikor Kamenszket kell bevennie! – mondta a hadseregparancsnok. – Még el talál puhulni!

– Ellenkezőleg, összeszedi magát – így a vezérkar főnöke.

– Ismerem én a gyengéiket!... Ma fölkeresem és gratulálok... Csuvirinnak üdvözlő táviratot. Harcsenkónak szintén. Ami aztán Kukoljevet illeti, hát annak valamilyen emberi, érted, nem hivatalos, de meleg üdvözetet... Örülök, nagyon örülök neki. Már azt hittem, hogy nem áll talpra a vjazmai sebésülés után – és a hadseregparancsnok egyszerre ravaszskásan elmosolyodott. – Mi van a vállpántokkal?

– Hozzák már! – mondta a vezérkar főnöke és mosolygott.

Nemrég jelent meg a parancs, hogy a hadsereg katonáit és tisztjeit vállpánttal látják el. Ez az esemény élénken foglalkoztatta az egész hadsereget.

Elég volt a hadosztályparancsnoknak közölni a vezérkari főnökkel a hadseregparancsnok odaérkezését, a hír villámgyorsan elterjedt az egész hadosztályban. Még azokhoz is eljutott, akik ebben a pillanatban a Donyec nyílt, sztyepp felőli oldalán feküdtek a hóval-sárral gyúrt iszapban, ahonnan jól látszott a

túlsó meredek parton Kamenszsk, több helyütt füstölgő házaival és a ködbe borult várost bombázó szovjet csatarepülőgépek árnyékával.

Mikor a hadseregparancsnok gépkocsiján a hadosztály második vonala felé tartott – ahol maga a hadosztályparancsnok fogadta, akivel gyalog folytatták útjukat a parancsnoki állásba –, útközben mindenütt közlegények és tisztek jöttek eléje, egyedül vagy csoportosan, mindenki látni akarta, de úgy, hogy ő is észrevegye a katonákat. Valamennyien egészen különös virtussal és katonásan csapták össze sarkukat. Arcukon öröm sugárzott.

– Na, valld be, hogy mindössze egy órája bújtál fedezékbe, az ördög vigyen el, még a falak sem melegedtek át! – kezdte a hadseregparancsnok, miután nyomban leleplezte a hadosztályparancsnok ravaszságát.

– Parancsára, két órával ezelőtt. De most már nem bújunk ki belőle, amíg Kamenszket be nem vesszük – mondta a hadosztályparancsnok tiszteletteljes, de ravasz tekintettel. Magabízó, nyugodt testtartással nézte főnökét, mintha azt mondaná: itt én vagyok a gazda, és tudom, mért szidsz majd le komolyan. Ez azonban szóra sem érdemes.

A hadseregparancsnok üdvözölte őt kitüntetése alkalmából, és a hadosztályparancsnok, felhasználva a pillanatot, mintegy odavetve megjegyezte:

– Mielőtt a tárgyra térnénk... itt a közelben egy épen maradt fürdőt találtunk. Befűtöttünk. Azt hiszem, tábornok elvtárs is régen fürdött.

– Mi-i? – kérdezte igen komolyan a tábornok. – Már kész a fürdő?

– Fjodorenko!

Kiderült, hogy a fürdő csak estére készül el. A hadosztályparancsnok olyan tekintetet vetett Fjodorenkóra, mintha azt mondta volna: ezért még lesz nemulass!

– Csak este... – a hadseregparancsnok azt fontolgatta, nem lehetne-e valamit eltolni, valamit elhalasztani, de egyszerre

eszébe jutott, hogy útközben egy bizonyos ügy ékelődött a programjába.

– Majd máskor – mondotta.

A hadosztályparancsnok a hadsereg vezérkari főnökének tanácsai alapján – aki csorbítatlan tekintélynek örvendett az egész hadseregben – kidolgozta Kamenszk elfoglalásának tervét. Most kifejtette elgondolásait a generálisnak. Az meghallgatta, és olykor elégedetlenül közbeszólt:

– De hiszen itt egy háromszög van: a folyó, a vasút és a város szegélye. Mind meg van erősítve.

– Nekem ugyanilyen kétségeim voltak, de Ivan Ivanovics helyesen jegyezte meg...

Ivan Ivanovics a vezérkari főnök volt.

– Átkelsz rajta, aztán nincs merre kifejleszteni az arcvonalat. Ők meg majd tűz alatt tartanak támadás közben – mondta a generális, tapintatosan megkerülve az Ivan Ivanovicsra vonatkozó megjegyzést.

De a hadosztályparancsnok megértette, hogy álláspontját megerősíti Ivan Ivanovics tekintélye és megismételte:

– Ivan Ivanovics azt mondja, hogy ők nem várnak és nem is várhatnak homloktámadást, ezt csak álcázásnak tekintenék, és ezt megerősítik a felderítés adatai is.

– Azonkívül alighogy behatolnak a városba, azok végigsöpörnek az utcákon, az állomáson...

– Ivan Ivanovics...

A hadseregparancsnok látta, hogy addig nem jutnak előre, amíg el nem hárítja Ivan Ivanovicsot.

– Ivan Ivanovics téved.

Ezek után udvariasan elmagyarázta, hogyan lehet a várost más oldalról átkarolni és megrohamozni, széles, kerek keze apró ujjaival rámutatott a térképen minden egyes kérdéses pontra.

A hadosztályparancsnoknak akkor eszébe jutott az a kisfiú, aki a város szegélyén épp abból az irányból, melyet a hadseregparancsnok a főcsapás irányául jelölt meg, átjött az arcvonalon.

És a város megrohanása egyszerre könnyű és világos lett előtte.

Éjszaka a hadosztály-parancsnokságon mindent elintéztek, ami fontos és döntő jelentőségű volt, és továbbították az intézkedéseket az ezredekhez. Ezután a parancsnokok fürdőbe vonultak, abba az egyetlenegybe, mely a szomszédos, valamikor falunak nevezett romok között épen maradt.

Reggel öt órakor a hadosztály parancsnoka politikai helyettesével kiutazott a csapatokhoz, és megvizsgálta az ezredek harckészségét.

Kononyenko őrnagy, ezredparancsnok egész éjjel virrasztott fedezékében, mert szakadatlanul érkeztek a felsőbb parancsnokságtól az alantasabbaknak szóló parancsok és magyarázatok, melyek látszólag kis és részleges, voltaképpen döntő jelentőségű feladatokat tartalmaztak.

Annak ellenére, hogy minden parancsot és magyarázatot kiadtak, a hadosztályparancsnok egészen aprólékos türelemmel, rendkívül módszeresen megismételte és megmagyarázta az előző este kiadott parancsokat, és ellenőrizte, mit valósított meg mindabból Kononyenko őrnagy.

Kononyenko őrnagy, ez a fiatal parancsnok és jellegzetes „hadimunkás”, gimnasztyorkája alól kiráncosodó szvetterben, vattázott kabátban és vattázott nadrágban, köpeny nélkül (hogy szabadon mozoghasson), elszánt sovány arccal halk megjegyzéseket téve, türelmesen, de nem túlságos érdeklődéssel hallgatta parancsnokát, mert mindezt már tudta; aztán jelentette, hogy mit hajtott végre.

Ebbe az ezredbe került Szerjozska. Visszafelé „megmászta” az egész szolgálati lépcsőt hadosztály-parancsnoktól századparancsnokig, kapott egy géppisztolyt, két kézigránátot, és beosztották abba a rohamosztagba, melynek elsőnek kellett betörni a Kamenszk mellett fekvő vasútállomásra.

Az utóbbi napokban meleg szélvihar dúlt a Kamenszket környező halmokon és a terep gyér bokrai fölött. Később a szél dél felől ködöt hozott. A nyílt területeken még volt némi hó, de olvadni kezdett; a víz eláradt a földeken, utakon.

A repülőbombák és a tüzérségi előkészítés alaposan szétverték a Donyec mindkét partján megbújt falvakat és tanyákat. A katonák régi fedezékekben, állásokban, sátrakban vagy egyszerűen a szabad ég alatt helyezkedtek el, és nem raktak tüzet,

A rohamot megelőző ködös időben egész nap látni lehetett a folyó túlsó oldalán a meglehetősen nagy várost; üres utcái keresztül-kasul szelték. Látni lehetett az állomás víztornyát, mely a lakóházak teteje fölé emelkedett, a gyárkürtöket és a harangtornyokat. Szabad szemmel láthatták a város előtti dombokon és a város szegélyén elszórt német kiserődöket.

Nehéz érzés fogta el a katonaruhába öltözött szovjet embert, amikor ilyen lakott helység felszabadítására – megtámadására – készült. Persze, felemelő érzés, hogy ime, ő, a katonaruhás ember rohamra megy, hogy felszabadítsa földjét. De mennyire sajnálja a várost és lakóit, az anyákat és kisgyerekeket, akik hideg pincékben, nyirkos vermekben húzzák meg magukat. Irgalmatlanul gyűlöli az ellenséget, aki – mint a tapasztalat mutatta – megkettőződött, megháromszorozódott elszántsággal fog ellenállni, hiszen tudja, hogy rémtetteinek megtorlása vár rá.

Végül akaratlanul megérti, hogy a halál közel van, s a feladat igen nehéz. És hány szív szorul össze a félelem természetes érzésétől?

De nem akadt egyetlen harcos sem, aki kimutatta volna ezt az érzést, mind jókedvűek voltak, vastag tréfákkal ugratták egymást.

– Ha egyszer „Kolobok” kezébe vette a dolgot, hát be is gurul – mondták a harcosok olyan magától értetődően, mintha tulajdonképpen a mesebeli kenyércipó feladata lenne begurulni a városba.

Annak a rohamosztagnak, melybe Szerjozska került, ugyanaz a tizedes volt a vezetője, akibe az arcvonal átlépésekor belebotlott. Alacsony, fürgé, vidám ember, ezer és ezer apró ránccal, keresztül-kasul szántott arccal, nagy kék szeme úgy szikrázott, mintha minden pillanatban színét változtatta volna. A neve Kajutkin volt.

– Szóval Krasznodonból való vagy? – mondta a tizedes, és hangjában egyszerre öröm és valami bizalmatlanságféle csengett.
– Jártál arra? – kérdezte Szerjozska.
– Volt egy barátom, egy odavalósi kislány – folytatta Kajutkin kissé elszomorodva. – Evakuált. Az úton ismerkedtem meg vele. Nagyon dérék kislány... Átvonultam Krasznodonon – mondta némi hallgatás után. – Én védtem Kamenszket is. A védők elpusztultak vagy fogságba estek, én meg újra itt vagyok. Szereted a verseket?

*Belém csíptek egyszer-másszor:
Visszacsíptem jó néhányszor,
Körülzártak a gazok:
Kibújtam, és itt vagyok!*

*Néha persze rettentően
Meleg van az angyalbőrben,
De ha jók a védfalak,
Minden csontod ép marad.*

*Mint jelentették korábban:
Párszor már az út porában
„Szétkergettek” részben, sőt
Részben „felkoncoltak” ők.*

– Ezt olyanokról költötték, mint én vagyok – mondta Kajutkin nevetve, és rákacsintott Szerjozskára.

Így múlt el a nap, így jött el az éj. Ugyanabban az időben, amikor a hadosztályparancsnok Kononyenko őrnagynak ismételtén elmondta a feladatot, a harcosok, akiknek ezt meg kellett valósítaniuk, mélyen aludtak. Aludt Szerjozska is.

Reggel hat órakor a naposok felébresztették őket. A katonák felhajtottak egy-egy pohár vodkát, megettek egy fél csajka sűrű húslevest, utána jó adag köleskását. És a köd oltalma alatt, vízmosásokon és cserjéseken át lassan gyülekeztek a rohamvonalra.

Az előnyomuló harcosok lába alatt piszkos iszappá vált a havas agyagföld. Nem láttak messzebbre kétszáz méternél. Most felmordultak a nehézagyúk. A katonák utolsó csoportjai is odahúzódtak a Donyec partjára, és lefeküdtek a sáros földre.

Az ágyúk sorjában és módszeresen lőttek, de olyan sokan voltak, hogy a lövések és becsapódások dőreje folyamatos robajban egyesült.

Szerjozska Kajutkin mellett feküdt, és látta a ködben a folyó felett átrepülő kerek, hol meg égő farkú, piros gömböket, hallotta tovacsúszó sistergésüket, látta a túlsó parton élesen felrobbanó lövedékeket, hallotta a távolabb fekvő városban feldübörgő robbanásokat. Ezek a harsogó dőrejek izgalommal töltötték el őt is, társait is.

A németek csak aknákat dobtak azokra a helyekre, ahol gyalogságot véltek gyülekezni. A városból olykor megszólalt a hatsövű aknavető. Kajutkin némi aggodással jegyezte meg.

– Hallod, zörög már . . .

Egyszerre messziről, Szerjozska háta mögül mennydörgő robaj hullámozott előre. A robaj egyre erősödött, és mindinkább szétterjedt a láthatáron, majd a parton fekvő harcosok feje fölött búgott, orgonázott. A túlsó partot fekete, vastag füstbe burkolt, lángoló robbanások szórták végig.

– Dalolnak a „katyusák” – mondta Kajutkin, egyszerre felderült, és ezerráncú arca kegyetlen-kemény kifejezést öltött.

A hátuk mögött még el sem ült a dübörgés, a robbanások is egyre tartottak a túlsó parton, amikor Szerjozska, aki nem halott semmiféle parancsszót, meglátta, hogy Kajutkin kimászott és nekiiramodott, mire maga is kiugrott a fedezékből, és futni kezdett a jégen.

Úgy tetszett, hogy teljes csendben rohantak végig a jégen. Valójában azonban a túlsó partról erősen lőttek rájuk, és sokan elhulltak. A gomolygó ködön át fekete füst és kénes szag hullámozott feléjük. De az az érzés, hogy minden helyesen és jól megy, már erőt vett a harcosokon.

Szerjozskát elkábította ez a hirtelen támadt csönd, és csak ak-

kor tért magához, amikor Kajutkin mellett feküdt a túlsó parton, egy gránátölcsér még füstölgő peremén. Kajutkin iszonyú kegyetlen arccal lőtt géppisztolyával maga elé, és Szerjzcska körülbelül ötvenlépésnyire egy félig beomlott résen kinyúló reszkető géppuskacsövet vett észre, mire maga is lőni kezdte a rést. A géppuskás nem láthatta se Szerjzcskát, se Kajutkint. Egy távolabbi célt tartott szemmel. De egyszer csak elhallgatott.

A város messze tőlük, jobbra feküdt. A németek már alig-alig lőttek, ők meg a part mellől egyre mélyebbre hatoltak a sztyeppbe. A városi tüzérség jó idő múlva kezdett lőni. A lövedékek körülöttük csaptak le.

A ködbe vesző és Szerjzcskának ismerős tanyák felől erős géppuska- és géppisztolytűz fogadta őket. Lefeküdtek, és elég sokáig maradtak ott, amíg utol nem érték őket kézzel tölt könnyűágyúik. Az ágyúk nyílt állásából, alapirányzékkel kezdték lőni a tanyákat; egy csoport katona behatolt oda, és magával vitte ezeket az ágyúkat, melyeket megállás nélkül gurítottak előre a szálas, jókedvű, kissé ittas tüzerek. Mindjárt ott termett a zászlóaljparancsnok is. A híradósok már egy szétlőtt kőépület pincéjébe húzták a vezetéket.

A vasútállomásra irányított támadás jól bontakozott ki – s ez volt az egész művelet végcélja. Ha tankjaik lettek volna, már rég bent ülnének az állomáson, de a tankokat nem küldték harcba, mert nem bírta volna el súlyukat a Donyec jege.

Az előnyomulás most már teljes sötétben folyt tovább. A zászlóaljparancsnok személyesen vezette a harcot, és amint az ellenség megnyitotta a tüzet, kénytelen volt rohamra menni a rendelkezésre álló csoportokkal, mert a főerő még felvonulóban volt. Betörtek a tanyákba. Kajutkin csoportja elég mélyen benyomult egy utcába, és harcot kezdett az iskolaépületekért.

Az iskolából olyan erős tűz fogadta őket, hogy Szerjzcska abahagyta a tüzelést, és arcával a sáros hóba bújt. Bal könyöke fölött golyó súrolta, de nem ért csontot, és nem is érzett fájdalmat a harc hevében. Amikor aztán elszánta magát, hogy felemelje a fejét, már nem volt mellette senki.

Valószínű, hogy társai az erős ellenséges tűz elől visszavonultak övéikhez. De Szerjozska még tapasztalatlan volt, azt hitte, hogy a többiek mind elestek, és szívét fojtogatta az iszonyat. Két német rohant el mellette. Német beszédet hallott jobbról, balról, hátulról is. A tüzelés itt elült, a város szélén azonban egyre erősödött, aztán ott is elhalkult.

Messze-messze, a város fölött óriási tűzfény festette pirosra nem az eget, hanem a vastagon gomolygó füstöt, és mintha száz torokból ordítanának onnan.

Szerjozska egyedül, sebesülten feküdt a tanya előtt a pocsoltyában. A tanyában németek voltak.

63.

Barátom! Drága barátom!... Elbeszélésem leggyászosabb fejezetéhez érek, és önkéntelenül rád gondolok.

Ha tudnád, milyen izgalmat éltem át azokban a távoli, gyermekkori napokban, amikor együtt utaztunk a városba tanulni! Több, mint ötven verszt választott el tőled, és én nagyon féltem, hogy nem találalak otthon, hogy már elutaztál, hisz egész nyáron nem láttuk egymást.

Ennek pusztá lehetősége kimondhatatlan bánattal fojtogatta szívemet, amikor apám háta mögött összekuporodva bekocsikáztunk a falutokba, és a fáradt ló iszonyú lassan vánszorgott az utcán. Még el sem értük a házatokat, mikor leugrottam a kocsiról. Tudtam, hogy a szénapadláson alszol, ha pedig nem vagy ott, akkor – egyáltalán nem vagy... De még nem volt olyan eset, hogy ne vártál volna meg; tudtam, hogy inkább elkésel az iskolából, csakhogy ne maradjak egyedül... Hajnalig le sem hunytuk a szemünket, lábunkat lóbálva ültünk a szénapadláson, és beszéltünk, beszéltünk. Időnként olyanokat csaptunk a tenyerünkbe, hogy a gerendán ülő tyúkok ijedten rebbentek fel. Szénaszagot éreztünk, az erdő mögül az őszi nap hirtelen arcunkba süttött, s csak akkor láttuk meg, mennyire megváltoztunk a nyáron.

Emlékszem, mi, fiúk egyszer ott álltunk a patak zöld vizében, nadrágunk felgyúrve, s te bevallottad, hogy szerelmes vagy... Őszintén megmondom, hogy a lány nem tetszett nekem, de azt mondtam:

– Végeredményben te vagy szerelmes, nem én! Legyetek boldogok...

Nevettél, és azt felelted:

– Hogy megmentünk valakit a ballépéstől, végül is szakítani is lehet vele, de vajon adhatunk-e tanácsot a szerelemben? Hányszor történik, hogy a legközelebbi rokonok gyámkodásukkal belevatkoznak ilyesmibe; közvetítenek, elválasztanak, megsúgják, miket beszélnek városszerte a párodról... Ha tudnák, mennyi bajt okoznak ezzel, hány tiszta percet mérgeznek meg, amelyek aztán soha többé vissza nem térnek.

Emlékszem, amikor eljött ez az N., nem akarom megnevezni, és gondtalanul, víg mosollyal kezdett fecsegni barátairól. „Ez fülig szerelmes abba, a másik egyenesen a térdén csúszik a lány előtt, amannak meg piszkos a körme – de ez maradjon köztünk. És az a bizonyos pedig – ismeri? – tegnap úgy berúgott a vendégségben, hogy hányt is – de ez köztünk maradjon... Az a harmadik meg ócska ruhában jár, szegénynek tetteti magát, volta-képpen fősvény; biztosan tudom, hogy nem szégyell más számlájára sörözni – de ez köztünk maradjon...”

Ránéztél, és azt mondtad:

– Tudja mit, N., kotródjon innét, de minél hamarabb...

– Hogyhogy? – kérdezte csodálkozva N.

– Úgy, ahogy hallja: kotródjon innét! Nincs undorítóbb az olyanál, aki semmit sem tud a másik arcáról mondani, mert mindig hátulról nézi! És van-e visszataszítóbb, mintha egy fiatal teremtés folyton pletykál?

Milyen elragadtatva néztem rád, mert én is pontosan így gondolkoztam, bár lehet, hogy nem tudtam volna ilyen keményen fellépni...

De mindennél jobban megőriztem lelkemben annak a nyárnak

emlékét, amikor távollétedben megértettem, hogy nincs más utam, mint belépni a Komszomolba...

És mikor ősszel a szokott módon találkoztunk a szénapadláson, mintha egy kissé elhidegültél, eltávolodtál volna, és ugyanezt éreztem én is. Akkor is, mint gyermekkorunkban, lelógattuk meztelen lábunkat és hallgattunk. Azután azt mondtad:

– Lehet, hogy nem értesz meg, sőt el is ítélsz azért, hogy előzetes megbeszélés nélkül döntöttem, de egymagam élve itt, nyáron beláttam, hogy nincs más utam. Tudod, elhatároztam, hogy belépek a Komszomolba...

– De hiszen akkor új kötelezettségeid, új barátaid lesznek és én, én? – kérdeztem, hogy kipróbáljam barátságunkat.

– Igen – mondtad szomorúan –, így is lesz. Én megértem, hogy ez lelkiismereti kérdés, de milyen jó lenne, ha te is belépnél...

Nem akartalak tovább ugratni: egymásra néztünk, és hangos nevetésben törtünk ki.

Úgy lehet, soha többé nem volt ilyen boldog beszélgetésünk, mint ez a legutóbbi a szénapadlásotokon. A verandán tyúkok ültek, és a nyárfák mögül ránk mosolygott a nap, amikor esküvel fogadtuk meg egymásnak, hogy soha-soha nem térünk le arról az útról, melyet választottunk, és örökké hűek leszünk barátságunkhoz...

Barátság! Hány ember veszi nyelvére ezt a szót, és kellemes beszélgetést ért rajta egy üveg bor mellett és kölcsönös megértést egymás hibái iránt. De mi köze ennek a barátsághoz?

Nem, mi mindig kíméletlenül összekaptunk, ha nem értettünk egyet, szinte késsel mentünk egymásnak! De barátságunkat ez csak erősítette, férfiasabbá tette, megedzette.

Sokszor voltam igazságtalan hozzád, de ha beláttam, hogy tévedtem, nem bújtam ki a felelősség alól. Persze, az egyetlen, amit ilyenkor tehettem, az volt, hogy bevallottam: nem volt igazam. Mire te azt mondtad:

– Ne bánkódj, semmi értelme... Ha mindent megértettél, feledd el... ez előfordul – ez a harc...

Később úgy gondoskodtál rólam, mint a legeslegjobb ápolónő-

vér, talán még anyámnál is jobban, mert goromba voltál és egyáltalán nem érzелgős.

Most el kell mondanom, hogyan vesztettelek el. Ez nagyon régen volt, nekem mégis úgy tűnik, mintha nem abban, hanem ebben a háborúban történt volna... A nádason át elvittelek a tótól. A véred végigcsurgott a kezemen, a nap elviselhetetlenül tüzelt ránk. A parton biztosan már senki élő nem maradt, olyan golyózápor zúdult erre a náddal benőtt keskeny földsávra. Húztalak magam után, mert el sem tudtam képzelni, hogy te ne élj... És ott feküdtél a nádon, eszméletnél voltál, csak az ajkad volt valahogy egészen különösen szikkadt. Azt mondtad:

– Vízet... Adj egy kis vizet...

De itt már nem volt víz, és korsóm, csajkám vagy kulacsom sem volt, amivel visszamehettem volna a tóhoz vízért. Akkor azt mondtad:

– Húzd le vigyázva a csizmám, még egészen jó...

Megértettem, mit akarsz. Lehúztam nagy, nehéz katonacsizmádat, mely oly sok utat taposott végig – már régóta meneteltünk, kapcát sem váltottunk –, és a csizmáddal visszamentem a tóhoz, odakúsztam a vízhez, mert magam is nagyon szerettem volna inni. Persze, még gondolni sem lehetett arra, hogy ilyen veszett tűzben csillapítsam a szomjamat. Csoda volt az is, hogy sikerült vizet merítenem a csizmádba és visszakúszni hozzád.

De mire odaértem, már meghaltál. Az arcod nagyon nyugodt volt. Először figyeltem meg, milyen nagy vagy – nemhiába gyakran összetévesztettek bennünket. Szememből kibuggyantak a könnyek. Kibírhatatlan szomjúság gyötört, és rávetettem magam csizmádra, katonabarátságunk e durva, keserű kelyhére, és sírva fenéki ittam...

Nem érzett se hideget, se félelmet, meggyötörten, félig fagyottan, éhesen, mint egy nőstényfarkas, barangolt, barangolt Valja a front mentén tanyáról tanyára, olykor a sztyeppen aludt a szabad ég alatt. A visszavonuló német csapatok hullámai a front

előrenyomulása következtében mind közelebb és közelebb vitték szülővárosához . . .

Napok óta, már egy hete barangolt, és maga sem tudta, miért. Lehet, abban reménykedett, hogy átjut a fronton, aztán maga is elhitte, amivel Szerjozskát bolondította: igaz is, miért ne jöhetne ide a Vörös Hadsereg valamelyik ezredével? Szerjozska azt mondta: „Föltétlenül eljövök.” Ő pedig mindig beváltotta ígéretét.

Azon az éjszakán, amikor Kamenszkben fellángolt a harc, és a tűzvész fekete füstoszlopai több kilométernyire elszállottak, Valja egy Kamenszk közelében fekvő faluban talált menedéket. Itt nem voltak németek, és Valja, mint legtöbbször a faluban, egész éjjel nem hunyta le a szemét, a tűzvészt nézte. Valami egyre ösztökelte: várni, várni . . .

Másnap tizenegy órakor megtudták, hogy a Vörös Hadsereg egyes részei behatoltak Kamenszkbe, a harc már a városban folyik, és a németeket a város legnagyobb részéből kiszorították. Tudták, hogy a városból kiszorult katonaság nemsokára ide zúdul, s a legszonyosabb az a német, akit a harcban megvertek . . . Valja újra vállára dobta hátizsákját, melybe háziasszonya könyörületből egy kis darab kenyeret csúsztatott, és eltávozott a faluból.

Ment, és maga sem tudta, hová. Az olvadás egyre tartott, de a szél irányt változtatott, hidegebb lett, köd ereszkedett alá, és szétfolyó, havas fellegek borították be az eget. Valja ott állt az út közepén, sokáig, sokáig, vállára vetett hátizsákkal. Nedves sapkája alól kicsorduló szőke fürtjeit a szél cibálta. Aztán lassan megmozdult, átvágott az elázott, hóvizes tanyaúton, és Krasznodon felé indult.

Ugyanebben az időben Szerjozska bénán lelógó karral, véres kabátujjal, fegyvertelenül odaért a falu túlsó, legszélső házához, és bekopogtatott az ablakon.

Nem, a sors nem akarta, hogy most pusztuljon el . . . Sokáig feküdt a piszkos, nyirkos havon, ott, a vasútállomás körüli negyed közepén, míg a németek el nem csendesedtek. Abban nem

reménykedhetett, hogy a mieink az éjszaka folyamán megint betörnek ide. El kell menni, ki kell jutni az arcvonalból. Polgári ruhában volt, a fegyvert itt hagyhatja. Nem először megy át ellenséges vonalon.

Szürke, zavaros reggel volt már, amikor nagy nehezen feltámasztotta sebesült karját, és átmászott a síneken. Ilyen időben a jó háziasszonyok már felkelnek, és meggyújtják a mécsest. De most gyerekeikkel együtt a pincében ültek.

Szerjozska vagy száz métert kúszott a síneken túl, aztán felállt és elindult. Így ért el a tanyához.

Egy szőke hajú kislány, aki vödörben vizet hozott, valami öreg holmival bekötözte a sebé, kimosta a vért kabátujjából, és bedörzsölte hamuval. A háziak féltek, hogy a németek minden pillanatban rájuk törhetnek, még meleg étellel sem kínálták meg Szerjozskát, csak odanyomtak valamit a kezébe.

És Szerjozska, aki egész éjjel nem aludt, elindult, hogy a front menti tanyákon megkeresse Valját.

Mint a donyeci sztyeppen gyakran, az idő most is hirtelen megkeményedett. Hó esett, s most már nem olvadt meg. Aztán beállt a hideg. Január utolsó napjainak egyikén Szerjozska nővére, Fenya, aki gyerekeivel külön lakott az öregektől, a piacról hazajövet, zárva találta az ajtót.

– Mama, egyedül vagy? – kérdezte az ajtó mögül a nagyobbik fia.

Szerjozska ült a szobában, egyik kezével az asztalra támaszkodott, a másik keze lelógott. A fiú mindig cingár volt, de most úgyszólván csont és bőr. Arca szürke lett, de a szeme csillogó, régi mosolyával fogadta nővérét.

Fenya beszámolt a letartóztatásokról a központi műhelyekben, és elmondta, hogy csaknem mindenkit lefogtak az Ifjú Gárdából. Marinától megtudta, hogy letartóztatták Kosevojt is. Szerjozska szótlanul hallgatta, csak a szeme égett. Aztán kis idő múlva azt mondta:

– Ne félj, mindjárt elmegyek ...

Érezte, hogy Fenya nagyon nyugtalanodik miatta, és a gyerekeiért is.

Nővére átkötözte a karját, női ruhát adott rá, azt meg, ami a fiún volt, kis batyuba csomagolta. S mikor beesteledett, hazakísérte szüleihez.

Apját úgy megkínózták a börtönben, hogy majdnem állandóan ágyban feküdt. Anyja még valahogy tartotta magát. Nővéreit nem találta otthon, sem Dasát, sem Nagyát, akit legjobban szeretett. Elmentek azok is valahová a front felé . . .

Szerjodzka megkérdezte, nem tudják-e, merre van Valja Borc.

Az ifjúgárdisták szülei ebben az időben gyakran találkoztak egymással, de Marija Andrejevna nem beszélt a lányáról Szerjodzka szüleinek.

- Nincs „ott”? - kérdezte Szerjodzka nagyon komoran.

Nem, Valja nem volt a börtönben, ez biztos.

Szerjodzka levetkőzött, s egy hosszú hónap óta először feküdt tiszta ágyba, a saját ágyába.

Az asztalon kis bádoglámpa égett. Minden úgy volt, mint gyerekkorában, de ő most semmit sem látott. Apja a szomszéd szobában feküdt, és úgy köhögött, hogy a fal beleremegett. Szerjodzskának mégis úgy tűnt, hogy a lakás ijesztően csendes: hiányzott a testvérek szokásos perlekedése. Csak kis unokaöccse csúszkált a padlón „nagyapó” körül, s csacsogott valamit a maga módján.

Anyja háztartási ügyben eltávozott. „Nagyapó” szobájába most benyitott a szomszédból egy fiatal nő. Szinte mindennap benézett hozzájuk, és Szerjodzka szülei ártatlan együgyűségükben sohasem gondolkoztak azon, miért ez a sűrű látogatás. A fiatal szomszédasszony leült, és beszélgetett „nagyapóval”.

A kis unokaöcs a padlón mászkált, felszedett valamit, oda-csúszott Szerjodzka ajtajához és becsacsogott:

- Bácsi . . . bácsi . . .

A fiatal nő lopva a szobába pillantott, meglátta Szerjodzskát, egy darabig még beszélgetett az öreggel, aztán elment.

Szerjodzka összekuporodott ágyában és elcsendesedett.

Apja és anyja aludtak. A szoba sötét és csendes volt, de Szerjovszkának nem jött álom a szemére. Bánkódott.

Egyszerre erős dörömbölést hallott az ajtón.

– Kinyitni!

Néhány percre még azt hitte, hogy kimeríthetetlen életeréje, mely eddig minden megpróbáltatáson átsegítette, végleg elhagyta, hogy ezt az erőt derékba törték. De abban a pillanatban, hogy meghallotta a dörömbölést, fiatal teste azonnal rugalmassá, acélossá vált. Nesztelenül kiugrott az ágyból, az ablakhoz szaladt, és kissé félrehúzta a függönyt. Odakint minden fehér volt. A hold egyenletes, szelíd fénnel ült az éjszakán. És nemcsak a géppisztolyát lövésre készen tartó német katona, hanem még az árnyéka is élesen belevésődött a kéklő hóba.

Szülei felébredtek, félálomban ijedten mondtak valamit, aztán elhallgattak, és mozdulatlanul figyeltek, hogyan döngetik az ajtót. Szerjovszka fél kézzel – már betanult – felhúzta ingét, nadrágját, cipőjét, azonban a hadosztálynál kapott bakancsszóját fél kézzel nem tudta befűzni, és átment szüleihez.

– Valamelyiktek nyisson ajtót, csak világosságot ne gyűjtsatok – mondta.

Már-már úgy látszott, hogy a dörömböléstől darabokra hull az egész vályogház.

Anyja a szobában támolgott fel s alá, teljesen elvesztette a fejét.

Apja kimászott az ágyból, és Szerjovszka jól látta rajta, hogy milyen nehezére esik a járás, s hogy mindez milyen gyötrelmes...

– Nincs más hátra, ki kell nyitni... – mondta apja egészen különösen vékony hangon.

Szerjovszka látta, hogy az öreg sír.

Az apa mankójával kopogva az előszobába botorkált.

– Mindjárt, mindjárt...

Szerjovszka nesztelenül utána sompolygott.

Anyja nehéz testével kitántorgott az előszobába, ott valami-

lyen fémtárgyba ütközhetett, kívülről fagyos levegő csapott fejére.

Apja kinyitotta az ajtót és félreállt.

Az ajtó kinyílt, és a holdfény négyszögéből három fekete alak lépett be, egyik a másik után az előszobába. Az utolsó betette maga után az ajtót, és a helyiséget egy villamos zseblámpa erős fényszórója világította be. A fény először anyjára esett, aki az előszoba mélyén az ajtó mellett állott, mely a tehénistállóra nyílt. A fiú homályos búvóhelyén meglátta, hogy az ajtó tolózárja nincs becsukva, az ajtó félig nyitva volt, s hogy anyja az ő számára nyitotta ki. De ebben a pillanatban a villanyfény rácsapott apjára és a mögötte kuporgó Szerjozskára. Arra nem számított, hogy az előszobát megvilágítják lámpával, abban bizakodott, hogy mialatt a szobában tesznek-vesznek, ő kisurran az udvarra.

Egyszerre két erős marok kapott a keze után. Szerjozska felkiáltott, éles fájdalom nyilallt sebesült karjába. Behúzták a szobába.

– Gyújts lámpát! Mit állsz itt, mint egy ma született bárány! – ordította Szolikovszkij az anyjára.

Anyjának úgy remegett a keze, hogy sokáig nem tudta meggyújtani a lámpát, és Szolikovszkij öngyújtóval maga gyújtotta meg. Szerjozskát egy SS-katona és Fenbong fogta le.

Az anya, amikor odanézett, sírva fakadt, és a földre vetette magát. Súlyos testével valósággal csúszott a padlón, miközben öreges, vastag karját élettelenül húzta. Az öreg, mankójára dülve állt, feje lekonyult, és egész testében remegett.

Szolikovszkij hevenyében átkutatta a házat. Nem először tette ezt Tyulenyinék lakásán. A katona kötelet húzott elő nadrágja zsebéből, és hátrakötötte Szerjozska kezét.

– Egy fiam van ... legyetek irgalommal ... vigyetek el mindent, ruhát, tehenet ...

Az ég tudja, miket össze nem beszélt. Szerjozska nagyon megsajnálta, de félt rászólni, nehogy elsírja magát.

– Vidd – mondta Fenbong a katonának.

Az anya útjában volt, mire a katona lábával undorodva félretolta.

A katona ment elől, Szerjozskát lökdösve, Fenbong és Szolikovszkij utánuk. Szerjozska megfordult, és azt mondta:

– Isten veled, mama... Isten veled, apám!

Anyja nehéz testével rávetette magát Fenbongra, és ököllel ütni kezdte, miközben sikította:

– Vérszopók, meg kéne gyilkolni benneteket! De csak várjatok, visszajönnek a mieink!

– Eh, te... megint oda kívánczol?! – ordította Szolikovszkij, és ügyet sem vetve „nagyapó” rekedt, megbicsakló könnyörgésére, kivonszolta Alekszandra Vasziljevna-t az utcára, abban az elviselt köntösfélében, melyben szokása szerint aludt. „Nagyapó” éppen csak utána dobhatta kabátját és fejkendőjét.

64.

Szerjozska hallgatott, amikor verték, hallgatott, amikor Fenbong hátracsavart kézzel felrántotta a levegőbe, hallgatott, bár sebesült karja szörnyen fájt. És csak amikor Fenbong puskatisztító vassal döfködte a sebes részt, vicsorgatta a fogát.

Hihetetlenül szívós volt. Egyes cellába lökték. Nyomban hozzászólott, hogy jobbról-balról kikopogja szomszédjait. Lábujj-hegyre ágaskodva megvizsgálta, miféle rés van a mennyezet alatt, nem lehetne-e kiszélesíteni, letörni belőle egy darab deszkát, hogy legalább kimászhatna az udvarra. Tudta, hogy megmenekül, ha ettől a lakattól megszabadul. Ült, és arra szeretett volna visszaemlékezni, hol az ajtaja, ablaka a helyiségnek, melyben kínozták, s van-e lakat az udvarra nyíló ajtón. Hej, ha most ép lenne a keze! Nem, egyáltalán nem ismerte el, hogy a helyzet reménytelen. Ezeken a hideg, tiszta éjeken még a cellákban is jól hallatszott a Donyec környékén dübörgő ágyútűz.

Reggel szembesítették Vitya Lukjancsenkóval.

– Nem ismerem... azt hallottam, hogy valahol a közelben

lakik, de sohasem láttam – mondta Vitya Lukjancsenko, és sötét, bársonyos szeme, az egyetlen, ami még élt az arcán, elsiklott Szerjozska mellett.

Szerjozska hallgatott.

Aztán elvezették Vityka Lukjancsenkót, és néhány perc múlva Szolikovszkij berúgta a cellába Szerjozska anyját.

Letépték az öregasszony ruháját. Pőrére vetkőztették tizenegy gyerek anyját. A véres padlóra dobták, és fia szeme láttára csavart dróttal kezdték ütni.

Szerjozska nem fordult el, nézte, hogy verik az anyját és hallgatott.

Aztán őt verték anyja szeme láttára, és akkor is hallgatott. Még Fenbong is kijött a sodrából, felkapott az asztalról egy vasrudat, és könyökben összetörte Szerjozska egészséges karját. Szerjozska hófehérré vált, homlokát gyöngyök lepték el. Azt mondta:

– Kész...

Ezen a napon behozták a Krasznodon-telepen letartóztatottak egész csoportját is. A legtöbbje már nem tudott járni, hónuknál fogva húzták végig őket a padlón, aztán berúgták az amúgy is túlszűfolt cellába. Kolja Szumszkoj még mozgott, de a fél szemét kiverték korbáccsal. Toszja Jeliszenko, ugyanaz a lány, aki annak idején olyan boldogan felsikoltott az égbe szökő vezérgalamb láttán, csak a hasán tudott feküdni: mielőtt ide cipelték, izzó kemencére ültették.

És alig hozták be őket, amikor egy csendőr nyitott a cellába Ljubkáért. A lányok – és maga Ljubka is – abban a hitben voltak, hogy kivégezni viszik. Elbúcsúzott a lányoktól. A csendőr elvezette.

De Ljubkát nem kivégezni vitték. Klehr vezérőrnagy, a területi Feldkommandant parancsára Rovenykiye szállították kihallgatásra.

Csomagbeadás napja volt. Hideg, csöndes, szélmentes nap, a kalapálás, a kútveder zörgése, a járókelők léptei messze elhallatszottak a levegőben, mely szikrázott a naptól és hótól. Jeliza-

veta Alekszejevna és Ludmilla – mindig együtt jártak ide ilyenkor – kis batyuba kötött ennivalóval és egy kispárnával, melyet Vologya utolsó levelében kért, az üres térség haván taposott keskeny ösvényen jöttek a börtön hosszan elnyúló épülete felé, mely fehér falaival, havas tetejével, árnyékos oldalainak szürkéségével puhán olvadt össze a környék színeivel.

Anya és lánya annyira lesoványodtak, hogy még jobban hasonlítottak egymásra: testvéreknek nézte őket mindenki. A szenvedélyes, mindig kitörésre kész anya most mintha csupa ideg lenne.

Jelizaveta Alekszejevna és Luszja rosszat sejtettek a börtön előtt tolongó asszonyok zajongásából meg abból, hogy mind-egyiknek kezében volt a szatyra, és szinte megmerevedett az egész csoport. A tornác előtt, mint mindig, német őrszem állt, és elnézett az asszonyok feje fölött. A karfánál „policáj” ült rövid, sárga bekecsben. A csomagokat nem fogadta el. Sem Jelizaveta Alekszejevnának, sem Luszjának nem kellett szétnézni, hogy lássák, ki áll körülöttük, mert minden csomagbeadási napon ugyanazokkal találkoztak.

Zemnuhov anyja, egy kicsi, töpörödött öregasszony, a tornác lépcsőjénél maga elé tartva kis batyuját, azt mondta:

– Legalább valamit az ennivalóból vennél át...

– Minek? Magunk etetjük őket – mondta a „policáj” másfelé nézve.

– Ágylepedőt kért...

– Ma majd vetünk neki jó ágyat...

Jelizaveta Alekszejevna odament a tornáchoz, és éles hangjával rászólt:

– Miért nem veszi át a csomagot?

A „policáj” hallgatott, ügyet sem vetett rá.

– Nekünk nem sürgős, addig állunk itt, amíg jön valaki, aki válaszol! – mondta Jelizaveta Alekszejevna, és ránézett az asszonyokra.

Így álltak ott, amíg a kapu mögött lépéseket nem hallottak. Azután valaki a kapu körül tett-vett, hogy kinyissa. Az asz-

nyok ilyenkor mindig éltek az alkalommal, hogy futó pillantást vethessenek az udvarra nyíló börtönablakokra; néha meg is láthatták cellákban ülő gyerekeiket. Az asszonyok most a kapu bal oldala felé húzódtak. De a kapunál Bolman őrmesterrel katonák jöttek, és oszlatni kezdték őket.

Az asszonyok szétfutottak, aztán megint visszatértek. Sokan lármázni kezdtek.

Jelizaveta Alekszejevna és Luszja félreálltak, és némán figyelték a dolgot.

– Ma kivégzik őket – mondta Luszja.

– Én csak arra kérem az istent, hogy élete utolsó percéig ne tudják letörni a szárnyát, hogy ne reszkessen ezek előtt a kutyák előtt, hogy a képükbe köpjön!... – szolt Jelizaveta Alekszejevna mély, rekedt, fojtott torokhangon, és a szeme ijesztően villogott.

Gyermekeik ekkor viselték el életük utolsó és legszörnyűbb gyötrelmeit.

Zemnuhov dülöngélve állt Brückner mester előtt, az arcán folyt a vér, feje erőtlenül lekonyult, de Vanya mindenáron fel akarta emelni, ami végre sikerült, és szörnyű négy hét némasága után megszólalt.

– Nem győzitek erővel? ... – kérdezte. – Hát nem győzitek? Hány országot igáztatok le? ... Megszegtétek a becsületet, a lelkiismeretet, mégsem győztetek ... nincs erőtök ...

És elnevette magát.

Késő éjszaka két katona vitte a cellába Ulját, fehér feje hátra-csuklott, haja a padlót söpörte, így dobták a sarokba.

Ulja hörögve megfordult, és hasra feküdt.

– Liljecska ... – szolt az idősebbik Ivanyihinához. – Emeld fel a blúzomat, égeti a hátam ...

Lilja, aki maga is alig vánszorgott, de mint valami ápolónő, az utolsó pillanatig ott szorgoskodott barátnői körül, vigyázva felhúzta hónaljig a vérrel átitatott kötött blúzt, de visszahökken az iszonyattól. Sírva fakadt. Ulja hátán véresen égett egy késsel kivágott ötágú csillag.

Ezt az éjszakát élete utolsó percéig egyetlenegy krasznodoni lakos sem felejtette el. A fogyó hold szokatlan fénnnyel és ferdén állt az égen. A sztyepp tíz kilométeres körzetben tisztán látszott. A hideg elviselhetetlenné vált. Észak felé, végig a Donyec partján, szakadatlanul villogott az égbolt; a harcok dübörgése hol elcsendesedett, hol újra erőre kapott.

A hozzátartozók közül senki sem aludt ezen az éjszakán. De a többiek sem aludtak: tudta mindenki, hogy ma éjjel végzik ki az ifjúgárdistákat. Az emberek bádoglámpáik mellett ültek, vagy vaksötétben gubbasztottak fűtetlen szobáikban, vályogszurdokaikban, sokan kiszaladtak az udvarra, és a csípős fagyban hallgatóztak: nem szólal-e meg valamilyen hang, nem zakatol-e gépkocsi, nem ropog-e fegyver?

A cellákban is ébren volt mindenki. Kivéve azokat, akik már elvesztették eszméletüket. Azok az ifjúgárdisták, akiket utolsóknak vittek vallatásra, látták, hogy Sztacenko polgármester a börtönbe érkezett. Mindenki tudta, hogy a polgármester csak kivégzés előtt jelenik meg a börtönben, amikor alá kell írnia a halálos ítéletet...

De a gigászi dübörgéseket, melyek végighullámozgottak a Donyecen, a cellákban is hallották.

Ulja féloldalt fekve, fejével a falnak támaszkodott, és átkopogott a fiúkhöz.

– Gyerekek, halljátok, halljátok?... Tartsatok ki... Jönnek a mieink... Csak azért is, jönnek...

A folyosóról katonabakancsok kopogása ért hozzájuk, a cellák ajtóit csapkodták. Kezdték kivezetni a foglyokat; előbb a folyosóra, onnan az utcára, de nem az udvaron, hanem a főbejáraton át. A cellákban télikabátban vagy bélelt kiskabátban ülő lányok segítettek egymásnak felvenni a sapkát, kendőbe burkolózni. Lilja felöltöztette a mozdulatlanul fekvő Anja Szopovát, Sura Dubrovina pedig legjobb barátnőjét, Maját. Egy-két lány búcsúlevelet írt, melyet aztán levetett fehérneműjükbe rejtettek.

Uljának legutóbb tiszta alsóruhát küldtek. Hozzáfogott ő is,

hogy batyuba kösse a szennyest. Hirtelen könny lepte el a szemét, nem tudott erőt venni magán, véres fehéreneműjébe temette arcát. Az egyik sarokba húzódott, és ott kuporgott.

A foglyokat kivitték a puszta térre, melyet ezüstben fürösztött a hold, és két teherautóra ültették őket. Elsőnek a teljesen erőtlen, csaknem öntudatlan Sztahovicsot vitték ki, és félkörben meghimbálva, feldobták a kocsira. Sok ifjúgárdista már nem tudott járni. Kivitték Anatolij Popovot, akinek összevagdalták a talpát. Vitya Petrovnak a szemét szúrták ki. Rogozin és Zsenya Sepelov vezették kézen fogva. Vologya Oszmuhin jobb keze le volt vágva, de azért saját lábán ment. Tolja Orlov és Vitya Lukjancsenko Vanya Zemnuhovot vitték. Utánuk, mint egy hervadt fűszál, Szerjozska Tyulenyin ballagott magában.

A lányokat és a fiúkat külön teherautóra ültették.

A katonák felcsapták a kocsik oldalát, és maguk is felmásztak a túlsúfolt kocsikba. Fenbong altiszt a sofőr mellett ült az első gépkocsin. Elindultak. A puszta téren át, a gyerekkórház és a Vorosilov Iskola épületei mellett vitték őket. Elöl a lányok autója. Ulja, Szasa Bondarova és Lilja énekelni kezdték:

*A zsarnokság dőzsölt és ülte torát,
És százezrek vérével festette bíborát.*

A többi lány is felkapta a dalt. Aztán a fiúk is dallal válaszoltak a hátsó kocsin. Daluk messze-messze szállt a hideg, mozdulatlan levegőben.

A teherautó elhagyta balról az utolsó házat, és kifordult az 5. számú bányához vezető úton.

Szerjozska a kocsi falához szorulva, mohón szívta a fagyos levegőt... Már elhagyták a külváros felé kanyarodó utat, pár perc múlva elérik és átszelik a völgyteknőt... Nem, Szerjozska tudta, hogy neki nincs már ereje ehhez! De előtte, térdre bocsátkozva kuporgott a hátrakötött kezű Kovaljov. Ő még erős volt, azért is kötötték le a kezét. Szerjozska meglökte a fejével, mire Kovaljov megfordult.

– Tolka... mindjárt itt a völgy... – suttogta Szerjozska, és oldalt mutatott a fejével.

Kovaljov vállán keresztül hátrakacsintott, és megmozgatta lekötött kezét. Szerjozska nekiesett fogával a Kovaljov kezén levő kötélgörcsnek. De olyan erőtlen volt, hogy néhányszor lehajtotta a kocsi oldalára megizzadt homlokát.

Úgy harcolt, mintha a tulajdon szabadságáért küzdött volna. Végre kibogozta fogával a csomót. Kovaljov továbbra is hátán tartva a kezét, ujjait mozgatta.

*... Eljő s lesújt reád a bosszú,
Hatalmasabb, mint mi vagyunk ...*

– énekelték a lányok és fiúk.

A teherautók elérték a völgyet, az első már felfelé tartott a lejtőn. A második bőgve, nekirugaszkodva követte. Kovaljov a hátsó oldalfalra állt, ugrott, és lábaival a fagyott havat felferve, berohant a havas cserjék közé.

Pillanatnyi zűrzavar. Közben az autó kimászott a völgyből, és Kovaljov eltűnt. A katonák nem mertek leugrani az autóról, mert attól féltek, hogy a többi fogoly is szétszalad. Vaktában lövöldözni kezdtek. Fenbong meghallotta a lövéseket, megállította az autót és leugrott. Az autók megálltak.

Fenbong kappanhangon veszettül szitkozódott.

– Elszökött!... Elszökött!... – kiáltotta Szerjozska ujjongva, már amennyire kis torkán kifért, aztán, ahogy csak tudott, szörnyű káromkodásba fogott. De tőle úgy hangzott ez, mint a leg-szentebb átok.

Már látható volt az 5. számú bánya felrobbantott, fél oldalára rogyott tornya.

A fiúk és lányok az Internacionáléba kezdtek.

A teherautóról a bánya befagyott fürdőhelyiségébe hajtották őket. Egy darabig itt maradtak. Brückner, Balder és Sztacenko érkezését várták. A csendőrök hozzájuk léptek, és levetkőztették azokat, akiknek jobb ruhájuk, lábbelijük volt.

Az ifjúgárdistáknak megengedték, hogy elbúcsúzzanak egymástól. És így történt, hogy Klava Kovaljova odaülhetett Vanya Zemnuhov mellé, rátette kezét a fiú homlokára, és többé már el sem vált tőle.

Kisebb csoportokban vitték ki és egyenként az aknába taszították őket. Aki képes volt rá, elmondta utolsó néhány szavát. Azt, amit örökösen kívánt hagyni a világnak.

A németek attól féltek, hogy az aknában, amelybe több tucat embert löktek, páran életben maradhatnak, s ezért két csillét dobtak utánuk. És az aknából még több napon át hallatszott a halálhörgés.

Filipp Petrovics Lutyikov és Oleg Kosevoj ott álltak – csuklójukon összekötve – Klehr Feldkommandant előtt. Rovenyki fogóságuk alatt nem tudták, hogy egy börtönben ülnek.

Ezen a reggelen kivezették, egymáshoz bilincselték és szembesítették őket, abban a reményben, hogy vallani fognak, és végre a földalatti szervezet nyomára vezetik a németeket. Fölfedik nemcsak a kerület, hanem az egész megszállott terület szervezetét.

Miért láncolták meg őket? Mert féltek tőlük. És ezzel azt is meg akarta mutatni az ellenség, hogy nagyon jól tudja, milyen fontos szerepük volt a szervezetben.

Filipp Petrovics ősz hajába alvadt vér tapadt. Lerongyolt ruhája sebeihez ragadt. Minden egyes mozdulata gyötrő fájdalmat okozott, de ezt semmivel sem árulta el. A szörnyű kínok és az éhség csonttá és bőrré aszalták. Arcán pedig még élesebben kirajzolódott az a törhetetlen lelkierő, mely már ifjúkorában is annyira jellemezte. Tekintete, mint mindig, nyugodt és szigorú volt.

Oleg tehetetlenül lógatta összetört jobb kezét, de arca semmi-
ben sem változott, csak halántéka ősült meg teljesen. Aranyló,
sötét szempillája alól kivillanó szeme most is tiszta fényt sugárzott.

Így állt Klehr Feldkommandant előtt a nép két nagy vezetője: az idős és a fiatal. És Klehr, aki máshoz sem értett, mint a gyilkoláshoz, Lutyikovot és Oleget újabb, még szörnyűbb kínvallatásnak vetette alá, de nyilvánvaló, hogy ők már semmit sem éreztek: lelkük határtalanul magasan lebegett, amilyen magasan csak a nagy emberi alkotó szellem lebeghet.

Aztán elkülönítették őket, és Filipp Petrovics újra a krasznodoni börtönbe került. Még folyt a központi főműhely ügyének vizsgálata.

De a földalatti elvtársak sehogy sem tudtak segítséget nyújtani a letartóztatottaknak, nemcsak azért, mert a börtönt erősen őrizték, hanem mert a várost ebben az időben visszavonuló csapatok árasztották el.

Filipp Petrovics Lutyikovnak, Nyikolaj Barakovnak és társainak ugyanaz jutott osztályrészül, mint az ifjúgárdistáknak: az 5. számú bánya aknájába dobták őket.

Oleg Kosevojt január 31-én lőtték agyon Rovenyikiben, és holttestét a vele egy napon agyonlőtt többi áldozattal együtt, közös sírgödörbe dobták.

Ljuba Sevcovát még február 7-ig vallatták, egyre a titkos rádióadót és a rejtjeleket akarták kivenni belőle. Agyonlövetése előtt sikerült anyjának egy kis írást küldenie:

„Isten veled, anyám, Ljubka lányod a nyirkos földbe megy.”
Amikor Ljubkát kivégzésre vitték, kedvenc dalát énekelte:

Moszkva nyírfás nagy messzeségén . . .

Az SS-Rottenführer, aki a kivégzést végrehajtotta, azt akarta, térdeljen le, hogy tarkón lőhesse, de Ljuba nem térdelt le. Szemtől szembe fogadta a golyót.

Filipp Petrovics, amikor átadta Polina Georgijevnának azt a címet, melyet – mint gondolta – Oleg is, Vanya Turkenyics is fel tud használni, elővigyázatosságból megtiltotta, hogy ezt bárkivel is közöljék. Tudta, hogy Marfa Kornijenko, akihez a fiúkat irányította, közli megérkeztüket Procenkóval vagy feleségével. Azok majd módját ejtik, hogy az Ifjú Gárda vezetőit felhasználják.

A tény, hogy Filipp Petrovics közölni merte ezt a legtitkosabb címet Oleggel és Turkenyiccsel, már magában is arról tanúskodott, hogy mennyire hitt nekik, bízott bennük, és hogy a sorsuk mennyire nyugtalanította.

És bár Polina Georgijevna nem magyarázta meg Olegnek, hogy Lutyikov hova irányítja Turkenyiccsel, Vanya nyomban rájött, hogy az út a partizánokhoz vezet.

Az Ifjú Gárda valamennyi tagja közül csak ő és Moskov voltak érett, felnőtt emberek. Vanya Turkenyicsre, mint társaira is, szörnyű csapásként hatott barátaik elfogatásának híre. Egyre azon töprengett, miként szabadíthatná ki őket. De Turkenyics, társaitól eltérően, reálisan látta az eseményeket. És barátainak megsegítése számára teljesen gyakorlati jellegű feladat volt.

Barátai megszabadítására a partizánokhoz vezető út volt a legcélravezetőbb. Turkenyics tudta, hogy a szovjet csapatok már a vorosilovgrádi területen járnak, és továbbmennek előre. Krasznodonban pedig fegyveres megmozdulásra készülnek. Egyáltalán nem kételkedett benne, hogy neki, tapasztalt parancsnoknak, osztagot adnak, vagy mindenesetre lehetőséget nyújtanak arra, hogy osztagot alakítson. És Turkenyics minden ingadozás nélkül élt az Olegtől kapott címmel.

Feltételezte, hogy a nevét már ismerték minden csendőrpáncsnokságon és „policáj”-őrsön, és nem kockáztatta meg, hogy személyazonosságát feltűntető okmányokat vigyen magával. Idegen névre szóló papírokkal nem rendelkezett, nem volt ideje ilyeneket szerezni. Elindult minden irat nélkül észak felé. Bal

csuklójára már gyerekkora óta rá volt tetoválva keresztnévének kezdőbetűje. Ezért keresztnéve a régi maradt, vezetéknévül Krapivint választotta.

Nehéz helyzete volt. Termete és kora egyszerűen lehetetlenné tette, hogy ő a német hátszágban tétlenül és okmányok nélkül egyik helyről a másikra sétálhasson, még hozzá a front közvetlen közelében. Az a magyarázat, melyet a Gestapo vagy a „policáj” kezébe jutva adhatna, mondjuk, hogy a Rosztov-területen levő Olhovij Rognál elszökött a vörösöktől, amikor tankjaik betörték a tanyába, és nem volt ideje, hogy az okmányait magához vegye, egy ilyen magyarázat esetleg megmenthette volna az életét, de elkerülhetetlenül oda vezetett volna, hogy munkára küldik a német csapatok hátába vagy Németországba.

Vanya éjjel-nappal ment. Elkerülte azokat a helységeket, ahol úgy gondolta, hogy „policájokba” botolhatna; hol úton, hol sztyeppen járt, de lehetőleg mindig cserjés, fedezékes terepen. Amikor érezte, hogy már könnyen megláthatják nappal, lefeküdt valahol, és éjszaka folytatta az útját. Lába szörnyen fázott a csizmában, különösen amikor nem mozoghatott. Szinte semmit sem evett. A testi, de különösen a lelki gyötrelem nagyon megkeményítette a lelkét. Fizikailag olyan kitartó volt, amilyen kitartó orosz munkás egyáltalán lenni tud, aki még hozzá fiatal, s már megjárta a Honvédő Háború iskoláját.

Így ért el Marfa Kornyijenkóhoz.

A faluban, ahol Marfa lakott, sőt a házában is és a szomszédos falvakban – Davidovban, Makarov Jarban és másutt – ellenséges csapatok álltak. A Felső-Donyec jobb és bal oldalán hatalmas védelmi vonalakat építettek a németek. A német védelemnek ez a vonala úgy elhatárolta a Vorosilovgrád-terület északi részét a délitől, hogy Marfa és Ivan Fjodorovics között szinte lehetetlen volt fenntartani az összeköttetést. De pillanatnyilag nem is volt rá szükség. A terület északi körzeteinek partizánosztagai közvetlen együttműködésbe léptek a Vörös Hadsereggel. Így nem Ivan Fjodorovics, hanem a csapatparancsnok utasításai szerint harcoltak. A déli körzetek osztagai – hozzájuk csak feb-

ruár közepén közeledett a front – egyelőre a helyzetnek megfelelően tevékenykedtek. Procenko, akit több száz kilométer választott el az osztagtól, ezt nem láthatta előre. És persze nem vezethette az osztagokat.

A belovodszki osztag, amelyben Ivan Fjodorovics közvetlenül tartózkodott, elhagyta bázisát, Gorogyiscse falut, amelyben most a németek álltak. Már nem is volt állandó bázisa, hanem a szovjet parancsnokság utasításai alapján mozgott ide-oda a németek hátában. Marfának sem Ivan Fjodoroviccsal, sem saját férjével nem volt összeköttetése. Kornyij Tyihonoviccsal sem, és senkivel a Mityakinszki osztagból, mely szintén elhagyta bázisát: Mityakinszk környékén németek voltak, és erősítéseket emeltek. Abban az időben, amikor Turkenyics Marfának jutott, Jekatyerina Pavlovna már régen Vorosilovgrádban volt, és minden kapcsolat megszakadt vele.

Marfa és Turkenyics találkozása is csak a fiú találékonyságának és bátorságának volt köszönhető. És még szerencse, hogy Marfa hitt neki, mégpedig okmányok nélkül, pusztá szavára. Igazán nem volt semmi módja, hogy Turkenyics állításait ellenőrizze. Látszólagos egykedvűséggel fogadta a fiú nyugodt, komoly tekintetét. Mindjárt feltűnt neki a fiú fáradt, lesóványodott, férfias vonású arca. Szemügyre vette katonás tartását, szerény modorát, és egyszerre hitt benne úgy, ahogyan csak szláv asszony tud hinni, azonnal és fenntartás nélkül. Igaz, nem mutatta mindjárt, hogy bízik benne, de itt aztán még egy csoda történt. Mikor megerősítette, hogy ő valóban Marfa Kornyíjenko, Vanyának eszébe jutott Gorgyij Kornyijenko kiszabadítása a hadifogolytáborból, amiről druszájától, Vanya Zemnuhovtól értesült és azoktól, akik részt vettek a rajtaütésben. Vanya megkérdezte, Gorgyij nem rokona-e?

– Nos, mondjuk, a rokonom – és Marfa fekete, fiatal szeme hirtelen felcsillant.

– Őt a mi ifjúgárdistáink szabadították ki... – és elmesélte, hogyan történt.

Marfa férjétől nemegyszer hallotta ezt a történetet. Hogy sze-

rette volna férje szabadulását a fiúknak megköszönni . . . És most szívének hálája Vanya Turkenyics felé áradt. Nemcsak szavakban. Egyszerűen odaadta Vanyának gorogyiscsei rokonai címét.

– Ott közelebb a front, segítik majd, hogy átmenjen – mondta.

Vanya bólintott. A fronton ugyan nem akart átmenni, de partizánokat keresett, akik együttműködnek csapatainkkal. Természetes, hogy a leggyorsabban ott találhatja meg őket, ahová Marfa irányította.

Nem a faluban, hanem a sztyeppen, egy kurgán mögött beszélgettek. Már esteledett. Marfa megígérte, hogy küld valakit, aki még az éjjel átviszi a Donyecen és eltávozott. Vanya szerénysége és büszkesége nem engedte, hogy ennivalót kérjen Marfától. De Marfa nem olyan asszony volt, aki ilyesmiről elfeledkezik. Az az apró bácsika, akivel valamikor Ivan Fjodorovics ruhát cserélt, szárított kenyeret és egy darab szalonnát hozott a sapkájában Vanyának. A bőbeszédű öregember baljós sutogással magyarázta meg Vanyának, hogy nem viszi át a Donyecen. Hiszen nem akad senki, aki egymagában is át merjen menni . . . Hát még egy partizánt átvezetni! De azért mutat neki egy utat, amelyen könnyen és gyorsan átjuthat a Donyecen.

És Turkenyics átment a Donyecen. Néhány nap múlva elérte az isten háta mögötti Csuginka falut, mely harminc kilométernyire feküdt Gorogyiscsétől. Ezeken a területeken sok ellenséges erődítést látott, és nagy német csapategységek átvonulásának szemtanúja volt. Vanya a helyi lakosoktól megtudta, hogy Csuginkában egy kisebb „policáj”-állomás van, és hogy a falun gyakran vonulnak át német és román osztagok. Megtudta azt is, hogy Csuginka a csapataink kezén levő Volosino faluhoz (a Kamisnaja folyó mentén, nem messze attól a ponttól, ahol a Gyerkulba ömlik) a legközelebb eső helység. És elhatározta, ha törik, ha szakad, eléri Csuginkát. Hátha van valami kapcsolatuk az idevalósiaknak csapatainkkal.

De itt aztán megjárta: közvetlenül a falu alatt elfogta a „policáj”. Elvezették a „községházára”, ahol az emberi züllöttség és

aljasság leírhatatlan jelenetei zajlottak le: a németeket kiszolgáló orosz „policájok” részegeskedtek.

Turkenyicset pőrére vetkőztették, kezét-lábát összekötötték, és a zúzmarás falusi pincébe dobták. Vanyát annyira kimerítette a gyaloglás, hogy a szörnyű hideg ellenére, egész testében reszketve, elaludt egy bűdös szalmazsákon. Úgy bukkant rá, hogy négykézláb keresztül-kasul mászkált a szörnyű helyiség agyagpadlóján.

Gépek pufogó lármájára ébredt. Álmában azt hitte, lövöldöznek. Ugyanakkor néhány fékező, nehéz gép bőgését hallotta az utcáról. Feje fölött rengett a mennyezet.

Pár perc múlva felnyílt a pinceajtó, és Vanya a téli reggel világosságában sötét vattabekecsbe öltözött szovjet géppisztolyosokat látott. Elöl egy őrmester, aki villanylámpát irányított rá.

Turkenyicset felderítőink szabadították ki, akik három zsákmányolt német páncélkocsin betörték a faluba. A már megkötözött „policájokon” kívül egy „század” német katona volt a faluban, szám szerint mindössze hét ember, tiszttel és szakáccsal együtt. A szakács, aki éppen főzéshez fogott, egy csöppet sem jött zavarba, amikor a német páncélkocsik megjelentek. Sőt, mindenre készen kihúzta magát: hiszen talán előljárók érkezhetek. De néhány perc múlva, már mint fogoly, készségesen mutatta meg, hol alszik a századparancsnok. Lábujjhegyen maga után vezette a szovjet géppisztolyosokat.

Szalmából fonott otromba ersatz-szőrcsizmájában ravaszul kacscintott. Ujját a szájához szorítva ezt mondta: „Tsz-sz...”

A felderítők parancsnokának, egy főhadnagynak üzemanyag híján osztagát vissza kellett vezetnie csapatához. Így hát felajánlotta Turkenyicsnek, hogy jöjjön vele. De Vanya ezt nem akarta. Amíg beszélgettek, a falu lakossága körülvette a páncéloskocsikat. Hogy örültek a vöröskatonáknak! Könnyörögtek, hogy ne hagyják el őket... És ekkor kiderült, hogy van valaki, aki nem hagyja el őket. Emberek kellenek?... Van itt elég! Még egyszer annyi, amennyi kell. Fegyver? Adják neki egyelőre az elfogott német század fegyvereit. A többi maga szerzi meg!

És ne mulasszanak el összeköttetést teremteni közte és a Kamisnáján túl levő csapataink között...

Így született meg Ivan Krapivinnak az egész Vorosilovgrád-területen hírnévre szert tett partizánosztaga. Az osztagnak egy hét múlva már több mint negyven korszerűen felfegyverzett, jól felszerelt harcosa volt. Csak ágyú kellett volna még. Az osztag Alekszandrov faluban, a hajdani tejgazdaság épületeiben táborozott, és néhány falu körzetét védte közvetlenül a német front hátában. És a németek sehogyan sem tudták Ivan Krapivin partizánjait kiszorítani a kerületből.

De Vanyának sem sikerült kiszabadítania az Ifjú Gárdát. A front ezen a szakaszon megállt, és január utolsó hetéig nem mozdult. A szovjet csapatok csak februárban lépték át jelentős szélességben a Donyecet, emellett kezdetben olyan csapatrészek hatoltak át a folyón, amelyek főként északon – Kraszni Liman, Izjum, Balakleja körzetében – harcoltak.

Vanya nem értesült ifjúgárdista barátai tragikus sorsáról. De minél jobban elhúzódott a krasznodoni támadás, annál inkább kínlódott. És egyre dicsőbbé magasztosultak előtte azok a krasznodoni fiúk és lányok, akikkel olyan dicsőségesen harcolt, s akikért szívesen áldozta volna életét...

Egyszer a tejgazdaság fejlányai valahogy habozva teljesítették egyik parancsát. Őszintén bevallották, hogy félnek a német fasisztáktól. Krapivin – Vanya Turkenyics – nem haragudott rájuk, csak keservesen kifakadt:

– Hej, kislányok! Hát ilyenek a mi lányaink?

És mindenről elfeledkezve mesélni kezdett a fejlányoknak Ulja Gromováról meg Ljuba Sevcováról és barátnőiről. A fejlányok halálos csendben, szégyenkezve, de ugyanakkor elragadtatva, boldogan hallgatták. Vanya hirtelen megakadt, legyintett, és be sem fejezve mondókáját, otthagya őket.

Turkenyics csak februárban, amikor osztagával már a Vörös Hadseregben harcolt, a felső-donyeci átkelés után vonult be csapatával Krasznodonba.

Krasznodon lakóira még egy szörnyűség várt: a német hadsereg visszaözlése. A visszavonuló SS-csapatok raboltak, elhurcolták az embereket, felrobbantották a város és a környék valamennyi tárnáját, üzemét és nagyobb épületét.

Ljuba Sevcovát egy héttel azelőtt végezték ki, hogy a Vörös Hadsereg csapatai bevonultak Krasznodonba és Vorosilovgrádba. Február 15-én a szovjet tankok benyomultak a városba, nyomban utánuk visszatért a szovjet közigazgatás is.

Napokig tartó munkával, óriási néptömegek jelenlétében, a bányászok napvilágra hozták az 5. számú bánya aknájában elpusztult bolsevikok és ifjúgárdisták holttestét. Napokig nem mozdultak el az akna szájától az édesanyák és feleségek, hogy karjukba fogadják szörnyen megcsonkított, halott gyerekeiket és férjüket.

Oleg még élt azokban a napokban, amikor Jelena Nyikolajevna elment Rovenyikibe. De ekkor már semmit sem tehetett a fiáért. És a fiú nem tudta, hogy anyja ott van a közelében.

Anyja és rokonai jelenlétében ásták ki Oleg és Ljuba Sevcova holttestét Rovenyikiben.

Nagyon nehéz volt a kicsi, megöregedett, mélységes gyászba borult asszonyban ráismerni Jelena Nyikolajevna Kosevajára. Hiszen a gyász éppen a legkülönbeket rendíti meg a legmélyebben. De az, hogy ezekben a hónapokban fia segítőtársa lehetett, és különösen fia pusztulása olyan lelkierőt adott neki, hogy személyes gyásza fölé tudott emelkedni. Mintha lehullott volna a hétköznapi élet függőnye, mely eddig eltakarta az emberi küzdelmek, erőfeszítések és szenvedélyek világát előtte. Fia örökségeként most megnyílt előtte az emberiség szolgálatának végtelen útja.

Ezekben a napokban felfedték a németek más szörnyetteit is: így a parkban legyilkolt bányászok tömegsírját. Amikor ezt kiásták, még álló helyzetben találták őket: először a fejek, aztán a vállak tűntek elő, majd törzsük és végtagjaik. Köztük volt Valko, Sulga, Petrov és az az asszony, gyermekével a karján.

Az 5. számú bánya aknájából kiemelt ifjúgárdistákat és az

idősebb áldozatokat a park két közös dízsírházában hantolták el.

Természetesen ott voltak a krasznodoni földalatti bolsevik szervezet és az Ifjú Gárda életben maradt tagjai: Ivan Turkenyics, Valja Borc, Zsora Arutyunyanc, Olja és Nyina Ivancova, Ragyik Jurkin és mások...

Turkenyics szabadságot kapott a Krasznodonból a Miusz folyóhoz induló csapatától, hogy búcsút vehessen elpusztult barátaitól.

Valja Borc Kamenszkből hazavánszorgott, és Maria Andrejevna elbújtatta vorosilovgrádi ismerőseinél. Ott szabadította fel a Vörös Hadsereg.

Nem élt már Szergej Levasov sem, akit agyonlőttek, amikor át akart menni a fronton.

Elpusztult Sztjopa Szafonov is. Kamenszk városának abban a részében bujkált, amelyet a Vörös Hadsereg az első éjszakai rohammal elfoglalt: egy századhoz csatlakozott, és elesett a városért folytatott harcban.

Anatolij Kovaljovot egy munkás bújttatta el a külvárosban. Hatalmas testét annyira összemarcangolták, hogy egyetlen óriási seb volt. Be sem lehetett kötözni, a munkás meg a felesége meleg vízzel lemosták, aztán becsavarták egy lepedőbe. Néhány napig náluk rejtőzött, de mert veszedelmes lett volna tovább ott maradnia, elvánszorgott rokonaihoz, akik a Donyec-medence addig még fel nem szabadított területén éltek.

Ivan Fjodorovics Procenko osztagával a visszavonuló németek előtt haladt, szakadatlanul hátbatámadva őket, míg a Vörös Hadsereg Vorosilovgrádot el nem foglalta. Gorogyiscsei elválásuk óta itt találkozott először feleségével.

Egy partizáncsoport, Kornij Tyihonoviccsal az élén, Mitya-kinszk mellett előkotorta az összeomlott kőbányában elbújtatott híres-nevezetes „gazik”-ot. Az autó teljesen hibátlan állapotban, tele benzinnel, sőt egy tartaléktartállyal került elő.

Ez a „gazik” örökéletű volt, mint a kor, mely szülte.

Ezen a „gazik”-on robogott feleségével Krasznodon felé. Gorgyij Kornijjenkót is magukkal vitték. Ütközben letették felesé-

géné, Marfánál. Csak rövid ideig maradtak. Meghallgatták Marfa elbeszélését a németek utolsó napjairól a faluban.

Egy nappal azelőtt, hogy a szovjet csapatok elfoglalták a falut, Marfa az öregapóval, aki valamikor kocsiján vitte Kosevojékat, aztán a saját ruhájába öltöztette Ivan Fjodorovicsot, elment a faluszovjet helyisége elé, mely a Donyectől menekülő német csendőrök és „policájok” ideiglenes szállása volt. Sokan tolongtak itt. Tudni szerették volna, hogy közel van-e a Vörös Hadsereg. Meg aztán, hogy gyönyörködjenek a fasiszták menekülésében.

Amíg Marfa és az öreg ott álldogáltak, repülve vágtatott feléjük egy szánkó. Azon egy orosz „policáj”-parancsnok. A „policáj” közvetlen az öregember előtt ugrott le a szánkóról, és tébolyodottan körütekintve, odafordult az öreghez:

– Hol a főnök úr?

Az öreg hunyorgott, és azt mondta:

– Úrnak úr, de az elvtársak alighanem mindjárt utoléri.

A „policáj”-parancsnok nagyot káromkodott, de úgy sietett, hogy meg sem ütötte az öregot.

A csendőrök és „policájok” futás közben zabáltak valamit. Ahogy kirohantak a házból, szánkóikon úgy elviharzottak, hogy porzott nyomukban a hó.

Másnap a Vörös Hadsereg elfoglalta a falut.

Ivan Fjodorovics és Katya Krasznodonba utaztak, hogy az elpusztult bolsevikok és az ifjúgárdisták emlékének adózzanak.

De Ivan Fjodorovicsnak egyéb dolga is akadt itt: új életre kellett kelteni a Krasznodonugol Trösztöt, helyre kellett állítani a bányákat. Aztán részletesen meg akarta ismerni, hogyan pusztultak el a felnőtt földalattiak és az ifjúgárdisták.

Sztacenko és Szolikovszkij gazdáikkal együtt elmenekültek, de Kulesov vizsgálóbíró a lakosság felismerte, feltartóztatta, és átadta a szovjet igazságszolgáltatásnak. Az ő révén váltak ismeretessé Sztahovics vallomásai és az is, hogy milyen szerepe volt Virikovának és Ljadszkajának az Ifjú Gárda pusztulásában.

A bolsevikok és az Ifjú Gárda tagjainak sírja fölött az életben

maradottak esküvel fogadták, hogy megbosszulják barátaikat. Ideiglenes emléket állítottak, egyszerű faobeliszket. A felnőtt földalatti harcosok sírja fölött az áldozatok névsora, Filipp Petrovics Lutyikovval és Barakovval az élen. Az Ifjú Gárda obeliszkjén a hazáért elpusztult ifjúgárdisták nevei.

Íme, a nevek:

Oleg Kosevoj, Ivan Zemnuhov, Uljana Gromova, Szergej Tyulenjin, Ljuba Sevcova, Anatolij Popov, Nyikolaj Szumszkoj, Vlagyimir Oszmuhin, Anatolij Orlov, Szergej Levasov, Sztjepan Szafonov, Viktor Petrov, Antonyina Jeliszenko, Viktor Lukjancsenko, Klavgyija Kovaljova, Maja Peglivanova, Alekszandra Bondarova, Vaszilij Bondarov, Alekszandra Dubrovina, Lidia Androszova, Antonyina Mascsenko, Jevgenyij Moskov, Lilija Ivanyihina, Antonyina Ivanyihina, Borisz Glavan, Vlagyimir Rogozin, Jevgenyij Sepelov, Anna Szopova, Vlagyimir Zsdanov, Vaszilij Pirozsok, Szemjon Osztapenko, Gennagyij Lukasov, Angelina Szamosina, Nyina Minajeva, Leonyid Dadisev, Alekszandr Siscsenko, Anatolij Nyikolajev, Gyemjan Fomin, Nyina Geraszimova, Georgij Scserbakov, Nyina Sztarceva, Nagyezsda Petla, Vlagyimir Kulikov, Jevgenyija Kijkova, Nyikolaj Zsukov, Vlagyimir Zagorujko, Jurij Vicenovszkij, Mihail Grigorjev, Vaszilij Boriszov, Nyina Kezikova, Antonyina Djacsenko, Nyikolaj Mironov, Vaszilij Tkacsov, Pavel Palaguta, Dmitrij Ogurcov, Viktor Szubbotyin.

**Megjelent a Móra Könyvkiadó (Budapest)
és a Kárpáti Kiadó (Uzsgorod, Ukrán SZSZK)
közös gondozásában**

**АЛЕКСАНДР АЛЕКСАНДРОВИЧ ФАДЕЕВ
МОЛОДАЯ ГВАРДИЯ**

**Роман
(на венгерском языке).
Издание пятое**

**Перевод Эмиля Мадараса. Ответственный редактор Клара Гачи
Художник Лайош Кондор**

**Совместное издание издательств им. Моря Ференца (Будапешт,
ВНР) и «Карпати» (Ужгород, СССР).**

**Зак. 1035. Бумага № 1. Формат 60×84¹/₁₆. Печ. л. 47. Усл.-печ. л. 43,71. Изд. л. 49,04.
Тираж 30 500. Цена 4 руб 76 коп.**

**Отпечатано с матриц типографии им. Кошута (Будапешт, ВНР) Киевской книжной
фабрикой республиканского производственного объединения «Поллиграфкнига» Гос-
комиздата УССР, г. Киев, ул. Воровского, 24. Суперобложка отпечатана на Голов-
ном предприятии республиканского производственного объединения «Поллиграфкнига»,
г. Киев, ул. Довженко, 3.**

Tizenhárom éven felülfieknek

**A kiadásért felel a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó igazgatója
Felelos szerkesztő: Gácsi Klára • Műszaki vezető: Gonda Pál
Képszerkesztő: Diósi Katalin • Műszaki szerkesztő: Sz. Huscht Katalin
29 800 példány, 47 (A/5) ív, MSZ 5601–59
Szedés Kossuth Nyomda, Budapest
IF 2445–e–7678**